

Kriminālprocesa

**obligātums
un lietderīgums
kā kriminālās
justīcijas sistēmas
pamatprincips**

**Kriminālprocesa
obligātums
un lietderīgums
kā kriminālās
justīcijas sistēmas
pamatprincips**

Kriminālprocesa obligātums un lietderīgums kā kriminālās justīcijas sistēmas pamatprincips. Zin. red. Ā. Meikališa, K. Strada-Rozenberga. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2023. 296 lpp.

Autori: Kristīne Strada-Rozenberga, Ārija Meikališa, Gunārs Kūtris, Māris Leja, Oskars Kulmanis, Ērika Gribonika

Monogrāfija sagatavota Eiropas Savienības fonda 2014.–2020. gada plānošanas perioda Darbības programmas “Izaugsme un nodarbinātība” prioritārā virziena “Mazo un vidējo komersantu konkurētspēja” ieguldījuma prioritātes “Investīcijas institucionālajās spējās un efektīvā valsts pārvaldē un publiskajos pakalpojumos valsts, reģionālajā un vietējā līmenī, lai panāktu reformas, labāku regulējumu un labu pārvaldību” Eiropas Sociālā fonda projekta “Justīcija attīstībai” (Nr. 3.4.1.0/16/I/001) ietvaros (projekta vadītāja: Kristīne Strada-Rozenberga), veicot pētījumu “Kriminālprocesa obligātuma principa ietekme uz kriminālprocesa efektivitāti”.

NACIONĀLAIS
ATTĪSTĪBAS
PLĀNS 2020

EIROPAS SAVIENĪBA
Eiropas Sociālais
fonds

I E G U L D Ī J U M S T A V Ā N Ā K O T N Ē

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE

Monogrāfija izdota ar Latvijas Universitātes Humanitāro un sociālo zinātņu padomes 2023. gada 7. marta sēdes lēmumu Nr. 3.

Recenzenti:

Sandra Kaija, *Dr. iur.*, Rīgas Stradiņa universitātes profesore

Vitolds Zahars, *Dr. iur.*, Daugavpils Universitātes profesors

Literārais redaktors: Oskars Lapsiņš

Kopsavilkumu tulkojusi: Ingūna Beķere

Vāka dizainu veidojusi: Baiba Lazdiņa

Maketētāja: Ineta Priga

© Ērika Gribonika, Oskars Kulmanis, Gunārs Kūtris, Māris Leja, Ārija Meikališa,
Kristīne Strada-Rozenberga, 2023

© Latvijas Universitāte, 2023

ISBN 978-9934-18-964-7

ISBN 978-9934-18-965-4 (PDF)

<https://doi.org/10.22364/kpol.23>

Satura rādītājs

Ievads	9
1. Kriminālprocesa efektivitāte. Kriminālprocesa obligātums un lietderīgums – teorētiskais pamats, diskusijas un atziņas (Kristīne Strada-Rozenberga)	11
1.1. Termini <i>efektīvs, obligātuma</i> un <i>lietderīguma principi</i> un to tvērums šajā monogrāfijā	12
1.2. Kriminālprocesa obligātums un lietderīgums – konkurence vai sadarbība, nošķiršana vai saplūšana	14
1.3. Kriminālās justīcijas sistēmas atslogošana/pārmērīgas kriminālās justīcijas sistēmas izmantošanas mazināšana kā uz lietderības apsvērumiem balstītu instrumentu ieviešanas iemesls	19
1.4. Dekriminalizācija kā kriminālās justīcijas atslogošanas līdzeklis	21
1.5. Atteikšanās no kriminālprocesa (kriminālvajāšanas/apsūdzēšanas) veikšanas kā lietderīguma izpausme	23
1.6. Atteikšanās no kriminālprocesa (kriminālvajāšanas/apsūdzēšanas) veikšanas priekšnoteikumi	26
1.6.1. Sabiedrības intereses kā kriminālprocesa veikšanas vadmotīvs un rezultāta mēraukla	26
1.6.2. Atteikšanās no kriminālprocesa (kriminālvajāšanas/apsūdzēšanas) kritēriji	31
1.6.3. Publiski pieejamu principu nepieciešamība lietderīguma elementu piemērošanā	38
1.6.4. Lietderīgums kriminālprocesā un prokuratūras vadošā loma	39
1.6.5. Kriminālprocesa lietderīguma principa radītie riski	40
1.7. Kopsavilkums	42
2. Obligātums un lietderīgums kriminālprocesā. Ārvalstu izpēte	45
2.1. Obligātuma un lietderīguma principi kriminālprocesā. Lietuva (Gunārs Kūtris)	47
2.1.1. Obligātuma/lietderīguma principa izpratne, vieta kriminālprocesa pamatprincipu sistēmā, tiesiskais regulējums un aktuālie attīstības jautājumi	47
2.1.2. Lietderīguma kritēriji un piemērošanas gadījumi un alternatīvas, neuzsākot vai izbeidzot kriminālprocesu lietderīguma dēļ	48
2.1.3. Lietderīguma izpausme dažādos kriminālprocesa posmos	53

2.2.	Obligātuma un lietderīguma principi kriminālprocesā. Igaunija (Gunārs Kūtris)	55
2.2.1.	Obligātuma/lietderīguma principa izpratne, vieta kriminālprocesa pamatprincipu sistēmā, tiesiskais regulējums un aktuālie attīstības jautājumi	55
2.2.2.	Lietderīguma kritēriji un piemērošanas gadījumi un alternatīvas, neuzsākot vai izbeidzot kriminālprocesu lietderīguma dēļ	56
2.2.3.	Lietderīguma izpausme dažādos kriminālprocesa posmos	62
2.3.	Obligātuma un lietderīguma principi kriminālprocesā. Čehija (Oskars Kulmanis)	64
2.3.1.	Obligātuma/lietderīguma principa izpratne, vieta kriminālprocesa pamatprincipu sistēmā, tiesiskais regulējums un aktuālie attīstības jautājumi	64
2.3.2.	Lietderīguma kritēriji un piemērošanas gadījumi un alternatīvas, neuzsākot vai izbeidzot kriminālprocesu lietderīguma dēļ	69
2.3.3.	Lietderīguma izpausme dažādos kriminālprocesa posmos	70
2.4.	Obligātuma un lietderīguma principi kriminālprocesā. Slovākija (Oskars Kulmanis)	73
2.4.1.	Obligātuma/lietderīguma principa izpratne, vieta kriminālprocesa pamatprincipu sistēmā, tiesiskais regulējums un aktuālie attīstības jautājumi	73
2.4.2.	Lietderīguma kritēriji un piemērošanas gadījumi un alternatīvas, neuzsākot vai izbeidzot kriminālprocesu lietderīguma dēļ	77
2.4.3.	Lietderīguma izpausme dažādos kriminālprocesa posmos	78
2.5.	Obligātuma un lietderīguma principi kriminālprocesā. Vācija (Māris Leja)	81
2.5.1.	Obligātuma/lietderīguma principa izpratne, vieta kriminālprocesa pamatprincipu sistēmā, tiesiskais regulējums un aktuālie attīstības jautājumi	81
2.5.2.	Lietderīguma kritēriji un piemērošanas gadījumi un alternatīvas, neuzsākot vai izbeidzot kriminālprocesu lietderīguma dēļ	83
2.5.3.	Lietderīguma izpausme dažādos kriminālprocesa posmos	97
2.6.	Obligātuma un lietderīguma principi kriminālprocesā. Šveice (Māris Leja)	99
2.6.1.	Obligātuma/lietderīguma principa izpratne, vieta kriminālprocesa pamatprincipu sistēmā, tiesiskais regulējums un aktuālie attīstības jautājumi	99
2.6.2.	Lietderīguma kritēriji un piemērošanas gadījumi un alternatīvas, neuzsākot vai izbeidzot kriminālprocesu lietderīguma dēļ	100
2.6.3.	Lietderīguma izpausme dažādos kriminālprocesa posmos	106

2.7.	Obligātuma un lietderīguma principi kriminālprocesā. Zviedrija (Ērika Gribonika)	109
2.7.1.	Obligātuma/lietderīguma principa izpratne, vieta kriminālprocesa pamatprincipu sistēmā, tiesiskais regulējums un aktuālie attīstības jautājumi	109
2.7.2.	Lietderīguma kritēriji un piemērošanas gadījumi un alternatīvas, neuzsākot vai izbeidzot kriminālprocesu lietderīguma dēļ	115
2.7.3.	Lietderīguma izpausme dažādos kriminālprocesa posmos	122
2.8.	Obligātuma un lietderīguma principi kriminālprocesā. Nīderlande (Ērika Gribonika)	124
2.8.1.	Obligātuma/lietderīguma principa izpratne, vieta kriminālprocesa pamatprincipu sistēmā, tiesiskais regulējums un aktuālie attīstības jautājumi	124
2.8.2.	Lietderīguma kritēriji un piemērošanas gadījumi un alternatīvas, neuzsākot vai izbeidzot kriminālprocesu lietderīguma dēļ	132
2.8.3.	Lietderīguma izpausme dažādos kriminālprocesa posmos	137
2.9.	Obligātuma un lietderīguma principi kriminālprocesā. Vispārīgi secinājumi par pētījumā apskatītajām valstīm (Kristīne Strada-Rozenberga)	139
3.	Kriminālprocesa obligātums un lietderīguma elementi Latvijas krimināltiesisko un kriminālprocesuālo normu sistēmā (Ārija Meikališa, Kristīne Strada-Rozenberga)	143
3.1.	Kriminālās justīcijas obligātums un lietderīguma elementi tajā. Vispārīgs ieskats	144
3.1.1.	Kriminālprocesa obligātuma princips kā pamatprincips (KPL 6. pants) Kriminālprocesa likumā: vai tiešām tikai obligātums, un vai tiešām tikai šī norma? Ievads	144
3.1.2.	Kriminālprocesa obligātums un lietderīgums kriminālprocesa uzsākšanas brīdī	148
3.1.3.	Kriminālprocesa obligātums un lietderīgums uzsākta kriminālprocesa novešanā līdz KL paredzētam taisnīgam risinājumam	151
3.1.4.	Secinājumi	154
3.2.	Uz lietderīguma apsvērumiem balstīta atteikšanās no kriminālprocesa veikšanas	155
3.2.1.	Kriminālprocesi, kuru esamība atkarīga no cietušās personas ieskata	155
3.2.2.	Atteikšanās uzsākt kriminālprocesu par maznozīmīgiem noziedzīgiem nodarījumiem	161
3.2.3.	Atteikšanās uzsākt kriminālprocesu citos KPL paredzētos gadījumos, kuri saistāmi ar lietderīgumu	163

3.3. Uz lietderīguma apsvērumiem balstīta kriminālprocesa neturpināšana, neattiecinot to ne pret vienu personu (kriminālprocesi, kuros nav noskaidrota vainojamā persona, izbeigšana)	165
3.3.1. Kriminālprocesi, kuros nav noskaidrota vainojamā persona, izbeigšana neatkarīgi no noziedzīgā nodarījuma veida	165
3.3.2. Kriminālprocesi par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju, kuros nav noskaidrota vainojamā persona, izbeigšana	168
3.3.3. Nepieciešamo darbību apjoms kā priekšnoteikums kriminālprocesi, kuros nav noskaidrota vainojamā persona, izbeigšanai	170
3.4. Uz lietderīguma apsvērumiem balstīta atteikšanās no personu kriminālvajāšanas veikšanas situācijā, kad nav šķēršļu tās īstenošanai (t. i., nav kriminālprocesi nepieļaujošo apstākļu, ir pietiekami pierādījumi u. tml.)	171
3.4.1. Personu atbrīvošanas no kriminālatbildības gadījumi Krimināllikumā un Kriminālprocesa likumā	171
3.4.2. Atbrīvošana no kriminālatbildības kā personas vainīguma konstatēšanas forma un tās tiesiskās sekas	180
3.4.3. Atsevišķu apstākļu, kas nepieļauj kriminālprocesa veikšanu, "lietderīgā" daba un tiesiskā būtība	183
3.5. Izmeklēšanas iestāžu, prokuratūras, tiesas, cietušās un iespējami vainojamās personas loma lietderīguma piemērošanas shēmā	185
3.6. Secinājumi	186
4. Kriminālprocesa lietderīguma elementi Latvijas tiesību piemērošanas praksē (Ārija Meikališa)	191
4.1. Kriminālprocesa lietderīguma elementi Latvijas tiesību piemērošanas praksē. Statistika	192
4.1.1. Vispārīga informācija par uzsāktajiem kriminālprocešiem un tajā reģistrētiem noziedzīgiem nodarījumiem (Iekšlietu ministrijas Informācijas centra sniegtās informācijas apskats)	192
4.1.2. Lietderīgums pirmstiesas procesā	194
4.1.4. Kriminālprocesa lietderīguma elementu ietekme uz krimināllietu iztiesāšanu	206
4.2. Kriminālprocesa lietderīguma elementi Latvijas tiesību piemērošanas praksē. Izmeklētāju, prokuroru, tiesnešu un advokātu aptauja	211
4.2.1. Vispārīgā informācija par respondentiem	212
4.2.2. Respondentu atbilžu par maznozīmīgiem noziedzīgiem nodarījumiem apskats	212
4.2.3. Respondentu atbilžu par personas, kurai ar noziedzīgu nodarījumu nodarīts kaitējums, ietekmi uz kriminālprocesa esamību apskats	224

4.2.4. Respondentu atbilžu par personu atbrīvošanu no kriminālatbildības apskats (vērtējums par KPL 379. p. 1. d. piemērošanu)	230
4.2.5. Respondentu atbilžu par kriminālprocesu, kuros nav noskaidrota iespējamā noziedzīgo nodarījumu izdarījusī persona, izbeigšanu apskats (KPL 392. p. 1. ¹ d., 392. p. 2. ¹ d. un 392. p. 2. ² d.)	235
4.2.6. Respondentu atbilžu par kriminālprocesa obligātumu un lietderīguma elementiem apskats	240
4.2.7. Noslēdzošās pārdomas	251
4.3. Secinājumi	253
4.3.1. Atteikšanās no kriminālprocesa veikšanas kā lietderīguma principa izpaušme	253
4.3.2. Kriminālprocesa neturpināšana, neattiecinot to ne pret vienu personu (kriminālprocesu, kuros nav noskaidrota vainojamā persona, izbeigšana)	254
4.3.3. Atteikšanās no kriminālvajāšanas veikšanas situācijā, kad nav šķēršļu (t. i., nav kriminālprocesu nepieļaujošo apstākļu, ir pietiekami pierādījumi u. tml.)	255
4.3.4. Tiesību piemērošanas praksē iesaistīto personu skatījums uz kriminālprocesa lietderīguma elementiem	256
5. Kriminālprocesa obligātums un/vai lietderīgums Latvijā. <i>Quo vadis?</i> (Ārija Meikališa, Kristīne Strada-Rozenberga)	259
Pētījumā analizētie Kriminālprocesa likuma un Krimināllikuma panti	263
Summary	271
Izmantoto avotu saraksts	283

Ievads

Būt vai nebūt kriminālprocesam par katru nodarījumu, kurš kā kriminālā kārtā sodāms paredzēts materiālajās krimināltiesību normās? Tāds ir jautājums, kurš nemitīgi bijis uzmanības lokā gan tiesību teorētiķiem, gan praktiķiem. Kriminālprocesa obligātums, kurš kā kriminālprocesa pamatprincips nostiprināts Latvijas Kriminālprocesa kodeksa 6. pantā, nereti ikdienas retorikā minēts kā viens no nozīmīgākajiem šķēršļiem efektīva procesa norisei Latvijā. Iespējams, tieši tāpēc Eiropas Sociālā fonda projekta “Justīcija attīstībai” (Nr. 3.4.1.0/16/I/001) ietvaros 2022. gadā tika pasūtīts un Latvijas Universitātes Juridiskajā fakultātē veikts pētījums “Kriminālprocesa obligātuma principa ietekme uz kriminālprocesa efektivitāti”, kura pārskats arī ir šīs monogrāfijas pamatā.

Pētījuma projekta vadītāja: Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes profesore, *Dr. iur.* K. Strada-Rozenberga, projekta izpildītāji pētnieki: profesore Ā. Meikališa, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktoranti G. Kūtris (vienlaikus arī LU Juridiskās fakultātes lektors), O. Kulmanis un Ē. Gribonika. Katrs pētnieks projekta vadītājas virsvadībā veica pētījumus nodalītā jautājumu lokā. G. Kūtris, O. Kulmanis, M. Leja un Ē. Gribonika veica ārvalstu padziļinātu izpēti. Profesore K. Strada-Rozenberga pētīja attiecīgā jautājuma teorētiskos aspektus, profesore Ā. Meikališa veica Latvijas normatīvā regulējuma un Latvijas tiesību piemērošanas prakses izpēti. Profesores K. Strada-Rozenberga un Ā. Meikališa izdarīja kopējos secinājumus par Latvijas normatīvo regulējumu, kā arī šā regulējuma iespējamo attīstību nākotnē.

Pētījuma pārskats tika sadalīts vairākās daļās, un šī pieeja saglabāta arī monogrāfijā.

Pirmajā nodaļā apskatīti kriminālprocesa obligātuma, lietderīguma elementu, sabiedrisko interešu un citu pētījumam nozīmīgu jēdzienu izpratne un nozīme kriminālās justīcijas funkcionēšanā.

Otrā nodaļa veltīta astoņu Eiropas valstu pieredzes apskatam attiecībā uz kriminālprocesa obligātumu un lietderīguma elementiem tajā. Šīs nodaļas izstrādē objektīvu iemeslu dēļ nācās atteikties no sākotnējā mērķa pētīt trīs ārvalstis, kurās pazīstams kriminālprocesa obligātuma princips, un trīs ārvalstis, kurās pazīstams lietderīguma princips. Atkāpšanās no sākotnējās ieceres pamatojama ar to, ka šobrīd, kā tas atzīts arī literatūrā, Eiropā nav valstu, kurās būtu pazīstams “tīrs” kriminālprocesa obligātuma princips. Līdz ar to pētījumā aptverta viena valsts, kura klasiski tiek uzskatīta par kriminālprocesa lietderīguma paraugu, proti, Nīderlande, un septiņas valstis, kurās šobrīd funkcionē obligātuma un lietderīguma principu sajaukums. Nodaļā apskatīta šādu valstu pieeja kriminālprocesa obligātumam un lietderīgumam: 1) Igaunija (autors G. Kūtris); 2) Lietuva (G. Kūtris); 3) Čehija (O. Kulmanis); 4) Slovēnija (O. Kulmanis); 5) Vācija (M. Leja); 6) Šveice (M. Leja); 7) Zviedrija (Ē. Gribonika); 8) Nīderlande (Ē. Gribonika). Nodaļa noslēdzas ar vispārīgiem secinājumiem par obligātumu

un lietderīguma principiem kriminālprocesā, ciktāl tie atklājušies, pētot attiecīgās Eiropas valstis.

Trešā nodaļa (prof. Ā. Meikališa un prof. K. Strada-Rozenberga) veltīta Latvijas situācijai, tieši kriminālprocesa obligātuma un lietderīgumu tajā tiesiskā regulējuma izpētei, kā arī secinājumu par to izteikšanai un priekšlikumu izvirzīšanai.

Ceturtajā nodaļā (prof. Ā. Meikališa) veikta Latvijas tiesību piemērošanas prakses analīze, izmantojot divas metodes – 1) statistisko datu analīzi un 2) tiesību piemērošanas praksē iesaistīto personu aptaujāšanu un šo aptaujas rezultātu analīzi. Pētījuma tapšanā izmantota statistiskā informācija, kas uz īpaša lūguma pamata sagatavota Iekšlietu ministrijas Informācijas centrā, Tiesu administrācijā un Ģenerālprokuratūrā. Pētījumu sagatavošanas gaitā tika anketēti izmeklētāji, prokurori, advokāti un tiesneši. Kopumā uzaicinājums piedalīties anketēšanā, kas tika veikta, izmantojot *Google* aptauju rīku, tika izsūtīts visu izmeklēšanas iestāžu vadībai, ģenerālprokuroram un Tiesu administrācijai, kā arī Augstākajai tiesai. Uz uzaicinājumu piedalīties aptaujā atsaucās 91 prokurors, 28 tiesneši, to skaitā četri Augstākās tiesas tiesneši, 60 advokāti un 60 izmeklētāji, kuri pārsvarā pārstāv Valsts policiju un Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroju. Pārējās izmeklēšanas iestādes diemžēl interesi piedalīties aptaujā neizrādīja. Tādējādi kopumā tika saņemtas aizpildītas anketas no 211 tiesību piemērošanas praksē iesaistītām personām, kas uzskatāms par pietiekami reprezentatīvu skaitli.

Monogrāfijas noslēdzošajā daļā – kopsavilkumā, kam dots nosaukums “Kriminālprocesa obligātums un/vai lietderīgums Latvijā. *Quo vadis?*” (prof. Ā. Meikališa un prof. K. Strada-Rozenberga), sniegtas prognozes Latvijas kriminālprocesa iespējamai attīstībai kriminālprocesa obligātuma un lietderīguma kontekstā. Izteikti secinājumi par esošo Latvijas situāciju, kā arī vispārināti priekšlikumi par tās iespējamo attīstību.

Monogrāfijas beigās nolūkā nodrošināt ērtāku tās lasīšanu, iekļauts izvilkums no monogrāfijas tekstā izmantotajām Latvijas krimināltiesiskajām normām atbilstoši redakcijām, kādas bija spēkā 2022. gada 3. novembrī.

Monogrāfijas autori jautājumu – būt vai nebūt kriminālprocesa obligātumam kā kriminālprocesa pamatprincipam Latvijā? – grāmatas noslēgumā atstāj atklātu, izsakot savu priekšlikumu kā pamatprincipu paredzēt kriminālprocesa veikšanu sabiedrības interesēs. Tas savukārt sevī ietvertu kriminālprocesa obligātuma un atteikšanās no tā veikšanas sabalansētu līdzāspastāvēšanu.

1

Kriminālprocesa efektivitāte. Kriminālprocesa obligātums un lietderīgums – teorētiskais pamats, diskusijas un atziņas

Kristīne Strada-Rozenberga

1.1. Termini *efektīvs, obligātuma un lietderīguma principi* un to tvērums šajā monogrāfijā

Kriminālprocesa efektivitāte un efektīvizēšana kā vērtība, kā mērķis un kā līdzeklis piesaukta un izmantota daudzās runās, programmās, pētījumos un publikācijās. Tāpat esam ieradusi lietot terminus – kriminālprocesa obligātums pretim lietderīgumam. Ikdienā šie jēdzieni kļuvuši it kā tik saprotami, ka par to nozīmi neaizdomājames. Taču, tiklīdz nepieciešams sniegt šo jēdzienu skaidrojumu, tā vismaz divos no trim gadījumiem saprotam, ka tas nepavisam nav tik vienkārši. Šā pētījuma mērķis nav iedziļināties terminu valodnieciskajās niansēs, ne arī sniegt dziļu pašu terminu izpratnes zinātnisku skaidrojumu. Taču pirms tēmas izklāsta sākuma nav iespējams izvairīties no pievēršanās terminu izpratnei vismaz tiktāl, cik nepieciešams šā pētījuma mērķiem. Tāpat, ņemot vērā attiecīgo terminu izpratnes daudzveidību, šajā apakšnodaļā tiks ieskicēts tas, kādā nozīmē termini lietoti tieši šajā pētījumā.

Vārds “efektīvs” intuitīvi nojaušams, taču niansēts, ja attiecinām to tieši uz kriminālprocesu vai jebkuru citu procesa veidu. Kāds teiks, ka tas ir iedarbīgs, kāds – ka ātrs u. tml. Ieskatoties vārdnīcās, redzams skaidrojums: “Efektīvs – iedarbīgs¹, tāds (līdzeklis, metode, rīcības veids), ar ko attiecīgais mērķis sasniedzams viegli, ātri vai lēti. Tāds, kas dod vajadzīgos rezultātus. Iedarbīgs.”² Ņemot vērā angļu valodas kā svešvalodas izplatību šobrīd Latvijā un to, ka arī vairums šajā pētījumā izmantoto avotu ir angļu valodā, nevar izvairīties no domām par tulkojumu no–uz angļu valodu. Angļu valodā vārdiem “*effectiveness*” un “*efficiency*”, attiecīgi vārdiem “*efficient*” un “*effective*”, ir būtiskas atšķirības. Kā teikts vienā no elektroniski pieejamajām vārdnīcām: “*Efficiency* ir rezultātu “svēršana” pret izmaksām, un *effectiveness* ir rezultātu svēršana pret sagaidāmo rezultātu laika gaitā.”³ Kādā citā avotā raksturota atšķirība: abi vārdi nozīmē “spējīgs radīt rezultātu”, taču ir būtiska atšķirība. “*Effective*” nozīmē “vēlama rezultāta radīšana”. “*Efficient*” nozīmē “spēj dot vēlamos rezultātus, netērējot ne materiālus, ne laiku, ne enerģiju.” Atšķirība ir tā, ka tad, kad kaut kas ir “*effective*”, tas dod rezultātu pat tad, ja tam nepieciešami kādi nevajadzīgi resursi. Kad kaut kas ir “*efficient*”, tas ne tikai dod rezultātu, bet to dara arī ātri vai vienkārši, izmantojot pēc iespējas mazāk materiāla, laika, pūles vai enerģijas. Tālāk sniegtajos teikumos ir parādīts, kā abi vārdi tiek lietoti. “[.] Vārds “*effective*” vairāk uzmanības velta reālajai spējai dot vēlamo rezultātu. Vārds “*efficient*” vairāk uzmanības pievērš resursu patēriņa neesamībai, lai radītu šādu rezultātu”, turpinot ar piemēru: “200 lappušu garā instrukciju rokasgrāmata bija “*effective*” [= veiksmīga], mācot

¹ Tēzauris. “Efektīvs”. Pieejams: <https://tezaurs.lv/efektivs:1> [skatīts 20.10.2022.].

² Letonika. “Efektīvs”. Pieejams: <https://www-letonika-lv.datubazes.lanet.lv/groups/default.aspx?r=1107&q=efektivs&id=995447&g=1> [skatīts 20.10.2022.].

³ The Law Dictionary. “Effectiveness Definition & Legal meaning”. Pieejams: <https://thelawdictionary.org/effectiveness/> [skatīts 20.10.2022.].

tīnim pašam salabot auto, taču būtu bijis vairāk “*efficient*” [= ātrāk un vieglāk], ja kāds parādītu.”⁴ Latviešu valodā vārds “efektīvs”, šķiet, apvieno abus aspektus – gan pietiekamu iedarbīgumu mērķa sasniegšanai (derīgs, atbilstīgs mērķa sasniegšanai), gan resursu (laika, naudas, pūļu, zināšanu utt.) taupīšanu.

Tieši šādā izpratnē, t. i., *efektīvs = derīgs un pietiekami iedarbīgs mērķa sasniegšanai* + [nevis vai] *atbilstoši resursus ietaupošs* [nevis ātrs/lēts/vienkāršs], šis vārds arī tiks saprasts un izmantots šajā pētījumā.

Attiecībā uz kriminālprocesa obligātuma un lietderīguma principu zināmas problēmas var radīt šajos nosaukumos iekļautie termini. Salīdzinoši skaidrs ir termins “obligātums”, vismaz krimināltiesiskā izpratnē – tāds, kas obligāti jāpilda vai tamlīdzīgi, taču īpaši ārvalstu avotu izpēti var apgrūtināt nevienveidīgais šā principa apzīmējums citās valodās un valstīs. Tā attiecībā uz kriminālprocesa obligātuma principu nereti dažādos avotos tiek lietots jēdziens “*principle of legality*” angļiski, līdzīgi arī citās valodās (sīkāk skat. 2. nodaļu), ko latviešu valodā mēs varētu tieši tulkot kā legalitātes principu, bet tikpat labi arī nedaudz citādāk – kā likumības jeb tiesiskuma principu, kura tvērums Latvijas kriminālprocesuālo normu kontekstā ir krietni plašāks nekā tikai kriminālprocesa obligātums. Turklāt termins “*principle of legality*” krimināltiesiskajā sfērā angļu valodā var nozīmēt arī kaut ko citu – tas ir krimināltiesisko normu noteiktības prasību⁵, tostarp – nav atbildības, nav soda bez likuma jeb *nullum crimen sene lege, nulle poena sine lege*, kas, lai gan saistīta ar šajā pētījumā apskatāmo jautājumu, tomēr nav tiešais tā izpētes objekts. Obligātuma principa apzīmēšanai nereti tiek lietoti arī jēdzieni “*mandatory prosecution*” vai “*cumpolsory prosecution*”. Arī Latvijā vēsturiski šo principu dažkārt mēdza dēvēt citādāk – par publiskuma principu.⁶ Šajā pētījumā lietošim terminu “obligātuma princips”, vienīgi nodaļā, kas veltīta ārvalstīm, pieļaujot katram autoram lietot terminu, kas izplatītāks viņa raksturotajā valstī, kā arī oriģināltermina lietojumu dažkārt saglabājot situācijās, kad citēti ārvalstu avoti.

Arī attiecībā uz lietderīguma principu nav vienveidīgas terminoloģijas, un avotos angļu valodā tas tiek dēvēts gan “*principle of opportunity*” (ko varētu tulkot kā iespēju vai izvēles principu), gan “*principle of expediency*” (ko varētu tulkot kā izdevīguma, noderības un arī lietderības principu), gan lietots *Nolle prosequi*, gan raksturots ar terminu “*prosecutorial discretion*” (ko varētu tulkot kā prokurora rīcības brīvības principu vai diskrecionāro⁷ principu), katrā gadījumā tam piešķirot savu niānsētu izpratni. Diskusija tiešām varētu izraisīties par to, vai vārds “lietderīgums” ir atbilstoši lietots tā institūta raksturošanai, ko ierasti saucam par “lietderīguma principu” kriminālprocesā.

⁴ The Britannica Dictionary. “How to Use Effective and Efficient”. Pieejams: <https://www.britannica.com/dictionary/eb/qa/How-to-Use-Effective-and-Efficient> [skatīts 20.10.2022.].

⁵ Skat., piemēram, Charter of Fundamental Rights of The European Union, Article 49. Pieejams: http://data.europa.eu/eli/treaty/char_2012/oj [skatīts 20.10.2022.].

⁶ Liede, A. *Kriminālprocess un tiesu pierādījumi*. Rīga: Zvaigzne, 1970, 82. lpp.

⁷ Diskrecionārs – tāds, kam ļauts rīkoties pēc saviem ieskatiem. Pieejams: <https://tezaurs.lv/diskrecionars> [skatīts 20.10.2022.].

Sinonīmu vārdnīcā vārdam “lietderīgs” doti šādi sinonīmi – derīgs; izmantojams; lietīgs; lietojams; noderīgs.⁸ Tezaurs.lv sniedz skaidrojumu: “1. Tāds, kas ir lietojams, izmantojams noteiktam mērķim, noteiktai situācijai. 2. Tāds, kas rada kādu labumu.”⁹ Šādā griezumā diez vai lietderīgums ir pretnostatījums obligātumam, jo arī tāds, kas noteikts par obligātu, var kādā situācijā un apstākļos būt lietderīgs. No šā viedokļa raugoties, varbūt tiešām būtu atbilstošāk to, ko esam ieraduši saukt par obligātu principu, dēvēt citādāk – piemēram, kā iespēju vai izvēles principu, diskrecionāro principu vai tamlīdzīgi. Uzskatot, ka diskusija par atbilstošākā termina lietošanu nav šā pētījuma mērķis, pētījumā tomēr lietosim ierasto jēdzienu “lietderīguma princips”, to saprotot kā zināma veida pretstatu obligātumam. Proti, obligātuma principu attiecinot uz situāciju, kad, ja vien ir izdarīts par noziedzīgu atzīstams nodarījums, izvēles par kriminālprocesa esamību nav, savukārt lietderīguma – kad, pat ja noziedzīgs nodarījums ir noticis, pastāv izvērtēšanas iespējas kriminālprocesu veikt vai ne.

1.2. Kriminālprocesa obligātums un lietderīgums – konkurence vai sadarbība, nošķiršana vai saplūšana

Obligātuma princips kā obligāta kriminālprocesa esamība spilgti raksturots literatūrā: “Legalitātes principa dēļ varas iestādēm ir pienākums ierosināt krimināllietu par noziedzīgām darbībām. [...] šo pienākumu veido elementi, kurus var nošķirt vienu no otra. Savā plašākajā un stingrākajā izpratnē legalitātes princips faktiski ietver komandas, ka izmeklēšanas iestādēm būtu jāatklāj visi noziegumi un jāidentificē visi vainīgie; prokuroram visos gadījumos jāuzrāda apsūdzība, ja pastāv tiesvedības faktiskie un tiesiskie apstākļi, visos gadījumos jāpieprasa tiesas lēmums un pilnībā jāizmanto pārsūdzēšana; tiesai būtu jāpiemēro sods visiem vainīgajiem. [...]”

Pirmais nosacījums, kas izriet no tiesiskuma principa, paredz, ka neviena noziedzīga darbība nedrīkst palikt neatklāta un netikt sodīta. Tādējādi tiek sagaidīts, ka varas iestādes [...] atklāj visus noziedzīgu nodarījumu izdarītājus.”¹⁰

Savukārt lietderīguma princips (jeb diskrecionārā pieeja) paredz kā tiesisku kriminālprocesa neveikšanu situācijās, kad pastāv reāla iespējamība, ka ir noticis nodarījums, kas kvalificējams kā noziedzīgs. Kā norādīts literatūrā, tas “tiek piemērots divos veidos. Pirmajā gadījumā personas saukšana pie kriminālatbildības ir sākumpunkts un atteikšanās no tās notiek tikai tad, ja ir pamatoti iemesli to darīt. Saskaņā ar šo izpratni apsūdzēšana ir pamatnoteikums, proti, apsūdzībai “jā, ja vien”. Tā ir negatīvā lietderības principa piemērošana, un, vadoties pēc

⁸ Letonika. “Lietderīgs”. Pieejams: <https://www-letonikalv.datubazes.lanet.lv/groups/default.aspx?g=5&q=lietderigs> [skatīts 20.10.2022.].

⁹ Tēzaurs. “Lietderīgs”. Pieejams: <https://tezaurs.lv/lietder%C4%ABgs> [skatīts 20.10.2022.].

¹⁰ Bard, K. Legality and the Persecution of Crimes. *Acta Juridica*, 1989, 31(1–2), pp. 177–179.

šis izpratnes, prokurors katrā atsevišķā gadījumā izskata jautājumu par to, vai ir pamatoti iemesli atturēties no personas saukšanas pie kriminālbildības. [...] Otrs lietderības principa piemērošanas veids ir “nē, ja vien” jeb pozitīvā pieeja. Šajā gadījumā krimināllikumam pats par sevi neattaisno personas saukšanu pie kriminālbildības, jo ir papildus jāapsver, vai tas būtu lietderīgi”.¹¹ Kopumā lietderīguma principu “var raksturot kā prokuroram dotu iespēju neuzsākt kriminālvajāšanu par visiem noziedzīgajiem nodarījumiem, par kuriem viņš uzzina. Prokurors šādu iespēju var izmantot gadījumos, kad apsūdzība nebūtu lietderīga, efektīva vai pat netaisnīga, kas izraisītu kriminālprocesa mērķa nesasniegšanu”.¹²

Teorijā lietderīguma principam ir saskatīti divi motīvi – procesuāli tiesiskais un materiāltiesiskais. Materiāli tiesiskais motīvs tiek saistīts ar nepieciešamību ar kriminālprocesuāliem līdzekļiem novērst iespējamo netaisnību pret pārkāpēju, savukārt procesuālo tiesību motīvs – novērst neefektivitāti, jo kriminālprocesa turpināšana ar tiesas iesaistīšanu “neatmaksājas”.¹³

Abi principi faktiski vienmēr ir pastāvējuši līdzās, pulcēdami savu atbalstītāju un kritizētāju loku. K. Bards, atsaucoties uz dažādu valstu zinātniekiem, norāda, ka “strīds par abu principu priekšrocībām un mīnusiem ilgst jau sen, un tas pat mūsu laikā bieži tiek turpināts spekulāciju līmenī, vairāk atgādinot par dueļiem retorikā. Lietderīguma principa piekritēji lepni pārstāv viedokli, ka šis princips ir modernu, progresīvu, humānu krimināltiesību koncepciju nepieciešamais paralēlais elements procesuālajās tiesībās, vienlaikus esot arī līdzeklis tiesvedības racionalizēšanai, padarot iespējamu saprātīgu resursu sadali un ļaujot iestādēm koncentrēt spēkus, lai cīnītos pret noziedzīgiem nodarījumiem, kas ir īpaši bīstami sabiedrībai. Savukārt legalitātes principa piekritējiem nav pārliecības par jebkāda veida rīcības brīvības lietderību. Diskrecionārā vara sevī ietver iespēju pieņemt patvaļīgus lēmumus un potenciālus vienlīdzības principa pārkāpumus. Papildus tam apsvērumi, kas balsta lietderīguma principu, pamatā ir ekonomiski vai politiski, t. i., tie nav juridiski apsvērumi. Finansiālu apsvērumu ņemšana vērā var viegli tikt identificēta ar tirgum raksturīgu kaulēšanos, kas acīmredzami nav savienojama ar krimināltiesību cieņu un morālo misiju, kas krimināllikumam un procesam ir jāizpilda”.¹⁴

Abu pieeju piemērošanā saskatīti arī citi plusi un mīnusi – tiek norādīts, ka lietderīguma principa rašanās izskaidrojums varētu būt saistīts ar materiālo tiesību neelasību, taču šis fakts pats par sevi neattaisno šā principa esību: materiālo tiesību stingrības un neelasības dēļ taisnīguma aspekti agrākos laikos varēja

¹¹ Korf, D. J., Riper, H., Bullington, B. Windmills in Their Minds? Drug Policy and Drug Research in the Netherlands. *Journal of Drug Issues*, 1999, 29(3), pp. 462–463.

¹² Kristkova, A., Kandalec, P. The Principle of Opportunity in the Czech Criminal Procedure Code. *Studia Iuridica Lublinensia*, 2016, 25(1), p. 242. Pieejams: <https://journals.umcs.pl/sil/article/view/2293> [skatīts 20.10.2022.].

¹³ Cieślak, M. *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa, 1984, p. 292. Citēts pēc Kristkova, Kandalec, *The Principle of Opportunity ...*, p. 243.

¹⁴ Bard, *Legality and the Persecution of Crimes*, p. 155.

iegūt lomu tikai ar procesuālo tiesību starpniecību, izvairoties no tiesvedības uzsākšanas tiesā. Tas tomēr ir absolūti nepietiekams, lai pamatotu lietderīguma principa nenovēršamu vērtību un humānismu. Tieši pretēji, iepriekš minētie rašanās apstākļi daudz vairāk apstiprina uzskatu, ka lietderīguma princips var zaudēt savu jēgu un funkciju, pārveidojot materiālās krimināltiesības.¹⁵

Tomēr ir uzskati, ka ne viss ir atrisināms materiālo tiesību jomā. Un, lai gan pirmšķietami var saskatīt pretrunu, ka, no vienas puses, valsts kriminalizē kādu nodarījumu un, no otras puses, ļauj par to nevajāt, tomēr tajā ir savs “saprātīguma grauds”: “No demokrātijas viedokļa šī sistēma varētu šķist muļķīga: likumā teikts, ka kaut kas ir aizliegts, bet noteikumos, kas reglamentē tiesībaizsardzības iestāžu darbu, ir skaidri noteikts, ka dažos gadījumos tām jārikojas tā, it kā tas būtu atļauts. Tomēr no pragmatiskā viedokļa un it īpaši no tiesiskuma principa viedokļa tas ir gudri. Lielākajā daļā valstu narkotiku pārdošana, bordeļu izmantošana vai eitanāzija ir noziedzīgs nodarījums, bet tiesībaizsardzības iestādes daudzos gadījumos “skatās neredzot”. Narkotikas var iegādāties Amerikas Savienoto Valstu pilsētās; var saņemt prostitūcijas pakalpojumus prātīgajā Apvienotajā Karalistē; Vācijā eitanāzija ir nelikumīga, bet ārsti palīdzēs izdarīt pašnāvību. Šajās sistēmās tolerance ir kaut kas slepens. Slepenība rada situācijas, kurās var būt gudri izmaksāt policistam pāris glāžu, lai palīdzētu viņam paskatīties uz citu pusi. Nīderlandē tolerance nav nekāds noslēpums: tiesību normas norāda, kad tiesībaizsardzības iestādēm jāskatās uz otru pusi. Kopš 20. gadsimta 70. gadu sākuma ir notikušas regulāras – un kopš 1993. gada ar likumu noteiktas – policijas priekšnieka, reģiona svarīgākā mēra un prokurora sanāksmes, kurās tiek pieņemti lēmumi par juridisko toleranci reģionā.¹⁶

Absolūta kriminālprocesa obligātuma principa piemērošana ir apšaubāma arī no tās realitātes viedokļa. Jau vairāk nekā pirms 30 gadiem rakstīts: “Šīs prasības nereālais saturs jau ir labi zināms. Tātad, pieminot legalitātes principu kā “programmas normu”, likuma pastāvēšanas atzišana un to reālās izpildes iespējas faktiski ir fonā. Pašreizējā zināšanu pakāpe par slēptās noziedzības masu un faktisko vainīgo īpatsvaru, kurus nevar identificēt un kuriem tādējādi izdodas izbēgt no sodīšanas, neapšaubāmi ir ievērojami veicinājuši legalitātes principa devalvāciju. Pastāvot faktiskajam saspīlējumam starp norādījumu un tās izpildes bezcerību, tiek vājināti visi turpmākie likumības elementi. Vienkāršiem vārdiem sakot, ja ir zināms, ka ievērojams skaits noziedzīgu nodarījumu varas iestādēm nekad nekļūš zināmi un ievērojams skaits vainīgo izbēgs no soda, tad norādījums, ar kuru prokurors aicināts uzrādīt apsūdzību un tiesnesis piespried sodu, noteikti atbrīvosies no sava pārlicinošā un obligātā spēka.”¹⁷

¹⁵ Bard, *Legality and the Persecution of Crimes*, p. 158.

¹⁶ Buruma, Y. *Dutch Tolerance: On Drugs, Prostitution, and Euthanasia. Crime and Justice*, 2007, 35(1), p. 87.

¹⁷ Bard, *Legality and the Persecution of Crimes*, pp. 177–179.

Eiropā tika atzīts, ka pārmērīga kriminālvajāšana noved pie kriminālās justīcijas sistēmas pārslodzes.¹⁸ Turklāt procesu ieilgšana nav vienīgais sistēmas pārslodzes mīnuss. Kā norādīts literatūrā, “papildus novilcināšanai šāda pārsātinātība netieši var ietekmēt arī tiesvedības ticamību. Piemēram, neformālā praksē var izveidoties *de facto* atteikšanās no apsūdzības, lai izvairītos no mazāk smagiem gadījumiem, piemēram, aizkavējot izmeklēšanas pabeigšanu līdz noziedzīga nodarījuma noilgumam vai vienkārši izmeklēšanas posmā neveicot nekādus faktiskus izmeklēšanas pasākumus, lai izbeigtu procesu pierādījumu trūkumu dēļ”.¹⁹

Lielais spiediens, ko rada šī nepieciešamība racionalizēt krimināltiesību sistēmas, ir tāds, ka pat tās sistēmas, kas tradicionāli nav atļāvušas kriminālvajāšanas diskrecionāro varu, ir pavērušas iespējas modelim, kas tām būtībā ir svešs.²⁰ Mūsdienās pat valstīs, kur stingri deklarēts obligātuma princips kriminālprocesā, piemēram, Itālijā (kura ir vienīgā Rietumu valsts, kurā kriminālprocesa obligātuma princips nostiprināts konstitūcijā), tiek atzīts: “[.] obligāta saukšana pie atbildības ir “tradicionāli meli”.²¹ Milzīgais pārkāpumu skaits, kas paredzēts Itālijas kriminālkodeksā, un tam sekojošais kriminālprocesu spektrs, kas jāpārvalda prokuroriem, padara neiespējamu kriminālvajāšanu par katru noziegumu, pret kuru varētu būt vērts uzsākt kriminālvajāšanu.”²² Arī cits autors, raksturojot Itālijas situāciju, norāda: “Itālijas 1948. gada konstitūcijas 112. pants patiešām nosaka, ka “prokuroram ir pienākums uzsākt kriminālprocesu”. Tas nozīmē, ka Itālijas prokuroriem ir pienākums sākt formālu izmeklēšanu katru reizi, kad viņu uzmanība tiek pievērsta paziņojumam par noziegumu un ir pietiekami daudz pierādījumu. Tomēr šodien ir plaši atzīts [.] ka konstitucionālais obligātās kriminālvajāšanas princips Itālijā faktiski netiek piemērots milzīgā noziegumu ziņojumu skaita un hroniskā valsts prokuratūrām pieejamo resursu trūkuma dēļ.”²³

¹⁸ Sīkāk skat.: Jehle, J. M., Wade, M. *Coping with Overloaded Criminal Justice Systems: The Rise of Prosecutorial Power Across Europe*. Springer, 2005.

¹⁹ Ligeti, K., Robinson, G. *Overprosecution and Negotiated Justice in Europe*. Grām.: Kempen, P. H. P. H. M. C. van, Jendly, M. (eds.) *Overuse in the criminal justice system: On criminalization, prosecution and imprisonment*. Cambridge, Intersentia, 2019, pp. 104–105.

²⁰ Turpat, p. 108.

²¹ Kostoris, R. E. *Obbligatorietà dell'azione penale, esigenze di deflazione e “irrilevanza del fatto”*, in Aa.Vv., *I nuovi binari del processo penale: tra giurisprudenza costituzionale e riforme*, Atti del Convegno dell'Associazione tra gli studiosi del processo penale, Caserta-Napoli, 8–10 dicembre 1995, Giuffrè, 1996, p. 207. Citēts no Ruggiero, R. A. *Prosecutorial discretion vs. Mandatory prosecution. The italian case of corporate crimes*. Revista Ítalo-Española de Derecho Procesal Madrid, 2022. Pieejams: <http://www.revistasmarcialpons.es/rivitsproc/article/view/prosecutorial-discretion-vs-mandatory-prosecution/1130> [skatīts 20.10.2022.].

²² Ruggiero, R. A. *Prosecutorial discretion vs. Mandatory prosecution. The italian case of corporate crimes*. Revista Ítalo-Española de Derecho Procesal Madrid, 2022. Pieejams: <http://www.revistasmarcialpons.es/rivitsproc/article/view/prosecutorial-discretion-vs-mandatory-prosecution/1130> [skatīts 20.10.2022.].

²³ Antonucci, E. *The evolution of the principle of mandatory prosecution in Italy. A problematic case of gradual institutional change*. International Journal of Law, Crime and Justice, 2021, Vol. 66. Pieejams: <https://doi.org/10.1016/j.ijlcj.2021.100481> [skatīts 20.10.2022.].

Uz obligātuma prasības reālās izpildes neiespējamību norāda citu valstu autori: “Gandrīz nekur visi kriminālpārkāpēji netiek saukti pie kriminālatbildības, lai tiesa viņus notiesātu. Lielākoties tiek konstatēta novirze no krimināltiesību sistēmas vai rīcības brīvība policijas un/vai prokuratūras līmenī.”²⁴

Tādējādi ir izveidojusies situācija, ka atšķirība starp abām sistēmām (obligāto un diskrecionāro apsūdzību) ir miglaina, jo tiek ieviesti diskrecionāri aspekti un noteiktas visas puses apmierinošas garantijas.²⁵ Jau vairāk nekā pirms 30 gadiem tas tika atzīts, norādot, ka abas sistēmas faktiski ir tuvinājušās. Valstis, kurās pamatā atzīts lietderīguma princips, ieviesušas stingrākas vadlīnijas prokuroru diskrecionārai rīcībai. Tai pašā laikā abu pieeju salīdzinājumā atzīts, ka “legalitātes krīze ir dziļāka” un līdz ar to arī valstu veiktie pasākumi principu tuvināšanās jomā intensīvāki: “likumības principa mīkstināšana ir ne tikai plānos valstīs, kurās likumā ir noteikta obligāta saukšana pie atbildības, bet gandrīz visās šajās valstīs likumdošanas veidā jau ir panākta neliela vai liela piekāpšanās iespēju prasībām.”²⁶

Ir arī viedoklis, ka abi principi jeb pieejas nemaz nav strikti nošķiramas un ka, piemēram, kriminālvajāšanas alternatīvas nemaz nav pretrunā ar kriminālprocesa obligātuma principu. Kā savā 2008. gada viedoklī pauž Eiropas prokuroru Konsultatīvā padome: “Alternatīvu pasākumu izmantošana kriminālvajāšanai nav pretrunā ar Eiropas vispārējo obligātās kriminālvajāšanas sistēmu, ko parasti saprot šādi: par katru nodarījumu, kas ir pretrunā tiesību aktiem, tiek sniegta atbilde, neaprobežojoties tikai ar notiesāšanu; šādi pasākumi ir zināmi visās sistēmās.”²⁷

Literatūrā izteikts arī viedoklis, kas šķiet visai pamatots: “Lietderīgums un obligātums nav alternatīvas, bet drīzāk divi principi, kas viens otru ierobežo vai drīzāk papildina.”²⁸ Tiesiskuma princips tā plašākā nozīmē necieš pat tad, ja obligātums tiek aizstāts ar lietderīgumu; tas tiek vairāk ievērots, jo likums šādu iespēju paredz.²⁹

²⁴ Jehle, J.-M. *Discretionary powers of public prosecutions: opportunity or legality principle – Advantages and disadvantages*. Conference of Prosecutors General of Europe 5th session. Celle, 23–25 May 2004, p. 14. Pieejams: <https://rm.coe.int/conference-of-prosecutors-general-of-europe-5th-session-organised-by-t/168071cbe3> [skatīts 20.10.2022.].

²⁵ Robert, M. *Introductory Memorandum*. Conference of Prosecutors General of Europe 5th session. Celle, 23–25 May 2004. Pieejams: <https://rm.coe.int/conference-of-prosecutors-general-of-europe-5th-session-organised-by-t/168071cbac> [skatīts 20.10.2022.].

²⁶ Bard, *Legality and the Persecution of Crimes*, p. 162.

²⁷ Opinion N° 2 (2008) of the Consultative Council of European Prosecutors on “Alternatives to prosecution” Pieejams: <https://rm.coe.int/168074773f> [skatīts 20.10.2022.].

²⁸ Jehle, *Discretionary powers of public prosecutions*, p. 15.

²⁹ Graur, Matei-Ciprian. “To Continue or to Give up the Prosecution? Criminal Policy Aspects regarding the Public Interest in the Romanian Proceedings”. *EU and Comparative Law Issues and Challenges Series*, 4, 2020, p. 442. HeinOnline.

1.3. Kriminālās justīcijas sistēmas atslogošana/pārmērīgas kriminālās justīcijas sistēmas izmantošanas mazināšana kā uz lietderības apsvērumiem balstītu instrumentu ieviešanas iemesls

Fundamentāls kriminālās justīcijas princips ir *ultima ratio* vai *ultimum remedium*, dažkārt dēvēts arī par atturības principu. Tas pirmām kārtām nozīmē, ka rīcība ir krimināli sodāma un krimināltiesību sistēma piemērota tikai kā galējais līdzeklis, t. i., ja visas citas iespējas, kam ir mazāks piespiedu raksturs, nav pieejamas, lai novērstu vai atbilstīgi reaģētu uz pārkāpumu.³⁰

Tomēr arvien pieaugoša nodarījumu kriminalizēšanas tendence vairs nepavisam nerada priekšstatu, ka krimināltiesību jomas izmantošana būtu izņēmums.

Ultima ratio princips, kas raksturīgs kriminālajai justīcijai, attiecināms arī uz kriminālprocesu – parasti mēs šo principu saistām ar kriminālās justīcijas “smagumu” (ierobežojumu loks un apmēri) gan attiecībā pret pārkāpēju, gan ar to saistītām personām, tomēr teorijā kā uz to attiecināmi apsvērumi papildus ir minētas arī kriminālās justīcijas augstās izmaksas un pārslodzes izraisīta neefektivitāte.³¹

Mūsdienu kriminālā justīcija jau salīdzinoši ilgu laiku sastopas ar nozīmīgu izaicinājumu – arvien pieaugošu slodzi. Pamatoti atzīts: “tā, kā tiesu iestādes saskaras ar arvien sarežģītākām krimināltiesību normām un arvien pieaugošu darba slodzi tādā apmērā, kas rada risku, ka tiesiskais aparāts var zaudēt spēju pienācīgi pildīt savas funkcijas un saglabāt uzticamību, likumdevēji un prokurori meklē dažādas iespējas izfiltrēt mazāk sarežģītas lietas, paātrināt kriminālprocesu vai jaunu instrumentu ieviešanu, lai labotu un novērstu turpmākus pārkāpumus, vispār neizmantojot krimināllikuma spēku.”³²

Izteikti dažādi ierosinājumi, ko darīt šādās situācijās. Piemēram, ir norādīts, ka iespējamie rīcības modeļi ir vairāki: “Saskaņā ar obligātuma principu pret visām lietām tāpat kā līdz šim prokuratūra veic kriminālvajāšanu un izvirza apsūdzību krimināltiesā, un tiesnesis izskata visas lietas mutvārdu procesā. Taču šajā gadījumā būs ievērojami jāpalielina prokuratūras un tiesu darbinieku skaits. Saprotais, ka šis risinājums, kas saistīts ar lielām papildu izmaksām, nav izvēlētais risinājums. Reālas ir tikai divas alternatīvas: 1) Materiālo tiesību dekriminalizācija. Šajā gadījumā kriminālsoda draudi tiek noņemti par mazāk būtiskiem likuma pārkāpumiem. Mazi nodarījumi, jo īpaši satiksmes noteikumu pārkāpumi, tiek definēti kā “administratīvi” nodarījumi [...]. Pakārtoti vai papildus tiek dekriminalizēti nelieli nodarījumi “klasiskajā” jomā. Piemēram, par

³⁰ Kempen, P. H. P. H. M. C. van Criminal Justice and the Ultima Ratio Principle: Need for Limitation, Exploration and consideration. Grām.: Kempen, Jendly, *Overuse in the criminal justice system*, pp. 5–6.

³¹ Turpat, p. 5.

³² Ligeti, Robinson, *Overprosecution and Negotiated Justice in Europe*, p. 101.

zādzībām varētu ieviest 100 eiro minimumu; tikai virs šīs robežas zādzība tiks definēta kā uzvedība, kas ir krimināli sodāma. Zem šīs robežas ir pieejamas ar krimināltiesībām nesaistītas sankcijas. Šo variantu daļēji izvēlējās Centrāleiropas un Austrumeiropas valstis. Savukārt Rietumeiropā izvēlējās galvenokārt trešo variantu; 2) rīcības brīvība, ko izmanto policija (prokuratūra), un vienkāršoti kriminālprocesa noteikumi. Kriminālprocesu var izbeigt, piemēram, ja aizdomās turētā vaina ir maznozīmīga un nav sabiedrības interešu apsūdzībā, bez mutiskas uzklaušanās krimināltiesā. Kriminālprocesu plūdus mazina procesuāli saīsinājumi un vienkāršojumi.³³

Problēma nav nepamanīta arī tiesībpolitikas veidotāju aprindās. Tā, piemēram, jau 1987. gadā Eiropas Padomes Ministru komiteja pieņēma rekomendāciju Nr. R(87)18 “Par dalībvalstu kriminālās justīcijas vienkāršošanu”³⁴, kuras apskatam uzmanība tiks veltīta šajā nodaļā vēlāk.

Ne tikai slodzes jautājumi ļauj aktualizēt problēmu par kriminālās justīcijas sistēmas pārlietu lielu izmantošanu. Krimināltiesību sistēmas pārlietu liela izmantošana kļuvusi par kompleksu problēmu.

Ar kriminālās justīcijas pārmērīgu izmantošanu var saprast situāciju, kad “ši sistēma tiek izmantota nevajadzīgi, neefektīvi, negodīgi vai citādi nepiemēroti”, un tā var izpausties dažādos veidos, tostarp kā:

- 1) kriminalizēšanas pārmērīga izmantošana (*overcriminalization*), kas savukārt var izpausties kā kriminālatbildības paplašināšana bez nepieciešamības (uzvedība tiek kriminalizēta bez pietiekamas nepieciešamības, noziedzīgi nodarījumi ir konstruēti pārāk plaši, noziegumiem ir pārāk ilgs noilguma periods vai tiek bez pārliecinoša pamata paredzēta eksteritoriāla jurisdikcija) vai nevajadzīga kriminālatbildības padziļināšana (likumā noteiktais maksimālais un/vai minimālais sods ir pārāk augsts);
- 2) pārmērīga kriminālvajāšana. Tā nozīmē, ka par pārāk daudziem pārkāpumiem notiek kriminālvajāšana. Īpaši tas var attiekties uz atsevišķiem gadījumiem vai konkrētām lietu kategorijām, kad efektīvāk, godīgāk, vairāk atbilstoši vai citu iemeslu dēļ būtu vēlams atturēties no kriminālvajāšanas un/vai piemērot sankcijas vai kontrolēt attiecīgo prettiesisko rīcību, izmantojot citus līdzekļus, nevis kriminālvajāšanu, piemēram, [...] atjaunojošās justīcijas iespējas vai administratīvos sodus. Tāpat kriminālvajāšanas pārmērīga izmantošana var izpausties [...], kad apsūdzētajiem tiek izvirzītas apsūdzības par nodarījumiem, kas ir formāli piemērojami, taču tie maz atbilst faktiskajai uzvedībai un tās sekām;
- 3) pārmērīga cietumsoda piemērošana, kas var izpausties kā pārāk bieža vai pārāk ilgu cietumsodu piemērošana, kā arī pārāk stingri cietumsoda

³³ Jehle, *Discretionary powers of public prosecutions*, pp. 3–4.

³⁴ Eiropas Padomes Ministru komitejas rekomendācija Nr. R(87)18. Par dalībvalstu kriminālāsjustīcijas vienkāršošanu. Pieejams: <https://rm.coe.int/16804e19f8> [skatīts 20.10.2022.].

izpildes nosacījumi. Tas saistīts ar alternatīvu iespēju neesamību vai pārāk retu to piemērošanu.³⁵

Domājams, neviens neapšaubīs, ka pārmērīga kriminālās justīcijas sistēmas izmantošana ir fenomens, kas nevar palikt bez reakcijas, un ka to nepieciešams izskaust vai vismaz būtiski mazināt.

1.4. Dekriminalizācija kā kriminālās justīcijas atslogošanas līdzeklis

Primārais, kas nosaka to, kā strādās kriminālās justīcijas sistēma, ir par noziedzīgiem atzīto nodarījumu loks. Šis jautājums, lai gan nav tiešais šā pētījuma izpētes jautājums, tomēr nevar pilnībā tikt apiets, jo tam ir pakārtotas visas procesuālās norises. Vienkāršoti sakot, kriminālās justīcijas sistēmas pārslodze lielā mērā ir noteikta ar to, ka pārāk daudz nodarījumu bez pietiekama attaisnojuma ir pasludināti par noziedzīgiem.

Pārmērīga kriminalizācija teorijā tiek atzīta kā problēma. Ir labi zināms, ka neierobežota krimināltiesiskā likumdošana, t. i., nodarījumu kriminalizēšana, daudzās valstīs notiek jau vismaz pāris gadu desmitus. Daudzos gadījumos šo parādību nevar attaisnot ar deviantas uzvedības pieaugumu vai prevencijas uzlabošanu. Drīzāk tas ir tāpēc, ka krimināltiesības ir kļuvušas noderīgs instruments tādu politisko un sociālo mērķu sasniegšanā, kuriem ir maz vai nav nekāda sakara ar noziedzības novēršanu. Turklāt šai krimināltiesību ļaunprātīgai izmantošanai ir sekas attiecībā uz likumdošanas aktu kvalitāti: tā kā galvenais mērķis ir radīt noteiktu simbolisku vai nomierinošu ietekmi uz iedzīvotājiem, mēs sastopamies ar oportunistiskiem un īstermiņa likumiem, kuri nav pamatoti ar racionāliem, sociālā realitātē balstītiem lēmumiem, vai nav ņemti vērā iepriekšējie veiksmīgie noziedzības kontroles pasākumi.³⁶ Pārmērīga kriminalizācija galu galā rada netaisnības gaisotni, kas ne tikai grauj ticību likuma varai, bet var būt arī kriminogēna (noziedzību izraisoša), deleģitimējot krimināltiesību sistēmu potenciālo likumpārkāpēju acīs, tādējādi attaisnojot viņu noziedzīgo uzvedību.³⁷

Šim jautājumam pievērsusies arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa, un, kā, veicot Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūras analīzi, atzīts teorijā – tiesas prakse ļauj identificēt vairāku lietu grupas, kurās tiesa kritizējusi likumdevēja izvēli pārmērīgā vai nesamērīgā noteiktas rīcības kriminalizēšanā. Jautājumi, kas atkārtojas, ir par neslavas celšanu un nelegālo migrāciju.³⁸

³⁵ Kempen, *Criminal Justice and the Ultima Ratio Principle ...*, pp. 3–4.

³⁶ Diez-Ripolles, J. L. *Overuse of The Criminal Justice System. Analytical Approach, Rules and Practices*. Grām.: Kempen, Jendly, *Overuse in the criminal justice system*, p. 53.

³⁷ Rotman, E. *Overuse and Underuse of the United States Criminal Justice System in the area of Business Crimes*. Grām.: Kempen, Jendly, *Overuse in the criminal justice system*, p. 629.

³⁸ Albuquerque, P. *The Overuse of Criminal Justice in The Case Law Of the European Court of Human Rights*. Grām.: Kempen, Jendly, *Overuse in the criminal justice system*, pp. 68–69.

Dekriminalizēšana nenoliedzami ir veids, kā atslogot kriminālās justīcijas sistēmu ar materiālo tiesību palīdzību, ļaujot attiecīgo jautājumu izskatīšanu novirzīt ārpus krimināltiesību jomas.³⁹

Literatūrā izteikta tai atbalstoša pieeja: “Vajadzētu izvairīties no sīku lietu skatīšanas krimināltiesību sistēmā [...] Arvien vairāk jāizmanto vairāku valstu izvēlētais ceļš administratīvo pārkāpumu un naudas sodu izmantošanā. Tas vienlaikus būtu svarīgs solis, lai ierobežotu rīcības brīvību saskaņā ar iespēju principu.”⁴⁰ Tāpat dekriminalizācija kā viens no pirmajiem soļiem, kas būtu apsverama kriminālās justīcijas sistēmas atvieglošanā, uzsvērta arī 2004. gada maijā notikušajā Eiropas Ģenerālprokuroru konferences 5. sesijā “Valsts apsūdzības diskrecionārā vara: lietderīguma vai obligātuma princips – priekšrocības un trūkumi”. Konferences secinājumos⁴¹ cita starpā minēts: dodot prokuroriem rīcības brīvību, nedrīkstētu izvairīties no alternatīvu atbilžu uz krimināltiesībām, piemēram, civiltiesisku vai administratīvu risinājumu, iepriekšējas izvērtēšanas, kam būtu jādod priekšroka kā līdzeklim, lai risinātu ļoti daudzus “noziedzīgus nodarījumus, kas pēc būtības ir maznozīmīgi”, kas rada nelielu apdraudējumu sabiedrības interesēm un neattaisno prokuratūras dienestu vai tiesu iejaukšanos. Tāpēc konferencē tika mudināts valstis nopietni apsvērt iespēju svītrot šos noziedzīgos nodarījumus no noziedzīgo nodarījumu saraksta.

Nenoliedzami, ka nodarījumu kriminalizācijai vai dekriminalizācijai jābūt sabiedrības interesēs un tas ir būtiski izvērtējams apstāklis. Tāpat kā jebkurā likumdošanas akta pieņemšanas gadījumā, arī šeit jāizvērtē plānotā pasākuma atbilstība sabiedrības interesēm – vai tiešām kādas darbības padarīšana par krimināli sodāmu vai – pretēji – turpmāka neuzskatīšana par noziedzīgu ir tas, kas dos kopēju labumu, samazinās noziedzību un izrietoši ļaus sabiedrībai justies droši un pasargāti. Tiesību normas kā sabiedrības interešu mērķis izriet no interešu mērīšanas un līdzsvarošanas. Likumdevējs identificē un analizē attiecīgās intereses (nolūkus), salīdzina tās un lemj par to, cik lielā mērā dažām no tām ir piešķirta prioritāte salīdzinājumā ar citām.⁴² Pašā likumdošanas procesā vai tā piemērošanā jābūt šādiem posmiem: a) esošo sabiedrības interešu apzināšana [...]; b) katra konkrēta sabiedrības interešu veida salīdzināšana ar citām attiecīgām sabiedrības vai privātām interesēm; c) atsevišķu sabiedrības interešu savstarpēja salīdzināšana; d) izšķirošu un paralēlu sabiedrības interešu līdzsvarošana,

³⁹ Jehle, *Discretionary powers of public prosecutions*, pp. 5–7; skat. arī: Valsts kontrole. *Kop-savilkums. Kā mazināt kopējo krimināltiesiskās sistēmas noslodzi*. 2021. gada 11. janvāris. Pieejams: <https://www.lrvk.gov.lv/lv/getrevisionfile/29451-mDFaJWPom6U5kj99gp4dBEK-Dspk0I4vS.pdf> [skatīts 20.10.2022.], 7.–9. lpp.

⁴⁰ Jehle, *Discretionary powers of public prosecutions*, p. 14.

⁴¹ Conference of Prosecutors General of Europe 5th session. Celle, 23–25 May 2004. Conclusions. Pieejams: <https://rm.coe.int/conference-of-prosecutors-general-of-europe-5th-session-organised-by-t/168071cb61> [skatīts 20.10.2022.].

⁴² Tichý, L. Public Interest and its Importance in Law. Grām.: Tichý, L., Potacs, M. (eds.) *Public Interest in Law*. Cambridge, Intersentia, 2021, p. 30.

izmantojot proporcionalitātes principu, jo īpaši ņemot vērā atsevišķu sabiedrības interešu nozīmīguma pakāpi [..], esošo kontekstu un cita atbilstoša risinājuma iespējamību. Proporcionalitātes princips kalpo kā līdzsvarošanas process, lai atrisinātu paralēli noteiktu sabiedrības interešu konfliktus. Tas ietver trīs kritērijus, proti, nepieciešamības, piemērotības un samērīguma kritērijus šaurā nozīmē.⁴³ [..] Nepieciešamības kritērijs nosaka, cik lielā mērā sabiedrības intereses un līdz ar to arī tiesību normas (likuma u. c.) mērķis spēj apmierināt konkrētā regulējuma nepieciešamību. [..] Piemērotība norāda, kā konkrētās sabiedrības intereses atbilst vai ir pretrunā tās tiesiskajai videi. [..] Visbeidzot, pamatojoties uz samērīgumu šaurā nozīmē, mēs nosakām konkrētu sabiedrības interešu konflikta pakāpi ar konstitucionālajām vērtībām, īpaši ņemot vērā sabiedrības interešu mērķi (rezultātu). Kopumā attiecībā uz pēdējiem diviem aspektiem noteikums ir tāds, ka negatīvās sekas, kas izriet no sabiedrības interesēm, nedrīkst būt lielākas par pozitīvajām sekām, kas izriet no sabiedrības interesēm.⁴⁴

Vienlaikus atzīstams, ka dekriminalizācija vien kriminālās justīcijas sistēmu neatslogo pietiekami, jo ir grūti noteikt fiksētu tiesisko robežu daudziem noziedzīgiem nodarījumiem, piemēram, zādzībai vai uzbrukumam, virs kura būtu jāiestājas kriminālatbildībai un zem kura krimināltiesiskas sekas nav nepieciešamas. Tāpēc ir vajadzīga zināma elastība lietderīguma principa veidā.⁴⁵

1.5. Atteikšanās no kriminālprocesa (kriminālvajāšanas/apsūdzēšanas) veikšanas kā lietderīguma izpausme

Kriminālprocesa vienkāršošanas nepieciešamība un iespējamie modeļi nav jauns jautājums. Jau 1987. gada Eiropas Padomes Ministru komitejas pieņemtā rekomendācija Nr. R(87)18 “Par dalībvalstu kriminālās justīcijas vienkāršošanu”⁴⁶ paredz kriminālās justīcijas noslodzes mazināšanai vairākus pasākumus, tostarp: “izmantojot diskrecionārās apsūdzības principu; izmantot vienkāršotās un summārās procedūras, ārpustiesas risinājumu modeļus un parasto procedūru vienkāršošanu.”

Var pievienoties, ka kriminālprocesa vienkāršošana un efektīvizēšana notiek dažādos virzienos – arī vienkāršojot vai modernizējot kriminālprocesu lielākā vai mazākā mērā. Kriminālprocesa modernizācija ietekmē visu procesu. Par tādu mēs varam uzskatīt, piemēram, tehnisko līdzekļu plašākas pieejamības radītās iespējas u. c. Par efektīvizāciju mēs varam uzskatīt arī kriminālprocesa vienkāršotās formas vai kāda institūta atbilstošu “vienkāršošanu”. Šādā izpratnē viss,

⁴³ Tichý, L. Public Interest and its Importance in Law. Grām.: Tichý, L., Potacs, M. (eds.) *Public Interest in Law*. Cambridge, Intersentia, 2021, p. 33.

⁴⁴ Turpat.

⁴⁵ Jehle, *Discretionary powers of public prosecutions*, p. 14.

⁴⁶ Eiropas Padomes Ministru komitejas rekomendācija Nr. R(87)18.

kas padara kriminālprocesu efektīvāku, ir lietderības apsvērumu noteikts. Lai arī jebkādi procesa vienkāršošanai ir lielāka vai mazāka ietekme uz procesu efektivitāti, taču, ja mēs runājam par kriminālās justīcijas sistēmas atslogošanu, tad, protams, vislielāko ietekmi var atstāt atteikšanās no kriminālprocesa veikšanas un/vai kriminālvajāšanas.

Šajā aspektā var piekrist, ka “vienošanās tiesvedība [domāta izlīguma procedūra, vienošanās procedūra u. tml.] pati par sevi nav kriminālvajāšanas pārmērīguma risinājums, jo īpaši, ja to izraisa strukturāli iemesli, piemēram, plaša kriminalizēšana vai pārāk stingra obligātās kriminālvajāšanas principa piemērošana. Tādējādi sistēmiskas reformas, piemēram, dekriminalizācija vai atbilstošu kritēriju ieviešana prokuratūras rīcības brīvības īstenošanā, joprojām ir vispiemērotākais līdzeklis, lai nodrošinātu vienlīdzības principa ievērošanu. Turklāt ir svarīgi nesamazināt vienošanās tiesvedības nozīmi kā tikai reakciju uz sistēmisku pārslodzi krimināltiesību sistēmās, mazākais tāpēc, ka empīriski pamatotu pierādījumu par tā efektivitāti trūkst”.⁴⁷

Pētījumā, ņemot vērā tā galvenos izpētes jautājumus – kriminālprocesa obligātums un lietderīgums –, tiks skatīti tie institūti, kurus piemērojot notiek atteikšanās no kriminālprocesa veikšanas, no personu kriminālvajāšanas un izrietoši no sodīšanas, apstākļos, kad tam nav likumīgu šķēršļu, proti, tiks skatītas kriminālvajāšanas alternatīvas.

Arī Eiropas prokuroru Konsultatīvā padome atzinusi, ka pasākumi, kuri ietver sodīšanu, nav uzskatāmi par kriminālvajāšanas alternatīvām⁴⁸ un līdz ar to tie nav skatāmi kriminālprocesa obligātuma un lietderīguma principu kontekstā.

Teorijā atzīts: nodarījumu kriminalizēšanai kriminālās justīcijas sistēmas pārslodzē ir liela nozīme un “pārmērīgu kriminālvajāšanu var uzskatīt par pārmērīgas kriminalizācijas blakusefektu”, taču kriminālpolitikas līmenī galvenais pārmērīgas apsūdzības virzītājspēks Eiropā ir bijusi likumības principa stingra interpretācija, saskaņā ar kuru, ja pierādījumi ir pietiekami un lieta nepārprotami necieš no procesuāliem trūkumiem (noilguma termiņš ir pagājis; apsūdzētais nav identificējams utt.), principā ir jāturpina kriminālvajāšana. Šī nostāja ir papildinājusi [...] pārmērīgas kriminālatbildības noteikšanas parādības: gadījumos, kad kriminālvajāšanas diskrecionārās varas iespējas – kā tas tradicionāli tiek uzsvērts angloamerikāņu tiesību sistēmās – ir mazākas, arvien plašāku noziedzīgu nodarījumu ieviešana loģiski nozīmē paaugstinātu kriminālvajāšanas līmeni.⁴⁹ Šķiet, netiek apšaubīts, ka pārmērīga kriminālvajāšana noved pie kriminālās justīcijas sistēmas pārslodzes.⁵⁰ Lietderīguma princips, kas piedāvā rīcības brīvību noteikt

⁴⁷ Ligeti, Robinson, *Overprosecution and Negotiated Justice in Europe*, p. 124.

⁴⁸ Opinion N° 2 (2008) of the Consultative Council of European Prosecutors on “Alternatives to prosecution” Pieejams: <https://rm.coe.int/168074773f> [skatīts 20.10.2022.].

⁴⁹ Ligeti, Robinson, *Overprosecution and Negotiated Justice in Europe*, p. 103.

⁵⁰ Sīkāk skat.: Jehle, J. M., Wade, M. *Coping with Overloaded Criminal Justice Systems: The Rise of Prosecutorial Power Across Europe*. Springer, 2005.

to, vai pārkāpējs būtu saucams pie kriminālatbildības vai ne un, ja ir, par kādu apsūdzību, var būt noderīgs instruments, lai novērstu vai pārvarētu kriminālvajāšanas pārmērīgu izmantošanu.⁵¹

Literatūrā ir pausti daudzi viedokļi par to, kā varētu izpausties prokurora rīcības brīvība. Tā, piemēram, norādīts: prokuratūras rīcības brīvībā redzami vairāki pieejas modeļi: 1) stingrs obligātuma princips – kriminālvajāšanas iestādēm nav tiesību atteikties veikt kriminālvajāšanu un nodot lietas tiesai, ja ir pietiekami pierādījumi; 2) lēmums par procesa neturpināšanu pilnībā, ja nepastāv publiskas intereses. To nevar kombinēt ne ar kādiem nosacījumiem. Apsūdzībai pastāv tikai divas iespējas – vai nu lietu nodot tiesai, vai izbeigt bez jebkādam turpmākām norisēm un sekām iespējami vainīgajam; 3) lēmums par procesa neturpināšanu ar nosacījumiem; 4) citi veidi, piemēram, privātā apsūdzība.⁵²

Savukārt čehu zinātnieki piedāvā lietderīguma elementus iedalīt trīs modeļos: 1) kriminālprocesu pārtraukšana sabiedrības interešu trūkuma dēļ; 2) atkāpes no “klasiskā kriminālprocesa” sakarā ar publisko interešu vājināšanos; 3) jauna lietderīguma forma sadarbības liecinieka veidā. Pie atkāpēm no parastā procesa čehu autori pieskaita arī nosacītu atbrīvošanu no kriminālatbildības un vienošanos par vainas atzīšanu un sodu.⁵³

Tiesībpolitikas veidošanas jomā nozīmīga ir jau pieminētā 1987. gada Eiropas Padomes Ministru komitejas pieņemtā rekomendācija Nr. R(87)18 “Par dalībvalstu kriminālās justīcijas vienkāršošanu”.⁵⁴ Attiecībā uz diskrecionārās apsūdzības principu rekomendācijā tiek norādīts, ka tāds būtu jāievieš vai jāpaplašina tā piemērošana visur, kur to atļauj vēsturiskā attīstība un dalībvalstu konstitūcija; pretējā gadījumā būtu jāizstrādā pasākumi ar tādu pašu mērķi. Rekomendācijā norādīts, ka pilnvaras atteikties no tiesvedības vai pārtraukt tiesvedību diskrecionāru iemeslu dēļ būtu jāpamato ar likumu, turklāt lēmums par apsūdzības atcelšanu saskaņā ar šo principu tiek pieņemts tikai tad, ja procesa virzītājam ir pietiekami pierādījumi par vainu. Rekomendēts šo principu īstenot, pamatojoties uz vispārīgiem pamatiem, piemēram, uz sabiedrības interesēm.

⁵¹ Kempen, *Criminal Justice and the Ultima Ratio Principle ...*, p. 16.

⁵² Jehle, *Discretionary powers of public prosecutions*, pp. 7–8.

⁵³ Kristkova, Kandalec, *The Principle of Opportunity ...*, pp. 246–247.

⁵⁴ Eiropas Padomes Ministru komitejas rekomendācija Nr. R(87)18.

1.6. Atteikšanās no kriminālprocesa (kriminālvajāšanas/apsūdzēšanas) veikšanas priekšnoteikumi

1.6.1. Sabiedrības intereses kā kriminālprocesa veikšanas vadmotīvs un rezultāta mēraukla

Sabiedrības (publisko) interešu izpratnes daudzšķautņainība

Jēdziens “sabiedrības intereses” vai “publiskās intereses” (šajā pētījumā skatīsim tos kā sinonīmus) ir plaši izmantots jurisprudencē. Tai pašā laikā tiek atzīts, ka publisko interešu institūta neskaidrība apvienojumā ar plašo pielietojuma diapazonu izskaidro koncepta veiksmi tieši tāpat kā atbildību par neveiksmēm.⁵⁵

Nepretendējot uz vispusīgu un pilnīgu sabiedrisko interešu izpratnes apskatu pat tikai tiesību zinātņu jomā, nelielam ieskatam tiks sniegti daži sabiedrisko interešu izpratnes aspekti, galvenokārt izmantojot, šķiet, pamatīgāko pētījumu šajā jomā pēdējā laikā – 2021. gadā publicēto monogrāfiju “Sabiedrības intereses tiesībās”.⁵⁶ Mērķis ir pamudināt domāt un apjaust, cik dažnedažādas nianšes var slēpties šajā pirmšķietami saprotamajā un, iespējams, tāpēc bieži lietotajā jēdzienā.

Kā norādīts literatūrā, “nozīmīgi jautājumi, kas var tikt uzdoti: kas atšķir sabiedrības intereses un kopējo labumu? Par ko mēs runājam, runājot par “publisku” pretstatā “privātam”? Vai tas [sabiedrības intereses] cenšas aptvert kopieni, vairākumu, daudzus? Vai sabiedrības intereses var tikt uzskatītas par *singularētantum*: jāmeklē vienas un vienotas sabiedrības intereses? Vai arī ir daudz “sabiedrības interešu”, kas jāņem vērā, veidojot sabiedrības interešu jēdzienu?”⁵⁷

K. Bezemek un T. Dumbrovskis apskata piecus publisko interešu standartus.⁵⁸

- Individuālistisks standarts (individuālo interešu apvienošana Dž. Bentama skatījumā). “Kopienas ir fiktīva struktūra, kas sastāv no atsevišķām personām, kuras tiek uzskatītas par tās biedriem. Interese no kopienas tad ir kas? Vairāku interešu summa, dalībnieki, kas to veido?”⁵⁹ Sabiedrības intereses Dž. Bentams apskata tikai kā abstraktu terminu, kas ir tikai individuālu interešu kopums, kas jāņem vērā, nevis jāuzskata daļa par veselumu un

⁵⁵ Bezemek, C., Dumbrovský, T. The Concept of Public Interest. Grām.: Tichý, Potacs, *Public Interest in Law*, p. 4.

⁵⁶ Tichý, L., Potacs, M. (eds.) *Public Interest in Law*. Cambridge, Intersentia, 2021.

⁵⁷ Bezemek, C., Dumbrovský, T. The Concept of Public Interest. Grām.: Tichý, Potacs, *Public Interest in Law*, p. 6.

⁵⁸ Turpat, pp. 6–12.

⁵⁹ Bentham, J. An Introduction to the Principles of Morals and Legislation, Batoche Books, Kitchener, Ont., 2000, p. 15. Citēts no Bezemek, C., Dumbrovský, T. Five Standarts of Public Interest.. Grām.: Tichý, Potacs, *Public Interest in Law*, p. 6.

- pārējais par neko. Atbilstoši šim viedoklim sabiedrībai ir pietiekami, ja rūpējas par indivīdiem.⁶⁰
- Ideālā komunitārisma standarts (Ž. Ž. Ruso kopējās gribas teorija). Saskaņā ar viņa viedokli vispārējā griba vienmēr ir pareiza un tiecas uz sabiedrisko labumu. Vispārējā jeb kopējā griba nav pielīdzināma visu gribai kā daudzu privātu interešu kopsummai.⁶¹ Kā norāda apskata autori, Ruso koncepcija atbilst uzskatam, ka sabiedriskas (publiskas) intereses ir kaut kas patiešām labs visam cilvēku kopumam. Grūtības tikai sagādā jautājums, kā nonākt līdz tam, kas ir labs visam cilvēku kopumam.⁶²
 - Apsprietā komunitārisma standarts (sabiedrības intereses kā konstitucionāla politika). Saskaņā ar to cilvēku vairums nepieder pie kāda no diviem pretnostatītiem veidiem – “sabiedrības” loceklis, kam rūp tikai kopējais labums. un tāds, kuram svarīgas tikai savas personiskās intereses. Vairumu sabiedrības veido cilvēki, kuri izšķirošos brīžos domās par sabiedrisko labumu, bet ikdienā to uzmanība būs veltīta galvenokārt savām privātajām vajadzībām. Šis koncepts paredz, ka sabiedriskām interesēm ir raksturīgs tas, ka tās ir specifiskas jomas (kas pieļauj sabiedrisko interešu daudzveidību), īpaši attiecībā uz konkrētu politisko kopieni, un atvērtas pārmaiņām.
 - Vienotības standarts (indivīdu un sabiedrības interešu saskaņošana), kad individuālās intereses ir saskaņotas ar sabiedrības interesēm un starp tām nav pretrunu. Kā šā koncepta piekritējs tiek minēts Platons, atzīstot viņa idejas caurvijošu domu, ka “labs” ir, lai indivīds būtu labs sabiedrībai un otrādi, un kā spilgtāko izvēloties citātu: “Prieka un sāpju kopiena [kā] kaklasaite, kas saista, kad, cik vien iespējams, visi iedzīvotāji priecājas un skumst gan par vienām dzemdībām, gan nāves gadījumiem [kamēr no otras puses] šo sajūtu individualizācija ir šķīdinātājs, kad vieni ārkārtīgi skumst, bet citi priecājas par vieniem un tiem pašiem notikumiem ar pilsetu un tās iedzīvotājiem.”⁶³
 - Aktuālo interešu priekšmetiskošanas standarts (rolsiānisma nepieciešamība Bērka perspektīvā). Saskaņā ar šo konceptu pārstāvošu filosofu Dž. Roulzu ir daži un tikai daži “jautājumi, kas attiecas uz ikviena interesēm”,

⁶⁰ Bentham, J. “Principles of Judicial Procedure” in *The Works of Jeremy Bentham*, Vol. 2, William Tait, Edinburgh, 1843, p. 252 (Book III). Citēts no Bezemek, C., Dumbrovský, T. *Five Standarts of Public Interest*. Grām.: Tichý, Potacs, *Public Interest in Law*, p. 7.

⁶¹ Rousseau, J.-J. *The Social Contract and Discourses*, edited by G. d.H. Cole, J. M. Dent and Sons, London/Toronto, 1923, p. 25. Citēts pēc Bezemek, C., Dumbrovský, T. *Five Standarts of Public Interest*. Grām.: Tichý, Potacs, *Public Interest in Law*, p. 8.

⁶² Bezemek, C., Dumbrovský, T. *Five Standarts of Public Interest*. Grām.: Tichý, Potacs, *Public Interest in Law*, pp. 8–9.

⁶³ Plato, *Republic*, translated by G.M.A. Grube, Hackett Publishing Company, Indianapolis IN, 1992. Citēts no Bezemek, C., Dumbrovský, T. *Five Standarts of Public Interest*. Grām.: Tichý, Potacs, *Public Interest in Law*, p. 11.

tādi jautājumi kā “saprātīgi noteikumi sabiedriskās kārtības un drošības uzturēšanai vai efektīvi sabiedrības veselības un drošības pasākumi, [kas] veicina kopīgās intereses šajā nozīmē”, kā arī “kolektīvi centieni valsts aizsardzībā taisnīgā karā”.⁶⁴ Šādas kopīgas intereses ir nošķiramas no citām. Apskata autori uzdod jautājumu – pat ja šīs kopējās intereses tiktu atzītas, vai tās būtu vienskaitlīgas un konsekventas? Un attiecīgā standarta apskatu turpina ar cita autora – E. Bērka – pausto, ka šo kolektīvo interešu apzināšana, kas atkarīga no faktiskajām vajadzībām, ir priekšmetiskojošs vērtējums no tādu sabiedrības locekļu puses, kam ir augstākas zināšanas un lemšanas vara.⁶⁵

Kā apskata beigās paši autori norāda, “teikt, ka šīs pieejas ir grūti savienojamas, nozīmē pateikt acīmredzamo: individuālistiski, komunitāri (ideāli un apzināti), ideālistiski un priekšmetiskojoši priekšstati, šķiet, ir okeānu šķirti. Protams, šo pretrunu faktiskās sekas nepavisam nav skaidras (tāpat kā tas, vai šādas sekas vispār pastāv)”.

Raksturojot “publisko interešu” piemērošanu tiesās un mēģinot saprast, kādai filosofiskai pieejai tiesas sekojušas, K. Bezemekšs un T. Dumbrovskis norāda, ka arī šeit saskatāmi “puzles gabaliņi”, proti, tiesu viedokļos redzama dažādu iepriekš raksturoto filosofisko pieeju miksēšana. Līdz ar to arī piemērošanas sfēra augstāko instanču tiesās nesniedz pilnu skaidrību par sabiedrisko interešu izpratni.⁶⁶

Problemātiku “sabiedrības interešu” izpratnē iezīmē arī cits autors. Vismaz trīs problemātiski pieņēmumi aizēno mūsu izpratni par sabiedrības interesēm tiesību zinātnēs un tādējādi sarežģī iecerēto spēli: 1) sabiedrības interešu jēdziens ir vispārārtzīts, kaut arī nav pietiekamas jēdziena definīcijas; 2) bieži tiek uzskatīts, ka sabiedrības interešu jautājumus var identificēt, jautājot, kas ir tas, par ko sabiedrības locekļiem ir kopīgas rūpes, lai gan sabiedrības interesēs ir aizsargāt dažus jautājumus, kuros daļai sabiedrības locekļu nav savas daļas; 3) sabiedrības intereses ir jāpretstata privātām interesēm tā, it kā tās būtu savstarpēji izslēdzošas kategorijas, lai gan lielākā daļa juridiski aizsargāto interešu nevar tikt klasificētas ne kā publiskas, ne kā privātas.⁶⁷

Veicamā pētījuma kontekstā svarīgi, ka:

⁶⁴ Rawls, J. *A Theory of Justice*, Revised edn., Belknap Press, Cambridge MA, 1999, pp. 82–83. Citēts no Bezemekšs, C., Dumbrovský, T. *Five Standards of Public Interest*. Grām.: Tichý, Potacs, *Public Interest in Law*, p. 12.

⁶⁵ Burke, E., “Two Letters to Gentlemen in Bristol on the Trade of Ireland” (1778), in *Select Works of Edmund Burke Vol. IV (Miscellaneous Writings)* (reprint 1999), Liberty Fund, Inc., Carmel IN, 1999, pp. 31, 44. Citēts no Bezemekšs, C., Dumbrovský, T. *Five Standards of Public Interest*. Grām.: Tichý, Potacs, *Public Interest in Law*, p. 12.

⁶⁶ Bezemekšs, C., Dumbrovský, T. *The Concept of Public Interest*. Appilication. Grām.: Tichý, Potacs, *Public Interest in Law*, pp. 13–20.

⁶⁷ Janeček, V. *Three Problematic Assumptions About Public Interests in Law*. Grām.: Tichý, Potacs, *Public Interest in Law*, pp. 75–76.

- 1) izņemot Dž. Bentamu, saskaņā ar visiem pārējiem modeļiem – vai nu procesuālā veidā, vai balstoties uz noteiktu mērķi (vai vismaz priekšmeti-zējoši) – nošķir privātās un sabiedrības intereses, pat ja sabiedrības intereses veidojas ar individuālu lēmumu palīdzību.⁶⁸ Protams, var piekrist, ka abstraktā līmenī pastāv “strukturāla saikne” starp sabiedrības un indivīda interesēm. Lietas pilnīgi mainās konkrētās situācijās, kurās mēs parasti ļoti labi varam nošķirt valsts un privātās intereses.⁶⁹ Tai pašā laikā jāsaprot, ka tās ne vienmēr ir pretnostatījamas;
- 2) sabiedrības interesēm ir divas funkcijas. No vienas puses, runa ir par tiesību normas radīšanas jēgu, no otras – par tās piemērošanas standartu;⁷⁰
- 3) praksē sabiedrības interesēm ir nozīme ne tikai kā interpretācijas līdzeklim, bet arī kā tās mērķim;⁷¹
- 4) attiecīgi tiesību normas radīšanas gadījumā noteicošais ir tās radītāja, t. i., Parlamenta [...] viedoklis, bet, īstenojot tiesību normu, kompetentās puses, kas to dara, ir ne tikai radītāji, vairāk par visu piemērotāji. Pēdējā instancē tā ir augstākā tiesu instance.⁷²

Noslēdzot šo īso ieskatu un tomēr mēģinot definēt sabiedrības intereses, var atzīt par pietiekami atbalstāmu jau literatūrā izteikto priekšlikumu: “Sabiedrības interešu jēdzienu var definēt kā interesi, attiecībā uz kuru tiesas ir un tām būtu jābūt gatavām atjaunot likuma varu neatkarīgi no jebkādām citām interesēm, visbiežāk neatkarīgi no strīdā iesaistīto pušu privātajām interesēm. Būtiskais, kas skar sabiedrības intereses tiesību zinātnēs, šķiet, ir tas, ka tad, kad tiek pasludināts, ka kāda lieta ir sabiedrības interesēs, neviens atsevišķs indivīds nav tiesīgs (no sava privātā stāvokļa) apstrīdēt iekļaušanos šajā jautājumā. Citiem vārdiem sakot, attiecībā uz sabiedrības interesēm neviena atsevišķa persona nevar kontrolēt, vai šo interešu pārkāpums ir vai nav nelikumīgs.”⁷³

Sabiedrības intereses kā kriminālprocesa esamības pamatojums

Tāpat kā trumpja kārtis var izšķirt daudz spēļu, arī argumenti, kas balstīti uz sabiedrības interesēm, var dominēt juridiskos strīdos, pārspējot konkurējošus apsvērumus.⁷⁴

Tas, ja tiesībpiemērotājam dota iespēja, procesu uzsākot vai kādā tā brīdī, izlemt, vai procesa esamība ir sabiedrības interesēs, lielā mērā ir tieši attiecināms uz to, vai tiek atzīts kriminālprocesa lietderīguma princips, jo sabiedrības interešu

⁶⁸ Bezemek, C., Dumbrovský, T. The Concept of Public Interest. Evaluation. Grām.: Tichý, Potacs, *Public Interest in Law*, p. 22.

⁶⁹ Potacs, M. Public Interests in Legal Interpretation. Grām.: Tichý, Potacs, *Public Interest in Law*, p. 53.

⁷⁰ Tichý, Public Interest and its Importance in Law, p. 30.

⁷¹ Turpat, p. 30.

⁷² Turpat, p. 34.

⁷³ Janeček, V. Three Problematic Assumptions About Public Interests in Law, p. 90.

⁷⁴ Turpat, p. 75.

esamība vai neesamība arī ir kriminālprocesa pastāvēšanas mēraukla. Literatūrā izteikts viedoklis, ka atturēšanās no kriminālprocesa, kas nav sabiedrības intereses, – tas ir lietderības princips⁷⁵. Sabiedrības interešu pamatideja kriminālprocesā – iedzīvotājiem vajadzētu vēlēties [protams, abstraktā, vispārinātā veidā], lai kriminālvajāšana notiktu.⁷⁶

Ja likumdevējs tiesību normā skaidri iekļauj jēdzienu “sabiedrības intereses”, tas nozīmē, ka subjektam, kas piemēro tiesību aktu, ir pienākums konkrētā veidā ņemt vērā būtiskos faktorus, kas veido sabiedrības intereses, atkarībā no lietas vispārīgiem un īpašiem apstākļiem, un tādējādi precizēt sabiedrības intereses, kas ir spēkā esošās tiesību normas nenovēršama daļa.⁷⁷

Tomēr būtiski ir atcerēties, ka sabiedrības intereses pirmām kārtām jau formulē likumdevējs, kurš demokrātiskās vēlēšanās uz to ir pilnvarots. Nevar nepieņemt, ka “likumdevēja veiktajai interešu līdzsvarošanai vajadzētu būt īstenotajam saistošai. Taču likuma teksta formulējumā ir iespējams labot neadekvātumu [...]”.⁷⁸ Tā kā situācija strauji mainās, tas, protams, ņemams vērā, interpretējot piemērojamās tiesību normas.

Izrietoši svarīgi, ka “vispirms ir jānoskaidro tiesību normas mērķis tās pieņemšanas brīdī. Tad ir jāizvērtē, vai pēc tiesību normas pieņemšanas grozījuma priekšmets un aiz tā esošā vērtības ideja ir mainījusies tā, ka ir jāmaina izpratne par sabiedrības interesēm un līdz ar to arī normas mērķis. Iztulkotājam būtu jāņem vērā tas, ka konkrētā tiesību norma iekļaujas saskaņotā vērtību sistēmā, kurai, protams, ir savas robežas”.⁷⁹

Tāpat atzīstams, ka dažkārt mēs kādā situācijā varam saskatīt dažādas sabiedrības intereses (vai sabiedrības interešu šķautnes). Tas neizbēgami noved pie situācijas, kad šīs intereses ir “jāsamēro”. Literatūrā ieteikts “samērošanu” jeb “svēršanu” veikt, ņemot vērā vairākus kritērijus:

- sabiedrisko interešu “būtiskums”. “Dažām sabiedrības interesēm ir lielāks svars nekā citām.” Autors kā sabiedrības intereses ar būtisku svaru atzīst “dzīvības, veselības un drošības garantijas”;⁸⁰
- apdraudējuma nopietnība un ticamība. “Pamatinteresēm ir lielāka nozīme nekā diskutējamām interesēm, un tām ir pārliecinošāka vara “elastīgajā interpretācijas kritēriju sistēmā”. Neraugoties uz to, jāņem vērā arī cits aspekts, un tas ir – empīriski pierādījumi un apdraudējuma nopietnība skartajām sabiedrības interesēm. Jo ticamāka un nopietnāka ir konkrēto sabiedrības interešu apdraudēšana, jo lielāka nozīme tai ir [...]”.⁸¹

⁷⁵ Buruma, Dutch Tolerance ..., pp. 85–86.

⁷⁶ Turpat.

⁷⁷ Tichý, Public Interest and its Importance in Law, p. 35.

⁷⁸ Turpat, p. 36.

⁷⁹ Turpat, p. 44.

⁸⁰ Potacs, Public Interests in Legal Interpretation, p. 54.

⁸¹ Turpat, p. 56.

“Sabiedrības intereses” ir uzskatāms par nenoteiktu juridisku jēdzienu.⁸² Līdz ar to var izraisīties diskusija, vai šāda jēdziena iekļaušana krimināltiesiskās jomas likumos, ko raksturo strikta prasība pēc likumu noteiktības, ir attaisnojama. Domājams, ka nav pamata teikt tam stingru nē, taču ievērojama zināma piesardzība. Kā piemēru var minēt faktu, ka Rumānijas Konstitucionālā tiesa 2016. gada 20. janvāra lēmumā vērtēja Rumānijas Kriminālprocesa kodeksa normas, kurās iekļauta norāde par “sabiedrības interesēm”. Konstitucionālā tiesa atzina, ka kriminālprocesuālajās normās nav iekļauts sabiedrisko interešu definējums, vienīgi sniegti kritēriji tā izvērtēšanai, un atzina, ka lietotais jēdziens “sabiedriskās intereses” neatbilst krimināllikuma skaidrības, precizitātes un paredzamības standartiem, pārkāpjot kriminālprocesa likumības principu.⁸³ Tiesa konstatēja, ka, “reglamentējot iestādi, kas atsakās no kriminālvajāšanas saskaņā ar Kriminālprocesa kodeksa 318. pantu, likumdevējs nav panācis pienācīgu līdzsvaru starp Rumānijā pastāvošās kontinentālās tiesību sistēmas obligātuma principa piemērošanu un anglosakšu tiesību sistēmai raksturīgā lietderīguma principa piemērošanu, dodot priekšroku otrajam – par sliktu pirmajam – reglamentējot starp prokurora pilnvarām atsevišķus tiesu varai raksturīgus aktus”. Rumānijas Kriminālprocesa kodeksa normas vēlāk papildinātas, iekļaujot papildu kritērijus un paredzot tiesas kontroli.

Arī šajā pētījumā apskatītais daudzkārt izskanējušais aicinājums pēc stingrām vadlīnijām ļauj atzīt, ka sabiedrības interešu kā kriminālprocesa pastāvēšanas nepieciešamības (dažviet – iespējamības) pastāvēšana ir attaisnojama, taču nolūkam to piepildīt ar saturu izstrādājami skaidri principi, kuri iekļaujami likumā vai vismaz citādi publiskojami. Tas nepieciešams, lai tik nozīmīgā jautājumā – noziedzīgu nodarījumu izmeklēšana un personu kriminālvajāšana vai atteikšanās no tās – nodrošinātu personu vienlīdzību, aizsardzību un pēc iespējas ierobežotu valsts iestāžu patvaļu.

1.6.2. Atteikšanās no kriminālprocesa (kriminālvajāšanas/apsūdzēšanas) kritēriji

Vispārīgs ieskats

Jebkurš kriminālprocesuāls pasākums radīts, lai nodrošinātu krimināltiesiskās justīcijas mērķa sasniegšanu. Arī “alternatīviem pasākumiem ir jāatbilst mērķiem, kas jāievēro krimināltiesību darbībā, proti, novērst recidīvu, palīdzēt atlīdzināt sabiedrībai nodarīto kaitējumu, ņemt vērā cietušo intereses, aizstāvēt

⁸² Sniedzīte, G. *Tiesnešu tiesību jēdziens, evolūcija un nozīme Latvijas tiesību avotu doktrīnā*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2010, 89.–90. lpp. Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/5163/28110-Ginta_Sniedzite_2010.pdf?sequence=1&isAllowed=y [skatīts 20.10.2022.].

⁸³ Sikāk skat.: Graur, Matei-Ciprian. “To Continue or to Give up the Prosecution? Criminal Policy Aspects regarding the Public Interest in the Romanian Proceedings”. *EU and Comparative Law Issues and Challenges Series*, 4, 2020, pp. 433–448. HeinOnline.

tiesības uz aizstāvību, pienācīgi reaģēt uz nelikumīgām darbībām un izvairīties no noziedzīga nodarījuma atkārtošanās”.⁸⁴

Kriminālprocesā, aplūkojot veidus, kādā tas notiek, ir iespējams izdalīt divas formas – 1) kad lēmumi tiek pieņemti bez iesaistīto dalībnieku piekrišanas; 2) kad lēmumi tiek pieņemti tā sauktajā sarunu ceļā, ar personu piekrišanu. Teorijā šie veidi tiek raksturoti kā “sarunu” (vienošanās) procesi (*negotiated justice*) pretēji tradicionālajai, uzspiestajai (*imposed justice*) kriminālprocesa formai.⁸⁵ Absolūts vairākums gadījumu, kad tiek piemērotas alternatīvās vajāšanas formas, prasa apsūdzētā piekrišanu vai vismaz neiebilšanu, kas, kā jau norādīts, nevar iztikt bez sarunu procedūras.

Atteikšanās no kriminālvajāšanas veikšanas saistāma ar priekšnoteikumiem, kas valstīs, kurās kā dominējošais atzīts obligātuma princips, parasti ir vairāk vai mazāk precīzi definēti kritēriji vai to piemērošanas gadījumi. Tos zināmā mērā var uzskatīt par “sabiedrības interešu” konkretizēšanas līdzekļiem šajā procesuālajā situācijā. Tādējādi sabiedrības interešu pastāvēšana vai nepastāvēšana ir kā vispārīgs noteikums kriminālprocesa esamībai vai neesamībai/kriminālvajāšanas veikšanai vai neveikšanai, kuru piemērot palīdz norādes par konkrētiem priekšnoteikumiem vai piemērošanas gadījumiem.

Dažādos avotos šie kriminālvajāšanas alternatīvu piemērošanas kritēriji un/vai gadījumi raksturoti dažādās detalizācijas pakāpēs.

Piemēram, Eiropas prokuroru Konsultatīvās padomes 2014. gada viedokli norādīts, ka “īpaša uzmanība būtu jāpievērš nodarījuma raksturam un smagumam, sabiedrības aizsardzībai, kā arī noziedzīgā nodarījuma izdarītāja raksturam un priekšvēsturei”.⁸⁶

Viens no detalizētākajiem skatījumiem rodams 1987. gada Eiropas Padomes Ministru komitejas rekomendācijā Nr. R(87)18 “Par dalībvalstu kriminālās justīcijas vienkāršošanu”.⁸⁷

Raksturojot nosacījumus, kas būtu ņemami vērā diskrecionārās apsūdzības principa īstenošanā, tiek rekomendēts: “Kompetentajai iestādei, īstenojot šīs pilnvaras, saskaņā ar tās valsts tiesību aktiem jāvadās pēc principa par visu pilsoņu vienlīdzību likuma priekšā un kriminālās justīcijas individualizāciju, un jo īpaši:

- nodarījuma smaguma, rakstura, apstākļiem un sekām;
- iespējamā likumpārkāpēja personības;
- iespējamā tiesas sprieduma;
- notiesāšanas ietekmes uz iespējamo likumpārkāpēju;
- cietušā pozīcijas.”

⁸⁴ Opinion N° 2 (2008) of the Consultative Council of European Prosecutors on “Alternatives to prosecution”. Pieejams: <https://rm.coe.int/168074773f> [skatīts 20.10.2022.].

⁸⁵ Ligeti, Robinson, Overprosecution and Negotiated Justice in Europe, p. 101.

⁸⁶ Opinion No. 9 (2014) of the Consultative Council of European Prosecutors to the Committee of Ministers of the Council of Europe on European norms and principles concerning prosecutors.

⁸⁷ Eiropas Padomes Ministru komitejas rekomendācija Nr. R(87)18.

Rekomendācijā paredzēts, ka atteikšanās no tiesvedības vai tās pārtraukšana var būt vienkārša, kā arī ar nosacījumiem, ka aizdomās turētais ievēro noteiktus nosacījumus, piemēram, noteiktus uzvedības noteikumus, veic naudas samaksu, kompensāciju cietušajam vai iesaistās probācijas programmās. Nosacītas kriminālprocesa neuzsākšanas vai pārtraukšanas gadījumā kā obligāta minēta iespējamā likumpārkāpēja piekrišana. Ja šādas piekrišanas nav, prokuratūrai jābūt pienākumam vērsties pret iespējamo likumpārkāpēju, ja vien tā nenolemj cita iemesla dēļ atteikties no apsūdzības. Lēmumu nevajadzētu uzskatīt par līdzvērtīgu notiesāšanai, un būtu jāievēro parastie noteikumi, tostarp par iekļaušanu sodāmības reģistrā, ja vien iespējamais likumpārkāpējs nav atzinis savu vainu.

Attiecībā uz noziedzīgā nodarījumā cietušo personu norādīts: kad vien iespējams, sūdzības iesniedzējam jāpaziņo lēmums par atteikšanos no lietas izskatīšanas vai tās pārtraukšanu. Cietušajam būtu jādod iespēja lūgt atlīdzināt viņam nodarīto kaitējumu civiltiesāšanās vai krimināltiesāšanās kārtībā.

Uzskatot šajā rekomendācijā pausto par pietiekami detalizētu un pamatotu, arī 2020. gadā Eiropas Padomes Ministru komiteja savā rekomendācijā REC(2000)19⁸⁸ un tās paskaidrojošā memorandā atsaucās uz to un valsts prokuroru lomu, izvēloties alternatīvas kriminālvajāšanai, kam ir arvien lielāka nozīme visās sistēmās, arī tajās, kurās piemēro kriminālvajāšanas obligātuma principu, un izvēlējās neko jaunu neierosināt.

Interesanta ir arī nesen izveidotās Eiropas prokuratūras pieeja. Kriminālprocesa uzsākšanas un veikšanas Eiropas prokuratūrā pamatideja balstās uz obligātuma principu, un atteikšanās no kriminālvajāšanas tiešā veidā nav paredzēta⁸⁹ (var diskutēt, vai tā faktiski nevar notikt, atsakoties no procesa veikšanas Eiropas prokuratūrā, nododot to nacionālajām instancēm), taču ir paredzēta kriminālprocesa vienkāršoto formu piemērošana, kam ir izstrādātas vadlīnijas.

Eiropas prokuratūras Kolēģijas pamatnostādnēs par kritērijiem vienkāršotu kriminālvajāšanas procedūru piemērošanai⁹⁰ noteikts, ka vienkāršoto procedūru izvēlē vērā ņemami vairāki principi, starp tiem:

- likumības princips. Vienkāršotas kriminālvajāšanas formas var izmantot tikai tiktāl, ciktāl šādas procedūras ir paredzētas valsts tiesību aktos, kas piemērojami konkrētajai lietai;

⁸⁸ Rekomendācija REC(2000)19 Par valsts prokuratūras lomu krimināltiesiskajā sistēmā ar skaidrojumu memorandu. Pieejams: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016804aab17 [skatīts 20.10.2022.].

⁸⁹ Padomes Regula (ES) 2017/1939 (2017. gada 12. oktobris), ar ko īsteno ciešāku sadarbību Eiropas Prokuratūras (EPPO) izveidei. Konsolidēts teksts. Pieejams: <http://data.europa.eu/eli/reg/2017/1939/2021-01-10> [skatīts 20.10.2022.].

⁹⁰ Decision of the College of the European public prosecutor's office of 2 december 2020 laying down guidelines on simplified procedures and on the delegation of powers of the permanent chambers respectively. Pieejams: https://www.eppo.europa.eu/sites/default/files/2021-06/2020.023_Decision_on_guidelines_on_simplified_procedures_and_on_the_delegation_of_powers_of_the_PC_s_respectively%20-%20final.pdf [skatīts 20.10.2022.].

- proporcionalitātes princips. Vienkāršotas kriminālvajāšanas formas piemēro tikai tad, ja tās uzskata par vissaprātīgāko un atbilstošāko lietas risinājumu. Novērtējot vienkāršotu procedūru piemērošanu, ņem vērā noziedzīga nodarījuma smagumu, jo īpaši pamatojoties uz kaitējumu, kas nodarīts vai varētu tikt nodarīts interesēm, precēm vai vērtībām, [...] un šo procedūru piemērotību, lai atjaunotu kaitējumu un novērstu jaunu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu. Nodarījuma smagums nav *ab initio* šķērslis, lai piemērotu vienkāršotas kriminālvajāšanas procedūras, ar nosacījumu, ka piemērojami valsts tiesību akti skaidri neaizliedz vienkāršotas procedūras attiecībā uz šo nodarījumu;
- lietderīguma (*opportunity*) princips. Tā izvērtēšanā vērā ņemami šādi kritēriji:
 - sabiedrības interesēm (publiskām interesēm) kalpo lietas atrisināšana un/vai zaudējumu piedziņa straujā veidā. Sabiedrības intereses vērtē ne tikai no nacionālā skatupunkta, bet arī no Eiropas Savienības perspektīvas;
 - vienkāršotu kriminālvajāšanas procedūru piemērošana atbilst efektīvai Eiropas Savienības finanšu interešu aizsardzībai un proporcionalitātes, objektivitātes un taisnīguma principiem pret personām, pret kurām notiek process.

Kolēģijas lēmumā, ar kuru apstiprinātas citētās vadlīnijas, apstiprinātas arī vadlīnijas EPPO Kolēģijas Patstāvīgo palātu funkciju deleģēšanai, kuras, lai arī tiešā veidā nav attiecināmas uz izpētāmo jautājumu, zināmā veidā raksturo kritērijus, kuri tiek izmantoti nodarījuma smaguma vērtēšanā. Tiek minēts, ka patstāvīgajai palātai cita starpā, izvērtējot nodarījuma smagumu, jāņem vērā a) nodarītais vai iespējamais kaitējums, kam jebkurā gadījumā jābūt mazākam par 100 000 EUR; b) nozieguma ilgums un/vai intensitāte, tostarp sagatavošanas darbības, noziedzīgā nodarījuma izdarīšanai izmantoto līdzekļu sarežģītība un to spēja aizskart vērtības un intereses, ko aizsargā lietā piemērojami apsūdzošie noteikumi; c) aizdomās turēto un/vai cietušo skaits; d) vai vainīgā noziedzīgajai rīcībai ir organizēts vai sistemātisks raksturs; e) vai noziedzīgajai darbībai ir pārrobežu raksturs; f) noziedzīgās rīcības ietekme uz Savienību un tās kaitīgums Savienības reputācijai, pat ja to aplūko tikai valsts vai vietējā līmenī.

Teorijā atrodami mēģinājumi visus daudzveidīgos kritērijus klasificēt. Piemēram, raksturojot Rumānijas kriminālprocesuālās normas, “sabiedrības interesēs” noteikšanas kritērijus tiek ieteikts iedalīt četrās grupās:

- pārkāpuma kritēriji;
- pārkāpēja kritēriji;
- kriminālvajāšanas “izmaksu” kritēriji;
- kritēriji kriminālvajāšanas ieguvumiem.⁹¹

⁹¹ Udroui, M., *Criminal Procedure, The special part*, 4th Edition, Ed. C. H. Beck, Bucharest, 2017, p. 107. Citēts pēc: Graur, Matei-Ciprian. “To Continue or to Give up the Prosecution? Criminal Policy Aspects regarding the Public Interest in the Romanian Proceedings”. *EU and Comparative Law Issues and Challenges Series*, 4, 2020, pp. 433–463. HeinOnline.

Domājams, ka šis iedalījums ir visnotaļ veiksmīgs un var tikt izmantots pārskatāmākai kritēriju raksturošanai. Pētījuma gaitā nedaudz vairāk tiks skatīta katra kritēriju grupa, minot kā piemērus gan teorētiskajā literatūrā apzinātos piemērus, gan piemērus no valstīm, kuras padziļināti skatītas pētījumā un kuru detalizētāks apskats rodams pētījuma 2. nodaļā.

Pārkāpuma kritēriji, atsakoties no kriminālvajāšanas veikšanas

Norādes uz pārkāpuma veidu, smaguma pakāpi u. tml. parasti ir pirmās, kuras tiek iekļautas, raksturojot situāciju, kad pieļaujams atteikties no kriminālvajāšanas veikšanas.

Nereti redzama norāde uz “maznozīmīgu” noziedzīgu nodarījumu, kura izmeklēšanā un vajāšanā nav sabiedrības intereses. Piemēram, ir autori, kuri uzskata, ka prokuratūras diskrecionāriem lēmumiem būtu jāattiecas tikai uz mazāk smagiem nodarījumiem. Tiem jābūt skaidri saprotamiem ar vispārīgiem noteikumiem, vēlams, tiesību normām, un tie jāizskata tiesai. Noziegumi, kas pārsniedz vidēja smaguma pakāpi, ir obligāti jāapsūdz.⁹²

Pie kritēriju grupas, kas attiecināmi uz pārkāpumu, var pieskaitīt arī tos gadījumus, kad nodarījumi atzīti par tādiem, kuri tik cieši “saistīti” ar personu, kurai nodarīts kaitējums, ka kriminālprocesa veikšana ir atzīstama par atbilstošu tikai tad, ja to vēlas cietušais. Literatūrā atzīts, ka “noziedzīgi nodarījumi, par kuriem kriminālprocess veicams tikai tad, ja saņemts cietušā pieteikums, ir plaši izplatīti kontinentālās Eiropas tiesību saimē. Prasība pēc upura sūdzības tikusi uzskatīta kā šīs personas aizsardzības līdzeklis”, vienlaikus atzīmējot – “taču pēdējā laikā šis uzskats pakļauts kritikai, īpaši ģimenes vardarbības un seksuālo uzbrukumu lietās”.⁹³ Šī pati autore pamatoti norāda, ka “šāda rakstura lietām ir divas konfliktējošas intereses – no vienas puses, prasība pēc cietušā pieteikuma ir viņa interešu aizsardzībai, un attiecīgo lietu pārvēršana par *ex officio* izmeklējamajiem nodarījumiem var novest pie upuru atkārtotas viktimizēšanas, no otras puses – nodarījums, par kuru process notiek tikai tad, ja to vēlas cietušais, var novērst vainīgā sodīšanu. Šis kriminālprocesa normām konfliktējošās intereses ir jāsamēro.⁹⁴ Autores piedāvātais risinājums saistās ar miksēta veida ieviešanu, kad cietušā iesniegums kriminālprocesu uzsākšanai tiek prasīts, taču noteiktos apstākļos procesu var uzsākt arī bez cietušā gribas.

Pārkāpēja kritēriji, atsakoties no kriminālvajāšanas veikšanas

Pamats iespējamam atteikumam no kriminālvajāšanas tiek saistīts arī ar pārkāpuma izdarītājam piemērotām pazīmēm, piemēram, viņa piederību pie kādas

⁹² Jehle, *Discretionary powers of public prosecutions*, p. 14.

⁹³ Nakane, T. Prosecution *ex officio* or following a complaint by the victim? An analysis on offences related to violence against women and sexual offences. *New Journal of European Criminal Law*, 2021, 12(2), pp. 146–147.

⁹⁴ Turpat, 147.

īpaši aizsargājamas grupas (nepilngadīgie, smagi slimi vai cilvēki lielā vecumā, paši smagi cietuši nodarījuma gaitā vai tā dēļ), vai tā ir atlīdzinājusi ar noziedzīgu nodarījumu radīto kaitējumu vai sadarbojusies ar valsts iestādēm citu personu izdarītu nodarījumu atklāšanā. Piemēram, Eiropas prokuroru Konsultatīvās padomes 2014. gada 17. decembra viedoklī Nr. 9 (2014) par Eiropas normām un principiem, kas attiecas uz prokuroriem,⁹⁵ uzsvērts, ka, “ņemot vērā kriminālprocesa un citu procesu iespējamo kaitīgo ietekmi uz nepilngadīgo turpmāko attīstību, prokuroriem pēc iespējas plašākā apjomā un saskaņā ar tiesību aktiem būtu jāmeklē alternatīvas kriminālvajāšanai pret nepilngadīgajiem likumpārkāpējiem, ja šādas alternatīvas ir pienācīga tiesas reakcija uz nodarījumu, ņemot vērā cietušo un visas sabiedrības intereses un ievērojot nepilngadīgo tiesvedības mērķus”. Tiek norādīts, ka “prokuroriem jāpieliek visas pūles, lai sauktu pie atbildības nepilngadīgos tikai tik lielā mērā, cik tas ir absolūti nepieciešams”. Savukārt attiecībā uz atteikšanos no kriminālvajāšanas pret tā sauktajiem “sadarbības lieciniekiem”, kas arī ir salīdzinoši plaši atzīta, literatūrā tiek norādīts, piemēram, šādi: “Par darbības lieciniekiem un procesu izbeigšanu pret viņiem arī tiek saskatīta sabiedrības interese – šos cilvēkus, kas ir izdarījuši smagus noziegumus, bet vienlaikus labprāt sadarbojas ar policiju, sauc par darbības lieciniekiem. Noteikti diskutējams, vai šāda pieeja ir pareiza, bet attaisnojama, jo tiek izsvērtas divas intereses – interese atklāt un sodīt organizētas grupas dalībniekus, kuri nevarēs izdarīt smagus noziegumus. Tā ir dilemma, bet parasti dominē interese par organizētas grupas likvidēšanu. Turklāt šādiem lieciniekiem, kas sadarbojas, ir jāatbilst citiem nosacījumiem, piemēram, viņi nevar būt veikuši slepkavību vai dzimumnoziegumu organizētās grupas dalībnieka statusā.”⁹⁶

Attiecībā uz kritērijiem vēl viens piemērs – juridiskās personas. Itālijas pētnieki norāda: [...] kriminālprocesa skaits par korporatīvajiem noziegumiem joprojām ir ļoti liels, savukārt to procesu skaits, kuros apsūdzēto statusā iesaistītas korporācijas, ir pārsteidzoši mazs. Citiem vārdiem sakot, ir ievērojams skaits tiesvedību pret privātpersonām par korporatīviem noziegumiem, bet ļoti maz – pret korporācijām. Tas ir pārsteidzoši, jo abos gadījumos kriminālvajāšanai vajadzētu būt obligātai. Kā iespējamie iemesli tiek minēts gan tas, ka skaidrojami papildu apstākļi, gan vēlēšanās pasargāt korporācijas no bankrota, gan ārpus kriminālprocesa līdzekļu piemērošana, kas ir pietiekami iedarbīga. Tāpat tiek minēts, ka šajā gadījumā atteikšanās no apsūdzības pret juridisku personu ir vienkāršāka nekā pret fizisku, jo nav nepieciešama tiesas piekrišana, tādējādi – prokurors ir vienīgais lēmējs. Tiek ieteikts prokurora diskrecionāro varu ierobežot, pakļaujot atteikšanos no apsūdzības uzturēšanas tiesas kontrolei vai arī padarīt likumīgu diskrecionāro juridisko personu atbildību, vienlaikus paredzot prokuroru atbildību.⁹⁷

⁹⁵ Opinion No. 9 (2014) of the Consultative Council of European Prosecutors ..

⁹⁶ Kristkova, Kandalec, *The Principle of Opportunity* .., pp. 247–248.

⁹⁷ Ruggiero, *Prosecutorial discretion vs. Mandatory prosecution*, p. 5.

Procesuālās ekonomijas kritēriji un sagaidāmā rezultāta kritēriji, atsakoties no kriminālvajāšanas veikšanas

Procesuālās ekonomijas kritēriji saistāmi ar vērtēšanu, cik resursu būs nepieciešams, lai mērķi sasniegtu, un vai tie būs samērīgi ar iegūstamo rezultātu. Šajā ziņā īpaši diskutabls varētu būt finansiālais ieguvums no kriminālvajāšanas alternatīvu piemērošanas. Pavisam noteikti tas nevar kļūt par galveno, t. i., lietderīgums ne vienmēr tas ir finansiāls ieguvums. Kā pamatoti norādīts Eiropas prokuroru Konsultatīvās padomes 2008. gada viedoklī, kriminālvajāšanas alternatīvas “nav uzskatāmas par pasākumiem labākai līdzekļu izmantošanai; faktiski tā ir vajadzīgi ievērojami materiālie resursi, jo īpaši telpas, un cilvēkresursi, rūpīga sagatavošanās, sabiedrības izglītošana un informācija par alternatīviem pasākumiem kriminālvajāšanai, labi apmācīti kvalificēti indivīdi, lai tos īstenotu un uzraudzītu (piemēram, vidutāji), kā arī prokurori; šiem cilvēkiem ir jāsaņem piemērots atalgojums un jābūt profesionāļiem, nevis filantropiskiem brīvprātīgajiem, tāpat kā uz subsīdijām pretendē asociācijas, kas pilda sabiedrisko pakalpojumu funkcijas”.⁹⁸

Finansiālā ieguvuma vietā kā atbilstošāks varētu tikt skatīts prognozējami sasniedzamā rezultāta kritērijs – proti, vai kriminālprocesa veikšana, samērojot prognozējamo rezultātu, kas varētu tikt sasniegts, ar patērējamiem resursiem (tostarp laiku, darbu, kas darīts un atturējies no pievēršanās citu noziedzīgo nodarījumu izmeklēšanai, u. c.), ir atbilstošs sabiedrības interesēm. Šeit kā spilgtu piemēru var minēt plaši izplatīto (sīkāk skat. 2. nodaļā) iespēju atteikties no kriminālvajāšanas mazāk smagu noziegumu gadījumā, ja persona vienlaikus apsūdzēta vai jau iepriekš notiesāta par kāda cita smagāka nozieguma izdarīšanu un tās notiesāšana arī par vieglāko nodarījumu nemainītu sodu.

Gadījumi, kad atteikšanās no kriminālvajāšanas nav pieļaujama/nav rekomendēta

Būtiski pieminēt, ka dažkārt valstu izvēli diskrecionārās varas pielietošanā var ietekmēt arī dažādu institūciju norādes par to, kad atteikšanos no kriminālvajāšanas noteikti nevajadzētu izmantot. Piemēram, Eiropas Ģenerālprokuroru konferences 5. sesijas secinājumos norādīts, ka “diskrecionārās apsūdzības princips vai līdzīgas shēmas tiesību sistēmās, uz kurām attiecas obligātās apsūdzības princips, tika izstrādātas tā, lai tās attiektos tikai uz “nodarījumiem, kas lietas apstākļu dēļ ir maznozīmīgi”, ņemot vērā nodarījuma veidu vai izdarītāja vecumu un personību. Saskaņā ar Rezolūciju N° (97) 24 par divdesmit pamatprincipiem cīņai pret korupciju tie [diskrecionārie pasākumi] nebūtu jāpiemēro smagu nodarījumu gadījumā un jo īpaši attiecībā uz korupcijas nodarījumiem vai tiem, kuros iesaistīti politiķi”.⁹⁹ Eiropas Padomes Konvencijas par bērnu aizsardzību pret

⁹⁸ Opinion N° 2 (2008) of the Consultative Council of European Prosecutors ..

⁹⁹ Conference of Prosecutors General of Europe 5th session.

seksuālu izmantošanu un seksuālu vardarbību¹⁰⁰ 32. pantā noteikts, ka tiesvedība vai izmeklēšana par šajā konvencijā noteiktajiem nodarījumiem nav atkarīga no cietušā ziņojuma vai apsūdzības un ka tiesvedība var turpināties arī tad, ja cietušais ir atsaucis savus paziņojumus, bet Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 13. decembra direktīvas 2011/93/ES par seksuālas vardarbības pret bērniem, bērnu seksuālas izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu, un ar kuru aizstāj Padomes pamatlēmumu 2004/68/TI¹⁰¹, 15. pantā noteikts, ka dalībvalstis veic vajadzīgos pasākumus, lai nodrošinātu, ka izmeklēšana vai saukšana pie kriminālatbildības par 3.–7. pantā minētajiem nodarījumiem nav atkarīga no cietušā vai viņa/viņas pārstāvja iesnieguma vai izvirzītās apsūdzības un ka kriminālprocesu var turpināt arī tad, ja persona atsauc savus paziņojumus.

Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa norāda, ka ir lietas, kuras ir jāizmeklē, un valsts nevar atsaukties uz publisku interešu neesamību, piemēram, ģimenes vardarbības gadījumi.¹⁰² Efektīva izmeklēšana jānodrošina visās lietās, kur bijusi pietiekama informācija par spīdzināšanu, cietsirdīga vai pazemojoša izturēšanās, pat tad, ja nav iesnieguma¹⁰³, vai lietās, kurās kāds nogalināts.¹⁰⁴ Tai pašā laikā saistībā ar naida runu tiek atzīts, ka jānodrošina efektīva aizsardzība, taču tai vienmēr nav jābūt kriminālai tiesvedībai.¹⁰⁵

Nav izslēdzams, ka gadījumus, kad atteikšanās no kriminālvajāšanas nebūtu piemērojama, varētu noteikt arī pašas valstis, ievērojot kādu attiecīga laika posma aktualitāti, nepieciešamību apkarot noteikta veida noziedzību utt.

1.6.3. Publiski pieejamu principu nepieciešamība lietderīguma elementu piemērošanā

Kā jau norādīts iepriekš, diskreionāras pieejas ieviešana paver vārtus prokuroru un citu kompetento amatpersonu rīcības brīvībai, īpaši, ja kā nosacījums tās

¹⁰⁰ Eiropas Padomes Konvencija par bērnu aizsardzību pret seksuālu izmantošanu un seksuālu vardarbību. Eiropas Padome, 25.10.2007., spēkā Latvijā no 01.12.2014. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1038> [skatīts 20.10.2022.].

¹⁰¹ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2011/93/ES (2011. gada 13. decembris) par seksuālas vardarbības pret bērniem, bērnu seksuālas izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu, un ar kuru aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2004/68/TI. Konsolidēts teksts. Pieejams: <http://data.europa.eu/eli/dir/2011/93/2011-12-17> [skatīts 20.10.2022.].

¹⁰² Skat., piemēram, TUNIKOVA AND OTHERS v. RUSSIA (Applications nos. 55974/16 and 3 others), 14.12.2021. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%5D%22%7D> [%22001-213869%22}] [skatīts 20.10.2022.].

¹⁰³ Sikāk skat.: Guide on Article 3 of the European Convention on Human Rights- Prohibition of Torture. Council of Europe/European Court of Human Rights, 2022. Pieejams: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_3_ENG.pdf [skatīts 20.10.2022.].

¹⁰⁴ KEY THEME. Article 2. Domestic violence (Last updated 16.06.2022.). Pieejams: <https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/domestic-violence> [skatīts 20.10.2022.].

¹⁰⁵ KEY THEME Articles 8, 13 and 14 Protection against hate speech (Last updated: 19.09.2022.). Pieejams: <https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/protection-against-hate-speech> [skatīts 20.10.2022.].

īstenošanā lietots tik nekonkrēts juridisks jēdziens – “sabiedrības intereses”. Šāda situācija var radīt augsni problemātikai ar vairāku tiesiski nozīmīgu ideju ievērošanu, t. i., tiesisko noteiktību, personu vienlīdzību likuma un tiesas priekšā utt. Kā viens no risinājumiem, kas šajā situācijā var būt noderīgs, nereti tiek minēta stingru, publiski pieejamu kritēriju iekļaušana vai vadlīniju izstrāde atteikšanās no kriminālvajāšanas piemērošanai.

Nepieciešamība pēc strikta regulējuma kriminālvajāšanas alternatīvu izvēlē norādīta arī Eiropas Ģenerālprokuroru konferences 5. sesijas secinājumos¹⁰⁶, atzīstot, ka izvēles kritērijiem un rīcībai būtu jābūt noteiktai ar likumu, lai novērstu jebkādu netaisnības vai patvaļas risku. Tas, ka piemērošanas principiem ir jābūt publiski zināmiem, uzsvērts arī Eiropas prokuroru Konsultatīvās padomes 2008. gada viedoklī: “Sabiedrība ir jāinformē par minēto sistēmu, pamatnostādņiem, principiem un kritērijiem. Ir ieteicams izstrādāt īpašus pasākumus, lai sniegtu pārskatu par iepriekš minēto pamatnostādņu konkrētu īstenošanu.”¹⁰⁷ Atkāpes no šīs pozīcijas nav vērojamas arī Eiropas prokuroru Konsultatīvās padomes 2014. gada 17. decembra viedoklī par Eiropas normām un principiem, kas attiecas uz prokuroriem: “Lai panāktu konsekvenci un taisnīgumu, pieņemot diskrecionārus lēmumus kriminālvajāšanas procesā un tiesā, būtu jāizdod skaidras publicētas pamatnostādnes, jo īpaši attiecībā uz lēmumiem par kriminālvajāšanu.” “Lai veicinātu prokuroru godīgu, konsekventu un efektīvu darbību, attiecīgās valsts iestādes tiek mudinātas publicēt skaidrus noteikumus, vispārīgas pamatnostādnes un kritērijus kriminālpolitikas efektīvai un taisnīgai īstenošanai saistībā ar kriminālvajāšanas alternatīvām.”¹⁰⁸

Neskaidra un nesaprotama situācija ir atzīstama par visnelabvēlīgāko. Jāpiekrīt literatūrā paustajam, ka “pamatnostādņu trūkums, kas prokuroriem palīdzētu pieņemt lēmumu par kriminālvajāšanu realizēšanu vai atteikšanos no tās, var būt iemesls gan kriminālās justīcijas sistēmas pārmērīgai izmantošanai, gan nepietiekamai tās izmantošanai”.¹⁰⁹

1.6.4. Lietderīgums kriminālprocesā un prokuratūras vadošā loma

Uz lietderīguma elementiem balstītu kriminālprocesuālu instrumentu pielietošana nenoliedzami citā līmenī kopējā kriminālprocesa piemērotāju sistēmā izvirza prokuroru. Jāpiekrīt, ka “šajā gadījumā prokuratūrai bieži ir centrālā loma un tā kļūst par “tiesnesi tiesneša priekšā”. Tādējādi ir skaidrs, ka prokuratūras dienesti Eiropā iegūst arvien lielāku nozīmi un tiem ir būtiska loma krimināltiesību

¹⁰⁶ Conference of Prosecutors General of Europe 5th session. Celle, 23–25 May 2004. Conclusions. Pieejams: <https://rm.coe.int/conference-of-prosecutors-general-of-europe-5th-session-organised-by-t/168071cb61> [skatīts 20.10.2022.].

¹⁰⁷ Opinion N° 2 (2008) of the Consultative Council of European Prosecutors ..

¹⁰⁸ Opinion No. 9 (2014) of the Consultative Council of European Prosecutors ..

¹⁰⁹ Kempen, Criminal Justice and the Ultima Ratio Principle ..., p. 16.

sistēmās, jo tiem tiek uzticēta lielāka atbildība izlemt, kā rīkoties ar aizdomās turētajiem noziedzniekiem.¹¹⁰

Lietderīguma principa jeb diskrecionārā varas piemērošana lielā mērā tiek saistīta tieši ar prokurora institūtu un lielākoties kriminālprocesa neveikšanas jautājumā vispār netiek skatīta saistībā ar izmeklēšanas iestādēm. Kā norādīts Eiropas Padomes Ministru komitejas rekomendācijā, ja novirze policijas līmenī tiek uzskatīta par nepieciešamu funkcionējošai krimināltiesību sistēmai, tad tā ir jāierobežo vismaz līdz ļoti nenozīmīgām lietām un jāpakļauj prokuratūras galīgai kontrolei.¹¹¹ Vienlīdz diskutējams ir jautājums par tiesu kontroli pār šādiem lēmumiem, kā tas uzskatāmi demonstrēts 2. nodaļā un pausts literatūrā; pieejas ir ļoti dažādas – no nekādas kontroles līdz pilnīgai, atstājot šādu lēmumu pieņemšanu tikai tiesas ziņā.¹¹²

Prokuroru lomas palielināšanās liek apzināties to rīcības būtību un atbildību sabiedrības priekšā, kas kodolīgi izteikta 2000. gada 6. oktobra Eiropas Padomes Ministru komitejas rekomendācijā REC(2000)19¹¹³ un tās paskaidrojošā memorandumā: “Valsts prokurori rīkojas sabiedrības vārdā, nevis jebkāda cita veidojuma (politiska vai ekonomiska), ne arī sevis paša labā, un savu pienākumu izpildē viņiem jāievēro sabiedrības intereses. Viņiem jāievēro divas būtiskas prasības, kuras skar, no vienas puses, individa tiesības, no otras puses – krimināltiesiskās sistēmas nepieciešamo efektivitāti, kas valsts prokuroram zināmā apjomā ir jāgarantē.”

1.6.5. Kriminālprocesa lietderīguma principa radītie riski

Līdz šim šajā pētījuma nodaļā paustais lietderīguma principu atklāj visnotaļ pozitīvā, tiesībpētnieku un tiesībpolitikas veidotāju atbalstītā gaismā. Tomēr apskats nebūtu pilnīgs, ja kaut nedaudz netiktu ieskicēti arī šā principa negatīvie aspekti vai tā piemērošanas riski. Tas nepieciešams vismaz tādēļ, lai, šīs iespējamās negācijas apzinoties, jau laikus varētu padomāt par mehānismiem, kā tās novērt vai vismaz būtiski samazināt.

Risku nepavisam nav tik maz. Tāpēc šīs nodaļas aprakstošā daļa tiks noslēgta ar vairākiem, pirmšķietami būtiskākajiem riskiem, ko rada lietderīguma jeb diskrecionārā principa atzīšana, katru no tiem ilustrējot ar spilgtu citātu.

Literatūrā apzinātie galvenie kriminālprocesa lietderīguma principa riski:

- var tikt izjaukts varas atzaru līdzsvars; līdz ar to izpildvaras pilnvaras var iejaukties likumdošanas un tiesu varas kompetencē, vismaz tajās tiesību sistēmās, kurās prokuratūra ir pakļauta tieslietu ministram¹¹⁴;

¹¹⁰ Jehle, *Discretionary powers of public prosecutions*, pp. 3–4.

¹¹¹ Turpat, p. 14.

¹¹² Par prokurora un tiesu attiecībām, tostarp dažādiem konstitucionāla līmeņa izaicinājumiem, sīkāk skat.: Ligeti, Robinson, *Overprosecution and Negotiated Justice in Europe*, pp. 116–123.

¹¹³ Rekomendācija REC(2000)19 Par valsts prokuratūras lomu ..

¹¹⁴ Bard, *Legality and the Persecution of Crimes*, p. 156.

- budžeta līdzekļu trūkums kā galvenais iemesls principa esamībai un piemērošanai. “Apsūdzības sistēmas izvēli nedrīkst ietekmēt tiesu varai piešķirto budžeta līdzekļu trūkums. Īpaši diskrecionārās kriminālvajāšanas principu nevajadzētu novirzīt no tā pareizajiem mērķiem, jo tiesas instancēm nav piešķirti vajadzīgie līdzekļi.” Atzīts gan, ka līdzekļu trūkumam nevajadzētu ietekmēt arī obligātuma principa realizāciju: “Tas pats attiecas uz obligātās kriminālvajāšanas principu, kad prokurori ir spiesti brīvprātīgi pieļaut, ka nodarījumi kļūst par noilgušiem nodarījumiem nepietiekamas tiesas kapacitātes dēļ”¹¹⁵;
- alternatīvie pasākumi varētu tikt vērsti pret personām, par kuru vainīgumu nav pietiekamu pierādījumu: “Alternatīvus pasākumus nekādā gadījumā nedrīkst izmantot, lai apietu taisnīgas tiesas noteikumus, nosakot pasākumus personai, kura nav vainīga vai kuru nevarēja notiesāt tādu procesuālo šķēršļu dēļ kā kriminālvajāšanas termiņi vai ja ir šaubas par identificētā likumpārkāpēja atbildību vai nodarījuma nodarītā kaitējuma apmēru”¹¹⁶;
- kriminālprocesa kvalitātes kritums, atklātuma ierobežošana un krimināltiesisko sankciju sistēmas “komunikatīvās” funkcijas vājināšanās: “Iztiesāšanas stadijas minimizēšana vai pilnīga atteikšanās no tās, kas ir raksturīga vienošanās procesu mehānismiem, rada nopietnus jautājumus par “ātra taisnīguma” izpildes kvalitāti, krimināltiesību atklātību kopumā un sankciju sistēmu komunikatīvo funkciju”¹¹⁷;
- turpinot iepriekšējo, krimināltiesību normu vispārējā preventīvā spēka mazināšana situācijā, kad ir skaidri, praksē reāli piemēroti priekšraksti par to, kādos gadījumos par krimināllikumos paredzētām darbībām atbildība neiestājas: “Acīmredzot tas ir ļoti delikāts un grūts uzdevums, jo fiksētām pārdomām ir paralizējošs efekts. Katrā ziņā mēs domājam, ka krimināltiesību normām ir konkrēta ietekme jau pēc savas pastāvēšanas, pat neliekot tām reāli darboties, un mēs baidāmies, ka, atklāti deklarējot selektīvu kriminālvajāšanu par noziedzīgu rīcību, tiktu samazināts it kā normu vispārējais preventīvais efekts”¹¹⁸;
- personu procesuālo garantiju mazināšanās, “novirzot” lietu izskatīšanu citiem procesa veidiem: “Atteikšanās no kriminālprocesa izmantošanas, novirzot jautājuma izskatīšanai uz civiltiesisko vai administratīvo procesu, ne vienmēr ir indivīda tiesības vairāk aizsargājoša. Tas izskaidrojams ar faktu, ka kriminālprocess, lai arī ar stingriem personas tiesību ierobežojumiem u. tml., tomēr vienlaikus paredz arī plašu personu garantiju sistēmu, kas citur ir zemāka. Tas īpaši ņemams vērā, kad tiek diskutēts

¹¹⁵ Conference of Prosecutors General of Europe 5th session.

¹¹⁶ Opinion No. 9 (2014) of the Consultative Council of European Prosecutors ..

¹¹⁷ Ligeti, Robinson, Overprosecution and Negotiated Justice in Europe, p. 101.

¹¹⁸ Bard, Legality and the Persecution of Crimes, p. 180.

par dekriminalizāciju un tiesību normas izpildes nodrošināšanas “pārvietošanu” no kriminālprocesa un citiem procesa veidiem”¹¹⁹;

- tikpat nelabvēlīga un nevēlama kā kriminālās justīcijas pārmērīga izmantošana ir arī tās nepietiekama izmantošana: “Tāpat kā kriminālās justīcijas pārmērīgai izmantošanai ir nopietna nelabvēlīga ietekme uz sabiedrību un indivīdiem, tāda pati tā var būt arī krimināltiesību sistēmas nepietiekamai izmantošanai.”¹²⁰ Tādējādi no noziedzības novēršanas viedokļa pārāk liela atturība pret kriminālvajāšanu var vājināt krimināltiesību sistēmas preventīvo iedarbību.¹²¹ “Sistēmas nepietiekama izmantošana rada problēmas taisnīgumam, veicina aizvainojumu un necieņu pret likumu starp likumpaklausīgiem kopienas locekļiem un samazina sociālos stimulus likumus ievērot.”¹²²

1.7. Kopsavilkums

Kriminālprocesa obligātuma un lietderīguma principi (kuri dažādās valstīs un valodās tiek dažādi definēti) nosaka valsts attieksmi pret kriminālprocesa veikšanas uzdevumu, paredzot to kā obligātu vai kā iespējamu (izvērtējamu). Kādreiz bija pamats runāt par šajos principos balstīto kriminālās justīcijas divu sistēmu (obligātās un diskrecionārās apsūdzības) nošķiršanu, taču tagad un jau pirms vairākām desmitgadēm vērojama šo sistēmu tuvināšanās. Katrā ziņā atšķirības starp tām kļūst mazāk izteiktas.

Patlaban Eiropā, lai arī joprojām vairumā gadījumu pamatprincipu līmenī tiek atzīts obligātās apsūdzības princips, tajā ieplūduši ļoti daudzi diskrecionāri elementi. Tas ļauj atzīt, ka obligāts kriminālprocess tā absolūtā izpratnē Eiropai vairs nav pazīstams.

Viens no centrālajiem krimināltiesiskās sistēmas principiem – *ultima ratio* – paredz krimināltiesiskos reaģēšanas līdzekļus pielietot tikai kā galējo līdzekli, tomēr esošā kriminālās justīcijas sistēmas noslodze ļauj apšaubīt, vai tiešām šis princips tiek ievērots. Krimināltiesiskās sistēmas pārslodze ir tikai viens no aspektiem, kas ļauj runāt par būtisku mūsdienu fenomenu – krimināltiesiskās sistēmas pārmērīgu izmantošanu, kurai saskatāmas trīs formas: 1) pārmērīga kriminalizācija, 2) pārmērīga kriminālvajāšana un 3) pārmērīga brīvības atņemšanas soda piespriešana. Šī parādība nevar tikt ignorēta, un ir nepieciešams spert pienācīgus soļus, lai to izskaustu vai mazinātu.

¹¹⁹ Kempen, *Criminal Justice and the Ultima Ratio Principle ...*, p. 12.

¹²⁰ Turpat, p. 11.

¹²¹ Turpat.

¹²² Natapoff, A. *Underenforcement*. 75 *Fordham Law Review* 3 (December 2006), p. 1716. Citēts no Rotman, E. *Overuse and Underuse of the United States Criminal Justice System in the area of Business Crimes*. Grām.: Kempen, Jendly, *Overuse in the criminal justice system*, p. 629.

Kriminālprocesa obligātuma un lietderīguma izvērtēšanas kontekstā svarīgi ir pirmie divi aspekti, proti, kas un cik lielā mērā tiek traktēts kā noziedzīgs (tādējādi, cik no pārkāpumiem nonāk kriminālās justīcijas uzmanības lokā), un cik lielā mērā par katru no tiem tiešām tiek veikts kriminālprocess pilnā tā apmērā, noslēdzoties ar vainīgās personas notiesāšanu. Abi šie apstākļi ir arī svarīgākie kriminālās justīcijas sistēmas atslogošanā un efektīvizācijā.

Dekriminalizācijai var būt būtiska loma kriminālās tiesvedības sistēmas efektīvizēšanā, jo tā uzreiz un nepastarpināti samazina krimināltiesiski izskatāmo lietu loku. Tomēr tikai dekriminalizācija nav pietiekama, jo nespēj aptvert visus individuālos gadījumus, kad kriminālās justīcijas iesaistīšana nebūtu attaisnojama. Tam kalpo lietderīguma princips jeb diskrecionārā pieeja kriminālprocesā, kas ļauj izvērtēt, vai kriminālprocesa/kriminālvajāšanas veikšana ir atbilstoša katrā konkrētajā situācijā. Lietderīguma principā var saskatīt divus mērķus: 1) individualizēt salīdzinoši neefektīvās materiālās tiesības individuālos gadījumos, 2) efektīvizēt pašas kriminālprocesuālās norises.

Lai arī kriminālprocesa efektīvizēšana var būt saistāma ar dažādām kriminālprocesa vienkāršotajām formām, tomēr lietderīguma principa izpaušme vairāk saistāma ar tām formām, kurās notiek atteikšanās no vajāšanas un izrietoši sodīšanas, kam arī pievērsta uzmanība šajā pētījumā.

Gan lemjot par to, kas vispār ir noziedzīgs, gan veicot kriminālprocesu, primārajai “mērauklai” jābūt sabiedrības interesēm, nevis kādiem politiskiem, finansiāliem vai atsevišķu indivīdu vai grupu interešu apsvērumiem.

Neraugoties uz jēdziena “sabiedrības intereses” piederību pie nenoteiktiem juridiskiem jēdzieniem un vienlaikus krimināltiesiskās jomas prasību pēc augsta līmeņa noteiktības, šis jēdziens ir izmantojams arī krimināltiesiskajās normās. Lai izslēgtu patvaļīgu šā jēdziena tulkojumu, nodrošinātu personu vienlīdzību likuma un tiesas priekšā u. tml., jēdziena konkretizācijai tieši attiecībā uz atteikšanos no kriminālvajāšanas jābūt iekļautai skaidros kritērijos, kas ir publiski pieejami.

Atteikšanās no kriminālvajāšanas kritēriji un gadījumi ir atšķirīgi. Mēģinot tos klasificēt, var izveidot vairākas to grupas:

- kritēriji, kas attiecināmi uz nodarījumu (maznozīmīgs; tāds, kas cieši saistīts ar personu, kurai radīts kaitējums vai tamlīdzīgi);
- kritēriji, kas attiecināmi uz pārkāpēju (piemēram, piederība pie īpaši aizsargātu personu grupas; persona pati smagi cietusi noziedzīga nodarījuma gaitā vai tā dēļ; tā atlīdzinājusi kaitējumu vai sadarbojas ar izmeklēšanas iestādēm; ir juridiska persona);
- procesuālās ekonomijas vai prognozējamā mērķa un līdzekļu samērojamības kritēriji (vai resursu patēriņš ir adekvāts rezultātam, vai nav situācija, ka resursu patēriņš (kriminālprocesa veikšana) nemainīs rezultātu).

Diskrecionāro pasākumu pielietošanā vadošā loma ir prokuratūrai, kas liek uz šo institūciju paskatīties kā uz “cita līmeņa spēlētāju”, kas līdz ar to prasa arī izpratnes un atbildības līmeņa apzināšanos.

Līdztekus pozitīvajiem aspektiem, ko sniedz lietderīguma princips, jāapzinās arī tā radītie draudi. Tie saistās gan ar varas atzaru līdzsvara izjaukšanu, gan ar pārspīlētu finanšu interešu aizsardzību, gan iesaistīto personu tiesisko garantiju un procesa kopējās kvalitātes, atklātuma un krimināltiesību sistēmas kopējās preventīvās funkcijas efektivitātes krišanos.

Priekšrocību un draudu izvērtēšanas un rūpīgas analīzes gaitā var nonākt pie risinājuma vai vismaz tam tuvināties, kas vienlaikus ļauj efektivizēt procesa norisi un neapdraudēt kriminālās justīcijas pamatvērtības un sabiedrības interešu prioritāti.

2

Obligātums un lietderīgums kriminālprocesā. Ārvalstu izpēte

Gunārs Kūtris

Oskars Kulmanis

Māris Leja

Ērika Gribonika

Kristīne Strada-Rozenberga

Pētījumā tika veikta astoņu Eiropas valstu izpēte nolūkā gūt padziļinātu skatījumu par pieeju obligātumam un lietderīgumam kā kriminālprocesa uzsākšanas un/vai turpināšanas pamatprincipiem, to tiesisko regulējumu, praktisko pielietojamību, teorētiski apzinātajām problēmām, kā arī attīstību pēdējos gados.

Katras valsts izpēte uzticēta atsevišķam pētniekam, un šajā nodaļā ietvertais attiecīgās ārvalsts pieredzes apskats uzskatāms par katra atsevišķā pētnieka autor darbu.¹ Tomēr, lai nodrošinātu apskatu pārskatāmību un to zināmu vienveidību, autoriem tika dots uzdevums iespēju robežās ievērot vienotu apskata veidošanas shēmu, secīgi pievēršoties šādiem jautājumiem:

1. Lietderīguma/obligātuma principu esamība normatīvajā regulējumā.
2. Lietderīguma/obligātuma principu izpratne un izpaušmes vispārīgs apskats; vieta principu sistēmā.
3. Lietderīguma/obligātuma principu attīstība pēdējos gados.
4. Lietderīguma “mērīšanas” kritēriji.
5. Lietderīguma “piemērošanas” gadījumi.
6. Lietderīguma/obligātuma principu izpaušme kriminālprocesa uzsākšanā.
7. Lietderīguma/obligātuma principu izpaušme pirmstiesas procesā.
8. Lietderīguma/obligātuma izpaušme iztiesāšanā.
9. Par lietderīguma piemērošanu lemttiesīgās personas.
10. Cietušo aizsardzība, atsakoties no procesa uzsākšanas/veikšanas lietderīguma dēļ.
11. Alternatīvas, neuzsākot vai izbeidzot kriminālprocesu lietderīguma dēļ.
12. Ārpustiesas vainas atzīšanas un sodīšanas formas – īss raksturojums nolūkā iegūt kopējo iespaidu par kriminālprocesa vienkāršošanas tendencēm.
13. Praksē un teorijā aktualizētās problēmas/attīstības perspektīvas utt. par attiecīgo valsti.

Uz informācijas pamata, kas iegūta no sniegtajām atbildēm, veidoti apskati par attiecīgajām valstīm, kas sadalīti trīs vispārīgos blokos: 1) obligātuma/lietderīguma principa izpratne, vieta kriminālprocesa pamatprincipi sistēmā, tiesiskais regulējums un aktuālie attīstības jautājumi; 2) lietderīguma kritēriji un piemērošanas gadījumi un alternatīvas, neuzsākot vai izbeidzot kriminālprocesu lietderīguma dēļ; 3) lietderīguma izpaušme dažādos kriminālprocesa posmos.

Valstis izvēlētas, lai aptvertu iespējami lielāku dažādību Eiropas Savienībā, tāpēc pētījumā apskatītas mūsu kaimiņvalstis – Lietuva un Igaunija; bijušo “padomju tiesību bloka” valstis, kuras salīdzinoši nesēn reformējušas savu kriminālprocesa sistēmu, – Čehija un Slovākija; divas vāciski runājošās valstis – Vācija un Šveice – un divas Eiropas valstis ar neierastāku skatījumu uz daudziem tiesību jautājumiem, tostarp lietderīgumu kriminālprocesā – Skandināviju pārstāvošā Zviedrija un Eiropā vienmēr specifiskā Nīderlande.

¹ Tostarp saglabājot autora tiesības lietot noteiktus terminus vai paust personisko viedokli par kāda kriminālprocesa iestādes atbilstību vai neatbilstību lietderīguma kategorijai.

2.1. Obligātuma un lietderīguma principi kriminālprocesā. Lietuva

Gunārs Kūtris

2.1.1. Obligātuma/lietderīguma principa izpratne, vieta kriminālprocesa pamatprincipu sistēmā, tiesiskais regulējums un aktuālie attīstības jautājumi

Lietuvā likums *expressis verbis* nenorāda uz obligātuma principu, taču tas izriet no Kriminālprocesa kodeksa² pirmajos pantos ietvertajām normām. Tiesību doktrīnā³ tiek skaidrots, ka obligātuma princips ir izsecināms no KPK 2. panta:

“2. pants. Pienākums atklāt noziedzīgas darbības

Prokuratūrai un pirmstiesas izmeklēšanas iestādei visos gadījumos, kad tiek atklātas noziedzīgas darbības pazīmes, atbilstoši savai kompetencei jāveic visi likumā paredzētie pasākumi, lai pēc iespējas īsākā laikā tiktu veikta izmeklēšana un atklāta noziedzīgā darbība.”

Izņēmums ir privāti publiskās apsūdzības lietas, proti, lietas, kurās kriminālprocesu var uzsākt tikai pēc cietušā vai viņa likumiskā pārstāvja iesnieguma vai prokurora pieprasījuma (KPK 167. pants). Ja nav šāda iesnieguma vai pieprasījuma, kriminālprocesu nedrīkst uzsākt vai arī tas ir jāizbeidz (viens no kriminālprocesu nepieļaujošiem apstākļiem – KPK 3. panta pirmās daļas 4. punkts). Tomēr šo procesa uzsākšanas nosacījumu nevarētu saukt par valsts amatpersonas izdarītu lietderības apsvērumu.

Tāpat likums tieši nenorāda uz lietderīguma principa piemērošanu, taču daudzos Kriminālkodeksa un Kriminālprocesa kodeksa pantos ir normas par personas atbrīvošanu no kriminālatbildības, kur pamatā ir šis princips. Tātad arī šis princips, līdzīgi kā citi procesa principi, tiek izsecināti no tiesību normām.

Īpašu pētījumu vai diskusiju par obligātuma un lietderības principu pastāvēšanu Lietuvā neesot bijis.⁴ Izmaiņas normatīvajā regulējumā notiekot evolūcijas procesā. Piemēram, pēdējos gados obligātuma principa darbības joma it kā ir nedaudz paplašinājusies. Par to varētu liecināt tas, ka no kodeksa kopš 2017. gada

² Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas [Lietuvas Kriminālprocesa kodekss]. Pieejams: https://www.infolex.lt/portal/start_ta.asp?act=doc&fr=pop&doc=10708&title=LR%20baud%FEiamojo%20proceso%20kodeksas#, arī <https://legal-tools.org/doc/70b7df/pdf> [skatīts 10.10.2022.]

³ Goda, G., Kazlauskas, M., Kuconis, P. *Baudžiamojo proceso teisė: Vadovėlis. 2-oji pataisyta ir papildyta laida*. Vilnius: Registrų centras, 2011, pp. 68–69.

⁴ Šeit un turpmāk sniegtā informācija par pētāmās tēmas aktualitātēm un praksi Lietuvā balstīta uz interviju ar kādreizējo Lietuvas Kriminālprocesa kodeksa projekta izstrādes darba grupas locekli, pensionēto Augstākās tiesas tiesnesi un Viļņas Universitātes profesoru Pranu Kuconi (*Pranas Kuconis*).

1. novembra⁵ ir izslēgta privātā apsūdzība (KPK 407.–417. pants), to pārveidojot par privāti publisko apsūdzību (KPK 167. panta pirmā daļa), savukārt kopš 2013. gada 13. jūlija⁶ jebkuras vardarbības pazīmju gadījumā ģimenē vienmēr tiek īstenota publiskā apsūdzība (KPK 167. panta trešā daļa). Lietderības principa piemērošana ir arī paplašinājusies: kopš 2019. gada 1. janvāra⁷ ir iespējams no kriminālatbildības atbrīvot ziņotāju (Kriminālkodeksa 39.² pants).

2.1.2. Lietderīguma kritēriji un piemērošanas gadījumi un alternatīvas, neuzsākot vai izbeidzot kriminālprocesu lietderīguma dēļ

Kā jau tika norādīts, lietderīguma princips un lietderīguma kritēriji likumā nav noteikti. Lietderīguma kritērijus var saskatīt nosacījumos, kad tiek izbeigts kriminālprocess un persona atbrīvota no kriminālatbildības. Protams, tiesību normās tiek lietoti vērtējamie jēdzieni, taču to saturu jeb kritērijus izstrādā tiesu prakse.

Pirmkārt, Kriminālprocesa kodeksa 212. pants regulē pirmstiesas izmeklēšanas izbeigšanu krimināllietā. Tajā norādītie izbeigšanas pamati ietver sevī lietderīguma kritērijus:

“Pirmstiesas izmeklēšana tiek izbeigta: [..]

- 3) kad, pamatojoties uz Lietuvas Republikas Kriminālkodeksa 36. pantu, tiek atzīts, ka persona vai viņa izdarītā darbība kļuvusi nekaitīga apstākļu maiņas dēļ;
- 4) kad, pamatojoties uz Lietuvas Republikas Kriminālkodeksa 37. pantu, tiek atzīts, ka pārkāpums ir maznozīmīgs;
- 5) kad aizdomās turētais un cietušais Lietuvas Republikas Kriminālkodeksa 38. pantā paredzētajos gadījumos samierinās;
- 6) kad aizdomās turētais tiek nodots personai, kas ir tiesas uzticības cienīga, pret drošības naudu Lietuvas Republikas Kriminālkodeksa 40. pantā paredzētajos gadījumos;
- 7) ja aizdomās turētais Lietuvas Republikas Kriminālkodeksa 39.¹ pantā norādītajos apstākļos palīdz atklāt noziegumus, ko pastrādājusi organizēta grupa vai noziedzīga apvienība;

⁵ Lietuvas Republikas Kriminālprocesa kodeksa 3., 22., 57., 58., 167., 256., 293., 312., 317., 320., 322., 324. panta grozījumu un 34. panta un XXX nodaļas atcelšanas likums. Nr. XIII-626, 2017-07-11. Pieejams: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/19eeb8826c7811e7aefa e747e4b63286> [skatīts 10.10.2022.].

⁶ Lietuvas Republikas Kriminālprocesa kodeksa 167., 409. panta grozījumu un papildinājumu likums Nr. XII-502, 2013-07-02. Pieejams: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.453257> [skatīts 10.10.2022.].

⁷ Lietuvas Republikas Kriminālkodeksa papildināšanas ar 39.² pantu likums. Nr. XIII-1844, 2018-12-20. Pieejams: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/c092cf93052011e-98a758703636ea610> [skatīts 10.10.2022.].

- 7¹⁾ ja aizdomās turētais Lietuvas Republikas Kriminālkodeksa 39.² pantā norādītajos apstākļos palīdz atklāt citas personas izdarīto darbību;
- 8) kad ir Lietuvas Republikas Kriminālkodeksa 93. pantā, 114. panta 3. daļā, 118. panta 2. daļā, 119. panta 3. un 4. daļā, 147. panta 3. daļā, 147.¹ panta 3. daļā, 147.² panta 2. daļā, 157. panta 3. daļā, 189.¹ panta 2. daļā, 226. panta 6. daļā, 227. panta 6. daļā, 259. panta 3. daļā, 291. panta 2. un 3. daļā paredzētie atbrīvojuma no kriminālatbildības noteikumi un nosacījumi. [..]”

Pēc būtības KPK 212. pantā ir atsauces uz virkni Kriminālkodeksa pantu, kuros norādīti atbrīvošanas no kriminālatbildības pamati, kas pēc satura atbilst lietderības apsvērumiem:

- 1) KK 36. pants – ja persona vai viņa izdarītā darbība kļuvusi nekaitīga (zaudējusi bīstamību);
- 2) KK 37. pants – ja tiek atzīts, ka pārkāpums ir maznozīmīgs;
- 3) KK 38. pants – ja, pastāvot pantā norādītajiem nosacījumiem, cietušais un vainīgais ir izlīguši;
- 4) KK 39.¹ pants – ja persona palīdzējusi atklāt organizētas grupas vai noziedzīgas apvienības izdarītu noziegumu;
- 5) KK 39.² pants – ja persona palīdz atklāt citas personas izdarīto noziedzīgo darbību;
- 6) KK 40. pants – atbrīvošana no kriminālatbildības, ja galvotājs ir iemaksājis drošības naudu (galvošanas laiks ir no 1 līdz 3 gadiem). Šeit likums norāda vairākus nosacījumus: persona noziedzīgo darbību izdarījusi pirmo reizi, pilnībā atzinusi savu vainu un nožēlo noziedzīgas darbības izdarīšanu, vismaz daļēji atlīdzinājusi vai novērsusi nodarīto kaitējumu vai apņēmusies to atlīdzināt, un ir pamats uzskatīt, ka viņa pilnībā atlīdzinās vai novērsīs nodarītos zaudējumus, ievēros likumu un neizdarīs jaunas noziedzīgas darbības. Par galvotāju var būt vainīgā vecāki, tuvi radnieki vai citi tiesas uzticības cienīgi cilvēki. Ņemot vērā galvotāja personiskās īpašības un viņa materiālo stāvokli, tiesa nosaka drošības naudas apmēru vai lemj par atbrīvošanu no kriminālatbildības bez drošības naudas;
- 7) KK 93. pants – nepilngadīgā atbrīvošana no kriminālatbildības. Arī šeit likums ļauj šo normu piemērot, ja nepilngadīgais noziedzīgu nodarījumu izdarījis pirmo reizi, ir atvainojies cietušajai personai un pilnībā vai daļēji kompensējis vai ar darbu vai naudu novērsis radītos īpašuma bojājumus vai ir atzīts par personu ar ierobežotu atbildību, vai ir atzinis savu vainu un nožēlo noziedzīgas darbības izdarīšanu, vai tiesai ir cits pamats uzskatīt, ka nepilngadīgais ievēros likumu un neveiks jaunas noziedzīgas darbības. Nepilngadīgajam tiesa var noteikt kodeksa 82. pantā paredzētos audzināšanas ietekmes pasākumus.

Tomēr varētu diskutēt, vai visi KPK 212. panta 8. punktā norādītie procesa izbeigšanas pamati vienmēr ir pamatoti ar lietderības apsvērumiem: KK 114. panta 3. daļa (persona sniegusi informāciju par gatavošanos valsts apvērsumam), 118. panta 2. daļa (persona sadarbojas ārvalsts pārstāvju, kas rīkojušies pret Lietuvas valsti, un viņu darbības apzināšanā), 119. panta 3. un 4. daļa (spiegošanā aizdomās turētais sadarbojas ārvalsts organizāciju pārstāvju atklāšanā), 147. panta 3. daļa (cilvēku tirdzniecības upuris izdarījis noziedzīgu nodarījumu piespiedu kārtā), 147.¹ panta 3. daļa (eksploatācijai pakļautais upuris izdarījis noziedzīgu nodarījumu piespiedu kārtā), 147.² panta 2. daļa (aizdomās turētais par personu piespiedu darba izmantošanu sadarbojas nodarījuma atklāšanā), 157. panta 3. daļa (bērnu pirkšanas upuris izdarījis noziedzīgu nodarījumu piespiedu kārtā), 189.¹ panta 2. daļa (nelikumīgā iedzīvošanās iesaistītā persona sadarbojas nozieguma atklāšanā), 226. panta 6. daļa (ietekmes tirdzniecībā jeb kukuļošanā iesaistītā persona ziņojusi par noziegumu), 227. panta 6. daļa (kukuļa pieprasīšanas gadījumā kukuļdevējs sadarbojas nozieguma atklāšanā), 259. panta 3. daļa (persona brīvprātīgi pieteikusies ārstēties un nodevusi pie tās esošās narkotiskās vielas), 291. panta 2. un 3. daļa (nelegāls robežas šķērsotājs ir izraidīts no valsts). Šādi pamati atbrīvošanai no kriminālatbildības, kad noziedzīgu nodarījumu izdarījis nozieguma upuris piespiedu kārtā vai aizdomās turētais savlaicīgi un brīvprātīgi sniedz informāciju un palīdz atklāt noziegumu, vai noziedzīgā nodarījuma izdarītājs savlaicīgi atsakās no nodarījuma izdarīšanas un par to ziņo iestādēm, ir paredzēti arī Latvijas Krimināllikumā. Vienīgi KK 291. pantā paredzētā nelegālā robežas šķērsotāja atbrīvošana no kriminālatbildības gan ir izstrādāta, balstoties uz lietderības (un loģikas) principu. Šāds risinājums ir ietverts arī Latvijas KPL 377. panta 7. punktā.

Otrkārt, KPK 213. pantā ietverts tiešs lietderības apsvērumus: nav lietderīgi virzīt kriminālprocesu par mazāk kaitīgiem nodarījumiem, ja līdz ar to varēs ātrāk saukt pie atbildības par smagākiem nodarījumiem un par tiem paredzētais sods tāpat būs pietiekams (līdzīgs princips ir paredzēts arī Igaunijas kriminālprocesā, tikai Lietuvas likums aizsargā arī cietušā intereses):

“213. pants. Pirmstiesas izmeklēšanas izbeigšana vairāku noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas gadījumā

Ja personu tur aizdomās par vairāku noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu, no kuriem viens vai vairāki ir kriminālpārkāpumi, maznozīmīgi vai mazāk smagi noziegumi, bet cits vai citi – smagi vai sevišķi smagi noziegumi, prokurors var izbeigt pirmstiesas izmeklēšanu par kriminālpārkāpumiem, maznozīmīgiem un mazāk smagiem noziegumiem. Šādu lēmumu prokurors var pieņemt, ja ir pamats uzskatīt, ka šādā gadījumā process par smagu vai sevišķi smagu noziegumu varēs virzīties ātrāk. Pirmstiesas izmeklēšanu par kriminālpārkāpumiem, maznozīmīgiem un mazāk smagiem noziegumiem nevar izbeigt, ja ar šīm darbībām nodarīts kaitējums un par tā atlīdzināšanu ir iesniegta civilprasība.”

Treškārt, resursu taupīšanas nolūkos lietderības princips tiek izmantots, lai apturētu kriminālprocesus par pirmšķietami neatklājamiem nodarījumiem. To paredz KPK 3.¹ panta pirmā daļa:

“3.¹ pants. Pirmstiesas izmeklēšanas apturēšana, nenoskaidrojot vainīgo personu

“(1) Kad pirmstiesas izmeklēšanas laikā ir veiktas visas nepieciešamās procesuālās darbības un ir izsmeltas visas iespējas, lai noskaidrotu noziedzīgo darbību izdarījušo personu, bet šāda persona nav noskaidrota, pirmstiesas izmeklēšana ar prokurora motivētu lēmumu var tikt apturēta. Prokurora lēmums apturēt pirmstiesas izmeklēšanu var pārsūdzēt septiņu dienu laikā no lēmuma kopijas nodošanas cietušajam vai viņa pārstāvim šā kodeksa 63. pantā noteiktajā kārtībā.”

Šī kārtība tālāk ir pilnveidota ar Lietuvas Republikas Ģenerālprokurora 2013. gada 27. februāra pavēli Nr. I–58 apstiprinātajās Rekomendācijās pirmstiesas izmeklēšanas veikšanas formalizētās kārtības piemērošanai.⁸ Kriminālprocesa kodeksā tieši šāda kārtība nav pieminēta, taču praksē šīs rekomendācijas desmit gadu laikā nav apstrīdētas.

Formalizēto kārtību, salīdzinot ar Latvijas KPL regulējumu, daļēji varētu pielīdzināt paātrinātajam procesam izmeklēšanas posmā, taču Lietuvā tas ir vairāk vērst uz “neperspektīvu” kriminālprocesu apturēšanu. Tātad formalizētā procedūra ir pirmstiesas izmeklēšanas veikšanas veids īpaši saīsinātā termiņā (5 dienās), kad tiek veiktas tikai nepieciešamās procesuālās darbības un aizpildīti nepieciešamie procesuālie dokumenti. Šo kārtību var piemērot konkrētu nosacījumu gadījumā:

- “6.1. izdarīts kriminālpārkāpums, noziedzīgs nodarījums aiz neuzmanības vai maznozīmīgs vai mazāk smags noziegums;
- 6.2. noziedzīgā darbība izdarīta, neizmantojot fizisku vardarbību vai garīgu piespiešanu;
- 6.3. noziedzīgajai darbībai nav koruptīva rakstura;
- 6.4. nav informācijas par iespējamo aizdomās turamo;
- 6.5. nav nepieciešams piemērot procesuālos piespiedu līdzekļus;
- 6.6. visas vai daudzas procesā nepieciešamās darbības var veikt uzreiz pēc paziņojuma par notikušo saņemšanas, nekavējoties pēc notikuma vietas apskates vai ne vēlāk kā 5 darbdienu laikā pēc pirmstiesas izmeklēšanas uzsākšanas;

⁸ Rekomendācijās dēļ formalizētos tvarkos taikymo atliekant ikiteisminį tyrimą. Pieejams: <https://www.prokuraturos.lt/lt/teisine-informacija/prokuraturos-teises-aktai/generalinio-prokuroro-rekomendacijos/74> [skatīts 10.10.2022.].

- 6.7. pirmstiesas izmeklēšana nav jānodod citā teritorijā strādājošai pirmstiesas izmeklēšanas iestādes nodaļai vai citai pirmstiesas izmeklēšanas iestādei;
- 6.8. noziedzīgā darbībā cietušais ir sasniedzis 18 gadu vecumu.”

Pēc sākotnējo izmeklēšanas darbību veikšanas izmeklēšanas materiāls tiek iesniegts pirmstiesas izmeklēšanas iestādes vai tās nodaļas vadītājam, kurš rezolūcijas veida lēmumā norāda, ka izmeklēšana tiek veikta formalizēti. Procesā tiek veiktas nepieciešamās procesuālās darbības, proti, tādas, bez kurām nav iespējams noteikt visus vai lielāko daļu noziedzīgās darbības objektīvo aspektu (tās izdarīšanas apstākļus) un priekšmetu. Ja nav izdevies noskaidrot iespējamo aizdomās turamo, materiālus ar pavadvēstuli nosūta prokuroram. Prokurors var dot norādījumus, taču viņam jāizvairās no pārmērīgām prasībām, proti, prasībām veikt tādas darbības, kas prasa nepamatoti lielus cilvēkresursus vai materiālos resursus, kuru izpilde būtiski pārsniegtu noziedzīgi nodarīto zaudējumu apmēru. Pēc pārbaudes prokurors pieņem motivētu lēmumu par pirmstiesas izmeklēšanas apturēšanu, izmeklēšanas materiālus nodod izmeklēšanas iestādei glabāšanai, cietušajam nosūta lēmuma norakstu.

Alternatīvie risinājumi

Ja kriminālprocess tiek izbeigts un izbeigšanas pamatā ir lietderīguma apsvērumi, persona nav sodāma. Savukārt, ja atsaka uzsākt kriminālprocesu vai izbeidz pirmstiesas izmeklēšanu tāpēc, ka nav noziedzīga nodarījuma, bet materiālos ir informācija par citu likumpārkāpumu, tos nodod pēc piekritības (KPK 168. panta sestā daļa, 214. panta sestā daļa).

Taču, ja persona tiek atbrīvota no kriminālatbildības (tātad – noziedzīgs nodarījums ir bijis), tai var tikt piemēroti krimināltiesiskās vai audzinošās ietekmēšanas līdzekļi (KPK 307. panta piektā daļa, Kriminālkodeksa IX nodaļa). Protams, jāņem vērā, ka vainas atzīšana ir obligāts nosacījums visos gadījumos, lai personu varētu atbrīvot no kriminālatbildības.

Krimināltiesiskās ietekmēšanas līdzekļi nav kriminālsodi. Kriminālkodeksa⁹ 67. pants nosauc šos krimināltiesiskās ietekmēšanas līdzekļus (68.–72.⁴ pants apraksta katra līdzekļa saturu, piemērošanas termiņu un citus nosacījumus):

- 1) speciālo tiesību izmantošanas aizliegums;
- 2) publisko tiesību atņemšana;
- 3) tiesību atņemšana veikt noteiktu darbu vai uz noteiktu nodarbošanos;
- 4) mantiskā kaitējuma atlīdzināšana vai novēršana;
- 5) bezatlīdzības darbs;
- 6) iemaksa noziegumos cietušo fondā;
- 7) mantas konfiskācija;

⁹ Lietuvas Republikas Kriminālkodekss. Pieejams: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/28b18041843311e89188e16a6495e98c?jfwid=199cfecws9> [skatīts 10.10.2022.].

- 8) pienākums dzīvot šķirti no cietušā un/vai netuvoties cietušajam tuvāk par noteikto attālumu;
- 9) dalība programmās, kas maina vardarbīgu uzvedību;
- 10) paplašināta mantas konfiskācija;
- 11) pienākums ziņot par dzīvesvietas maiņu vai izbraukšanu no tās.

Šos ietekmēšanas līdzekļus var piemērot arī kopā ar sodu, izņemot pienākumu veikt iemaksu noziegumos cietušo fondā. Nepilngadīgai personai un arī juridiskai personai var noteikt iemaksu noziegumos cietušo personu fondā, mantas konfiskāciju un paplašinātu mantas konfiskāciju.

Savukārt nepilngadīgajam, kurš izdarījis noziedzīgu nodarījumu vai noziegumu un atbrīvots no kriminālatbildības vai soda, tiesa var piemērot Kriminālkodeksa 82. pantā norādītos audzināšanas līdzekļus. Tie ir:

- 1) brīdinājums;
- 2) mantiskā kaitējuma atlīdzināšana vai novēršana;
- 3) neapmaksāts audzinošs darbs;
- 4) nodošana audzināšanā un aprūpē pie vecākiem vai citām fiziskām vai juridiskām personām, kuras aprūpē bērnus;
- 5) uzvedības ierobežojums;
- 6) ievietošana speciālā audzināšanas iestādē.

Kā nosacīta alternatīva ir jāvērtē arī cietušo tiesību aizsardzības mehānisms. Atsakoties no procesa turpināšanas lietderīguma dēļ, protams, var tikt aizskartas cietušā intereses, tāpēc Lietuvas likumos ir piedāvāti daži cietušā tiesību aizsardzības veidi:

- 1) dažos gadījumos, lai atbrīvotu no kriminālatbildības, kā obligāts priekšnoteikums ir cietušā piekrišana un/vai kaitējuma atlīdzība (KK 38. p. 1. d., 40. p. 2. d., 93. p. 1. d.);
- 2) cietušajam ir tiesības pārsūdzēt izmeklēšanas tiesneša lēmumu, ar kuru apstiprināts prokurora lēmums (KPK 214. p. 3., 4. d.), tiesas lēmumu (KPK 318. p. 1. d.) vai tiesas spriedumu (KPK 312. p. 1. d.) par personas atbrīvošanu no kriminālatbildības.

2.1.3. Lietderīguma izpaušme dažādos kriminālprocesa posmos

Tā kā noteicošais kriminālprocesā ir obligātuma princips, tad visos gadījumos, kad pastāv noziedzīga nodarījuma pazīmes, tiek uzsākta pirmstiesas izmeklēšana (KPK 166. pants). Izņēmums, kā jau tika norādīts, ir privāti publiskās apsūdzības lietas. Citu apsvērumu (piemēram, lietderības) ievērošanu kriminālprocesa uzsākšanas posmā likums neparedz. Protams, ja vien nepastāv apstākļi, kas nepieļauj kriminālprocesu.

Ja pirmstiesas izmeklēšanas laikā tiek noskaidrots, ka noziedzīgs nodarījums tiešām ir noticis un ir Kriminālkodeksā paredzētie atbrīvošanas no kriminālatbildības pamati, pirmstiesas izmeklēšana var tikt izbeigta (KPL 212. pants). Tāpat šajā stadijā pastāv iespēja apturēt neatklātus kriminālprocesus, kas notiek ar prokurora lēmumu (KPL 3.¹ pants).

Ja pamats atbrīvošanai no kriminālatbildības tiek konstatēts pēc pirmstiesas izmeklēšanas pabeigšanas, var būt divi risinājumi:

- 1) saskaņā ar likumu ir iespējams, taču praksē ļoti reti krimināllietu var izbeigt tiesnesis, sagatavojot lietu izskatīšanai tiesā (KPK 235. p.). Ja atklājas apstākļi lietas izbeigšanai, šā lēmuma pieņemšanai tomēr ir jāsauc tiesas sēde;
- 2) lieta var tikt izbeigta iztiesāšanas stadijā (KPK 254. p. 5. d.).

Tā kā lietderīguma piemērošana pamatā izpaužas kā kriminālprocesa izbeigšana, atbrīvojot personu no kriminālatbildības, šādu lēmumu pieņemšana Lietuvā ir nodota tiesas kompetencē. Proti, pirmstiesas izmeklēšanu izbeidz ar pirmstiesas izmeklēšanas tiesneša lēmumu, ar kuru tiek apstiprināts prokurora lēmums par pirmstiesas izmeklēšanas izbeigšanu (KPK 214. panta otrā daļa). Iztiesāšanas stadijā krimināllietu izbeidz ar tiesas spriedumu (KPK 254. panta piektā daļa un 303. panta ceturtnā daļa).

2.2. Obligātuma un lietderīguma principi kriminālprocesā. Igaunija

Gunārs Kūtris

2.2.1. Obligātuma/lietderīguma principa izpratne, vieta kriminālprocesa pamatprincipu sistēmā, tiesiskais regulējums un aktuālie attīstības jautājumi

Igaunijas Kriminālprocesa kodeksa¹⁰ (turpmāk – KPK) 6. pantā *expressis verbis* ir nostiprināts kriminālprocesa obligātuma princips:

“6. pants. Kriminālprocesa obligātuma princips

Konstatējot nozieguma pazīmes, izmeklēšanas iestādei un prokuratūrai ir pienākums veikt kriminālprocesu, ja vien nav apstākļu, kas to izslēdz, ko paredz šā kodeksa 199. pants, vai ja saskaņā ar šā kodeksa 201. panta (2) daļu, 202., 203., 203.¹, 204., 205., 205.¹, 205.² vai 435. panta (3) daļu nav pamata kriminālprocesa izbeigšanai.”

Tas nozīmē, ka Igaunijas kodeksā kā pirmais no principiem ir norādīts tieši obligātuma princips, kas uzliek par pienākumu izmeklēšanas iestādei vai prokuratūrai vienmēr uzsākt kriminālprocesu, ja vien ir tā uzsākšanas iemesls un pamats. Lietderīguma (vai pēc satura tam līdzīgs) princips likumā nav pieminēts.

Taču pants zināmā mērā ietver arī lietderības principu jeb lietderības apsvērumus. Proti, likums uzdod veikt kriminālprocesu, “ja vien”:

- 1) nepastāv apstākļi, kas vispār izslēdz kriminālprocesu (nav nodarījuma sastāva, noilgums, amnestija, persona mirusi, persona neizārstējami slima, par to pašu apsūdzību jau ir galīgais nolēmums, persona atdevusi ieroci vai sprāgstvielas, procesu nodod citai valstij, ar naudas sodu sodāma nozieguma gadījumos persona iemaksā valsts kasē noteiktu summu), vai
- 2) nav pamata izbeigt kriminālprocesu, ievērojot KPK 201. panta (2) daļā, 202., 203., 203.¹, 204., 205., 205.¹, 205.² pantā un 435. panta (3) daļā norādītos apstākļus, kas izriet no lietderības principa. (*Apstākļi tiks analizēti turpmākajā tekstā.*)

Tātad likums šobrīd neparedz iespēju neuzsākt kriminālprocesu lietderības apsvērumu dēļ, bet šo principu var ievērot uzsāktā kriminālprocesā, to izbeidzot.

Attiecībā uz lietderīguma vai obligātuma principa normatīvo regulējumu īpašas izmaiņas nav notikušas. Tomēr jāņem vērā, ka kodekss laika gaitā ir papildināts ar dažiem *prim* pantiem, kuri paplašina to apstākļu uzskaitījumu, kas ļauj izbeigt kriminālprocesu.

¹⁰ Igaunijas Kriminālprocesa kodekss. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/Riigi-koju/act/527122021006/consolide> [skatīts 10.10.2022.]

Tāpat jānorāda, ka Tieslietu ministrijā visai ilgi atrodies¹¹ kāds likumprojekts par grozījumiem KPK, kas dotu tiesisku pamatu arī kriminālprocesa neuzsākšanai to pašu lietderības apsvērumu dēļ. Praktiskie darbinieki šos grozījumus gaidot. Taču teorētiskajās diskusijās zinātnieki esot norādījuši uz problēmu, ka, atkāpjoties no obligātuma principa, varot ciest publiskums un kontroles iespējas kriminālprocesā.

2.2.2. Lietderīguma kritēriji un piemērošanas gadījumi un alternatīvas, neuzsākot vai izbeidzot kriminālprocesu lietderīguma dēļ

Tāpat lietderīguma kritēriji normatīvajā regulējumā tieši nav norādīti, un pastāvot nerakstīta pārliecība, ka tos arī nevarot normatīvi precīzi noteikt. Igaunijā juristu teorētiskajās diskusijās dzirdams apgalvojums, it kā lietderības principa piemērošanas sfēra aprobežojas tikai ar 202., 203. un 203.¹ pantu, kas, bez šaubām, ir klasiskie procesa izbeigšanas pamati pēc lietderības apsvērumiem. Taču arī citos procesa izbeigšanas gadījumos, kas norādīti 6. pantā, daudz kas ir atkarīgs no prokuratūras ieskata. Līdz ar to var apgalvot, ka lietderības principa sfēra ir plašāka.

Lietderīguma kritēriji kriminālprocesa uzsākšanā

Lai gan procesa uzsākšana ir obligāta, daži lietderības kritēriji ir saskatāmi arī apstākļos, kas izslēdz (nepieļauj) kriminālprocesu. Praktiski kriminālprocesus varētu uzsākt un turpināt, bet likumdevējs ir izvēlējies kategorisko aizliegumu. Piemēram, KPK 199. panta pirmās daļas 6. un 7. punkts:

“(1) Kriminālprocesu neuzsāk, ja: [..]

- 6) ja aizdomās turētais vai apsūdzētais ir neizārstējami slims un tā rezultātā nespēj piedalīties kriminālprocesā vai izciest sodu;
- 7) ja tas ir noziegums saskaņā ar Sodlu likuma 414., 415., 418. un 418.¹ pantu un persona labprātīgi nodod šaujamieroci, sprāgstvielu ierīci vai tās būtisku daļu, munīciju vai sprāgstvielu, kas atradusies tās nelikumīgā valdījumā;[..]”

Latvijas Kriminālprocesa likumā kriminālprocesu nepieļaujošo apstākļu uzskaitījums 377. pantā ir līdzīgs, bet daži no šeit minētajiem apstākļiem ir tādi, kuri saskaņā ar Latvijas likumiem ir atzīstami par pamatu atbrīvošanai no kriminālatbildības (piemēram, Krimināllikuma 235. pants saistībā ar šaujamieroča labprātīgu nodošanu).

¹¹ Šeit un turpmāk informācija par praktisko situāciju Igaunijā iegūta intervijā ar bijušo Kriminālprocesa kodeksa projekta izstrādes darba grupas vadītāju, pensionēto Valsts tiesas tiesnesi un tagadējo Tartu Universitātes profesoru Ēriku Kergandbergu (*Erik Kergandberg*).

Uzmanību varētu pievērst minētā 199. panta otrajai daļai:

“(2) Kriminālprocesu neuzsāk, ja aizdomās turētā aizturēšana tiek aizstāta saskaņā ar šā kodeksa 219. pantu.”

Saskaņā ar KPK 219. pantu otrās pakāpes nozieguma gadījumā, par ko personai var piemērot naudas sodu, ja personai Igaunijā nav dzīvesvietas, izmeklēšanas iestāde ar personas piekrišanu var aizstāt aizdomās turētā aizturēšanu ar naudas summas iemaksu valsts ienākumos, kas segtu procesuālos izdevumus, iespējamo naudas soda apmēru un ar noziegumu radīto zaudējumu. Tātad noteikta noziedzīga nodarījuma veida un subjekta gadījumā izmeklēšanas iestāde pēc būtības var aizstāt kriminālprocesa uzsākšanu ar personas veiktu noteiktas summas iemaksāšanu valsts budžetā. Ja ir šāds lēmums un personas piekrišana, tas ir apstākļi, kas nepieļauj procesa uzsākšanu.

Lietderīguma kritēriji kriminālprocesa izbeigšanā

Kā norādīts Igaunijas KPK 6. pantā, kriminālprocesa laikā ir jāievēro, vai nepastāv apstākļi, kas var būt par pamatu kriminālprocesa izbeigšanai. Pēc būtības obligātuma princips kriminālprocesā pēc tā uzsākšanas ir saistīts ar lietderības apsvērumu ievērošanu. Attiecīgi arī prokuratūrai, kas ir atbildīga par kriminālprocesa virzību, ir pienākums sekot, vai nav pamata lietas izbeigšanai pēc lietderības principa.

Igaunijas Sodumu likumā mūsdienās nav normas, kas “maznozīmīgos noziegumus” atļautu ignorēt vai atzīt, ka tie nav noziegumi, taču 6. pantā norādītajos KPK pantos tiek prasīts gan procesa lietderīguma, gan nodarījuma nozīmīguma, gan “sabiedrības intereses par procesu” izvērtējums. Konkrētie KPK panti un tajos ietvertie kritēriji:

- 1) 201. panta (2) daļa – procesa izbeigšana, ja noziegumu izdarījis persona 14–18 gadu vecumā, kuru ir iespējams ietekmēt bez soda vai Sodumu kodeksa 87. pantā paredzētā ietekmes līdzekļa piemērošanas, tāpēc tai izsaka brīdinājumu un, ja nepieciešams, ar personas piekrišanu nosaka konkrētus pienākumus;
- 2) 202. pants – procesa izbeigšana, ja otrās pakāpes nozieguma gadījumā personas vaina ir nenozīmīga un tā ir atlīdzinājusi zaudējumus un procesuālos izdevumus, kā arī attiecībā uz kriminālprocesa turpināšanu nav sabiedrības intereses, taču, izbeidzot kriminālprocesu, ar personas piekrišanu var tai uzlikt kādā termiņā izpildīt noteiktus pienākumus. Šādos gadījumos procesa izbeigšanas lēmumu pieņems tiesa pēc prokurora ierosinājuma vai, ja process ir par otrās pakāpes noziegumu, par kuru var piemērot tikai naudas sodu, procesu var izbeigt arī prokurors;
- 3) 203. pants – procesa izbeigšana soda nelietderīguma dēļ, jo par citu noziegumu personai jau ir vai būs būtiskāks sods un tas ir arī pietiekams, vai arī personu var pietiekami ietekmēt ar atkarības traucējumu ārstēšanu. Arī šeit lēmumu pieņemšanas kārtība ir līdzīga kā 202. pantā;

- 4) 203.¹ pants – procesa izbeigšana pušu izlīguma dēļ, proti, ja otrās pakāpes nozieguma apstākļi ir skaidri, nav sabiedrības intereses par procesu un aizdomās turētais vai apsūdzētais ir izlīdzis ar cietušo;
- 5) 204. pants – procesa izbeigšana par ārvalsts pilsoņa vai ārvalstī izdarītu noziegumu;
- 6) 205. pants – procesa izbeigšana sakarā ar personas sniegtu būtisku palīdzību tāda nozieguma apstākļu noskaidrošanā, kas ir svarīgs sakarā ar sabiedrības interesi par šo procesu, un bez šādas palīdzības nozieguma atklāšana būtu neiespējama vai būtiski apgrūtināta;
- 7) 205.¹ pants – procesa izbeigšana par noziegumu konkurences sfērā, ja persona bija lūgusi izrādīt Konkurences likumā paredzēto iecietību un lūgumu bija iesniegusi pirmā, pirms kriminālprocesa uzsākšanas, un/vai norādītā informācija bija būtiska;
- 8) 205.² pants – procesa izbeigšana sakarā ar saprātīga termiņa izbeigšanos;
- 9) 435. panta (3) daļa – procesa izbeigšana, ja prokuratūra atzīst par nelikumīgu vai nepamatotu kriminālprocesa uzsākšanu par ārpus Igaunijas izdarītu noziegumu.

Bez KPK 6. pantā norādītajiem kriminālprocesa izbeigšanas iemesliem varētu pieminēt arī 200.¹ pantu, kas paredz procesa izbeigšanu nozieguma izdarītāja nenoskaidrošanas dēļ:

“(1) Ja pirmstiesas kriminālprocesā noziedzīgu nodarījumu izdarījusī persona nav noskaidrota un nav iespējams iegūt papildu pierādījumus vai to iegūšana nav saprātīga, kriminālprocesu izbeidz ar izmeklēšanas iestādes rīkojumu un prokuratūras piekrišanu vai ar prokuratūras rīkojumu. Kriminālprocesu var izbeigt arī daļā attiecībā uz aizdomās turēto vai noziedzīgo nodarījumu.”

Normas tekstā ir tieša norāde uz pierādījumu iegūšanas nelietderīgumu, proti, nozieguma izdarītājs nav noskaidrots, un papildu pierādījumu iegūšana nav iespējama vai to iegūšana nav lietderīga. Praksē gan nav noteikta kārtība vai prasības par veicamo izmeklēšanas darbību minimumu pirms iespējama kriminālprocesa izbeigšanas, ja nav noskaidrota noziedzīgu nodarījumu izdarījusī persona. Tāpat nav noteikts procesuālais termiņš, kādā kriminālprocess būtu izbeidzams.

Lietderīguma izvērtēšana

Kā jau tika norādīts, lietderīguma kritēriji nav nosakāmi kādās “mērvienībās”. Piemēram, Igaunijas Sodu kodekss¹² nelieto jēdzienu “maznozīmīgs” nodarījums. Sodāmie nodarījumi iedalās pārkāpumos (pēc Latvijas likumu izpratnes – administratīvie pārkāpumi) un noziedzīgos nodarījumos. Noziedzīgie nodarījumi iedalās pirmās pakāpes (iespējamais sods ir brīvības atņemšana ilgāka par

¹² Igaunijas Republikas Sod kodekss. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/act/510052022002/consolide> [skatīts 10.10.2022.].

5 gadiem) un otrās pakāpes noziedzīgos nodarījumos. KPK 6. pantā norādītie kriminālprocesa izbeigšanas gadījumi pamatā tiek attiecināti uz otrās pakāpes noziedzīgiem nodarījumiem.

Iespējams, zināmu maznozīmīguma izpratni var atrast Ģenerālprokurora instrukcijā¹³, kurā ir norādīti noziegumi, par kuriem ir publiskā interese, proti, kurus nevarētu uzskatīt par maznozīmīgiem.

Sava veida maznozīmīguma kritēriji ir atrodamī KPK 202. panta 1. daļā:

- 1) kriminālprocesa priekšmets ir otrās pakāpes noziegums;
- 2) aizdomās turētā vai apsūdzētā vaina ir nenozīmīga;
- 3) aizdomās turētais vai apsūdzētais ir atlīdzinājis nozieguma nodarīto zaudējumu vai uzsācis tā atlīdzināšanu, samaksājis procesuālos izdevumus vai ir uzņēmies segt izdevumus;
- 4) par kriminālprocesa turpināšanu nav sabiedrības intereses.

Kritēriju izvērtēšana ir prokuratūras kā atbildīgās par pirmstiesas kriminālprocesi kompetencē. Tomēr Igaunijā ir arī zināmas vadlīnijas, proti, Igaunijas ģenerālprokurors regulāri izdod instrukciju par 202. un 203. panta piemērošanu. Pēdējā izdota 2022. gada 15. martā.¹⁴ Tajā cita starpā:

- ļoti īsi pateikts, kā noteikt vainas lielumu jeb nozīmīgumu;
- rūpīgi uzskaitīts, kādi pienākumi uzliekami apsūdzētajam, ja process tiek izbeigts aiz lietderības apsvērumiem;
- vispirms aprakstītas vispārīgās iezīmes, kas norāda uz publisko interesi kriminālprocesa virzīšanā (tas ir, kad nevajadzētu piemērot lietderības principu), un tālāk tiek uzskaitīti konkrēti noziegumi, par kuriem šobrīd ir publiska interese.

Instrukcijas 5.1. punktā teikts: izbeidzot procesu aiz lietderības apsvērumiem, ja tas būtu pretrunā Instrukcijā norādītajam, nepieciešams ļoti precīzs motivējums, kāpēc notiek šis izņēmums. Tas nozīmē, ka ir iespējams ievērot lietderības apsvērumus arī citos gadījumos.

Salīdzinot aplūkotos kriminālprocesa izbeigšanas desmit iemeslus Igaunijā ar Latvijas normatīvo regulējumu, ir saskatāma līdzība gandrīz visos gadījumos. Protams, atšķirīga ir procesuālā kārtība. Visus izbeigšanas apstākļus izvērtē prokurors, un pārsvarā gadījumu par procesa izbeigšanu lēmumu pieņem tiesnesis (arī pirmstiesas procesa laikā). Arī procesa izbeigšanas sekas var nedaudz atšķirties, piemēram, Igaunijā var uzlikt pienākumus, kas līdzinās Latvijā paredzētajai kriminālprocesa izbeigšanai, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības. Būtiski atšķirīgi no Latvijas normatīvā regulējuma ir divi procesa izbeigšanas iemesli – soda nelietderīguma dēļ (KPK 203. p.) un par noziegumiem konkurences sfērā (KPK 205.¹ p.).

¹³ Riigi peaprokuror. Juhis. 15.03.2022. [Instrukcija] Nr. RP-1-2/22/1 Pieejams: https://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/article_files/oportuniteedi_juhis_uus%20redaktsioon_l6plik_04_1.pdf [skatīts 10.1.02022.].

¹⁴ Turpat.

Atzinīgi būtu vērtējamas Igaunijas ģenerālprokurora regulāri izdotās instrukcijas par procesu izvērtēšanu saistībā ar “sabiedrības interesi”.

Alternatīvas lietderīguma principam

Saskaņā ar Igaunijas KPK, izbeidzot kriminālprocesu lietderīguma dēļ, citi alternatīvi risinājumi vainīgās personas sodīšanai nav paredzēti. Taču atsevišķos gadījumos amatpersona, kura pieņem lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu, likuma pārkāpējam var noteikt konkrētus pienākumus.

Piemēram, KPK 201. panta (procesu izbeidz, ja nozieguma izdarītājs ir 14–18 gadus vecs) otrajā un trešajā daļā norādīti pienākumi, kuru izpildei var atvēlēt 10 mēnešus:

- “(2) Ja prokuratūra uzskata, ka personu, kas ir izdarījusi noziegumu 14–18 gadu vecumā, ir iespējams ietekmēt bez soda vai Sodu kodeksa 87. pantā paredzētā ietekmes līdzekļa piemērošanas, tā var izbeigt kriminālprocesu, izteikt personai brīdinājumu un, ja nepieciešams, ar personas piekrišanu noteikt šādus pienākumus:
- 1) sabiedriski noderīgs darbs no 10 līdz 60 stundām;
 - 2) atlīdzība vai kompensācija par noziegumā nodarīto kaitējumu;
 - 3) sociālā programma;
 - 4) atkarību ārstēšana vai cita terapija;
 - 5) samierināšanas pakalpojums;
 - 6) cits atbilstošs pienākums.
- (3) Prokuratūra, pamatojoties uz šā panta otro daļu, nosaka paredzēto pienākumu izpildes termiņu, kas nedrīkst pārsniegt desmit mēnešus. Ja persona uzliktos pienākumu noteiktajā termiņā neizpilda, prokuratūra ar lēmumu var atjaunot kriminālprocesu.”

Arī citā gadījumā – kad process tiek izbeigts, jo nav īpašas sabiedrības intereses par procesu un personas vaina nav nozīmīga (202. pants) – personai nosaka 6 mēnešu vai pat 18 mēnešu laikā izpildāmus pienākumus:

- “(2) Ja kriminālprocess tiek izbeigts, tiesa pēc prokuratūras lūguma un ar aizdomās turētā vai apsūdzētā piekrišanu var tam uzlikt noteiktā termiņā pienākumus:
- 1) samaksāt kriminālprocesa izdevumus vai atlīdzināt nozieguma radītos zaudējumus;
 - 2) iemaksāt noteiktu summu valsts ieņēmumos vai mērķtiecīgai izmantošanai sabiedrības interesēs;
 - 3) veikt sabiedriski noderīgu darbu no 10 līdz 240 stundām. Sabiedrībai noderīgā darba noteikšanā ievēro Sodu likuma 69. panta otrās daļas, ceturtās daļas 2. teikuma un piektās daļas nosacījumus;
 - 4) pakļauties noteiktajai ārstēšanai;

- 4¹⁾ nelietot narkotiskās vai psihotropās vielas vai alkoholu;
 - 5) piedalīties sociālajā programmā;
 - 6) pakļauties Sodu likuma 75.¹ panta pirmajā daļā noteiktajai elektroniskajai uzraudzībai, kas kontrolē alkohola lietošanas aizlieguma izpildi;
 - 7) veikt citus atbilstošus pienākumus.
- (3) Šā panta 2. daļas 1.–3. un 6. punktā uzskaitīto pienākumu izpildes termiņš nedrīkst pārsniegt sešus mēnešus, bet otrās daļas 4.–5. punktā uzskaitīto pienākumu izpildes termiņš nedrīkst pārsniegt astoņpadsmit mēnešus.”

Uz šiem pašiem pienākumiem ir norāde arī KPK 203. pantā, kas paredz kriminālprocesa izbeigšanu soda nelietderīguma dēļ.

Zināmā mērā lietderības apsvērumu izmantošanas un kriminālprocesa izbeigšanas vietā var izmantot vienkāršotās kriminālprocesa formas. Taču Igaunijā kriminālprocesu nevar atrisināt jeb pabeigt pirmstiesas procesa laikā ar vainas atzīšanu. Vainas atzīšana jeb piekrišana apsūdzībai principā sākotnēji notiek pirms tiesas, bet to apstiprināt drīkst tikai tiesa. Visos gadījumos krimināllietā tiek nodota tiesai:

- 1) vienošanās tiesvedība (239. pants), kur procesuālā kārtība līdzīga vienošanās procesam Latvijā, Igaunijā ir ļoti izplatīts process;
- 2) pavēles tiesvedība (251. pants) pēc būtības ir krimināllietas izskatīšana tiesā rakstveida procesā;
- 3) paātrinātā tiesvedība (256.¹ pants), kas paredz krimināllietas iesniegšanu tiesā 48 stundu laikā;
- 4) arī saīsinātā tiesvedība (233. pants) ir vienkāršotā kriminālprocesa forma, taču šis process nav saistīts ar pirmstiesas procesa laikā panāktu vainas atzīšanu. Lietas izskatīšana tiesā notiek uz krimināllietas materiālu pamata (bez liecinieku, speciālistu un ekspertu uzklaušanās).

Atsevišķi var pastāvēt jautājums par cietušo interešu aizsardzību gadījumos, kad lietderības apsvērumu dēļ tiek izbeigts kriminālprocess. Pēc būtības tas ir jautājums nevis par alternatīvu nosacītai “sodīšanai”, bet par cietušā aizsardzības alternatīvu.

Diemžēl Igaunijas KPK īpašus mehānismus neparedz, norādot uz tiesībām civilprasību risināt civilprocesa kārtībā. KPK 207. un 208. pantā tomēr ir noregulēta sevišķa procedūra (teorijā to sauktu par “apsūdzības pienākuma uzlikšanas procesu”, *Klageerzwingungsverfahren*), kas paredz iespēju cietušajam pārsūdzēt gan atteikšanos uzsākt procesu, gan kriminālprocesa izbeigšanu. Pirmo sūdzību iesniedz prokuroram; ja atbilde neapmierina – valsts prokuroram; visbeidzot – ar advokāta starpniecību var sūdzēties arī apgabaltiesā.¹⁵

¹⁵ 2019. gadā apgabaltiesās iesniegtas 165 tādas sūdzības.

Kā izriet no KPK 207. panta teksta, šādu procesu var sākt tikai, lai pārsūdzētu kriminālprocesa izbeigšanu pirmstiesas izmeklēšanas stadijā pēc tā saucamajiem klasiskajiem pamatiem jeb KPK 199. panta piemērošanas gadījumā (procesu nepieļaujošie apstākļi). Tas nozīmē, ka *de lege lata* procesa izbeigšana uz 200.¹–203.¹ un 204.–205.¹ panta pamata nevar būt par priekšmetu šāda sevišķā procesa sākšanai. Tātad šādas cietušā tiesības it kā nav saistītas ar lietderības principa pielietošanu procesa izbeigšanā. Taču Valsts tiesas prakse šo likumdevēja domu ir koriģējusi.

- 1) Valsts tiesas spriedumā Nr. 3-1-1-47-09 ir atzīts, ka cietušajam ir tiesības pārsūdzēt prokuratūras lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu uz 202. panta (7) daļas vai 203. panta (6) daļas pamata,
- 2) Valsts tiesas spriedumā Nr. 3-1-1-10-12 ir atzīts, ka kriminālprocesa izbeigšanu uz 205.¹ panta pamata var pārsūdzēt nevis cietušais, bet cits apsūdzētais, attiecībā uz kuru process netika izbeigts uz tā paša pamata (turklāt pārsūdzība ir nevis šīs sevišķās procedūras kārtībā, bet saskaņā ar KPK VIII nodaļu).

Ja krimināllieta aiz lietderības apsvērumiem tiek izbeigta tiesā iztiesāšanas stadijā, tad sevišķo procedūru loģiski nevar piemērot un šādus tiesas lēmumus teorētiski vispār nevarētu pārsūdzēt. Taču – likumdevējs ir paredzējis KPK 203.¹ panta (7) daļā iespēju: ja tiesa tomēr uz šā panta pamata lietu izbeidz, cietušajam ir pat alternatīvas pārsūdzības iespējas – vai nu ar sūdzību pirmstiesas procesā pēc KPK VIII nodaļas “Pirmstiesas process”, vai ar blakus sūdzību saskaņā ar KPK 383.–392. pantu.

2.2.3. Lietderīguma izpausme dažādos kriminālprocesa posmos

Kā jau tika norādīts, Igaunijā kriminālprocesa uzsākšanas posmā pēc būtības nav iespējams rīkoties aiz lietderības apsvērumiem. Darbojas tikai obligātuma princips. Lietderīguma apsvērumus ir iespējams izmantot tikai pirmstiesas procesa laikā, izbeidzot kriminālprocesu 10 dažādās situācijās.

Tātad lietderīguma principa piemērošana kriminālprocesā izpaužas tikai kā kriminālprocesa izbeigšanas iespējamība. Turklāt šāda lēmuma pieņemšana pamatā ir nodota tiesas kompetencē (salīdzinot ar Latviju, kur lēmumu pieņemt izmeklētājs ar prokurora piekrišanu vai prokurors).

Vienīgi KPK 200.¹ panta (nav noskaidrojams nozieguma izdarītājs) piemērošanā lēmumu var pieņemt izmeklētājs ar prokurora piekrišanu vai prokurors.

Savukārt KPK 202. (personas vaina nenozīmīga), 203. (soda nelietderīgums) un 203.¹ (pušu izlīgums) panta piemērošanā lemt par procesa izbeigšanu ir kompetenta tiesa pēc prokurora lūguma. Visos pantos paredzēts, ka izņēmuma gadījumos (ja par nodarījumu var piespriest tikai naudas sodu) lēmumu var pieņemt arī prokurors.

Prokurors var izbeigt kriminālprocesu par ārvalsts pilsoņa vai ārvalstī izdarītu noziegumu (204. p.). Savukārt pēc 205. (būtiska palīdzība cita nozieguma

atklāšanā), 205.¹ (par noziegumiem konkurences sfērā) un 205.² panta (izbeidzas saprātīgs termiņš) lēmumu par procesa izbeigšanu var pieņemt tikai Valsts prokuratūra (Ģenerālprokuratūra).

Obligātuma vai lietderīguma principa ievērošana Igaunijā mūsdienās nav attiecināma uz tiesu (tiesnešiem). Kriminālprocesa uzsākšana un tālākās virzības obligātums saistīts ar apsūdzības funkciju, kas nav savienojama ar tiesas funkciju (KPK 14. panta pirmā daļa noteic procesuālo funkciju nodalīšanu). Tātad Igaunijas KPK nav paredzējis iztiesāšanas stadijā tiesai tiesības pēc savas iniciatīvas lemt par kriminālprocesa izbeigšanu aiz lietderīguma apsvērumiem.

Var, protams, norādīt uz KPK 274. pantu, kurš paredz, ka tiesai ir jāizbeidz kriminālprocess, ja ir konstatēts kodeksa 199. pantā norādītais kriminālprocesu izslēdzošais apstāklis. Taču tie pēc būtības nav lietderības apsvērumi. Tomēr panta piektā un sestā daļa noteic, ka tiesa var pēc prokurora vai apsūdzētā lūguma izbeigt kriminālo tiesvedību, arī pamatojoties uz KPK 202.–203.¹ pantu, vai pēc prokurora lūguma izbeigt krimināllietu, pamatojoties uz KPK 204. pantu. Tas nozīmē, ka ir izmantojami tie paši kriminālprocesa izbeigšanas pamatojumi kā pirmstiesas procesa laikā.

Līdzīgi kā pirmstiesas kriminālprocesā par saprātīgā termiņa ievērošanu, KPK 274.² pants paredz tiesības arī tiesai pēc savas iniciatīvas izbeigt kriminālprocesu, ja tiek pārkāpts saprātīgā termiņa princips. Proti, ja tiesa secina, ka saprātīgā laika periodā nevarēs izskatīt krimināllietu un citādā veidā nevarēs kompensēt apsūdzētā tiesības (piemēram, samazinot sodu), tad ar apsūdzētā piekrišanu tā var izbeigt procesu. Taču šo apstākli visai nosacīti varētu attiecināt uz lietderības principu.

2.3. Obligātuma un lietderīguma principi kriminālprocesā. Čehija

Oskars Kulmanis

2.3.1. Obligātuma/lietderīguma principa izpratne, vieta kriminālprocesa pamatprincipu sistēmā, tiesiskais regulējums un aktuālie attīstības jautājumi

Čehijas Kriminālprocesa kodeksa¹⁶ (turpmāk – Kriminālprocesa kodekss) 2. pantā noteikti kriminālprocesa pamatprincipi. Šā panta trešā daļa [28.06.2022. red.] noteic, ka valsts prokuroram ir pienākums veikt kriminālvajāšanu ikvienā gadījumā, kad kļuvis zināms par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, ja vien likumā, Eiropas Savienības regulās vai Čehijas Republikai saistošos starptautiskos līgumos nav noteikts citādi.

Izmeklēšana kā obligāta procesa stadija pirms kriminālvajāšanas uzsākšanas regulēta Kriminālprocesa kodeksa 9. nodaļā. Kriminālprocesa kodeksa 158. panta pirmajā daļā noteikts policijas iestāžu pienākums veikt visas nepieciešamās izmeklēšanas darbības un pasākumus, lai atklātu faktus, kas liecina par iespējama noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, noskaidrot tā izdarītāju, kā arī veikt nepieciešamos pasākumus, lai novērstu noziedzīgu darbību. Šā panta trešajā daļā noteikts konkrēts izmeklēšanas darbību un citu pasākumu uzskaitījums, kas obligāti veicami ikvienā gadījumā, kad nepieciešams noskaidrot un pārbaudīt faktus, kuri norāda uz noziedzīga nodarījuma izdarīšanu.

Kodeksa 159. pantā noteikti termiņi, kādos policijas iestādēm ir pienākums pārbaudīt saņemtās ziņas par iespējama noziedzīga nodarījuma izdarīšanu: a) divu mēnešu laikā pēc to saņemšanas, ja lieta piekritīga vienam tiesnesim, kas nenotiek saīsinātā pirmstiesas kriminālprocesa ietvaros; b) trīs mēnešu laikā, ja lieta piekritīga rajona tiesai; c) sešu mēnešu laikā, ja lieta pirmajā instancē piekritīga reģiona tiesai. Kopsakarā ar minēto atzīmējamas arī kodeksa 157.a panta pirmajā daļā nostiprinātas personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, un cietušā tiesības lūgt prokuroru izvērtēt, vai netiek neattaisnoti kavēta kriminālprocesa virzība.

Čehijā pirmstiesas izmeklēšana ir obligāta kriminālprocesa stadija. Kriminālprocesa kodeksā nav noteikti gadījumi, kad kriminālprocess varētu netikt uzsākts. Tātad kriminālprocesa uzsākšana tiek aptverta ar obligātuma principu. Citāda ir situācija ar kriminālprocesa tālāku virzību izmeklēšanas laikā, kam noteikti vairāki lietderīguma aspekti, kas tiks aplūkoti turpmāk.

Kriminālprocesa kodeksa 159.a pantā ietverti nosacījumi pirmstiesas procesa tālākas virzības iespējai. Minētā panta pirmajā daļā noteikts, ka, gadījumā ja lietā nav aizdomu par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, prokurors vai policijas

¹⁶ Zákon o trestním řízení soudním [Čehijas Republikas Kriminālprocesa kodekss]. Pieejams: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1961-141> [skatīts 26.07.2022.].

iestāde ar rezolūciju lietu aptur, ja lietu nav lietderīgi izskatīt citādi. Šāda kārtība jo īpaši var būt: a) iesniedzot lietu kompetentajai iestādei, lai izvērtētu noziedzīga nodarījuma izskatīšanas iespēju, vai b) nosūtot citai iestādei, lai izskatītu disciplinārlietu. Attiecīgi kā alternatīva kriminālprocesa izbeigšana lietderīguma dēļ pastāv gadījumos, ja pirmstiesas izmeklēšanā nav konstatēts pamats kriminālvajāšanas uzsākšanai un atbilstoši Kriminālprocesa kodeksa 159.a panta pirmās daļas b) apakšpunktam iespējama lietas nodošana citai iestādei, lai izskatītu disciplinārlietu

Šā panta otrā daļa noteic, ka ar rezolūciju tiek apturēta lietas izskatīšana, ja pastāv kriminālvajāšanu nepieļaujoši apstākļi; panta trešā daļa – ka prokurors vai policijas iestāde ar lēmumu var atlikt lietas izskatīšanu pirms kriminālvajāšanas uzsākšanas, ja kriminālvajāšana nav lietderīga 172. panta otrās daļas a) vai b) apakšpunktos norādīto apstākļu dēļ, kas ir arī pamats kriminālvajāšanas apturēšanai. Proti, ja: a) sods, ko var piemērot personas saukšanas pie kriminālatbildības gadījumā, ir pilnīgi nenozīmīgs iepretim sodam, kas apsūdzētajam jau ir piemērots par citu darbību vai kas viņu varētu skart; b) ja par apsūdzētā darbībām jau ir lēmusi cita iestāde disciplināri vai ārvalsts tiesa vai iestāde, vai starptautiskā krimināltiesā, starptautisks krimināltiesas tribunāls vai līdzīga starptautiska tiesu iestāde, kuras kompetencē ir krimināllietas. Tāpat 159.a panta ceturtajā daļā noteikts, ka prokurors vai policijas iestāde var atlikt lietas izskatīšanu, ja ekspertizē noskaidrots, ka pārkāpuma vai apdraudējuma nozīmīguma un apmēra dēļ darbības veids un tās sekas vai apstākļi, kādos darbība izdarīta, apsūdzētā uzvedība pēc nodarījuma izdarīšanas, it īpaši no viņa rīcības, atlīdzinot kaitējumu vai novēršot citas ar darbību radītās kaitīgās sekas, ir redzams, ka kriminālprocesa mērķis ir sasniegts. Krimināllietas virzība atbilstoši šā panta piektajai daļai tiks atlikta arī gadījumā, ja prokurors vai policijas iestāde nekonstatē faktus, kas pamato kriminālvajāšanas uzsākšanu atbilstoši Kriminālprocesa kodeksa 160. pantam.

Kriminālprocesa kodeksa 159.c pantā nostiprināti atsevišķi gadījumi, kad noteiktu kategoriju noziedzīgu nodarījumu gadījumā, iespējams uz laiku apturēt kriminālvajāšanas uzsākšanu. Šie nosacījumi attiecas uz noziedzīgiem nodarījumiem, kas saistīti ar prettiesiska labuma došanu vai piedāvāšanu, ja darbību izdarītājs to veicis pēc citas personas lūguma un par to ir paziņojis tiesību aizsardzības iestādei un sniedzis citus viņam zināmos apstākļus.

Kriminālprocesa kodeksa 11. pantā noteikti kriminālvajāšanu nepieļaujoši apstākļi. Tas uzsver Čehijas kriminālprocesa sistēmas atšķirīgo pieeju arī izpratnei par lietderīgumu. Proti, lietderīguma aspekti tiek saistīti ar iespēju veikt vai neveikt kriminālvajāšanu. Apstākļi, kas liedz veikt vai ir pamats kriminālvajāšanas izbeigšanai, atbilstoši šā panta pirmajai daļai ir: a) valsts prezidenta pavēle apžēlot personu vai amnestijas akts; b) kriminālatbildības noilgums; c) kriminālprocesuālā imunitāte, kas liedz pret personu veikt kriminālprocesu; d) persona nav sasniegusi kriminālatbildības vecumu; e) persona ir mirusi vai atzīta par mirušu; f) persona ir smagi slima, kas tai pilnībā liedz stāties tiesas priekšā;

g) personai ir garīga rakstura traucējumi, kas radušies pēc noziedzīga nodarījuma izdarīšanas un tai pilnībā liedz saprast kriminālvajāšanas mērķi; h) pret personu iepriekš celtā apsūdzība par to pašu darbību izskatīta ar galīgu tiesas spriedumu vai ir likumīgi izbeigta ar tiesas vai citas pilnvarotas institūcijas lēmumu, ja lēmums nav atcelts noteiktajā kārtībā; i) pret personu agrākā kriminālvajāšana par to pašu darbību pabeigta ar galīgo lēmumu par izlīguma apstiprināšanu, ja lēmums nav atcelts noteiktajā kārtībā; j) pret personu agrāka kriminālvajāšana par to pašu darbību pabeigta ar galīgu lēmumu par lietas nodošanu citai iestādei sakarā ar aizdomām, ka nodarījums ir noziedzīgs nodarījums vai disciplinār-pārkāpums, ja lēmums nav atcelts noteiktajā kārtībā; k) agrākā tiesvedība par tādu pašu nodarījumu pret to pašu personu pabeigta ar galīgu nolēmumu par noziedzīgu nodarījumu un ja ir beidzies pārskatīšanas procesa termiņš pēc cita tiesiskā regulējuma, kurā lēmums par pārkāpumu var tikt atcelts; l) kriminālvajāšana ir atkarīga no cietušā piekrišanas, un piekrišana nav dota vai ir atsaukta; m) ja to paredz Čehijas Republikai saistošs starptautisks līgums; n) pret personu kriminālprocess par tādu pašu nodarījumu nodots ārvalstij, ja ārvalsts tiesa tai ir piemērojusi sodu vai aizsardzības līdzekli, tā veic kriminālvajāšanu vai nevar to veikt saskaņā ar šīs valsts tiesību aktiem, vai ārvalsts tiesa ir atteikusies no soda piemērošanas, vai ir pieņemts galīgais nolēmums par apsūdzētā attaisnošanu.

Atbilstoši Kriminālprocesa kodeksa 11. panta otrajai daļai kriminālvajāšanu nepieļaujošs apstāklis noteiktos gadījumos var būt citas Eiropas Savienības dalībvalsts vai ar starptautisku līgumu asociētās valsts tiesas vai citas tiesu iestādes Šengenas noteikumu izpildes ietvaros izdots lēmums par to pašu nodarījumu, ar kuru: a) personai ir piemērots sods vai aizsardzības līdzeklis; b) persona ir attaisnota vai lēmums ir pamats kriminālvajāšanas apturēšanai, kam paredzēti atsevišķi izņēmumi.

Tāpat saskaņā ar Kriminālprocesa kodeksa 11.a panta pirmo daļu kriminālvajāšanu pret personu par to pašu darbību nevar uzsākt, ja prokurors saīsinātajā pirmstiesas procesā: a) apstiprinājis izlīgumu un atlicis lietas izskatīšanu vai b) pieņēmis lēmumu nosacīti atlikt ierosinājuma par sodu iesniegšanu un aizdomās turētais pārbaudes laikā ir izpildījis uzliktos pienākumus, ja lēmums nav atcelts noteiktajā kārtībā. Šā panta otrā daļa noteic, ka pret personu par to pašu darbību nevar uzsākt kriminālvajāšanu, ja prokurors ir nolēmis nesaukt aizdomās turēto pie kriminālatbildības saskaņā ar minētā likuma 159.d panta pirmo daļu, ja vien lēmums nav atcelts noteiktajā kārtībā.

Arī kriminālvajāšanas stadijā noteikti gadījumi, kad lemjams par tās turpmāku virzību. Kriminālprocesa kodeksa 172. pantā noteikti kriminālvajāšanas apturēšanas gadījumi. Šā panta pirmajā daļā noteikts, ka prokurors aptur kriminālvajāšanu: a) ja nav šaubu, ka darbība, par kuru tiek veikta kriminālvajāšana, nav notikusi; b) ja šī darbība nav atzīstama par noziedzīgu nodarījumu un nav iemesla lietu nodot tālāk citai kompetentai iestādei; c) ja nav pierādīts, ka darbību izdarījis apsūdzētais; d) ja kriminālvajāšana nav pieļaujama; e) ja apsūdzētais nozieguma izdarīšanas brīdī nebija atbildīgs kriminālā kārtā sakarā ar nepiešķaitāmību; f) ja iestāties noilgums.

Šā panta otrajā daļā noteikti gadījumi, kad prokurors var apturēt kriminālvajāšanu. Šie apstākļi tika aplūkoti iepriekš saistībā ar Kriminālprocesa kodeksa 159.a panta trešajā daļā noteikto, kas sistēmiski attiecas arī uz gadījumiem, kad apturama lietas izskatīšana pirms kriminālvajāšanas uzsākšanas.

Kriminālprocesa kodeksa 173. pantā noteikti gadījumi, kad prokurors aptur kriminālvajāšanu, proti: a) ja lietas apstākļus nevar pienācīgi noskaidrot apsūdzētā prombūtnes dēļ; b) ja apsūdzētais nevar stāties tiesas priekšā smagas slimības dēļ; c) ja apsūdzētais neizprot kriminālvajāšanas nozīmi, jo pēc noziedzīga nodarījuma izdarīšanas saslīmījis ar psihisku slimību; d) ja apsūdzētajam uz laiku ir kriminālprocesiāla imunitāte vai ja viņa kriminālvajāšana uz laiku ir nepieļaujama pilnvarotās iestādes piekrišanas neesības dēļ; e) ja agrākā tiesvedība pret to pašu personu ir beigusies ar galīgu lēmumu par noziedzīga nodarījuma konstatāciju un vēl nav beidzies termiņš pārskatīšanas procesa uzsākšanai pēc cita tiesiskā regulējuma, kurā attiecīgais lēmums var tikt atcelts; f) ja apsūdzētais izdots uz ārvalstīm vai ir izraidīts. Attiecīgi – ja zūd pamats kriminālvajāšanas apturēšanai, tā tiek atjaunota.

Kā vēl viens lietderīguma aspekts Čehijas Kriminālprocesa kodeksā noteikts saīsinātais pirmstiesas process. Atbilstoši kodeksa 179.a panta pirmajai daļai saīsināto pirmstiesas procesu veic par noziedzīgiem nodarījumiem, par kuriem tiesvedība pirmajā instancē notiek rajona tiesā un par kuriem likumā paredzēts brīvības atņemšanas sods līdz pieciem gadiem, ja: a) aizdomās turētais noķerts noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī vai tūlīt pēc tam, vai b) krimināllietas vai ierosinājuma par citas kriminālvajāšanas uzsākšanu izskatīšanas laikā atklāti fakti, kas citādi pamato kriminālvajāšanas sākšanu, un ir sagaidāms, ka aizdomās turēto personu varēs nogādāt tiesā likumā noteiktajā termiņā, tas ir, 14 dienu laikā.

Saīsinātā pirmstiesas procesa tālāka virzība iespējama vairākos veidos. Atbilstoši Kriminālprocesa kodeksa 179.c panta otrajai daļai saīsinātais pirmstiesas process var virzīties: a) sagatavojot ierosinājumu par sodu, kas tiek iesniegts tiesai; b) sagatavojot priekšlikumu par vienošanās apstiprināšanu; c) atliekot lietas izskatīšanu, ja nav konstatējamas aizdomas par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu; d) iesniedzot lietu kompetentai iestādei pārkāpuma turpmākai izskatīšanai; e) iesniedzot lietu citai iestādei disciplinārlietas ierosināšanai; f) atliekot lietas izskatīšanu, ja kriminālvajāšana ir nepieļaujama atbilstoši kodeksa 11. pantam; g) atliekot lietas izskatīšanu, ja nolemts apstiprināt izlīgumu; h) nosacīti atliekot jautājuma izskatīšanu atbilstoši kodeksa 179.g pantam; i) atliekot lietas izskatīšanu, ja kriminālvajāšana būtu neefektīva kodeksa 172. panta otrajā daļā norādīto apstākļu dēļ; j) atdot lietu policijas iestādei, ja pirmstiesas izmeklēšanā papildus veicamas procesiālās darbības. Ja saīsināto procesu nav iespējams pabeigt noteiktajā termiņā, to drīkst pagarināt vai arī uzdot policijas iestādei turpināt veikt pirmstiesas procesu vispārējā kārtībā.

Ierosinājuma par sodu iesniegšana tiesai var tikt nosacīti atlikta. Kriminālprocesa kodeksa 179.g panta pirmā daļa noteic, ka prokurors var lemt par ierosinājuma par sodu nosacītu atlikšanu, ja aizdomās turētais: a) atzīstas noziedzīgā

nodarījumā; b) atlīdzina zaudējumus, kas radušies viņa darbības rezultātā, vai noslēdz vienošanos ar cietušo par to atlīdzināšanu, vai veic citus nepieciešamos pasākumus to atlīdzināšanai; c) atdod cietušajam darbības rezultātā iegūto mantisko labumu vai noslēdz vienošanos ar cietušo par tā atdošanu, vai veic citus atbilstošus pasākumus tā atdošanai; d) piekrīt soda ierosinājuma iesniegšanas nosacītai atlikšanai, un, izvērtējot aizdomās turētā personību, viņa līdzšinējo dzīvi un lietas apstākļus, šāds lēmums pamatoti uzskatāms par pietiekamu.

Kriminālprocesa kodeksa 179.g panta otrajā daļā noteikti papildu apstākļi, kuriem iestājoties var tikt nosacīti atlikta ierosinājuma par sodu iesniegšana tiesā. Proti, prokurors lemj par soda ierosinājuma iesniegšanas nosacītu atlikšanu tikai tad, ja to pamato izdarītā nozieguma raksturs un smagums, nozieguma izdarīšanas apstākļi vai aizdomās turētā personība un ja aizdomās turētais: a) apņemas pārbaudes laikā atturēties no noteiktām darbībām, kas var ietvert arī ierobežojumus par dzīvnieku turēšanu, audzēšanu un kopšanu, ja noziedzīgs nodarījums izdarīts saistībā ar šiem apstākļiem, vai b) iemaksā prokuratūras kontā naudas summu, ko valsts noteikusi palīdzībai noziedzīgās darbībās cietušajiem saskaņā ar īpašu tiesisko regulējumu, un šī summa acīmredzami nav nesamērīga ar nozieguma smagumu, un, izvērtējot aizdomās turētā personību, viņa līdzšinējo dzīvi un lietas apstākļus, šāds lēmums pamatoti uzskatāms par pietiekamu.

Čehijas Republikā obligātums ir noteikts kā viens no kriminālprocesa principiem. Šis princips tiek saistīts ar kriminālprocesa uzsākšanu. Proti, ikvienā gadījumā, kad kompetentā iestādē saņemta informācija par iespējama noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, ir jāuzsāk kriminālprocess un jāveic izmeklēšana, lai noskaidrotu, vai ir noticis noziedzīgs nodarījums, kā arī persona, kura turama aizdomās par tā izdarīšanu, un citi likumā noteiktie apstākļi. Obligātuma princips kriminālprocesā tiek saistīts ar noteiktu, procesuālajā likumā uzskaitītu izmeklēšanas darbību veikšanu, kā arī atkarībā no izmeklējamā noziedzīgā nodarījuma rakstura un tā iztiesāšanas piekritības nosaka konkrētus pirmstiesas izmeklēšanas termiņus.

Savukārt lietderīguma princips tiek saistīts ar jautājuma izlemšanu par to, vai iespējams veikt kriminālvajāšanu. Čehijas Kriminālprocesa kodeksā noteikti apstākļi, kas nepieļauj kriminālvajāšanas uzsākšanu vai tās turpināšanu. Kriminālvajāšana par noteiktas kategorijas noziedzīgiem nodarījumiem var tikt veikta tikai ar cietušā piekrišanu. Čehijā kriminālprocesa virzības iespējamība no lietderīguma aspekta netiek saistīta ar tādu mantisko jautājumu atrisināšanu kriminālprocesā, kas nav saistīti ar kaitējuma kompensāciju.

Lietderīgums tiek saistīts ar izmeklējamā noziedzīgo nodarījumu smagumu. Vienkāršota procesa virzība iespējama tādu noziedzīgu nodarījumu gadījumā, par kuriem likumā paredzēts brīvības atņemšanas sods līdz pieciem gadiem. Šādu noziedzīgo nodarījumu gadījumā iespējams veikt pirmstiesas kriminālprocesu saīsinātā kārtībā, kas var noslēgties tostarp ar ierosinājumu par sodu. Turklāt Kriminālprocesa kodekss arī šādā gadījumā paredz prokurora tiesības pieņemt lēmumu nosacīti atlikt ierosinājuma par sodu iesniegšanu.

Galvenie uz kriminālprocesa efektivizēšanu vērstie grozījumi Čehijā tika veikti jau 2001. gadā, ar kuriem ieviesta procesuāla iespēja izmeklēt un iztiesāt krimināllietas saīsinātā procesa kārtībā. Tāpat ar šiem grozījumiem ieviesta procesuāla iespēja kriminālprocesu virzīt uz tiesu, sagatavojot ierosinājumu par sodu, kuru izskatot tiesa pieņem rīkojumu par sodu.¹⁷

2.3.2. Lietderīguma kritēriji un piemērošanas gadījumi un alternatīvas, neuzsākot vai izbeidzot kriminālprocesu lietderīguma dēļ

Lietderīguma kritēriju piemērošana Čehijas kriminālprocesā tiek attiecināta uz situācijām, kad nepieciešams lemt par kriminālvajāšanas uzsākšanu. Arī kriminālvajāšanas laika kā viens no lietas apturēšanas nosacījumiem ir apstākļi, ka sods, ko var piemērot personai, ir pilnīgi nenozīmīgs iepretim sodam, kas apsūdzētajam jau ir piemērots. Šāds lietderīguma aspekts, domājams, ir saistīts ar izpratni par soda mērķi. Šī izpratne kā kriminālprocesuālais nosacījums izslēdz procesa virzību gadījumā, kad personas papildu sodīšana būtu pašmērķīga. Kā vēl viens apstākļi ir pārkāpuma vai apdraudējuma nozīmīgums un apmērs. Proti, ja tas ir nenozīmīgs vai ja no personas rīcības un attieksmes ir redzams, ka kriminālprocesa mērķis ir sasniegts, iespējams lemt par procesa virzību. Tāpat vienkāršota procesa virzība iespējama, kad par noziedzīgu nodarījumu paredzētais brīvības atņemšanas sods nav lielāks par pieciem gadiem. Šādas lietas arī iztiesāšanā izskata viens tiesnesis.

Kā viens no pamata apstākļiem ir tas, ka persona atzīst vainu un ir kompensējusi radīto kaitējumu vai vienojusies ar cietušo par tā kompensāciju. Cietušo aizsardzības mehānisms tiek aptverts ar kriminālprocesuālā noregulējuma panākšanu. Proti, kā nosacījums tam, lai procesu varētu neturpināt, tiek izvirzīts aizdomās turētā vai apsūdzētā pienākums kompensēt cietušajam ar noziedzīgu nodarījumu radīto kaitējumu vai panākt vienošanos par tā novēršanu. Tas dod iespēju gan pirmstiesas procesā, gan iztiesāšanā nosacīti izbeigt kriminālprocesu, atbrīvojot personu no kriminālatbildības, virzīt vienošanās procesu apstiprināšanai tiesai, tāpat slēgt izlīgumu kriminālpārkāpumu gadījumā, ko apstiprina tiesa.

Lietderīguma piemērošana ir saistīta arī ar saīsināta pirmstiesas procesa veikšanu, kas iespējams par noziedzīgiem nodarījumiem, par kuriem tiesvedība pirmajā instancē notiek rajona tiesā un par kuriem likumā paredzēts brīvības atņemšanas sods līdz pieciem gadiem, ja: a) aizdomās turētais pieķerts darbībā vai tūlīt pēc tam vai b) krimināllietas vai citas ierosinājuma par kriminālvajāšanas uzsākšanu izskatīšanas laikā atklāti fakti, kas citādi pamato kriminālvajāšanas sākšanu. Saīsinātā pirmstiesas procesa termiņš ir 14 dienas, pēc kura tostarp var tikt sagatavots ierosinājums par soda piemērošanu, un lieta var tikt nodota tiesai

¹⁷ Hulmáková, J., Karabec, Z., Vlach, J., et al. Criminal Justice System in the Czech Republic. 3rd Amended and Revised Edition, 2017, pp. 77–78. Pieejams: <http://www.ok.cz/iksp/docs/443.pdf> [skatīts 05.09.2022.].

vai arī ierosinājuma par sodu iesniegšana tiesai var tikt nosacīti atlikta. Ierosinājuma par sodu izskatīšana tiesā notiek, ievērojot apstākli, ka lietas dalībnieki ir atzinuši lietas izskatīšanai nepieciešamos apstākļus par pierādītiem.

2.3.3. Lietderīguma izpausme dažādos kriminālprocesa posmos

Čehijā kriminālprocesa uzsākšana ir saistīta ar obligātuma principu. Kriminālprocess tiek uzsākts vienmēr, kad kompetentā iestādē tiek saņemtas ziņas par iespējama noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. Lietderīguma princips tiek attiecināts uz iespēju veikt kriminālvajāšanu vai arī kriminālprocesu pabeigt citu vienkāršoto formu, piemēram, izlīguma, vienošanās par vainu un sodu, ietvaros, kā arī uz iespējām apturēt vai nosacīti apturēt kriminālvajāšanu vai sistēmiski personas saukšanu pie kriminālatbildības iztiesāšanā.

Pirmšķietami neatklājami un neatklāti noziedzīgi nodarījumi kriminālprocesa uzsākšanu neietekmē. Personas nenoskaidrošana vai šķēršļi noziedzīga nodarījuma atklāšanai ir pamats kriminālprocesu izbeigt. Saņemot ziņas kompetentā iestādē par iespējama noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, kriminālprocesa uzsākšana ir obligāta, pēc tam Kriminālprocesa kodeksā noteiktajos termiņos tiek veikta izmeklēšana. Pabeidzot izmeklēšanu, policijas iestāde iesniedz prokuroram lietas materiālus un var ierosināt celt personai apsūdzību vai arī pieņemt cita veida lēmumu, piemēram, pārsūtīt lietu pēc piekritības izskatīšanai cita procesa ietvaros, apturēt kriminālvajāšanu, izbeigt kriminālvajāšanu, nosacīti apturēt kriminālvajāšanu, apstiprināt ārpustiesas izlīgumu.¹⁸

Procesuāla iespēja lemt par lietderīguma apsvērumiem un to ietekmi uz lietas virzību ir noteikta saistībā ar kriminālvajāšanas uzsākšanu un tās pabeigšanu. Pirmstiesas izmeklēšanā par lietderīguma piemērošanu lemj izmeklēšanas iestādes amatpersona ar prokurora piekrišanu, kriminālvajāšanā – prokurors. Attiecīgi atbilstoši Kriminālprocesa kodeksa 175. panta pirmajai daļai par kriminālvajāšanas apturēšanu, nosacītu apturēšanu vai izbeigšanu, par lietas nodošanu citai kompetentai iestādei var lemt tikai prokurors. Arī tiesa ir tiesīga lemt par lietderīguma aspektiem.

Čehijā par noteiktiem noziedzīgiem nodarījumiem kriminālvajāšanas iespējama tikai ar cietušā piekrišanu.¹⁹ Kriminālprocesa kodeksa 163. panta pirmajā daļā noteikts, ka piekrišana nepieciešama, ja noziedzīgs nodarījums saistīts ar šādu Čehijas Republikas Kriminālkodeksā²⁰ minētu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu: miesas bojājumu nodarīšanu (146. pants), smagu miesas bojājumu nodarīšanu aiz neuzmanības (147. pants), miesas bojājumu nodarīšanu aiz neuzmanības, pildot pienākumu (148. pants), palīdzības nesniegšanu (150. pants),

¹⁸ Hulmáková, Karabec, Vlach, et al., 2017, p. 74.

¹⁹ Turpat, p. 75.

²⁰ Trestní Zákonník [Čehijas Republikas Kriminālkodekss]. Pieejams: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40> [skatīts 05.09.2022.].

palīdzības nesniegšanu, ja to nav sniedzis transportlīdzekļa vadītājs (151. pants), par inficēšanu ar seksuāli transmisīvu slimību (155. pants), personas brīvības ierobežošanu (171. panta pirmā un otrā daļa), izspiešanu (175. panta pirmā daļa), mājokļa neaizskaramības pārkāpšanu (178. pants), citu personu tiesību pārkāpšanu (181. pants), dokumentu konfidencialitātes pārkāpšanu (183. pants), piespiešanu uz dzimumtiesības apmierināšanu (186. panta pirmā un otrā daļa), zādzību (205. pants), piesavināšanos (206. pants), svešas mantas neatļautu izmantošanu (207. pants), neatļautu iejaukšanos īpašuma tiesībās (208. pants), krāpšanu (209. pants), noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu (216. panta pirmā daļa), noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu aiz neuzmanības (217. panta otrā daļa), augļošanu (218. pants), mantas slēpšanu (219. pants), svešas mantas pārvaldīšanas pienākuma pārkāpumu (220. pants), svešas mantas pārvaldīšanas pienākuma pārkāpumu aiz neuzmanības (221. pants), kaitējuma nodarīšanu kreditoram (222. pants), svešas mantas bojāšanu (228. pants), bīstamiem draudiem (353. pants), bīstamu vajāšanu (354. pants), kā arī gadījumos, ja noziedzīgu nodarījumu pret cietušo veikusi persona, pret kuru cietušajam ir tiesības atteikties liecināt, ja izvarošanu (185. pants) veikusi persona, kura noziedzīga nodarījuma izdarīšanas laikā bija cietušā laulātais, partneris vai dzīvesbiedrs, kā arī tad, ja noziedzīgs nodarījums izdarīts alkohola reibumā (360. pants). Piekrišanas neesība šādā gadījumā, ievērojot kodeksa 11. panta pirmās daļas l) apakšpunktu, ir kriminālvajāšanu nepieļaujošs apstāklis.

Plašais noziedzīgo nodarījumu klāsts, kuros nepieciešama cietušā piekrišana kriminālprocesa tālākai virzībai, norāda uz to, ka Čehijā sabiedrības interesēs neatkarīgi no cietušā gribas var notikt proporcionāli mazāk kriminālprocesu. Attiecīgi likumdevējs šādā veidā ir ierobežojis kriminālprocesa tālāku virzību krietni lielākā kategorijā noziedzīgu nodarījumu. Domājams, šāda pieeja ir atbalstāma, jo nodrošinātu plašākas iespējas cietušajam pašam noteikt, kuros gadījumos viņa tiesību un likumīgo interešu aizsardzībai ir nepieciešams kriminālprocess.

Kā viens no lietderīguma aspektiem iztiesāšanā atzīmējams apstāklis, ka atbilstoši Kriminālprocesa kodeksa 314.a panta pirmajai daļai iztiesāšanu par noziedzīgiem nodarījumiem, par kuriem likumā ir paredzēts brīvības atņemšanas sods, kura maksimālā robeža nepārsniedz piecus gadus, izskata viens tiesnesis. Šādā kārtībā arī tiek izskatīts saīsinātā pirmstiesas kriminālprocesā sagatavots ierosinājums par sodu. Tiesnesis noskaidro apsūdzētā viedokli par ierosinājumā par sodu norādītajiem apstākļiem un viņa attieksmi pret tiem. Ja apsūdzētā persona piekrīt norādītajiem apstākļiem un tiesnesis nekonstatē procesuālus pārkāpumus pirmstiesas procesā, tiek pieņemts rīkojums, ar ko tiek apstiprināts ierosinājums par sodu.

Tiesa var lemt par rīkojuma par sodu pieņemšanu, neiztiesājot lietu. Rīkojums par sodu ir viens no lietas vienkāršotas un paātrinātas izskatīšanas gadījumiem, kas iespējams lietās, kuras nav faktiski un juridiski sarežģītas un kurās kriminālprocesa mērķi var sasniegt bez iztiesāšanas.²¹ Attiecīgi – ja lietas faktiskie apstākļi

²¹ Hulmáková, Karabec, Vlach, et al., 2017, p. 77.

ir ticami pierādīti ar lietā esošajiem pierādījumiem, tostarp lietās, kas izmeklētas paātrinātā pirmstiesas procesa ietvaros un kurās sagatavots ierosinājums par sodu, tiesa var pieņemt rīkojumu par sodu. Ar rīkojumu par sodu tiesa atbilstoši Kriminālprocesa kodeksa 314.e panta otrajai daļai var piespriest brīvības atņemšanas sodu, tostarp nosacīti, līdz vienam gadam, mājas arestu līdz vienam gadam, sabiedrisko darbu. Tam ir notiesājoša sprieduma raksturs. Rīkojums par sodu nevar tikt izdots lietās, kurās apsūdzētais ir nepilngadīgais.²²

Ar rīkojumu par sodu saprot to pašu tiesību institūtu, kas aplūkots Latvijas Valsts policijas 2015. gadā izstrādātajās vadlīnijās “Mazāk smagu noziegumu izmeklēšanas vienkāršošana” vienkāršoto procesu aprakstos par Vāciju un Lietuvu,²³ kas ir līdzīgs Latvijas Kriminālprocesa likumā noteiktajam prokurora priekšrakstam par sodu.

Vispārējā kārtībā iztiesāšanā tiesa var izbeigt personas saukšanu pie kriminālatbildības, ja sistēmiski konstatējami Kriminālprocesa kodeksa 172. panta pirmajā daļā, 173. panta pirmajā daļā norādītie apstākļi, kas tika aplūkoti iepriekš. Tāpat gan prokurors kriminālvajāšanas laikā, gan tiesa iztiesāšanā saskaņā ar Kriminālprocesa kodeksa 307. pantu var nosacīti apturēt personas saukšanu pie kriminālatbildības, ja apsūdzētais atzīst vainu kriminālpārkāpuma izdarīšanā un ir kompensējis vai vienojies ar cietušo par radītā kaitējuma kompensāciju un, izvērtējot apsūdzētā personību, viņa līdzšinējo dzīvi un lietas apstākļus, šāds lēmums pamatoti uzskatāms par pietiekamu. Tiesa var pieņemt lēmumu par izlīguma apstiprināšanu atbilstoši Kriminālprocesa kodeksa 309. panta pirmās daļas nosacījumiem.

²² Hulmáková, Karabec, Vlach, et al., 2017, p. 79.

²³ Valsts policijas 2015. gada vadlīnijas “Mazāk smagu noziegumu izmeklēšanas vienkāršošana”, 2015, 51.–52., 86.–87. lpp. Pieejams: https://www.vp.gov.lv/sites/vp/files/policija_msn_lat_20151.pdf [skatīts 24.10.2022.].

2.4. Obligātuma un lietderīguma principi kriminālprocesā. Slovākija

Oskars Kulmanis

2.4.1. Obligātuma/lietderīguma principa izpratne, vieta kriminālprocesa pamatprincipu sistēmā, tiesiskais regulējums un aktuālie attīstības jautājumi

Slovākijas Kriminālprocesa kodeksa²⁴ 2. pantā [01.12.2021. – red.] nostiprināti kriminālprocesa pamatprincipi. Šā panta piektajā daļā noteikts, ka kriminālprocesā valsti pārstāv prokurors. Ja šis likums, starptautiskais līgums, kas pieņemts likumā noteiktajā veidā, vai starptautiskas organizācijas lēmums, kas ir saistošs Slovākijas Republikai, neparedz citādi, prokuroram ir pienākums saukt pie kriminālatbildības visas personas, par kuru izdarītiem noziedzīgiem nodarījumiem viņam kļuvis zināms.

Kodeksa 9. pantā noteikti kriminālvajāšanu nepieļaujoši apstākļi. Panta pirmā daļa noteic, ka kriminālvajāšanu nevar uzsākt un, ja tā jau ir uzsākta, to nevar turpināt, un tā ir jāizbeidz: a) ja kriminālatbildībai ir iestājies noilgums; b) ja runa ir par personu, kura ir atbrīvota no tiesībaizsardzības iestāžu un tiesas jurisdikcijas, vai personu, kuras saukšanai pie atbildības ir nepieciešama piekrišana, ja šādu piekrišanu nav devusi pilnvarotā institūcija; c) ja tā ir persona, kura nav sasniegusi kriminālatbildības vecumu; d) pret personu, kura ir mirusi vai pasludināta par mirušu; e) ja pret personu agrāk sāka kriminālvajāšana par tādu pašu nodarījumu beigusies ar spēkā esošu tiesas spriedumu vai ir likumīgi apturēta, nosacīti apturēta un apsūdzētā rīcība pārbaudes laikā bijusi atbilstoša, vai process beidzies ar izlīguma apstiprināšanu un kriminālvajāšanas izbeigšanu, ja lēmums noteiktajā kārtībā nav atcelts; f) ja kriminālvajāšana ir atkarīga no cietušā piekrišanas un piekrišana nav dota vai tika atsaukta; g) ja to paredz starptautisks līgums.

Slovākijas Kriminālprocesa kodeksa 211. panta pirmajā daļā ir uzskaitīti noziedzīgi nodarījumi, kuru gadījumā kriminālvajāšanas uzsākšanai nepieciešama cietušā piekrišana. Proti, ja noziedzīgs nodarījums saistīts ar šādu Slovākijas Republikas Kriminālkodeksā²⁵ minētu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu: miesas bojājumu nodarīšanu (157. un 158. pants), apdraudēšanu inficēt ar seksuāli transmisīvu slimību (167. pants), palīdzības nesniegšanu (177. un 178. pants), mājokļa neaizskaramības pārkāpšanu (194. pants), privātās dzīves neaizskaramības pārkāpšanu (194.a pants), pārsūtīto ziņojumu konfidencialitātes pārkāpšanu (196. un

²⁴ Tretný Poriadok [Slovākijas Kriminālprocesa kodekss]. Pieejams: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2005/301/20211201.html> [skatīts 12.09.2022.].

²⁵ Tretný Zákon [Slovākijas Kriminālkodekss]. Pieejams: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2005/300/> [skatīts 12.09.2022.].

197. pants), zādzību (212. pants), piesavināšanos (213. pants), svešas mantas neatļautu izmantošanu (215. pants), sveša transportlīdzekļa nelikumīgu izmantošanu (216. un 217. pants), neatļautu iejaukšanos īpašuma tiesībās (218. pants), neatļautu maksāšanas līdzekļu izgatavošanu un izmantošanu (219. pants), krāpšanu (221. pants), augļošanu (235. pants), mantas slēpšanu (236. pants), svešas mantas pārvaldīšanas pienākuma pārkāpumu (237. un 238. pants), kaitējuma nodarīšanu kreditoram (239. un 240. pants), svešas mantas bojāšanu (245. un 246. pants), informācijas nesējā esoša ieraksta sabojāšanu un ļaunprātīgu izmantošanu (247. pants), autortiesību pārkāpšanu (283. pants), nepatiesu ziņojumu par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu (345. pants), bīstamu vajāšanu (360.a pants), neslavas celšanu (373. pants), citu personu tiesību pārkāpšanu (375. pants), ja pret šā noziedzīga nodarījuma izdarītāju cietušajam ir tiesības atteikties liecināt, kā arī gadījumos, ja noziedzīgs nodarījums izdarīts alkohola reibumā (363. pants).

Slovākijas Kriminālprocesa kodeksa 197. panta otrā daļa noteic, ka prokurors vai policijas darbinieks var ar rezolūciju atlikt lietu pirms kriminālvajāšanas uzsākšanas, ja kriminālvajāšana nav lietderīga, ņemot vērā 215. panta otrajā daļā minētos apstākļus.

Slovākijas Kriminālprocesa kodeksa 201. panta pirmajā daļā noteikts, ka izmeklēšanu vai saīsinātu izmeklēšanu veic policijas darbinieks. Kodeksa 202. pantā regulēti nosacījumi saīsinātās izmeklēšanas veikšanai. Saīsināta izmeklēšana tiek veikta par kriminālpārkāpumiem, ja maksimālais brīvības atņemšanas sods par izmeklējamo noziedzīgo nodarījumu nepārsniedz trīs gadus. To nav iespējams veikt kodeksa 200. panta otrajā daļā minētajos gadījumos. Atbilstoši kodeksa 203. panta pirmās daļas c) apakšpunktam saīsināto izmeklēšanu pabeidz divu mēnešu laikā pēc apsūdzības uzrādīšanas.

Slovākijas Kriminālprocesa kodeksa 215. pantā noteikti kriminālvajāšanas apturēšanas nosacījumi. Atbilstoši šā panta pirmajai daļai prokurors aptur kriminālvajāšanu, ja a) nav šaubu, ka darbība, par kuru uzsākta kriminālvajāšana, nav notikusi; b) šī darbība nav noziedzīgs nodarījums un nav iemesla lietu nodot citai kompetentai iestādei; c) nav šaubu, ka darbību nav izdarījis apsūdzētais; d) kriminālvajāšana ir nepieļaujama saskaņā ar 9. pantu; e) apsūdzētais nozieguma izdarīšanas brīdī nebija krimināli atbildīgs sakarā ar nepieskaitāmību; f) apsūdzētais nepilngadīgais, kurš noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī nebija sasniedzis piecpadsmit gadu vecumu, nesasniedza tādu intelektuālā un morālā brieduma līmeni, lai varētu izprast darbību nelikumību vai kontrolēt savu rīcību; g) tiek apstiprināts izlīgums starp apsūdzēto un cietušo; h) ir beigusies sodāmība.

Kodeksa 215. panta otrajā daļā noteikti nosacījumi, kuros prokurors var apturēt kriminālvajāšanu, ja a) sods, kas var tikt piemērots personai, viņu saucot pie kriminālatbildības, nav lietderīgs iepretim sodam, kas apsūdzētajam jau ir likumīgi piemērots par citu darbību; b) par apsūdzētā darbību disciplināri jau ir lēmusi cita iestāde vai iestāde, kuras kompetencē ir kriminālpārkāpuma vai cita administratīvā pārkāpuma izskatīšana, ārvalsts tiesa vai cita ārvalsts iestāde, kuras kompetencē ir noziedzīgu nodarījumu vai cita veida pārkāpumu izskatīšana, un

šo lēmumu var uzskatīt par pietiekamu; c) par ārvalstīs veiktu rīcību ir likumīgi lēmusi ārvalsts tiesa vai cita ārvalsts iestāde, kuras kompetencē ir noziedzīgs nodarījums, pārkāpums vai cits administratīvais pārkāpums, un šo lēmumu var uzskatīt par pietiekamu; d) tā ir darbība, ko persona izdarījusi piespiedu kārtā tieši saistībā ar cilvēku tirdzniecību, seksuālu vardarbību, vardarbību pret tuvu un uzticības personu vai bērnu pornogrāfijas izgatavošanu.

Kodeksa 215. panta trešajā daļā noteikts, ka prokurors var apturēt kriminālvajāšanu pret apsūdzēto, kurš būtiski piedalījies ar korupciju saistītu noziedzīgu nodarījumu, noziegumu, ko izdarījusi organizēta vai noziedzīga grupa, vai ar terorismu saistītu noziedzīgu nodarījumu noskaidrošanā, šo noziedzīgo nodarījumu izdarītāja atklāšanā vai notiesāšanā, un sabiedrības interese par šāda noziedzīga nodarījuma izmeklēšanu pārsniedz interesi saukt pie atbildības apsūdzēto par šādu noziedzīgu nodarījumu vai par citu noziedzīgu nodarījumu; nav iespējams apturēt kriminālvajāšanu pret tās noziedzīgās darbības organizētāju, virzītāju vai pasūtītāju, kuras noskaidrošanā viņš piedalījies.

Slovākijas Kriminālprocesa kodeksa 216. panta pirmajā daļā noteikti gadījumi, kad iespējama nosacīta kriminālvajāšanas apturēšana. Proti, procesā par noziedzīgu nodarījumu, par kuru likumā paredzēts brīvības atņemšanas sods, kura maksimālā robeža nepārsniedz piecus gadus, prokurors ar apsūdzētā piekrišanu pēc apsūdzības celšanas līdz apsūdzības celšanai var pēc policijas darbinieka lūguma vai pat bez lūguma nosacīti apturēt kriminālvajāšanu, ja a) apsūdzētais atzīstas, ka ir izdarījis darbību, par kuru viņš tiek saukts pie kriminālatbildības, un nav šaubu, ka viņa paziņojums ir izteikts brīvi, nopietni un saprotami; b) ir atlīdzināti zaudējumi, ja tie radušies darbības rezultātā, vai noslēgta vienošanās ar cietušo par to atlīdzināšanu, vai veikti citi to atlīdzināšanai nepieciešamie pasākumi; c) izvērtējot apsūdzētā personību, ņemot vērā viņa iepriekšējo dzīvi un lietas apstākļus, šāds lēmums uzskatāms par pietiekamu.

Kodeksa 216. panta sestajā daļā noteikti gadījumi, kuros kriminālvajāšanas nosacīta apturēšana nav iespējama. Proti, ja: a) noziegums izraisījis cilvēka nāvi; b) kriminālvajāšana ierosināta par noziedzīgiem nodarījumiem, kas saistīti ar korupciju; c) kriminālvajāšana tiek veikta pret valsts amatpersonu vai ārvalsts amatpersonu par noziegumu, kas izdarīts saistībā ar viņas pilnvaru īstenošanu un viņas atbildības ietvaros. Šis nosacījums ir saistīts ar sabiedrības interesi šādu noziedzīgu nodarījumu gadījumā veikt personas kriminālvajāšanu un panākt kriminālprocesa mērķi.

Slovākijas Kriminālprocesa kodeksa 218. pantā noteikta procesuāla iespēja nosacīti apturēt kriminālvajāšanu gadījumos, kad apsūdzētais izlēmis sadarboties. Panta pirmā daļa noteic, ka prokurors var nosacīti apturēt kriminālvajāšanu pret apsūdzēto, kurš būtiski palīdzējis atklāt ar korupciju saistītu noziedzīgu nodarījumu, noziegumu, ko izdarījusi organizēta vai noziedzīga grupa, vai ar terorismu saistītu noziedzīgu nodarījumu, un sabiedrības interese par šāda noziedzīga nodarījuma izmeklēšanu pārsniedz interesi saukt pie atbildības apsūdzēto par šādu noziedzīgu nodarījumu vai par citu noziedzīgu nodarījumu; kriminālvajāšanu

nevar apturēt nosacīti pret tās noziedzīgās darbības organizētāju, vadītāju vai pasūtītāju, kura noskaidrošanā apsūdzētais piedalījies.

Kriminālprocesa kodeksa 220. panta pirmajā daļā noteikts pamats kriminālprocesa apturēšanai izlīguma noslēgšanas gadījumā. Proti, procesā par noziedzīgu nodarījumu, par kuru likumā ir paredzēts brīvības atņemšanas sods, kura maksimālā robeža nepārsniedz piecus gadus, prokurors ar apsūdzētā un cietušā piekrišanu var pieņemt lēmumu par izlīguma apstiprināšanu un apsūdzības izbeigšanu, ja apsūdzētais a) paziņo, ka ir izdarījis darbību, par kuru tiek saukts pie atbildības, un nav šaubu, ka viņa paziņojums ir izteikts brīvi, nopietni un noteikti; b) ir atlīdzinājis zaudējumus, ja tie nodarīti noziedzīga nodarījuma rezultātā, vai ir veicis citus pasākumus kaitējuma atlīdzināšanai, vai kā citādi novērsis noziedzīga nodarījuma rezultātā nodarīto kaitējumu; c) saskaņā ar speciālo likumu ir iemaksājis noziedzīgos nodarījumos cietušo aizsardzībai un atbalstam paredzēto naudas summu tiesas kontā un pirmstiesas procesā prokuratūras kontā un šī naudas summa nav nesamērīga ar izdarītā noziedzīga nodarījuma smagumu, un, ņemot vērā izdarītā noziedzīga nodarījuma raksturu un smagumu, pakāpi, kādā noziedzīgais nodarījums ir ietekmējis sabiedrības intereses, apsūdzētā personību un viņa personiskos un mantiskos apstākļus, prokurors šādu lēmuma pieņemšanas metodi uzskata par pietiekamu.

Saskaņā ar Kriminālprocesa kodeksa 228. panta pirmo daļu policijas darbinieks aptur kriminālvajāšanu, ja netiek noskaidroti apstākļi, kas pamatotu konkrētas personas kriminālvajāšanu. Panta otrā daļa noteic, ka policijas darbinieks aptur kriminālvajāšanu, ja a) lietu nav iespējams pienācīgi noskaidrot apsūdzētā vai liecinieka prombūtnes dēļ; b) apsūdzēto smagas slimības dēļ nevar nogādāt tiesas priekšā; c) apsūdzētais psihiskas slimības dēļ, kas iestājusies tikai pēc nozieguma izdarīšanas, nespēj izprast kriminālvajāšanas jēgu; d) ierosināts nodot kriminālvajāšanu ārvalstij vai apsūdzētais izdots ārvalstij vai ir izraidīts; e) Satversmes tiesa vai Eiropas Savienības Tiesa aptur tāda tiesiskā regulējuma vai tā daļas spēku, kura izmantošana ir izšķiroša attiecīgās lietas izskatīšanā vai lēmuma pieņemšanā; f) apsūdzētais uz laiku nodots procesuālo darbību veikšanai ārvalstīs.

Atbilstoši Slovērijas Kriminālprocesa kodeksa 228. panta trešajai daļai policijas darbinieks ar prokurora piekrišanu var apturēt kriminālvajāšanu, ja apsūdzētais ir būtiski piedalījies ar korupciju saistītu noziedzīgu nodarījumu, noziegumu, ko izdarījusi organizēta vai noziedzīga grupa, tīšas slepkavības vai ar terorismu saistītu noziegumu, vai šo noziegumu izdarītāja atklāšanā vai notiesāšanā par šādu noziegumu vai citu noziegumu; kriminālvajāšanu nedrīkst apturēt pret tās noziedzīgās darbības organizētāju, virzītāju vai pasūtītāju, kuras noskaidrošanā apsūdzētais piedalījies.

Slovākijas Kriminālprocesa kodeksa 232. pantā noteikta kārtība, kā tiek noslēgti vienošanās par vainas atzīšanu un sodu pirmstiesas procesā. Atbilstoši panta pirmajai daļai, ja izmeklēšanas vai saīsinātās izmeklēšanas rezultāti pietiekami pamato atzinumu, ka izmeklējamā darbība ir noziedzīgs nodarījums, to

izdarījis apsūdzētais, kurš atzinies noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, pierādījumi apstiprina viņa atzīšanās patiesumu, prokurors pēc sava ieskata vai apsūdzētā ierosinājuma var uzsākt procesu par vienošanās noslēgšanu. Panta trešā daļa noteic, ka prokuroram vienošanās procesā ir pienākums ņemt vērā cietušā intereses saistībā ar jautājumu par pieteiktā kaitējuma kompensāciju.

Slovākijas Republikā obligātums ir noteikts kā viens no kriminālprocesa principiem. Šis princips tiek saistīts ar kriminālprocesa uzsākšanu. Obligātuma princips tiek saistīts ar kriminālprocesa, kriminālvajāšanas uzsākšanu vai izbeigšanu, kā arī ar kriminālprocesa virzīšanu, ja noskaidrota noziedzīgu nodarījumu izdarījusī persona. Noteiktos gadījumos obligātuma princips liedz kriminālvajāšanas nosacītas apturēšanas iespējas. Slovākijas Kriminālprocesa kodeksā noteikti kriminālvajāšanu, attiecīgi kriminālprocesa uzsākšanu nepieļaujoši apstākļi, kas vienlaikus sistēmiski tiek attiecināti uz gadījumiem, kad kriminālprocess izbeidzams pēc tā ierosināšanas.

Vienlaikus Slovākijas Kriminālprocesa kodekss nosaka vairākus gadījumus, kas ietekmē kriminālprocesa virzību vispārējā kārtībā. Pastāv iespēja, ka pēc informācijas saņemšanas un sākotnējās pārbaudes kriminālvajāšana netiek uzsākta, ja tas nav lietderīgi. Lietderīguma apsvērumi šajā gadījumā noteikti Slovākijas Kriminālprocesa kodeksa 215. panta otrajā daļā. Kodeksā noteikti apstākļi, kas nepieļauj kriminālvajāšanas uzsākšanu un tās turpināšanu. Kriminālvajāšana par noteiktas kategorijas noziedzīgiem nodarījumiem var tikt veikta tikai ar cietušā piekrišanu, kas nostiprināts kā kriminālvajāšanu nepieļaujošs apstāklis.

Lietderīguma princips tiek saistīts arī ar apstākli, kādā veidā tiks veikta lietas izmeklēšana, proti, vispārējā vai saīsinātā kārtībā, kas iespējama tādu noziedzīgu nodarījumu gadījumā, par kuriem likumā paredzētais maksimālais brīvības atņemšanas sods nepārsniedz trīs gadus. Slovākijā kriminālprocesa virzības iespējamība no lietderīguma aspekta netiek saistīta ar tādu mantisko jautājumu atrisināšanu kriminālprocesā, kas neattiecas uz kaitējuma kompensāciju.

2.4.2. Lietderīguma kritēriji un piemērošanas gadījumi un alternatīvas, neuzsākot vai izbeidzot kriminālprocesu lietderīguma dēļ

Kriminālvajāšanu uzsākot, ar to saprotot kriminālprocesa uzsākšanu, no lietderīguma aspekta nozīme ir tam, vai jaunajā procesā piemērojamais sods ir lietderīgs iepretim sodam, kas apsūdzētajam jau ir likumīgi piemērots par citu darbību, par apsūdzētā darbību disciplināri jau ir lēmusi cita kompetenta iestāde, ārvalsts tiesa, ja darbību persona izdarījusi piespiedu kārtā.

Zaudējumu atlīdzināšana vai vienošanās par to atlīdzināšanu kā priekšnosacījums izvirzīts nosacītai kriminālvajāšanas apturēšanai atbilstoši Kriminālprocesa kodeksa 216. panta pirmās daļas b) apakšpunktam, izlīguma noslēgšanai atbilstoši 220. panta pirmās daļas b) apakšpunktam. Aspekts par zaudējumu atlīdzināšanu ir arī daļa no vienošanās par vainas atzīšanu un sodu. Piemēram, ja vienošanās netiek panākta daļā par kaitējuma kompensāciju, atbilstoši Slovākijas

Kriminālprocesa kodeksa 232. panta ceturtajai daļai prokurors ierosinājumā par vienošanās apstiprināšanu norāda uz šo faktu un ierosina tiesai vērst cietušā uzmanību, ka kaitējuma kompensācija šādā gadījumā piedzenama civiltiesiskā kārtā vai cita procesa ietvaros.

Kā viens no kritērijiem lietderīguma aspektu piemērošanai ir tas, ka iespējama nosacīta kriminālvajāšanas apturēšana par noziedzīgu nodarījumu, par kuru paredzētais maksimālais brīvības atņemšanas sods nav lielāks par pieciem gadiem. Ar šo brīvības atņemšanas soda maksimālo apmēru saistīta izlīguma noslēgšanas iespēja, kas ir pamats kriminālvajāšanas apturēšanai. Atsevišķi lietderīguma aspekti kopsakarā ar kriminālprocesa pabeigšanas iespējām saistīti ar apstākļi, vai apsūdzētais ir sadarbojies, atzīstot vainu, kā arī sniedzis kompetentajām iestādēm informāciju par citu personu izdarītiem noziedzīgiem nodarījumiem.

Tāpat krimināllietās, kuras izskata viens tiesnesis, neiztiesājot lietu, var tikt izdots rīkojums par sodu, ja lietā savākti pietiekami pierādījumi. Tiesa var apturēt personas saukšanu pie kriminālatbildības atbilstoši Slovērijas Kriminālprocesa kodeksa 281. panta pirmajai vai otrajai daļai, ja tiek konstatēti kodeksa 9. panta pirmajā daļā noteiktie kriminālvajāšanu nepieļaujošie apstākļi vai 215. panta otrajā un trešajā daļā noteiktie apstākļi, kas ir pamats kriminālvajāšanas apturēšanai. Šādā gadījumā tiesa atbilstoši 281. panta trešajai daļai nosūta cietušo pieteiktās kaitējuma kompensācijas tālākai piedziņai civiltiesiskā vai cita procesa kārtībā.

Saskaņā ar Slovērijas Kriminālprocesa kodeksa 197. panta pirmās daļas a) apakšpunktu, ja nav pamata kriminālvajāšanas uzsākšanai, policijas iestādes amatpersona vai prokurors ir tiesīgs ar lēmumu nodot lietu kompetentai iestādei cita pārkāpuma vai administratīvā pārkāpuma izskatīšanai. Atbilstoši šā panta pirmās daļas b) apakšpunktam, ja nav pamata kriminālvajāšanas uzsākšanai, policijas iestādes amatpersona vai prokurors ir tiesīgs ar lēmumu nodot lietu citai iestādei disciplinārlietas uzsākšanai.

Slovērijas Kriminālprocesa kodeksa 214. panta pirmajā daļā noteikta procesuāla iespēja, atbilstoši kurai gadījumos, kad, pabeidzot izmeklēšanu, nav konstatējams noziedzīgs nodarījums, bet gan cita veida pārkāpums, administratīvais pārkāpums vai pārkāpums, kas vērtējams disciplinārā kārtā, lieta tiek nodota citai kompetentai iestādei.

2.4.3. Lietderīguma izpausme dažādos kriminālprocesa posmos

Kriminālvajāšanas uzsākšana ir pamats izmeklēšanas veikšanai. Kriminālvajāšanu uzsākot, no lietderīguma aspekta nozīme ir tam, vai jaunajā procesā piemērojama sods ir lietderīgs iepretim sodam, kas apsūdzētajam jau ir likumīgi piemērots par citu darbību, par apsūdzētā darbību disciplināri jau ir lēmusi cita kompetenta iestāde, ārvalsts tiesa, ja darbību persona izdarījusi piespiedu kārtā. Kriminālvajāšanu uzsākot, vienlaikus lemjams, vai nav konstatējami personas kriminālvajāšanu nepieļaujoši apstākļi.

Kriminālvajāšanas uzsākšanai nav nepieciešams zināt noziedzīgu nodarījumu izdarījušo personu. Ir pietiekami, ka notikušais nodarījums atzīstams par noziedzīgu nodarījumu. Izmeklēšanas veids ir atkarīgs no izmeklējamā noziedzīgā nodarījuma.²⁶

Slovākijā pirmstiesas kriminālprocess netiek atsevišķi izdalīts izmeklēšanas un kriminālvajāšanas stadijās. Ierosinot kriminālprocesu, tiek uzskatīts, ka ir ierosināta kriminālvajāšana un ir pamats veikt izmeklēšanu, lai pārbaudītu iesniegumā par kriminālprocesa uzsākšanu vai citā veidā saņemto informāciju par iespējama noziedzīga nodarījuma izdarīšanu.

Pirmstiesas kriminālprocesa virzība var tikt noteikta ar šādiem nolēmumiem: a) lēmumu par kriminālvajāšanas atlikšanu, b) lēmumu par lietas nosūtīšanu pēc piekritības citai kompetentai iestādei, c) lēmumu par kriminālvajāšanas nosacītu apturēšanu, d) izlīguma apstiprināšanu, e) ar ierosinājumu par vienošanās apstiprināšanu, f) sagatavojot apsūdzību un nododot lietu tiesai vispārējā kārtībā.²⁷

Izmeklēšana vispārējā kārtībā tiek veikta par noziegumiem. Saīsinātajā kārtībā tā tiek veikta par kriminālpārkāpumiem, par kuriem maksimālais brīvības atņemšanas sods nepārsniedz trīs gadus. Atbilstoši Slovērijas Kriminālprocesa kodeksa 200. panta otrajai daļai izmeklēšanu par kriminālpārkāpumiem veic tad, ja a) apsūdzētais atrodas apcietinājumā, izcieš brīvības atņemšanas sodu vai tiek novērots ārstniecības iestādē, izņemot gadījumus, kad kriminālpārkāpums izdarīts apcietinājuma laikā vai izciešot brīvības atņemšanas sodu; b) apsūdzētā vai notiesātā pēkšņas nāves gadījumā apcietinājumā vai brīvības atņemšanas soda izciešanas vietā; c) veicams kriminālprocess pret juridisku personu; d) noziedzīgs nodarījums saistīts ar ekstrēmismu; e) to ir norādījis prokurors.

Kriminālvajāšanas apturēšanas gadījumi noteikti Slovērijas Kriminālprocesa kodeksa 215. panta pirmajā daļā, kas tika aplūkoti iepriekš. Panta otrajā daļā noteikti gadījumi, kad prokurors var izbeigt kriminālvajāšanu. Kodeksa 215. panta trešajā daļā noteikti gadījumi, kad prokurors var apturēt kriminālvajāšanu pret apsūdzēto, kurš būtiski piedalījies noteiktu noziedzīgu nodarījumu atklāšanā.

Slovērijas Kriminālprocesa kodeksa 216. panta pirmajā daļā noteikti gadījumi, kad iespējama nosacīta kriminālvajāšanas apturēšana. 216. panta sestajā daļā noteikti gadījumi, kuros kriminālvajāšanas nosacīta apturēšana nav iespējama.

Slovērijas Kriminālprocesa kodeksa 218. pantā noteikta procesuāla iespēja nosacīti apturēt kriminālvajāšanu gadījumos, kad apsūdzētais izlēmis sadarbīties.

Tāpat pirmstiesas kriminālprocesā iespējams noslēgt izlīgumu, kā arī piekrist slēgt vienošanos par vainas atzīšanu un sodu.

Vispārīgi saskaņā ar Slovērijas Kriminālprocesa kodeksa 237. panta pirmo daļu personas saukšana pie kriminālatbildības tiesā iespējama, ja personai celta apsūdzība vai uz ierosinājuma par vienošanās apstiprināšanu pamata.

²⁶ Slovērijas Republikas Tieslietu ministrijas informācija par kriminālprocesa virzību. Pieejams: <https://www.justice.gov.sk/sluzby/pomoc-obetiam/obete-trestnych-cinov/trestnekonanie/> [skatīts 14.09.2022.].

²⁷ Turpat.

Saskaņā ar Slovākijas Kriminālprocesa kodeksa 241. panta pirmo daļu apsūdzību, kas tiesā iesniegta par noziedzīgu nodarījumu un noziegumu, izņemot sevišķi smagu noziegumu, par kuru likumā paredzēts brīvības atņemšanas sods vismaz uz 12 gadiem, izskata viens tiesnesis. Tostarp atbilstoši apsūdzības saturam tiesnesis var nosūtīt lietu pēc piekritības atbilstoši kodeksa 214. panta pirmajai daļai, apturēt personas saukšanu pie kriminālatbildības atbilstoši 215. panta pirmajai daļai, apturēt personas saukšanu pie kriminālatbildības, ja iestājas kodeksa 228. panta otrajā vai trešajā daļā noteiktie apstākļi, var izbeigt personas saukšanu pie kriminālatbildības, ja iestājas 215. panta otrajā vai trešajā daļā noteiktie apstākļi, apturēt personas saukšanu pie kriminālatbildības atbilstoši 216. panta pirmajai daļai, ja apsūdzētais sadarbojies, nosacīti apturēt personas saukšanu pie kriminālatbildības saskaņā ar 218. panta pirmo daļu.

Tiesa var apturēt personas saukšanu pie kriminālatbildības atbilstoši Slovākijas Kriminālprocesa kodeksa 281. panta pirmajai vai otrajai daļai, ja tiek konstatēti kodeksa 9. panta pirmajā daļā noteiktie kriminālvajāšanu nepieļaujošie apstākļi vai 215. panta otrajā un trešajā daļā noteiktie apstākļi, kas ir pamats kriminālvajāšanas apturēšanai.

Tiesa saskaņā ar kodeksa 282. panta pirmo un otro daļu var nosacīti apturēt personas saukšanu pie kriminālatbildības, ja konstatējami 216. panta pirmajā daļā noteiktie apstākļi vai 218. panta pirmajā daļā norādītie apstākļi. Tāpat tiesa var nosacīti apturēt personas saukšanu pie kriminālatbildības, apstiprinot izlīgumu atbilstoši kodeksa 220. panta nosacījumiem.

Personas saukšanas pie kriminālatbildības apturēšana notiek saskaņā ar Slovākijas Kriminālprocesa kodeksa 283. panta pirmajā daļā noteikto, ja konstatējami 228. panta otrajā daļā norādītie apstākļi, kas aplūkoti iepriekš.

Saskaņā ar Slovākijas Kriminālprocesa kodeksa 353. panta pirmo daļu krimināllietās, kuras izskata viens tiesnesis, neiztiesājot lietu, var izdot rīkojumu par sodu, ja lietā savākti pietiekami pierādījumi. Panta otrā daļa noteic, ka šādā gadījumā ar rīkojumu par sodu var noteikt brīvības atņemšanas sodu līdz trim gadiem, noteiktas nodarbošanās aizliegumu, naudas sodu, mantas konfiskācijas sodu, sabiedrisko darbu, ja apsūdzētais tam piekrīt, mājas arestu, izraidīšanu, uzturēšanās aizliegumu, aizliegumu piedalīties publiskos pasākumos, kā arī aizsardzības pasākumus.

Rīkojums par sodu ir vienkāršota notiesājoša lēmuma pieņemšanas forma kriminālprocesā. To var izmantot, lai izlemtu par personas vainu, sodu, kaitējuma atlīdzināšanu un aizsardzības pasākumu piemērošanu. Tam ir notiesājoša sprieduma raksturs.²⁸

Rīkojuma par sodu izpildes sakarā Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka brīvības atņemšanas soda izpilde atbilst Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 5. panta pirmā punkta a) apakšpunktam.²⁹

²⁸ Slovākijas tiesību tezaurs. Pieejams: <https://www.slov-lex.sk/zoznam-tezaurov/-/tezaurus/koncept/-SK-tezaury-1-2-koncepty-124> [skatīts 14.09.2022.].

²⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2010. gada 23. novembra lēmums lietā Nr. 14579/05 Wenner v Slovakia.

2.5. Obligātuma un lietderīguma principi kriminālprocesā. Vācija

Māris Leja

2.5.1. Obligātuma/lietderīguma principa izpratne, vieta kriminālprocesa pamatprincipu sistēmā, tiesiskais regulējums un aktuālie attīstības jautājumi

Vācijas kriminālprocesā dominē likumības princips, savukārt lietderības principam ir izņēmuma raksturs.

Lietderības princips likumā nav definēts. Praksē ar to saprot visus likumības principa ierobežojumus,³⁰ t. i., visus tos gadījumus, kad prokuratūra (nevis policija!) ir atbrīvota no pienākuma izmeklēt kriminālprocesu un celt apsūdzību un tā vietā pēc saviem ieskatiem pragmatisku vai taisnīguma apsvērumu dēļ var atteikties no kriminālprocesa veikšanas.³¹

Lietderības princips ir ietverts gan procesuālo, gan materiālo tiesību normās.³² Turklāt normas, kas ierobežo likumības principu, ir atrodamas arī ārpus Kriminālkodeksa³³ (*Strafgesetzbuch* – vācu val.) un Kriminālprocesa kodeksa³⁴ (*Strafprozessordnung* – vācu val.).³⁵ Tas skaidrojams ar to, ka atšķirībā no Latvijas tiesību sistēmas Vācijas Kriminālkodekss nav vienīgais avots, kas nosaka, kādi nodarījumi ir kriminālsodāmi. Materiālās krimināltiesību normas ir atrodamas arī vairākos speciālajos likumos.

Ņemot vērā to, ka lietderības princips ir samērā daudzu tiesību normu pamatā, šajā pētījumā izsmēlošs to uzskaitījums nav iespējams. Tajā tiks aplūkotas tikai attiecīgās Kriminālkodeksa un Kriminālprocesa kodeksa normas, turklāt aprobežojoties ar svarīgākajām.

Kriminālprocesa Kodekss paredz četras gadījumu kategorijas, kad procesu var izbeigt lietderības apsvērumu dēļ:

³⁰ Prelle, M. Opportunität und Konsens: Verfahrensförmige Normsuspendierung als Hilfe für die Überlast im Kriminaljustizsystem? *Kritische Vierteljahresschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*, 4/2011, S. 336.

³¹ Tajā pašā laikā policijai likumības princips ir saistošs bez ierobežojumiem. Lesch, H. Das Legalitätsprinzip. Pieejams: <https://www.redeker.de/assets/pdf/lehmaterial/2020/9/StPR%20I%20-%20SS%202020%20-%202.3%20Das%20Legalitaetsprinzip.pdf> [skatīts 09.08.2022.].

³² Prelle, Opportunität und Konsens: ..., S. 336.

³³ Vācijas Kriminālkodekss. Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/> [skatīts 09.09.2022.].

³⁴ Vācijas Kriminālprocesa kodekss. Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/> [skatīts 09.09.2022.].

³⁵ Duckwitz, E. *Die Verwertbarkeit von nach §§ 154, 154a StPO ausgeschiedenem Prozessstoff bei der Beweiswürdigung und Strafzumessung im Strafverfahren*. Eine Untersuchung aus rechtsstaatlicher und verfahrensrechtlicher Perspektive. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen 2017, S. 56.

- neliela vainas pakāpe un (publiskas) intereses veikt izmeklēšanu neesība (153., 153.b, 153.c, 154., 154.a, 154.b pants);
- interesi veikt izmeklēšanu ir iespējams īstenot citā veidā (153.a pants);
- dominējošas valstiskas intereses nav savienojamas ar interesi veikt izmeklēšanu (153.d, 153.e, 154.c, 154.d, 154.e pants);
- kriminālprocesu var veikt pats cietušais (376., 377. pants), t. i., privātap-sūdzības lietās,³⁶ kurās apsūdzību var izvirzīt cietušais bez prokuratūras līdzdalības.³⁷

Lietderības princips samērā plaši tiek piemērots arī īpašos tikai konkrētam noziedzīgam nodarījumam raksturīgos gadījumos. Piemēram, Kriminālkodeksa 157. pants paredz iespēju atbrīvot no soda par apzināti nepatiesu liecību, ja tā ir sniegta, lai novērstu briesmas sev vai saviem tuviniekiem.

Plašāks ieskats par šādiem Kriminālkodeksā paredzētajiem gadījumiem ir atrodams komentārā pie Kriminālprocesa kodeksa 153.b panta.

Par lietderības principa izpausmes formu tiek atzīti arī tie gadījumi, kad noziedzīgie nodarījumi izmeklējami tikai pēc personas, kurai ir tiesības iesniegt pieteikumu, ierosinājuma (Kriminālkodeksa 77. pants).

Pirmās normas, kurās ietverts lietderības princips, Vācijas tiesību sistēmā parādījās 20. gadsimta sākumā. Senākā norma ir Kriminālprocesa kodeksa 153. pants, kas pieļauj izbeigt procesu mazsvarīguma dēļ,³⁸ kā arī šā kodeksa 154. pants, kas pieļauj izbeigt procesu par daļu no noziedzīgiem nodarījumiem, ja par tiem nav paredzams būtiski smagāks sods nekā par tiem noziedzīgiem nodarījumiem, par kuriem izmeklēšana turpināta.³⁹

Laika gaitā šādu normu skaits ir ievērojami pieaudzis.

Lai gan šis princips mūsdienās joprojām tiek uzskatīts par izņēmumu no likumības principa, tomēr pastāv arī viedoklis, ka tam tagad ir tik daudz izņēmumu, ka maznozīmīgos, kā arī vidēja smaguma noziedzīgos nodarījumos praksē dominē lietderības princips.⁴⁰

³⁶ Prelle, *Opportunität und Konsens: ...*, S. 336–337.

³⁷ Privātās apsūdzības kārtību reglamentē Kriminālprocesa kodeksa 374.–394. pants. Noziedzīgi nodarījumi, kas pieskaitāmi pie privātās apsūdzības noziedzīgiem nodarījumiem, ir uzskaitīti 374. pantā. Par tādiem atzīti, piemēram, mājokļa neaizskaramības pārkāpšana (Kriminālkodeksa 123. pants), apvainošana (Kriminālkodeksa 185. pants), korespondences pārkāpšana (Kriminālkodeksa 202. pants), miesas bojājumu nodarīšana aiz neuzmanības (Kriminālkodeksa 229. pants), korupcija privātajā sfērā (Kriminālkodeksa 299. pants), mantas bojāšana (Kriminālkodeksa 303. pants) u. c. Lietderības princips attiecībā uz šiem noziedzīgiem nodarījumiem nav spēkā tikai tad, ja pastāv publiska interese tā izmeklēšanai un sodīšanai (Kriminālprocesa kodeksa 376. pants).

³⁸ Turpat, 337. lpp.

³⁹ Duckwitz, *Die Verwertbarkeit von nach §§ 154, 154a StPO ...*, S. 40.

⁴⁰ Lesch, H. *Das Legalitätsprinzip. Pieejams: <https://www.redeker.de/assets/pdf/lehrmaterial/2020/9/StPR%20I%20-%20SS%202020%20-%202.3%20Das%20Legalitaetsprinzip.pdf>* [skatīts 09.08.2022.].

Praksē biežāk piemērojamās normas, kurās konkretizēts lietderīguma princips, ir Kriminālprocesa kodeksa 153. un 153.a pants.⁴¹ No šīm divām normām tendence vairāk piemērot ir 153. pantu. Tas skaidrojams ar to, ka tā piemērošanai ir nepieciešams mazāks darba ieguldījums.⁴²

Ārpus tiesas vainas konstatēšanas formas Vācijas Kriminālprocesa kodeksā nav paredzētas.

2.5.2. Lietderīguma kritēriji un piemērošanas gadījumi un alternatīvas, neuzsākot vai izbeidzot kriminālprocesi lietderīguma dēļ

Turpinājumā sekos attiecīgo Kriminālprocesa kodeksa normu uzskaitījums un to komentārs.

Kriminālprocesa kodeksa 153. pants (atteikšanās no izmeklēšanas mazsvarīguma dēļ) ir izteikts šādā redakcijā:

“(1) Ja procesa priekšmets ir kriminālpārkāpums,⁴³ prokuratūra ar tiesas, kas ir kompetenta ierosināt tiesvedību, piekrišanu var atteikties no izmeklēšanas (*kann von der Verfolgung absehen* – vācu val.), ja pārkāpēja vaina būtu uzskatāma kā neliela un nepastāv publiska interese procesa veikšanai. Tiesas piekrišana nav nepieciešama, ja par kriminālpārkāpumu nav paredzēts sods, kas paaugstināts ar minimālo sankciju (*das nicht mit einer im Mindestmaß erhöhten Strafe bedroht ist* – vācu val.), un ar nodarījumu radītās sekas ir maznozīmīgas.

(2) Ja apsūdzība ir jau celta, tiesa, ievērojot šā panta pirmās daļas nosacījumus, jebkurā procesa stadijā ar prokuratūras un apsūdzētā piekrišanu procesu var izbeigt (*kann das Verfahren einstellen* – vācu val.). Apsūdzētā piekrišana nav nepieciešama, ja iztiesāšana nav iespējama šā kodeksa 205. pantā⁴⁴ minēto iemeslu dēļ vai 231. panta otrās daļas, 232. un 233. panta gadījumos iztiesāšana notiek viņa prombūtnē. Nolēmumu pieņem lēmuma formā. Lēmums nav pārsūdzams.”

Šī norma nedaudz atšķirīgā redakcijā sākotnēji tika pieņemta 1924. gadā.⁴⁵ Tā ir senākā norma, kas ierobežo legalitātes principu Vācijas kriminālprocesā.⁴⁶

⁴¹ Vultejus, U. Legalitäts- und Opportunitätsprinzip. *Zeitschrift für Rechtspolitik*, 4/1999, S. 136.

⁴² Prella, Opportunität und Konsens: ..., S. 333.

⁴³ Vācijas Kriminālkodeksa 12. panta otrā daļa: kriminālpārkāpums ir prettiesisks nodarījums, par kuru ir paredzēts brīvības atņemšanas sods līdz vienam gadam vai naudas sods.

⁴⁴ Vācijas Kriminālprocesa kodeksa 205. pants noteic: ja lietas iztiesāšanai ilgāku laiku šķērslis ir apsūdzētā prombūtnē vai cits apstākļi viņa personā, tiesa ar lēmumu var procesu uz laiku apturēt.

⁴⁵ Prella, Opportunität und Konsens: ..., S. 337.

⁴⁶ Turpat, 337. lpp.

No normas teksta izriet, ka lēmuma pieņemšanai, pamatojoties uz šo normu, nav nepieciešams konstatēt personas vainu. Par to liecina izteiksmes forma “ja vaina būtu uzskatāma kā neliela”. Tātad tiek runāts nevis par vainas konstatēšanu, bet gan hipotētisko vainu.

Eventuālā vainas pakāpe ir vērtējama kā neliela, ja salīdzinājumā ar līdzīgiem kriminālpārkāpumiem konkrētajā nodarījumā vaina ir būtiski zemāka par “vidējo rādītāju”. To novērtējot, var izmantot Kriminālkodeksa 46. panta otrajā daļā minētos soda noteikšanas kritērijus, piemēram, izdarīšanas veidu, sekas, izdarītāja motīvus, pūliņus kaitējuma atlīdzināšanā u. tml.⁴⁷

Publiska interese izmeklēt kriminālpārkāpumu tiek atzīta, piemēram, šādos gadījumos – aizdomās turētā iepriekšējās sodāmības, iestājušās smagas sekas.⁴⁸

Piemērojot Kriminālprocesa kodeksa 153. panta pirmo daļu, t. i., ja procesu izbeidz prokuratūra, cietušā vai aizdomās turētā piekrišana nav nepieciešama.⁴⁹

Jautājumā par pieļaujāmību atjaunot procesu, kas izbeigts, pamatojoties uz Kriminālprocesa kodeksa 153. pantu, ir jānošķir divas situācijas, proti, vai procesu ir izbeigusi tiesa vai prokuratūra.

Ja procesu, pamatojoties uz Kriminālprocesa kodeksa 153. panta otro daļu, ir izbeigusi tiesa, šāds lēmums daļēji ir šķērslis atkārtotai procesa veikšanai par to pašu noziedzīgu nodarījumu. Tas tiek pamatots ar tiesiskuma un tiesiskās paļāvības principu.⁵⁰ Jo plašākas bija iespējas pienācīgi izmeklēt personas vainu un jo izteiktāka bija garantija pamatota lēmuma pieņemšanai, jo lielākā mērā apsūdzētais drīkst paļauties uz šā lēmuma galīgo raksturu.⁵¹ Turklāt neierobežota procesa atjaunošanas iespēja būtu pretrunā Kriminālprocesa kodeksa 153. panta otrajai daļai, kas paredz, ka lēmums par lietas izbeigšanu nav pārsūdzams.⁵² Tomēr, ņemot vērā, ka pat procesa izbeigšana, uzliekot pienākumus (skat. Kriminālprocesa kodeksa 153.a pantu), nav šķērslis vēlākai procesa turpināšanai, ja vēlāk konstatēts, ka ir izdarīts noziegums,⁵³ nevis kriminālpārkāpums, arī procesa izbeigšanai saskaņā ar Kriminālprocesa kodeksa 153. pantu nevar būt citu juridisko seku. Tāpēc augstāka vainas pakāpe vienmēr attaisno procesa atjaunošanu,

⁴⁷ Freyschmidt, U., Krumm, C. *Verteidigung in Straßenverkehrssachen*. Band 1. Heidelberg, Verlag C. F. Müller GmbH, 2013, S. 271.

⁴⁸ Turpat, 271. lpp.

⁴⁹ Pieejams: <https://strafverteidiger-berlin.info/einstellung-geringfuegigkeit-153-stpo/> [skatīts 05.09.2022.].

⁵⁰ Vācijas Federālās Augstākās tiesas lieta: Beschluss vom 26.08.2003., 5 StR 145/03, 11. rdk. Pieejams: <https://www.hrr-strafrecht.de/hrr/5/03/5-145-03.php3> [skatīts 31.07.2022.].

⁵¹ Turpat, 20. rdk.

⁵² Turpat, 11. rdk.

⁵³ Saskaņā ar Kriminālkodeksa 12. panta pirmo daļu noziegumi ir tādi prettiesiski nodarījumi, kas sodāmi ar brīvības atņemšanu uz vienu gadu vai vairāk.

ja vēlāk atklājas, ka izdarīts noziegums. Turklāt nav nozīmes tam, vai tas izriet no jauniem faktiem vai vienīgi no atšķirīga juridiskā vērtējuma.⁵⁴

Turpretī procesa izbeigšana, pamatojoties uz Kriminālprocesa kodeksa 153. panta pirmo daļu, ko veic prokuratūra, nav šķērslis procesa atjaunošanai. Atšķirībā no tiesas lēmuma, ko var pieņemt, pamatojoties uz tādu faktu pamata, kas ir pietiekami arī sprieduma pieņemšanai, procesa izbeigšana saskaņā ar Kriminālprocesa kodeksa 153. panta pirmo daļu strukturāli ir lēmums, kuram no procesuālās aizsardzības viedokļa nav piešķirama tāda pati “uzticamība” kā tiesas procesam.⁵⁵

Juridiskajā literatūrā ir norādīts uz šādu normas nepilnību: lai tiesa varētu izbeigt procesu, tā ir atkarīga no prokurora piekrišanas. Taču praksē nav pārbaudāms, vai prokurora piekrišana vai atteikums dot piekrišanu ir prettiesisks.⁵⁶

Kriminālprocesa kodeksa 153.a pants (atteikšanās no izmeklēšanas, uzliktot pienākumus) ir izteikts šādā redakcijā:

“(1) ¹ Kriminālpārkāpuma gadījumā ar aizdomās turētā un tiesas, kas ir kompetenta ierosināt tiesvedību, piekrišanu prokuratūra var uz laiku atteikties no apsūdzības celšanas un vienlaikus uzlikt viņam pienākumus, ja tie ir derīgi novērst publisku interesi procesa turpināšanai un tam nav šķērslis vainas pakāpe. ² Jo īpaši ir apsverami šādi pienākumi:

- 1) veikt noteiktu maksājumu, lai kompensētu noziedzīga nodarījuma radīto kaitējumu,
- 2) samaksāt naudas summu par labu labdarības iestādei vai valsts kasei,
- 3) sniegt citāda rakstura sabiedriski derīgu izpildījumu,
- 4) izpildīt uzturdošanas saistības noteiktā apmērā,
- 5) censties nopietni panākt izlīgumu ar cietušo (izlīgums starp pārkāpēju un cietušo pusi) un tādējādi pilnībā vai lielākajā daļā vērst par labu savu izdarīto noziedzīgo nodarījumu vai censties to atlīdzināt,
- 6) piedalīties sociālās apmācības kursā,
- 7) piedalīties papildu seminārā saskaņā ar Ceļu satiksmes likuma 2.b panta otrās daļas 2. teikumu vai braukšanas prasību seminārā saskaņā ar Ceļu satiksmes likuma 4.a pantu.

³ Pienākumu izpildei prokuratūra nosaka aizdomās turētajam termiņu, kas šā panta pirmās daļas 1.–3., 5. un 7. punktā minētajos gadījumos ir ne ilgāks par sešiem mēnešiem, bet 4. un 6. punktā minētajos gadījumos – ne ilgāks par vienu gadu. ⁴ Prokuratūra

⁵⁴ Vācijas Federālās Augstākās tiesas lieta: Beschluss vom 26.08.2003., 5 StR 145/03, 13. rdk. Pieejams: <https://www.hrr-strafrecht.de/hrr/5/03/5-145-03.php3> [skatīts 31.07.2022.].

⁵⁵ Vācijas Federālās Augstākās tiesas lieta: Beschluss vom 11.03.2020., 4 StR 307/19, 4. rdk. Pieejams: <https://www.hrr-strafrecht.de/hrr/4/19/4-307-19.php?referer=db> [skatīts 31.07.2022.].

⁵⁶ Vultejus, Legalitāts- und Opportunitätsprinzip, S. 136.

vēlāk var atcelt pienākumus un pagarināt termiņu vienu reizi uz trim mēnešiem; ar aizdomās turētā piekrišanu tā var vēlāk arī noteikt pienākumus un grozīt tos.⁵ Ja aizdomās turētais izpilda pienākumus, process par nodarījumu kā kriminālpārkāpumu vairs nevar tikt turpināts.⁶ Ja aizdomās turētais neizpilda pienākumus, izpildījums, ko viņš veicis, netiek atlīdzināts.⁷ Šā panta pirmās daļas 1.–6. punktā minētajos gadījumos attiecīgi piemēro šā kodeksa 153. panta pirmās daļas 2. teikumu.⁸ Attiecīgi piemērojama šā kodeksa 246.a panta otrā daļa.⁵⁷

- (2)¹ Ja apsūdzība ir jau celta, tiesa ar prokuratūras un apsūdzētā piekrišanu var uz laiku procesu izbeigt un vienlaikus uzlikt viņam pienākumus, kas norādīti šā panta pirmās daļas pirmajā un otrajā teikumā.² Attiecīgi ir piemērojams šā panta pirmās daļas 3.–6. teikums un 8. teikums.³ Nolēmums saskaņā ar šā panta daļas pirmo teikumu tiek pieņemts lēmuma formā.⁴ Lēmums nav pārsūdzams.⁵ Šā panta daļas ceturtais teikums attiecas arī uz konstatējumu, ka pienākumi, kas noteikti saskaņā ar šā panta daļas pirmo teikumu, ir izpildīti.
- (3) Termiņa, kas noteikts pienākumu izpildei, noilgums ir apturēts.”

Šī norma pašreizējā redakcijā ir spēkā kopš 2017. gada 24. augusta.⁵⁸ Tās sākotnējā redakcija pieņemta 1974. gadā.⁵⁹

Kriminālprocesa kodeksa 153.a panta pamatā ir divi mērķi. Pirmkārt, procesuālā ekonomija – vienkāršot un paātrināt procesu maznozīmīgos un vidēja smaguma noziegumos. Otrkārt, šis noteikums kalpo kriminālpolitikas mērķim – dekriminalizācijai.⁶⁰

Tomēr mūsdienās šī norma tiek piemērota arī procesos par samērā smagiem noziegumiem. Par to liecina, piemēram, tas, ka, atsaucoties uz šo normu, tiek uzlikts pienākums maksāt summas ar septiņu ciparu skaitli.⁶¹ Turklāt saskaņā ar judikatūru, pamatojoties uz šo normu, process ir izbeidzams arī tad, ja “notiesāšanai nepieciešamo faktu noskaidrošana prasītu tādu personāla, laika un izmaksu apjomu, kas, salīdzinot ar paredzamo sodu, būtu nesamērīgi liels”.⁶²

⁵⁷ Vācijas Kriminālprocesa kodeksa 246.a panta otrā daļa noteic, ka gadījumos, kad ir apsverama pienākuma uzlikšana apsūdzētajam apmeklēt psihiatrijas terapijas kursu, nepieciešams noprotināt attiecīgo ekspertu.

⁵⁸ Pieejams: <https://dejure.org/gesetz/StPO/153a.html> [skatīts 21.07.2022.].

⁵⁹ Prelle, *Opportunität und Konsens: ...*, S. 338.

⁶⁰ Brüning, J. Die Einstellung nach § 153a StPO. Moderner Ablasshandel oder Rettungsanker der Justiz? *Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik*, 12/2015, S. 587.

⁶¹ Prelle, *Opportunität und Konsens: ...*, S. 338.

⁶² Malzkorn, V. Einstellung von Strafverfahren gegen Zahlung eines Geldbetrages im Rechtsvergleich zwischen Österreich und Deutschland. Dissertation. 2010, Wien, S. 47. Pieejams: <https://core.ac.uk/download/pdf/11589879.pdf> [skatīts 21.07.2022.].

Atšķirība starp Kriminālprocesa kodeksa 153. un 153.a pantu ir šāda: ja, izbeidzot procesu, pamatojoties uz Kriminālprocesa kodeksa 153. pantu, izmeklēšanas interese nepastāv *per se*, izmeklēšanas interese saskaņā ar Kriminālprocesa kodeksa 153.a pantu tiek “novērsta” tikai tad, ja “brīvprātīgi” tiek izpildīti pienākumi.⁶³

Pienākumu uzskaitījums šajā pantā nav izsmelošs.⁶⁴

Pienākumu izpilde nav saistīta ar personas atzīšanos pārkāpumā vai vainas atzīšanu. Attiecīgā persona var turpināt aizbildināties ar savu nevainīgumu.⁶⁵

Vācijas Federālā Konstitucionālā tiesa ir atzinusi: procesa izbeigšana saskaņā ar Kriminālprocesa kodeksa 153.a panta otro daļu neietver lēmuma pieņemšanu par to, vai apsūdzētais ir izdarījis apsūdzībā inkriminēto noziedzīgo nodarījumu. Tas atbilst nevainīguma prezumpcijai. Noziedzīgā nodarījuma izdarītāja vainai ir jābūt pierādītai tiesas procesā, kas nodrošina apsūdzētā pamattiesību efektīvu aizsardzību. Kamēr vaina nav juridiski pierādīta, tiek prezumēts personas nevainīgums. Tādējādi lēmums par procesa izbeigšanu saskaņā ar Kriminālprocesa kodeksa 153.a panta otro daļu un apsūdzētā piekrišana nevar būt pamats secinājumam, ka apsūdzības rakstā inkriminētais noziedzīgais nodarījums ir pierādīts.⁶⁶

Kriminālprocesa kodeksa 153.a pants ir kritizēts jau kopš tā pieņemšanas, uzsverot, ka tas veicina “atpirkšanos no soda”. Turklāt tā piemērošana ir saistīta ar nepieļaujama spiediena izdarīšanu uz aizdomās turēto.⁶⁷

Šis pants esot tik neskaidrs, ka tā piemērotājam lielā mērā ir dota rīcības brīvība jautājumā par to, vai process ir vai nav jāizbeidz. Arī pienākumu katalogs nav ierobežots. Jo īpaši attiecībā uz naudas maksājumiem nav noteikts nedz maksimālais apmērs, nedz reglamentēts, kādi kritēriji ir jāizmanto, lai uzliktu naudas maksājumu. Turklāt nenoteiktie juridiskie jēdzieni “publiska interese” un “tam nav šķērslis vainas pakāpe” piešķir tiesību piemērotājam plašas vērtēšanas iespējas. Vienīgā ierobežojošā prasība ir tāda, ka procesu var izbeigt par kriminālpārkāpumu.⁶⁸ Tomēr arī šī prasība ir visai relatīva. Proti, ņemot vērā to, ka lietas apstākļiem nav jābūt noskaidrotiem pilnībā, praksē šī norma dažkārt tiek piemērota arī situācijās, kad saglabājas aizdomas par nozieguma izdarīšanu.⁶⁹

Tāpat, kritizējot šo normu, ir norādīts, ka, gadījumā ja lieta tiek izbeigta saskaņā ar Kriminālprocesa kodeksa 153.a pantu, sankcija tiek piemērota nevis

⁶³ Brüning, Die Einstellung nach § 153a StPO ..., S. 588.

⁶⁴ Turpat, 587. lpp.

⁶⁵ Turpat, 588. lpp.

⁶⁶ Vācijas Federālās Konstitucionālās tiesas lieta: Urteil vom 16.01.1991., 1 BvR 1326/90. Pieejams: <https://www.kkh.de/content/dam/kkh/dokumente/abrechnungsbetrug/fachliteratur/verwaltungsrecht/002.pdf> [skatīts 22.07.2022.].

⁶⁷ Prella, Opportunität und Konsens: ..., S. 338–339.

⁶⁸ Brüning, Die Einstellung nach § 153a StPO ..., S. 590.

⁶⁹ Dieters, M., Albrecht, A. H. § 153a Abs. 2 StPO bei weiter aufklärbarem Verdacht eines Verbrechens? Überlegungen aus Anlass der vorläufigen Einstellung des Bremer Brechmittelverfahrens. *Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik*, 12/2013, S. 483–487.

personai, kuras vaina ir pierādīta, bet gan aizdomās turētajam. Tas nozīmē, ka pie atbildības var tikt saukta nevainīga persona. Tā ir patvaļas izpausme.⁷⁰ Turklāt šis pants tiek piemērots arī neskaidras tiesiskas situācijas gadījumā. Tātad arī šādos gadījumos norma tiek piemērota situācijā, kad aizdomās turētais faktiski ir nevainīgs.⁷¹

Kriminālprocesa kodeksa 153.b pants (atteikšanās no izmeklēšanas, ja ir iespējama atteikšanās no soda) ir izteikts šādā redakcijā:

- “(1) Ja pastāv nosacījumi, kādos tiesa varētu atteikties no soda piemērošanas, prokuratūra ar tās tiesas piekrišanu, kurai būtu piekritīga lietas iztiesāšana pēc būtības, var atteikties no apsūdzības celšanas.
- (2) Ja apsūdzība jau ir celta, tiesa ar prokuratūras un apsūdzētā piekrišanu līdz lietas izskatīšanas pēc būtības uzsākšanai procesu var izbeigt.”

Šī norma pašreizējā redakcijā ir spēkā kopš 2015. gada 25. jūlija.⁷²

Atteikšanās no soda gadījumā notiek pilnīga atteikšanās no soda piemērošanas. Tiesai tad ir jāpieņem notiesājošs spriedums, ar kuru tiek konstatēts, ka persona ir pārkāpusi attiecīgās Kriminālkodeksa normas, taču sods netiek piemērots.

Kriminālprocesa kodeksa 153.b panta atsauce uz gadījumiem, kad tiesa var atteikties no soda piemērošanas, ir norāde uz materiālajām krimināltiesībām. Tādējādi ievērojami tiek paplašināti gadījumi, kad ir iespējams procesu izbeigt lietderības apsvērumu dēļ.

Atteikšanos no soda paredz daudzi Kriminālkodeksa panti, piemēram:

- nederīga nozieguma mēģinājuma gadījumā, ja tas izdarīts rupjas mulķības dēļ (Kriminālkodeksa 23. panta trešā daļa);
- ja noziedzīgā nodarījuma sekas ir smagi skārušas pašu izdarītāju (Kriminālkodeksa 60. pants);
- ja nepatiesa liecība sniegta, lai novērstu briesmas sev vai saviem tuviniekiem (Kriminālkodeksa 157. pants);
- ja nepatiesa liecība vai zvērests ir laikus labots (Kriminālkodeksa 158. pants);
- noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas gadījumā, ja izdarītājs labprātīgi ziņojis par noziedzīgo nodarījumu kompetentajai iestādei, ja vien noziedzīgais nodarījums tobrīd nav pilnībā vai daļēji atklāts un likumpārkāpējs to zināja vai viņam tas bija jāparedz, saprātīgi novērtējot lietas apstākļus (Kriminālkodeksa 261. panta astotā daļa);
- nepilngadīgo seksuālās izmantošanas gadījumā, ja, ņemot vērā tās personas rīcību, pret kuru vērstas noziedzīgs nodarījums, nodarījuma kaitīgums ir maznozīmīgs (Kriminālkodeksa 182. panta sestā daļa) u. c.

⁷⁰ Brüning, Die Einstellung nach § 153a StPO ..., S. 589.

⁷¹ Prella, Opportunität und Konsens: ..., S. 338–339.

⁷² Pieejams: https://www.buzer.de/153b_StPO.htm [skatīts 20.07.2022.].

No šā uzskaitījuma, kas nav izsmeļošs, izriet, ka lietderības princips samērā plaši tiek piemērots arī īpašos, tikai konkrētam noziedzīgam nodarījumam raksturīgos gadījumos.

Kriminālprocesa kodeksa 153.c pants (atteikšanās no izmeklēšanas par ārvalstīs izdarītiem noziedzīgiem nodarījumiem) ir izteikts šādā redakcijā:

“(1) Prokurors var atteikties no izmeklēšanas par noziedzīgiem nodarījumiem:

- 1) kas izdarīti ārpus šā kodeksa teritoriālās darbības robežām vai ko šajās robežās izdarījis līdzdalībnieks, piedaloties ārpus šā kodeksa teritoriālās darbības jomas izdarītā noziedzīgā nodarījumā,
- 2) ko izdarījis ārvalstnieks iekšzemē uz ārvalsts ūdens vai gaisa kuģa,
- 3) ja Kriminālkodeksa 129. un 129.a pantā paredzētajos gadījumos, ikreiz saistībā arī ar 129.b panta pirmo daļu, (aizliegtā) organizācija pilnībā vai galvenokārt nepastāv iekšzemē un iekšzemē veiktie līdzdalības akti ir maznozīmīgi vai aprobežojas tikai ar dalību organizācijā.

Noziedzīgiem nodarījumiem, kuri ir sodāmi saskaņā ar Starptautisko kriminālkodeksu, piemēro šā kodeksa 153.f pantu.

- (2) Prokuratūra var atteikties no izmeklēšanas par noziedzīgu nodarījumu, ja apsūdzētajam par noziedzīgu nodarījumu ārvalstīs ir jau izpildīts sods un Vācijā iespējamais sods pēc ārvalstī noteiktā soda ieskaitīšanas būtu nebūtisks, vai ja apsūdzētais par noziedzīgu nodarījumu ārvalstīs ir attaisnots ar galīgu tiesas nolēmumu.
- (3) Prokuratūra var atteikties no izmeklēšanas arī par noziedzīgiem nodarījumiem, kas izdarīti šā likuma teritoriālās darbības robežās, izpildot darbības ārpus šīm robežām, ja procesa veikšana radītu nopietna kaitējuma briesmas Vācijas Federatīvajai Republikai vai ja procesa veikšana ir pretrunā citām dominējošām publiskām interesēm.
- (4) Ja apsūdzība ir jau celta, šā panta pirmās daļas 1., 2. un 3. punktā minētajos gadījumos prokuratūra var atteikties no apsūdzības jebkurā procesa stadijā un procesu izbeigt, ja procesa veikšana radītu nopietna kaitējuma briesmas Vācijas Federatīvajai Republikai vai ja procesa veikšana ir pretrunā citām dominējošām publiskām interesēm.
- (5) Ja procesa priekšmets ir Tiesu likuma 74.a panta pirmās daļas 2.–6. punktā un 120. panta pirmās daļas 2.–7. punktā minētie noziedzīgie nodarījumi,⁷³ šīs pilnvaras ir ģenerālprokuratūras prokuroram.”

⁷³ Lielākoties tie ir noziedzīgie nodarījumi pret valsti.

Šī norma pašreizējā redakcijā ir spēkā kopš 2004. gada 1. aprīļa.⁷⁴ Tajā ir apkopoti tie īpašie gadījumi, kad lietderības princips tiek piemērots attiecībā uz ārvalstīs izdarītiem noziedzīgiem nodarījumiem.

Panta otrā daļa, kas paredz iespēju atteikties no izmeklēšanas, ja par noziedzīgu nodarījumu ārvalstīs apsūdzētajam jau ir izpildīts sods, ir skaidrojama ar to, ka Vācijā tiek uzskatīts, ka *ne bis in idem* princips nav ieguvis vispārīgi atzīta starptautiska principa statusu. Šādu secinājumu vairākkārt ir izdarījusi Vācijas Federālā Konstitucionālā tiesa.⁷⁵ Tāpēc, neesot īpašiem starptautiskiem nolīgumiem, personas notiesāšana vai attaisnošana citā valstī nav šķērslis viņas tiesāšanai Vācijā.

Kriminālprocesa kodeksa 153.d pants (atteikšanās no izmeklēšanas par noziedzīgiem nodarījumiem pret valsti dominējošu publisku interešu dēļ) ir izteikts šādā redakcijā:

- “(1) Ģenerālprokuratūras prokurors var atteikties no izmeklēšanas par Tiesu likuma 74.a panta pirmās daļas 2.–6. punktā un 120. panta pirmās daļas 2.–7. punktā minētajiem noziedzīgajiem nodarījumiem, ja procesa veikšana radītu nopietna kaitējuma briesmas Vācijas Federatīvajai Republikai vai ja procesa veikšana ir pretrunā citām dominējošām publiskām interesēm.
- (2) Ja apsūdzība ir jau celta, ģenerālprokuratūras prokurors, ievērojot šā panta pirmajā daļā minētos nosacījumus, var atteikties no apsūdzības jebkurā procesa stadijā un procesu izbeigt.”

Šī norma pašreizējā redakcijā ir spēkā kopš 2015. gada 25. jūlija.⁷⁶

Tiesu likuma normās, uz kurām atsaucas Kriminālprocesa kodeksa 153.d pants, ir uzskaitīti lielākoties noziedzīgie nodarījumi pret valsti.

Kriminālprocesa kodeksa 153.e pants (atteikšanās no izmeklēšanas par noziedzīgiem nodarījumiem pret valsti aktīvas nožēlas dēļ) ir izteikts šādā redakcijā:

- “(1) Ja procesa priekšmets ir Tiesu likuma 74.a panta pirmās daļas 2.–4. punktā un 120. panta pirmās daļas 2.–7. punktā minētie noziedzīgie nodarījumi, ģenerālprokuratūras prokurors ar Federālās zemes kompetentās Augstākās tiesas piekrišanu (Tiesu likuma 120. pants) var atteikties no izmeklēšanas par šo noziedzīgo nodarījumu, ja pēc noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas pārkāpējs, pirms viņam kļuvis zināms par tā atklāšanu, ir veicinājis

⁷⁴ Pieejams: <https://dejure.org/gesetze/StPO/153c.html> [skatīts 20.07.2022.].

⁷⁵ Šo jautājumu vairākkārt savā judikatūrā ir analizējusi Vācijas Federālā Konstitucionālā tiesa: Beschluss vom 15.12.2011., BVerfG 2 BvR 148/11. Pieejams: <https://www.hrr-straftrecht.de/hrr/bverfg/11/2-bvr-148-11.php> [skatīts 31.07.2022.]; Beschluss vom 04.12.2007., BVerfG 2 BvR 38/06. Pieejams: <https://www.hrr-straftrecht.de/hrr/bverfg/06/2-bvr-38-06.php?referer=db> [skatīts 31.07.2022.]; Beschluss vom 31.03.1987., 2 BvM 2/86. Pieejams: <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv075001.html> [skatīts 31.07.2022.].

⁷⁶ Pieejams: <https://www.buzer.de/gesetz/5815/al48827-0.htm> [skatīts 20.07.2022.].

apdraudējuma novēršanu Vācijas Federatīvās Republikas pastāvēšanai, tās drošībai vai konstitucionālajai iekārtai. Tas pats attiecas uz gadījumiem, kad pārkāpējs ir sniedzis šādu pienesumu, pēc noziedzīga nodarījuma izdarīšanas atklājot iestādei ar šo noziedzīgo nodarījumu saistītās zināšanas par centieniem izdarīt valsts nodevību, demokrātiskas tiesiskas valsts apdraudējumu vai ārējās drošības apdraudējumu.

- (2) Ja apsūdzība ir jau celta, pastāvot šā panta pirmās daļas nosacījumiem, pēc Tiesu likuma 120. panta Federālās zemes kompetentā Augstākā tiesa ar ģenerālprokuratūras prokurora piekrišanu procesu var izbeigt.”

Šī norma pašreizējā redakcijā ir spēkā kopš 2015. gada 25. jūlija.⁷⁷

Tiesu likuma normās, uz kurām atsaucas Kriminālprocesa kodeksa 153.d pants, ir uzskaitīti lielākoties noziedzīgie nodarījumi pret valsti.

Kriminālprocesa kodeksa 153.f pants (atteikšanās no izmeklēšanas par Starptautiskajā kriminālkodeksā paredzētajiem noziedzīgajiem nodarījumiem) ir izteikts šādā redakcijā:

- “(1) Prokuratūra var atteikties no izmeklēšanas par noziedzīgu nodarījumu, kas sodāms saskaņā ar Starptautiskā kriminālkodeksa 6.–15. pantu, šā kodeksa 153.c panta pirmās daļas 1. un 2. punktā minētajos gadījumos, ja aizdomās turētais neuzturas Vācijā un šāda uzturēšanās nav arī sagaidāma. Tomēr, ja šā kodeksa 153.c panta pirmās daļas 1. punktā minētajos gadījumos aizdomās turētais ir Vācijas pilsonis, minētais ir piemērojams tikai tad, ja par noziedzīgo nodarījumu notiek process starptautiskajā tiesā vai valstī, kuras teritorijā noziedzīgais nodarījums izdarīts vai kuras pilsonim nodarīts kaitējums noziedzīgā nodarījuma rezultātā.
- (2) Prokuratūra var jo īpaši atteikties no izmeklēšanas par noziedzīgu nodarījumu, kas sodāms saskaņā ar Starptautiskā kriminālkodeksa 6.–12., 14. un 15. pantu, 153.c panta pirmās daļas 1. un 2. punktā minētajos gadījumos, ja:
 - 1) aizdomas nepastāv pret Vācijas pilsoni,
 - 2) noziedzīgs nodarījums nav izdarīts pret Vācijas pilsoni,
 - 3) neviena aizdomās turētā persona neuzturas Vācijā un šāda uzturēšanās nav sagaidāma,
 - 4) par noziedzīgu nodarījumu notiek process starptautiskajā tiesā vai valstī, kuras teritorijā noziedzīgais nodarījums izdarīts vai kuras pilsonis tiek turēts aizdomās, vai kuras pilsonim noziedzīgā nodarījuma rezultātā nodarīts kaitējums.

⁷⁷ Pieejams: <https://www.buzer.de/gesetz/5815/al48404-0.htm> [skatīts 20.07.2022.].

Tas pats ir piemērojams gadījumos, kad ārvalstnieks, kas tiek turēts aizdomās par ārvalstīs izdarītu noziedzīgu nodarījumu, atrodas Vācijā, taču ir izpildījušies šā panta otrās daļas pirmā teikuma 2. un 4. punktā minētie nosacījumi, kā arī ir pieļaujama un paredzēta viņa nodošana starptautiskajai tiesai vai izdošana valstij, kas veic procesu.

- (3) Ja šā panta pirmajā un otrajā daļā minētajos gadījumos ir jau celta apsūdzība, prokuratūra var atteikties no apsūdzības jebkurā procesa stadijā un procesu izbeigt.”

Šī norma pašreizējā redakcijā ir spēkā kopš 2017. gada 1. janvāra.⁷⁸

Lai piemērotu šo normu, nav nepieciešams, lai izmeklēšana būtu pabeigta. Lēmums atteikties no izmeklēšanas, pamatojoties uz Kriminālprocesa kodeksa 153.f pantu, neiegūst *res judicata* spēku. Tāpēc procesa atjaunošana, nepārkāpjot *ne bis in idem* principu, ir iespējama līdz brīdim, kamēr pabeigts process Starptautiskajā Krimināltiesā.⁷⁹

Vācijas Kriminālprocesa kodeksa 154. pants (daļēja izbeigšana vairāku noziedzīgu nodarījumu gadījumā) ir izteikts šādā redakcijā:

“(1) Prokuratūra var atteikties no izmeklēšanas par noziedzīgu nodarījumu, ja:

- 1) sods vai labošanas un aizsardzības līdzeklis, ar ko var rezultēties izmeklēšana, ir nenozīmīgs līdzās sodam vai labošanas un aizsardzības līdzeklim, kas apsūdzētajam ir piespriests ar likumīgā spēkā stājušos nolēmumu vai ir sagaidāms par citu noziedzīgu nodarījumu;
 - 2) ja spriedums par šo noziedzīgo nodarījumu nav sagaidāms saprātīgā termiņā un sods vai labošanas un aizsardzības līdzeklis, kas apsūdzētajam piemērots ar galīgu tiesas nolēmumu vai kas viņam ir sagaidāms par citu noziedzīgu nodarījumu, uzskatāms par pietiekamu, lai ietekmētu viņu un aizsargātu tiesību sistēmu.
- (2) Ja apsūdzība jau ir celta, tiesa pēc prokuratūras lūguma jebkurā stadijā var uz laiku procesu izbeigt.
- (3) Ja process ir izbeigts uz laiku sakarā ar citu noziedzīgu nodarījumu, par kuru ar galīgu tiesas nolēmumu jau ir piespriests sods vai labošanas un aizsardzības līdzeklis, procesu var atjaunot, ja piespriestais sods vai labošanas un aizsardzības līdzeklis vēlāk ir atcelts, ja vien starplaikā nav iestājies noilgums.

⁷⁸ Pieejams: <https://dejure.org/gesetze/StPO/153f.html> [skatīts 20.07.2022.].

⁷⁹ Vācijas Federālās Augstākās tiesas lieta: Beschluss vom 26.01.2011., 4 BGs 1/11 3 BJs 11/06-4, 23. rdk. Pieejams: <https://www.hrr-strafrecht.de/hrr/4/11/4-bgs-1-11.php?referer=db> [skatīts 20.08.2022.].

- (4) Ja process ir izbeigts uz laiku sakarā ar sagaidāmo sodu vai labošanas un aizsardzības līdzekli par citu noziedzīgu nodarījumu, tad, ja vien starplaikā nav iestājies noilgums, procesu var atjaunot trīs mēnešu laikā pēc tam, kad spriedums par citu noziedzīgu nodarījumu ir stājies spēkā.
- (5) Ja tiesa procesu ir izbeigusi uz laiku, tā atjaunošanai ir nepieciešams tiesas lēmums.”

Šī norma tās sākotnējā redakcijā pieņemta 1924. gadā.⁸⁰

Laika gaitā veikti atsevišķi tās grozījumi, paplašinot prokuratūras kompetenci šīs normas piemērošanā un laika periodu, kurā tā piemērojama. Tāpat atviegloti citi normas piemērošanas nosacījumi.⁸¹

Pašreizējā redakcija pieņemta 1978. gadā.⁸²

Galvenie šīs normas mērķi ir procesa paātrināšana un procesuālā ekonomija.⁸³

Tiek uzskatīts, ka šī norma ir samērīguma principa konkretizācija.⁸⁴

Izmeklēšanas stadijā procesa izbeigšanai nav nepieciešama nedz tiesas, nedz personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, piekrišana. Tādējādi norma primāri kalpo prokuratūras darba atvieglošanai.⁸⁵

Piemērojot šo normu, nav nozīmes, vai dažādie noziedzīgie nodarījumi tiek izmeklēti vienā vai vairākos procesos. Svarīgākais ir tas, lai noziedzīgs nodarījums, par kuru process tiek izbeigts, nav iztiesāts ar spēkā stājušos nolēmumu.⁸⁶

Panta pirmās daļas 1. punkta piemērošanas izejas punkts ir hipotētisks salīdzinājums starp sodu, kas jau ir piespriests, un sagaidāmo sodu par izmeklējamu noziedzīgo nodarījumu. Panta pirmās daļas 2. punkta piemērošanas izejas punkts ir hipotētisks vērtējums par procesa turpmāko ilgumu.

Noziedzīgā nodarījuma daļām, kas tiek izslēgtas no procesa, lēmumā par procesa izbeigšanu ir jābūt konkrēti (“pozitīvi”) norādītām.⁸⁷

Noziedzīgus nodarījumus, par kuriem process ir izbeigts, pamatojoties uz Kriminālprocesa kodeksa 154. pantu, noteiktās situācijās var ņemt vērā, nosakot sodu par citiem noziedzīgiem nodarījumiem. Vācijas Federālā Augstākā tiesa ir atzinusi: konstatējot un novērtējot soda noteikšanai nozīmīgos faktus, tiesnesi neierobežo apsūdzības princips (Kriminālprocesa kodeksa 155., 264. pants). Tāpēc viņš var izmeklēt un izvērtēt arī tādus noziedzīgus nodarījumus, kas nav apsūdzības priekšmets vai ir izbeigti saskaņā ar Kriminālprocesa kodeksa

⁸⁰ Duckwitz, *Die Verwertbarkeit von nach §§ 154, 154a StPO ...*, S. 40.

⁸¹ Turpat, 39.–42, 45. lpp.

⁸² Turpat, 41. lpp.

⁸³ Turpat, 62. lpp.

⁸⁴ Turpat, 65. lpp.

⁸⁵ Freyschmidt, Krumm, *Verteidigung in Straßenverkehrssachen*, S. 271.

⁸⁶ Duckwitz, *Die Verwertbarkeit von nach §§ 154, 154a StPO ...*, S. 68.

⁸⁷ Vācijas Federālās Augstākās tiesas lieta: Beschluss vom 07.11.2011., 1 StR 321/11, 9. rdk. Pieejams: <https://www.hrr-strafrecht.de/hrr/1/11/1-321-11.php?referer=db> [skatīts 28.07.2022.].

154. pantu, ciktāl tie var iegūt nozīmi, novērtējot apsūdzētā personību, un ļauj izdarīt secinājumus par viņa vainu. Tomēr šādas apsūdzētā darbības – tāpat kā ikviens apstāklis, kas ir nozīmīgs, nosakot sodu – ir jākonstatē saskaņā ar procesuālajiem noteikumiem, tātad pietiekami noteiktā veidā.⁸⁸

Vācijas Kriminālprocesa kodeksa 154.a pants (procesa aprobežošana) ir izteikts šādā redakcijā:

- “(1) Ja viena noziedzīga nodarījuma atsevišķas nošķiramas daļas vai atsevišķi no vairākiem noziedzīgiem nodarījumiem, kas izdarīti ar vienu nodarījumu, ir nenozīmīgi
- 1) attiecībā uz sagaidāmo sodu vai labošanas un aizsardzības līdzekli, vai
 - 2) līdzās sodam vai labošanas un aizsardzības līdzeklim, kas apsūdzētajam ir galīgi piespriests par citu noziedzīgu nodarījumu vai kas ir sagaidāms par citu noziedzīgu nodarījumu, izmeklēšanu var aprobežot uz pārējām noziedzīgā nodarījuma daļām vai pārējiem noziedzīgiem nodarījumiem. Atbilstoši (*mutatis mutandis*) piemēro 154. panta pirmās daļas 2. punktu. Izmeklēšanas aprobežojums ir jāfiksē lietas materiālos.
- (2) Pēc apsūdzības raksta iesniegšanas aprobežošānu jebkurā procesa stadijā var noteikt tiesa ar prokurora piekrišanu.
- (3) Tiesa jebkurā procesa stadijā var procesā no jauna iekļaut nošķirtos noziedzīgos nodarījumus vai viena noziedzīga nodarījuma daļas. Prokurora pieteikums par iekļaušanu ir apmierināms. Ja izslēgtās noziedzīga nodarījuma daļas tiek iekļautas atkārtoti, atbilstoši (*mutatis mutandis*) piemēro 265. panta ceturto daļu.”⁸⁹

Šī norma tās sākotnējā redakcijā pieņemta 1964. gadā.⁹⁰

Laika gaitā veikti atsevišķi tās grozījumi, paplašinot normas piemērošanas ietvarus, saskaņojot tos ar Kriminālprocesa kodeksa 154. panta nosacījumiem.⁹¹

Pašreizējā redakcija pieņemta 1979. gadā.⁹²

Galvenie šīs normas mērķi ir procesa paātrināšana un procesuālā ekonomija.⁹³

Tiek uzskatīts, ka šī norma ir samērīguma principa konkretizācija.⁹⁴

⁸⁸ Vācijas Federālās Augstākās tiesas lieta: Beschluss vom 18.03.2015., 2 StR 54/15, 4. rdk. Pieejams: <https://www.hrr-straftrecht.de/hrr/2/15/2-54-15.php?referer=db> [skatīts 28.07.2022.].

⁸⁹ Kriminālprocesa kodeksa 265. panta ceturto daļu paredz tiesas pienākumu atlikt lietas izskatīšanu, ja tas ir nepieciešams aizstāvības realizēšanai.

⁹⁰ Duckwitz, *Die Verwertbarkeit von nach §§ 154, 154a StPO ...*, S. 43.

⁹¹ Turpat, 44.–45. lpp.

⁹² Turpat, 44. lpp.

⁹³ Turpat, 62. lpp.

⁹⁴ Duckwitz, *Die Verwertbarkeit von nach §§ 154, 154a StPO ...*, S. 65.

Panta pirmajā daļā ar terminu “atsevišķi no vairākiem noziedzīgiem nodarījumiem, kas izdarīti ar vienu nodarījumu” ir domāti gadījumi, kad vairāki noziedzīgi nodarījumi veido ideālo kopību.

Noziedzīgā nodarījuma daļām, kas tiek izslēgtas no procesa, lēmumā par procesa izbeigšanu ir jābūt konkrēti (“pozitīvi”) norādītām.⁹⁵

Vācijas Kriminālprocesa kodeksa 154.b pants (atteikšanās no izmeklēšanas izdošanas un izraidīšanas gadījumā) ir izteikts šādā redakcijā:

- “(1) No apsūdzības celšanas var atteikties, ja aizdomās turētais par noziedzīgu nodarījumu tiek izdots ārvalstij.
- (2) Tas pats attiecas arī uz gadījumu, ja aizdomās turētais par citu noziedzīgu nodarījumu tiek izdots ārvalstij vai nodots starptautiskajai krimināltiesai un sods vai labošanas un aizsardzības līdzeklis, ko varētu piespriest iekšzemē, līdzās sodam vai drošības un aizsardzības līdzeklim, kas viņam galīgi ir piemērots ārvalstīs vai ko viņš var sagaidīt ārvalstīs, ir nenozīmīgs.
- (3) No apsūdzības celšanas var atteikties arī tad, ja aizdomās turētais tiek izraidīts no šā kodeksa piemērošanas teritorijas.
- (4) Ja šā panta pirmajā, otrajā un trešajā daļā minētajos gadījumos ir jau celta apsūdzība, tiesa pēc prokurora lūguma uz laiku procesu izbeidz. Šā kodeksa 154. panta trešo, ceturto un piekto daļu piemēro atbilstoši (*mutatis mutandis*) ar nosacījumu, ka ceturtajā daļā noteiktais termiņš ir viens gads.”

Šī norma pašreizējā redakcijā ir spēkā kopš 2015. gada 1. augusta.⁹⁶

Vācijas Kriminālprocesa kodeksa 154.c pants (atteikšanās no izmeklēšanas pret piespiešanā un izspiešanā cietušo) ir izteikts šādā redakcijā:

- “(1) Ja piespiešana vai izspiešana (Kriminālkodeksa 240., 253. pants) ir izdarīta, draudot atklāt noziedzīgu nodarījumu, prokuratūra var atteikties no izmeklēšanas par noziedzīgu nodarījumu, kuru piedraudēts atklāt, ja vien vainas izpirkšana nav nepieciešama noziedzīgā nodarījuma smaguma dēļ.
- (2) Ja piespiešanā vai izspiešanā, vai cilvēku tirdzniecībā cietušais (Kriminālkodeksa 240., 253., 232. pants) paziņo par šo noziedzīgu nodarījumu (158. pants) un tādējādi nosacīti kļūst zināms cietušā izdarīts noziedzīgs nodarījums, prokuratūra var atteikties no izmeklēšanas par šo noziedzīgu nodarījumu, ja vien nav nepieciešama vainas izpirkšana noziedzīgā nodarījuma smaguma dēļ.”

⁹⁵ Vācijas Federālās Augstākās tiesas lieta: Beschluss vom 07.11.2011., 1 StR 321/11, 9. rdk. Pieejams: <https://www.hrr-strafrecht.de/hrr/1/11/1-321-11.php?referer=db> [skatīts 28.07.2022.].

⁹⁶ Pieejams: <https://dejure.org/gesetze/StPO/154b.html> [skatīts 28.07.2022.].

Pašreizējā redakcijā šī norma ir spēkā kopš 2016. gada 15. oktobra.⁹⁷

Ar šo normu piespiešanā, izspiešanā un cilvēku tirdzniecībā cietušajiem tiek radīts stimuls ziņot par noziedzīgiem nodarījumiem, kas izdarīti pret viņiem, nebaidoties, ka viņi varētu tikt saukti pie atbildības pat par maznozīmīgiem noziedzīgiem nodarījumiem.⁹⁸

Vācijas Kriminālprocesa kodeksa 154.d pants (procesa veikšana prejudiciāla civiltiesiska vai administratīvi tiesiska jautājuma gadījumā) ir izteikts šādā redakcijā:

“Ja apsūdzības celšana par kriminālpārkāpumu ir atkarīga no jautājuma, kas izspriežams saskaņā ar civilajām vai administratīvajām tiesībām, prokuratūra var noteikt termiņu jautājuma izlemšanai civilajā vai administratīvajā procesā. Par to ir informējama persona, kura ziņojusi par kriminālpārkāpumu. Ja termiņš ir beidzies bez rezultātiem, prokuratūra var procesu izbeigt.”

Šī norma pašreizējā redakcijā ir spēkā kopš 2015. gada 25. jūlija.⁹⁹

Kriminālprocesa kodeksa 154.d pants kalpo, ne tikai lai izvairītos no krimināl-izmeklēšanas procedūras ļaunprātīgas izmantošanas ar mērķi savākt materiālus civilprocesam. Tā mērķis ir novērst arī to, ka krimināltiesībās uz kādu juridisku jautājumu tiek sniegta cita atbilde nekā specializētajās tiesās, kurām ir uzdots izlemt attiecīgo jautājumu. Krimināltiesībām ir pakārtota nozīme civiltiesību prejudiciālajos jautājumos katrā ziņā tad, ja civiltiesībās attiecīgajiem faktiskajiem apstākļiem ir paredzēti īpaši noteikumi un procedūras, kuru mērķis ir pienācīgi aizsargāt iesaistīto pušu intereses.¹⁰⁰

Minētās atziņas attiecināmas arī uz attiecīgajiem administratīvo tiesību (prejudiciālajiem) jautājumiem. Kā viens no piemēriem, kad praksē piemērota šī norma, ir īpašuma piederības jautājuma noskaidrošana. Procesā par iespējamo piesavināšanos un krāpšanu, kas uzsākts pēc vīra pieteikuma pret sievu, tiesa atzina par pamatotu Kriminālprocesa kodeksa 154.d panta piemērošanu, norādot tālāk minēto.

Īpašumtiesību stāvokļa novērtēšana principā ir civiltiesu kompetencē. Lai noskaidrotu īpašumtiesības uz sūdzībā uzskaitītajiem objektiem, būtu nepieciešama plaša izmeklēšana un ar to saistīti vērtējumi saskaņā ar civiltiesībām.

⁹⁷ Pieejams: <https://dejure.org/gesetze/StPO/154c.html> [skatīts 28.07.2022.].

⁹⁸ Šādā nozīmē par cilvēktirdzniecībā cietušajiem skat.: Deutscher Bundestag Drucksache 18/9095 18. Wahlperiode. Beschlussempfehlung und Bericht des Ausschusses für Recht und Verbraucherschutz (6. Ausschuss) zu dem Gesetzentwurf der Bundesregierung. 06.07.2016. S. 48. Pieejams: https://www.bmj.de/SharedDocs/Gesetzgebungsverfahren/Dokumente/Beschluss_Rechtausschuss_Menschenhandel.pdf?__blob=publicationFile&v=2 [skatīts 25.08.2022.].

⁹⁹ Pieejams: https://www.buzer.de/154d_StPO.htm [skatīts 29.07.2022.].

¹⁰⁰ Vācijas Federālās zemes Augstākās tiesas lieta (OLG Nürnberg): Beschluss vom 02.02.2011., 1 Ws 33/11, 12. rdk. Pieejams: <https://openjur.de/u/333908.html> [skatīts 08.08.2022.].

Tas varētu novest pie atšķirīgiem rezultātiem nekā civiltiesas veiktais vērtējums. Turklāt ir vēl viens aspekts: lielākā daļa attiecīgo priekšmetu ir mājsaimniecības priekšmeti, par kuriem notiekošajā laulības šķiršanas procesā var pieņemt īpašu sadales lēmumu, ciktāl tie ir abu laulāto kopīpašums. Saskaņā ar Civilt kodeksa 1568.b panta otrās daļas b) apakšpunktu šajā tiesvedībā ir prezumējams, ka visi laulības laikā iegūtie sadzīves priekšmeti ir laulāto kopīpašums. Prokurora veiktā šo priekšmetu īpašumtiesību noskaidrošana varētu kaitēt lēmumam, kas jāpieņem laulības šķiršanas procesā, un, iespējams, varētu apdraudēt tajā panākto interešu saskaņošanu.¹⁰¹

Vācijas Kriminālprocesa kodeksa 154.e pants (atteikšanās no izmeklēšanas nepatiesa ziņojuma vai aizvainojuma gadījumā) ir izteikts šādā redakcijā:

- “(1) No apsūdzības celšanas par nepatiesu ziņojumu vai apvainojumu (Kriminālkodeksa 164., 185.–188. pants) ir jāatsakās, kamēr par nodarījumu, par kuru ziņots vai apgalvots, notiek kriminālprocess vai disciplinārais process.
- (2) Ja publiska vai privāta apsūdzība ir jau celta, tiesa aptur procesu līdz kriminālprocesa vai disciplinārā procesa pabeigšanai par nodarījumu, par kuru ir ziņots vai apgalvots.
- (3) Līdz kriminālprocesa vai disciplinārā procesa pabeigšanai par nodarījumu, par kuru ir ziņots vai apgalvots, noilguma termiņš par nepatiesu ziņojumu vai apvainojumu tiek apturēts.”

Pašreizējā redakcijā norma ir spēkā kopš 2015. gada 25. jūlija.¹⁰²

2.5.3. Lietderīguma izpaušme dažādos kriminālprocesa posmos

No iepriekš analizētā tiesiskā regulējuma izriet, ka lietderības principa piemērošana pamatā ir prokuratūras un tiesas kompetencē. Policijai šādu tiesību nav.¹⁰³

Lietderības princips parasti tiek piemērots līdz apsūdzības celšanai¹⁰⁴ vai iztiesāšanas stadijā.

Pirmstiesas procesā par to lemj prokuratūra, iztiesāšanas stadijā – tiesa.

Lai nodrošinātu kontroli, piemērojot lietderības principu pirmstiesas izmeklēšanā, dažos gadījumos Kriminālprocesa kodekss prasa prokuratūrai saņemt tiesas akceptu. Iztiesāšanas stadijā dažos gadījumos tiesa procesu var izbeigt ar

¹⁰¹ Vācijas Federālās zemes Augstākās tiesas lieta (OLG Nürnberg): Beschluss vom 02.02.2011., 1 Ws 33/11, 13. rdk. Pieejams: <https://openjur.de/u/333908.html> [skatīts 08.08.2022.].

¹⁰² Pieejams: https://www.buzer.de/154e_StPO.htm [skatīts 08.08.2022.].

¹⁰³ Tajā pašā laikā policijai likumības princips ir saistošs bez ierobežojumiem. Lesch, H. Das Legalitätsprinzip. Pieejams: <https://www.redeker.de/assets/pdf/lehmaterial/2020/9/StPR%20I%20-%20SS%202020%20-%202.3%20Das%20Legalitaetsprinzip.pdf> [skatīts 09.08.2022.].

¹⁰⁴ Apsūdzības celšana saskaņā ar Vācijas tiesisko regulējumu sakrīt ar lietas nodošanu tiesai, t. i., atsevišķa kriminālvajāšanas stadija pirmstiesas procesā nav paredzēta.

prokuratūras piekrišanu (skat., piemēram, Kriminālprocesa kodeksa 153. panta otro daļu, 153.a panta otro daļu, 153.b panta otro daļu, 154.a panta otro daļu).

Daļa analizēto normu ļauj lietderības principu piemērot, arī lemjot jautājumu par kriminālprocesa uzsākšanas pieļaujamību, piemēram, Kriminālprocesa kodeksa 153.c pants (atteikšanās no izmeklēšanas par ārvalstīs izdarītiem noziedzīgiem nodarījumiem), 153.d pants (atteikšanās no izmeklēšanas par noziedzīgiem nodarījumiem pret valsti dominējošu publisku interešu dēļ).

Par lietderības principa izpausmes formu tiek uzskatīti arī tie gadījumi, kad noziedzīgie nodarījumi izmeklējami tikai pēc personas, kurai ir tiesības iesniegt pieteikumu, ierosinājuma (Kriminālkodeksa 77. pants).

Arī šajos gadījumos lietderības princips piemērojams, lemjot jautājumu par kriminālprocesa uzsākšanas pieļaujamību.

Noziedzīgo nodarījumu loks, kas ir izmeklējami tikai pēc personas, kurai ir tiesības iesniegt pieteikumu, ierosinājuma, ir ievērojami plašāks, nekā to paredz Latvijas Kriminālprocesa likums. Tāpēc to izsmēlošs uzskaitījums nav iespējams. Piemēram, par tādiem ir atzīti: mājokļa neaizskaramības pārkāpšana (Kriminālkodeksa 123. pants), ekshibicionistikas darbības (Kriminālkodeksa 183. pants), apvainošana (Kriminālkodeksa 185. pants), sarunas ierakstīšana bez dalībnieka ziņas (Kriminālkodeksa 201. pants), korespondences pārkāpšana (Kriminālkodeksa 202. pants), privāta noslēpuma izpaušana (Kriminālkodeksa 203. pants), zādzība, kas izdarīta pret tuvām personām (Kriminālkodeksa 247. pants), miesas bojājumu nodarīšana aiz neuzmanības (Kriminālkodeksa 229. pants), mantas bojāšana (Kriminālkodeksa 303. pants) u. c.¹⁰⁵

Prokuratūras lēmumus par procesa izbeigšanu cietušais var pārsūdzēt amatā augstākam prokuroram (Kriminālprocesa kodeksa 171. pants un 172. panta pirmā daļa). Amatā augstāka prokurora lēmumus parasti var pārsūdzēt tiesai. Tomēr tas neattiecas uz gadījumiem, kad process ir izbeigts, pamatojoties uz Kriminālprocesa kodeksa 153. panta pirmo daļu, 153.a panta pirmo daļu, 153.b panta pirmo daļu, 153.c–154. panta pirmo daļu, 154.b un 154.c pantu (Kriminālprocesa kodeksa 172. panta otrā daļa).

¹⁰⁵ Plašāks uzskaitījums atrodams: <https://dejure.org/cgi-bin/suche?Suchenach=Die+Tat+wird+nur+auf+Antrag+verfolgt> [01.08.2022.].

2.6. Obligātuma un lietderīguma principi kriminālprocesā. Šveice

Māris Leja

2.6.1. Obligātuma/lietderīguma principa izpratne, vieta kriminālprocesa pamatprincipu sistēmā, tiesiskais regulējums un aktuālie attīstības jautājumi

Šveices kriminālprocesā tiek piemērots galvenokārt likumības princips. Šā principa prioritārais raksturs tiek pamatots ar tiesisko noteiktību un vienlīdzību, patvaļas aizliegumu, kriminālvajāšanas monopolu, pienākumu aizsargāt taisnīgumu, kā arī ar krimināltiesību vienveidīgas piemērošanas preventīvo efektu.¹⁰⁶

Lietderības princips kā izņēmums no likumības principa tiek pamatots ar to, ka pienākums veikt kriminālprocesu ir ierobežojams sakarā ar hronisku izmeklēšanas iestāžu noslodzi un ievērojot samērīguma principu.¹⁰⁷ Legalitātes principa ierobežojuma primārais mērķis ir procesuālā ekonomija.¹⁰⁸

Lai gan lietderības princips tiek uzskatīts par izņēmumu no likumības principa, Šveicē – tāpat kā Vācijā – tas ir iestrādāts samērā lielā skaitā tiesību normu. Līdz ar to šajā pētījumā izsmeltošs to uzskaitījums nav iespējams. Tiks aplūkotas tikai attiecīgās Kriminālkodeksa un Kriminālprocesa kodeksa normas, turklāt aprobežojoties ar svarīgākajām.

Par lietderības principa izpausmes formu Šveicē tiek uzskatīti arī tie gadījumi, kad noziedzīgie nodarījumi izmeklējami tikai pēc personas, kurai ir tiesības iesniegt pieteikumu, ierosinājuma, kā arī privātapsūdzības lietas.¹⁰⁹ Šo noziedzīgo nodarījumu loks ir visai plašs. Piemēram, saskaņā ar tiesisko stāvokli 2012. gadā 41 noziedzīgs nodarījums bija iekļauts to kategorijā, kas ir uzsākams pēc personas, kurai ir tiesības iesniegt pieteikumu, ierosinājuma.¹¹⁰

Lai gan lietderības princips (tā mērenajā izpausmes formā) Šveices juridiskajā literatūrā nepārprotami tiek aizstāvēts, tomēr joprojām ir arī iebildumi pret to, jo šis princips tiek saistīts ar patvaļu, tiesisko nevienlīdzību un preventīvās iedarbības trūkumu. Krimināltiesību ekonomizēšana juridiskajā literatūrā tiek vērtēta kritiski. Joprojām pastāv arī politiska pretestība pret lietderības principu.¹¹¹

¹⁰⁶ Went, F. *Das Opportunitätsprinzip im niederländischen und schweizerischen Strafverfahren*. Eine rechtsvergleichende Studie unter besonderer Berücksichtigung der Rechtsgeschichte und des internationalen Rechts. Dissertation. Zürich, August 2012, S. 213.

¹⁰⁷ Thommen, M. *Strafprozessrecht. Das Opportunitätsprinzip im Vorverfahren*. Pieejams: https://www.ius.uzh.ch/dam/jcr:00000000-09ca-eb9b-0000-00005c0947e9/09_Thomas-Grob_Exposee_StPO.pdf [skatīts 03.08.2022.].

¹⁰⁸ Turpat.

¹⁰⁹ Went, *Das Opportunitätsprinzip im niederländischen und ...*, S. 82.

¹¹⁰ Turpat, 217. lpp.

¹¹¹ Turpat, 213. lpp.

Tomēr vispārēja tendence – tāpat kā Vācijā – ir tāda, ka normu skaits, kas konkretizē lietderības principu, arvien palielinās.

2.6.2. Lietderīguma kritēriji un piemērošanas gadījumi un alternatīvas, neuzsākot vai izbeidzot kriminālprocesu lietderīguma dēļ

Kriminālkodeksa¹¹² redakcijā, kas stājies spēkā 2007. gada 1. janvārī, lietderības princips ir konkretizēts 52.–54. pantā.

Kriminālkodeksa 52. pants noteic: kompetentā iestāde atsakās no izmeklēšanas turpināšanas, nodošanas tiesai vai sodīšanas, ja vaina un noziedzīga nodarījuma sekas ir nenozīmīgas.

Kriminālkodeksa 53. pants noteic: ja pārkāpējs ir atlīdzinājis nodarīto zaudējumu vai ir pielicis visas pūles, lai labotu nodarīto kaitējumu, kompetentā iestāde atsakās no izmeklēšanas turpināšanas, nodošanas tiesai vai sodīšanas, ja:

- a) ir apsverama nosacītas brīvības atņemšanas piemērošana uz laiku līdz vienam gadam, nosacīts naudas sods vai naudas sods,
- b) publiskās un cietušā intereses veikt procesu ir zemas,
- c) pārkāpējs ir atzinis nodarījuma faktiskos apstākļus.

Kriminālkodeksa 54. pants noteic: ja pārkāpēju viņa noziedzīgā nodarījuma tiešās sekas ir skārušas tik smagi, ka sods būtu nepiemērots, kompetentā iestāde atsakās no izmeklēšanas turpināšanas, nodošanas tiesai vai sodīšanas.

Turpinājumā šo normu vispārīgs komentārs, kam sekos katras normas detalizētāks komentārs.

Kriminālkodeksa 52.–54. pants ir paredzēts, galvenokārt lai ievērotu samērīguma principu.

Līdz 2007. gada 1. janvārim pēc satura identiskas vai līdzīgas normas bija atrodamas tikai atsevišķu Šveices kantonu procesuālajos likumos.¹¹³ Tātad attiecīgie noteikumi nebija spēkā visā Šveices teritorijā. Vienīgi Kriminālkodeksa 54. pantam identiska norma kopš 1990. gada 1. janvāra bija iekļauta Kriminālkodeksā, kas bija spēkā visā valsts teritorijā (66.bis pants).¹¹⁴

Piemērojot Kriminālkodeksa 52.–54. pantu, ir jāievēro nevainīguma prezumpcijas princips. Lai to īstenotu, tiek uzskatīts, ka procesa izbeigšanas gadījumā – arī pamatojoties uz likumā noteiktajiem iemesliem atbrīvošanai no soda – nav jāpieņem lēmums par formālu vainas konstatēšanu.¹¹⁵ Tajā pašā laikā, lai atsaucē uz likumā noteiktajiem iemesliem atbrīvošanai no soda būtu pamats, attiecīgajos lēmumos par izbeigšanu ir pieļaujams atzīt, ka pastāv pietiekamas aizdomas,

¹¹² Šveices Kriminālkodekss. Pieejams: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/54/757_781_799/de [skatīts 08.08.2022.].

¹¹³ Went, *Das Opportunitätsprinzip im niederländischen und ...*, S. 120–123.

¹¹⁴ Turpat, 129. lpp.

¹¹⁵ Šveices Federālās Augstākās tiesas lieta: Urteil vom 20.04.2011., 1B_3/2011, 2.5.1. punkts. Pieejams: https://www.servat.unibe.ch/dfr/bger/2011/110420_1B_3-2011.html [skatīts 06.08.2022.].

respektīvi, hipotētiski ir izpildījušies kriminālatbildības nosacījumi.¹¹⁶ Piemēram, nevainīguma prezumpcijas pārkāpums nav pieļauts, ja apstrīdētajā lēmumā norādīts, ka apsūdzības gadījumā tiesa “ar augstu ticamības pakāpi” būtu konstatējusi kriminālatbildības nosacījumu izpildīšanos.¹¹⁷

Minētā pieeja atbilst Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrai, saskaņā ar kuru ir jānošķir viedoklis, ar kuru tiek pausta konkrētās personas vaina (*finding of guilt* – angļu val.), no viedokļa, kas apraksta vienīgi aizdomu stāvokli (*state of suspicion* – angļu val.). Nevainīguma prezumpciju pārkāpj tikai pirmā veida viedoklis.¹¹⁸

Ņemot vērā, ka procesa izbeigšanas nosacījums ir pietiekamu pierādījumu savākšana, tas ir novedis pie tā, ka Kriminālkodeksa 52.–54. pants gandrīz nav spējis atbrīvot kompetentās iestādes no nevajadzīgas kriminālprocesuālo darbību veikšanas.¹¹⁹

Kriminālkodeksa 52. pantam ir obligāts raksturs, respektīvi, konstatējot attiecīgās pazīmes, process ir jāizbeidz. Ja šajā normā paredzētos nosacījumus konstatē tiesa, ir taisāms nevis attaisnojošs, bet gan notiesājošs spriedums, vienlaikus atsakoties no soda piemērošanas.¹²⁰

Lai piemērotu Kriminālkodeksa 52. pantu, ir jākonstatē abi tajā minētie nosacījumi. Noziedzīgā nodarījuma izdarītāja vainas izvērtēšana ir balstāma uz soda noteikšanas kritērijiem, kas uzskaitīti Kriminālkodeksa 47. pantā, t. i., ir jāņem vērā ne tikai vainas pakāpe, bet arī iepriekšējā dzīve (pagātne), personīgā situācija un soda ietekme uz apsūdzēto.¹²¹

Noziedzīga nodarījuma seku jēdziens ietver ne tikai noziedzīgā nodarījuma sastāvā paredzētās sekas, bet arī visas noziedzīgā nodarījuma sekas, kas radušās izdarītāja vainas dēļ. Smagākas sekas nevar kompensēt ar citiem komponentiem, kas vērtējami par labu attiecīgajai personai.¹²²

Atbrīvošana no soda ir apsverama tikai par tādiem noziedzīgiem nodarījumiem, par kuriem nav nepieciešama soda piemērošana vispār. Tāpēc pat maznozīmīga noziedzīga nodarījuma gadījumā atbrīvot no soda var tikai tad, ja vainas un seku nenozīmīguma dēļ tas kvalitatīvi atšķiras no citiem gadījumiem ar nelielu vainu un sekām. Lai nebūtu nepieciešama soda piemērošana, personas rīcībai ir

¹¹⁶ Šveices Federālās Augstākās tiesas lieta: Urteil vom 20.04.2011., 1B_3/2011, 2.5.2. punkts. Pieejams: https://www.servat.unibe.ch/dfr/bger/2011/110420_1B_3-2011.html [skatīts 06.08.2022.].

¹¹⁷ Turpat, 2.5.2. punkts.

¹¹⁸ Eiropas Cilvēktiesību tiesas lieta: Urteil vom 28.11.2002., Bsw. 45313/99, Marziano gegen Italien. Pieejams: http://www.ris.bka.gv.at/Dokument.wxe?Abfrage=Justiz&Dokumentnummer=JJT_20021128_AUSL000_000BSW45313_9900000_000 [07.08.2022.].

¹¹⁹ Thommen, Strafprozessrecht. *Das Opportunitätsprinzip im Vorverfahren.*

¹²⁰ Šveices Federālās Augstākās tiesas lieta: Urteil vom 06.03.2009., BGE 135 IV 130, 13. rdk. Pieejams: <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bge/c4135130.html> [skatīts 10.08.2022.].

¹²¹ Turpat, 14. rdk.

¹²² Turpat.

jābūt nenozīmīgai salīdzinājumā ar citiem tipiskiem nodarījumiem, uz kuriem attiecas tā pati tiesību norma (gan vainas, gan seku ziņā). Tāpēc ir jāvadās pēc noziedzīga nodarījuma standarta gadījuma. Tas atstāj tikai salīdzinoši šauru lauku šīs normas piemērošanai.¹²³

Šīs normas piemērošanu var pamatot arī ar apstākļiem, kas iestājušies pēc noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas. Judikatūrā tas pamatots šādi: pat tad, ja ir izpildījušies kriminālsodāmas rīcības nosacījumi (pazīmes), nepieciešamība sodīt faktisku vai juridisku iemeslu dēļ var jau sākotnēji nepastāvēt vai arī zust pēc tam. Tādējādi šī norma attiecas arī uz gadījumiem, kad vairs nepastāv nepieciešamība sodīt izmeklēšanas vai tiesas procesa laikā. Tas izriet no tā, ka vainas novērtējumā ir jāņem vērā ne tikai tie konkretizējošie apstākļi, kas uzskaitīti Kriminālkodeksa 47. panta 2. punktā. Lemjot par to, vai vaina ir nenozīmīga, ir jāņem vērā visi relevantie soda noteikšanas komponenti, tostarp pārkāpēju raksturojošas ziņas – viņa pagātne, personiskie apstākļi vai uzvedība pēc noziedzīga nodarījuma izdarīšanas. Turklāt var ņemt vērā arī procesa neattaisnotu novilcināšanu, kā arī iemeslus soda mīkstināšanai, kas nav saistīti ar vainu, piemēram, samērā ilgs laiks, kas pagājis kopš noziedzīga nodarījuma izdarīšanas.¹²⁴

Personīgais viedoklis: ja, lemjot jautājumu par Kriminālkodeksa 52. panta piemērošanu, ir jāņem vērā arī tādi faktori, kas nav saistīti ar personas vainu, var izdarīt secinājumu, ka normas formulējums ir šaurāks, nekā tas tiek piemērots praksē.

Saskaņā ar likuma anotāciju Kriminālkodeksa 53. pants kalpo galvenokārt cietušā interesēs. Cietušais bieži vien vairāk ir ieinteresēts, lai tiktu kompensēts nodarītais kaitējums, nevis sodīts pārkāpējs. Kaitējuma atlīdzināšana attaisno atbrīvošanu no soda; nepieciešamība sodīt samazinās, jo pārkāpēja darbības kalpo izlīgumam un sabiedriskā miera nostiprināšanai.¹²⁵

Saskaņā ar judikatūru pārkāpējam ir jāatzīst normas pārkāpums un jāpieliek pūles, lai atjaunotu sabiedrisko mieru.¹²⁶ Tomēr nav nepieciešams konstatēt, ka cietušais piekrit piemērot Kriminālkodeksa 53. pantu. Kompetentā iestāde pēc saviem ieskatiem lemj, vai pārkāpējs ir sedzis kaitējumu vai darījis visu iespējamo, lai atlīdzinātu nodarīto kaitējumu.¹²⁷

Ja noziedzīgs nodarījums vērst pret indivīda interesēm un cietušo, kas piekrit kaitējuma atlīdzināšanai, bieži vien vairs nepastāv arī publiska interese procesa turpināšanai. Savukārt, ja noziedzīgs nodarījums ir vērst pret publiskām interesēm,

¹²³ Šveices Federālās Augstākās tiesas lieta: Urteil vom 06.03.2009., BGE 135 IV 130, 15. rdk. Pieejams: <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bge/c4135130.html> [skatīts 10.08.2022.].

¹²⁴ Šveices Federālās Augstākās tiesas lieta: Urteil vom 06.03.2009., BGE 135 IV 130. Pieejams: <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bge/c4135130.html> [skatīts 10.08.2022.].

¹²⁵ Šveices Federālās Augstākās tiesas lieta: Urteil vom 29.10.2009., BGE 136 IV 41, 10. rdk. Pieejams: <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bge/c4136041.html> [skatīts 10.08.2022.].

¹²⁶ Turpat, 11. rdk.

¹²⁷ Turpat, 12. rdk.

ir jāizvērtē, vai pietiek ar zaudējumu atlīdzināšanu, vai arī no vainas izpirkšanas un prevencijas viedokļa ir nepieciešama papildu krimināltiesiska reakcija.¹²⁸

Publiska interese procesa turpināšanai samazinās, ja kopš noziedzīga nodarījuma izdarīšanas ir pagājis ilgāks laiks. Arī vienlīdzīga attieksme pret pārkāpējiem ir publiskās interesēs. Tāpēc, piemērojot Kriminālkodeksa 53. pantu, nedrīkst privileģēt turīgas personas.¹²⁹ Kriminālkodeksa 54. pants ļauj atteikties no procesa turpināšanas, lai personai, pret kuru ir veicama izmeklēšana, aiztaupītu ilgu un dārgu procesu, kas noteiktos apstākļos var būt tikpat apgrūtināošs kā pati notiesāšana.¹³⁰

Tiesu praksē daudzas lietas, kurās piemērots Kriminālkodeksa 54. pants, attiecas uz situācijām, kurās personas vainas dēļ izraisītā ceļu satiksmes negadījumā viņa pati ir guvusi smagus miesas bojājumus, kā arī uz nonāvēšanu aiz neuzmanības, kas izraisījusi nopietnas (fiziskas vai psiholoģiskas) ciešanas viņai.¹³¹ Piemēram, šī norma piemērota, konstatējot, ka kļūdaina apdzīšanas manevra dēļ sieva aiz neuzmanības nonāvējusi savu vīru.¹³² Tomēr Kriminālkodeksa 54. panta piemērošana ir iespējama arī tišos noziedzīgos nodarījumos.¹³³ Pat tišas slepkavības gadījumā nav izslēgta tās piemērošana, piemēram, ja māte, kura tīši nonāvējusi savu bērnu, vienlaikus neveiksmīgi mēģinājusi izdarīt pašnāvību. Parlamenta debatēs minēts gadījums ar laupītāju, kurš, kāpjot pa fasādi, nokrīt un gūst smagus savainojumus.¹³⁴

Lai gan Kriminālkodeksa 54. pants ir piemērojams ne tikai ārkārtējos gadījumos un tas nav tikai izņēmuma noteikums, tomēr šī norma nevar būt daļa no ikdienas krimināltiesību piemērošanas prakses. Arī Parlamenta debatēs norādīts, ka norma nebūtu jāinterpretēt paplašināti.¹³⁵

Saskaņā ar tiesu praksi Kriminālkodeksa 54. pants ir katrā ziņā pārkāpts, ja tas netiek piemērots gadījumā, kad viegla vaina rada ļoti smagas tiešas sekas pašam pārkāpējam, vai tiek piemērots, ja smaga vaina ir izraisījusi viņam tikai vieglas sekas. Starp šīm divām galējībām, izvērtējot konkrētās lietas konkrētos apstākļus, tiesnesim ir plaša rīcības brīvība. Tāpēc, ja šīs normas piemērošana jau

¹²⁸ Šveices Federālās Augstākās tiesas lieta: Urteil vom 27.11.2008., BGE 135 IV 12, 29. rdk. Pieejams: <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bge/c4135012.html> [skatīts 12.08.2022.].

¹²⁹ Turpat, 30. rdk.

¹³⁰ Šveices Federālās Augstākās tiesas lieta: Urteil vom 17.03.2011., 137 IV 105, 12. rdk. Pieejams: <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bge/c4137105.html> [skatīts 12.08.2022.].

¹³¹ Turpat, 16. rdk.

¹³² Turpat, 17. rdk.

¹³³ Turpat, 16. rdk. Šveices Federālās Augstākās tiesas lieta: Urteil vom 28.04.1995., BGE 121 IV 262, 39.–40. rdk. Pieejams: <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bge/c4121162.html> [skatīts 13.08.2022.].

¹³⁴ Šīs tēzes izteiktas par analoga satura normu (Kriminālkodeksa 66.bis pantu), kas bija spēkā līdz 2007. gada 1. janvārim. Šveices Federālās Augstākās tiesas lieta: Urteil vom 28.04.1995., BGE 121 IV 262, 40. rdk. Pieejams: <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bge/c4121162.html> [skatīts 13.08.2022.].

¹³⁵ Šveices Federālās Augstākās tiesas lieta: Urteil vom 17.03.2011., 137 IV 105, 17. rdk. Pieejams: <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bge/c4137105.html> [skatīts 13.08.2022.].

sākotnēji nav izslēgta, tiesnesim vispirms ir jānosaka sods, neņemot vērā to, kā noziedzīgais nodarījums ir ietekmējis pārkāpēju, lai pēc tam novērtētu šo sodu, ņemot vērā viņam radītās noziedzīgā nodarījuma tiešās sekas. Šāda izsvēršana var atklāt, ka par pilnīgu atbrīvošanu no soda nevar būt ne runas, taču, ņemot vērā noziedzīgā nodarījuma radītās tiešās sekas pārkāpējam, atbilstošs ir vienīgi vieglāks sods.¹³⁶ Konstatējot noziedzīgā nodarījuma smagās sekas, šīs normas jēga ļauj tiesnesim pēc saviem ieskatiem piemērot arī vieglāku sodu. Tas atbilst judikatūrai, saskaņā ar kuru pilnvaras atteikties no soda piemērošanas ietver šaurāku pilnvaru – pēc tiesneša ieskatiem piemērot vieglāku sodu.¹³⁷

Piemērojot Kriminālkodeksa 54. pantu, ir jāņem vērā arī tas, ka nav pieļaujama daļēja atteikšanās no procesa turpināšanas vai daļēja atbrīvošana no soda, ja procesuālajā nozīmē ir konstatējami vienoti (nedalāmi) lietas apstākļi un vairāki noziedzīgi nodarījumi veido ideālo kopību. Savukārt, ja vainīgais ir izdarījis vairākus noziedzīgus nodarījumus, kas ir savstarpēji neatkarīgi viens no otra, viņš ir atbrīvojams no soda tikai par to noziedzīgo nodarījumu, kura izdarīšanas dēļ viņam ir tieši nodarīts smags kaitējums. Kā piemērs literatūrā minēts brauciens ar automašīnu, kas beidzās letāli, un tam sekojoša krāpšana.¹³⁸

Šajā piemērā Kriminālkodeksa 54. panta piemērošanai par krāpšanu nav pamata.

2011. gada 1. janvārī visā Šveices teritorijā spēkā stājās Šveices Kriminālprocesa kodekss,¹³⁹ kas aizstāja Šveices kantonu procesuālos likumus.

Lietderības princips ir konkretizēts šā kodeksa 8. pantā. Tas ir izteikts šādā redakcijā:

- “(1) Prokuratūra un tiesas atsakās no izmeklēšanas turpināšanas, ja to paredz federālais likums, jo īpaši pastāvot Kriminālkodeksa 52., 53. un 54. panta nosacījumiem.
- (2) Ja privātā prasītāja intereses¹⁴⁰ nav dominējošas, prokuratūra un tiesas atsakās no izmeklēšanas turpināšanas arī tad, ja:
 - a) līdzās citiem noziedzīgiem nodarījumiem, kuri personai tiek inkriminēti, noziedzīgam nodarījumam nav būtiskas nozīmes paredzamā soda vai ietekmēšanas līdzekļa noteikšanā;

¹³⁶ Šīs tēzes izteiktas par analoga satura normu (Kriminālkodeksa 66.bis pantu), kas bija spēkā līdz 2007. gada 1. janvārim. Šveices Federālās Augstākās tiesas lieta: Urteil vom 28.04.1995., BGE 121 IV 262, 38. rdk. Pieejams: <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bge/c4121162.html> [skatīts 13.08.2022.].

¹³⁷ Šīs tēzes izteiktas par analoga satura normu (Kriminālkodeksa 66.bis pantu), kas bija spēkā līdz 2007. gada 1. janvārim. Šveices Federālās Augstākās tiesas lieta: Urteil vom 30.08.1993., BGE 119 IV 280, 9. rdk. Pieejams: <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bge/c4119280.html> [skatīts 13.08.2022.].

¹³⁸ Šveices Federālās Augstākās tiesas lieta: Urteil vom 17.03.2011., 137 IV 105, 15. rdk. Pieejams: <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bge/c4137105.html> [skatīts 10.08.2022.].

¹³⁹ Pieejams: <http://www.admin.ch/ch/d/ff/2007/6977.pdf> [skatīts 18.07.2022.].

¹⁴⁰ Saskaņā ar Kriminālprocesa kodeksa 118. panta pirmo daļu par privāto prasītāju ir uzskatāma cietusī persona, kas skaidri paziņo, ka piedalīsies kriminālprocesā kā kriminālprasītājs vai civilprasītājs.

- b) līdzās sodam, kas ir piespriests ar spēkā stājušos nolēmumu, būtu jāpiemēro papildsods, kas, visticamāk, nebūs ievērojams;
 - c) būtu ieskaitāms ārvalstīs piespriests sods, kas atbilst paredzamajam sodam, par noziedzīgu nodarījumu, par kuru notiek izmeklēšana.
- (3) Ja privātā prasītāja intereses nav dominējošas, prokuratūra un tiesas var atteikties no izmeklēšanas turpināšanas, ja par noziedzīgu nodarījumu jau notiek izmeklēšana ārvalsts iestādē vai ja izmeklēšana ir nodota šādai iestādei.
- (4) Minētajos gadījumos prokuratūra un tiesas izdod rīkojumu neuzsākt procesu vai izbeigt uzsākto procesu.”

Kriminālprocesa kodeksa 8. panta pirmajā daļā ir reglamentēts lietderības princips ar materiāltiesisku saturu, tā otrajā daļā – ar procesuālu saturu.¹⁴¹

No Kriminālprocesa kodeksa 8. panta pirmās daļas izriet, ka tā attiecas ne tikai uz Kriminālkodeksa 52.–54. pantu, bet arī uz citiem Kriminālkodeksā minētiem gadījumiem.

Līdzās Kriminālkodeksa 52.–54. pantam ir daudz Kriminālkodeksa Sevišķās daļas normu, uz kurām attiecas Kriminālprocesa kodeksa 8. panta pirmā daļa, proti, Kriminālkodeksa 171. panta otrā daļa, 171.bis panta pirmā daļa, 187. panta 3. punkts, 188. panta 2. punkts, 192. panta otrā daļa, 193. panta trešā daļa,¹⁴² 194. panta otrā daļa u. c.¹⁴³

Tātad, līdzīgi kā Vācijā, arī Šveicē lietderības princips samērā plaši tiek piemērots īpašos, tikai konkrētam noziedzīgam nodarījumam raksturīgos gadījumos.

Kriminālprocesa kodeksa 8. panta otrās daļas a) un b) punkts attiecas uz līdzīgām situācijām. Atšķirība ir vienīgi tā, ka a) punkts attiecas uz gadījumiem, kad visi noziedzīgie nodarījumi tiek izmeklēti vienā kriminālprocesā, bet b) – uz gadījumiem, kad tiesa iepriekš par kādu noziedzīgu nodarījumu ir jau taisījusi notiesājošu nolēmumu.¹⁴⁴

Šā panta otrās daļas c) punkts attiecas uz noziedzīgiem nodarījumiem, par kuriem noziedzīgā nodarījuma izdarītājs jau ir notiesāts ārvalstīs un par kuriem viņš jau ir izcietis visu sodu vai tā daļu ārvalstīs, bet uz kuriem neattiecas dubultās sodīšanas vai kriminālvajāšanas aizliegums un par kuriem var atkārtoti uzsākt izmeklēšanu. Šajā gadījumā jau izciestais sods ir jāieskaita jaunajā sodā saskaņā ar iekļaušanas principu.¹⁴⁵

¹⁴¹ Went, *Das Opportunitätsprinzip im niederländischen und ...*, S. 196–197.

¹⁴² Turpat, 183. lpp.

¹⁴³ Turpat, 184. lpp.

¹⁴⁴ Turpat, 197.–198. lpp.

¹⁴⁵ Turpat, 198. lpp.

Kriminālprocesa kodeksā lietderības princips ir iestrādāts arī 319. panta pirmās daļas e) punktā. Tas noteic: prokuratūra pieņem lēmumu par pilnīgu vai daļēju procesa izbeigšanu, ja saskaņā ar normatīvajiem aktiem var atteikties no kriminālvajāšanas vai sodīšanas.

Saskaņā ar šo normu prokuratūrai ir tiesības atteikties no procesa turpināšanas arī tajos gadījumos, kad tiesai ir tiesības atteikties no soda piemērošanas. Piemēram, tas ir gadījumos, kad konstatēti Kriminālkodeksa 22. panta otrās daļas (nederīgs mēģinājums rupjas muļķības dēļ), 23. panta (labprātīga atteikšanās), 173. panta ceturtās daļas (apmelojuma atsaukšanas gadījumā), 293. panta trešās daļas (slepeni amata darbību izpaušana, ja tā nav pretrunā sevišķi svarīgām sabiedrības vai privātām interesēm), 308. panta pirmās daļas (nepatīstas liecības labošana) nosacījumi.¹⁴⁶

2.6.3. Lietderīguma izpausme dažādos kriminālprocesa posmos

No iepriekš analizētā tiesiskā regulējuma izriet, ka lietderības principa piemērošana pamatā ir prokuratūras un tiesas kompetencē.

Atšķirībā no Vācijas tiesiskā regulējuma lietderības principa piemērošanai nav nepieciešams, lai prokuratūras lēmumu akceptētu tiesa un tiesas lēmumu – prokuratūra.

No Kriminālprocesa kodeksa 8. panta ceturtās daļas izriet, ka lietderības princips tiek piemērots visās procesa stadijās – gan lemjot jautājumu par procesa uzsākšanas pieļaujamību, gan izmeklēšanas un iztiesāšanas stadijā.

Atkarībā no procesa stadijas, kurā tiek piemērots lietderības princips, atšķirīgas ir juridiskās sekas.

Izmeklēšanas stadijā process ir izbeidzams. Savukārt pēc apsūdzības celšanas ir iespējama tikai notiesājoša sprieduma taisīšana, atbrīvojot no soda, tāpēc attaisnojoša sprieduma taisīšana vai procesa izbeigšana ir izslēgta.¹⁴⁷

Atšķirīgas juridiskās sekas dažādās procesa stadijās likumdevējs ir paredzējis apzināti. Tas skaidrots ar to, ka tikai ļoti acīmredzamos gadījumos izmeklēšanas iestādēm būtu jādod iespēja neuzsākt procesu un to izbeigt, lai izvairītos no ilgas un dārgas tiesvedības, kas, no vienas puses, var būt slogs attiecīgajām personām un, no otras puses, būtu pretrunā procesuālās ekonomijas principam. Turklāt tiesas procesā krimināltiesību būtiskie preventīvie elementi tiek saglabāti tikai tad, ja tiek saglabāts soda piemērošanas risks. Ar šo diferenciaciju likumdevējs radījis iespēju nodrošināt taisnīgumu katrā atsevišķā gadījumā un

¹⁴⁶ Went, *Das Opportunitätsprinzip im niederländischen und ...*, S. 185–186.

¹⁴⁷ Šveices Federālās Augstākās tiesas lieta: Urteil vom 13.07.2013., BGE 139 IV 220, 9.–10. rdk. Pieejams: <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bge/c4139220.html> [skatīts 04.08.2022.].

labāk ievērot principu, ka pret līdzīgiem gadījumiem ir jāizturas vienādi un pret atšķirīgiem – atšķirīgi.¹⁴⁸

Procesa izbeigšanu lietderības apsvērumu dēļ var apstrīdēt, iesniedzot sūdzību, pamatojoties uz Kriminālprocesa kodeksa 393. pantu un turpmākajiem pantiem. Šādas tiesības ir cietušajam. Turpretī personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, nav tiesību iesniegt sūdzību. Izņēmums var tikt pieļauts, ja izbeigšanas pamatojums vai rezolutīvā daļa ir līdzvērtīga vainas konstatēšanai.¹⁴⁹

Šis risinājums ir skaidrots ar to, ka parasti juridiski nelabvēlīgas sekas izriet tikai no apstrīdētā lēmuma rezolutīvās daļas. Lēmuma pamatojums nevar tikt apstrīdēts. Tāpēc persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, principā nevar apstrīdēt izmeklēšanas iestādes lēmumu izbeigt procesu. Procesa izbeigšana, piemērojot lietderības principu, neietver konstatējumu, ka ir izdarīts noziedzīgs nodarījums. Izbeidzot procesu, šādos gadījumos tiek pateikts vienīgi tas, ka pastāv pietiekamas aizdomas par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu un ka – pat ja noziedzīgs nodarījums būtu pierādīts – soda piemērošana, ņemot vērā vainu, nešķiet nepieciešama. Visbeidzot, nevainīguma prezumpcija, ko garantē Šveices konstitūcijas 32. panta pirmā daļa un Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. panta otrā daļa, nepiešķir personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiesības uz to, lai viņas nevainīgums tiktu konstatēts tiesas ceļā. Tādējādi šāds lēmums principā neietekmē nelabvēlīgi personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību. Izņēmums no minētā ir piemērojams tikai tad, ja lēmuma par procesa izbeigšanu pamatojums un rezolutīvā daļa ir līdzvērtīga vainas konstatēšanai, nepierādot vainu likumā noteiktā kārtībā un nedodot iespēju izmantot tiesības uz aizstāvību.¹⁵⁰

Par ārpustiesas vainas konstatēšanas formu ir uzskatāms rīkojums par sodu.

Šo rīkojumu pieņem prokurors, ja persona ir atzinusi lietas faktus pirmstiesas procesā vai tie ir citādi pietiekami noskaidroti (Kriminālprocesa kodeksa¹⁵¹ 352. panta pirmā daļa). Šo rīkojumu 10 dienu laikā var apstrīdēt aizdomās turētais vai citas personas, kuru intereses tas skar (Kriminālprocesa kodeksa 354. pants). Ja rīkojums netiek apstrīdēts, tas kļūst par likumīgā spēkā stājušos spriedumu (Kriminālprocesa kodeksa 354. panta trešā daļa). Tātad šādos gadījumos rīkojums par sodu ir ārpustiesas vainas konstatēšanas forma.

Sūdzības iesniegšanas gadījumā prokuratūra var atstāt spēkā rīkojumu par sodu, nododot lietu izskatīšanai pēc būtības pirmās instances tiesai. Šādā

¹⁴⁸ Šveices Federālās Augstākās tiesas lieta: Urteil vom vom 27.11.2008., BGE 135 IV 27, 20. rdk. Pieejams: <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bge/c4135027.html> [skatīts 03.08.2022.]. Šveices Federālās Augstākās tiesas lieta: Urteil vom 27.11.2008., BGE 135 IV 12, 34. rdk. Pieejams: <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bge/c4135012.html> [skatīts 03.08.2022.].

¹⁴⁹ Thommen, Strafprozessrecht. *Das Opportunitätsprinzip im Vorverfahren.*

¹⁵⁰ Šveices Federālās Augstākās tiesas lieta: Urteil vom 28.02.2008., 6B_568/2007 /hum, 5.2. punkts. Pieejams: https://www.servat.unibe.ch/dfr/bger/2008/080228_6B_568-2007.html [skatīts 17.08.2022.].

¹⁵¹ Šveices Kriminālprocesa kodekss. Pieejams: <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2010/267/de> [skatīts 09.09.2022.].

gadījumā rīkojums par sodu tiek pielīdzināts apsūdzības rakstam (Kriminālprocesa kodeksa 356. pants). Šādā gadījumā rīkojums par sodu nav ārpustiesas vainas konstatēšanas forma, jo rīkojuma pārbaudi veic tiesa.

Tāpat sūdzības iesniegšanas gadījumā prokuratūra var turpināt procesu un iegūt papildu pierādījumus, pēc kā izbeigt procesu, pieņemot jaunu rīkojumu par sodu vai celt apsūdzību pirmās instances tiesā (Kriminālprocesa kodeksa 356. pants).

Citas ārpustiesas vainas konstatēšanas formas Šveices Kriminālprocesa kodeksā nav paredzētas.¹⁵²

¹⁵² Izņemot Kriminālprocesa kodeksa 307. panta ceturtajā daļā paredzētos gadījumus (policijas atteikšanās no ziņojuma sniegšanas prokuratūrai) un 310. pantā paredzētos gadījumus (prokuratūras atteikšanās uzsākt izmeklēšanu), uzsākt izmeklēšanu var pabeigt tikai ar apsūdzības celšanu (Kriminālprocesa kodeksa 324. pants un turpmākie panti), izbeigšanu (Kriminālprocesa kodeksa 319. pants un turpmākie panti) vai rīkojumu par sodu (Kriminālprocesa kodeksa 352. pants un turpmākie panti). Müller, C. Einstellung des Verfahrens durch die Staatsanwaltschaft. Strafprozessrecht. Pieejams: https://www.ius.uzh.ch/dam/jcr:00000000-09ca-eb9b-0000-000046e82e22/10_Cedric_Muller_Einstellung_des_Verfahrens_durch_die_Staatsanwaltschaft.pdf [skatīts 02.09.2022.].

2.7. Obligātuma un lietderīguma principi kriminālprocesā. Zviedrija

Ērika Gribonika

2.7.1. Obligātuma/lietderīguma principa izpratne, vieta kriminālprocesa pamatprincipu sistēmā, tiesiskais regulējums un aktuālie attīstības jautājumi

Lietderīguma principu Zviedrijas Karalistē (turpmāk – Zviedrija) apzīmē ar terminu *opportunitetsprincipen*, ko pazīst arī kā fakultatīvo apsūdzību (*fakultativt åtal*)¹⁵³ un kas tiek skaidrots kā princips, saskaņā ar kuru prokuroram atsevišķos gadījumos ir tiesības apsvērt personas saukšanas pie kriminālatbildības piemērotību.¹⁵⁴ Proti, princips tiek attiecināts uz prokuroram likumā noteikto rīcības brīvību, un no šīm prokurora tiesībām necelt apsūdzību tiek atvasinātas arī policijas tiesības likumā noteiktajos gadījumos neuzsākt kriminālprocesu vai uzsākt kriminālprocesu izbeigt.

20. gadsimta pirmajā pusē *Dr. iur.* Tors Engstrēmers¹⁵⁵ (*Thore Engströmer*; 1878–1957) lietderīgumu kriminālprocesā skaidroja kā principu, no kura izriet prokurora tiesības, izskatot konkrētu lietu, lemt par nepieciešamību celt apsūdzību vai no personas saukšanas pie kriminālatbildības atturēties. Piemērojot lietderīguma principu, tiek izvērtēta ne vien kriminālprocesuālā situācija, tas ir, izredzes faktiski sasniegt kriminālprocesa mērķi, bet tiek apsvērti arī citi apstākļi, kurus sabiedrība var uzskatīt par būtiskiem, lemjot par personas saukšanu pie kriminālatbildības. Lietderīguma princips, T. Engstrēmers skaidro, tādējādi dod prokuroram pilnvaras izvairīties no krimināltiesisko attiecību noregulēšanas, virzoties likumā noteiktajā kārtībā uz personas vainas konstatēšanu un soda piemērošanu, jo, ja prokurors nolemj nesaukt personu pie kriminālatbildības par noteiktu noziedzīgu nodarījumu, personas vaina netiek konstatēta un līdz ar to netiek piemērots sods.¹⁵⁶ Tādējādi lietderīguma principa galvenais mērķis, profesora ieskatā, ir nevis izvairīties no personas saukšanas pie kriminālatbildības, bet gan izvairīties no soda piemērošanas. Tas, ka prokurors neizvirza apsūdzību, ir tikai līdzeklis, lai personai nebūtu jāpiespriež sods. Lai gan lietderīguma princips tiek uzskatīts par kriminālprocesuālu principu, tas darbojas tīri krimināltiesiskā sfērā un būtībā ir daudz mazāk saistīts ar kriminālprocesu un tā principiem.¹⁵⁷

¹⁵³ Ekelöf, P. O. *Rättegång femte häftet, sjunde upplagan*. Stockholm: Norstedts Juridik AB, 1998.

¹⁵⁴ Svenska Akademiens Ordböcker. Svenska Akademiens ordbok. Opportunitet. Pieejams: https://svenska.se/saob/?sok=opportunitetsprincipen&pz=4#U_O811_259315 [skatīts 12.02.2023.].

¹⁵⁵ Upsalas Universitātes (Zviedrijas Karaliste) Juridiskās fakultātes profesors procesuālo tiesību jomā.

¹⁵⁶ Engströmer, T. *Några om opportunitetsprincipen i fråga om åtals anställande*. Svensk Juristtidning, 1925. Pieejams: <https://svjt.se/svjt/1925/264> [skatīts 12.02.2023.].

¹⁵⁷ Turpat.

Tomēr, neraugoties uz T. Engstrēmera skaidrojumu, šobrīd Zviedrijas tiesību doktrīnā lietderīguma princips jeb relatīvais pienākums celt apsūdzību tiek lietots plašākā izpratnē, tas ir, kā likumības jeb obligātuma principam (kas Zviedrijā paredz prokurora pienākumu ikvienā gadījumā, kad viņa rīcībā ir kvalitatīvi un kvantitatīvi pietiekams apjoms pierādījumu tiesas pārliecināšanai par personas vainu, celt apsūdzību) pretējs princips, kas nosaka izņēmumus no pienākuma celt apsūdzību.¹⁵⁸ Šie izņēmumi Zviedrijā nav vērsti tikai uz materiāltiesisku seku radīšanu, tas ir, izvairīšanos no soda piemērošanas, bet arī uz procesuāltiesisku rezultātu – izvairīšanos no tiesas procesa ar mērķi nodrošināt efektīvu un ekonomisku kriminālprocesa norisi. Prokurora rīcības brīvība plašākā izpratnē, ko vērtē kā izņēmumus no absolūtā pienākuma celt apsūdzību (obligātuma princips), aptver arī gadījumus, kad personai tiek piemērots sods, izvairoties vienīgi no lietas izskatīšanas tiesā.

Saskaņā ar Zviedrijas Karalistes Procesu kodeksā¹⁵⁹ (*Rättegångsbalk*, 1942; Zviedrijā nav atsevišķa kriminālprocesa kodeksa – kriminālprocesu un civilprocesu regulējošās tiesību normas ir ietvertas vienā tiesību aktā; turpmāk – RB) noteikto iepriekšējā (sākotnējā) izmeklēšana (*företredning*) tiek uzsākta, ja iegūtas ziņas par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, par kuru prokurors var celt apsūdzību (tas ir, vispārējās jeb publiskās apsūdzības gadījums).¹⁶⁰ RB 23. nodaļas 1. panta pirmā daļa paredz:

“Iepriekšējā izmeklēšana jāuzsāk, tiklīdz, pamatojoties uz paziņojumu vai citu iemeslu dēļ, ir pamats uzskatīt, ka ir izdarīts noziegums, uz kuru attiecas vispārējā apsūdzība.”

Par iepriekšējās izmeklēšanas uzsākšanu Zviedrijā lemj Valsts policijas (*Polismyndigheten*) vai Drošības policijas (*Säkerhetspolisen*) amatpersonas vai prokurors. Ja izmeklēšana tiek uzsākta Valsts policijā vai Drošības policijā un izmeklējamais nodarījums ir sarežģīts, tiklīdz lietā ir konstatēta aizdomās turamā persona, atbildību par izmeklēšanas gaitu uzņemas prokurors. Turklāt

¹⁵⁸ Ett effektivare brottmålsförfarande – några ytterligare åtgärder. Slutbetänkande av Beredningen för rättsväsendets utveckling (BRU). Stockholm, 2005, sid. 56. Pieejams: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/statens-offentliga-utredningar/ett-effektivare-brottmålsförfarande---nagra_GTB3117 [skatīts 12.02.2023.]; Lappi-Seppälä, T., Tonry, M. Crime, Criminal Justice, and Criminology in the Nordic Countries. Crime and Justice: Review of Research, 2011, 40, p. 16.

¹⁵⁹ Rättegångsbalk (1942:740) [Zviedrijas Karalistes Procesu kodekss]. Pieejams: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/rattegångsbalk-1942740_sfs-1942-740 [skatīts 12.02.2023.].

¹⁶⁰ Wong, C. *Overview of Swedish Criminal Procedure*. From the Selected Works of Cristoffer Wong. Lund University Faculty of Law, 2012, p. 1. Pieejams: https://www.congreso.es/docu/docum/ddocum/dosieres/sleg/legislatura_10/spl_85/pdfs/24.pdf [skatīts 12.02.2022.].

prokurors ir tiesīgs pārņemt lietas izmeklēšanu arī tad, ja to pieprasa īpaši apstākļi (RB 23. nodaļas 3. panta pirmā daļa).¹⁶¹

Krimināllietas izskatīšana tiesā notiek, vadoties pēc apsūdzības principa. Tas nozīmē, ka tiesa pēc savas iniciatīvas nav tiesīga izvirzīt pieņemumu par personas vainu un nav tiesīga izziņas procesa ietvaros gūt pierādījumus šā pieņemuma pamatošanai. Atbilstoši RB 20. nodaļas 1. pantam priekšnoteikums lemsšanai par personas vainu tiesā ir apsūdzības celšana. RB 20. nodaļas 6. pantā noteikts prokurora pienākums saukt personu pie kriminālatbildības ikviena noziedzīga nodarījuma gadījumā, kas ietilpst prokurora kompetencē, tas ir, publiskās apsūdzības procesiem pakļautās lietās, proti:

“Prokuroriem ir pienākums, ja vien nav noteikts citādi, runāt par noziegumiem, uz kuriem attiecas vispārējā apsūdzība.”

Vispārējā jeb publiskā apsūdzība Zviedrijā tiek pretnostatīta speciālajai jeb īpašajai apsūdzībai (*särskild åtalsprövning*), kuras celšana ir atkarīga no noziedzīgā nodarījuma sastāvu noteicošajās materiālajās tiesību normās ietvertajiem priekšnoteikumiem.¹⁶² Taču saskaņā ar RB 20. nodaļas 4. panta pirmo daļu

“[j]a darbība aptver vairākus noziegumus un viens no tiem ir pakļauts vispārējai apsūdzībai, apsūdzību var celt arī attiecībā uz pārējiem”.

Personas saukšana pie kriminālatbildības publiskās (vispārējās) apsūdzības lietās ir ekskluzīvā prokuratūras kompetencē, un Zviedrijā saskaņā ar minēto RB 20. nodaļas 6. pantu tiek uzsvērts prokurora absolūtais pienākums saukt pie kriminālatbildības (*absolut åtalsplikt*). Tas nozīmē, ka ikvienā gadījumā, kad izpildās priekšnoteikumi personas saukšanai pie kriminālatbildības (jānorāda gan, ka tiesību normās nav skaidrots, kad ir izpildīti šie nosacījumi, taču tiesību literatūrā parasti atsauce tiek izdarīta uz norādi, “kad prokurors objektīvi var sagaidīt tiesas notiesājošu spriedumu”), prokuroram jāpieņem lēmums par personas saukšanu pie kriminālatbildības.¹⁶³

Līdz ar to Zviedrijā, tāpat kā Somijā (savukārt atšķirībā no pārējām Ziemeļvalstīm Norvēģijas un Dānijas),¹⁶⁴ likumības jeb obligātuma princips ir pamatprincips attiecībā uz kriminālprocesa uzsākšanu un personas saukšanu pie kriminālatbildības. Tomēr, lai arī likumā uzsvērts prokurora absolūtais pienākums saukt pie kriminālatbildības, obligātuma principa piemērošana nav neierobežota – no šā principa tiesību aktos paredzēta virkne izņēmumu. Turklāt

¹⁶¹ Vēbers, D., Stulpāns, R. *Mazāk smagu noziegumu izmeklēšanas vienkāršošana ar mērķi sabalansēt nozieguma sabiedrisko bīstamību, radīto kaitējumu un izmeklēšanā izlietos resursus*. Valsts policija, 2015, 101. lpp. Pieejams: https://www.vp.gov.lv/sites/vp/files/policija_msn_lat_20151.pdf [skatīts 12.02.2023.].

¹⁶² Bring, T., Diesen, C. *Förundersökning*. Stockholm: Norstedts juridic, 2009, sid. 173.

¹⁶³ Wong, *Overview of Swedish Criminal Procedure*, p. 1.

¹⁶⁴ Lappi-Seppala, Tonry, Crime, Criminal Justice, and Criminology ..., p. 16.

papildus tiesību aktu ietvaram šo izņēmumu vienvēdīgu un efektīvu piemērošanu nodrošina Zviedrijas Ģenerālprokurora izdotās pamatnostādnes (vadlīnijas).¹⁶⁵

Zviedrijā apsūdzība tiek celta tiesā. Saskaņā ar RB 45. nodaļa 1. panta pirmajā daļā noteikto

“[a]psūdzību ierosina prokurors, rakstveidā iesniedzot tiesai pietiekumu par pavēstes izsniegšanu pie atbildības saucamajai personai. Apsūdzība tiek uzskatīta par ierosinātu, kad lieta nodota tiesai”.

Proti, Zviedrijā atšķirībā no Latvijas un daudzām citām Eiropas valstīm kriminālprocess iedalāms divos posmos – sākotnējā izmeklēšanā un tiesas procesā (kriminālvajāšana “izšķīst” abos šajos posmos).¹⁶⁶ Tādējādi pirmstiesas process noslēdzas ar iepriekšējo izmeklēšanu, kuras izskaņā var pieņemt dažādus lēmumus.

Ja izmeklēšanas gaitā iegūts pietiekami daudz pierādījumu, lai celtu apsūdzību, prokurors var pieņemt vienu no diviem lēmumiem: 1) lēmumu par personas saukšanu pie kriminālatbildības; 2) lēmumu par atteikšanos no apsūdzības (*åtalsunderlåtelse*), ja persona atzinusi vainu un izpildās īpaši likumā noteikti papildu priekšnoteikumi.¹⁶⁷ Ja iegūtie pierādījumi nav pietiekami apsūdzības celšanai, prokurors var pieņemt formālu lēmumu par atteikšanos saukt personu pie kriminālatbildības (tas ir, “negatīvo apsūdzību” – *negativ åtalsbeslut*) vai pieņemt lēmumu slēgt iepriekšējo izmeklēšanu (*att lägga ned förundersökningen jeb förundersökningsbegränsning*). Ne negatīvajam lēmumam par saukšanu pie kriminālatbildības, ne lēmumam par iepriekšējās izmeklēšanas slēgšanu nav *res judicata* spēka.¹⁶⁸ Tas nozīmē, ka iepriekšējo izmeklēšanu, kas izbeigta, var atsākt, kad iegūti jauni pierādījumi attiecībā uz personas vainu noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā.¹⁶⁹ Tomēr šīs tiesības atsākt kriminālprocesu ir tulkojamas šauri.¹⁷⁰

Tiesību normu, kas piešķir pilnvaras lemt par iepriekšējās izmeklēšanas slēgšanu (*att lägga ned förundersökningen*), atteikšanos no apsūdzības (*åtalsunderlåtelse*) un “negatīvās apsūdzības” celšanu (*negativ åtalsbeslut*), mērķis ir veicināt efektīvu noziedzības apkarošanu. Tiesības pieņemt minētos lēmumus sniedz

¹⁶⁵ Riksåklagarens riktlinjer (RÅR 2021:1) [Zviedrijas Karalistes Ģenerālprokurora vadlīnijas]. Pieejams: <https://www.aklagare.se/globalassets/dokument/ovriga-dokument/rar/rar-2021-1.pdf> [skatīts 01.02.2023.].

¹⁶⁶ Wong, *Overview of Swedish Criminal Procedure*, p. 24.

¹⁶⁷ *Utvecklingen av förundersökningsbegränsning 2006–2014*. Delrapport inom uppdraget Resultatutvecklingen avseende utredning och lagföring. Rapport 2015:17, sid. 50. Pieejams: https://bra.se/download/18.31d7fffa1504bbffea022cb2/1453106113579/2015_17_Utvecklingen+av+f%C3%B6runders%C3%B6kningsbegr%C3%A4nsning.pdf [skatīts 12.02.2023.].

¹⁶⁸ Eklund, H., Lindell, B. *Straffprocessen*. 1. uppl. Uppsala: Iustus, 2005, sid. 491.

¹⁶⁹ Wong, C. Presentation of National Systems of Investigation, Prosecution, Evidence and Procedural Safeguards. Sweden. In: *Toward a Prosecutor for the European Union Volume 1: A Comparative Analysis*. Ed. by K. Ligeti. Oxford: Hart Publishing, 2013, p. 743; Wong, *Overview of Swedish Criminal Procedure*, p. 2.

¹⁷⁰ Riksåklagarens riktlinjer (RÅR 2021:1).

iespēju izmeklēšanas resursus koncentrēt uz smagāko noziedzīgo nodarījumu atklāšanu un izvairīties no tā, ka kriminālprocesi tiesā kļūst nevajadzīgi plaši un ilgstoši. Tādā veidā reakcija uz izdarītajiem nodarījumiem var notikt ātri. Līdz ar to likumā kriminālprocesu veicošajām amatpersonām atvēlētā rīcības brīvība ilgtermiņā ir arī nozīmīgs instruments, lai īstenotu krimināltiesību pamatmērķi – nodrošinātu vispārējo jeb ģenerālo un speciālo prevenciju un aizsargātu personas no kļūšanas par noziedzīgu nodarījumu upuriem. Zviedrijas Ģenerālprokurora izstrādātajās vadlīnijās tiek uzsvērts, ka prokuroriem likumā noteiktā rīcības brīvība jāizmanto aktīvi un mērķtiecīgi iespējami agrīnā iepriekšējās izmeklēšanas stadijā, neaprobežojoties tikai ar noteikta veida vai apjoma lietām.¹⁷¹

Likumā paredzētā procesuālā kārtība un izņēmumi no obligātuma principa lielā mērā ir saistāmi ar Zviedrijas tiesību sistēmas īpatnībām. Lai arī tā pieder pie kontinentālās Eiropas tiesību saimes, tomēr Zviedrijas tiesībām, tāpat kā citu Ziemeļvalstu (Dānijas, Somijas un Norvēģijas) tiesību sistēmām, ir dažas īpašas iezīmes, kas ļauj runāt par Ziemeļvalstu (vai Skandināvijas) apakšgrupu kontinentālās Eiropas tiesību saimē. Individuālās atšķirības starp Ziemeļvalstu un kontinentālajām tiesībām pašas par sevi nav īpaši nozīmīgas, taču to ir diezgan daudz un kopumā liek Ziemeļvalstu tiesību sistēmām izskatīties kā grupai, kas nošķirta no citām kontinentālās Eiropas valstu tiesību sistēmām. Ziemeļvalstu tiesības ierindošanas starp kontinentālo un angloamerikāņu tiesību tradīciju, lai gan jāatzīst, ka tās ir tuvākas kontinentālajām tiesībām.¹⁷²

Iepriekšēja izmeklēšana Zviedrijas kriminālprocesā ir samērā moderna parādība. Līdz pat 17. gadsimtam vēršanās tiesā bija prasītāja jeb cietušā ziņā. Prokurori lietu izmeklēja tikai izņēmuma gadījumos, piemēram, kad noziedzīga nodarījuma rezultātā tika aizskartas valsts intereses. Kriminālprocesa norise bija atkarīga no prasītāja iniciatīvas, un procesu raksturoja tikai viena, tas ir, tiesas, stadija.¹⁷³ Lai arī Zviedrijā inkvizitora pieeja kriminālprocesā bija sveša, laikam ejot, tapa skaidrs, ka nepieciešama iepriekšēja izmeklēšana. Prasītājam acīmredzami trūka resursu patstāvīgai lietas vešanai, bija jāpiesaista valsts līdzekļi. Attīstoties prokurora lomai, tiesas process veidojās kā akuzācijas process.¹⁷⁴ Tikai 20. gadsimtā Zviedrijā kriminālprocesa regulējums tika iekļauts formālā tiesību normu ietvarā. 1942. gadā pieņemtais Zviedrijas Procesu kodekss ir spēkā līdz pat šim brīdim, un kriminālprocesuālais regulējums ir piedzīvojis salīdzinoši nelielas izmaiņas. Būtiskākie grozījumi aptvēruši tieši prokurora diskrecionāro varu lemt par personas saukšanu pie kriminālatbildības.¹⁷⁵

¹⁷¹ *Riksåklagarens riktlinjer* (RâR 2021:1).

¹⁷² Zila, J. *Prosecutorial Powers and Policy Making in Sweden and the Other Nordic Countries*. In: *The Prosecutor in Transnational Perspective*. Ed. by E. Luna, M. L. Wade. New York: Oxford University Press, 2012, p. 235.

¹⁷³ Brin, T., Diese, C., Scheli, L. *Förundersökning*. Stockholm: Norstedts juridik, 1999, sid. 22.

¹⁷⁴ Turpat.

¹⁷⁵ Turpat, sid. 24.

Diskusijas aizsākumi saistībā ar nepieciešamību iestrādāt tiesību aktos mehānismus, kas ļautu prokuroram atturēties no personas saukšanas pie kriminālatbildības, meklējami pagājušā gadsimta 20. gados, kad tika apsvērta iespēja tiesību aktos pat ieviest relatīvās apsūdzības jeb lietderības principu. Tomēr, neraugoties uz viedokļu dažādību, 1942. gada Procesi kodeksā tika ietverta tiesību norma, kas noteic prokurora absolūto pienākumu saukt pie kriminālatbildības. Diskrecionārās varas piešķiršana prokuroram attiecīgajā laikā neatbilda sabiedrības priekšstatam par likumu, un pastāvēja bažas par iespējamu ļaunprātīgu piešķirto pilnvaru izmantošanu.¹⁷⁶

No absolūta pienākuma Procesi kodeksa pamata redakcijā bija paredzēti divi izņēmumi, kad no apsūdzības celšanas varēja atturēties: 1) gadījumā, kad par noziedzīgo nodarījumu nevarēja sodīt bargāk kā ar naudas sodu un bija acīmredzams, ka personas saukšana pie kriminālatbildības nav sabiedrības interesēs; 2) gadījumā, kad persona paveikusi vairākus noziedzīgus nodarījumus un potenciāli piemērojamajam sodam par jauno noziedzīgo nodarījumu nebija būtiskas nozīmes kopējā soda noteikšanā.¹⁷⁷

1953. gadā tika ierosināts papildināt izņēmumu klāstu, nosakot, ka kriminālprocesu var izbeigt, ja paredzams, ka lietas izskatīšanas rezultātā personai netiktu piemērots smagāks sods par naudas sodu. 1956. gadā uzmanība tika pievērsta apstāklim, ka atturēšanās no apsūdzības celšanas varētu būt svarīga gadījumā, ja aizdomās turētais noziedzīgo nodarījumu izdarījis psihiskas slimības izraisītā ietekmē.¹⁷⁸

20. gadsimta 80. gados attieksme pret relatīvo pienākumu celt apsūdzību jeb lietderīguma principu Zviedrijā piedzīvoja pārmaiņas. Arvien plašāk tika minēti procesuālās ekonomijas apsvērumi iepretim iepriekš svarīgajām kriminālpolitiskajām nostādnēm. Prokurori tika mudināti izmantot likumā piešķirto rīcības brīvību, lai tiesu sistēmas resursus varētu novirzīt smagāku noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanai un iztiesāšanai. Šī diskusija 1984. gadā rezultējās ar Procesi kodeksa 20. nodaļas 7. panta pirmās daļas pārskatīšanu, ietverot šobrīd pantā atrodamos visus četrus gadījumus, kuros prokurors var lemt par kriminālprocesa izbeigšanu, izvairoties no pienākuma celt apsūdzību. Taču pēc veiktajām izmaiņām pašlaik rodami arī viedokļi par nepieciešamību atgriezties pie agrākā – stingrākā – regulējuma.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Schreiber, M. *Åklagarens diskretionära befogenheter och dess tillämpning*. Examensarbete. Handledare: Professor Gunnar Bergholtz, Lunds Universitet, 2003, sid. 19. Pieejams: <https://www.lunduniversity.lu.se/lup/publication/1561797> [skatīts 12.02.2023.].

¹⁷⁷ Turpat.

¹⁷⁸ Turpat.

¹⁷⁹ Turpat.

2.7.2. Lietderīguma kritēriji un piemērošanas gadījumi un alternatīvas, neuzsākot vai izbeidzot kriminālprocesu lietderīguma dēļ

Lēmums izbeigt kriminālprocesu, atsakoties celt apsūdzību (*åtalsunderlåtelse*) un “negatīvā apsūdzība” (*negativt åtalsbeslut*)

Gadījumi, kad prokurors var pieņemt lēmumu par atteikšanos celt apsūdzību (*åtalsunderlåtelse*) un lemt par “negatīvās apsūdzības” (*negativt åtalsbeslut*) celšanu, ietverti RB 20. nodaļas 7. pantā. To, kāds lēmums pieņemams konkrētajā situācijā, noteic iepriekšējās izmeklēšanas gaitā iegūto pierādījumu svars. Ja ziņu par faktiem kvantitatīvais un kvalitatīvais apjoms ir pietiekams apsūdzības celšanai, prokurors var lemt par atteikšanos celt apsūdzību, savukārt, ja pierādījumu apjoms nav pietiekams – par “negatīvās apsūdzības” celšanu.¹⁸⁰

Saskaņā ar RB 20. nodaļas 7. pantā noteikto prokurors var necelt apsūdzību, ja netiek aizskartas būtiskas sabiedrības vai atsevišķu indivīdu intereses un ja:

- var pieņemt, ka par paveikto noziedzīgo nodarījumu netiktu piemērots citāds soda veids kā naudas sods (*böter*);
- var pieņemt, ka piemērots tiktu nosacīts sods (*villkorlig dom*) un pastāv īpaši apstākļi apsūdzības necelšanai;
- aizdomās turētais ir paveicis citus noziedzīgus nodarījumus, taču apsūdzības celšanas gadījumā par šiem citiem noziedzīgajiem nodarījumiem piespriests sods neietekmētu kopējo personai piemēroto sodu;
- saskaņā ar likumā “Par atbalstu un pakalpojumiem noteiktiem cilvēkiem ar invaliditāti”¹⁸¹ ietvertajām tiesību normām ir iespējama psihiatriskā vai cita veida aprūpe.

Papildus minētajiem gadījumiem no personas saukšanas pie kriminālatbildības var atteikties arī tad, ja īpašu apstākļu dēļ ir skaidrs, ka nav nepieciešams sods, lai atturētu aizdomās turēto no turpmāku noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas, un ka, ņemot vērā lietas apstākļus, personas saukšana pie kriminālatbildības nav nepieciešama arī citu iemeslu dēļ (RB 20. nodaļas 7. panta otrā daļa).

Vairāku noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas gadījumā (RB 20. nodaļas 7. panta pirmās daļas 3. punkts) prokuroram ir plaša rīcības brīvība attiecībā uz līdzīga veida noziedzīgiem nodarījumiem lemt par atturēšanos no daļas paveikto nodarījumu izmeklēšanas un virzīšanas izskatīšanai tiesā vispārējā kārtībā. Atbilstoši Zviedrijas Ģenerālprokurora vadlīnijās skaidrotajam prokurora uzdevums ir nodrošināt, lai tiktu piespriests pieņemams sods, piemēram, izmeklējot reprezentatīvu noziedzīgo nodarījumu izlasi, kas izceļ visu paveikto nodarījumu būtību un sistemātisko raksturu. Tas attiecas uz jebkāda veida noziedzīgiem nodarījumiem

¹⁸⁰ Wong, *Overview of Swedish Criminal Procedure*, p. 25.

¹⁸¹ Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade [Zviedrijas Karalistes likums “Par atbalstu un pakalpojumiem noteiktiem cilvēkiem ar invaliditāti”]. Pieejams: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-1993387-om-stod-och-service-till-vissa_sfs-1993-387 [skatīts 12.02.2023.].

neatkarīgi no tā, vai paveikta atkārtota krāpšana, noziedzīgi nodarījumi, kas saistīti ar vardarbību, narkotiku tirdzniecība utt. Turklāt pat gadījumos, kad viena persona ir paveikusi dažādus noziedzīgus nodarījumus, saglabājas iespēja ierobežot iepriekšējo izmeklēšanu. Proti, ja izdarīti smagi noziegumi līdztekus nelieliem pārkāpumiem, iepriekšējā izmeklēšana par šiem sīkajiem noziedzīgajiem nodarījumiem var arī netikt veikta.¹⁸²

Plaša rīcības brīvība prokuroriem paredzēta arī attiecībā uz gadījumiem, kad no apsūdzības celšanas var atturēties par provizoriski ar naudas sodu sodāmiem noziedzīgiem nodarījumiem (RB 20. nodaļas 7. panta pirmās daļas 1. punkts). Šaurāk tulkojama ir RB 20. nodaļas 7. panta pirmās daļas 2. punktā ietvertā tiesību norma, kas rīcības brīvību novirzīties no vispārējās kriminālprocesa gaitas piešķir gadījumos, kad var pieņemt, ka piemērots tiktu nosacīts sods (*villkorlig dom*).

Rīcības brīvību piešķirošās tiesību normas prokurori tiek iedrošināti piemērot aktīvi, taču izvairoties no noziedzīgās darbības dekriminalizēšanas *de facto* un ievērojot principu, ka līdzīgi gadījumi ir izspriežami līdzīgi. Zviedrijas Ģenerālprokurora vadlīnijās norādītas to noziedzīgo nodarījumu grupas, attiecībā uz kurām var pieņemt, ka piemērots tiks naudas sods, taču tāpat uzsvērts, ka prokuroram, pieņemot lēmumu, pietiekams svars ir jāpiešķir arī lietas individuālajiem apstākļiem.¹⁸³

Ja kāds, kurš tiek turēts aizdomās, ir sagatavots psihiatriskai vai citādi aprūpei saskaņā ar 1993. gada likumu “Par atbalstu un pakalpojumiem noteiktām personām ar invaliditāti”, prokurors bauda plašu rīcības brīvību atturēties no iepriekšējās izmeklēšanas veikšanas un personas saukšanas pie kriminālatbildības (RB 20. nodaļas 7. panta pirmās daļas 3. punkts). Prokuroram, īstenojot šo rīcības brīvību, jāizvērtē, vai sniegtā medicīniskā palīdzība konkrētajā gadījumā ir uzskatāma par piemērotāko līdzekli attiecībā uz aizdomās turēto un vai šī palīdzība būs pietiekama, vērtējot izdarītā noziedzīgā nodarījuma smagumu.¹⁸⁴

RB 20. nodaļas 7. pantā ietvertā tiesību norma mērķis ir noteikt tādu kārtību, lai kriminālprocesu veicošās amatpersonas varētu atturēties no noteiktu noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas un personu saukšanas pie kriminālatbildības, ja uzskatāms, ka tam nebūtu nekādas nozīmes vai būtu tikai niecīga nozīme, nosakot sodu; lai resursi tiktu izmantoti pēc iespējas efektīvāk, galvenokārt citu noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanai un iztiesāšanai.¹⁸⁵

Kriminālprocesa izbeigšanai, pieņemot lēmumu par atteikšanos celt apsūdzību (*åtalsunderlåtelse*), ir tādas pašas sekas kā sodam – tas ir personu nereabilitējošs lēmums, un informācija par paveikto noziedzīgo nodarījumu tiek ierakstīta sodu reģistrā. Viens no lēmuma pieņemšanas priekšnoteikumiem ir pārliecības gūšana,

¹⁸² *Riksåklagarens riktlinjer* (R&R 2021:1).

¹⁸³ Turpat.

¹⁸⁴ Turpat.

¹⁸⁵ *Åklagarmyndigheten. Åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning*. Pieejams: https://www.aklagare.se/om_rattsprocessen/fran-brott-till-atal/atalsbeslutet/atalsunderlatelse-och-forundersokningsbegransning/ [skatīts 12.02.2023.].

ka attiecīgā persona ir izdarījusi inkriminēto noziedzīgo nodarījumu.¹⁸⁶ Parasti praksē šā priekšnoteikuma izpildi nodrošina aizdomās turētā atzišanās.¹⁸⁷ Tāpat lēmumu var pieņemt tikai pēc tam, kad ir pabeigta iepriekšējā izmeklēšana un prokuroram būtu jāceļ apsūdzība.¹⁸⁸ Vērā ņemams ir arī aizdomās turētās personas viedoklis attiecībā uz iecerēto veidu, kā taisnīgi atrisināt krimināltiesiskās attiecības (lai arī formāli tas ir vienpusējs prokurora lēmums). Proti, lēmuma pieņemšanas priekšnoteikums ir arī prasība ievērot sabiedrības vai atsevišķu indivīdu intereses, tādējādi ievērojot, ka lēmums ir personu nereabilitējošs, vērsta uzmanība uz nepieciešamību respektēt pie atbildības saucamās personas vēlmes. Tāpat pret prokurora lēmumu atteikties celt apsūdzību (*åtalsunderlåtelse*) var iebilst arī noziedzīgajā nodarījumā cietusi persona. Taču, neraugoties uz cietušā iebildumiem, ņemot vērā, ka pastāv alternatīvi cietušās personas tiesību aizsardzības līdzekļi, prokurors tik un tā ir tiesīgs pieņemt lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu.¹⁸⁹

Iepriekšējās izmeklēšanas ierobežojums (*förundersökningsbegränsning*)

Iepriekšējās izmeklēšanas ierobežojums (*förundersökningsbegränsning*) ir mehānisms, kā sašaurināt kriminālprocesu, aptverot tikai būtiskākās izdarīto noziedzīgo nodarījumu daļas, vai atteikties no atsevišķu noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas pavisam.¹⁹⁰ Lēmumu par iepriekšējās izmeklēšanas slēgšanu var pieņemt gan policija, gan prokurors (RB 23. nodaļas 4.a panta trešā daļa)¹⁹¹ RB 23. nodaļas 4. panta otrajā daļā un 4.a panta pirmajā daļā norādītajos gadījumos.¹⁹² RB 23. nodaļas 4. panta otrā daļa noteic, ka

“[i]epriekšējā izmeklēšana jāveic tā, lai neviena persona netiktu nevajadzīgi pakļauta aizdomās turētā statusam, neērtībām vai nepamatotiem izdevumiem. Iepriekšējā izmeklēšana jāveic tik ātri, cik to atļauj apstākļi. Ja vairs nav pamata pabeigt iepriekšējo izmeklēšanu, tā ir jāslēdz”.

Iepriekšējo izmeklēšanu var slēgt (RB 23. nodaļas 4.a panta pirmā daļa) gadījumos, kad:

- iepriekšējās izmeklēšanas turpināšanai nepieciešami tādi līdzekļi (resursi), kas nav saprātīgi attiecībā pret lietas nozīmīgumu, un var pieņemt, ka piemērotais sods nepārsniegtu trīs mēnešu cietumsodu;
- var pieņemt, ka saskaņā ar RB 20. nodaļas 7. pantu netiktu celta apsūdzība;
- slēdzot iepriekšējo izmeklēšanu, netiek ignorēta īpašā (speciālā) apsūdzība un jebkādas būtiskas sabiedrības vai atsevišķu indivīdu intereses.

¹⁸⁶ *Riksåklagarens riktlinjer* (RåR 2021:1).

¹⁸⁷ Turpat.

¹⁸⁸ Turpat.

¹⁸⁹ Wong, *Overview of Swedish Criminal Procedure*, pp. 25–26.

¹⁹⁰ *Åklagarmyndigheten. Åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning*

¹⁹¹ *Riksåklagarens riktlinjer* (RåR 2021:1).

¹⁹² Wong, *Overview of Swedish Criminal Procedure*, pp. 4–5.

Tādējādi lēmums par iepriekšējās izmeklēšanas slēgšanu (*förundersökningsbegränsning*) lielā mērā savu saturu gūst no tiesību normām, kuras regulē lēmumu par “negatīvo apsūdzību” (*negativt åtalsbeslut*), lēmumu par atteikšanos celt apsūdzību (*åtalsunderlåtelse*) un speciālo apsūdzību.

Tāpat kā saistībā ar atteikšanos no apsūdzības (*åtalsunderlåtelse*) un “negatīvo apsūdzību” (*negativt åtalsbeslut*), arī attiecībā uz lēmuma pieņemšanu par iepriekšējās izmeklēšanas slēgšanu 2021. gada Zviedrijas Ģenerālprokurora vadlīnijās uzsvērts, ka prokuroriem ir jāpiemēro attiecīgās tiesību normas, pēc iespējas nodrošinot, lai resursi netiktu izmantoti tādu noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanai, kuriem ir maza vai vispār nav ietekmes uz soda mēru vai soda veida izvēli. Tiek skaidrots, ka daudzās noziedzības jomās par lielu daļu noziedzīgo nodarījumu atbildīgs ir ierobežots personu loks. Tādējādi tiesībaizsardzības iestāžu resursi jākoncentrē, lai sasniegtu mērķi ātri saukt pie kriminālatbildības un sodīt iespējami vairāk pārkāpēju, nevis jāveltī centieniem saukt pie atbildības katru vainojamo personu par iespējami vairāk noziedzīgiem nodarījumiem.¹⁹³

No tiesībām slēgt sākotnējo izmeklēšanu (un atteikties no apsūdzības celšanas) izriet arī tiesības atteikties uzsākt kriminālprocesu. RB 23. nodaļas 4.a panta otrā daļa noteic, ka, gadījumā ja pirms kriminālprocesa uzsākšanas konstatēti apstākļi, kuri pieļauj iepriekšējās izmeklēšanas slēgšanu, var tikt pieņemts lēmums par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu. Interesanti, ka, neuzsākot kriminālprocesu, policijas darbinieki var veikt personu aptauju un citas nepieciešamās izmeklēšanas darbības, lai noskaidrotu notikušā apstākļus. Izvērtējot notikuma vietā iegūtos pierādījumus (vai būs iespējams nodot lietu iztiesāšanai), noziedzīgā nodarījuma būtību un smagumu, to samērojot ar lietas izmeklēšanai nepieciešamajiem resursiem, tiek izlemts, vai ir veicama sākotnējā izmeklēšana.¹⁹⁴

Speciālā (īpašā) apsūdzība (*särskild åtalsprövning*)

Speciālā (īpašā) apsūdzība (*särskild åtalsprövning*) ir izņēmums no prokurora absolūtā pienākuma saukt personu pie kriminālatbildības, kuras piemērošanas gadījumi izsmeloši norādīti materiālajās krimināltiesību normās. Zviedrijas Kriminālkodeksā¹⁹⁵ (*Brottsbalk*; turpmāk – BrB) pie katra noziedzīgo nodarījumu veida, uz kuru attiecināms šis ierobežojums saukt personu pie kriminālatbildības, norādīti arī priekšnoteikumi, kuriem izpildoties liegums celt apsūdzību zūd.¹⁹⁶

Tādējādi speciālā (īpašā) apsūdzība attiecas tikai uz noteiktiem noziedzīgiem nodarījumiem. Tie lielākoties ir nodarījumi, kurus raksturo izteikts civiltiesiskais

¹⁹³ *Riksåklagarens riktlinjer* (R&R 2021:1).

¹⁹⁴ Vēbers, Stulpāns, *Mazāk smagu noziegumu izmeklēšanas vienkāršošana ...*, 103. lpp.

¹⁹⁵ *Brottsbalk* [Zviedrijas Karalistes Kriminālkodekss]. Pieejams: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/brottsbalk-1962700_sfs-1962-700#K8 [skatīts 12.02.2023.].

¹⁹⁶ Wendel, L. *Åklagarrollen och den misstänktes rättigheter. Examensarbete*. Bergholtz G. Lunds Universitet, 2000, sid. 23. Pieejams: <https://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=1562935&fileId=1566122> [skatīts 12.02.2023.].

elements, noziedzīgi nodarījumi, kas paveikti ģimenes ietvaros, tādi, kas var tikt uzskatīti par ietilpstošiem personas privātajā sfērā vai uzskatāmi par sikiem noziegumiem.¹⁹⁷ Piemēram, BrB 8. nodaļas 13. pantā noteikts:

“Ja izdarīts noziegums, kas nav šajā nodaļā norādītā zādzība lielā apmērā, ielaušanās, laupīšana vai laupīšana pastiprinošos apstākļos pret

- kādu, kurš ne tikai īslaicīgi dzīvoja kopā ar vainīgo,
- laulāto, augšupējo vai lejupējo radnieku, svaini,
- kādu, kas līdzīgi ir saistīts ar vainīgo,

prokurors var izvirzīt apsūdzību tikai tad, ja prasītājs ir ziņojis par noziedzīgo nodarījumu, lai sauktu vainīgo pie kriminālatbildības, vai vainīgā saukšana pie kriminālatbildības ir nepieciešama sabiedrības interesēs.”

Izplatītākie priekšnoteikumi personas saukšanai pie kriminālatbildības speciālās (īpašās) apsūdzības gadījumā ir prasītāja jeb cietušās personas ziņojums un sabiedrības interešu aizskārums, taču tie nav vienīgie. Priekšnoteikums var būt arī noteiktu iestāžu vai amatpersonu atļaujas saņemšana, konstatējums, ka personas saukšana pie kriminālatbildības ir nepieciešama sabiedrības kopējo interešu aizsardzībai, vai īpašu apstākļu esība, kas no sabiedrības perspektīvas pieprasa personas saukšanu pie kriminālatbildības.¹⁹⁸

Tāpat speciālā (īpašā) apsūdzība var attiekties arī uz īpašām pie kriminālatbildības saucamo personu grupām. Gadījumos, kad speciālā apsūdzība saistīta ar noteiktu pie atbildības saucamo personu kategoriju, tiesai, izskatot lietu, jākoncentrējas uz pārkāpēju kā subjektu un tā interesēm, nevis uz noziedzīgo nodarījumu pašu par sevi. Speciālā (īpašā) apsūdzība ir noteikta, piemēram, personu, kuras cieš no atkarībām, un nepilngadīgo likumpārkāpēju gadījumā.¹⁹⁹

Soda rikojums (*strafföreläggande*) un naudas sods (*föreläggande av ordningsbot*)

Dr. iur. Pīters J. P. Taks²⁰⁰ (*Peter J. P. Tak*), analizējot lietderīguma principa iezīmes Eiropas valstu prokuratūru darbā, Zviedrijas kontekstā vērs uzmanību RB 48. nodaļai, kurā noteiktas tiesības pabeigt kriminālprocesu ārpus tiesas kārtībā, piemērojot soda rikojumu (*strafföreläggande*) vai naudas sodu (*föreläggande av ordningsbot*).²⁰¹

¹⁹⁷ *Riksåklagarens riktlinjer för handläggning av ungdomsärenden* (RåR 2006:3) [Zviedrijas Karalistes Ģenerālprokurora vadlīnijas]. Pieejams: <https://www.svtstatic.se/image-cms/svtse/1585064833/svts/article26149656.svt/BINARY/3.%20Riks%C3%A5klagarens%20riktlinjer.pdf> [skatīts 12.02.2023.].

¹⁹⁸ Schreiber, *Åklagarens diskretionära befogenheter och dess tillämpning*, sid. 19.

¹⁹⁹ Turpat.

²⁰⁰ Neimegenas Radbouda Universitātes (Nīderlandes Karaliste) emeritētais profesors un eksperts salīdzināmo krimināltiesību jomā.

²⁰¹ Tak, P. J. P. *Methods of diversion used by the prosecution services in the Netherlands and other western European countries*. In: *Resource Material Series*. Tokyo: UNAFEI, 2008, p. 62.

Soda rīkojums saskaņā ar RB 48. nodaļas 1. panta pirmo daļu ir prokurora pieņemts lēmums pabeigt iepriekšējo izmeklēšanu par tādu noziedzīgu nodarījumu, kas pakļauts vispārējai apsūdzībai, aizdomās turētajam piemērojot sodu, ko šī persona var pieņemt (akceptēt) nekavējoties vai noteiktā termiņā.

Prokurors ir tiesīgs pieņemt soda rīkojumu par jebkuru vispārējai apsūdzībai pakļauto noziedzīgo nodarījumu, kura sankcijā kā soda veids ir paredzēts naudas sods. Prokurors nav ierobežots naudas soda apmēra noteikšanā. Tas nozīmē, ka prokurors var piemērot tādu pašu naudas sodu, kādu piespriedu tiesa.²⁰² Tāpat soda rīkojums var aptvert arī nosacīta soda piemērošanu (*villkorlig dom*) vai nosacītu sodu apvienojumā ar naudas sodu (RB 48. nodaļas 2. panta pirmā daļa). Prokurors bauda tiesības piemērot nosacītu sodu pat par smagākiem noziedzīgiem nodarījumiem, tas ir, tādiem, par kuriem nav piemērojams naudas sods, bet tiesību normas sankcijā ietverts tikai brīvības atņemšanas sods, ja ir acīmredzams, ka konkrētajā gadījumā nav piemērojams bargāks kā nosacīts sods. Soda rīkojums ir galīgs nolēmums, un tam ir tāds pats spēks un sekas kā tiesas spriedumam. To var izdot tikai tad, ja likumpārkāpējs atzīst vainu un pieņem rīkojumu. Pretējā gadījumā prokuroram lieta tomēr ir jānodod tiesai.²⁰³

Tāpat arī lēmumu par naudas soda uzlikšanu policija ir tiesīga pieņemt tikai saistībā ar noziedzīgiem nodarījumiem, kuri ir pakļauti vispārējai apsūdzībai (RB 48. nodaļas 1. panta pirmā daļa). Saskaņā ar RB 48. nodaļas 13. panta pirmo daļu naudas sodu var uzlikt par tādu noziedzīgu nodarījumu, kura sankcijā nav paredzēts cits soda veids kā vienīgi naudas sods (tostarp tiesību aktos noteiktais standarta naudas sods). Tipiski naudas sodus Zviedrijā policija piemēro par maznozīmīgiem noziedzīgiem nodarījumiem, kas daudzās citās tiesību sistēmās tiek uzskatīti par administratīviem pārkāpumiem (piemēram, ceļu satiksmes noteikumu pārkāpums, piegružošana un sabiedriskā miera traucēšana).²⁰⁴ Šādos gadījumos lēmums par naudas soda uzlikšanu parasti tiek pieņemts noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas vietā, taču aizdomās turētajam ir dota arī iespēja apsvērt savu nostāju un vēlāk piekrist lēmumam vai noraidīt to. Atsevišķos gadījumos lēmumu par naudas soda uzlikšanu var pieņemt arī prokurors, muitas iestādes vai krasta apsardzes amatpersona.²⁰⁵

Kriminālprocesu pabeigt, uzlikt naudas sodu, nevar, ja aizdomās turētais noliedz noziedzīgā nodarījuma izdarīšanu, ja lēmumā nav atspoguļoti visi aizdomās turētā izdarītie noziedzīgie nodarījumi, kuri saskaņā ar policijas rīcībā esošajām ziņām par faktiem ir vērtējami kriminālprocesa ietvaros, vai ir pamats pieņēmumam, ka par izdarīto noziedzīgo nodarījumu tiks celta privātā apsūdzība. Tāpat lēmumu par naudas soda uzlikšanu nevajadzētu pieņemt, ja attiecīgajā

²⁰² Tak, P. J. P. Methods of diversion used by the prosecution services in the Netherlands and other western European countries. In: *Resource Material Series*. Tokyo: UNAFEI, 2008, p. 63.

²⁰³ Turpat.

²⁰⁴ Vēbers, Stulpāns, *Mazāk smagu noziegumu izmeklēšanas vienkāršošana ...*, 101. lpp.

²⁰⁵ Wong, *Overview of Swedish Criminal Procedure*, p. 26.

gadījumā prokuroram būtu jālemj par soda rīkojuma piemērošanu vai personas saukšanu pie kriminālatbildības (RB 48. nodaļas 15. panta pirmā un otrā daļa).²⁰⁶

Lēmums par soda rīkojumu vai naudas soda uzlikšanu aizstāj lēmumu par personas saukšanu pie kriminālatbildības tiktāl, ciktāl noteiktajā termiņā aizdomās turētais paziņo, ka pieņemto lēmumu apstiprina (RB 48. nodaļas 1. panta pirmā daļa un 3. panta pirmā daļa).

Zviedrijas tiesību aktos netiek atzīti citi daudzpusējie (tas ir, ārpusstiesas krimināltiesisko attiecību risinājumi, kuru piemērošanai nepieciešama personas piekrišana) kriminālprocesa pabeigšanas veidi. Arī citviet salīdzinoši izplatītā vienošanās kā vienkāršotā kriminālprocesa forma Zviedrijā nepastāv. Sadarbība ar policiju var rezultēties vienīgi zināmā soda mēra samazinājumā. Savukārt informācijas izpaušana par citām personām vai citāda palīdzība policijai izmeklēšanā neietekmē lēmuma pieņemšanu par personas saukšanu pie kriminālatbildības vai notiesājoša sprieduma taisīšanu. Tāpat nenotiek sarunas starp prokuroru un personu vai tās aizstāvi par apsūdzību, kas jāuzrāda vai jānoraida.²⁰⁷

Privātā apsūdzība (*enskilt åtal*)

Zviedrijas kriminālprocesā papildus vispārējai apsūdzībai, ko raksturo likumā noteiktais prokurora pienākums, gūstot pārliecību par personas vainu, celt apsūdzību, pastāv arī privātā apsūdzība (*enskilt åtal*). Privātās apsūdzības gadījumā kriminālprocesu iniciē privātpersona, tas ir, prasītājs (*målsägande*), kas ir persona, pret kuru izdarīts noziedzīgais nodarījums vai kurai tā rezultātā ir radīts kaitējums (RB 20. nodaļas 8. panta ceturtnā daļa).²⁰⁸ Atsauce uz tiem noziedzīgajiem nodarījumiem, par kuriem pie kriminālatbildības var saukt tikai pats prasītājs, izdarīta BrB 5. nodaļas 5. pantā.²⁰⁹ Tie ir nodarījumi, kas vērsti pret personas godu un cieņu (BrB 5. nodaļas 1.–3. pants). Tomēr, ja noziedzīgais nodarījums ir aizskāris nepilngadīgā intereses vai ja prasītājs vērš prokurora uzmanību uz nepieciešamību celt apsūdzību, prokurors, ievērojot likumā noteiktos priekšnoteikumus, var saukt personu pie kriminālatbildības. Tāpat, ja neslavas celšana ir vērsta pret mirušu personu, prokurors ir tiesīgs celt apsūdzību, ja uzskata to par vispārēji nepieciešamu (BrB 5. nodaļas 5. panta otrā daļa). Tiesību normās par privāto apsūdzību noteiktie ierobežojumi neattiecas arī uz gadījumu, kad ar nodarījumu aizskartas ārvalsts valdības intereses (BrB 5. nodaļas 5. panta trešā daļa).

Lietderīguma principa kontekstā privātā apsūdzība ir būtiska kā tiesībaizsardzības līdzeklis. Saskaņā ar RB 20. nodaļas 9. panta otro daļu, ja prokurors atsakās no apsūdzības, pamatojoties uz pierādījumu trūkumu, kas norādītu uz

²⁰⁶ Wong, *Overview of Swedish Criminal Procedure*, p. 27.

²⁰⁷ Lappi-Seppala, Tonry, *Crime, Criminal Justice, and Criminology ...*, pp. 16–17.

²⁰⁸ *Åklagarmyndigheten. Målsägande*. Pieejams: <https://www.aklagare.se/ordlista/> [skatīts 12.02.2023.].

²⁰⁹ *Åklagarmyndigheten. Enskilt åtal*. Pieejams: <https://www.aklagare.se/ordlista/e/enskilt-atal/> [skatīts 12.02.2023.].

personas vainu, prasītājs, ievērojot atsevišķus izņēmumus, var pārņemt apsūdzības uzturēšanas funkciju.²¹⁰ Ierobežojumi apsūdzības pārņemšanai ietverti RB 20. nodaļas 10. pantā, kas noteic, ka privāto apsūdzību nevar celt attiecībā uz noziedzīgiem nodarījumiem, kurus, pildot darba pienākumus, paveicis valsts ministrs, tieslietu ministrs, jebkurš Riksdāga ombuds vai persona, kas ir strādājusi viņa vietā, kā arī atsevišķas citas amatpersonas.

Pārņemot apsūdzības uzturēšanu, prasītājam par to ne vēlāk kā viena mēneša laikā pēc tam, kad saņemtas ziņas par lietas slēgšanu, ir jāiesniedz tiesā paziņojums. Ja apsūdzības uzturēšanu prasītājs nepārņem, aizdomās turētais var lūgt, lai tiek pieņemts attaisnojošs spriedums.

2.7.3. Lietderīguma izpausme dažādos kriminālprocesa posmos

Lai arī pamatā izņēmumi no obligātuma principa Zviedrijas kriminālprocesā tiek saistīti ar prokurora iesaisti kriminālprocesā un visspilgtāk izpaužas sākotnējās izmeklēšanas noslēgumā, lietderīguma principa ietekme kriminālprocesā sākas jau ar lēmuma pieņemšanu par tā uzsākšanu. No tiesībām slēgt sākotnējo izmeklēšanu (un atteikties no apsūdzības celšanas) tiek atvasinātas tiesības atteikties uzsākt kriminālprocesu. Proti, RB 23. nodaļas 4.a panta otrā daļa noteic: ja pirms kriminālprocesa uzsākšanas konstatēti apstākļi, kuri pieļauj iepriekšējās izmeklēšanas slēgšanu, tad var pieņemt arī lēmumu par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu.

Pirmstiesas kriminālprocesa ietvaros no lietderīguma principa izriet iespēja ierobežot iepriekšējo izmeklēšanu. Tas ir, ja persona ir izdarījusi vairākus noziedzīgus nodarījumus, neatkarīgi no tā, vai tie ir dažādi vai vairāki tādi paši nodarījumi, var tikt ierobežota iepriekšējā izmeklēšana, resursus nevirzot nenozīmīgāko noziedzīgo nodarījumu izmeklēšanai,²¹¹ bet veicot tikai būtiskāko nodarījumu izmeklēšanu.²¹²

Savukārt, noslēdzot iepriekšējo izmeklēšanu, iespējams pieņemt vairākus atšķirīgus lēmumus, kuru rezultātā lietas izskatīšana tiesā nenorit. Gan policija, gan prokurors var pieņemt lēmumu par iepriekšējās izmeklēšanas slēgšanu (RB 23. nodaļas 4.a panta trešā daļa).²¹³ Tāpat var lemt par soda naudas (policija un citas amatpersonas) vai soda rīkojuma piemērošanu (prokurors). Visbeidzot – prokurors, ja izmeklēšanas gaitā iegūts pietiekami daudz pierādījumu apsūdzības celšanai, var pieņemt lēmumu par atteikšanos no apsūdzības.²¹⁴ Ja iegūtie pierādījumi nav pietiekami apsūdzības celšanai, prokurors var pieņemt

²¹⁰ *Åklagarmyndigheten. Enskilt åtal*. Pieejams: <https://www.aklagare.se/ordlista/e/enskilt-atal/> [skatīts 12.02.2023.].

²¹¹ *Riksåklagarens riktlinjer* (R&R 2021:1).

²¹² *Åklagarmyndigheten. Åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning*.

²¹³ *Riksåklagarens riktlinjer* (R&R 2021:1).

²¹⁴ *Utvecklingen av förundersökningsbegränsning 2006–2014*, sid. 50.

arī formālu lēmumu par atteikšanos personu saukt pie kriminālatbildības, tas ir, celt “negatīvo apsūdzību”.

Iztiesāšanā prokuroram no lietderīguma principa izriet tiesības pieņemt lēmumu par atteikšanos no apsūdzības pēc tās celšanas, ja atklājas tādi apstākļi, kuru dēļ, ja tie būtu pastāvējuši vai būtu bijuši zināmi laikā, kad persona tika saukta pie kriminālatbildības, apsūdzība netiktu celta. Tomēr šajā gadījumā prokurors nav tiesīgs pieņemt lēmumu par atteikšanos no apsūdzības, ja pret to iebilst pats apsūdzētais vai ja spriedums jau ir pieņemts (RB 20. nodaļas 7.a pants).

Līdz ar to kopumā lietderīguma princips Zviedrijas kriminālprocesā pamatā izpaužas iepriekšējā izmeklēšanā, sākot ar lēmuma pieņemšanu par tās uzsākšanu. Kriminālprocesā tiesā lietderīguma principa ietekme mazinās, prokuroram tikai noteiktos gadījumos saglabājot tiesības atteikties no apsūdzības, tādējādi īstenojot sākotnējā izmeklēšanā nerealizēto iespēju kriminālprocesu noslēgt, nevirzot lietu izskatīšanai tiesā vispārējā kārtībā.

2.8. Obligātuma un lietderīguma principi kriminālprocesā. Nīderlande

Ērika Gribonika

2.8.1. Obligātuma/lietderīguma principa izpratne, vieta kriminālprocesa pamatprincipu sistēmā, tiesiskais regulējums un aktuālie attīstības jautājumi

1926. gada Nīderlandes Karalistes (turpmāk – Nīderlande) Kriminālprocesa kodeksa²¹⁵ (*Wetboek van Strafvordering*; turpmāk – Sv) pieņemšanas brīdī viens no jaunā tiesību akta stūrakmeņiem bija obligātuma princips. Kriminālprocesa kodekss tika pieņemts, ietverot tajā prasību uzsākt kriminālprocesu ikvienā gadījumā, kad ir “pamatotas aizdomas”, ka ir izdarīts noziedzīgs nodarījums.²¹⁶ Arī patlaban likumā noteikts, ka brīdī, kad saņemtas ziņas par iespējamu noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, policijai ir pienākums uzsākt kriminālprocesu un veikt pirmstiesas izmeklēšanu.²¹⁷ Tomēr, neraugoties uz tiesību normās noteikto, tikai neliela daļa no visiem reģistrētajiem noziedzīgajiem nodarījumiem faktiski tiek izmeklēti un iztiesāti. Lai gan laikposmā no 1970. līdz 2005. gadam reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaits palielinājās vairāk nekā piecas reizes, iztiesāto lietu skaits tikai dubultojās.²¹⁸ Šīs īpatnības pamatā ir spēcīgā lietderīguma principa ietekme uz kriminālprocesa norisi Nīderlandē. Šobrīd lietderīguma princips nu jau kļuvis par kriminālprocesa būtību Nīderlandē raksturojošu principu.²¹⁹

Lietderīguma princips Nīderlandē pazīstams kā *opportuniteitsbeginsel*²²⁰ un ir oponentējais princips kriminālprocesa obligātuma jeb likumības principam, ko apzīmē ar jēdzienu *legaliteitsbeginsel*²²¹. Lietderīguma princips tiek definēts kā princips, saskaņā ar kuru prokuratūra patstāvīgi lemj par apsūdzības celšanu vai atteikšanos virzīt lietu uz tiesu, pretstatā likumības principam. Tādējādi

²¹⁵ *Wetboek van Strafvordering* [Nīderlandes Karalistes Kriminālprocesa kodekss]. Pieejams: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0001903/2022-07-01/#Opschrift> [skatīts 12.02.2023.].

²¹⁶ Groenhuisen, M. Some Main Findings of ‘Strafvordering 2001’ and the Subsequent Reform of Dutch Criminal Procedure. In: *The Reform of the Dutch Code of Criminal Procedure in Comparative*. Ed. by Groenhuisen, M. S., Kooijmans T. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2012, p. 50.

²¹⁷ *The Criminal Justice System of the Netherlands. Organization, substantive criminal law, criminal procedure, and sanctions*. Ed. by Hein van Kempen P., Krebbe M., Brinkhoff S. Antwerpen: Intersentia, 2019, p. 110.

²¹⁸ Tak, Methods of diversion used by the prosecution services ..., p. 53.

²¹⁹ Vēbers, Stulpāns, *Mazāk smagu noziegumu izmeklēšanas vienkāršošana* ..., 115. lpp.

²²⁰ Skat., piemēram, AMO Institute of Sciences. *Dutch Law Encyclopedic Dictionary. Opportuniteitsbeginsel*. Pieejams: <https://www.juridischwoordenboek.nl/?zoek=opportuniteitsbeginsel> [skatīts 12.02.2023.].

²²¹ Skat., piemēram, AMO Institute of Sciences. *Dutch Law Encyclopedic Dictionary. Legaliteitsbeginsel*. Pieejams: <https://www.juridischwoordenboek.nl/?zoek/legaliteitsbeginsel> [skatīts 12.02.2023.].

prokuratūra ir tā institūcija, uz kuru pamatā attiecas no lietderīguma principa izrietošās prasības un kura bauda diskrecionāro varu lēmumu pieņemšanā par kriminālprocesa virzību. Prokuratūra var atteikties no apsūdzības celšanas, pamatojoties uz sabiedrības interesēm, savukārt ieinteresētā persona (cietušais) par šo lēmumu noteiktos gadījumos var iesniegt sūdzību apelācijas tiesā.²²²

Lietderīguma principa vadlīnijas pozitīvizētas Sv 167. un 242. pantā. Sv 167. panta otrā daļa noteic tiesības atteikties no apsūdzības celšanas vai turpmākas apsūdzības uzturēšanas gan nosacīti, gan bez īpašiem nosacījumiem.²²³ Proti, likumā uzsvērts:

“No kriminālvajāšanas var atteikties, pamatojoties uz sabiedrības interesēm. Prokuratūra, ievērojot noteiktus nosacījumus, uz laiku var atlikt lēmuma pieņemšanu par to, vai persona saucama pie kriminālatbildības.”

Savukārt Sv 242. panta pirmajā daļā ietvertas tiesības personu saukt pie kriminālatbildības, prokuroram izdodot rīkojumu par sodu. Lai arī prokurora rīkojums par sodu Nīderlandē līdztekus lietas virzīšanai uz tiesu vispārējā kārtībā tiek uzskatīts par apsūdzības celšanas un sodīšanas veidu, kas pielīdzināms notiesājošam spriedumam,²²⁴ Amsterdamas apelācijas tiesa 2017. gada 12. aprīļa nolēmumā skaidro, ka arī prokurora rīkojums par sodu ir viena no lietderīguma principa izpausmēm. No lietderīguma principa izriet prokurora rīcības brīvība lēmuma pieņemšanā par to, vai lieta virzāma uz tiesu vai piemērojams kāds no ārpus tiesas kriminālprocesa pabeigšanas veidiem.²²⁵ Līdz ar to saskaņā ar Nīderlandē pastāvošo izpratni lietderīguma princips aptver ne vien prokurora tiesības atteikties no lietas turpināšanas, to izbeidzot, bet arī jebkuru prokurora rīcības brīvības izpausmi patstāvīgi lemt par kriminālprocesa virzību, tiesības izvēlēties piemērotāko ārpus tiesas kriminālprocesa pabeigšanas veidu.²²⁶

Turklāt personas saukšanas pie kriminālatbildības kontekstā Nīderlandē lietderīguma principu interpretē arī kā prokurora tiesības ne vien brīvi lemt par

²²² Skat., piemēram, *Nederlandse encyclopedie. Opportuniteitsbeginsel*. Pieejams: <https://www.encyclo.nl/lokaal/10871> [skatīts 12.02.2023.].

²²³ *The Criminal Justice System of the Netherlands*, p. 116.

²²⁴ Skat.: Ģenerāladvokāta A. E. Hartvelda 18.04.2017. secinājumi lietā Nr. 15/050701 (ECLI:NL:PHR:2017:441). Pieejams: <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:PHR:2017:441> [skatīts 12.02.2023.].

²²⁵ Amsterdamas apelācijas tiesas 12.04.2017. spriedums lietā Nr. 23-003724-16 (ECLI:NL:GHAMS:2017:1831). Pieejams: <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:GHAMS:2017:1831> [skatīts 12.02.2023.].

²²⁶ Skat.: Nīderlandes Karalistes Augstākās tiesas Ģenerāladvokāta 14.06.2022. secinājumi lietā Nr. 22/00703. (ECLI:NL:PHR:2022:566). Pieejams: <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:PHR:2022:566> [skatīts 12.02.2023.]; Geelhoed, W. *Het opportuniteitsbeginsel en het recht van de Europese Unie: Een onderzoek naar de betekenis van strafvorderlijke beleidsvrijheid in de geëuropeaniseerde rechtsorde*. Kluwer, 2013, p. 205. Pieejams: <https://hdl.handle.net/1887/22969> [skatīts 12.02.2023.].

kriminālprocesa uzsākšanu vai atturēšanos no apsūdzības celšanas, bet arī kā pilnvaras zināmā mērā ierobežot celtās apsūdzības apjomu un tādējādi sašaurināt pierādīšanas priekšmetu.²²⁷ Prokurors ir tiesīgs veikt atlasīti no vairākiem noziedzīgiem nodarījumiem, tas ir, izvēlēties, par kuriem nodarījumiem celt apsūdzību. Tāpat prokurora diskrecionārā vara aptver tiesības pielāgot apsūdzību konkrētam, vieglākam noziedzīgam nodarījumam nekā tas nodarījums, uz kuru pēc būtības norāda noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas faktiskie apstākļi.²²⁸

Līdz ar to lietderīguma princips Nīderlandē pastāv kā daudzslāņains princips, kas, tulkojot šo principu plaši, aptver ne vien jautājumu par kriminālprocesa uzsākšanu un virzību, bet arī tiesības lemt par kriminālprocesa vienkāršošanu un tā apjoma ierobežošanu.

Lai arī patlaban Nīderlandes kriminālprocesu spilgti raksturo radniecība ar to valstu kriminālprocesuālo kārtību, kurās darbojas lietderīguma princips, pirms lietderīguma principa ietveršanas šobrīd spēkā esošajā Kriminālprocesa kodeksā Nīderlandes tiesību aktos tas neatspoguļojās. Tādējādi Nīderlandē tiesību pētnieku vidū tiek pārstāvēts arī viedoklis, ka lietderīguma princips Nīderlandē pirms 1926. gada Kriminālprocesa kodeksa spēkā stāšanās nepastāvēja vispār. Tomēr obligātuma princips tika apšaubīts (kritizēts) jau krietnu laiku pirms 20. gadsimta 20. gadiem, un pamazām tika atmesta ideja, ka atmaksa soda veidā par paveikto noziedzīgo darbību ir neizbēgama (absolūta).²²⁹ Turklāt tiesību literatūrā uzsvērts, ka praksē lietderīguma princips tika piemērots pat laikā, kad kriminālprocesuālo kārtību Nīderlandē noteica *Code d'instruction criminelle*²³⁰.

Sākotnēji, tas ir, pieņemot 1926. gadā Kriminālprocesa kodeksu, lietderīguma princips Sv 167. pantā un Sv 242. pantā tika ietverts negatīvā formā.²³¹ Proti, apsūdzības celšana bija noteikums, bet atteikšanās no kriminālprocesa turpināšanas – izņēmums.²³² Tomēr dažus gadus pēc Otrā pasaules kara atsākās diskusija par lietderīguma principa pozitīvo un negatīvo interpretāciju, un 60. gadu beigās veidojās pārliecība, ka lietderīguma princips ir interpretējams pozitīvi.²³³ Saskaņā ar pozitīvo lietderīguma principa izpratni tikai tad, kad personas saukšana pie kriminālatbildības ir sabiedrības interesēs, prokuratūra ceļ apsūdzību. Šī lietderīguma principa nozīmes maiņa aizsākās ar jautājumu par nepilngadīgo kriminālatbildību, attiecībā uz kuru tika norādīts, ka sākumpunktam par krimināltiesisko

²²⁷ Geelhoed, *Het opportuiniteitsbeginsel en het recht van de Europese Unie*, p. 185.

²²⁸ Skat.: Nīderlandes Karalistes Augstākās tiesas Ģenerālvokāta 14.06.2022. secinājumi lietā Nr. 22/00703. (ECLI:NL:PHR:2022:566).

²²⁹ Geelhoed, *Het opportuiniteitsbeginsel en het recht van de Europese Unie*, p. 81.

²³⁰ Francijas Kriminālprocesa kodekss, kas bija spēkā Nīderlandes Karalistē no 1810. līdz 1838. gadam, kad to aizstāja jaunais Kriminālprocesa kodekss, kas gan saglabāja spēcīgu saikni ar Napoleona kodeksā noteikto kriminālprocesuālo kārtību.

²³¹ Geelhoed, *Het opportuiniteitsbeginsel en het recht van de Europese Unie*, p. 102.

²³² Doelder, H. de. The Public Prosecution Service in the Netherlands. *European Journal of Crime, Criminal Law and Justice*, 2000, 8(3), p. 188.

²³³ Geelhoed, *Het opportuiniteitsbeginsel en het recht van de Europese Unie*, pp. 103–104.

attiecību noregulēšanu nevajadzētu balstīties idejā par nepieciešamību izvirzīt apsūdzību pret nepilngadīgo. Tieši pretēji – apsūdzības celšana būtu pieļaujama tikai tajos gadījumos, kad tas ir lietderīgi un nepieciešami.²³⁴

Papildus tam kā pārmaiņu katalizators tiek minētas 20. gadsimta 60. un 70. gadu kultūras revolūcijas sekas. Sabiedrība vēlējas, lai tiesību aizsardzības iestādes neiejaucas un nerisina situācijas, kad, piemēram, bērni smēķē marihuānu, protestē pret neveiksmīgām universitātēm, iegādājas pornogrāfiju vai kontracepcijas līdzekļus, kas 50. gados bija aizliegti dažos Nīderlandes reģionos.²³⁵

Sākotnēji pozitīvo lietderīguma principa izpratni pavadīja atbildes meklējumi uz jautājumu, kad iejaukšanās personas dzīvē ar kriminālprocesuāliem līdzekļiem ir sociāli pieņemama. Proti, vadošo lomu baudīja ideja, ka kriminālprocess un kriminālatbildība ir *ultimum remedium* jeb galējais līdzeklis, ko nevajadzētu izmantot nepārdomāti. Savukārt 80. gados lietderīguma principa kontekstā prevalēt sāka atbildes meklējumi uz jautājumu, kāds tiesībaizsardzības līmenis ir saglabājams kā minimums iepretim ierobežotajiem valsts resursiem noziedzīgu nodarījumu atklāšanā un vainīgo sodīšanā.²³⁶ Tomēr šī uzsvāru maiņa Nīderlandē nepavisam netiek uzskatīta par lietderīguma principa pozitīvās interpretācijas noraidīšanu.

Izvēle noteikt minimālo sliekšni, ko tiesībaizsardzības iestādes pārkāpt nedrīkst, attiecībā uz tiem noziedzīgajiem nodarījumiem, par kuru izdarīšanu persona saucama pie kriminālatbildības un sodāma, bija rezultāts konstatētajai nepieciešamībai pastiprināt vēršanos ar krimināltiesiskiem līdzekļiem pret notiekošo sabiedrībā, tas ir, koncentrēt policijas ierobežotos resursus būtiskāko likumpārkāpumu atklāšanai.²³⁷ Tādējādi tika noteiktas prioritāro lietu kategorijas, kas atspoguļojās atrisināto lietu straujajā samazinājumā. Laikposmā no 1970. līdz 2005. gadam visu atklāto noziedzīgo nodarījumu procentuālais daudzums samazinājās no 41% līdz 19%.²³⁸ Arī šobrīd joprojām saglabājusies izpratne, ka nepieciešamība celt apsūdzību rūpīgi izvērtējama, sabalansējot sabiedrības gaidas noziedzīgu nodarījumu atklāšanas un novēršanas jomā ar ierobežoto policijas un prokuratūras kapacitāti un nepieciešamību reaģēt uz arvien sarežģītākiem noziedzīgiem nodarījumiem.²³⁹

Tādējādi pozitīvā lietderīguma principa izpratne Nīderlandē ir saglabāta, tas ir, joprojām tiek uzskatīts, ka apsūdzība ceļama un persona sodāma tikai tad, kad tas ir sabiedrības interesēs,²⁴⁰ taču šīs sabiedrības intereses šobrīd saistāmas ar

²³⁴ Geelhoed, *Het opportuiniteitsbeginsel en het recht van de Europese Unie*, p. 104.

²³⁵ Buruma, *Dutch Tolerance ...*, pp. 85–86.

²³⁶ Geelhoed, *Het opportuiniteitsbeginsel en het recht van de Europese Unie*, p. 108.

²³⁷ Turpat, p. 109.

²³⁸ Tak, *Methods of diversion used by the prosecution services ...*, p. 53.

²³⁹ Raad van State. *Vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering*. W16.21.0105/II. 30.03.2022. Pieejams: <https://www.raadvanstate.nl/@125095/w16-21-0105-ii/> [skatīts 13.02.2023.].

²⁴⁰ Doelder, *The Public Prosecution Service in the Netherlands ...*, p. 188.

ekonomiski saprātīgas un lietderīgas pieejas meklēšanu valsts ierobežoto resursu izmantošanā.

Nīderlandē pašlaik norit darbs pie Kriminālprocesa kodeksa modernizācijas. 2022. gada 30. martā Nīderlandes Valsts padome (*Raad van State*) publicēja ieteikumus modernizētā Kriminālprocesa kodeksa koncepcijai,²⁴¹ kuros, iezīmējot iespējamus risinājumus aktuālākajiem kriminālprocesuālajiem jautājumiem, vērsta uzmanība arī uz kārtību, kāda iecerēta jaunajā Kriminālprocesa kodeksā lēmuma par personas saukšanu pie kriminālatbildības vai, tieši pretēji, lēmuma atteikties virzīt lietu izskatīšanai vispārējā kārtībā pārsūdzēšanai. Uzsverot, ka prokuratūras gandrīz neierobežotās pilnvaras apsūdzības funkcijas īstenošanā kopsakarā ar lietderīguma principu rada varas koncentrāciju prokuratūrā, Nīderlandes Valsts padome akcentē nepieciešamību pēc efektīviem mehānismiem, kuri novērstu patvaļas aizlieguma principa, kā arī tiesiskās noteiktības principa pārkāpumu risku. Tomēr tāpat atzīts, ka prokurora lietderīguma apsvērumu pārvērtēšana nekad nav ietilpusi tiesas kompetencē, ko, neraugoties uz identificētajiem riskiem, iecerēts saglabāt arī modernizētajā kriminālprocesuālajā regulējumā. Tādējādi, pēc būtības nemainot šā brīža regulējumu, tiesas kontrolei arī nākotnē paredzēts pakļaut tikai atsevišķus lietderīguma principa piemērošanas rezultātā pieņemtos lēmumus un tikai noteiktos gadījumos, proti:

- 1) tiesa pēc aizdomās turētā lūguma varēs lemt par kriminālprocesa izbeigšanu, ja pirmstiesas kriminālprocess stagnē un netiek lemts par personas saukšanu pie kriminālatbildības (Sv 29.f panta pirmā daļa);
- 2) tieši ieinteresētā persona apelācijas tiesai varēs iesniegt sūdzību par atteikšanos no apsūdzības celšanas, kriminālvajāšanas pārtraukšanu pēc apsūdzības celšanas vai personas saukšanu pie kriminālatbildības ar soda rīkojumu (Sv 12. pants);
- 3) apsūdzētais varēs iesniegt tiesai iebildumus par lietas iztiesāšanas uzsākšanu, lūdzot tiesu izvērtēt, vai attiecīgā lieta ir izskatāma tiesā (šajā gadījumā tiesa, nepārvērtējot lietderīguma apsvērumus, varēs izņēmuma gadījumā pieņemt lēmumu par lietas nepieņemamību izskatīšanai, proti, ja būs secināms, ka "saprātīgs prokurors" nebūtu virzījis lietu izskatīšanai vispārējā kārtībā; Sv 262. pants²⁴²).²⁴³

Iecerētais regulējums modernizētajā Kriminālprocesa kodeksā iezīmē izšķiršanos saglabāt stingru prokurora rīcības brīvības aizsardzību, tikai atsevišķos gadījumos sniedzot iespēju pieņemtos lēmumus (vai piedāvājumus) pakļaut tiesas kontrolei. Šī izvēle vismaz daļēji skaidrojama ar prokurora un prokuratūras lomu kriminālprocesā Nīderlandē. Prokuratūras uzdevums Nīderlandē ir nodrošināt

²⁴¹ Raad van State. *Vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering*.

²⁴² Nīderlandes Karalistes Augstākās tiesas (*Hoge Raad*) 06.11.2012. spriedums lietā Nr. 11/02339 (ECLI:NL:HR:2012:BX4280). Pieejams: <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:HR:2012:BX4280> [skatīts 12.02.2023.].

²⁴³ Raad van State. *Vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering*.

tiesību iedzīvināšanu, tādējādi cita starpā prokurora pienākums ir rūpēties arī par personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiesību ievērošanu. Prokurors kriminālprocesā netiek uzskatīts par oponentu apsūdzētajam, kriminālprocesa ietvaros viņa pienākums ir nodrošināt visu iesaistīto personu tiesību un likumīgo interešu ievērošanu.²⁴⁴ Tā, piemēram, prokurori regulāri tiesai iesaka apsūdzētos attaisnot.²⁴⁵ Savukārt kriminālsods Nīderlandē tiek uztverts kā līdzeklis, ar kuru valsts risina sociālās nesaskaņas. Tādējādi kriminālprocesuālo līdzekļu piemērošanas legimitāte rodama valsts pienākumā pildīt sabiedrības vēlmes. Šī Nīderlandē pastāvošā instrumentālā pieeja noliedz ideju, ka tiesībām pašām par sevi ir iekšēja vērtība. Lai arī ar tiesību normu starpniecību tiek īstenota valsts politika noziedzības apkarošanā, tām jānodrošina arī sabiedrības aizsardzība pret pašas likumdošanas varas pārmērīgu izmantošanu un nepamatotu iejaukšanos personu tiesībās un privātajā dzīvē. Šo līdzsvaru nodrošina prokuratūra, kas nekalpo īstermiņa politiskiem mērķiem, bet uztur tiesisko kārtību.²⁴⁶

Prokurors ir nodrošināts ar varu pār policiju, gandrīz absolūtām²⁴⁷ pilnvarām apsūdzības celšanā, pastāvot vienīgi atsevišķiem izņēmumiem²⁴⁸, un no lietderīguma principa izrietošu rīcības brīvību lēmumu pieņemšanā par kriminālprocesa virzību. Prokurors ir tiesīgs dot rīkojumus policijai, un policijai ir pienākums ievērot šīs pavēles.²⁴⁹ Nīderlandē prokurors savā ziņā darbojas kā tiesnesis pirmstiesas procesā, kas pats izvērtē pierādījumus un katras lietas būtību. Ārpustiesas kārtībā krimināltiesisko attiecību noregulējums tiek rasts slēgtā sēdē, prokurors lēmumu pieņem patstāvīgi un nav atbildīgs policijas, cietušā, tiesneša vai apsūdzētā priekšā par pieņemto lēmumu.²⁵⁰

Pēdējo divdesmit gadu laikā Nīderlandē ir ievērojami paplašinājusies prokuratūras diskrecionārā vara kā likumā, tā arī praksē.²⁵¹ Prokuratūra Nīderlandē pakāpeniski ir izveidojusi visaptverošu politiku par to, kad un kā piemērojams krimināltiesiskais regulējums. Šī politika tieši ietekmējusi policijas darbu, jo nosaka noziedzīgu nodarījumu kategorijas, kuru izmeklēšanu nepieciešams prioritizēt.²⁵² Lai harmonizētu šīs diskrecionārās varas izmantošanu, prokuratūras pārvaldes institūcija – Ģenerālprokuroru padome (*College van*

²⁴⁴ Geelhoed, *Het opportuniteitsbeginsel en het recht van de Europese Unie*, p. 116.

²⁴⁵ Blunt, H. van de, Gelder, J. L. van. The Dutch Prosecution Service. *Crime and Justice*, 2012, 41(1), p. 124.

²⁴⁶ Doelder, *The Public Prosecution Service in the Netherlands ...*, p. 196.

²⁴⁷ Lindeman, J. M. W. Redelijk handelende officieren en de vervolgingsbeslissing. In: C. Kelk e.a. (red.), *Veelzijdige gedachten*, Den Haag: Boom Lemma 2013, p. 289.

²⁴⁸ Privātais apsūdzības procesi Nīderlandē nepastāv, taču, piemēram, nodokļu iestāžu amatpersonas vai īpaši izraudzītas izmeklēšanas amatpersonas vai struktūras var izdot rīkojumus par sodu.

²⁴⁹ Doelder, *The Public Prosecution Service in the Netherlands ...*, p. 187.

²⁵⁰ Blunt, Gelder, *The Dutch Prosecution Service*, p. 124.

²⁵¹ Tak, *Methods of diversion used by the prosecution services ...*, p. 53.

²⁵² Groenhuijsen, *Some Main Findings of 'Strafvordering 2001' ...*, p. 50.

Procureurs-generaal) – regulāri izstrādā nacionālās kriminālvajāšanas vadlīnijas jeb pamatnostādnes.²⁵³ Šīs vadlīnijas dažkārt ir ļoti specifiskas, un var būt grūti atšķiramas no likuma teksta.²⁵⁴

Piemēram, saskaņā ar Opija likumu²⁵⁵ Nīderlandē ir aizliegts glabāt pašpatēriņam vai realizācijai jebkādu narkotiku daudzumu.²⁵⁶ Tomēr Nīderlandē tiek tolerēta vieglo narkotiku (hašišs, marihuāna) pārdošana licencētos “veikalos” (kafēnīcās). Tas nozīmē: lai arī vieglo narkotiku tirdzniecība ir noziedzīgs nodarījums, prokuratūra pie kriminālatbildības nesauc nedz juridiskās personas, nedz šo “veikalu” īpašniekus/darbiniekus un nesoda par šo narkotisko vielu realizēšanu. Arī fiziskas personas netiek sauktas pie kriminālatbildības par vieglo narkotiku glabāšanu nelielā apmērā. Šie daudzumi nav noteikti likumā, bet gan Ģenerālprokuroru padomes pamatnostādnēs par vieglajām narkotikām (*Richtlijn voor strafvordering Opiumwet, softdrugs*). Proti, krimināltiesiskas sekas neiestāsies darbībām ar:

- ne vairāk kā 5 gramiem marihuānas vai hašiša;
- ne vairāk kā 5 kaņepju augiem.²⁵⁷

Tāpat atbildība par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju paredzēta Nīderlandes Kriminālkodeksa (*Wetboek van Strafrecht*; turpmāk – Sr)²⁵⁸ XXXA nodaļā (no Sr 420.*bis* līdz Sr 420.*quinquies* pantam). Noziedzīgā nodarījuma pamatsastāvs ietverts Sr 420.*bis* pantā, kurā noteikts:

“1. Kā vainīga par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz sešiem gadiem vai piektās kategorijas naudas sodu ir jāsoda:

- a. jebkura persona, kas slēpj vai maskē priekšmeta patieso raksturu, izcelsmi, atrašanās vietu, izvietojumu vai pārvietošanu, vai slēpj vai maskē to, kas ir priekšmeta likumīgais īpašnieks, ja persona zina, ka šis priekšmets tieši vai netieši iegūts noziedzīga nodarījuma rezultātā;
- b. persona, kas iegādājas, glabā, nodod, pārvērš vai lieto priekšmetu, zinot, ka priekšmets tieši vai netieši iegūts noziedzīga nodarījuma rezultātā;

Ar priekšmetiem saprot visas lietas un visas īpašuma tiesības.”

²⁵³ Skat.: Openbaar Ministerie. Strafvorderingsrichtlijnen. Pieejams: <https://www.om.nl/onderwerpen/beleidsregels/richtlijnen-voor-strafvordering> [skatīts 12.02.2023.].

²⁵⁴ Buruma, Dutch Tolerance ..., p. 86.

²⁵⁵ *Opiumwet* [Nīderlandes Karalistes Opija likums]. Pieejams: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0001941/2009-07-01> [skatīts 12.02.2023.].

²⁵⁶ Buruma, Dutch Tolerance ..., 86–87.

²⁵⁷ *Richtlijn voor strafvordering Opiumwet, softdrugs (2018R013)* [Nīderlandes Karalistes Ģenerālprokuroru padomes pamatnostādnes]. Pieejams: <https://www.om.nl/onderwerpen/beleidsregels/richtlijnen-voor-strafvordering-resultaten/richtlijn-voor-strafvordering-opiumwet-softdrugs-2018r013> [skatīts 12.02.2023.].

²⁵⁸ *Wetboek van Strafrecht* [Nīderlandes Karalistes Kriminālkodekss]. Pieejams: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0001854/2022-07-01> [skatīts 12.02.2023.].

Taču papildus materiālajās krimināltiesību normās ietvertajam regulējumam Ģenerālprokuroru padome izdevusi pamatnostādnes par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju (*Richtlijn voor strafvordering Witwassen*),²⁵⁹ kuras attiecas uz fiziskas personas izdarītu noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju. Pamatnostādņu galvenais mērķis ir harmonizēt sodu veidu un mēru noteikšanas praksi Nīderlandē.²⁶⁰ Gadījumos, kad noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācija veikta, nepārsniedzot 25 000,00 eiro apmēru, tiek rekomendēts piemērojamā vai tiesai pieprasāmā soda noteikšanā vadīties pēc šādiem soda veidiem un mēriem:

Apmērs	Pirmais pārkāpums	Recidīvs		Vairākkārtējs recidīvs
		5 gadu laikā	70 sabiedriskā darba stundas	
Līdz 5 000,00 EUR	50 sabiedriskā darba stundas	2 gadu laikā	<i>Idem</i> vai 5 nedēļu cietumsods	100 sabiedriskā darba stundas
		5 gadu laikā	6 nedēļu cietumsods	7 nedēļu cietumsods bez nosacījumiem
15 000,00 EUR	4 nedēļu cietumsods	2 gadu laikā	6 nedēļu cietumsods	8 nedēļu cietumsods bez nosacījumiem
		5 gadu laikā	6 nedēļu cietumsods	

Savukārt lietās, kurās noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācija veikta apmērā no 25 000,00 līdz 1 000 000,00 eiro, ieteicamais sods pakārtots trīs likumpārkāpēju kategorijām,²⁶¹ proti:

- 1) naudas kurjers – persona, kas parasti par nelielu samaksu veic noziedzīgās darbības citas personas labā, piemēram, ļaujot izmantot savu bankas kontu un/vai bankas karti noziedzīgo darbību izdarīšanai, vai veic skaidras naudas pārvadājumus;
- 2) persona, kas legalizē noziedzīgi iegūto mantu, noziedzīgās darbības izdarot savā labā;
- 3) organizētās noziedzības veicinātājs – piemēram, persona, kas palīdz slēpt noziedzīgi iegūto mantu.

²⁵⁹ *Richtlijn voor strafvordering Witwassen* (2021R004) [Nīderlandes Karalistes Ģenerālprokuroru padomes pamatnostādnes]. Pieejams: <https://www.om.nl/onderwerpen/beleidsregels/richtlijnen-voor-strafvordering-resultaten/richtlijn-voor-strafvordering-witwassen-2021r004> [skatīts 12.02.2023.].

²⁶⁰ Turpat.

²⁶¹ AMLC. *Witwassen: wat is dat?* 2018, p. 17. Pieejams: <https://www.amlc.nl/wp-content/uploads/2018/09/Witwassen-wat-is-dat-versie-2018.pdf> [skatīts 12.02.2023.].

Tā par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju līdz 200 000,00 eiro Ģenerālprokuroru padome rekomendē piemērot vai lūgt tiesu piespriest šādus sodus:²⁶²

Apmērs	1. kategorija	2. kategorija	3. kategorija
25 000,00 EUR	Cietumsods – 5 nedēļas	Cietumsods – 8 nedēļas	Cietumsods – 4 mēneši
50 000,00 EUR	Cietumsods – 11 nedēļas	Cietumsods – 4 mēneši	Cietumsods – 6 mēneši
75 000,00 EUR	Cietumsods – 4 mēneši	Cietumsods – 6 mēneši	Cietumsods – 8 mēneši
100 000,00 EUR	Cietumsods – 6 mēneši	Cietumsods – 8 mēneši	Cietumsods – 10 mēneši
150 000,00 EUR	Cietumsods – 8 mēneši	Cietumsods – 10 mēneši	Cietumsods – 12 mēneši
200 000,00 EUR	Cietumsods – 10 mēneši	Cietumsods – 12 mēneši	Cietumsods – 16 mēneši

Tāpat vadlīnijās ietverta arī virkne citu soda noteikšanā būtisku aspektu, piemēram, uzskaitīti atbildību mīkstinoši un pastiprinoši apstākļi, kas var tikt ņemti vērā, lemjot par atbilstoša soda veida un mēra noteikšanu konkrētajā gadījumā.²⁶³

Šādas vadlīnijas Ģenerālprokuroru padome izdevusi attiecībā uz dažādu noziedzīgu nodarījumu kategorijām. Prokuroriem tās jāievēro, izņemot gadījumus, kad atsevišķā lietā ir konstatējami īpaši apstākļi, kuru dēļ pieļaujamas atkāpes no šīm vadlīnijām.²⁶⁴

2.8.2. Lietderīguma kritēriji un piemērošanas gadījumi un alternatīvas, neuzsākot vai izbeidzot kriminālprocesu lietderīguma dēļ

Kriminālprocesa uzsākšana un virzība Nīderlandē ir atkarīga no prokurora izdarītās izvēles diskrecionārās varas, kas izriet no lietderīguma principa, ietvaros. Prokurors ir tiesīgs atteikties uzsākt kriminālprocesu. Tāpat prokurora rīcībā ir vairāki mehānismi, kā noslēgt pirmstiesas kriminālprocesu, nevirzot lietu uz tiesu. Prokurors var izlemt necelt apsūdzību, ja tā, visticamāk, novestu līdz notiesājošam spriedumam pierādījumu trūkuma, tehnisku šķēršļu dēļ vai ja apsūdzības celšana nav uzskatāma par lietderīgu rīcību.²⁶⁵ Izvēloties nevirzīt lietu uz tiesu vispārējā kārtībā, prokurors ir tiesīgs: 1) izbeigt kriminālprocesu; 2) pabeigt kriminālprocesu, izsniedzot rīkojumu par sodu (*strafbeschikking*); 3) nosacīti izbeigt kriminālprocesu; 4) vienoties par transakciju (*transactie*).²⁶⁶

Turklāt, lai arī lietderīguma princips Nīderlandē tiek attiecināts tikai uz prokuratūru, praksē tas būtiski ietekmē arī policijas darbu. Atvasinot tiesības no lietderīguma principa, policija var atteikties uzsākt kriminālprocesu, aprobežojoties

²⁶² *Richtlijn voor strafvordering Witwassen* (2021R004).

²⁶³ Turpat.

²⁶⁴ *The Criminal Justice System of the Netherlands*, p. 116.

²⁶⁵ Turpat.

²⁶⁶ Tak, *Methods of diversion used by the prosecution services ...*, p. 54.

ar brīdinājuma izteikšanu, vai pirmstiesas izmeklēšanas noslēgumā pieņemt lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu gadījumos, kad šādu lēmumu pieņemtu prokurors.²⁶⁷

Lēmums par kriminālprocesa izbeigšanu

Visspilgtāk lietderīguma princips (šaurā izpratnē) līdztekus atteikumam uzsākt kriminālprocesu izpaužas iespējā pieņemt lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu, pamatojoties uz lietderīguma apsvērumiem. Galvenie iemesli lietderīguma principa piemērošanai un lēmuma par kriminālprocesa izbeigšanu pieņemšanai, izvērtējot konkrētās lietas apstākļus, ir:

- 1) iespējamība piemērot alternatīvus līdzekļus tiesisko attiecību noregulēšanai (tas ir, disciplināratbildību, administratīvo atbildību vai rast risinājumu civiltiesiskā ceļā);
- 2) secinājuma izdarīšana, ka kriminālvajāšana ir nesamērīgs, netaisnīgs vai neefektīvs risinājums, jo:
 - nodarījums ir mazsvarīgs;
 - aizdomās turētās personas iesaiste noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā bijusi neliela (nenozīmīga);
 - nodarījumam ir zema sodāmības pakāpe;
 - nodarījums ir sens;
 - aizdomās turēto personu raksturo pārlieku mazs vai pārlieku liels vecums;
 - aizdomās turētajai personai nesen piespriests sods par cita noziedzīga nodarījuma izdarīšanu;
 - noziedzīgais nodarījums ir negatīvi ietekmējis pašu aizdomās turēto personu (sava nozieguma upuris);
 - aizdomās turētās personas veselības stāvoklis liedz viņu saukt pie kriminālatbildības un sodīt;
 - aizdomās turētās personas rehabilitācijas izredzes ir zemas;
 - aizdomās turētās personas dzīves apstākļi ir mainījušies;
 - aizdomās turētā persona nav atrodama;
 - paredzēta korporatīvā kriminālatbildība;
 - pie kriminālatbildības tiek saukta persona, kura kontrolēja noziedzīgo darbību, nevis faktiskais izdarītājs;
 - aizdomās turētā persona ir kompensējusi radīto kaitējumu;
 - cietusī persona ir veicinājusi noziedzīgā nodarījuma izdarīšanu;
 - pastāv ciešas attiecības starp cietušo un aizdomās turēto personu, un saukšana pie kriminālatbildības būtu pretrunā cietušās personas interesēm.²⁶⁸

²⁶⁷ Doelder, *The Public Prosecution Service in the Netherlands ...*, p. 200.

²⁶⁸ *The Criminal Justice System of the Netherlands*, pp. 116–117.

Prokuroram nav pienākuma motivēt savu lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu.²⁶⁹ Tomēr, neraugoties uz to, pieņemtie lēmumi ir jāklasificē, pamatojoties uz kādu no iemesliem, kādēļ netiek celta apsūdzība. Šī iedalīšana kategorijās negarantē vienotu pieeju lēmumu par atteikšanos turpināt kriminālprocesa pieņemšanai, taču grupēšana nodrošina, ka tiek apkopota informācija par kriminālvajāšanas politiku katrā no deviņpadsmit prokuratūras jurisdikcijām Nīderlandē un sniedz ieskatu atšķirībās kriminālvajāšanas politikā. Tādējādi tas ir viens no līdzekļiem, lai saskaņotu šo politiku un veicinātu vienveidīgu praksi lēmumu pieņemšanā.²⁷⁰

Nosacīta kriminālprocesa izbeigšana un transakcija (*transactie*)

Prokurors lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu noteiktos gadījumos var pieņemt nosacīti. No Sv 167. panta otrās daļas otrā teikuma un Sv 242. panta otrās daļas tiek atvasināts tiesiskais pamats nosacītai kriminālprocesa izbeigšanai, lai arī materiāltiesiskās normas tiešu pilnvarojumu šāda lēmuma pieņemšanai neparedz.²⁷¹ Minētās procesuālo tiesību normas paredz iespēju pieņemt lēmumu izbeigt tādu kriminālprocesa, kurā personai inkriminēts noziedzīgs nodarījums, kas sodāms ar mazāk nekā sešu gadu cietumsodu. Lēmumu par nosacītu kriminālprocesa izbeigšanu pieņem, ietverot tajā nosacījumus, kā rezultātā tiek atlikta lēmuma par personas saukšanu pie kriminālatbildības pieņemšana uz lēmumā noteikto laiku.²⁷² Nosacījumiem tikt izpildītiem, prokurors zaudē tiesības celt apsūdzību.²⁷³

Prokurora tiesības vienoties par transakciju ir ļoti līdzīgas tām, kādas tiek īstenotas, nosacīti izbeidzot kriminālprocesa. Ja aizstāvība piekrīt transakcijai, apņemas Valsts kasē iemaksāt noteiktu naudas summu vai izpildīt vienu vai vairākus (materiāla rakstura) nosacījumus,²⁷⁴ prokurors lietu uz tiesu virzīt nav tiesīgs. Transakcijas kā kriminālprocesa pabeigšanas veida rezultātā persona netiek uzskatīta par sodītu (netiek reģistrēta sodāmība).²⁷⁵ Savukārt, ja tiek pārkāpti transakcijas nosacījumi, prokuroram paveras iespēja celt apsūdzību, virzot lietu uz tiesu vai piemērojot rīkojumu par sodu.²⁷⁶

²⁶⁹ Skat., piemēram, Tak, P. *The Dutch Criminal Justice System. Organization and operation*. Second revised edition. University of Nijmegen, 2003, p. 52.

²⁷⁰ *The Criminal Justice System of the Netherlands*, p. 117.

²⁷¹ Skat.: Nīderlandes Karalistes Augstākās tiesas Ģenerāladvokāta 14.06.2022. secinājumi lietā Nr. 22/00703. (ECLI:NL:PHR:2022:566).

²⁷² *The Criminal Justice System of the Netherlands*, p. 116.

²⁷³ Skat.: Nīderlandes Karalistes Augstākās tiesas Ģenerāladvokāta 14.06.2022. secinājumi lietā Nr. 22/00703. (ECLI:NL:PHR:2022:566).

²⁷⁴ Tak, *Methods of diversion used by the prosecution services* ..., p. 56.

²⁷⁵ Blunt, Gelder, *The Dutch Prosecution Service*, p. 118.

²⁷⁶ Harman, P. *Is the Law Moving – A Study of Criminal Justice Reform in the Netherlands*. *Tilburg Foreign Law Review*, 1994, 4(1), p. 52.

Nosacījumi, ko var ietvert transakcijā un lēmumā par nosacītu kriminālprocesa izbeigšanu, uzskaitīti Sr 74. panta otrajā daļā, proti, personai var uzlikt šādus pienākumus:

- naudas summas samaksa valstij, kuras apmērs nav mazāks par 3 eiro un kas nepārsniedz likumā noteikto naudas soda maksimumu;
- atteikšanās no mantas, kas arestēta un ir pakļauta konfiskācijai vai ir izņemta no apgrozības;
- konfiscējamo priekšmetu izdošana vai to vērtības segšana;
- naudas summas samaksa valstij vai arestēto priekšmetu nodošana valsts īpašumā, lai pilnībā atņemtu noziedzīgā nodarījuma rezultātā gūtos vai no tā izrietošos paredzamos ieguvumus;
- pilnīga vai daļēja noziedzīgā nodarījuma rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšana;
- sabiedriskā darba veikšana vai piedalīšanās apmācībās līdz 120 stundām.²⁷⁷

No kopējā transakciju regulējuma ir nošķiramas prokurora piemērotās “augstās transakcijas” (*hoge transacties*). “Augstās transakcijas” aptver gadījumus, kad prokurors lemj par maksājuma noteikšanu no 200 000,00 eiro līdz 1 000 000,00 eiro lielā apmērā.²⁷⁸ Šīs transakcijas parasti tiek piemērotas tikai juridiskām personām, kas cita starpā saistīts ar apstākli, ka juridiskai personai cita veida sodu piemērot nevar, tādējādi lietderīgi un taisnīgi, izpildoties noteiktiem priekšnoteikumiem, ir panākt risinājumu ārpustiesas kārtībā. Gadā prokuratūra “augsto transakciju” piedāvā aptuveni desmit lietās.²⁷⁹

Ietvars “augsto transakciju” piemērošanai noteikts Ģenerālprokuroru padomes 2020. gada 4. septembra vadlīnijās (*Aanwijzing hoge transacties*).²⁸⁰ Attiecīgās vadlīnijas definē ne vien to, kas ir saprotams ar terminu “augstā transakcija”, bet noteic arī galvenos principus, piemērošanas procesu, regulē valsts atbildību un noteic prasības procesa atklātībai. Proti, prokuratūrai ir pienākums paziņot par “augsto transakciju”, izmantojot preses relīzi, tādējādi kompensējot publiska procesa, kāds tiktu nodrošināts, lietu virzot uz tiesu vispārējā kārtībā, trūkumu. Tāpat preses relīzē ietvertā informācija, tostarp par maksājamās summas apmēru, veicina arī ģenerālās prevencijas mērķa sasniegšanu.²⁸¹

²⁷⁷ Tak, Methods of diversion used by the prosecution services ..., p. 56.

²⁷⁸ *Aanwijzing hoge transacties* (2020A005) [Nīderlandes Karalistes Ģenerālprokuroru padomes vadlīnijas]. Pieejams: <https://www.om.nl/onderwerpen/beleidsregels/aanwijzingen/executie/aanwijzing-hoge-transacties-2020a005> [skatīts 12.02.2023.].

²⁷⁹ Openbaar Ministerie. Hoe vaak wordt een hoge transactie aangeboden? Pieejams: <https://www.om.nl/onderwerpen/hoge-transacties/vraag-en-antwoord/hoe-vaak-wordt-een-hoge-transactie-aangeboden> [skatīts 12.02.2023.].

²⁸⁰ *Aanwijzing hoge transacties* (2020A005).

²⁸¹ Turpat.

Patlaban tiek izstrādāti grozījumi Valsts prokuratūras (izlīguma) likumā²⁸² (*Wet OM-afdoening*). Atbilstoši iecerētajiem grozījumiem kontroli pār “augstās transakcijas” piedāvājumu aizdomās turētajam veiks tiesa.²⁸³ Kamēr attiecīgais likumprojekts atrodas izstrādes stadijā, saskaņā ar pašreizējo regulējumu “augsto transakciju” piedāvājumus vērtē neatkarīga trīs locekļu komisija, kuras izveide ir Ģenerālprokuratūras kompetencē.²⁸⁴

Atbilstoši tiesību normās noteiktajām prasībām kā kriminālprocesa izbeigšana nosacīti, tā arī transakcijas piemērošana iespējama aizdomās turētā un prokurora vienošanās rezultātā. Tomēr praksē šā nosacījuma ievērošana pamatā nozīmē piekrišanas sniegšanu prokurora priekšlikumam par nosacītu kriminālprocesa izbeigšanu vai transakciju. Tikai apjomīgās lietās, kuras neaptver Ģenerālprokuroru padomes izstrādātajās vadlīnijās ietvertie skaidrojumi, faktiski pastāv iespēja vest sarunas par lēmuma saturu.²⁸⁵

Prokurora rīkojums par sodu (*strafbeschikking*)

Prokurora rīkojums par sodu atšķirībā no transakcijas nav veids, kā personai izvairīties no apsūdzības un soda. Rīkojums par sodu ir veids, kā personu saukt pie kriminālatbildības un sodīt, informācijai par personu rezultātā tiekot ietvertai sodu reģistrā. Tomēr tik un tā rīkojums par sodu Nīderlandē tiek vērtēts kā lietderīguma principa izpausme.²⁸⁶

Tiesības izdot rīkojumu par sodu prokuroram ir tikai tad, kad savākts pietiekams ziņu par faktiem apjoms personas vainīguma pierādīšanai, prokurors iegūtos pierādījumus ir izvērtējis un nonācis pie secinājuma par personas vainu.²⁸⁷ Šo prokurora tiesību bāze ietverta Sv 257.h pantā, kas noteic, ka prokurors var izdot rīkojumu par sodu, ja konstatē, ka ir izdarīts noziedzīgs nodarījums, par kuru piemērojama cietumsods nepārsniedz sešus gadus. Ja pastāv šaubas par personas vainu, kriminālprocesa pabeigšana ar rīkojumu par sodu nav pieļaujama.²⁸⁸

Lielākajā daļā gadījumu, izdodot rīkojumu par sodu, prokurors kā sankciju izraugās naudas sodu, taču saskaņā ar Sv 257.a panta otro daļu tas nepavisam nav vienīgais personai uzliekamais soda veids. Prokurors ir tiesīgs piemērot:

- 1) sabiedrisko darbu līdz 180 stundām;

²⁸² *Wet OM-afdoening* [Nīderlandes Karalistes Valsts prokuratūras (izlīguma) likums]. Pieejams: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0020074/2013-04-01> [skatīts 12.02.2023.].

²⁸³ Sk., piemēram, Raad voor de rechtspraak. Advies wetsvoorstel naar aanleiding van de evaluatie van de Wet OM-afdoening. 04.05.2021. Pieejams: <https://www.rechtspraak.nl/SiteCollectionDocuments/2021-22-advies-wetsvoorstel-n-a-v-de-evaluatie-van-de-wet-OM-afdoening.pdf> [skatīts 12.02.2023.].

²⁸⁴ *Aanwijzing hoge transacties* (2020A005).

²⁸⁵ Skat.: Nīderlandes Karalistes Augstākās tiesas Ģenerāladvokāta 14.06.2022. secinājumi lietā Nr. 22/00703. (ECLI:NL:PHR:2022:566).

²⁸⁶ *StrafrechtadvocatenNetwerk. Strafbeschikking*. Pieejams: <https://strafrechtadvocatennetwerk.nl/strafbeschikking/> [skatīts 20.09.2022.].

²⁸⁷ Geelhoed, *Het opportuniteitsbeginsel en het recht van de Europese Unie*, p. 204.

²⁸⁸ *StrafrechtadvocatenNetwerk. Strafbeschikking*.

- 2) naudas sodu līdz likumā noteiktajam maksimumam;
- 3) liegumu vadīt motorizētu transportlīdzekli līdz sešiem mēnešiem;
- 4) pienākumu kompensēt cietušajam radīto kaitējumu;
- 5) liegumu piedalīties satiksmē.

Papildus minētajam soda rīkojumā atbilstoši Sv 257.a panta trešajai daļai var ietvert arī noteiktus turpmākās uzvedības noteikumus.²⁸⁹

Vairākos gadījumos pirms soda rīkojuma izdošanas prokuroram ir pienākums uzklaut sodāmo personu. Šis uzklauts pienākums nav atkarīgs no izdarītā noziedzīgā nodarījuma veida, bet gan no prokurora izvēlētas sankcijas. Saskaņā ar Sv 257.c panta pirmo daļu rīkojumu, kurā paredzēts sabiedriskais darbs, liegums vadīt transportlīdzekli vai norādījumi par turpmāku uzvedību, var izdot tikai tad, ja prokurors ir uzklauts personu un tā ir apstiprinājusi, ka pieņem noteikto sodu. Atbilstoši Sv 257.c panta otrajai daļai arī rīkojums par sodu, ar kuru personai tiek uzlikts naudas sods vairāk nekā 2000,00 eiro apmērā, var tikt izdots tikai pēc šīs personas uzklauts, turklāt šajā gadījumā nodrošināma arī advokāta klātbūtne.

Nepiekrītot izdotajam soda rīkojumam, persona atbilstoši Sv 257.e panta pirmajā daļā noteiktajām tiesībām var četrpadsmit dienu laikā kopš informācijas saņemšanas par soda rīkojuma izdošanu iesniegt iebildumus prokuratūrā, kas tos adresē izskatīšanai kompetentajai tiesai.

2.8.3. Lietderīguma izpaušme dažādos kriminālprocesa posmos

Nīderlande šobrīd ir viena no valstīm, kuras kriminālprocesuālais regulējums ir piemērs lietderīguma principa kā kriminālprocesa būtību raksturojoša pamatprincipa ieviešanai. Lietderīguma princips caurauž Nīderlandes kriminālprocesi, sākot ar lēmuma pieņemšanu par tā uzsākšanu, līdz pat krimināllietas izskatīšanai tiesā.

Nīderlandē prokuratūra ir vienīgā institūcija, kas ir tieši pilnvarota atteikties no kriminālprocesa uzsākšanas vai turpināšanas.²⁹⁰ Tomēr, neraugoties uz to, salāgojot pieaugošo lietu skaitu ar ierobežotajiem resursiem, prokuratūra sadarbojas ar vietējām valsts institūcijām un policiju, veidojot un īstenojot vienotu krimināltiesību politiku.²⁹¹ Policijas izmeklēšanas politika un prokurora kriminālvajāšanas politika papildina viena otru. Noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanā visi policijas darbinieki ir pakļauti prokuratūrai. Formāli prokurors saskaņā ar Policijas likuma²⁹² (*Politiewet*) 13. pantu ir vecākais izmeklētājs, lai arī praksē policija lielāko daļu lietu virza bez iepriekšējas konsultēšanās ar prokuroru,

²⁸⁹ *StrafrechtadvocatenNetwerk. Strafbeschikking.*

²⁹⁰ Harman, *Is the Law Moving – A Study of Criminal Justice Reform in the Netherlands*, p. 39.

²⁹¹ Blunt, Gelder, *The Dutch Prosecution Service*, pp. 117–118.

²⁹² *Politiewet* (2012) [Nīderlandes Policijas likums]. Pieejams: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0031788/2022-07-08> [skatīts 12.02.2023.].

izņemot nozīmīgākās krimināllietas, kurās prokurors var sniegt detalizētus norādījumus. Tādējādi arī policija savā darbā vadās pēc Ģenerālprokuroru padomes vadlīnijām.²⁹³ Ja ir zināms, ka par attiecīgo noziedzīgo nodarījumu netiks celta apsūdzība, policija resursus tā izmeklēšanai nenovirzīs.²⁹⁴

Līdz ar to no lietderīguma principa tiek atvasinātas policijas tiesības atteikties uzsākt kriminālprocesu. Lietderīguma princips visupirms darbojas kā filtrs neperspektīvu lietu atsijāšanai, tādējādi mazinot uzsākto kriminālprocesu skaitu un ļaujot resursus novirzīt būtiskāko lietu izmeklēšanai.²⁹⁵

Lietderīguma principa iezīmes policijas darbā izpaužas arī lēmuma aprobēžoties ar brīdinājuma izteikšanu pieņemšanā vai pirmstiesas izmeklēšanas pabeigšanā, pieņemot lēmumu izbeigt kriminālprocesu. Tāpat kā tiesības atteikties uzsākt kriminālprocesu, arī minēto lēmumu pieņemšanai policija tiesības atvasina no prokurora pilnvarām kriminālprocesā.²⁹⁶

Prokuroram pirmstiesas kriminālprocesa ietvaros ir sevišķi plašas pilnvaras noslēgt pirmstiesas kriminālprocesu, nevirzot lietu izskatīšanai tiesā.²⁹⁷ Prokurors ir tiesīgs: 1) izbeigt kriminālprocesu; 2) pabeigt kriminālprocesu, izsniedzot rīkojumu par sodu (*strafbeschikking*); 3) nosacīti izbeigt kriminālprocesu; 4) vienoties par transakciju (*transactie*).²⁹⁸

Iespējas izmantot no lietderīguma principa izrietošo diskrecionāro varu netiek izsmeltas arī tad, ja prokurors ir pieņēmis lēmumu celt apsūdzību un virzīt lietu izskatīšanai tiesā. Prokurors arī pēc personas saukšanas pie kriminālatbildības ir tiesīgs atteikties no turpmākas apsūdzības uzturēšanas, tostarp pamatojoties uz sabiedrības interesēm tikmēr, kamēr nav uzsākta tiesas izmeklēšana. Šīs tiesības ietvertas Sv 242. panta otrajā daļā, kas noteic:

“Kamēr izmeklēšana tiesas sēdē vēl nav sākta, no turpmākas apsūdzības uzturēšanas var atteikties, arī pamatojoties uz sabiedrības interesēm. Prokuratūra, ievērojot noteiktus nosacījumus, var atlikt lēmuma pieņemšanu par to, vai turpmāk būtu jāuztur apsūdzība, uz laiku, kas tiks noteikts konkrētajā gadījumā.”

Visbeidzot arī tiesas izmeklēšanas uzsākšana nav robežzīme lietderīguma principa piemērošanai kriminālprocesa ietvaros. Ņemot vērā, ka Nīderlandē lietderīguma principa aspekti tiek saskatīti arī prokurora tiesībās koriģēt apsūdzību, lietderīguma princips kā prokurora rīcība, grozot apsūdzību vai atsakoties no tās kādā daļā, var izpausties arī vēlākā iztiesāšanas gaitā.²⁹⁹

²⁹³ Tak, Methods of diversion used by the prosecution services ..., p. 53.

²⁹⁴ Turpat.

²⁹⁵ Doelder, The Public Prosecution Service in the Netherlands ..., p. 200.

²⁹⁶ Turpat.

²⁹⁷ Turpat.

²⁹⁸ Tak, Methods of diversion used by the prosecution services ..., p. 54.

²⁹⁹ Geelhoed, *Het opportuniteitsbeginsel en het recht van de Europese Unie*, p. 185.

2.9. Obligātuma un lietderīguma principi kriminālprocesā. Vispārīgi secinājumi par pētījumā apskatītajām valstīm

Kristīne Strada-Rozenberga

Ņemot vērā jau pētījuma pirmajā nodaļā norādīto par kriminālprocesa obligātuma un lietderīguma izpratnes un, vēl jo vairāk, tā izpausmju formu nevienveidību un “izplūdušo” dabu, viennozīmīgus un striktus vispārinātus secinājumus par izpētīto valstu pieeju obligātuma un lietderīguma principiem kriminālprocesā ir neiespējami formulēt. Jāpiekrīt paustajam, ka “atsevišķs konkrētu prokuratūras diskrecionāro pilnvaru salīdzinājums jebkurās divās valstīs ir maldinošs, jo tajā nav ņemta vērā pilnvaru un iespējamo funkcionālo ekvivalentu atšķirīgā ietekme.³⁰⁰ Gan papildinot, ka tas neattiecas tikai uz prokuroru atteikšanos no apsūdzības, bet arī uz dažādiem lietderīguma elementiem visdažādākajās to pielietojuma sfērās.

Tomēr, atsakoties no detalizētu praktisku nianšu salīdzināšanas un vērtēšanas, var apzināt kopējās tendences un izteikti atšķirīgus redzējumus šajās valstīs. To apskatu pārskatāmības dēļ var iedalīt vairākos blokos: 1) vai kriminālprocesa obligātums vai lietderīgums ir nostiprināts normatīvi ar tiešu norādi kriminālprocesa likumu tekstos; 2) kādas ir vispārīgās tendences un arī spilgtas īpatnības, iekļaujot uz lietderības apsvērumiem balstītus institūtus krimināltiesiskajā sistēmā; 3) kādos kriminālprocesa posmos var atteikties no procesa veikšanas lietderības apsvērumu dēļ; 4) vai lēmumi par atteikšanos no kriminālvajāšanas veikšanas ir pakļauti tiesas kontrolei; 5) vai un kā tiek nodrošinātas noziedzīgā nodarījumā cietušās personas intereses, neveicot kriminālprocesu aiz tādiem vai citiem lietderības apsvērumiem; 6) vai atteikšanās no kriminālprocesa (kriminālvajāšanas veikšanas) lietderības apsvērumu dēļ ir saistāma ar personas vainīguma konstatāciju.

Pirmais – vai kriminālprocesa obligātums vai lietderīgums ir nostiprināts normatīvi, tiešu norādi par to iekļaujot kriminālprocesa likumu tekstos. Šeit atzīmējams, ka aplūkoto valstu pieejas ir dažādas – norāde uz pielietoto pamatprincipu (parasti obligātumu) var gan būt, gan nebūt tieši iekļauta normatīvajā regulējumā, bet tikt izsecināta no citām normām. Tai pašā laikā būtiski saprast, ka pat tad, ja likumos ir iekļauta tieša norāde uz obligātuma principu, faktiski visās valstīs kriminālprocesa laikā regulējumā un tā piemērošanā praksē ir inkorporēti būtiski lietderīguma elementi. Tas pilnībā apstiprina pētījuma pirmajā nodaļā citētos tiesībzinātnieku viedokļus, ka mūsdienu Eiropā nav valstu, kurās pastāvētu “tīrs” kriminālprocesa obligātuma princips.

Apskatot otro aspektu – kādas ir vispārīgās tendences un arī spilgtas īpatnības, iekļaujot uz lietderības apsvērumiem balstītus institūtus krimināltiesiskajā sistēmā –, norādāms, ka katrai valstij ir savas īpatnības, tomēr vairumā gadījumu

³⁰⁰ Jehle, *Discretionary powers of public prosecutions*, p. 14.

saskatāmi vienādi vai līdzīgi iemesli atteikumam uzsākt vai turpināt kriminālprocesu lietderīguma apsvērumu dēļ, kādu to saprotam šajā pētījumā. Proti, gandrīz visās apskatītajās valstīs tas ir nodarījuma maznozīmīgums; situācija, personas, kura izdarījusi noziedzīgu nodarbību, sadarbība citu personu izdarītu nodarījuma atklāšanas nolūkā; īpašas pazīmes personai, kura izdarījusi noziedzīgu nodarījumu (nepilngadīgais, persona ar veselības traucējumiem u. c.); izlīgums ar cietušo; kad kriminālprocesa turpināšana nav sabiedrības (publiskās) interesēs. Faktiski visās valstīs gadījums, kad var atteikties no kriminālprocesa veikšanas, ir situācija, kad izdarīti vairāki nodarījumi ar atšķirīgu kaitīguma pakāpi – var atteikties no vajāšanas mazāk nozīmīgu nodarījumu gadījumā –, kā arī ja vajāšana par kādu nodarījumu nepalielina jau par citu izmeklējamu, vajātu vai pat iztiesātu nodarījumu piespriesto sodu. Interesanta ir vairāku valstu (piemēram, Šveices, Nīderlandes) pieredze pārtraukt procesa veikšanu pret personu, kurai pašai ar viņas izdarīto nodarījumu radies būtisks kaitējums (piemēram, gājis bojā vai ievainots tuvs cilvēks, pati guvusi miesas bojājumus u. tml.). Atšķirīga ir attieksme pirmšķietami neatklājamu nodarījumu gadījumā. Piemēram, Lietuvā “neatklātās” lietas ir pamats apturēt, Igaunijā tās var arī izbeigt.

Sabiedrisku (publisku) interešu neesamība vai maznozīmīgums visās apskatītajās valstīs var būt par pamatu atteikumam turpināt kriminālprocesu. Niansēs būtiska gan saskatāma atšķirība starp Nīderlandi un citām valstīm. Proti, visās citās valstīs pamatā kriminālprocesi tiek uzsākti un veikti, ja vien netiek atzīts, ka tajā nav sabiedriskas intereses, taču Nīderlandē procesi tiek veikti, ja tie ir sabiedrības interesēs. Šī pirmšķietami tikai vārdu spēle savā būtībā norāda uz atšķirīgu pieeju procesu veikšanai pašos pamatos – tam, vai primāri pieņemam, ka sabiedrības interese pastāv, un, tikai konstatējot, ka tās nav, atsakāmieš veikt procesu, vai arī ikvienā gadījumā izvērtējam, vai šajā konkrētajā gadījumā pastāv sabiedrības interese, un tikai tad, ja tā ir, procesu veicam.

Raksturojot trešo aspektu – kuros kriminālprocesa posmos var tikt pieņemti lēmumi par kriminālprocesa neturpināšanu lietderīguma apsvērumu dēļ –, norādāms, ka vairumā gadījumu lietderīgums netiek attiecināts uz pašu procesa uzsākšanu, bet gan tikai uz tā turpināšanu. Galvenā loma šā jautājuma lemšanā ir prokuroram, dažkārt pat attiecīgo institūtu piemērošanā tiesā. Ir gan pazīstami modeļi, kad arī tiesa pati var lemt par kriminālprocesa izbeigšanu, pamatojoties uz lietderīguma apsvērumos balstītiem iemesliem.

Raksturojot ceturto – vai lēmumi par atteikšanos no kriminālvajāšanas veikšanas ir pakļauti tiesas kontrolei – aspektu, norādāms, ka dominē tiesu kontroles iespējamība par pirmstiesas kriminālprocesa pārtraukšanas situācijām. Tā var tikt īstenota, paredzot vai nu tiesas (izmeklēšanas tiesnešu) lēmuma/akceptu, vai ka pirmstiesas procesā pieņemtie lēmumi var tikt pārsūdzēti [arī] tiesā.

Piektajam jautājumam – vai un kā tiek nodrošinātas noziedzīgā nodarījumā cietušās personas intereses, neveicot kriminālprocesu aiz tādiem vai citiem lietderīguma apsvērumiem – arī pieejas ir dažādas, taču dominē rūpes par cietušo divos veidos – pieprasot būtiska kaitējuma neesamību vai kaitējuma segšanu; cietušā

neesamību vai nebūtisku aizskārumu; cietušā piekrišanu vai interešu neesamību kā attiecīgā institūta piemērošanas priekšnoteikumu vai/un arī paredzot cietušajam tiesības iesniegt sūdzības par pieņemtajiem lēmumiem. Interesanti, ka valstis, kuras nav pieskaitāmas pie tām, kas kādreiz piederējušas pie padomju tiesību loka, pazīst arī privātās apsūdzības institūtu, kur apsūdzību uztur cietušais (tas iespējams situācijā, kad to darīt atsakās valsts), savukārt Lietuva un Latvija no šādu kategoriju lietām atteicās salīdzinoši nesen.

Arī par pēdējo aspektu – vai atteikšanās no kriminālprocesa (kriminālvajāšanas veikšanas) lietderīguma apsvērumu dēļ ir saistāma ar personas vainīguma konstatāciju – atzīstams, ka pieejas ir dažādas, iespējams, negaidīti, bet arī pilnīgi pretējas (sal. piemēram, Vācijas un Zviedrijas skatījumu) – no skaidri pausta viedokļa, ka šādi lēmumi nav saistāmi ar personas atzīšanu par juridiski vainīgu, līdz šādu lēmumu pielīdzināšanai vainas konstatēšanas jomā notiesājošiem spriedumiem. Šis apstāklis uzskatāmi ilustrē šīs nodaļas sākumā pausto, ka vairāku valstu salīdzināšana kriminālprocesa obligātuma un lietderīguma aspektos ir gandrīz neiespējama, jo to faktiskās ietekmes, izpausmes, piemērošanas izplatības u. c. niansas var slēpties apstākļos, kurus var sākotnēji neiedomāties un ar izpētes jautājumu nesaistīt un kuri var izplesties arī krietni ārpus krimināltiesiskās jomas (piemēram, personu nereabilitējošu lēmumu ārpuskrimināltiesiskās sekas).

3

Kriminālprocesa obligātums un lietderīguma elementi Latvijas krimināltiesisko un kriminālprocesuālo normu sistēmā

Ārija Meikališa

Kristīne Strada-Rozenberga

3.1. Kriminālās justīcijas obligātums un lietderīguma elementi tajā. Vispārīgs ieskats

3.1.1. Kriminālprocesa obligātuma princips kā pamatprincips (KPL 6. pants) Kriminālprocesa likumā: vai tiešām tikai obligātums, un vai tiešām tikai šī norma? Ievads

Ik gadu Latvijā tiek reģistrēti pārdesmit tūkstoši izdarītu noziedzīgu nodarījumu. Reģistrēto noziedzīgu nodarījumu un kriminālprocesu skaitam ir pastāvīga tendence samazināties (skat. 1. tabulu) gan skaitliskā izteiksmē, gan rādītājā uz 10 000 iedzīvotāju.¹ Redzams, ka ievērojams īpatsvars no visiem reģistrētajiem nodarījumiem ir zādzības, kuru skaitliskais skaits gan krītas, taču vienlaikus straujāk krītas to īpatsvars visu noziedzīgu nodarījumu vidū. Zādzības u. c. nelielā apmērā (KL 180. p.), kas pirmšķietami ir noziedzīgie nodarījumi ar ne augstāko bīstamības pakāpi, ir vairāk nekā puse no visām veiktajām zādzībām un veido vairāk nekā ceturto daļu no visiem reģistrētajiem noziedzīgajiem nodarījumiem.

Saskaņā ar oficiālo statistiku krītas arī oficiāli reģistrēto noziedzīgos nodarījumos cietušo personu skaits (skat 2. tabulu).

1. tabula. Reģistrēto noziedzīgu nodarījumu skaits (t. sk. uz 10 000 iedzīvotāju)²

Noziedzīgie nodarījumi	Skaits					Uz 10 000 iedzīvotāju				
	2017	2018	2019	2020	2021	2017	2018	2019	2020	2021
Reģistrēti noziedzīgi nodarījumi – pavisam	44 250	43 260	39 906	38 767	32 820	227,8	224,5	208,5	204,0	...
Zādzība, ieskaitot krāpšanu un piesavināšanos nelielā apmērā; KL 175. p. un 180. p.	20 354	19 440	17 578	17 194	10 998	104,8	100,9	91,8	90,5	...
Zādzība, krāpšana, piesavināšanās nelielā apmērā; KL 180. p.	11 485	11 317	10 740	10 650	6519	59,1	58,7	56,1	56,0	...

2. tabula. Cietušo personu skaits un noziedzīgu nodarījumu skaits, kuros cietušas personas³

Rādītāji	2017	2018	2019	2020	2021
Cietušo personu skaits	11 585	10 681	10 127	9644	8178
Noziedzīgu nodarījumu skaits, kuros cietušas personas	11 015	10 076	9450	9075	7647

¹ Jāatzīmē gan, ka statistikas datus dažādos avotos vērojamas atšķirības. To apliecina arī oficiālās statistikas portālā esošo datu nesakrītība ar Iekšlietu ministrijas Informācijas centra sagatavoto informāciju – skat. 4. nodaļu. Tāpēc norādāms, ka tie var sniegt vienīgi kopējo tendenču raksturojumu, nevis tikt uzlūkoti kā pilnīgi precīzi un droši.

² Reģistrēto noziedzīgu nodarījumu skaits 1990–2021. Oficiālās statistikas portāls. Pieejams: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/osp_pub/start__pop__no__nor/nor010/table/tableview-layout1/ [skatīts 08.11.2022.].

³ Cietušo personu skaits un noziedzīgu nodarījumu skaits, kuros cietušas personas. Oficiālās statistikas portāls. Pieejams: https://data.stat.gov.lv/OSP_PUB/START__POP__NO__NOC/NOC010/table/tableViewLayout1/ [skatīts 08.11.2022.].

3. tabula. **Apsūdzēto personu skaits un noziedzīgu nodarījumu skaits, kurus izdarījušas apsūdzētās personas⁴**

Rādītāji	2017	2018	2019	2020	2021
Apsūdzēto personu skaits	9810	9375	9408	9233	8811
Noziedzīgu nodarījumu skaits, kurus izdarījušas apsūdzētās personas	11 378	11 452	11 545	11 378	9237

Tāpat skaitliska samazināšanās tendence ir arī apsūdzēto skaitam (skat. 3. tabulu).

Tādu pašu tendenci apliecina arī *Eurostat* dati attiecībā gan uz aizdomās turēto un apsūdzēto skaitu⁵, gan uz tiesāšanai nodoto personu skaitu⁶, kuram laika periodā no 2017. līdz 2020. gadam ir tendence pastāvīgi samazināties.⁷

Teiktais ļauj atzīt, ka kopumā tendence ir pozitīva un, ja tā saglabāsies, pat neveicot nekādus papildu kriminālprocesu uzlabojošus pasākumus, kriminālās justīcijas sistēmai vajadzēja pēdējos gados sajūst mazāku slodzi. Tomēr, kā tiks skatīts nākamajā pētījuma nodaļā, ir pamats pieņemt, ka šogad lejupslīdes likne varētu arī apstāties. Tas ir pirmais aspekts, kas liek atzīt, ka uzmanību nevar atslābināt.

Tāpat, lai arī likne samazinās, nevar apgalvot, ka situāciju nebūtu iespējams uzlabot. Taisnības labad gan jānorāda, ka šajā jomā nepavisam neesam slīktākie. Piemēram, *worldpopulationreview.com* norādīts, ka noziedzības līmenis Latvijā 2022. gadā ir 38,77 (reģistrētie noziedzīgie nodarījumi uz 100 000 iedzīvotāju), kas ierindo Latviju 91. vietā. Augstāks noziedzības līmenis ir, piemēram, Francijā (51,99), Lielbritānijā (46,07), Zviedrijā (48) u. c. Lietuva ar 33,42 reģistrētiem noziedzīgiem nodarījumiem ir 101. vietā, Igaunija ar 23,71 – 125. vietā.⁸ Šis ir rangs, kurā labāk būt zemākā vietā. Globālajā datubāzē par dzīves kvalitāti *numbeo.com* Latvijai starp 42 Eiropas valstīm 2022. gadā ir 18. augstākais noziedzības indeksa rādītājs, Lietuva ir 26., Igaunija – 38. vietā.⁹ Šo datu kontekstā joprojām ir pamats runāt par kriminālās justīcijas iespējamu pārmērīgu izmantošanu.

⁴ Apsūdzēto personu skaits un noziedzīgu nodarījumu skaits, kurus izdarījušas apsūdzētās personas. Oficiālās statistikas portāls. Pieejams: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START__POP__NO__NOR/NOR030/table/tableViewLayout1/

⁵ Suspects and offenders by sex – number and rate for the relevant sex group. Eurostat, 08.06.2022. Pieejams: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> [skatīts 08.11.2022.].

⁶ Persons brought before criminal courts by legal status of the court process. Eurostat, 08.06.2022. Pieejams: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> [skatīts 08.11.2022.].

⁷ Suspects and offenders by sex ..

⁸ Crime Rate by Country 2022. Pieejams: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/crime-rate-by-country> [skatīts 08.11.2022.].

⁹ Europe: Crime Index by Country 2022 Mid-Year. Pieejams: https://www.numbeo.com/crime/rankings_by_country.jsp?title=2022-mid®ion=150 [skatīts 08.11.2022.].

Latvijas kriminālās justīcijas normatīvā regulējuma stūrakmeņi ir divi kodificēti likumi – Krimināllikums¹⁰ (turpmāk KL), kurā pamatā koncentrētas materiālo tiesību normas, un Kriminālprocesa likums¹¹ (KPL), kurā iekļautas procesuālo tiesību normas. Vienlaikus jāatzīst, ka nav vērojams strikts materiālo un procesuālo tiesību normu nodalījums, tās iekļaujot attiecīgā nosaukuma likumā. Arī KPL ir materiāltiesiska rakstura normas¹², tāpat ir pamats diskusijai, vai atsevišķas KL normas pēc savas būtības nav procesuāltiesiskas.¹³ Šajā pētījumā pievērsīsimies sīkāk uz pētījuma tēmu attiecināmo KPL normu un ar kriminālās justīcijas lietderīgumu saistīto KL normu apskatam atbilstoši to spēkā esošajām redakcijām.¹⁴ Tā kā pētījums vērsts uz esošās situācijas apzināšanu un nākotnes prognožu, ierosinājumu izteikšanu, tajā netiks ietverts izpētes jautājumu vēsturisks skatījums, atsevišķus aspektus pieminot nedaudz, ciktāl tas nepieciešams, lai raksturotu pašreizējo situāciju.

Kriminālprocesa obligātumu reglamentējošā tiesību norma iekļauta KPL 6. pantā, kurš šā brīža redakcijā izteikts šādi:

“KPL 6. pants. Kriminālprocesa obligātums

Amatpersonai, kura pilnvarota veikt kriminālprocesu, ikvienā gadījumā, kad kļuvis zināms kriminālprocesa uzsākšanas iemesls un pamats, ir pienākums savas kompetences ietvaros uzsākt kriminālprocesu un novest to līdz Krimināllikumā paredzētajam krimināltiesisko attiecību taisnīgam noregulējumam.”

Literatūrā izteikts viedoklis, ka Latvijas kriminālprocesuālās tiesību normas nepieļauj lietderības vai ekonomijas principu piemērošanu: “Vai Kriminālprocesa likuma regulējums pieļauj pietiekoši plašas iespējas neturpināt kriminālprocesu, pamatojoties uz procesa veikšanas lietderības un ekonomijas principiem, bet vienlaikus ņemot vērā obligātuma principu un pamatus kriminālprocesa apturēšanai un izbeigšanai, atbildot uz šo jautājumu vienā vārdā, noteikti jāsaka “nē”.¹⁵ Šādam kategoriskam atzinumam šā brīža tiesiskajā situācijā būtu grūti pievienoties, taču tikai tad, ja to skata izrauti no konteksta. Domājams, ka šāda

¹⁰ Kriminālprocesa likums: 21.04.2005. likums, stājās spēkā 01.10.2005. Konsolidētā redakcijā pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likum> [skatīts 06.11.2022.].

¹¹ Krimināllikums: 17.06.1998. likums, stājās spēkā 01.04.1999. Konsolidētā redakcijā (kāda spēkā ir 03.11.2022.) pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums> [skatīts 06.11.2022.].

¹² Sīkāk skat.: Strada-Rozenberga, K. Kriminālprocesa likuma 4. panta komentārs. Grām.: *Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 35. lpp.; Leja, M. Procesuālo normu spēks laikā un tiesu prakses maiņa ar atpakaļejošu spēku. Grām.: *Krimināltiesību aktuālie jautājumi un to risinājumi Latvijā, Austrijā, Šveicē, Vācijā*. 1. daļa. Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2019, 405.–415. lpp.

¹³ Leja, M. Procesuālo normu spēks laikā un tiesu prakses maiņa ar atpakaļejošu spēku. Grām.: *Krimināltiesību aktuālie jautājumi un to risinājumi ..*, 405. lpp.

¹⁴ Pētījuma pārskatāmības labad tajā izmantotās normas iekļautas grāmatas noslēgumā.

¹⁵ Leja, M. Kriminālprocesa obligātuma princips pret lietderības un ekonomijas principu. *Jurista Vārds*, 12.01.2021., 2(1164), 44. lpp.

kategoriska atzinuma pamatā ir autora konkrētajā publikācijā lietotā “lietderīguma” izpratne. Par to liecina publikācijas turpinājumā norādītais: “Obligātuma principa pirmšķietami absolūto raksturu zināmā mērā daļēji relativizē dažas citas Kriminālprocesa likuma normas. Tomēr šīs normas neattiecas uz gadījumiem, kad turpmākā kriminālprocesa veikšana kļūst apšaubāma no lietderības un procesuālās ekonomijas principiem, jo saskaņā ar tām kriminālprocesa izbeigšanas vai apturēšanas nosacījums ir vainīgās personas noskaidrošana un vainas atzīšana no viņas puses (skat., piemēram, Kriminālprocesa likuma 379. p., 415. p., 420. p.) vai visu nepieciešamo procesuālo darbību izpildīšana (skat. Kriminālprocesa likuma 400. p. 1. d.¹⁶). Tādējādi, piemēram, ja kriminālprocesā ir liels apjoms neskaidru apstākļu vai daži šādi apstākļi, taču to noskaidrošanai nepieciešams veikt ievērojamu daudzumu izmeklēšanas darbību, tās var nākties veikt līdz pat noilguma termiņa iestāšanās brīdim.”¹⁷ Tādējādi autors lietderīguma jēdzienu skata tā šaurā – mērķa un resursu mērīšanas – izpratnē. Taču, kā norādīts šā darba pirmajā un arī otrajā nodaļā – lietderīguma principa vai diskrecionārās pieejas skatījums var būt krietni plašāks, kāds tas arī tiek skatīts šajā pētījumā – proti, vai attiecīgās valsts krimināltiesiskajās normās ir/nav paredzēta atteikšanās no kriminālvajāšanas veikšanas, ja tai nav tiesisku šķēršļu (t. i., ir pietiekami pierādījumi, un nav kriminālprocesa nepieļaujošu apstākļu).

Šādā lietderīguma izpratnē, atgriežoties pie KPL 6. panta formulējuma un skatot to sīkāk, kategorisks atzinums, ka lietderības apstākļus KPL 6. pants vispār neparedz, būtu krietni pārspīlēts.

KPL 6. panta komentāros gan arī norādīts, ka Latvijas kriminālprocesa pamatā ir obligātuma princips, kas ir pretējs lietderīguma principam¹⁸, taču vienlaikus tiek turpināts: “Obligātuma princips nozīmē, ka, konstatējot nepieciešamos priekšnoteikumus, kriminālprocess ir obligāti uzsākams, neatkarīgi no jebkādiem lietderības apsvērumiem. Obligātums kā vadošs princips nosaka, ka, lemjot par procesa uzsākšanu, izvērtējumam, cik samērīgi ir sagaidāmie izdevumi attiecībā pret sasniedzamo rezultātu, nav tiesiskas nozīmes. Princips nosaka kompetento amatpersonu obligātu pienākumu uzsākt procesu (pieņemt lēmumu par kriminālprocesa uzsākšanu). Tas neparedz konkrētu kriminālprocesa pabeigšanas veidu, bet nosaka, ka kriminālprocess ir novedams līdz taisnīgam krimināltiesisko attiecību risinājumam.”¹⁹

¹⁶ Šobrīd šī norma no KPL izslēgta, paredzot apturēšanas vietā kriminālprocesa izbeigšanas iespēju, turklāt esošajā situācijā diskutējams, vai tiek prasītas tiešām visas “nepieciešamās” darbības vai arī kāds tipoloģizēts minimālo darbību apjoms; sīkāk turpmāk pētījumā.

¹⁷ Leja, M. Kriminālprocesa obligātuma princips ..., 44. lpp.

¹⁸ Strada-Rozenberga, K. Kriminālprocesa likuma 6. panta komentārs. Grām.: *Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa*, 37. lpp.

¹⁹ Turpat, 37. lpp.

Tādējādi, skatot izolēti KPL 6. pantu, tiktāl izdarāmi divi tiesiskie priekšraksti kompetentu amatpersonu rīcībai:

- 1) kriminālprocess [ja tam pastāv pamats un iemesls], uzsākams obligāti;
- 2) uzsākts kriminālprocess novedams līdz KL paredzētam taisnīgam krimināltiesisko attiecību noregulējumam.

Turpmāk pētījumā ieskicēsim, ko īsti šie priekšraksti nozīmē, ciktāl tie ir ierobežoti, “izaicināti” vai konkretizēti ar citām KPL un KL normām.

3.1.2. Kriminālprocesa obligātums un lietderīgums kriminālprocesa uzsākšanas brīdī

Kriminālprocesa uzsākšanas obligātums noteikts iepriekš norādītajā KPL 6. panta pirmajā noteikumā: kriminālprocess [ja pastāv pamats un iemesls], uzsākams obligāti. No tā secināms, ka šis princips neparedz atteikšanos no kriminālprocesa veikšanas nekādu iemeslu dēļ. Ja skatītu izolēti tikai šo vienu normu, būtu jāatzīst, ka Latvijas kriminālprocesuālā likumdošana neparedz nekādu lietderības apsvērumu ievērošanu kriminālprocesa uzsākšanā. Tomēr šajā sakarā atzīmējams, ka KPL 6. panta darbība tiek ierobežota ar cita principa pastāvēšanu, proti, KPL 7. pantā noteikto apsūdzības principu.

KPL 7. pants. Apsūdzība kriminālprocesā

- (1) Ja šajā likumā nav noteikts citādi, kriminālprocesu veic sabiedrības interesēs neatkarīgi no tās personas gribas, kurai nodarīts kaitējums. Apsūdzības funkciju kriminālprocesā valsts vārdā īsteno prokurors.
- (2) Par Krimināllikuma 130. panta otrajā daļā, 131., 132., 132.¹, 157., 168., 169. un 180. pantā, 185. panta pirmajā daļā, 197. pantā un 200. panta pirmajā daļā paredzēto nodarījumu kriminālprocesu uzsāk, ja saņemts tās personas pieteikums, kurai nodarīts kaitējums. Kriminālprocesu var uzsākt arī tad, ja nav saņemts pieteikums no personas, kurai nodarīts kaitējums, ja šī persona sakarā ar fiziskiem vai psihiskiem trūkumiem pati nespēj īstenot savas tiesības.

Kā atzīts literatūrā, KPL 7. panta “nosaukums var būt maldinošs, jo faktiski tajā reglamentēti divi savstarpēji saistīti, taču patstāvīgi kriminālprocesa norisi nosakoši principi – apsūdzības funkcijas īstenošana un kriminālprocesa veikšana sabiedrības interesēs”.²⁰ Tādējādi no KPL 7. panta faktiski izriet divi KPL 6. pantā paredzēto strikto obligātumu kriminālprocesa uzsākšanā ierobežojoši kritēriji – 1) kriminālprocesa veikšana sabiedrības interesēs, kas izrietoshi paredz, ka kriminālprocesa veikšana, ja tas ir pretrunā ar sabiedrības interesēm, nav pieļaujama

²⁰ Strada-Rozenberga, K. Kriminālprocesa likuma 7. panta komentārs. Grām.: *Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa*, 40. lpp.

(KPL 7. p. 1. d.) un 2) noteiktos gadījumos kriminālprocesa veikšana ir atkarīga no cietušās personas (KPL 7. p. 2. d.)²¹.

Sākotnēji, analizējot KPL 7. panta 1. daļu, gan var šķist, ka frāze “ja vien šajā likumā nav noteikts citādi” nošķir gadījumus, kad kriminālprocess tiek veikts sabiedrības interesēs (visi gadījumi, kas nav paredzēti KPL 7. panta otrajā daļā), un tos gadījumus, kad kriminālprocess tiek veikts ne sabiedrības interesēs (gadījumi, kas paredzēti KPL 7. panta 2. daļā). Tomēr, domājams, šāds viedoklis nebūtu pareizs. Krimināltiesībām kā publisko tiesību nozarei galvenais uzdevums ir rūpēties tieši par sabiedrības interesēm, kas šobrīd tiek īstenots ar publiskās (valsts) apsūdzības institūta starpniecību. Tādējādi būtu aplami uzskatīt, ka valsts apsūdzība tiek uzturēta nevis sabiedrības, bet konkrēta cietušā interesēs. Iespējams, KPL 7. panta norāde “ja vien šajā likumā nav noteikts citādi” izskaidrojama ar vēsturisku skatījumu uz šīs normas redakciju²², kura kā tāda tika akceptēta situācijā, kad KPL bija iekļauta arī t. s. privātā apsūdzība, kur apsūdzības uzturēšanas funkcija tika uzticēta cietušajam (par ko nedaudz sīkāk pētījumā turpmāk). Līdz ar to mūsu ieskatā atbalstāma būtu pieeja, ka visi procesi neatkarīgi no tā, kāds iemesls bijis to uzsākšanai, tiek veikti sabiedrības interesēs, uzturot tajos valsts (publisku) apsūdzību.

Tai pašā laikā nevar noliegt, ka absolūtā vairākumā gadījumu kriminālprocesa uzsākšanas iemesls var būt jebkurš no KPL 369. pantā norādītajiem, taču atsevišķos gadījumos likumdevējs ir norādījis, ka nepieciešams konkrēta veida kriminālprocesa uzsākšanas iemesls. Šobrīd šāda norāde iekļauta KPL 7. panta otrajā daļā, kurā norādīti tie noziedzīgi nodarījumi, par kuriem vienīgais kriminālprocesa uzsākšanas iemesls var būt ziņas, kas ietvertas tās personas iesniegumā (pieteikumā), kurai ar noziedzīgu nodarījumu nodarīts kaitējums. Konkrēta veida kriminālprocesa uzsākšanas iemesla paredzēšana faktiski ierobežo obligātuma principa praktisko izpausmi, jo paredz, ka pat pie objektīva konstatējuma, ka noziedzīgs nodarījums ir noticis, kriminālprocess nenotiks, vainojamā persona netiks juridiski atzīta par vainīgu utt., ja kriminālprocesa esamību nevēlēsies persona, kurai nodarīts kaitējums.²³ Cietušās personas pieteikuma neesamība kā šķērslis kriminālprocesa uzsākšanai tieši paredzēta KPL 377. panta 8. punktā. Turklāt, līdzīgi kā pieteikuma neesamība, šķērslis kriminālprocesa uzsākšanai ir arī izlīgums KPL 7. panta otrajā daļā minēto noziedzīgo nodarījumu gadījumā. Attiecībā uz izlīgumu attiecīgajā normā gan iekļauta tieša norāde uz aizdomās turēto un apsūdzēto, taču domājams, ka līdzības ar citiem kriminālprocesu nepieļaujošiem apstākļiem nebūtu objektīva pamata to nepiemērot ātrāk. Tā, piemēram, nav saskatāms racionāls pamats, situācijā, kad izlīgums panākts

²¹ Vārds “cietušais”, “cietusī persona”, “persona, kurai ar noziedzīgu nodarījumu radīts kaitējums” šajā pētījumā tiek lietoti kā sinonīmi, strikti nepieturoties pie KPL 6. nodaļā lietotās terminoloģijas.

²² Kriminālprocesa likums: 21.04.2005. likums, stājās spēkā 01.10.2005. Pamatredakcija. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likum> [skatīts 06.11.2022.].

²³ Strada-Rozenberga, Kriminālprocesa likuma 6. panta komentārs, 38. lpp.

starp personu, pret kuru uzsākts kriminālprocess, vai aizturēto un cietušo, vispār ignorēt šo apstākli vai arī procesu formāli turpināt līdz personas atzīšanai par aizdomās turētu, ja tāpat zināms, ka process būs jāizbeidz. Šis atzinums gan nemaina prasību pēc nepieciešamā pienākuma apjoma, lai pret personu procesu izbeigtu uz nereabilitējoša pamata.

KPL 377. pants. Kriminālprocesu nepieļaujošie apstākļi

Kriminālprocesu nedrīkst uzsākt, bet uzsākts process ir jāizbeidz, ja:

- 8) nav cietušās personas pieteikuma tādā kriminālprocesā, kuru var uzsākt tikai uz šīs personas pieteikuma pamata;
- 9) noticis cietušā un aizdomās turētā vai apsūdzētā izlīgums tādā kriminālprocesā, kuru var uzsākt tikai uz cietušās personas pieteikuma pamata un pilnīgi novērsts vai atlīdzināts ar izdarīto noziedzīgo nodarījumu radītais kaitējums [..]

Tiktāl jāsecina, ka KPL 6. pantā iekļauto obligātumu kriminālprocesa uzsākšanā ierobežo citā kriminālprocesa principā ietvertās norādes par cietušās personas viedokļa izšķirošo lomu kriminālprocesa uzsākšanā.

Liegumu uzsākt kriminālprocesu vienlaikus ar atzinumu, ka noziedzīgs nodarījums ir noticis, paredz arī citi KPL 377. pantā iekļautie punkti – kriminālatbildības noilguma iestāšanās un kriminālprocess pret ārvalstnieku vai bezvalstnieku par valsts robežas nelikumīgu šķērsošanu, kurš par šo noziedzīgu nodarījumu piespiedu kārtā izraidīts no Latvijas Republikas. (Pēdējā punkta konstatēšanas iespēja brīdī, kad tiek lemts par kriminālprocesa uzsākšanu, ir visai apšaubāma.)

KPL 377. pants. Kriminālprocesu nepieļaujošie apstākļi

Kriminālprocesu nedrīkst uzsākt, bet uzsākts process ir jāizbeidz, ja:

- 3) iestājies noilgums; [..]
- 7) tas ir vērsts pret tādu ārvalstnieku vai bezvalstnieku par valsts robežas nelikumīgu šķērsošanu, kurš par šo noziedzīgu nodarījumu piespiedu kārtā izraidīts no Latvijas Republikas [..]

Tādējādi procesa uzsākšanas obligātums ir ierobežots ne ar principa līmeņa KPL normu.

Un tas nav vienīgais gadījums. Tāpat pretēju nostāju KPL 6. pantā paredzētajai – kriminālprocess jāuzsāk obligāti –, kas ierobežota ar KPL 7. pantā paredzēto, ka noteiktos gadījumos nepieciešama cietušā kriminālprocesa uzsākšanai cietušās personas vēlme – likumdevējs iekļāvis citā ne principa līmeņa normā, proti, KPL 373. p. 2¹. daļā.

KPL 373. pants. Atteikšanās uzsākt procesu

- (2¹) Izmeklētājs ar prokurora piekrišanu vai prokurors var atteikt kriminālprocesa uzsākšanu, ja izdarīts maznozīmīgs noziedzīgs nodarījums.

3.1.3. Kriminālprocesa obligātums un lietderīgums uzsākta kriminālprocesa novešanā līdz KL paredzētam taisnīgam risinājumam

KPL 6. pantā kā tiesiskais priekšraksts kompetento amatpersonu rīcībai jau uzsākta procesa turpināšanā un pabeigšanā minēts “novest līdz KL paredzētam taisnīgam krimināltiesisko attiecību noregulējumam”. Redzams, ka priekšraksts neparedz, kādam jābūt šim rezultātam, tikai sniedz atsauci uz Krimināllikumu. Kā norādīts literatūrā, salīdzinot KPL ar līdz tam spēkā bijušo Latvijas Kriminālprocesa kodeksu²⁴, “būtiski atšķirīgais – kriminālprocesa mērķis vairs netiek norādīta katras noziedzīgu nodarījumu izdarījušās personas sodīšana, bet gan krimināltiesisko attiecību taisnīgs noregulējums. Kā vēlāk redzam no KPL, šis taisnīgais noregulējums ne vienmēr ietver personas sodīšanu, tas var izpausties arī citos veidos – personas atbrīvošanā no atbildības, kriminālprocesa nosacītā izbeigšanā u. tml.”²⁵ Tāpat arī atzīts, ka “ikvienas noziedzīgo nodarījumu izdarījušās personas sodīšanas” aizvietošana ar “efektīvu Krimināllikuma normu piemērošanu” un “krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu” vērtējama pozitīvi.²⁶

Atgriežoties pie KPL 6. pantā iekļautās normas, redzams, ka tajā kompetentajām amatpersonām uzlikts pienākums kriminālprocesu virzīt uz KL paredzētu krimināltiesisko attiecību noregulējumu, it kā izslēdzot, ka attiecību galīgs noregulējums varētu būt reglamentēts ne tikai KL, bet arī citur, īpaši KPL. Arī KPL 1. pantā kriminālprocesa kārtības mērķis skatīts kā KL normu efektīva piemērošana.

KPL 1. pants. Kriminālprocesa likuma mērķis

Kriminālprocesa likuma mērķis ir noteikt tādu kriminālprocesa kārtību, kas nodrošina efektīvu Krimināllikuma normu piemērošanu un krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē.

Tādējādi pateikts, ka KPL normām jābūt tādām, lai KL normas varētu efektīvi piemērot, sasniedzot tajā noteikto krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu.

Jāpiekrīt, ka krimināltiesību efektivitāte un izrietoši tās mērīšanas kritēriji ir saistīti ar krimināltiesību mērķi.²⁷ Rodas jautājums – kāds tad ir krimināltiesību mērķis? Jau pirms Otrā pasaules kara Latvijas zinātnieki norādīja – krimināltiesību

²⁴ Latvijas Kriminālprocesa kodekss: zaudējis spēku 30.09.2005., konsolidētā redakcijā pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/90971-latvijas-kriminalprocesa-kodekss> [skatīts 06.11.2022.].

²⁵ Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā, *Jurista Vārds*, 21.02.2006. Grām.: Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K. *Kriminālprocess. Raksti 2005–2019*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010.

²⁶ Strada-Rozenberga, K. Kriminālprocess teorijā un praksē: ieguvumi un zaudējumi. *Jurista Vārds*, 31.03.2009., 13(556).

²⁷ Melander, S. Effectiveness in EU Criminal Law and Its Effects on the General Part of Criminal Law. *New Journal of European Criminal Law*, 2014, 5(3), 274–278.

galamērķis ir tiesiskās kārtības aizsardzība.²⁸ Profesore Valentija Liholaja min, ka krimināltiesībām ir brīdinoša un aizsargājoša funkcija.²⁹ Tādējādi to mērķis ir aizsargāt ikvienu sabiedrības locekli un atturēt potenciālos pārkāpējus no noziedzīgas darbības. Lai to varētu īstenot, KL ietverts regulējums gan par to, kas ir noziedzīgs, gan par reakcijas veidiem uz izdarītu noziedzīgu nodarījumu.

Pirmkārt, lai atbildētu uz jautājumu – vai KPL 6. pantā tiešām noteikts kriminālprocesa obligātums ikvienā gadījumā, kad noticis kriminālsodāms nodarījums –, jāskatās, vai KL paredz atkāpšanos no personu kriminālvajāšanas un, ja paredz, kādos gadījumos. Un atzīstams, ka šādu gadījumu nav mazums – ne KL vispārīgajā daļā, ne arī šā likuma sevišķajā daļā. Daļā no šiem gadījumiem ir vairāk vai mazāk tieši norādīti arī KPL, citi nemaz nav (sīkāks skatījums par personas atbrīvošanu no kriminālatbildības iekļauts pētījumā turpmāk). Tādējādi primāri jau pats likumdevējs ir paredzējis, ka “sabiedrības interešu” vārdā (šajā pētījumā – lietderīguma) iespējama atteikšanās no personas kriminālvajāšanas pat tad, ja tā izdarījusi KL paredzētu par noziedzīgu atzīstamu nodarījumu.

Otrkārt, nevar neatzīmēt, ka papildus KL paredzētajiem risinājumiem, kas iekļaujas KPL 6. panta minētajā frāzē “KL paredzētais taisnīgs krimināltiesisko attiecību noregulējums”, KPL iekļauti arī KL neparedzēti risinājumi, kas liedz kriminālprocesa veikšanu un izrietoši arī personas saukšanu pie kriminālatbildības, proti – kriminālprocesa izbeigšana jau citētā KPL 7. panta otrajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu un citos gadījumos.

KPL 377. pants. Kriminālprocesu nepieļaujošie apstākļi

Kriminālprocesu nedrīkst uzsākt, bet uzsākts process ir jāizbeidz, ja:

- 3) iestāties noilgums; [..]
- 7) tas ir vērsts pret tādu ārvalstnieku vai bezvalstnieku par valsts robežas nelikumīgu šķērsošanu, kurš par šo noziedzīgu nodarījumu piespiedu kārtā izraidīts no Latvijas Republikas;
- 8) nav cietušās personas pieteikuma tādā kriminālprocesā, kuru var uzsākt tikai uz šīs personas pieteikuma pamata;
- 9) noticis cietušā un aizdomās turētā vai apsūdzētā izlīgums tādā kriminālprocesā, kuru var uzsākt tikai uz cietušās personas pieteikuma pamata un pilnīgi novērsts vai atlīdzināts ar izdarīto noziedzīgo nodarījumu radītais kaitējums; [..]
- 11) cietusī persona līdz izmeklēšanas pabeigšanai pirmstiesas kriminālprocesā atsaukusi pieteikumu tādā kriminālprocesā, kuru var uzsākt tikai uz šīs personas pieteikuma pamata.

²⁸ Mincs, P. *Krimināltiesību kurss*. Vispārējā daļa. Ar U. Krastiņa komentāriem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 15. lpp.

²⁹ Liholaja, V. *Krimināltiesību principi un funkcijas*. Grām.: *Krimināltiesības. Vispārīgā daļa*. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 18. lpp.

Treškārt, ne tikai KL paredzēti galīgi atrisināmi jautājumi, kas būtu iekļaujami jēdzienā “krimināltiesisko attiecību taisnīgs noregulējums”, tādi iekļauti arī pašā KPL. Piemēram, kompensācija, kas saskaņā ar KPL 350. panta otro daļu “ir krimināltiesisko attiecību noregulējuma elements”, taču nedz tās noteikšanas pamats, nedz subjekti, kam uzliekams tās maksāšanas pienākums, nedz citi būtiski apstākļi nav paredzēti KL, bet gan KPL normās.

Ceturtkārt, KPL paredzēta arī kriminālprocesa izbeigšana pat gadījumos, kad nav izdevies noskaidrot vainīgo personu, kas ietverti KPL 392. pantā un sīkāk tiks skatīti pētījumā turpmāk, kas formāli neiekļaujas KPL 6. panta vārdiskajā tvērumā, jo šādā gadījumā ne tikai nenotiek krimināltiesisko attiecību taisnīgs noregulējums, bet notiek atteikšanās no pūliņiem to sasniegt.

KPL 392. pants. Pirmstiesas kriminālprocesa un kriminālvajāšanas izbeigšana

- (1¹) Ja kriminālprocesā ir veiktas nepieciešamās kriminālprocesuālās darbības un nav izdevies noskaidrot noziedzīgu nodarījumu izdarījušo personu, izmeklētājs ar uzraugošā prokurora piekrišanu var izbeigt kriminālprocesu. [..]
- (2¹) Izmeklētājs ar uzraugošā prokurora piekrišanu var izbeigt kriminālprocesu par maznozīmīgu noziedzīgu nodarījumu, ja nav izdevies noskaidrot to izdarījušo personu.
- (2²) Izmeklētājs ar uzraugošā prokurora piekrišanu vai prokurors ar amatā augstāka prokurora piekrišanu kriminālprocesā par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu var pieņemt lēmumu par kriminālprocesa vai tā daļas izbeigšanu, ja panākts mantisko attiecību taisnīgs noregulējums, personas vaina noziedzīga nodarījuma izdarīšanā pirmstiesas procesā nav pierādīta un papildu pierādījumu iegūšana nenodrošinās ekonomisku pirmstiesas kriminālprocesu vai radīs nesamērīgi lielus izdevumus. Ja mainījušies kriminālprocesa izbeigšanas apstākļi, kriminālprocesu atjauno, pieņemot lēmumu, kas nav pārsūdzams.

Šo vispārīgo apskatu var noslēgt ar atgriešanos pie pamatprincipiem – proti, KPL kā pamatprincips ietverta norma, kura pat tiešā veidā definē lietderīguma apsvērumu ievērošanu. Tā ir KPL 14. panta otrā daļa.

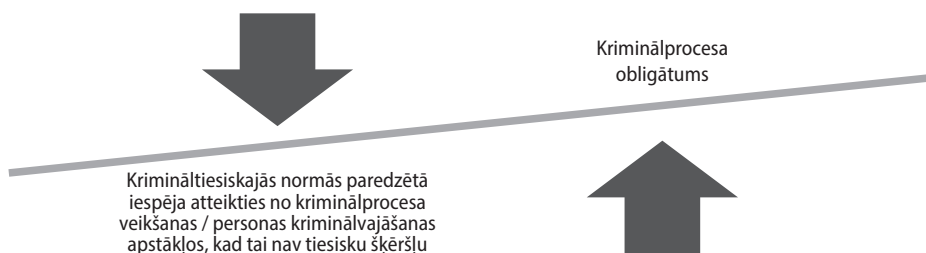
KPL 14. pants. Tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā

- (2) Procesa virzītājs izvēlas konkrētiem apstākļiem atbilstošo vienkāršāko kriminālprocesa veidu un nepieļauj neattaisnotu iejaukšanos personas dzīvē un nepamatotus izdevumus.

Redzams, ka šajā pamatprincipā ietverts tiešs norādījums kompetentajām amatpersonām – taisnīgs krimināltiesisko attiecību risinājums jāsniedz maksimāli vienkāršākā un resursus taupošākā veidā.

3.1.4. Secinājumi

Apkopojot iepriekš norādīto, secināms: neraugoties uz to, ka KPL pamatprincipu sadaļa sākās ar pantu, kas saucas “Kriminālprocesa obligātums”, tas nav pamats atzinumam, ka Latvijas kriminālprocesā tiek atzīts tikai kriminālprocesa obligātuma princips. KPL 6. pantā iekļautā kriminālprocesa obligātumu šā principa saturs, kurā iekļaujas KL paredzētie atteikšanās no kriminālvajāšanas gadījumi, kopsakarā ar KPL 7. un 14. pantā iekļautajām norādēm un citām KPL normām rada pamatu atzīt, ka Latvijas kriminālā justīcija būvēta uz kriminālprocesa obligātuma principa, kurā iekļautas uz lietderīguma principu balstītas atkāpes. Tas faktiski ļauj secināt, ka faktiski Latvijā atzīta obligātuma un lietderīguma principu līdzāspastāvēšana, kuru ilustratīvi varētu demonstrēt ar 1. attēlu.

1. attēls. Obligātuma un lietderīguma principu līdzāspastāvēšana

Respektīvi, vadošais princips, kurš pamatā nosaka kriminālās justīcijas “iedarbināšanu”, ir kriminālprocesa obligātums, bet blakus tam pastāv uz lietderīguma apsvērumiem balstītas iespējas “atslogot” kriminālās justīcijas sistēmu, tādējādi kopumā nodrošinot efektīvu un taisnīgu krimināltiesisko normu piemērošanu.

Kopumā atzīstams, ka Latvijas tiesību normās ir ieviesti gandrīz visi teorijā un tiesībpolitikas sfērā atzītie atteikšanās no kriminālās justīcijas izmantošanas gadījumi – gan tādi, kas balstīti nodarījuma kritērijos (maznozīmīgs noziedzīgs nodarījums u. c.), gan tādi, kas balstīti pārkāpējam raksturīgos kritērijos (nepilngadība), gan tādi, kad tiek samērots rezultāts ar patērējamiem līdzekļiem u. c.

Diskutējami, vai šī pieeja ir pietiekami skaidri “nolasāma” kriminālprocesa pamatprincipu līmenī. Ir pamats uzskatīt, ka tas varētu tikt apšaubīts. Tāpēc, iespējams, KPL normās par pamatprincipiem, kas attiecināmi uz kriminālprocesu uzsākšanu un veikšanu, būtu veicamas zināmas korekcijas. Ierosinājumi diskusijas aizsākšanai par iespējamām izmaiņām tuvāk tiks skatīti pētījuma noslēdzošajā nodaļā.

Šajā nodaļā turpmāk nedaudz vairāk uzmanības tiks veltīts KPL un KL ietvertajiem uz lietderīguma apsvērumiem balstītajiem risinājumiem, sadalot to apskatu trīs lielos blokos:

- 1) uz lietderīguma apsvērumiem balstīta atteikšanās no kriminālprocesa veikšanas;

- 2) uz lietderīguma apsvērumiem balstīta kriminālprocesa neturpināšana, neattiecinot to ne pret vienu personu (kriminālprocesu, kuros nav noskaidrota vainojamā persona, izbeigšana);
- 3) uz lietderīguma apsvērumiem balstīta atteikšanās no kriminālvajāšanas veikšanas situācijā, kad nav šķēršļu tās īstenošanai.

3.2. Uz lietderīguma apsvērumiem balstīta atteikšanās no kriminālprocesa veikšanas

Kā jau norādīts iepriekš, Latvijas likumos saskatāmas vairākas šādas iespējas – viena no tām ir saistīta ar cietušās personas pozīciju, otra – ar nodarījuma maznozīmīgumu, trešā – ar citiem KPL 377. pantā paredzētajiem apstākļiem, kuri nepieļauj kriminālprocesa veikšanu.

3.2.1. Kriminālprocesi, kuru esamība atkarīga no cietušās personas ieskata

Latvijā, tāpat kā daudzās citās valstīs, kā tas tika aplūkots iepriekšējās darba nodaļās, paredzēti tādi noziedzīgi nodarījumi, par kuriem process veicams tikai tad, ja to vēlas cietusī persona. Tiesiskais regulējums šīm situācijām iekļauts jau citētajā KPL 7. panta otrajā daļā. KL tiešā veidā šādas situācijas nav paredzētas (sīkāk skat. nākamajā apakšnodaļā).

Literatūrā, iespējams, ietekmējoties no iepriekš literatūrā lietotā termina, kriminālprocesi par KPL 7. panta otrajā daļā paredzētajiem nodarījumiem dažkārt tiek dēvēti par privāti publiskās jeb personīgi publiskās apsūdzības kriminālprocesiem.³⁰ Neraugoties uz to, ka pagātnē pašas esam lietojušas šo nosaukumu, var atzīt par pamatotu kritiku, kas tam izteikta, piemēram, jēdziens “privāti publiskās apsūdzības kriminālprocess” nav īsti korekts, jo no privātās apsūdzības kriminālprocesa regulējumā ir tikai viens elements – obligāts pieteikums no personas, kurai nodarīts kaitējums.³¹ Jo, kā iepriekš atzīts: “Personai, kurai ar noziedzīgu nodarījumu radīts kaitējums, izšķiroša ietekme ir divos “būt vai nebūt kriminālprocesam” jautājumos – kriminālprocesa uzsākšanā un veikšanā atbilstoši tās gribai (skat. KPL 377. p. 8. pkt.) un izlīguma ietekmē uz to (skat. KPL 377. p. 9. pkt.). Citas izšķirošas ietekmes uz kriminālprocesa noziedzīgā nodarījumā cietušajai personai arī šajos gadījumos nav, un faktiski process tiek veikts atbilstoši visas sabiedrības interesēm, ievērojot krimināltiesību publiski tiesisko dabu.”³² Tādējādi

³⁰ Skat., piemēram, Liede, A. *Kriminālprocess un tiesu pierādījumi*. Rīga: Zvaigzne, 1970, 83. lpp.; Liede, A. *Latvijas PSR Kriminālprocess (sevišķā daļa)*. Tiesvedības norise krimināllietās. Rīga: Zvaigzne, 1973, 17. lpp.; Meikališa, Ā., Strada, K. *Kriminālprocesuālo terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: RaKA, 2000, 182. lpp.

³¹ Baumanis, J. Kriminālprocesa uzsākšanas krimināltiesiskie aspekti. Grām.: *Ceļā uz kriminālprocesa mērķi jeb kriminoloģiskie gēni*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2017, 26. lpp.

³² Strada-Rozenberga, Kriminālprocesa likuma 7. panta komentārs, 40. lpp.

jau 2007. gadā tika rakstīts, ka saskaņā ar KPL terminoloģiju process, kurš uzsākams uz cietušā pieteikuma pamata, ir publiskās apsūdzības procesa paveids.³³

Nenoliedzami, tam, ka kādu nodarījumu skata kā tādu, par kuru process veicams tikai, ja to vēlas cietusī persona, ir sistēmiska liela nozīme. Ir skaidrs, ka atbilstoši iepriekšējās nodaļas atbalstītajam kriminālprocesa lietderīguma tvērumam šīs situācijas ir tipiska kriminālprocesa lietderīguma izpausme. Attiecībā uz tām literatūrā izvēsta diskusija par to, vai normas, kuras nosaka procesa veikšanu tikai tad, ja to vēlas cietusī persona, pēc savas būtības ir atzīstamas par procesuālām vai materiālo tiesību normām.³⁴ Joprojām atzīstot, ka šī ir būtiska diskusija, šajā pētījumā tam netiks pievērsta padziļināta uzmanība, jo tas izriet ārpus pētījuma mērķiem. Tomēr šis ir viens no tiem jautājumiem, par kuru papildus citiem šajā pētījumā identificētajiem, bet uz pētījuma tiešo objektu neattiecināmiem var tikt rosināta diskusijas nepieciešamība, kas būtu attīstāma citos pētījumos.

Jau iepriekš atzīts, ka, neraugoties uz reglamentētā jautājuma īpašo sistēmisko nozīmi, tajā bieži tiek veiktas izmaiņas un noziedzīgo nodarījumu, par kuriem kriminālprocess tiek uzsākts tikai tad, ja to vēlas persona, kurai ar noziedzīgo nodarījumu radīts kaitējums, uzskaitījums regulāri tiek mainīts.³⁵

Piemēram, salīdzinot KPL sākotnējo redakciju ar šobrīd spēkā esošo (skat. 4. tabulu), varam redzēt būtiskas izmaiņas KPL 7. panta otrajā daļā iekļauto nodarījumu lokā.

Redzams, ka viena no būtiskākajām atšķirībām ir KPL 7. panta trešās daļas izslēgšana, kas savā būtībā ir pilnīga atteikšanās no privātās apsūdzības kriminālprocesiem 2019. gada nogalē.³⁶

Neraugoties uz to, ka privātās apsūdzības procesu esamība, kā to varēja lasīt pētījuma otrajā nodaļā, ārvalstīs nav sveša, Latvijas apstākļos tās piemērošanas prakse iezīmēja vairāk problēmu nekā ieguvumu.³⁷ Līdz ar to atteikšanās no privātās apsūdzības procesiem ir uzskatāma par likumsakarīgu un pilnībā pamatotu.

³³ Strada-Rozenberga, K. Personas, kurai ar noziedzīgu nodarījumu radīts kaitējums, loma kriminālprocesa uzsākšanā. Grām.: Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K. *Kriminālprocess. Raksti 2005–2010*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 639. lpp.

³⁴ Sal. skat.: Strada-Rozenberga, Kriminālprocesa likuma 7. panta komentārs, 41. lpp.; Strada-Rozenberga, K. Krimināltiesību un kriminālprocesa normatīvā regulējuma saskaņošanas nepieciešamība un aktuālā problemātika. Grām.: Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K. *Kriminālprocess. Raksti 2015–2020*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021, 16.–18. lpp.; Leja, M. Procesuālo normu spēks laikā un tiesu prakses maiņa ar atpakaļejošu spēku. Grām.: *Krimināltiesību aktuālie jautājumi un to risinājumi Latvijā ..*, 412.–416. lpp.

³⁵ Strada-Rozenberga, Kriminālprocesa likuma 7. panta komentārs, 41. lpp.

³⁶ Grozījumi Kriminālprocesa likumā: 21.10.2010. likums, stājas spēkā 01.01.2011. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/220967-grozijumi-kriminalprocesa-likuma> [skatīts 03.11.2022.].

³⁷ Sikāk skat.: Cietušo tiesību realizācija privātās apsūdzības lietās – krimināltiesiskais regulējums, prakse, problēmas, risinājumi. Grām.: Meikališa, Strada-Rozenberga, *Kriminālprocess. Raksti 2005–2010*, 674.–793. lpp.

4. tabula. KPL 7. panta redakcijas

KPL 7. pants tā sākotnējā redakcijā	KPL pants redakcijā, kāda bija spēkā pētījuma sagatavošanas laikā
<p>(1) Ja šajā likumā nav noteikts citādi, kriminālprocesu veic sabiedrības interesēs neatkarīgi no tās personas gribas, kurai nodarīts kaitējums. Šāds kriminālprocess ir publiskās apsūdzības kriminālprocess, kurā apsūdzības funkciju valsts vārdā īsteno prokurors.</p> <p>(2) Par Krimināllikuma 90., 130. pantā (ar vardarbību ģimenē saistītos gadījumos), 131., 132., 136., 145. pantā, 159. un 160. panta pirmajā daļā, 168., 169., 180., 197. pantā, 200. un 260. panta pirmajā daļā paredzēto nodarījumu publiskās apsūdzības kriminālprocesu uzsāk, ja saņemts pieteikums no personas, kurai nodarīts kaitējums.</p> <p>(3) Par Krimināllikuma 130. pantā (izņemot ar vardarbību ģimenē saistītos gadījumus), 156., 157. un 158. pantā paredzēto nodarījumu tiek veikts privātās apsūdzības kriminālprocess, kurā apsūdzības funkciju īsteno cietuša.</p>	<p>(1) Ja šajā likumā nav noteikts citādi, kriminālprocesu veic sabiedrības interesēs neatkarīgi no tās personas gribas, kurai nodarīts kaitējums. Apsūdzības funkciju kriminālprocesā valsts vārdā īsteno prokurors.</p> <p>(2) Par Krimināllikuma 130. panta otrajā daļā, 131., 132., 132.¹, 157., 168., 169. un 180. pantā, 185. panta pirmajā daļā, 197. pantā un 200. panta pirmajā daļā paredzēto nodarījumu kriminālprocesu uzsāk, ja saņemts tās personas pieteikums, kurai nodarīts kaitējums. Kriminālprocesu var uzsākt arī tad, ja nav saņemts pieteikums no personas, kurai nodarīts kaitējums, ja šī persona sakarā ar fiziskiem vai psihiskiem trūkumiem pati nespēj īstenot savas tiesības.</p>

Citas izmaiņas no cietušā pozīcijas atkarīgo kriminālprocesu loku laika gaitā ietekmējušas dažādi – ir gadījumi, kad loks sašaurināts, turpmāk attiecīgās kategorijas kriminālprocesus atzīstot kā tādus, kuri nav atkarīgi no cietušā ieskata. Piemēram, tas noticis ar KPL 90. pantā (Kavēšana realizēt vēlēšanu tiesības, tiesības piedalīties likuma ierosināšanā, tautas nobalsošanas ierosināšanā, tautas nobalsošanā un Eiropas pilsoņu iniciatīvas atbalstīšanā) paredzēto nodarījumu, kura atrašanās šajā kategorijā jau iepriekš tika kritizēta; ar KL 159. (izvarošana) un 160. pantā (seksuāla vardarbība) paredzētajiem nodarījumiem. Ir gadījumi, kad loks sašaurināts, attiecīgo nodarījumu dekriminalizējot – piemēram, KL 260. panta (Ceļu satiksmes noteikumu un transportlīdzekļu ekspluatācijas noteikumu pārkāpšana) pirmajā daļā paredzētā nodarījuma gadījumā. Ir gadījumi, kad attiecīgo nodarījumu loks paplašināts – piemēram, iekļaujot tajā KL 185. panta (tiša īpašuma bojāšana) pirmajā daļā paredzēto nodarījumu.

Šobrīd no cietušā gribas atkarīgie kriminālprocesi attiecināti uz šādiem nodarījumiem:

KL 130. pants. Tīšs viegls miesas bojājums

(2) Par viegla miesas bojājuma tīšu nodarīšanu – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz vienam gadam vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar probācijas uzraudzību, vai ar sabiedrisko darbu, vai ar naudas sodu.

KL 131. pants. Miesas bojājums aiz neuzmanības

Par smaga vai vidēja smaguma miesas bojājuma nodarīšanu aiz neuzmanības – soda ar īslaicīgu brīvības atņemšanu vai ar probācijas uzraudzību, vai ar sabiedrisko darbu, vai ar naudas sodu.

KL 132. pants. Draudi izdarīt slepkavību un nodarīt smagu miesas bojājumu

Par draudiem izdarīt slepkavību vai nodarīt smagu miesas bojājumu, ja ir bijis pamats baidīties, ka šie draudi var tikt izpildīti, – soda ar īslaicīgu brīvības atņemšanu vai ar probācijas uzraudzību, vai ar sabiedrisko darbu, vai ar naudas sodu.

KL 157. pants. Neslavas celšana

(1) Par apzināti nepatiesu, otru personu apkaunojošu izdomājumu tīšu izplatīšanu iespiestā vai citādā veidā pavairotā sacerējumā, kā arī mutvārdos, ja tā izdarīta publiski (neslavas celšana), – soda ar probācijas uzraudzību vai ar sabiedrisko darbu, vai ar naudas sodu.

(2) Par neslavas celšanu masu saziņas līdzeklī – soda ar īslaicīgu brīvības atņemšanu vai ar probācijas uzraudzību, vai ar sabiedrisko darbu, vai ar naudas sodu.

KL 168. pants. Nolēmumu par aizgādības, aprūpes un saskarsmes tiesībām ar bērnu nepildīšana

Par izvairīšanos no tiesas vai bāriņtiesas nolēmuma, kas izriet no aizgādības, aprūpes vai saskarsmes tiesībām ar bērnu, kā arī tiesas nolēmuma, kas paredz bērna nogādāšanu atpakaļ uz valsti, kurā ir viņa dzīvesvieta, izpildes vai ļaunprātīgu šāda nolēmuma nepildīšanu, vai ļaunprātīgu šāda nolēmuma izpildes kavēšanu – soda ar īslaicīgu brīvības atņemšanu vai ar probācijas uzraudzību, vai ar sabiedrisko darbu, vai ar naudas sodu.

KL 169. pants. Adopcijas noslēpuma izpaušana

Par adopcijas noslēpuma izpaušanu pret adoptētāja gribu – soda ar īslaicīgu brīvības atņemšanu vai ar probācijas uzraudzību, vai ar sabiedrisko darbu, vai ar naudas sodu.

KL 180. pants. Zādzība, krāpšana, piesavināšanās nelielā apmērā

(1) Par zādzību, krāpšanu vai piesavināšanos nelielā apmērā, izņemot šā likuma 175. panta trešajā un ceturtajā daļā, 177. panta trešajā daļā un 179. panta trešajā daļā paredzētos noziegumus, – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz vienam gadam vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar probācijas uzraudzību, vai ar sabiedrisko darbu, vai ar naudas sodu.

KL 185. pants. Mantas tīša iznīcināšana un bojāšana

(1) Par svešas mantas tīšu iznīcināšanu vai bojāšanu – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz diviem gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar probācijas uzraudzību, vai ar sabiedrisko darbu, vai ar naudas sodu.

KL 197. pants. Nolaidība

Par darba pienākumu nolaidīgu pildīšanu, ko izdarījis uzņēmuma (uzņēmēj sabiedrības) vai organizācijas atbildīgs darbinieks vai uzņēmuma (uzņēmēj sabiedrības) vai organizācijas pilnvarota tāda pati persona, ja ar to radīts būtisks kaitējums, – soda ar īslaicīgu brīvības atņemšanu vai ar sabiedrisko darbu, vai ar naudas sodu.

KL 200. pants. Neizpauzamu ziņu, kas nav valsts noslēpums, izpaušana, komercnoslēpumu saturošu ziņu neatļauta iegūšana un izpaušana un finanšu tirgus iekšējās informācijas nelikumīga izpaušana

(1) Par neizpauzamu ziņu, kas nav valsts noslēpums, izpaušanu, ja to izdarījusi persona, kas nav valsts amatpersona un kas saskaņā ar likumu ir atbildīga par ziņu glabāšanu, – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz vienam gadam vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar sabiedrisko darbu, vai ar naudas sodu.

Kopumā joprojām ir pamats uzskatīt, ka “to noziedzīgo nodarījumu, kriminālprocesa veikšana par kuriem atkarīga no cietušās personas gribas, loka veidošanas pamatprincipi nav definēti, objektīvi kritēriji arī nav saskatāmi”³⁸, kas būtiski apgrūtina šī institūta būtības un mērķa izpratni, kas savukārt nepieciešama tā piemērošanas robežu noteikšanai.³⁹

³⁸ Sīkāk skat., piemēram, Strada-Rozenberga, K. Cietušais un tā tiesības kriminālprocesā. Gram.: Meikališa, Strada-Rozenberga, *Kriminālprocess. Raksti 2005–2010*, 352.–370. lpp.; Strada-Rozenberga, K. Personas, kurai ar noziedzīgu nodarījumu radīts kaitējums, loma kriminālprocesa uzsākšanā. Grām.: Meikališa, Strada-Rozenberga, *Kriminālprocess. Raksti 2005–2010*, 637.–660. lpp.; Strada-Rozenberga, K. Publisko un privāto interešu kolīzija kriminālprocesā. Grām.: Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K. *Kriminālprocess. Raksti 2010–2015*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015, 186.–187. lpp.

³⁹ Strada-Rozenberga, Kriminālprocesa likuma 7. panta komentārs, 41. lpp.

No teiktā izriet vēl viens rosinājums diskusijai – nepieciešams tiesībspolitiski vienoties par konkrētiem kritērijiem to noziedzīgu nodarījumu loka izveidē, kuru izdarīšanas gadījumā kriminālprocess tiek veikts vienīgi tad, ja to vēlas cietusī persona. Diskusijas ierosināšanai joprojām var uzturēt priekšlikumu, kas izteikts jau 2007. gada publikācijā par atsevišķiem kritērijiem, kas būtu ņemami vērā attiecīgās kategorijas noziedzīgo nodarījumu loka noteikšanā: 1) šajā nodarījumu kategorijā būtu iekļaujami tikai tādi noziedzīgie nodarījumi, kuru tiešais objekts ir konkrētas personas intereses. Tādējādi šajā kategorijā nevarētu ietilpināt tos nodarījumus, kuru tiešais objekts vai galvenais tiešais objekts nav kāda personiska rakstura interese; 2) šo nodarījumu kategorijā nebūtu ietilpināmi tie nodarījumi, kurus izdarot tiek aizskartas “plašākas intereses”, piemēram, nodarījumi, kuru tiešais objekts ir kādas valstiski svarīgas intereses; nodarījumi, kur konkrētas personas interešu aizsardzība ir tikai viens no tiešajiem objektiem; nodarījumi kuri izdarīti vispārbīstamā vai citādākā plašākai sabiedrībai kaitīgā veidā; 3) šajā noziedzīgo nodarījumu kategorijā varētu ietilpināt atsevišķus noziedzīgus nodarījumus pret personas veselību, pret personas pamattiesībām un pamatbrīvībām, pret personas brīvību, godu un cieņu u. c., kurus veicot aizskartas konkrētas personas intereses. Tāpat kā diskusiju pamudinošs joprojām uzturams priekšlikums šo noziedzīgo nodarījumu kategoriju veidot, nevis precīzi uzskaitot konkrētus KL pantus, bet gan vispārīgi aprakstot kritērijus. Piemēram, norādot, ka šāda veida process notiek par nodarījumiem, kuri paredzēti noteiktās Krimināllikuma nodaļās, kuru tiešais objekts ir kādas personiskas intereses, kuri nav izraisījuši smagas sekas, ar kuriem nav izdarīts būtisks kaitējums un kuri nav izdarīti vispārbīstamā veidā.⁴⁰ Šobrīd šo uzskaitījumu var papildināt vēl ar norādi par to, ka mantiska rakstura nodarījumu izdarījīs tuvinieks, iespējami vainīgais atbildzinājis nodarīto kaitējumu, un citām no ārvalstu skatījuma aizgūtām idejām.

Blakus kritikai, kas veltīta KPL 7. panta otrās daļas nemitīgajiem grozījumiem, jāpiemin arī pozitīvais – un tie ir 2009. gada 12. marta grozījumi KPL.⁴¹ Reaģējot uz literatūrā veltīto kritiku,⁴² likumdevējs papildināja KPL 7. p. 2. d. ar norādi, ka “kriminālprocesu var uzsākt arī tad, ja nav saņemts pieteikums no personas,

⁴⁰ Sīkāk skat.: Strada-Rozenberga K. Personas, kurai ar noziedzīgu nodarījumu radīts kaitējums, loma kriminālprocesa uzsākšanā. Grām.: Meikališa, Strada-Rozenberga, *Kriminālprocess. Raksti 2005–2010*, 647.–648. lpp.

⁴¹ Grozījumi Kriminālprocesa likumā: 12.03.2009. likums, stājas spēkā 01.07.2009. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/190010-grozijumi-kriminalprocesa-likuma>

⁴² Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. Kriminālprocesa veidi, uzbūves raksturojums un pamatprincipi. *Jurista Vārds*, 2006, 11(414). Pieejams: <https://juristavards-lv.datubazes.lanet.lv/doc/130215-parmainu-laiks-kriminalprocesa/> [skatīts 06.11.2022.]. Sīkāk skat.: Strada-Rozenberga, K. Personas, kurai ar noziedzīgu nodarījumu radīts kaitējums, loma kriminālprocesa uzsākšanā. Grām.: Meikališa, Strada-Rozenberga, *Kriminālprocess. Raksti 2005–2010*, 656. lpp.; Baumanis, J. Kriminālprocesa uzsākšanas krimināltiesiskie aspekti. Grām.: *Ceļā uz kriminālprocesa mērķi jeb kriminoloģiskie gēni*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2017, 25.–26. lpp.

kurai nodarīts kaitējums, ja šī persona sakarā ar fiziskiem vai psihiskiem trūkumiem pati nespēj īstenot savas tiesības”, tādējādi novēršot nepietiekami aizsargātu personu iespējamo aizskārumu.

3.2.2. Atteikšanās uzsākt kriminālprocesu par maznozīmīgiem noziedzīgiem nodarījumiem

KPL pamata redakcijā, kāda stājās spēkā 2005. gada 1. oktobrī, iespēja atteikties no kriminālprocesa veikšanas, to pat neuzsākot, attiecībā uz nodarījumiem, kuriem nav raksturīgs augsts kaitīguma līmenis, netika paredzēta. Tikai 2009. gadā likumdevējs izšķīrās par soli iekļaut attiecīgu risinājumu, gan nemainot kriminālprocesa likuma 6. pantā noteikto kriminālprocesa obligātuma principu. KPL 373. pants 2009. gadā tika papildināts ar jaunu 2¹. daļu.⁴³ Šī norma tika izteikta šādi:

(2¹) Izmeklētājs ar prokurora piekrišanu vai prokurors var atteikt kriminālprocesa uzsākšanu, ja izdarīts noziedzīgs nodarījums, kuram ir noziedzīga nodarījuma pazīmes, bet ar kuru nav radīts tāds kaitējums, lai piespriestu kriminālsodu.

Jau uzreiz pēc šīs grozījuma ieviešanas literatūrā tika izteikta kritika, ne tik daudz nepiekrītot šādam konceptuālam risinājumam, cik norādot, ka attiecīgajā brīdī tas nonāk zināmā pretrunā ar KPL 6. pantu.⁴⁴ Pretrunas pastāvēšana tiesību normu līmenī arī šobrīd novērsta nav, lai arī citētās normas ir redakcionāli izmainītas.

Ar 2020. gada 11. jūnija grozījumiem⁴⁵ vārdi “noziedzīgs nodarījums, kuram ir noziedzīga nodarījuma pazīmes, bet ar kuru nav radīts tāds kaitējums, lai piespriestu kriminālsodu” tika aizstāti ar vārdiem “maznozīmīgs noziedzīgs nodarījums”. Grozījumi saistīti ar atbilstošiem grozījumiem KL⁴⁶, kurā arī notika attiecīgo jēdzienu maiņa.

Grozījumu KPL papildinātajā anotācijā kā šo grozījumu iemesls minēts līdz šim lietotā jēdziena “ja izdarīts noziedzīgs nodarījums, kuram ir noziedzīga nodarījuma pazīmes, bet ar kuru nav radīts tāds kaitējums, lai piespriestu kriminālsodu” neskaidrība. Atzīts, ka “šāds formulējums ir vispārīgs, norāde uz

⁴³ Grozījumi Kriminālprocesa likumā: 12.03.2009. likums. Latvijas Vēstnesis, 51, 01.04.2009.; Ziņotājs, 9, 14.05.2009. Stājas spēkā 01.07.2009. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/190010-grozijumi-kriminalprocesa-likuma>

⁴⁴ Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K. Kriminālprocesa likuma grozījumu komentāri – kriminālprocesa uzsākšana un atsevišķi vispārīgi jautājumi. Pirmstiesas kriminālprocess. Grām.: Meikališa, Strada-Rozenberga, *Kriminālprocess. Raksti 2005–2010*, 267. lpp.

⁴⁵ Grozījumi Kriminālprocesa likumā: 11.06.2020. likums, stājas spēkā 06.07.2020. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/315655-grozijumi-kriminalprocesa-likuma>

⁴⁶ Grozījumi Krimināllikumā: 11.06.2020. likums, stājas spēkā 06.07.2020. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/315653-grozijumi-kriminallikuma>.

radīto kaitējumu ir nekonkrēta, kas nerada procesa virzītājā pārliecību par to, pie kādiem tieši apstākļiem kriminālprocesu varētu neuzsākt vai to izbeigt”.⁴⁷

Kā mainījās situācija, ieviešot maznozīmīga noziedzīga nodarījuma jēdzienu? Šis jēdziens skaidrots likuma “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību”⁴⁸ 19.² pantā, kas sākotnēji saturēja vienu daļu, bet vēlāk tika papildināts ar otro daļu.⁴⁹

Likuma “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 19.² pants

- (1) Maznozīmīgs noziedzīgs nodarījums ir nodarījums, kura rezultātā nodarīts mantisks zaudējums, kas noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī bijis mazāks par pusi no tai laikā Latvijas Republikā noteiktās minimālās mēnešalgas, vai kura radītais ar likumu aizsargāto interešu apdraudējums ir neliels.
- (2) Par maznozīmīgu noziedzīgu nodarījumu ir atzīstams tāds Krimināllikuma 221.⁶ pantā paredzēts noziedzīgs nodarījums, kas izdarīts, nepārsniedzot šādu tabakas izstrādājumu daudzumu:
 - 1) 20 cigaretes;
 - 2) 10 cigarillas;
 - 3) 5 cigārus;
 - 4) 30 gramus smēķējamās, karsējamās, šņaucamās vai košļājāmās tabakas vai tabakas lapu, tabakas izstrādājumu orālai lietošanai vai citu tabakas izstrādājumu.

Redzams, ka 1) nodarīts mantisks zaudējums, kas noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī bijis mazāks par pusi no tai laikā Latvijas Republikā noteiktās minimālās mēnešalgas vai 2) kura radītais ar likumu aizsargāto interešu apdraudējums ir neliels. Tādējādi pirmais kritērijs attiecināms uz mantisku kaitējumu, otrs attiektos uz nemantiska rakstura noziedzīgiem nodarījumiem.

Jau iepriekš, atbildot uz jautājumu, vai ieviestais ir pietiekami konkrēts, ticis atzīts, ka par vienu kritēriju – t. i., mantiskais zaudējums nav lielāks par pusi no minimālās mēnešalgas – konkrētība tiešām ir lielāka. To gan tik viennozīmīgi nevar teikt par otru kritēriju – interešu apdraudējums ir neliels. Jo arī kategorija “neliels” nekur nav skaidrota un var izsaukt tikpat dažādas interpretācijas kā iepriekšējais formulējums “kaitējums nav tik liels, lai piesprieztu kriminālsodu”.

⁴⁷ Likumprojekta “Grozījumi Kriminālprocesa likumā” papildinātā anotācija. Pieejams: https://likumi.lv/wwwraksti/LIKUMI/PAPILDINATAS_ANOTACIJAS/TM_PAPILD_ANOT_427_LP13_15062020.DOCX

⁴⁸ Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību: 15.10.1998. likums, stājas spēkā 05.11.1998. Konsolidētā redakcijā pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/50539-par-kriminallikuma-speka-stasanas-un-piemerosanas-kartibu>

⁴⁹ Grozījumi likumā “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību”: 03.09.2020. likums, stājas spēkā 29.09.2020. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/317314-grozijumi-likuma-par-kriminallikuma-speka-stasanas-un-piemerosanas-kartibu>

Tāpat var piekrist publiski norādītajam, ka vienlaikus ar normas konkretizāciju tās piemērošanas robežas ir sašaurinātas, t. i., iespējas personas atbrīvot no kriminālbildības samazinātas,⁵⁰ jo, nosakot konkrētu nodarīto zaudējumu maksimālo summu, uzreiz tiek izslēgts jebkāds situāciju individuāls izvērtējums.⁵¹ Tāpat situācijas individuālas izvērtēšanas iespējas pilnībā izslēgtas attiecībā uz Krimināllikuma 221.⁶ pantā paredzēto noziedzīgo nodarījumu. Domājams, ka šāda pieeja nav pilnībā atbalstāma un, lai gan var dot savu artavu vienveidīgas prakses nodrošināšanā, tomēr var izrādīties absolūti nepiemērota individuālu situāciju izvērtēšanā, kas saskaņā ar šā pētījuma pirmajā nodaļā pausto lietderīguma funkciju nepieciešama materiālo tiesību neelastības negatīvo seku mazināšanai. Tādējādi tomēr būtu izvirzāms priekšlikums maznozīmīga noziedzīga nodarījuma jēdzienu veidot ne tik striktu un piesaistītu ļoti precīziem mērījumiem, bet ar pietiekami elastīgām piemērošanas robežām, lai vienlaikus izslēgtu pārāk lielu konkrētību un patvaļīgu rīcību.

3.2.3. Atteikšanās uzsākt kriminālprocesu citos KPL paredzētos gadījumos, kuri saistāmi ar lietderīgumu

Obligāta atteikšanās no kriminālprocesa uzsākšanas situācijā, kad ir gan iemesls, gan pamats kriminālprocesa uzsākšanai, paredzēta vēl citos KPL 377. panta punktos. Šeit pieminami jau iepriekš citētais 377. panta 3. punkts un 377. panta 7. punkts. Abu gadījumu saturs atklāj faktiskā lietderīguma iedzīvināšanu kriminālās justīcijas sistēmā.

377. panta 7. punktā paredzētais gadījums attiecināms uz ārvalstnieku, pret kuru veiktais process saistāms ar nelikumīgu robežas šķērsošanu, apstākļos, kad šī persona ir jau piespiedu kārtā izraidīta, no Latvijas. Šajā punktā uzskatāmi redzams uz lietderīguma apstākļiem pamatots risinājums – proti, persona, kura nelikumīgi iebraukusi Latvijā, no tās jau ir izraidīta, un attiecīgi nav uzskatāms vairs par lietderīgu veikt kriminālprocesu pret šo personu, īpaši apstākļos, kad tās fiziskā pieejamība Latvijā lielākoties nevar tikt nodrošināta.

Interesantāks ir otrs gadījums – atteikšanās uzsākt kriminālprocesu uz noilguma pamata. Kāpēc šeit būtu saskatāms izteikts lietderīguma princips? Iepriekš literatūrā jau ir norādīts, ka brīžos, kad Kriminālprocesa likumā tiek dota iespēja atteikties uzsākt kriminālprocesu vai izbeigt to uz kriminālbildības noilguma pamata, šis jēdziens nav saistāms tikai ar to kriminālbildības noilguma izpratni, kas ietverta Krimināllikumā.

⁵⁰ LV portāls. Jēdziens “maznozīmīgs noziedzīgs nodarījums” un citas izmaiņas Krimināllikumā. 07.07.2020. Pieejams: <https://lvportals.lv/tiesas/317832-jedziens-maznozimisgs-noziedzigs-nodarijums-un-citas-izmainas-kriminallikuma-2020>

⁵¹ Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K. Kriminālprocesa likuma un Krimināllikuma jaunāko grozījumu komentārs un subjektīvs vērtējums daudzsološajām prognozēm. Grām.: Meikališa, Strada-Rozenberga, *Kriminālprocess. Raksti 2015–2020*, 219. lpp.

56. pants. Kriminālatbildības noilgums

- (1) Personu nevar saukt pie kriminālatbildības, ja no dienas, kad tā izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, pagājis šāds laiks:
 - 2) divi gadi no kriminālpārkāpuma izdarīšanas dienas;
 - 3) pieci gadi no mazāk smaga nozieguma izdarīšanas dienas;
 - 4) desmit gadi no smaga nozieguma izdarīšanas dienas;
 - 5) piecpadsmit gadi no sevišķi smaga nozieguma izdarīšanas dienas, izņemot noziegumu, par kuru saskaņā ar likumu var piespriest mūža ieslodzījumu [..]
- (1¹) Personu nevar saukt pie kriminālatbildības, ja no dienas, kad noziedzīgā nodarījumā, kas vērsts pret nepilngadīgas personas tikumību un dzimumneaizskaramību vai ar ko nodarīti smagi miesas bojājumi, kas saistīti ar dzimumorgānu kropļošanu vai reproduktīvo spēju zaudējumu, vai cilvēku tirdzniecībā, vai piespiešanā veikt abortu, cietusī persona sasniegusi astoņpadsmit gadu vecumu, ir pagājuši divdesmit gadi, izņemot noziegumu, par kuru saskaņā ar likumu var piespriest mūža ieslodzījumu.
- (2) Noilguma termiņu aprēķina no dienas, kad izdarīts noziedzīgs nodarījums, vai šā panta 1.¹ daļā paredzētajā gadījumā no dienas, kad cietusī persona sasniegusi astoņpadsmit gadu vecumu, līdz apsūdzības izsniegšanai vai oficiālā izdošanas lūguma paziņošanai apsūdzētajam, ja apsūdzētais uzturas citā valstī un izsludināta viņa meklēšana.
- (3) Noilgums tiek pārtraukts, ja līdz šā panta pirmajā vai 1.¹ daļā norādīto termiņu izbeigšanās brīdim persona, kas izdarījusi noziedzīgo nodarījumu, izdara jaunu noziedzīgu nodarījumu. Šajā gadījumā noilguma laiku, kas paredzēts par smagāko no izdarītajiem noziedzīgajiem nodarījumiem, sāk skaitīt no jaunā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas brīža.
- (4) Jautājumu par noilguma piemērošanu personai, kas izdarījusi noziegumu, par kuru var piespriest mūža ieslodzījumu, izlemj tiesa, ja no nozieguma izdarīšanas dienas vai no dienas, kad noziegumā, kas vērsts pret nepilngadīgās personas tikumību un dzimumneaizskaramību, cietusī persona sasniegusi astoņpadsmit gadu vecumu, pagājuši trīsdesmit gadi.

KL 70.9 pants. Noilguma aprēķināšana

- (1) Procesā par piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanu noilguma termiņu aprēķina no dienas, kad izdarīts noziedzīgs nodarījums, līdz brīdim, kad juridiskajai personai paziņo par procesa par piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanu uzsākšanu, ievērojot šā likuma 56. panta pirmās daļas 2.–6. punktā un 57. pantā noteiktos termiņus.

“Ieviestais risinājums attiecināms uz situāciju, attiecībā uz kuru jēdziens “kriminālatbildības noilgums” vispār nav attiecināms, jo saskaņā ar KL normām kriminālatbildības noilgums attiecināms uz personu, nevis uz notikumu, un faktiski tā konstatēšana nav iespējama, nenoskaidrojot iespējami vainīgo personu. Apskatītās situācijas “kriminālatbildības noilgums” vairāk ir procesuāls instruments, ar kuru lietderības apsvērumu dēļ valsts atsakās no procesa turpināšanas, kuram, domājams, būtu rodams KPL patstāvīgs regulējums.”⁵²

Šobrīd KPL normas neparedz citas iespējas atteikties uzsākt kriminālprocesu kā tikai iepriekš minētās. Ne vienmēr Latvijā vēsturiski tas ir bijis tā – pat nesenā pagātnē, tā sauktajā padomju laikā, varēja tikt saskatītas arī citas iespējas, piemēram, krimināllietas neierosināšana, nododot materiālus biedru tiesai vai arī nepilngadīgo lietu komisijai.⁵³ Domājams, ka biedru tiesām līdzīgus veidojumus diez vai mēs mūdienu demokrātiskā sabiedrībā vairs saskatīsim. Taču iespēja atteikties uzsākt procesu par nepilngadīgā izdarītu noziedzīgu nodarījumu gan varētu tikt apspriesta kā reāla iespēja. Tas gan saistāms ar juvenilās justīcijas būtisku reformu, kas šobrīd izskatās iestrēgusi un darbaspējīgu preventīvu sistēmu darbam ar nepilngadīgajiem nodrošināt nespējīgu.

3.3. Uz lietderīguma apsvērumiem balstīta kriminālprocesa neturpināšana, neattiecinot to ne pret vienu personu (kriminālprocesu, kuros nav noskaidrota vainojamā persona, izbeigšana)

3.3.1. Kriminālprocesu, kuros nav noskaidrota vainojamā persona, izbeigšana neatkarīgi no noziedzīgā nodarījuma veida

Līdz pat 2020. gadam kriminālprocesa likumā nebija paredzēta to kriminālprocesa izbeigšana, kuros nebija izdevies noskaidrot vainojamo personu. Pirmās izmaiņas šajā virzienā tika veiktas, kad ar 2020. gada 11. jūnija grozījumiem KPL⁵⁴ tika iekļauta KPL 392. panta 1.¹ daļa. Ar 2022. gada 6. oktobra grozījumiem KPL⁵⁵ pants tika papildināts ar 2.² daļu.

⁵² Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā turpinās – 2018. gada 20. jūnija grozījumi Kriminālprocesa likumā. *Jurista Vārds*, 14.08.2018., 33(1039), 10.–21. lpp. Pieejams: <https://juristavards-lv.datubazes.lanet.lv/doc/273193-parmainu-laiks-kriminalprocesa-turpinas-2018gada-20-junija-grozijumi-kriminalprocesa-likuma/>

⁵³ Liede, *Latvijas PSR Kriminālprocess (sevišķā daļa)*, 19. lpp.

⁵⁴ Grozījumi Kriminālprocesa likumā: 11.06.2020. likums, stājas spēkā 06.07.2020. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/315655-grozijumi-kriminalprocesa-likuma> [skatīts 03.11.2022.].

⁵⁵ Grozījumi Kriminālprocesa likumā: 06.10.2022. likums, stājas spēkā 03.11.2022. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/336542-grozijumi-kriminalprocesa-likuma> [skatīts 03.11.2022.].

KPL 392. pants

- (1¹) Ja kriminālprocesā ir veiktas nepieciešamās kriminālprocesuālās darbības un nav izdevies noskaidrot noziedzīgu nodarījumu izdarījušo personu, izmeklētājs ar uzraugošā prokurora piekrišanu var izbeigt kriminālprocesu.
- (2¹) Izmeklētājs ar uzraugošā prokurora piekrišanu var izbeigt kriminālprocesu par maznozīmīgu noziedzīgu nodarījumu, ja nav izdevies noskaidrot to izdarījušo personu.

Abu norādīto normu līdzāspastāvēšana, gan pirmšķietami, gan iedziļinoties tajās nedaudz vairāk, šķiet mulsinošā. Pēdējo grozījumu anotācijā teikts: “Norādāms, ka jau šobrīd atbilstoši KPL 392. panta 2.¹ daļai izmeklētājs ar uzraugošā prokurora piekrišanu var izbeigt kriminālprocesu par maznozīmīgu noziedzīgu nodarījumu, ja nav izdevies noskaidrot to izdarījušo personu, savukārt atbilstoši šā likuma 379. pantam izmeklētājs ar uzraugošā prokurora piekrišanu, prokurors vai tiesa var izbeigt kriminālprocesu, ja izdarīts maznozīmīgs noziedzīgs nodarījums. Tādējādi gadījumā, ja ir izdarīts maznozīmīgs noziedzīgs nodarījums, kriminālprocesu var izbeigt neatkarīgi no veiktajām procesuālajām darbībām un tā, vai ir noskaidrota noziedzīgo nodarījumu izdarījusī persona. Savukārt jauno KPL 392. panta 1.¹ daļu varēs piemērot tikai gadījumos, ja būs veiktas nepieciešamās kriminālprocesuālās darbības un nebūs izdevies noskaidrot noziedzīgu nodarījumu izdarījušo personu.” Grozījums KPL 392. panta 1.¹ daļā paredz gadījumos, kad kriminālprocesā ir veiktas nepieciešamās kriminālprocesuālās darbības un nav izdevies noskaidrot noziedzīgu nodarījumu izdarījušo personu, noteikt tiesības izmeklētājam ar uzraugošā prokurora piekrišanu izbeigt kriminālprocesu, attiecīgi svītrojot KPL 400. pantu. Proti, turpmāk minētajā situācijā kriminālprocesus varēs izbeigt, nevis apturēt, tādējādi neradot mākslīgu lietu uzkrājumu. Grozījums paredz noteikt uzraugošā prokurora piekrišanu, lai izbeigtu kriminālprocesu, kā arī atbilstoši KPL 337. pantam lēmums par kriminālprocesa izbeigšanu ir pārsūdzams.⁵⁶

Anotācijā norādītajam nevar pievienoties, jo nedz līdz grozījumu izdarīšanai spēkā esošā 392. panta 2.¹ daļa, nedz KPL 379. panta 1. daļas pirmais punkts nevarēja tikt piemērots, ja nebija veiktas nepieciešamās darbības (KPL 392. panta 2.¹ daļa paredz, ka izbeigt procesu var tikt tad, ja “nav izdevies noskaidrot”, kas paredz, ka kaut kas ir darīts, lai noskaidrotu) vai noskaidrota vainojamā persona (KPL 379. p. 1. d. 1. pkt. uzskatāms par nereabilitējošu kriminālprocesa izbeigšanas pamatu, līdz ar to var tikt piemērots tikai un vienīgi personām, par kurām ir savākti pietiekami pierādījumi to vainīgumam).

⁵⁶ Likumprojekta “Grozījumi Kriminālprocesa likumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija), 28.01.2022. Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/0/1493B4CCDCBD851EC22587DB0029DF4D?OpenDocument> [skatīts 03.11.2022.].

Attiecībā uz 392. panta 2.¹ daļa arī likumprojekta, ar ko tā ieviesta, papildinātajā anotācijā⁵⁷ bija teikts: “līdz ar to šādos gadījumos, ja kriminālprocesā tika veiktas visas nepieciešamās kriminālprocesuālās darbības un nav izdevies noskaidrot noziedzīgu nodarījumu izdarījušo personu, izmeklētājs ar uzraugošā prokurora piekrišanu var pieņemt lēmumu par kriminālprocesa apturēšanu. Kā norādījuši tiesību aizsardzības institūciju pārstāvji un eksperti, šāds regulējums nav efektīvs – veidojas liels nepabeigtu krimināllietu skaits, ar kuru izmeklētājiem jāstrādā līdz, iestājoties noilguma termiņam, lieta tiks izbeigta. Tā rezultātā policijas un citu tiesību aizsardzības institūciju resursi tiek tērēti nelietderīgi, neizmantojot tos citu noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanai. [...] turpmāk līdzīgās situācijās izmeklētājs ar uzraugošā prokurora piekrišanu varēs izbeigt kriminālprocesu par maznozīmīgu noziedzīgu nodarījumu, ja nebūs izdevies noskaidrot noziedzīgo nodarījumu izdarījušo personu. Šis regulējums attieksies arī uz tiem kriminālprocesiem, kuri ir apturēti KPL 400. panta kārtībā. Ievērojot minēto, procesa virzītājs katrā konkrētā situācijā atkarībā no lietas apstākļiem varēs izvēlēties, vai kriminālprocesu par maznozīmīgu nodarījumu, kur nebūs izdevies noskaidrot noziedzīgu nodarījumu izdarījušo personu, apturēt atbilstoši KPL 400. pantā noteiktajai kārtībai vai izbeigt atbilstoši KPL 392. panta 2.¹ daļā noteiktajai kārtībai.”

Tādējādi nav pamata uzskatīt, ka kriminālprocesu par maznozīmīgiem nodarījumiem, kuros nav noskaidrotas vainīgās personas, varētu izbeigt arī tad, kad pilnībā nekas nav ticis darīts vainojamās personas noskaidrošanai. Savukārt šāds atzinums noved līdz zināma veida neizpratnei, kā šobrīd nošķirt KPL 392. panta 2.¹ daļā un KPL 392. panta 1.¹ daļā paredzētos gadījumus. Uzskatāms par lietderīgu nevis ieteikt kādas mākslīgi izdomātas vadlīnijas, bet gan atzīt, ka esošais tiesiskais regulējums ir nepilnīgs un būtu labojams. Kā tieši, tas ir tiesībpolitisks izšķiršanās jautājums, kurš cita starpā ir tieši saistīts ar lietderīguma elementu atzīšanu kriminālprocesā, kam uzmanība tiks veltīta turpmāk pētījumā.

Kā vēl vienu gadījumu, kad uz lietderīguma apsvērumu pamata notiek atteikšanās no kriminālprocesa veikšanas, var minēt kriminālprocesa izbeigšanu uz noilguma pamata, kura cita starpā saskaņā ar KPL 392.¹ panta 4.² daļu var tikt fiksēta arī rezolūcijas veida lēmumā. Kā jau norādīts pētījumā iepriekš, runājot par noilgumu kā par pamatu atteikumam uzsākt kriminālprocesu, arī šajā gadījumā identiski mēs nerunājam par kriminālatbildības noilgumu KL izpratnē, bet gan par termiņu, pēc kura iztecējuma kriminālprocesa veikšana vairs netiek uzskatīta par lietderīgu. Šeit var saskatīt zināmu mērķu un līdzekļu svēršanu, kuras rezultātā atzīts, ka sabiedrības interesēs nav turpināt procesu, kurš ar lielu varbūtību noslēgsies ar personas atbrīvošanu no kriminālatbildības.

⁵⁷ Likumprojekta “Grozījumi Kriminālprocesa likumā” papildinātā anotācija. Pieejams: https://likumi.lv/wwraksti/LIKUMI/PAPILDINATAS_ANOTACIJAS/TM_PAPILD_ANOT_427_LP13_15062020.DOCX [skatīts 03.11.2022.].

3.3.2. Kriminālprocesu par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju, kuros nav noskaidrota vainojamā persona, izbeigšana

Šobrīd analizējamā tiesiskā situācija ir iekļauta KPL 392. panta 2.² daļā:

“(2²) Izmeklētājs ar uzraugošā prokurora piekrišanu vai prokurors ar amatā augstāka prokurora piekrišanu kriminālprocesā par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu var pieņemt lēmumu par kriminālprocesa vai tā daļas izbeigšanu, ja panākts mantisko attiecību taisnīgs noregulējums, personas vaina noziedzīga nodarījuma izdarīšanā pirmstiesas procesā nav pierādīta un papildu pierādījumu iegūšana nenodrošinās ekonomisku pirmstiesas kriminālprocesa vai radīs nesamērīgi lielus izdevumus. Ja mainījušies kriminālprocesa izbeigšanas apstākļi, kriminālprocesu atjauno, pieņemot lēmumu, kas nav pārsūdzams.”

KPL 392. panta 2.² daļa tika iekļauta ar 2020. gada 19. novembra grozījumiem KPL⁵⁸, un tā viennozīmīgi uzskatāma par nesaderīgu ar KPL 6. pantā noteiktā kriminālprocesa pamatprincipu, jo paredz atteikšanos no KL paredzētā risinājuma sasniegšanas, balstoties faktiski tikai uz resursu taupīšanas apsvērumiem. Veiktajiem grozījumiem jau esam veltījušas salīdzinoši plašu kritiku, ko šajā pētījumā varam tikai atkārtot:

“KPL tiek iekļauts epizodisks, ar pamatprincipiem nesaskanīgs risinājums attiecībā uz vienu kategoriju lietām, t. i., noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju. Tas liek uzdot vairākus jautājumus, starp tiem nozīmīgākais – kāpēc lietderīgums attiecināts tieši uz šo noziedzīgo nodarījumu kategoriju un kāpēc tieši tagad? Atbildes uz šiem jautājumiem zināmā mērā rodamas Tieslietu ministrijas, kura iniciējusi šos grozījumus, visai plašajā skaidrojumā⁵⁹, kura esence faktiski ir šāda – dažādu starptautisko organizāciju prasību izpildes nolūkā bija nepieciešams efektīvizēt cīņu ar noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju. Lai uzskatāmi demonstrētu, ka tas notiek, tika uzsākti daudzi kriminālprocesi, par ko saņemtas uzslavas. Taču, objektīvi vērtējot, ļoti lielai daļai no tiem nav perspektīvas tikt pabeigtiem ar kādas personas vainīguma pierādīšanu. Tādējādi situācijā, kad it kā ir nodemonstrēta cīņas ar noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju efektīvizēšana, atskaites ir iesniegtas, ir pienācis laiks domāt, ko ar visām šīm lietām darīt. Ņemot vērā jau iepriekšējos pūliņus, kas vainagojās ar pierādīšanas standarta samazināšanu attiecībā uz mantas noziedzīguma izcelsmes pierādīšanu, it kā ir radīts priekšnoteikums šīs mantas konfiskācijai pie zemāka pierādījuma apjoma, nekā

⁵⁸ Grozījumi Kriminālprocesa likumā: 19.11.2020. likums, stājas spēkā 01.01.2021. Pieejams <https://likumi.lv/ta/id/319095-grozijumi-kriminalprocesa-likuma>

⁵⁹ Likumprojekta “Grozījumi Kriminālprocesa likumā” papildinātā anotācija. Pieejams: https://likumi.lv/wwwraksti/LIKUMI/PAPILDINATAS_ANOTACIJAS/PAPILD_ANOT_KPL_GROZ_555.DOCX

tas nepieciešams kādas personas atzīšanai par vainīgu un sodīšanai. Tādējādi jautājumu par attiecīgās mantas konfiskāciju var atrisināt (jau citas diskusijas jautājums būtu, cik īsti tiesiski tas ir un vai neskaidras izcelsmes mantas konfiskācija nebūtu ārpus kriminālprocesa risināms jautājums), taču pašu kriminālprocesu pabeigt – vēl ne. Savukārt visa kriminālprocesa tālāka virzīšana ir sarežģīta, laikietilpīga un, kas ne mazāk nozīmīgi, ar neprognozējamu rezultātu. Lai no tā izvairītos, jāatrod veids, kā tiesiski atteikties no procesa turpināšanas. Un likumdevējs to atrada – ļaujot ar lozungu “nav izdevīgi” vainīgos nemeklēt un pierādījumus nevākt.

Katrs no mums pats izvērtē, cik atbalstāma ir šāda likumdevēja rīcība. Mūsu ieskatā objektīva pamata tam, kāpēc šāda pieeja attiecināta tikai un pirmkārt uz noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas jomu, nav. Tas, ka šāda veida nodarījumi ir grūti atklājami, nav pamats atteikties to darīt, bet gan pamats izglītoties, sekmēt starptautisko sadarbību, stiprināt kapacitāti utt. Tas, ka iespējama ieguvums nav atbilstošs patērētājiem resursiem – iespējams, taču šāds pieņēmums var tikt attiecināts uz vairākiem noziedzīgiem nodarījumiem. Šis nebūt nav vienīgais noziedzīgais nodarījums, kura atklāšana prasa zināšanas, darbu un resursus, tai skaitā, kur nepieciešama starptautiska sadarbība, utt. Izšķirošais jautājums – cik nozīmīgs sabiedrībai ir šis nodarījums, un vai tā atklāšana pati par sevi nav lielāks ieguvums nekā patērētie resursi? Ja atbildi saistām tikai ar mantisko jautājumu atrisināšanu (tā teikt, sabiedrībai pietiek, ja atrisināti mantiskie jautājumi), tad kāpēc gan lietderīguma principu nesākt attiecināt uz krietni plašāku nodarījumu loku – piemēram, ir grūti (laikietilpīgi/sarežģīti) noskaidrot, kurš tieši veica kontrabandu, bet kontrabandas veidā ievestās preces ir konfiscētas, procesu izbeidzam; ir grūti noskaidrot/pierādīt vainīgo izvairīšanās no nodokļu nomaksas gadījumā, procesu izbeidzam, utt. Ja gribam uzsākt diskusiju par ieguvuma/patērēto resursu samērīgumu, vai tad nebūtu prātīgāk sākt lietderīguma principu attiecināt uz mazākas nozīmes nodarījumiem un, piemēram, paredzēt iespēju izbeigt pārāk ieilgušus procesus par nodarījumiem, kuri nav uzskatāmi par nozīmīgiem, vai, piemēram, skaidri attiecināt lietderīguma principu uz piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanas procesu juridiskajām personām? Katrā ziņā mūsu ieskatā noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas joma noteikti nebija tā, ar kuru aizsākama lietderīguma pieeja kriminālprocesā. Šāds solis potenciāli tikai varētu veicināt situāciju, kad (īpaši cenšoties, tomēr nodrošināt statistikas datus attiecībā uz personām, kas sodītas par šo nodarījumu) vieglākie “legalizācijas” gadījumi tiks izmeklēti un personas sodītas, taču no smagāko, sarežģītāko pilnvērtīgas izmeklēšanas notiks atteikšanās “neekonomiskuma” dēļ.⁶⁰

⁶⁰ Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K. Jaunākie grozījumi Kriminālprocesa likumā: apskats un komentāri. *Jurista Vārds*, 05.01.2021., 1(1163), 12.–23. lpp. Pieejams: <https://juristavards-lv.datubazes.lanet.lv/doc/277981-jaunakie-grozijumi-kriminalprocesa-likuma-apskats-un-komentari/>

3.3.3. Nepieciešamo darbību apjoms kā priekšnoteikums kriminālprocesu, kuros nav noskaidrota vainojamā persona, izbeigšanai

Šis jautājums ir svarīgs KPL 392. panta 1.¹, 2.¹ un 2.² daļas piemērošanā. Izbeidzot kriminālprocesus uz “noilguma” pamata, šis jautājums nav nozīmīgs, jo attiecīgā situācija nav saistāma ar veikto darbību apjomu, bet gan pagājušā laika periodu.

Jēdziens “nepieciešamās darbības”, var piekrist, nav skaidrs un prakses vienveidošanas nolūkā, iespējams, tiešām būtu pilnveidojams un standartizējams, cik nu tas vispār iespējams, ņemot vērā katra kriminālprocesa individuālo raksturu. Taču primāri jārod atbilde, kādā apjomā šis darbības jāveic.

Kā jau norādīts, atbilde uz šo jautājumu tieši saistāma ar to, vai to kriminālprocesu, kuros nav noskaidrota iespējamā vainojamā persona, izbeigšana vispār ir pieskaitāma pie lietderīguma izpausmēm kriminālprocesā. Kāpēc tā? Kā vairākkārt pētījumā iepriekš minēts, lietderīgums ir saistāms ar situācijām, kurās ir rīcības alternatīvas. Proti, tas nav saistāms ar situācijām, kad pastāv nepārvarami šķēršļi kriminālprocesa veikšanai. Tas savukārt ļauj atzīt, ka to kriminālprocesu izbeigšana, kuros nav noskaidrota iespējamā vainojamā persona, var būt un var arī nebūt saistāma ar lietderīguma elementu iedzīvināšanu. Izšķiroši ir, kā mēs saprotam pirms izbeigšanas nepieciešamo darbību apjomu. Ja ar to saprotam visu konkrētajā situācijā iespējami veicamo darbību kopumu, tādā gadījumā šeit nemaz nevar tikt saskatīta atteikšanās no kriminālprocesa veikšanas situācijā, kad to būtu iespējams turpināt (turklāt kriminālprocesa izbeigšana vai kriminālprocesa apturēšana mūsu ieskatā vērtējama tikai kā vārdu spēle, kas, neiedziļinoties būtībā, iespējams, spēj uzlabot statistikas datus, taču nemaina tiesisko situāciju). Respektīvi, kriminālprocess šajā gadījumā netiek turpināts nevis tāpēc, ka kādu lietderības apsvērumu dēļ notiek atteikšanās no kādu darbību veikšanas, bet gan tāpēc, kā kompetentās iestādes ir nonākušas situācijā, ka, veicot visu iespējamo, tām tomēr nav izdevies atklāt vainojamo personu un līdz ar to secīgi nonākt arī līdz krimināltiesisko attiecību taisnīgam noregulējumam. Atteikšanās no krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu notiek nevis tāpēc, ka uzskata tā sasniegšanu par nelietderīgu, bet gan tāpēc, ka ir izsmeltas iespējas, kā šo mērķi sasniegt.

Ja pirms attiecīgo kriminālprocesa izbeigšanas veicamo darbību apjoms tiek skatīts nevis kā visas konkrētai situācijai atbilstoši iespējamās, bet gan kā kaut kādas tipiskās minimālās darbības, tad gan šeit var saskatīt atteikšanos no visu procesuālo iespēju izmantošanas, atzīsim, resursu taupīšanas nolūkā.

Kuru no virzieniem, vai iespējams arī abus kopā, izvēlēties, ir tiesībspolitiska izšķiršanās. Piemēram, Valsts kontroles ieskatā, lai neizlietotu izmeklēšanas iestāžu un prokuratūras resursus neperspektīvu kriminālprocesu izmeklēšanai un koncentrētu resursus prioritāru un sabiedriski nozīmīgu kriminālprocesu izmeklēšanai un virzībai, būtu izvērtējama nepieciešamība normatīvajā regulējumā paredzēt iespēju, ka, pastāvot noteiktiem kritērijiem, izmeklētājs kopā

ar uzraugošo prokuru (vai attiecīgi prokurors ar amatā augstāka prokurora piekrišanu) ir tiesīgi izvērtēt un pieņemt lēmumu par to, vai no procesa veikšanas lietderības un ekonomijas apsvērumiem kriminālprocess ir turpināms vai, neveicot izmeklēšanu, apturams vai izbeidzams.⁶¹ Atteikšanās no vainojamās personas noskaidrošanas apstākļos, kad tas ir vēl iespējams, noteikti nebūtu atbalstāma visu kategoriju kriminālprocesos. Ja vēl būtu pieļaujams, kā šāda pieeja tiek izmantota par maznozīmīgiem vai tamlīdzīgi dēvētiem noziedzīgajiem nodarījumiem, kuru izmeklēšanā ieguldīt resursus salīdzināmi ar potenciālo rezultātu, iespējams, tiešām nav sabiedrības interesēs, tad attiecībā uz smagāka kaitīguma pakāpes noziedzīgiem nodarījumiem, mūsdiā, nav saskatāms šādas rīcības objektīvs pamats. Šāda viedokļa argumentācija sasaucas lielā mērā ar tiem apsvērumiem, kas norādīti iepriekšējā apakšnodaļā.

3.4. Uz lietderīguma apsvērumiem balstīta atteikšanās no personu kriminālvajāšanas veikšanas situācijā, kad nav šķēršļu tās īstenošanai (t. i., nav kriminālprocesu nepieļaujošo apstākļu, ir pietiekami pierādījumi u. tml.)

3.4.1. Personu atbrīvošanas no kriminālatbildības gadījumi Krimināllikumā un Kriminālprocesa likumā

Atbrīvošanas no kriminālatbildības gadījumi KPL ir ietverti vairākos pantos, kuri faktiski visi korespondē ar atbilstošajiem KL pantiem. To pārskats dots 5. tabulā.

5. tabula. KL un KPL paredzētie personas atbrīvošanas no kriminālatbildības gadījumi

KL normas	Korespondējošās KPL normas
58. pants. Atbrīvošana no kriminālatbildības (1) No kriminālatbildības var atbrīvot personu, kas izdarījusi maznozīmīgu noziedzīgu nodarījumu.	379. pants. Kriminālprocesa izbeigšana, atbrīvojot personu no kriminālatbildības (1) Izmeklētājs ar uzraugošā prokurora piekrišanu, prokurors vai tiesa var izbeigt kriminālprocesu, ja: 1) izdarīts maznozīmīgs noziedzīgs nodarījums;

⁶¹ Valsts kontrole. Kopsavilkums. Kā mazināt kopējo krimināltiesiskās sistēmas noslodzi, 15. lpp.

KL normas	Korespondējošās KPL normas
<p>(2) Personu, kas izdarījusi kriminālpārkāpumu vai mazāk smagu noziegumu, izņemot noziedzīgus nodarījumus, kuru rezultātā iestājusies cilvēka nāve, var atbrīvot no kriminālatbildības, ja ir izlīgums ar cietušo vai viņa pārstāvi un persona pēdējā gada laikā nav tikusi atbrīvota no kriminālatbildības par tiša noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, noslēdzot izlīgumu, un pilnīgi novērsusi ar izdarīto noziedzīgo nodarījumu radīto kaitējumu vai atlīdzinājusi nodarīto zaudējumu.</p>	<p>379. pants. Kriminālprocesa izbeigšana, atbrīvojot personu no kriminālatbildības</p> <p>(1) Izmeklētājs ar uzraugošā prokurora piekrišanu, prokurors vai tiesa var izbeigt kriminālprocesu, ja:</p> <p>2) persona, kas izdarījusi kriminālpārkāpumu vai mazāk smagu noziegumu, ir izlīgusi ar cietušo vai viņa pārstāvi Krimināllikumā noteiktajos gadījumos;</p>
<p>(3) No kriminālatbildības var atbrīvot apsūdzēto, kurš būtiski palīdzējis atklāt citas personas izdarītu smagu vai sevišķi smagu noziegumu, kas ir smagāks vai bīstamāks par viņa paša izdarīto noziedzīgo nodarījumu, ja šī cita persona par šo noziegumu saukta pie kriminālatbildības. Šis nosacījums nav piemērojams personai, kura tiek saukta pie kriminālatbildības par sevišķi smagu noziegumu izdarīšanu, kas paredzēti šā likuma 116., 117., 118., 125., 159., 160., 176., 190.¹, 251., 252. un 253.¹ pantā, vai personai, kura pati izveidojusi vai vadījusi organizētu grupu vai bandu.</p>	<p>KPL 410. pants. Kriminālprocesa izbeigšana pret personu, kura būtiski palīdzējusi atklāt smagu vai sevišķi smagu noziegumu</p> <p>(1) Ģenerālprokurors ar savu lēmumu var izbeigt kriminālprocesu pret personu, kura būtiski palīdzējusi atklāt smagu vai sevišķi smagu noziegumu, kas ir smagāks vai bīstamāks par šīs personas pašas izdarīto noziedzīgu nodarījumu.</p> <p>(2) Šā panta pirmajā daļā noteiktais nav piemērojams personai, kura tiek saukta pie kriminālatbildības par Krimināllikuma 116., 117., 118., 125., 159., 160., 176., 190.¹, 251., 252. un 253.¹ pantā paredzēto sevišķi smago noziegumu izdarīšanu vai kura pati izveidojusi vai vadījusi organizētu grupu vai bandu.</p> <p>(3) Lēmumā par kriminālprocesa izbeigšanu norāda rīcību ar noziedzīgi iegūto mantu un izlemj jautājumu par kaitējuma kompensāciju cietušajam.</p>
<p>(4) Personu no kriminālatbildības var atbrīvot arī šā likuma sevišķajā daļā īpaši paredzētajos gadījumos.</p>	<p>Nav</p>

KL normas	Korespondējošās KPL normas
(5) No kriminālatbildības personu var atbrīvot, ja konstatē, ka nav ievērotas tās tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā.	379. pants. Kriminālprocesa izbeigšana, atbrīvojot personu no kriminālatbildības (1) Izmeklētājs ar uzraugošā prokurora piekrišanu, prokurors vai tiesa var izbeigt kriminālprocesi, ja: 4) kriminālprocesi nav iespējams pabeigt saprātīgā termiņā
(6) Personu var atbrīvot no kriminālatbildības, ja tā noziedzīgu nodarījumu izdarījusi laikā, kad bija pakļauta cilvēku tirdzniecībai un tika piespiesta to izdarīt.	379. pants. Kriminālprocesa izbeigšana, atbrīvojot personu no kriminālatbildības (1) Izmeklētājs ar uzraugošā prokurora piekrišanu, prokurors vai tiesa var izbeigt kriminālprocesi, ja: 5) persona noziedzīgu nodarījumu izdarījusi laikā, kad tā bija pakļauta cilvēku tirdzniecībai un tika piespiesta to izdarīt

Redzam atteikšanās no kriminālvajāšanas veikšanas daudzveidīgumu – te ir gan kritēriji, kas attiecināmi uz nodarījumu (maznozīmīgums), gan tie, kas attiecināmi uz nodarījumu izdarījušo personu (nepilngadība, cilvēktirdzniecībā cietušais), gan citi – saprātīgu termiņu neievērošana u. tml. Pazīstama arī t. s. “sadarbības liecinieka” forma – KL 58. p. 3. d. un KPL 410. p. (arī vēlāk apskatītais KPL 415.¹ p.). Beznosacījumu atbrīvošanai no kriminālatbildības sadarbības gadījumā gan minēti šķēršļi. Piemērošanas šķēršļi ir tas, ka attiecīgā persona:

- izdarījusi sevišķi smagu (ne cita veida!) noziegumu, kurš paredzēts konkrētos KL pantos un tieši: KL 116. p, 117. p. un 188. p. – slepkavība, slepkavība pastipriņošos un sevišķi pastipriņošos apstākļos; KL 125. p. – smagi miesas bojājumi; KL 159. p. – izvarošana; KL 160. p. – seksuāla vardarbība; KL 176. p. – laupīšana; KL 1901. p. – preču un vielu, kuru aprīte ir aizliegta vai speciāli reglamentēta, pārvietošana pāri Latvijas Republikas valsts robežai; KL 251. p. – pamudināšana lietot narkotiskās, psihotropās un jaunas psihoaktīvās vielas; KL 252. p. – narkotisko, psihotropo un jaunu psihoaktīvo vielu ievadīšana pret personas gribu; KL 253.¹ p. – narkotisko un psihotropo vielu neatļauta izgatavošana, iegādāšanās, glabāšana, pārvadāšana un pārsūtīšana realizācijas nolūkā un neatļauta realizēšana;
- pati izveidojusi vai vadījusi organizētu grupu vai bandu.

Tāpat saskaņā ar KL 58. panta 4. daļu no kriminālatbildības var atbrīvot arī KL sevišķajā daļā paredzētajos gadījumos (korespondējošu pantu šai situācijai

KPL nav). Šobrīd KL sevišķajā daļā paredzēti vairāki gadījumi personas atbrīvošanai no kriminālatbildības.

“KL 199.¹ pants. Labumu devēja atbrīvošana no kriminālatbildības

Personu, kura prettiesiski piedāvājusi vai devusi materiālas vērtības, mantisku vai citāda rakstura labumu, var atbrīvot no kriminālatbildības, ja tā pēc noziedzīgo darbību izdarīšanas labprātīgi paziņo par notikušo un aktīvi veicina noziedzīgā nodarījuma atklāšanu un izmeklēšanu.

KL 221.⁴ pants. Personas atbrīvošana no kriminālatbildības par nelikumīgu alkoholisko dzērienu glabāšanu un pārvietošanu

Persona, kura labprātīgi nodevusi nelikumīgus alkoholiskos dzērienus un labprātīgi paziņojusi par šo nelikumīgo alkoholisko dzērienu izgatavošanu (ražošanu), glabāšanu, pārvietošanu vai realizāciju, tiek atbrīvota no kriminālatbildības par to glabāšanu vai pārvietošanu.

KL 229.² pants. Personas atbrīvošana no kriminālatbildības par senlietu nelikumīgu iegūšanu, glabāšanu, pārvietošanu un pārsūtīšanu

Persona, kas labprātīgi nodevusi nelikumīgi iegūtu, glabātu, pārvietotu vai pārsūtītu Latvijas Republikas aizsardzībā esošu senlietu, kura neatrodas muzeja krājumā, vai citas valsts aizsardzībā esošu senlietu, tiek atbrīvota no kriminālatbildības par Latvijas Republikas aizsardzībā esošas senlietas, kura neatrodas muzeja krājumā, vai citas valsts aizsardzībā esošas senlietas nelikumīgu iegūšanu, glabāšanu, pārvietošanu vai pārsūtīšanu.

KL 235. pants. Personas atbrīvošana no kriminālatbildības par šaujamo ieroci, šaujamo ierocī būsīgo sastāvdaļu, šaujamo ierocī municijas, lielas enerģijas pneimatiskā ierocī, sprāgstvielas vai spridzināšanas ietaises izgatavošanu, iegādāšanos, nēsāšanu un glabāšanu un par gāzes pistoles (revolvera) un tās municijas izgatavošanu

Personu, kas labprātīgi nodevusi bez attiecīgas atļaujas izgatavotu, iegādātu, nēsātu vai glabātu šaujamieroci, šaujamo ierocī būsīgo sastāvdaļu, šaujamo ierocī municiju, lielas enerģijas pneimatisko ieroci, sprāgstvielu vai spridzināšanas ietaisi vai bez attiecīgas atļaujas izgatavotu gāzes pistoli (revolveri) vai tās municiju, atbrīvo no kriminālatbildības, ja personas darbībās nav cita noziedzīga nodarījuma sastāva.

KL 254. pants. Personas atbrīvošana no kriminālatbildības par narkotisko un psihotropo vielu iegādāšanos, glabāšanu, pārvadāšanu un pārsūtīšanu

Persona, kura labprātīgi nodevusi narkotiskās, psihotropās, jaunas psihoaktīvās vielas vai tās saturošus izstrādājumus, kuru aprīte ir aizliegta vai ierobežota, vai labprātīgi paziņojusi par to iegādāšanos, glabāšanu, pārvadāšanu vai pārsūtīšanu, tiek atbrīvota no kriminālatbildības par šo vielu lietošanu, iegādāšanos, glabāšanu, pārvadāšanu vai pārsūtīšanu.

KL 275.³ pants. Viltota sadarbspējīga sertifikāta ieguvēja, glabātāja un izmantotāja atbrīvošana no kriminālatbildības

Personu, kura ieguvusi, glabājusi vai izmantojusi viltotu sadarbspējīgu vakcinācijas, testēšanas vai pārslimošanas sertifikātu, var atbrīvot no kriminālatbildības, ja tā pēc noziedzīgo darbību izdarīšanas labprātīgi paziņo par notikušo un aktīvi veicina noziedzīgā nodarījuma atklāšanu un izmeklēšanu.

KL 288.⁵ pants. Politisko organizāciju (partiju) vai politisko organizāciju (partiju) apvienību nelikumīgi finansējušas personas atbrīvošana no kriminālatbildības

- (1) Personu, kura nelikumīgi finansējusi politisko organizāciju (partiju) vai politisko organizāciju (partiju) apvienību, var atbrīvot no kriminālatbildības, ja politiskās organizācijas (partijas) vai politisko organizāciju (partiju) apvienības nelikumīga finansēšana saistīta ar izspiešanu vai ja šī persona pēc politiskās organizācijas (partijas) vai politisko organizāciju (partiju) apvienības nelikumīgas finansēšanas labprātīgi paziņo par notikušo un aktīvi veicina noziedzīgā nodarījuma atklāšanu un izmeklēšanu.
- (2) Ar izspiešanu jāsaprot politiskās organizācijas (partijas) vai politisko organizāciju (partiju) apvienības finansēšanas pieprasīšana, kas saistīta ar draudiem kaitēt personas likumīgajām interesēm.
- (3) Politiskās organizācijas (partijas) vai politisko organizāciju (partiju) apvienības nelikumīgas finansēšanas atbalstītāju un starpnieku var atbrīvot no kriminālatbildības, ja viņš pēc politiskās organizācijas (partijas) vai politisko organizāciju (partiju) apvienības nelikumīgas finansēšanas labprātīgi paziņo par notikušo un aktīvi veicina noziedzīgā nodarījuma atklāšanu un izmeklēšanu.

KL 324. pants. Kukuļdevēja un kukuļošanas starpnieka atbrīvošana no kriminālatbildības

- (1) Personu, kura devusi kukuli, var atbrīvot no kriminālatbildības, ja kukulis šai personai izspiests vai ja tā pēc kukuļa došanas labprātīgi paziņo par notikušo un aktīvi veicina noziedzīgā nodarījuma atklāšanu un izmeklēšanu. No kriminālatbildības var atbrīvot personu, kura kukuli apsolījusi vai piedāvājusi, ja tā labprātīgi paziņo par notikušo un aktīvi veicina noziedzīgā nodarījuma atklāšanu un izmeklēšanu.
- (2) Ar kukuļa izspiešanu jāsaprot tā pieprasīšana par likumīgu darbību izdarīšanu, kā arī pieprasīšana, kas saistīta ar draudiem kaitēt personas likumīgajām interesēm.
- (3) Kukuļošanas starpnieku vai atbalstītāju var atbrīvot no kriminālatbildības, ja viņš pēc noziedzīgo darbību izdarīšanas labprātīgi paziņo par notikušo un aktīvi veicina noziedzīgā nodarījuma atklāšanu un izmeklēšanu.

KL 326.⁴ pants. Labumu devēja atbrīvošana no kriminālatbildības
 Personu, kura prettiesiski devusi labumu, var atbrīvot no kriminālatbildības, ja labums šai personai pieprasīts vai izspiests vai ja tā pēc noziedzīgo darbību izdarīšanas labprātīgi paziņo par notikušo un aktīvi veicina noziedzīgā nodarījuma atklāšanu un izmeklēšanu. No kriminālatbildības var atbrīvot personu, kura labumu piedāvājusi, ja tā labprātīgi paziņo par notikušo un aktīvi veicina noziedzīgā nodarījuma atklāšanu un izmeklēšanu.”

Lai arī KL 58. p. 4. d. norādīts, ka personu *var* atbrīvot no kriminālatbildības, kas paredz iespējamību, nevis obligātumu, sevišķās daļas konkrētajos pantos lietoti dažādi formulējumi; gan – ka var atbrīvot, gan – ka tiek atbrīvota. To, ka šāda izvēle nav nejauša, apliecina fakts, ka tieši šajā aspektā norādītajos pantos arī veiktas izmaiņas. Piemēram, ar 2012. gada 13. decembra grozījumiem⁶² KL 199.¹ pantā, 288.⁵ pantā un 324. pantā pozīcija mainīta no “persona tiek atbrīvota” uz “persona var tikt atbrīvota” (skat. 6. tabulu).

6. tabula. KL 324. panta salīdzinājums

KL 324. panta redakcija līdz 31.03.2013.	Spēkā esošā KPL 324. panta redakcija
<p>(1) Personu, kas devusi kukuli, <u>atbrīvo no kriminālatbildības</u>, ja kukulis šai personai izspiests vai ja tā pēc kukuļa došanas <u>labprātīgi paziņo par notikušo</u>. No kriminālatbildības <u>atbrīvojama</u> persona, kura kukuli piedāvājusi, ja tā <u>labprātīgi paziņo par notikušo</u>.</p> <p>(2) Ar kukuļa izspiešanu jāsaprot tā pieprasīšana par likumīgu darbību izdarīšanu, kā arī pieprasīšana, kas saistīta ar draudiem kaitēt personas likumīgajām interesēm.</p> <p>(3) Kukuļošanas starpnieku vai atbalstītāju <u>atbrīvo no kriminālatbildības</u>, ja viņš pēc noziedzīgo darbību izdarīšanas <u>labprātīgi paziņo par notikušo</u>.</p>	<p>(1) Personu, kura devusi kukuli, <u>var atbrīvot no kriminālatbildības</u>, ja kukulis šai personai izspiests vai ja tā pēc kukuļa došanas labprātīgi <u>paziņo par notikušo un aktīvi veicina noziedzīgā nodarījuma atklāšanu un izmeklēšanu</u>. No kriminālatbildības var atbrīvot personu, kura kukuli apsollījusi vai piedāvājusi, ja tā <u>labprātīgi paziņo par notikušo un aktīvi veicina noziedzīgā nodarījuma atklāšanu un izmeklēšanu</u>.</p> <p>(2) Ar kukuļa izspiešanu jāsaprot tā pieprasīšana par likumīgu darbību izdarīšanu, kā arī pieprasīšana, kas saistīta ar draudiem kaitēt personas likumīgajām interesēm.</p> <p>(3) Kukuļošanas starpnieku vai atbalstītāju <u>var atbrīvot no kriminālatbildības</u>, ja viņš pēc noziedzīgo darbību izdarīšanas <u>labprātīgi paziņo par notikušo un aktīvi veicina noziedzīgā nodarījuma atklāšanu un izmeklēšanu</u>.</p>

⁶² Grozījumi Krimināllikumā: 13.12.2012. likums, stājas spēkā 01.04.2013. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/253698-grozijumi-kriminallikuma>

Tāpat būtiski, ka lielākajā daļā iepriekš norādīto situāciju, kad personu var atbrīvot no kriminālatbildības, nepieciešams gan fakts, ka tā labprātīgi paziņojusi par nodarījumu, gan fakts, ka tā aktīvi veicina nodarījuma atklāšanu un izmeklēšanu. Arī šāda nostāja ir salīdzinoši jauna un ienāk pagājušās desmitgades sākumā. Salīdzināšanai var norādīt, piemēram, KL 324. panta redakcijas laika gaitā.

Krimināltiesiskajās normās blakus atbrīvošanai no kriminālatbildības bez tālākiem nosacījumiem pazīstama arī atbrīvošana no kriminālatbildības ar nosacījumiem (skat. 7. tabulu).

7. tabula. Nosacīta personas atbrīvošana no kriminālatbildības – KL un KPL

KL 58. ¹ pants. Nosacīta atbrīvošana no kriminālatbildības	KPL 415. pants. Kriminālprocesa izbeigšana, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības
<p>(1) Personu, kura izdarījusi kriminālpārkāpumu vai mazāk smagu noziegumu un kura nav sodīta par tišu noziedzīgu nodarījumu, kā arī pret kuru pēdējo piecu gadu laikā kriminālprocess nav izbeigts, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, prokurors var atbrīvot no kriminālatbildības nosacīti, ja, ņemot vērā nodarījuma raksturu un radīto kaitējumu, apsūdzēto raksturojošas ziņas un citus lietas apstākļus, iegūta pārliecība, ka apsūdzētais turpmāk neizdarīs noziedzīgus nodarījumus.</p> <p>(1¹) Prokurors likumā noteiktajā kārtībā var atbrīvot no kriminālatbildības nosacīti arī personu, kuru apsūdz smaga nozieguma izdarīšanā, kura nav sodīta par tišu noziedzīgu nodarījumu, kā arī pret kuru pēdējo piecu gadu laikā kriminālprocess nav izbeigts, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, un kura būtiski palīdzējusi atklāt citas personas izdarītu smagu vai sevišķi smagu noziegumu, kas ir smagāks vai bīstamāks par viņas pašas izdarīto noziedzīgo nodarījumu,</p>	<p>(1) Ja prokurors, ņemot vērā izdarītā noziedzīga nodarījuma raksturu un radīto kaitējumu, personu raksturojošos datus un citus lietas apstākļus, iegūst pārliecību, ka apsūdzētais turpmāk neizdarīs noziedzīgus nodarījumus, prokurors var kriminālprocesu izbeigt, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības.</p> <p>(2) Lai iegūtu personu raksturojošos datus, prokurors var pieprasīt no Valsts probācijas dienesta izvērtēšanas ziņojumu.</p> <p>(3) Kriminālprocesa izbeigšana, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, pieļaujama atbilstoši Krimināllikumā noteiktajam un tikai tad, ja šādai procesa izbeigšanai piekrīt amatā augstāks prokurors.</p> <p>(4) Kriminālprocesa izbeigšana pieļaujama tikai ar apsūdzētā brīvprātīgu un nepārprotami izteiktu piekrišanu.</p>

<p>KL 58.¹ pants. Nosacīta atbrīvošana no kriminālatbildības</p>	<p>KPL 415. pants. Kriminālprocesa izbeigšana, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības</p>
<p>ja šī cita persona par šo noziegumu saukta pie kriminālatbildības. Šis nosacījums nav piemērojams personai, kura tiek saukta pie kriminālatbildības par smagu noziegumu izdarīšanu, kas paredzēti šā likuma 125., 159., 160., 176., 190.¹, 251., 252. un 253.¹ pantā, vai personai, kura pati bijusi nozieguma organizētāja.</p> <p>(2) Nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, prokurors nolemj neturpināt personas kriminālvajāšanu par šo nodarījumu, ja pārbaudes laikā tā neizdarīs jaunu noziedzīgu nodarījumu un izpildīs uzliktos pienākumus, kā arī, gadījumā ja noslēgts izlīgums, izpildīs tā nosacījumus.</p> <p>(3) Nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, prokurors personai nosaka pārbaudes laiku no trim līdz astoņpadsmit mēnešiem. Pārbaudes laiks sākas ar prokurora lēmuma spēkā stāšanās dienu.</p> <p>(4) Nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, prokurors personai ar tās piekrišanu var uzlikt par pienākumu:</p>	<p>(5) Izbeidzot kriminālprocesu, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, prokurors nosaka pārbaudes laiku atbilstoši Krimināllikumā noteiktajam.</p> <p>(6) Izbeidzot kriminālprocesu, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, prokurors var uzlikt apsūdzētajam Krimināllikumā paredzētos pienākumus.</p> <p>(7) Ja kriminālprocess tiek izbeigts, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, apsūdzētajam noteiktajā pārbaudes laikā ir pienākums nekavējoties, bet ne vēlāk kā vienas darba dienas laikā rakstveidā informēt prokuroru par sūtījumu saņemšanas adreses maiņu, norādot jauno adresi.</p>
<p>(1) atvainoties cietušajam;</p> <p>(2) noteiktā termiņā novērst radīto kaitējumu;</p> <p>(3) periodiski ierasties soda izpildes iestādē un piedalīties probācijas programmās saskaņā ar soda izpildes iestādes norādījumiem;</p> <p>3¹) (izslēgts ar 07.04.2022. likumu);</p> <p>(4) atturēties no noteiktas rīcības vai nodarbošanās veidiem;</p> <p>(5) periodiski ierasties soda izpildes iestādē un apmeklēt šīs iestādes norādīto speciālistu, lai veiktu</p>	<p>KPL 415.¹ pants. Kriminālprocesa izbeigšana, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības par smagu noziegumu</p> <p>(1) Ja ir šā likuma 415. pantā minētie nosacījumi, prokurors ar amatā augstāka prokurora piekrišanu var izbeigt kriminālprocesu, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības personu, kuru apsūdz smaga nozieguma izdarīšanā un kura būtiski palīdzējusi atklāt smagu vai sevišķi smagu noziegumu, kas ir smagāks vai bīstamāks par šīs personas pašas izdarīto noziedzīgo nodarījumu.</p>

KL 58. ¹ pants. Nosacīta atbrīvošana no kriminālatbildības	KPL 415. ¹ pants. Kriminālprocesa izbeigšana, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības par smagu noziegumu
<p>atkarības diagnostiku, un pil-dīt speciālista norādījumus, tai skaitā ārstēties no alkohola, narkotisko, psihotropo, toksisko vielu vai citas atkarības;</p> <p>6) noteiktā termiņā iemaksāt garantijas naudu.</p> <p>(4) Garantijas naudas apmēru prokurors nosaka, ievērojot noziedzīgā nodarījuma raksturu un ar to radīto kaitējumu, personas mantisko stāvokli, kā arī likumā paredzētā soda veidu un mēru.</p> <p>(5) Ja persona, kura nosacīti atbrīvota no kriminālatbildības, pārbaudes laikā izdara jaunu tīšu noziedzīgu nodarījumu vai neizpilda uzliktos pienākumus vai izlīguma nosacījumus, tās kriminālvajāšana tiek turpināta. Šādos gadījumos iemaksātā garantijas nauda ieskaitāma valsts budžetā.</p>	<p>(2) Šā panta pirmajā daļā noteiktais nav piemērojams personai, kura tiek saukta pie kriminālatbildības par Krimināllikuma 125., 159., 160., 176., 190.¹, 251., 252. un 253.¹ pantā paredzēto smago noziegumu izdarīšanu vai kura pati bijusi nozieguma organizētāja.</p>

Šķēršļi, piemērojot nosacītu atbrīvošanu no kriminālatbildības par smagu noziegumu, ir tas, ka attiecīgā persona

- izdarījusi noziegumu, kurš paredzēts konkrētos KL pantos un tieši: 125. p. – smagi miesas bojājumi; KL 159. p. – izvarošana; KL 160. p. – seksuāla vardarbība; KL 176. p. – laupīšana; KL 190.¹ p. – preču un vielu, kuru aprīte ir aizliegta vai speciāli reglamentēta, pārvietošana pāri Latvijas Republikas valsts robežai; KL 251. p. – pamudināšana lietot narkotiskās, psihotropās un jaunas psihoaktīvās vielas; KL 252. p. – narkotisko, psihotropo un jaunu psihoaktīvo vielu ievadīšana pret personas gribu; KL 253.¹ p. – narkotisko un psihotropo vielu neatļauta izgatavošana, iegādāšanās, glabāšana, pārvadāšana un pārsūtīšana realizācijas nolūkā un neatļauta realizēšana.

Absolūts vairākums KL paredzēto gadījumu personas atbrīvošanai no kriminālatbildības, taču ne visi, ir dublēti KPL. Jau iepriekš literatūrā norādīts: “Šāda pieeja, kad KPL tiek iekļautas norādes, kas faktiski jau ir KL, mūsaprāt, vispār nebūtu atbalstāmas. Pirmkārt, tas nav nepieciešams. Otrkārt, var radīt

nevajadzīgas neskaidrības, kad viena vai otra likuma grozījumu dēļ kādā brīdī attiecīgo normu reglamentācijā rodas nesakritība. Mūsaprāt, likumu normu izstrādes procesā būtu skaidri apzināmas normas ar materiāltiesisku raksturu, un tās iekļaujamas tikai KL, KPL tās neatkārtojot.”⁶³

3.4.2. Atbrīvošana no kriminālatbildības kā personas vainīguma konstatēšanas forma un tās tiesiskās sekas

Atteikšanās no kriminālvajāšanas (atbrīvošana no kriminālatbildības), nepastāvot tiesiskiem šķēršļiem to veikt, kā jau vairākkārt norādīts iepriekš, ir uzskatāma par lietderīguma elementu izpausmi kriminālprocesā. Pētījuma pirmajā nodaļā tika aplūkoti dažādi viedokļi par personas vainīguma konstatēšanas nepieciešamību šajā gadījumā un to piemērošanas tiesiskajām sekām. Tostarp tika minēts arī Eiropas prokuroru Konsultatīvās padomes viedoklis, ka šos institūtus nevajadzētu piemērot pret personām, kuras nav izdarījušas noziedzīgus nodarījumus, tai pašā laikā šīm formām nevajadzētu atstāt arī paliekošas sekas personas dzīvē. Otrajā pētījumu nodaļā lasījām, ka dažādu valstu attieksme pret to, vai šis kriminālprocesa un kriminālvajāšanas neveikšanas formas tiek piemērotas situācijā, kad persona atzīstama par vainojamu vai nav, ir dažāda. Ne visi seko Eiropas prokuroru Konsultatīvās padomes ieteikumiem šīs formas neattiecināt pret personām, kuru vainīgums nav pierādīts (piemēram, Vācija).

Kā ir Latvijā? Atbildes meklējamās vairāku KPL pantu kopsakarā, tostarp KPL 380. pantā, KPL 19. pantā un KPL 123. panta piektajā daļā ietvertajās nostādnēs.

KPL 380. pants. Personu nereabilitējošie apstākļi

Persona netiek reabilitēta, ja kriminālprocesu izbeidz ar lēmumu, kāds paredzēts šā likuma 377. panta 3., 4., 5. un 9. punktā, 379. panta pirmajā un otrajā daļā, 410. panta pirmajā daļā, 415. pantā, 415.¹ panta pirmajā daļā, 421. pantā, 605. panta pirmajā daļā, 615. panta trešajā daļā, kā arī notiesājoša sprieduma gadījumā.

KPL 19. pants. Nevainīguma prezumpcija

- (1) Neviena persona netiek uzskatīta par vainīgu, kamēr tās vaina noziedzīga nodarījuma izdarīšanā netiek konstatēta šajā likumā noteiktajā kārtībā.
- (2) Personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, nav jāpierāda savs nevainīgums.
- (3) Visas saprātīgās šaubas par vainu, kuras nav iespējams novērst, jāvērtē par labu personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību.

⁶³ Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K. Grozījumi Kriminālprocesa likumā un Krimināllikuma grozījumu ietekmētās izmaiņas kriminālprocesa praktiskajā norisē. Grām.: Meikališa, Strada-Rozenberga, *Kriminālprocess. Raksti 2010–2015*, 73.–74. lpp.

- (4) Ja valsts amatpersona, kas nav kriminālprocesā iesaistītā persona, ar publisku paziņojumu ir izteikusies par personas vainīgumu, pārkāpjot nevainīguma prezumpciju, procesa virzītājs, pamatojoties uz personas motivētu iesniegumu, publiski informē par nevainīguma prezumpcijas principa pārkāpumu, bet iesnieguma kopiju nosūta izvērtēšanai institūcijai, kura var lemt par amatpersonas atbildību.

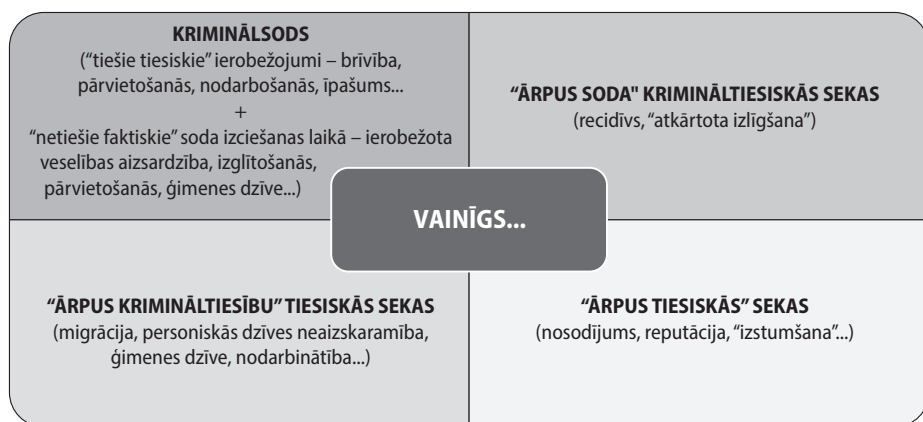
KPL 124. pants. Pierādīšanas priekšmets

- (5) Pierādīšanas priekšmetā ietilpstošie apstākļi uzskatāmi par pierādītiem, ja pierādīšanas gaitā izslēgtas jebkādas saprātīgas šaubas par to esamību vai neesamību.

Visi atteikšanās no kriminālvajāšanas gadījumi (izņemot tos, kuri KPL vispār nav paredzēti) atzīti par personu nereabilitējošiem apstākļiem. Tādējādi, izbeidzot kriminālprocesu uz šāda pamata, faktiski persona tiek atzīta par vainojamu konkrēta noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. No šā secinājuma izriet, ka uz to attiecas visas procesuālās garantijas, kas skar personas vainas tiesisku atzīšanu.

To, ka persona uzskatāma par nevainīgu, iekams viņa vaina nav atzīta saskaņā ar likumu, paredz Satversmes⁶⁴ 92. panta 2. teikums. Šā priekšraksta tālākai izpratnei primāri ir svarīgi atbildēt uz diviem jautājumiem – 1) kāpēc vispār svarīgi jeb kāda nozīme (sekas) ir vainīguma atzīšanai? (“materiāltiesiskais aspekts”) un 2) vainīguma atzīšanas procedūra (“procesuāltiesiskais aspekts”).

Atbildot uz pirmo jautājumu, pirmšķietami parasti vēlamies saistīt sekas tikai ar sodīšanu. Taču tā būtu vienkāršota pieeja. Konspektīvi ilustratīvā veidā atzīšanas par vainīgu sekas attēlotas 2. attēlā.

2. attēls. Vainīguma konstatēšanas sekas

⁶⁴ Latvijas Republikas Satversme: 15.02.1922. likums, stājas spēkā 07.11.1922. Konsolidētā redakcijā Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/57980-latvijas-republikas-satversme>

Tādējādi atbilde, kādas sekas rada personas atzīšana par vainojamu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanā, faktiski meklējama ne tikai krimināltiesībās, bet plaši ārpus tām. Tas ļāvis autoriem atzīt, ka “robeža starp krimināltiesībām un citām tiesību nozarēm faktiski ir izplūdusi” un ka pārmērīgās sekas, ko personu atzīšana par vainojamām noziedzīgu nodarījumu izdarīšanā, atstāja uz citām, ārpuskrimināltiesiskajām, sfērām, rada “bažas, ka mēs, iespējams, radām otrās šķiras cilvēkus, kuri nevar pēc soda izciešanas atgriezties normālā dzīvē”.⁶⁵ Ņemot vērā, ka Latvijā nozīmīgas sekas ir ne tikai personu sodīšanai, bet arī jebkādam tās vainīguma konstatēšanas veidam, tostarp atbrīvošanai no kriminālatbildības, faktiski atzīstams, ka persona ārpuskrimināltiesiskajā sfērā ir būtiski ietekmēta ne tikai, ja tiek sodīta, bet arī tad, ja valsts lietderīguma apstākļu (sabiedriskās intereses trūkuma dēļ) atsakās no personas kriminālvajāšanas. Šeit, mūsaprāt, ir pamats saskatīt arī ceturto kriminālās justīcijas pārmērīgas izmantošanas izpausmes veidu paralēli literatūrā atzītajiem trim, proti, pārmērīgu tiesisko seku noteikšanu par vainojamām atzītām personām.

Tas, ka Latvijā varētu būt noteiktas pārlietu “smagas” ārpuskrimināltiesiskās sekas, īpaši nodarbinātības jomā, personas atzīšanai par vainīgu, minēts vairākkārt, aicinot rast risinājumu šai situācijai, kas diemžēl vēl joprojām nav noticis.⁶⁶ Tā kā šis smagais un aktuālais jautājums iziet ārpus pētījuma robežām, tam dziļāka uzmanība netiks pievērsta, izvirzot to gan atkal kā vienu no tiem, kas pavisam noteikti pelnījis cita pētījuma organizēšanu.

Kamēr šis jautājums nav sakārtots, neatliek nekas cits, kā vadīties no spēkā esošām nostājām, kas arī kriminālvajāšanas alternatīvu formu rezultātiem rada būtiskas tiesiskas sekas. Tieši šis aspekts liek aktualizēt jautājumus par procesuālajām garantijām personām, kuras vainīgums tiek konstatēts, izbeidzot kriminālprocesus uz lietderīguma apsvērumu pamata. Kā būtiskākos apstākļus šajā aspektā var izdalīt divus – 1) pierādījumu apjoms, kāds nepieciešams lēmumu pieņemšanai un 2) “viens likums, viena taisnība visiem [noziedzīgus nodarījumus izdarījušiem]” ievērošana.⁶⁷

⁶⁵ Meijer, S., Annison, H., O’Loughlin, A. Introduction. Grām.: *Fundamental Rights and Legal Consequences of Criminal Conviction*. Bloomsbury Publishing, 2019, p. 12.

⁶⁶ Skat., piemēram, Laganovskis, G. Sodāmība un tās sekas uz karjeru (A. Judina un J. Bārtuļa viedoklis). *Lv.lv*, 28.10.2015. Pieejams: <https://lvportals.lv/skaidrojumi/274668-sodamiba-un-tas-sekas-uz-karjeru-2015>; Ņikona, L. Sodāmība var ietekmēt profesijas izvēli. *Lv.lv*, 02.09.2021. Pieejams: <https://lvportals.lv/e-konsultacijas/24109-sodamiba-var-ietekmet-profesijas-izveli-2021>; Vīnkalna, E. Personas izdarīts noziedzīgs nodarījums un sodāmība kā Latvijas Republikas Satversmē paredzēto tiesību izvēlēties nodarbošanos un darba vietu ierobežojums. Grām.: *Latvijas Republikas Satversmei – 100*. Latvijas Universitātes 80. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2022, 207.–216. lpp.

⁶⁷ Sikāk skat.: Strada-Rozenberga, K. Satversmes 92. pantā paredzētā “Vainas atzīšana saskaņā ar likumu” – krimināltiesiskā regulējuma aktuālās problēmas un pilnveides nepieciešamība. Uzstāšanās LU 80. starptautiskā konferencē, 28.03.2022. Pieejams: https://www.youtube.com/watch?v=_Pbx4oLxKpk [skatīts 08.11.2022.].

Attiecībā uz pirmo – nepieciešamo pierādījumu apjomu – mums nav šobrīd pamata uzskatīt, ka tas varētu būt zemāks par KPL 123. panta 5. daļā paredzēto standartu ārpus saprātīgām šaubām. Protams, var saprast, ka noteiktās situācijās varētu rasties pirmšķietama pretruna, ka izmeklētājam, kuram savā darbības jomā parasti nav jāsastopas ar ārpus saprātīgu šaubu principu, pēkšņi, piemēram, aizdomās turētā vainīgums ir jāpierāda tieši šādā līmenī. Taču šī pretruna tiek kļiedēta, ja apzināties, ka Latvijā arī izmeklētājiem ir piešķirtas tiesības atzīt personas par vainīgām. Šī pozīcija gan varētu tikt diskutēta, bet šis atkal ir aspekts, kas iziet ārpus pētījuma tieši aplūkojamo jautājumu loka. Arī tas ir jautājums, pie kura būtu vērts atgriezties, diskusijai sākoties ar iespējamo priekšlikumu, ka personu nereabilitējošu apstākļu konstatēšana būtu atstājama tikai tiesas un prokurora kompetencē vai arī izmeklētāju kompetencē prokurora ciešā kontrolē (kas izpaustos kā prokurora piekrišana attiecīgā lēmuma pieņemšanai).

Attiecībā uz otro arī ir pamats saskatīt atsevišķus problemātiskus aspektus vienveidīgu situāciju nevienveidīgā risinājumā. Tipisks piemērs – maznozīmīgs nodarījums. Šobrīd saskaņā ar KPL normām, ja kriminālprocesu par maznozīmīgu nodarījumu neuzsāk, tam nav saistības ar konkrētu personu, savukārt, ja uz šā paša pamata personu atbrīvo no kriminālatbildības, tā netiek reabilitēta un “baida” visas ārpuskrimināltiesiskās sekas. Tas pats attiecas uz situāciju, kad izlīgums tiek panākts pirms kriminālprocesa uzsākšanas vai uzsāktā procesā. Citiem vārdiem sakot, ir daudz gadījumu, kad kriminālprocesuālais lietderīgums skatāms kā vainojamā ieguvums, bet tikai pirms kriminālprocesa uzsākšanas. Domājams, ka šāda pieeja nav gluži taisnīga un joprojām var vismaz diskusijas aizsākšanai izvirzīt priekšlikumu⁶⁸ paredzēt: ja nodarījuma maznozīmīgums var būt pamats atteikumam uzsākt kriminālprocesu sabiedrības interešu trūkuma dēļ, tad arī kriminālprocesa izbeigšana uz šāda pamata personai būtiskas paliekošas tiesiskās sekas nerada.

3.4.3. Atsevišķu apstākļu, kas nepieļauj kriminālprocesa veikšanu, “lietderīgā” daba un tiesiskā būtība

Šajā apakšnodaļā, domājams, ir pamats pievērsties trim KPL 377. panta minētajiem apstākļiem, kuri nepieļauj kriminālprocesa veikšanu tieši kriminālprocesa izbeigšanas kontekstā. Šie gadījumi ir jau vairākkārt citētie KPL 377. panta 8. un 9. punkts un kopš 2022. gada 3. novembra ieviestais 11. punkts, kurš paredz obligātu kriminālprocesa izbeigšanu, ja cietusī persona līdz izmeklēšanas pabeigšanai pirmstiesas kriminālprocesā atsaukusi pieteikumu tādā kriminālprocesā, kuru var uzsākt tikai uz šīs personas pieteikuma pamata (bet ne vēlāk).

⁶⁸ Sīkāk skat.: Strada-Rozenberga, K. Satversmes 92. pantā paredzētā “Vainas atzīšana saskaņā ar likumu” – krimināltiesiskā regulējuma aktuālās problēmas un pilnveides nepieciešamība. Uzstāšanās LU 80. starptautiskā konferencē, 28.03.2022. Pieejams: https://www.youtube.com/watch?v=_Pbx4oLxKpk [skatīts 08.11.2022.].

Kā jau norādīts iepriekš, šajā gadījumā kriminālprocesa normas nekorespondē ne ar vienu KL normu, jo tajā vispār nav atspoguļotas tās situācijas, kad kādu kriminālprocesu veikšana varētu būt atkarīga no cietušā ieskata. Tas, kas ir iekļauts KL, ir izlīgums kā apstākļi personas atbrīvošanai no kriminālatbildības, kas “sasauca” ar KPL 379. panta 1. daļas 2. punktu.

Izrietoši rodas jautājums – kas ir šie gadījumi – kāds KL neparedzēts pamats personas atbrīvošanai no kriminālatbildības vai no materiālajām krimināltiesībām atrauts procesuāls šķērslis kriminālprocesa veikšanai. Skaidras un uz vienveidīgiem kritērijiem balstāmas atbildes šobrīd nav. Lielā mērā šo neskaidrību ietekmē arī fakts, ka kriminālprocesa izbeigšana uz KPL 8. un 11. pkt. pamata šobrīd nav uzskatāma par personu nereabilitējošu, kamēr – uz KPL 9. pkt. pamata – ir. Tas rada ne tikai nekoncevenci salīdzināmu situāciju regulējumā, bet arī nevajadzīgu augšni dažādām ļaunprātīgām darbībām gan no amatpersonu puses, gan pret tām, tāpat kā iespējamām abpusējām ļaunprātībām no iespējami vainīgo un cietušo pozīcijām.

Uz konsekvences trūkumu norāda arī – KPL 377. pantu ar 11. punktu papildinošie – grozījumi. Kā jau norādīts, šobrīd šis punkts paredz pieteikuma atsaukumu kā obligātu pamatu kriminālprocesa izbeigšanai, taču tikai līdz brīdim, kad pabeigta izmeklēšana pirmstiesas kriminālprocesā. Likumprojekta anotācijā par šo grozījumu norādīts: “Grozījums KPL 377. pantā paredz papildināt regulējumu ar vēl vienu gadījumu, kam iestājoties kriminālprocesu nedrīkst uzsākt, bet uzsākts process ir jāizbeidz, proti, ja cietusī persona līdz izmeklēšanas pabeigšanai pirmstiesas kriminālprocesā atsaukusi pieteikumu tādā kriminālprocesā, kuru var uzsākt tikai uz šīs personas pieteikuma pamata. Šobrīd KPL 377. panta 8. punkts paredz, ka kriminālprocesu nedrīkst uzsākt, bet uzsākts process ir jāizbeidz, ja nav cietušās personas pieteikuma tādā kriminālprocesā, kuru var uzsākt tikai uz šīs personas pieteikuma pamata. Norma attiecas uz šā likuma 7. panta otrajā daļā noteiktajiem gadījumiem. Savukārt ar grozījumiem plānots noteikt kriminālprocesa izbeigšanu līdz izmeklēšanas pabeigšanai, ja cietušās personas pieteikums šā likuma 7. panta otrajā daļā noteiktajos gadījumos ir saņemts, bet tiek atsaukts. Grozījums ir saistīts ar to, ka praksē cietusī persona vērsas pie procesa virzītāja un atsauc savu iesniegumu, tomēr, ņemot vērā, ka šis jautājums nav reglamentēts KPL, procesa virzītājiem ir atšķirīgi viedokļi, kā rīkoties šādās situācijās. Proti, daļa procesa virzītāju uzskata, ka, ievērojot to, ka kriminālprocess ir publiskās apsūdzības process, tāpēc nevajadzētu paredzēt, ka cietusī persona var atsaukt savu pieteikumu. Daļa procesa virzītāju uzskata, ka KPL 7. panta otrā daļa paredz, ka kriminālprocesu var uzsākt, ja ir saņemts personas iesniegums, tad arī būtu jāparedz, ka persona var atsaukt savu pieteikumu. Atzīstams, ka nav lietderīgi turpināt kriminālprocesu un tērēt valsts līdzekļus procesam, kuru cietusī persona nevēlas un atsakās sadarboties ar procesa virzītāju gadījumos, kad kriminālprocess var tikt uzsākts pēc tās personas pieteikuma pamata, kurai nodarīts kaitējums. Līdz ar to būtu jāparedz cietušai personai iespēja pirmstiesas procesā atsaukt savu iesniegumu par kriminālprocesa uzsākšanu. Paredzēts, ka šādu iesnieguma atsaukumu var izdarīt līdz brīdim, kad

procesa virzītājs materiālus ir nodevis prokuroram kriminālvajāšanas uzsākšanai. Proti, ja persona vēlēšies atsaukt iesniegumu, kad lieta būs nodota prokuroram vai tiesai, to nevarēs izdarīt, bet gan atbilstoši pašreizējam regulējumam varēs, piemēram, noslēgt izlīgumu ar apsūdzēto, kas atbilstoši KPL 481. panta pirmajai daļai ir pamats izbeigt kriminālprocesu tiesas sēdē.⁶⁹ Ja no anotācijas teksta vēl saprotams, kāpēc ir uzskatīts, ka šāds grozījums ir bijis nepieciešams (kas gan ir visai diskutējami, vai nepietika jau ar spēkā esošo KPL 377. panta 8. punktu), tad kāpēc pieteikuma atsaukuma laiks limitēts tikai ar pirmstiesas kriminālprocesa izmeklēšanas posmu, skaidrs netop. Domājams, ka nav nekāda objektīva pamata ļaut cietušajam savu pieteikumu atsaukt pirmstiesas procesa izmeklēšanā, vienlaikus paredzot to kā obligātu šķērslī procesa veikšanai, bet liegt tālākos posmos.

Tāpat būtiskā atšķirība starp pieteikuma atsaukšanas un izlīgšanas tiesiskajām sekām personas rehabilitēšanas tvērumā, kas reālajā dzīvē var būt ļoti tuvas situācijas, atkal rada riskus ļaunprātībai iesaistīto personu vidū.

3.5. Izmeklēšanas iestāžu, prokuratūras, tiesas, cietušās un iespējami vainojamās personas loma lietderīguma piemērošanas shēmā

Analizējot spēkā esošās kriminālprocesuālās tiesību normas, secināms, ka no tiesību piemērotāju vidus tieši prokuroriem ir galvenā loma uz lietderīguma apsvērumiem balstītu kriminālprocesuālo institūtu piemērošanā. Absolutā vairākumā gadījumu visas alternatīvās kriminālprocesuālās formas, kuru saturs ir atteikšanās no kriminālprocesa un/vai kriminālvajāšanas veikšanas, nodotas prokuroru lemsšanai vai akceptēšanai. Līdz ar to var secināt, ka lietderīguma elementus pamatā piemēro prokurori vai prokuroru kontrolēti izmeklētāji (izmeklētāju lēmumam nepieciešama prokuroru piekrišana). Tiesas kontrole pār šiem gadījumiem Latvijas kriminālprocesuālajās tiesību normās paredzēta nav.

Vienlaikus jānorāda, ka atsevišķos gadījumos, t. i., tad, kad kriminālprocesa esamība ir saistīta ar cietušā vēlmi, izmeklētājam ir pašam tiesības lemt par kriminālprocesa neuzsākšanu vai izbeigšanu, pamatojoties uz KPL 377. panta 8., 9. un 11. punktu.

Ņemot vērā, ka atteikšanās no kriminālvajāšanas pamatā saistāma ar pašas personas piekrišanu, secināms, ka šajā gadījumā persona pati atsakās no savām tiesībām uz lietas izskatīšanu tiesā. Tādējādi iespējami vainojamās personas procesuālo garantiju nodrošināšanas jomā tiesas kontroles īstenošana nebūtu uzskatāma par obligātu. Citāds skatījums gan varētu būt attiecībā uz cietušā tiesību respektēšanu. Šādos gadījumos, ja uz lietderīguma balstītu procesa formu piemērošana neparedz kā priekšnoteikumu cietušā piekrišanu, kaitējuma atlīdzību viņam u. tml., varētu tikt apsvērta izmeklēšanas tiesneša kontroles ieviešana.

⁶⁹ Likumprojekta "Grozījumi Kriminālprocesa likumā" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija).

Publiski pieejamu vadlīniju lietderīguma elementu piemērošanai šobrīd nav. Prokuratūrā gan ir pieņemtas vairākas vadlīnijas par rīcības modeļiem noteiktu kategoriju kriminālprocesos.⁷⁰ Pētījuma gaitā tika nodrošināta iespēja ar tām iepazīties, kas, neraugoties uz atsevišķiem kritizējamiem apstākļiem, kopumā ļauj atzīt, ka veikts labs un apjomīgs darbs prakses vienādošanā atsevišķu kategoriju kriminālprocesos. Tomēr, ņemot vērā, ka šiem dokumentiem ir ierobežotas pieejamības informācijas statuss, tā izklāsts šajā pētījumā nav iespējams. Atbalstot pētījuma pirmajā daļā norādīto, ka vadlīnijām lietderīguma institūtu piemērošanā būtu jābūt publiski pieejamām, aicinājums atbildīgajām institūcijām gan izstrādāt attiecīgās vadlīnijas plašākā apmērā, gan nodrošināt to brīvu pieejamību.

3.6. Secinājumi

Rezumējot šajā nodaļā apskatīto, var norādīt galvenos atzinumus, pie kuriem esam nonākušas. Iespējams, pats nozīmīgākais šā pētījuma kontekstā ir atzīt, ka, neraugoties uz to, ka kriminālprocesa likuma pamatprincipu uzskaitījums sākas ar kriminālprocesa obligātumu, faktiski arī Latvija ir pieskaitāma pie tām valstīm, kurās blakus obligātumam tā klasiskā izpratnē ir paredzēta uz lietderīguma principa balstītu institūtu pastāvēšana. Līdz ar to atzīstams, ka Latvijā nepastāv (nedz normatīvā regulējuma līmenī, nedz tiesību piemērošanas līmenī) “tīrs” kriminālprocesa obligātums.

Lai izprastu Latvijas situāciju attiecībā uz kriminālprocesa obligātuma un lietderīguma elementiem, kopsakarā skatāms gan KPL 6., gan 7. pants, tāpat kā citas KPL normas par atteikšanos no kriminālprocesa un/vai kriminālprocesa veikšanas un KL normas par personas atbrīvošanu no kriminālatbildības.

Šo normu sistēmisks skatījums ļauj atzīt, ka blakus obligātai kriminālprocesa un izrietoši kriminālvajāšanas veikšanai atzīta arī diskrecionārā pieeja, t. i., prokuroru vai prokuroru kontrolētu izmeklētāju iespēja atteikties no procesa veikšanas situācijā, kad tam nav tiesisku šķēršļu. Vienlaikus atsevišķi faktiski uz lietderīguma apsvērumiem balstīti gadījumi pat reglamentēti kā kriminālprocesu nepieļaujoši apstākļi. Tādējādi secināms, ka Latvijas kriminālā justīcija būvēta uz kriminālprocesa obligātuma principa, kurā iekļautas uz lietderīguma principa balstītas atkāpes, proti, faktiski Latvijā atzīta obligātuma un lietderīguma principu līdzaspastāvēšana.

Kā lietderīguma elementus pirmstiesas kriminālprocesā var atzīt:

- atteikšanos uzsākt kriminālprocesu un kriminālprocesa izbeigšanu sakarā ar cietušās personas pieteikumu neesamību, tā atsaukumu vai izlīgumu kriminālprocesos, kuri uzsākami tikai, ja to vēlas cietusī persona;
- personas atbrīvošanu no kriminālatbildības bez tālākiem nosacījumiem;

⁷⁰ Ģenerālprokuratūras vadlīnijas par rīcību noteiktu kategoriju kriminālprocesos: publiski nepieejams materiāls, ierobežotas pieejamības informācija. Nepublicēts.

- personas atbrīvošanu no kriminālatbildības ar nosacījumiem;
- kriminālprocesa neuzsākšanu vai tā izbeigšanu, pamatojoties uz kriminālatbildības noilguma termiņam laika ziņā pielīdzināta termiņa (“noilgums”) iztecējumu lietās, kurās nav noskaidrota iespējamā vainīgā persona;
- kriminālprocesa izbeigšanu situācijās kad nav noskaidrota iespējamā vainojamā persona, nesagaidot noilguma iestāšanos.

Visu šo gadījumu sikāka izpēte ļauj atzīt, ka Latvijas tiesību normās ir ieviesti gandrīz visi teorijā un tiesībpolitikas sfērā atzītie atteikšanās no kriminālās justīcijas izmantošanas gadījumi – gan tādi, kas balstīti nodarījuma kritērijos (maznozīmīgs noziedzīgs nodarījums u. c.), gan tādi, kuri balstīti pārkāpējam raksturīgos kritērijos (nepilngadība), gan tādi, kuros tiek samērots rezultāts ar patērējamiem līdzekļiem u. c. No šā viedokļa varētu arī atzīt, ka izdarītais ir pietiekams. Vienīgās iespējas, kur vēl, pamatojoties uz ārvalstu pieredzi, varētu tikt saskatīta mūsu sistēmai iederīga lietderīguma elementu paplašināšana, būtu saistāma ar trīs virzieniem: 1) paredzēt iespēju atteikties no procesa veikšanas/kriminālvajāšanas situācijās, kad izdarīti vairāki nodarījumi ar atšķirīgu kaitīguma pakāpi – varētu atteikties no vajāšanas mazāk nozīmīgu nodarījumu gadījumā –, kā arī, ja vajāšana par kādu nodarījumu nepalielina jau par citu izmeklējamu, vajātu vai pat iztiesātu nodarījumu piespriesto sodu; 2) paredzēt iespēju atteikties no procesa veikšanas/kriminālvajāšanas gadījumos, kad kādu apstākļu dēļ nodarījums vai iespējami vainojamās personas sodīšana ir zaudējusi sabiedrisko nozīmīgumu (te varētu būt gadījumi, kad izdarītājs smagi cietis nodarījuma rezultātā, kad ar savu rīcību pēc nodarījuma apliecinājis “labošanos”, kad personas sodīšana varētu izsaukt vairāk negatīvu seku nekā atturēšanās no tās u. tml., arī gadījumi, kad pats nodarījums, mainoties apstākļiem, lai arī izdarīšanas brīdī nav bijis maznozīmīgs, tomēr laika gaitā sabiedrisko nozīmīgumu zaudējis u. c.); 3) atsevišķu kategoriju lietās, piemēram, attiecībā uz nepilngadīgajiem un juridiskajām personām, paredzēt, ka nevis process nav veicams, ja nav sabiedrības intereses, bet gan veicams tikai tad, ja tajā ir īpaša interese. Attiecībā uz nepilngadīgo tas būtu nepieciešams tieši viņa īpašās aizsardzības pasākumu dēļ, savukārt attiecībā uz juridisko personu – rezultāta un patērēto resursu dēļ.

Norādītais ir pamats secinājumam, ka KPL normu sistēmiskas sakārtotības labad, iespējams, nepieciešama KPL 6. panta redakcijas pārskatīšana. Diskusijai izvirzāms priekšlikums apvienot KPL 6. un 7. pantu, iespējams, ar nosaukumu “Kriminālprocesa veikšana sabiedrības interesēs”, kurā iekļaut šādus pieturpunktus:

- kriminālprocesu uzsāk un veic sabiedrības interesēs;
- kriminālprocess ir veicams, nodrošinot efektīvu normu piemērošanu, līdz KL un KPL paredzētajam krimināltiesisko attiecību taisnīgam noregulējumam;
- ievērojot noziedzīgā nodarījuma kaitīgumu, izdarīšanas raksturu, iespējamā nodarījuma izdarītāja personību un citus objektīvus kritērijus, kas ļauj izvērtēt nodarījumu, tā veicēju un ar nodarījumu radīto kaitējumu,

kā arī izvērtējot konkrētai situācijai neattaisnojamu [neatbilstošu] resursu patēriņa risku, ievērojot KL un KPL paredzētos gadījumus, kad iespējama atteikšanās uzsākt kriminālprocesu vai veikt personas kriminālvajāšanu, ja tiek ievērotas sabiedrības intereses;

- attiecībā uz nepilngadīgajiem, kā arī procesos par piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanu juridiskai personai kriminālprocess uzsākams un veicams tikai tad, ja tajā saskatāma īpaša sabiedrības interese;
- apsūdzību valsts vārdā uztur prokurors [variants – to nemaz neparedzēt].

Tas, vai pamatprincipu līmenī ir nepieciešams uzskaitīt nodarījumus, par ko kriminālprocesu veic tikai tad, ja to vēlas cietusī persona, ir diskutējami. Pirmkārt, atbalstāma būtu ideja šīs normas iekļaut KL. Otrkārt, ja tomēr tiesībpolitiski šāda ideja nešķiet pievilcīga, šos gadījumus var reglamentēt arī KPL 369. pantā, kurā skatīti kriminālprocesa uzsākšanas iemesli.

Gadījumi, kad kriminālprocess uzsākams un veicams tikai tad, ja to vēlas cietusī persona, ir atbalstāma lietderīgumu izpausme kriminālprocesā. Taču šobrīd Latvijas Kriminālprocesa likuma 7. panta 2. daļā norādītais nodarījumu loks nav izveidots uz vienotiem, skaidriem un saprotamiem kritērijiem. Līdz ar to tas būtu pārskatāms, iespējams, pat krietni paplašinot, taču, ņemot vērā skaidrus kritērijus, kas saistīti galvenokārt ar iespēju neveikt kriminālprocesu situācijās, kad nav saskatāma būtiska sabiedrības interese.

Atbrīvošanas no kriminālatbildības gadījumu sakarā atzīmējams, ka īsti nav nepieciešama šādu gadījumu tiesiskā regulējuma dublēšana KL un KPL. Domājams, ka būtu atbalstāma pieeja apzināt, kuras normas ir materiāltiesiska rakstura normas, un tās iekļaut KL. Attiecīgi KPL uz tām tikai atsaukties, nevis vēlreiz izklāstīt. Tādējādi būtu novēršami gan savstarpējās nesakritības gadījumi, gan gadījumi, kad kāda situācija ir reglamentēta vienā likumā, bet vispār “ignorēta” otrā.

Kriminālprocesu, kuros nav noskaidrota vainojamā persona, izbeigšanas tiesiskais regulējums šobrīd nav uzskatāms par veiksmīgu un būtu pārskatāms. Pirmkārt – lieki neatsaucoties uz kriminālatbildības noilgumu, kas pēc būtības tāds nav. Otrkārt – kas būtiskāk – paredzot skaidru un saprotamu modeli, kāds veicamo darbību apjoms nepieciešams, lai kriminālprocesu, kurā nav noskaidrota vainojamā persona, varētu izbeigt. Likumdevēju gan vēlreiz var aicināt pārdomāt, vai tiešām kriminālprocesu izbeigšana ir adekvāta reakcija pilnīgi visu, ne tikai nebūtisku un sabiedrības interesi zaudējušu, nodarījumu gadījumā. Ja atbilde paliek apstiprinoša, būtu jānodrošina, ka pēc kriminālprocesa izbeigšanas tomēr ar citādām metodēm (operatīvās darbības pasākumiem u. c.) tiek stiprināta iespēja iegūt jaunas ziņas par faktiem, kas varētu būt pamatā izbeigto kriminālprocesu atjaunošanai.

Lietderīguma elementu piemērošana saskaņā ar spēkā esošajām kriminālprocesa tiesību normām ir uzticēta prokuroram vai prokurora kontrolētam izmeklētājam. Vispārīgi vērtējot, šī sistēma ir atzīstama par atbilstošu.

Tomēr norādāms, ka atsevišķos gadījumos izmeklētājam vienpersoniski ir dotas iespējas piemērot atsevišķas likuma normas. Ņemot vērā šo normu obligāto

raksturu, tajā nebūtu saskatāmi īpaši lieli riski. Taču sistēmiski neiederīgs šķiet pieņēmums izmeklētājam atzīt personu par vainīgu, kas notiek, izbeidzot kriminālprocesu uz KPL 377. panta 9. punkta pamata. Šeit var izteikt priekšlikumu sašaurināt izmeklētāja kā izpildvaras pārstāvja kompetenci un paredzēt attiecīgā lēmuma pieņemšanas iespējas tikai prokuroram vai vismaz izmeklētājam ar prokurora piekrišanu. Faktiski šis priekšlikums būtu attiecināms ne tikai uz KPL 377. panta 9. punktu, bet arī uz visiem KPL 377. pantā paredzētajiem kriminālprocesa izbeigšanas nereabilitējošiem pamatiem.

Lietderīguma elementu piemērošanai izstrādājami kritēriji, kas būtu publiski pieejami, pietiekami skaidri un atbilstošā līmenī konkrēti.

Aizsākama diskusija par personas atbrīvošanas no kriminālatbildības tiesisko seku adekvātumu un taisnīgumu, vienlaikus nodrošinot, ka pret salīdzināmās situācijās esošām/bijušām personām tiek nodrošināta vienāda attieksme. Rūpīgi pārdomājamas situācijas, kuras var radīt risku negodprātīgai un ļaunprātīgai rīcībai no amatpersonu puses un pret tām, kā arī starp cietušo un iespējami vainojamo.

Šobrīd Latvijā nav paredzēta tiesas kontrole pār pirmstiesas procesā pieņemtiem lēmumiem par kriminālprocesu neuzsākšanu vai neturpināšanu, kas balstīti uz lietderīguma kritērijiem. Šis apstāklis būtiski neaizskar iespējamā vainojamā procesuālās garantijas, taču varētu tikt modificēts cietušā un sabiedrības interešu nodrošināšanas nolūkā, atsevišķos gadījumos iesaistot izmeklēšanas tiesnesi. Tas būtu nepieciešams, galvenokārt lai tautas leģitimēta institūcija (tiesa) pārbauda, cik pamatota ir bijusi atteikšanās no procesa veikšanas un vai tiešām tā veikšanai nav saskatāma sabiedrības interese.

4

Kriminālprocesa lietderīguma elementi Latvijas tiesību piemērošanas praksē

Ārija Meikališa

Pētījumā mēģinot gūt priekšstatu par iepriekšējā nodaļā identificēto lietderīguma elementu kriminālprocesā piemērošanu Latvijas praksē, tika iegūta statistiskā informācija¹ no Iekšlietu ministrijas Informācijas centra², Ģenerālprokuratūras³ un Tiesu administrācijas⁴, kā arī veiktas izmeklētāju, prokuroru, advokātu un tiesnešu aptaujas. Šajā pētījuma nodaļā iekļauts iegūtās informācijas apskats un analīze.

4.1. Kriminālprocesa lietderīguma elementi Latvijas tiesību piemērošanas praksē. Statistika

4.1.1. Vispārīga informācija par uzsāktajiem kriminālprocesiem un tajā reģistrētiem noziedzīgiem nodarījumiem (Iekšlietu ministrijas Informācijas centra sniegtās informācijas apskats)

Nolūkā iegūt datus par kopējo uzsākto kriminālprocesu skaitu, kopējo dažādu lietderīguma elementu piemērošanu kriminālprocesā un kriminālprocesu pabeigšanas veidiem atsevišķu kategoriju lietās, tika iegūta informācija no Iekšlietu ministrijas Informācijas centra. No Iekšlietu ministrijas Informācijas centra (turpmāk – IeM IC) saņemtās informācijas par laika periodu 2017. gads – 2021. gada pirmie deviņi mēneši apskats atklāj:

¹ Diemžēl jānorāda, ka viena no Latvijas problēmām, kas ievērojami apgrūtina pētniecības veikšanu, kā arī datus balstītu lēmumu pieņemšanu, ir kvalitatīvas statistiskās informācijas trūkums. Tā nav ne tikai publiski nepieejama, bet var atzīt, ka visaptverošas un kopainu pietiekami atspoguļojošas statistikas par norisēm kriminālprocesā nav vispār. Statistika par pirmstiesas procesu koncentrējas Iekšlietu ministrijas Informācijas centrā, kurā savukārt nav statistikas par tiesās pieņemtiem nolēmumiem. Turklāt statistika, ko šim pētījumam sniedza Iekšlietu ministrijas Informācijas centrs, būtiski un neizskaidrojami atsevišķos rādītājos atšķirās no Ģenerālprokuratūras sniegtajiem datiem. Tiesu administrācijas sniegtie statistikas dati arī ir nepilnīgi tā iemesla dēļ, ka nepieciešamā informācija netiek apkopota, kā arī tajos vērojamas iekšējas pretrunas. Līdz ar to sniegtie statistikas dati nav vērtējami kā pilnīgi drošs un uzticams avots, un autore aicina tos izmantot tikai kopēju tendenču apzināšanai. Teiktais gan nekādā ziņā nenoniecina to personu darbu, kas palīdzēja informācijas iegūšanā gan no Ģenerālprokuratūras, gan Iekšlietu ministrijas Informācijas centra, gan Tiesu administrācijas. Pētījuma veicēji izsaka lielu paldies visiem iesaistītajiem par atsaucību, operatīvitāti un sapratni. Vienlaikus izsakāma cerība, ka sistēmisku trūkumu novēršana uzlabotu arī šo profesionāļu darba vidi, kas savukārt radītu stabilu pamatu sadarbībai pētniecībā.

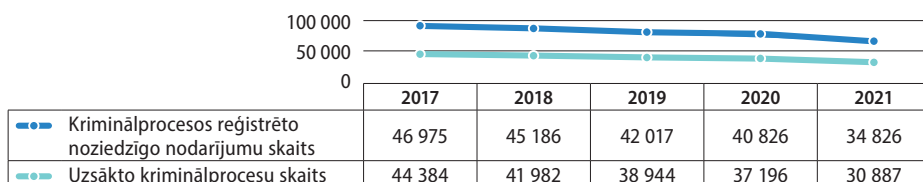
² Iekšlietu ministrijas Informācijas centra sniegtā statistiskā informācija par uzsāktiem kriminālprocesiem un tajos pieņemtiem nolēmumiem par laika periodu 2017. gads – 2022. gada 9 mēneši, Iekšlietu ministrijas Informācijas centrs, pēc lūguma par informācijas sagatavošanu sagatavots, npublicēts materiāls, 31.10.2022.

³ Ģenerālprokuratūras sniegtā statistiskā informācija par nolēmumiem laika periodā 2017. gads – 2022. gada 9 mēneši, Ģenerālprokuratūra, pēc lūguma par informācijas sagatavošanu sagatavots, npublicēts materiāls, 01.11.2022.

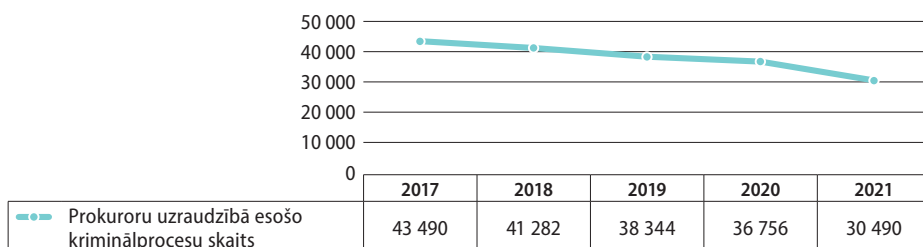
⁴ Tiesu administrācijas sniegtā informācija par spriedumu skaitu krimināllietās un noslēguma nolēmumiem krimināllietās laika periodā 2017. gads – 2022. gada 24. oktobris, Tiesu administrācija, pēc lūguma par informācijas sagatavošanu sagatavots, npublicēts materiāls, 24.10.2022.

- Saskaņā ar IeM IC datiem kopējam uzsāktu kriminālprocesu un tajos reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaitam ir tendence samazināties, taču pēdējos gados samazinājuma likne ir līdzenāka (skat. 3. attēlu).

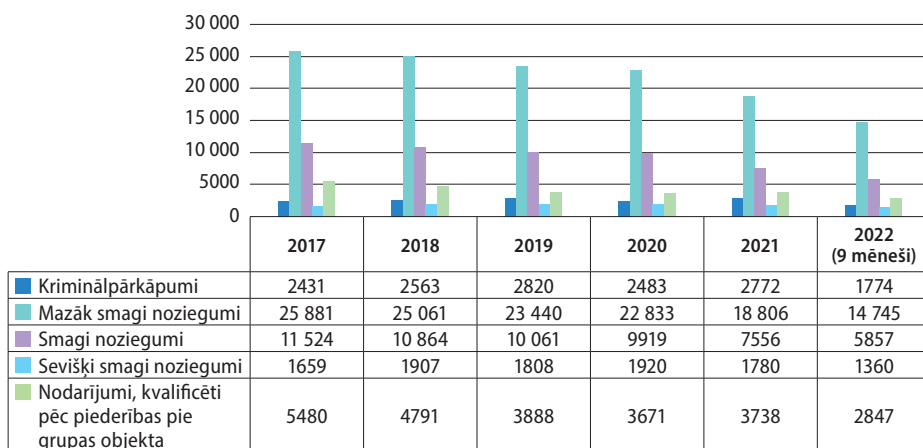
Salīdzinājumā ar 2017. gadu 2022. gadā uzsāktajos kriminālprocesos reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaits sarucis par 26%, uzsāktu kriminālprocesu skaits – par aptuveni 30%. Taču, ņemot vērā, ka 2022. gada pirmajos 9 mēnešos ir uzsākti 23 924 kriminālprocesi, kuros reģistrēti 26 529 noziedzīgie nodarījumi, var prognozēt, ka 2022. gadā, iespējams, ne tikai nebūs vērojams liels samazinājums, bet pat varētu būt pieaugums.

3. attēls. Uzsāktu kriminālprocesu un tajos reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaits

4. attēls. Uzsāktu kriminālprocesu un tajos reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaits

5. attēls. Reģistrēto noziedzīgo nodarījumu sadalījums pa klasifikācijas grupām

Izrietoši ir krities arī prokuroru uzraudzībā esošo kriminālprocesu skaits. Ģenerālprokuratūras sniegtā informācija redzama 4. attēlā.

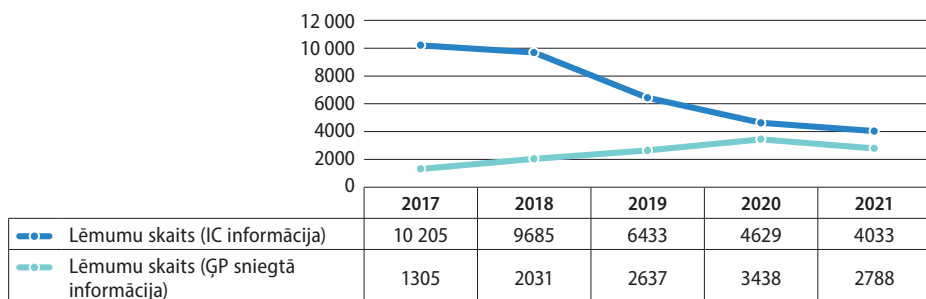
2022. gada pirmajos deviņos mēnešos prokuroru uzraudzībā bijuši 24 036 procesi.

- Reģistrēto noziedzīgo nodarījumu sadalījums saskaņā ar KL ietverto noziedzīgo nodarījumu klasifikāciju⁵ (skat. 5. attēlu) norāda, ka pastāvīgi visvairāk reģistrēto noziedzīgo nodarījumu ietilpst mazāk smagu noziegumu kategorijā.

4.1.2. Lietderīgums pirmstiesas procesā

Lēmumi par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu, pamatojoties uz KPL 373. p. 2.¹ d. (Iekšlietu ministrijas Informācijas centra un Ģenerālprokuratūras sniegtās informācijas apskats)

- Lēmumu par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu, pamatojoties uz KPL 373. p. 2.¹ d., skaitam pēc 2020. gada ir tendence samazināties. Statistiskā informācija, ko sniedzis IeM IC un Ģenerālprokuratūra, abos gadījumos tendenci apliecina, taču skaitliski uzrāda būtisku un neizskaidrojamo atšķirību (skat. 6. attēlu).

6. attēls. Lēmumi par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu, pamatojoties uz KPL 373. p. 2.¹ d.

⁵ Krimināllikuma 7. pantā noteikts, ka

“(2) Kriminālpārkāpums ir nodarījums, par kuru šajā likumā paredzēta brīvības atņemšana uz laiku no piecpadsmit dienām, bet ne ilgāku par trim mēnešiem (īslaicīga brīvības atņemšana), vai vieglāks soda veids.

(3) Mazāk smags noziegums ir tišs nodarījums, par kuru šajā likumā paredzēta brīvības atņemšana uz laiku, ilgāku par trim mēnešiem, bet ne ilgāku par trim gadiem, kā arī nodarījums, kurš izdarīts aiz neuzmanības un par kuru šajā likumā paredzēta brīvības atņemšana uz laiku, ne ilgāku par astoņiem gadiem.

(4) Smags noziegums ir tišs nodarījums, par kuru šajā likumā paredzēta brīvības atņemšana uz laiku, ilgāku par trim gadiem, bet ne ilgāku par astoņiem gadiem, kā arī nodarījums, kurš izdarīts aiz neuzmanības un par kuru šajā likumā paredzēta brīvības atņemšana uz laiku, ilgāku par astoņiem gadiem.

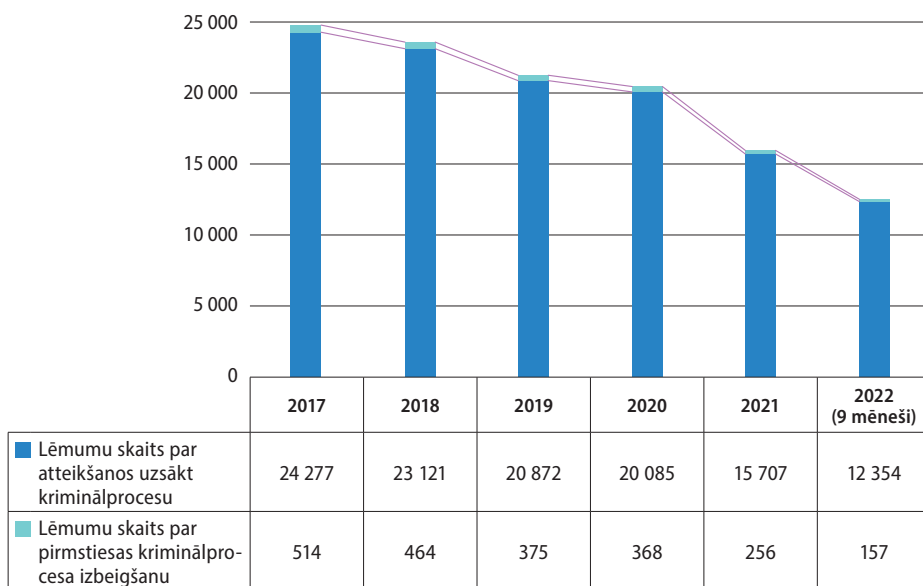
(5) Sevišķi smags noziegums ir tišs nodarījums, par kuru šajā likumā paredzēta brīvības atņemšana uz laiku, ilgāku par astoņiem gadiem vai mūža ieslodzījums.”

Ņemot vērā, ka 2022. gada 9 mēnešos pieņemti 3325 šādi lēmumi, iespējams, samazinājuma likne tiks pārļauzta un 2022. gadā šāda veidu lēmumu skaitam būs tendence pieaugt, taču, ja vien netiks veikti kādi īpaši šo institūta piemērošanu veicinoši pasākumi, prognozējami tas nepārsniegs 2020. gada līmeni.

KPL 377. p. 8. pkt. piemērošana (Iekšlietu ministrijas Informācijas centra sniegtās informācijas apskats)

- KPL 377. p. 8. pkt. paredzēto kriminālprocesu nepieļaujošo apstākļu konstatēšanas izplatība kriminālprocesa pirmstiesas posmā atspoguļota 7. attēlā.

Skaitļi uzskatāmi norāda, ka KPL 377. p. 8. pkt. paredzētais kriminālprocesa uzsākšanas šķērslis ir bijis plaši piemērots situācijās, kad pieņemti lēmumi par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu. Tā piemērošanas biežums skaitļos gan krīt, un kritums ir lielāks nekā reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaita kritums. KPL 377. p. 8. pkt. piemērošana kriminālprocesa izbeigšanai ir salīdzinoši daudz retāk lietota, un tai ir tendence samazināties. 2017. gadā procentuālā attiecība uz KPL 377. p. 8. pkt. pamata izbeigtiem kriminālprocesā no tajā gadā uzsāktiem kriminālprocesiem⁶ bija 1,2%; 2018. gadā – 1,1%; 2019. un 2020. gadā – 1%; 2021. gadā – 0,8%; 2022. gada 9 mēnešos – 0,7%.

7. attēls. KPK 377. p. 8. pkt. piemērošana pirmstiesas kriminālprocesā

⁶ Šeit un turpmāk saistībā ar Informācijas centra informāciju īpaša uzmanība vēršama uz to, ka sniegtajā statistikā par procesu pabeigšanas veidiem atspoguļota informācija tieši par tajā gadā uzsāktajiem procesiem, nevis vispār tajā gadā pieņemtajiem attiecīgā veida lēmumiem. Šāda pieeja uzskatāmi ļauj paskatīties uz statistiku gada griezumā – kas notiek ar uzsāktajiem kriminālprocesiem tā kalendārā gada laikā, kad tie uzsākti.

8. tabula

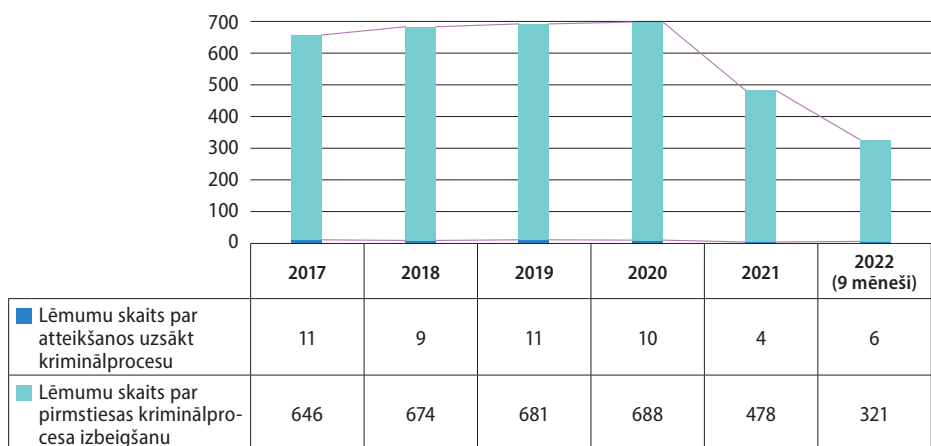
	2017	2018	2019	2020	2021	2022 (9 mēneši)
Lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu, pamatojoties uz KPL 377. p. 8. pkt., skaits, t. sk.	514	464	375	368	256	157
pieņemti izmeklēšanas iestādē	509	460	370	362	253	157
pieņemti prokuratūrā	5	4	5	6	3	0

KPL 377. p. 8. pkt. piemērošanas gadījumu, gan atsakoties uzsākt kriminālprocesu, gan to izbeidzot, kopējais skaits ļauj atzīt, ka to piemērošana ir plaši izplatīta un dod ievērojamu iespaidu uz izmeklējamo noziedzīgo nodarījumu skaitu. Absolūtā vairākumā gadījumu lēmumi par kriminālprocesa izbeigšanu uz KPL 377. p. 8. pkt. pamata pieņemti izmeklēšanas iestādē un tikai daži – prokuratūrā (skat. 8. tabulu).

KPL 377. p. 9. pkt. piemērošana (Iekšlietu ministrijas Informācijas centra sniegtās informācijas apskats)

- KPL 377. p. 9. pkt. paredzēto kriminālprocesu nepieļaujošo apstākļu konstatēšanas izplatība kriminālprocesa pirmstiesas posmā atspoguļota 8. attēlā.

Skaitļi uzskatāmi norāda, ka KPL 377. p. 9. pkt. paredzētais kriminālprocesa uzsākšanas šķērslis ir bijis ļoti reti piemērots, pieņemot lēmumus par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu, un nav uzskatāms par sistēmiski nozīmīgu. KPL 377. p. 9. pkt. kriminālprocesa izbeigšanai ir salīdzinoši daudz biežāk izmantota, līdz ar to tās nozīme ir būtiski lielāka. Tomēr pēdējos trīs gados arī tai ir tendence samazināties. 2019. gadā uz KPL 377. p. 9. pkt. pamata izbeigtie kriminālprocesā bija apmēram 1,8% no tajā gadā uzsāktajiem kriminālprocesiem; 2020. gadā – 1,9%; 2021. gadā jau mazāk – 1,6%; 2022. gadā – 1,4%.

8. attēls. KPK 377. p. 9. pkt. piemērošana pirmstiesas kriminālprocesā

9. tabula

	2017	2018	2019	2020	2021	2022 (9 mēneši)
Lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu, pamatojoties uz KPL 377. p. 9. pkt., skaits, t. sk.	646	674	681	668	478	321
pieņemti izmeklēšanas iestādē	508	551	564	551	388	267
pieņemti prokuratūrā	138	123	117	117	90	54

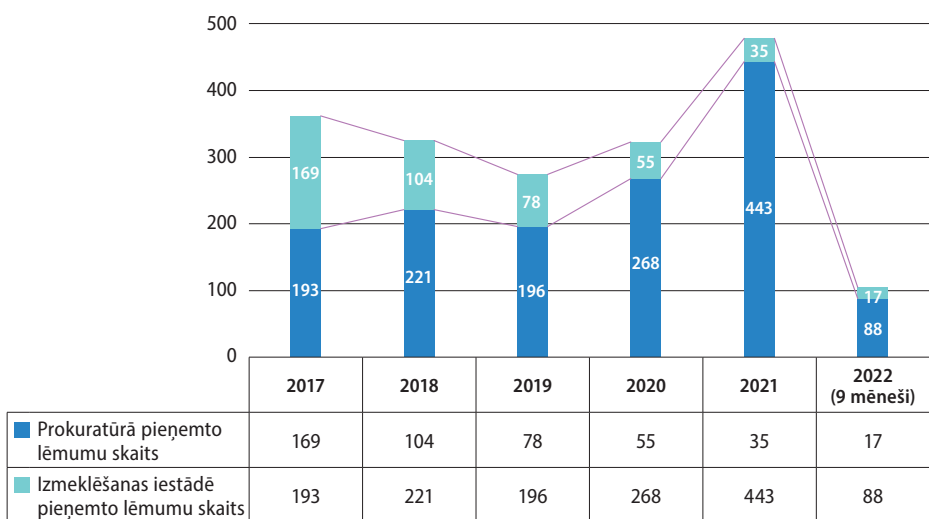
Arī šajā gadījumā vairums lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu pieņemti izmeklēšanas iestādē, tomēr arī prokuratūrā uz KPK 377. p. 9. pkt. pamata pieņemto kriminālprocesa izbeigšanas lēmumu īpatsvars ir nozīmīgs (skat. 9. tabulu).

KPL 379. p. 1. d. piemērošana (Iekšlietu ministrijas Informācijas centra sniegtās informācijas apskats)

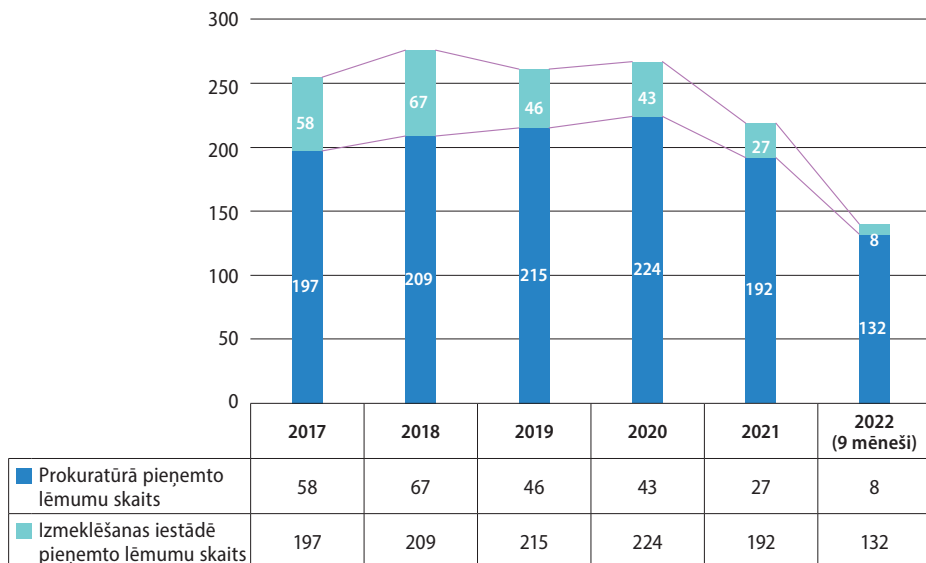
- KPL 379. p. 1. d. piemērošanas izplatība pirmstiesas kriminālprocesā uzskatāmības labad skatīta pa atsevišķiem KPL 379. p. 1. daļas punktiem.

Kriminālprocesa izbeigšana, pamatojoties uz KPL 379. p. 1. d. 1. pkt., atspoguļota 9. attēlā.

Attiecībā pret kopējo reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaitu KPL 379. p. 1. d. 1. pkt. tiek piemērots salīdzinoši reti. 2021. gadā ir bijis ievērojams palielinājums, taču 2022. gadā, ja netiks veikti kādi īpaši pasākumi šā institūta piemērošanas intensificēšanai, atkal varam sagaidīt lielu kritumu. Tāpat redzama tendence šo apstākli vairāk konstatēt izmeklēšanas iestādē, mazāk – prokuratūrā, kas nostiprinās jau kopš 2018. gada.

9. attēls. Lēmumi par pirmstiesas kriminālprocesa izbeigšanu, pamatojoties uz KPL 379. p. 1. d. 1. pkt.

10. attēls. Lēmumi par pirmstiesas kriminālprocesa izbeigšanu, pamatojoties uz KPL 379. p. 1. d. 2. pkt.

Kriminālprocesa izbeigšana, pamatojoties uz KPL 379. p. 1. d. 2. pkt., atspoguļota 10. attēlā.

Attiecībā pret kopējo reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaitu arī KPL 379. p. 1. d. 2. pkt. tiek piemērots salīdzinoši reti, un dinamiskā īpašas izmaiņas skaitliskā izteiksmē nav saskatāmas. Procentuālā attiecība pret tajā gadā uzsāktiem kriminālprocesi dinamiskā ir pieaugoša. Šajā gadījumā vēl izteiktāk redzama tendence šo apstākli vairāk konstatēt izmeklēšanas iestādē, mazāk – prokuratūrā.

Kriminālprocesa izbeigšanu pirmstiesas kriminālprocesa laikā, pamatojoties uz KPL 379. p. 1. d. 3., 4. un 5. pkt., attēlot ilustratīvi nav lietderīgi, jo šo gadījumu Latvijas praksē praktiski nav (skat. 10. tabulu).

10. tabula

	2017	2018	2019	2020	2021	2022 (9 mēneši)
Lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu, pamatojoties uz KPL 379. p. 1. d. 3. pkt., skaits	8	6	5	6	7	5
pieņemti izmeklēšanas iestādē	5	5	4	4	5	3
pieņemti prokuratūrā	3	1	1	2	2	2
Lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu, pamatojoties uz KPL 379. p. 1. d. 4. pkt., skaits	0	0	1	0	6	0
pieņemti izmeklēšanas iestādē	0	0	0	0	5	0
pieņemti prokuratūrā	0	0	1	0	1	0
Lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu, pamatojoties uz KPL 379. p. 1. d. 5. pkt., skaits	0	0	0	0	1	0
pieņemti izmeklēšanas iestādē	0	0	0	0	1	0
pieņemti prokuratūrā	0	0	0	0	0	0

KPL 392. p. 2.¹ d. piemērošana (Iekšlietu ministrijas Informācijas centra sniegtās informācijas apskats)

- Kriminālprocesa izbeigšana uz KPL 392. p. 2.¹ d. pamata, kas bija iespējama kopš 2020. gada 6. jūlija, 2020. gadā piemērota 255 reizes, 2021. gadā – 358 reizes, 2022. gadā – 159 gadījumos, kas norāda uz šīs normas piemērošanas izplatības kritumu gan skaitliski, gan procentuāli attiecībā pret tajā gadā uzsāktiem kriminālprocesiem.
- Kriminālprocesa izbeigšanas iespēja, pamatojoties uz KPL 392. p. 2.² d., kas tika ieviesta ar 2021. gada 1. janvāri, 2021. gadā piemērota piecos gadījumos, 2022. gadā – tikai vienreiz.

KPL 415. un 415.¹ p. piemērošana (Iekšlietu ministrijas Informācijas centra sniegtā informācija) un KPL 410. p. piemērošana (Ģenerālprokuratūras sniegtā informācija)

- Kriminālprocesu izbeigšanas, pamatojoties uz KPL 415. un 415.¹ p., prakse atspoguļota 11. tabulā.

11. tabula

	2017	2018	2019	2020	2021	2022. gada 9 mēneši
Pieņemto lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu uz KPL 415. p. pamata skaits	334	266	267	230	142	96
No tiem atcelti	7	7	3	6	3	0
Pieņemto lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu uz KPL 415. ¹ p. pamata skaits	41	21	13	7	7	7
No tiem atcelti	0	1	0	0	0	0

Uzskatāmi redzama tendence – gadījumu skaits, kad tiek piemērots KPL 415. un 415.¹ pants, ar katru gadu ievērojami samazinās. Kritums ir lielāks nekā reģistrētās noziedzības kritums. Tādējādi šīs formas piemērošanas īpatsvars, kas tā jau bija neliels, kļūst vēl nenozīmīgāks.

- Attiecībā uz KL 410. p. paredzēto iespēju ģenerālprokuroram atbrīvot personu no kriminālatbildības sakarā ar tās sniegtu būtisku palīdzību citu noziegumu atklāšanā Ģenerālprokuratūra informēja, ka šādu gadījumu kopš 2017. gada nav bijis.

4.1.3. Kriminālprocesu par KL 180. p., 130. p. 2. d., 185. p. 1. d., 131. p. un 200. p. 1. d. paredzēto nodarījumu virzība (Iekšlietu ministrijas Informācijas centra sniegtās informācijas apskats)

Lai iegūtu priekšstatu par atsevišķu kriminālprocesu, ar pirmšķietami mazāku kaitīguma pakāpi, turpmāku virzību, Iekšlietu ministrijas Informācijas centram tika lūgts sniegt viņu rīcībā esošos datus par kriminālprocesu KL 130. p. 2. d., 131. p., 180. p., 185. p. 1. d. un 200. p. 1. d. paredzētajiem noziedzīgajiem nodarījumiem pabeigšanas veidiem. Pētījuma tematikas nosacīta ir informācijas pieprasīšana nevis par visu veidu kriminālprocesa pabeigšanas veidiem, bet

par tiem, kas var raksturot lietderīguma elementu piemērošanu kriminālprocesā tādā vai citādā rakursā. Tika lūgts sniegt šādu informāciju: lēmumu skaits par atteikšanos uzsākt procesu, pamatojoties uz KPL 373. p. 2.¹ d.; kopējais uzsāktais kriminālprocesu skaits; šajos uzsāktajos procesos pieņemto lēmumu skaits: a) par kriminālprocesa izbeigšanu, pamatojoties uz KPL 377. p. 8. un 9. pkt.; b) par kriminālprocesa izbeigšanu, pamatojoties uz KPL 392. p. 2.¹ d.; c) par kriminālprocesa izbeigšanu, pamatojoties uz KPL 379. p. 1. d. 1., 3., 4. un 5. pkt.; d) par kriminālprocesa izbeigšanu, pamatojoties uz KPL 415. p.; e) par kriminālprocesa izbeigšanu, pamatojoties uz 415.¹ p.; f) prokurora priekšraksti par sodu; g) lēmumi par krimināllietas nodošanu tiesai. Tika lūgts norādīt, cik lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu pieņemti izmeklēšanas iestādē, cik – prokuratūrā, cik – tiesā. Informācijas centrs nevarēja iesniegt informāciju par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu uz KPL 373. p. 2.¹ d. pamata, jo šajā brīdī var nebūt zināma un netiek fiksēta precīza noziedzīgā nodarījuma kvalifikācija, un datus par tiesā pieņemtiem lēmumiem Informācijas centrs neapkopojot. Iegūto datu analīze atklāj šādu ainu (apskats tiks sākts ar izplatītāko mantisko nodarījumu, kam sekos izplatītākais nodarījums pret veselību un tad otrs izplatītākais mantiskais nodarījums).

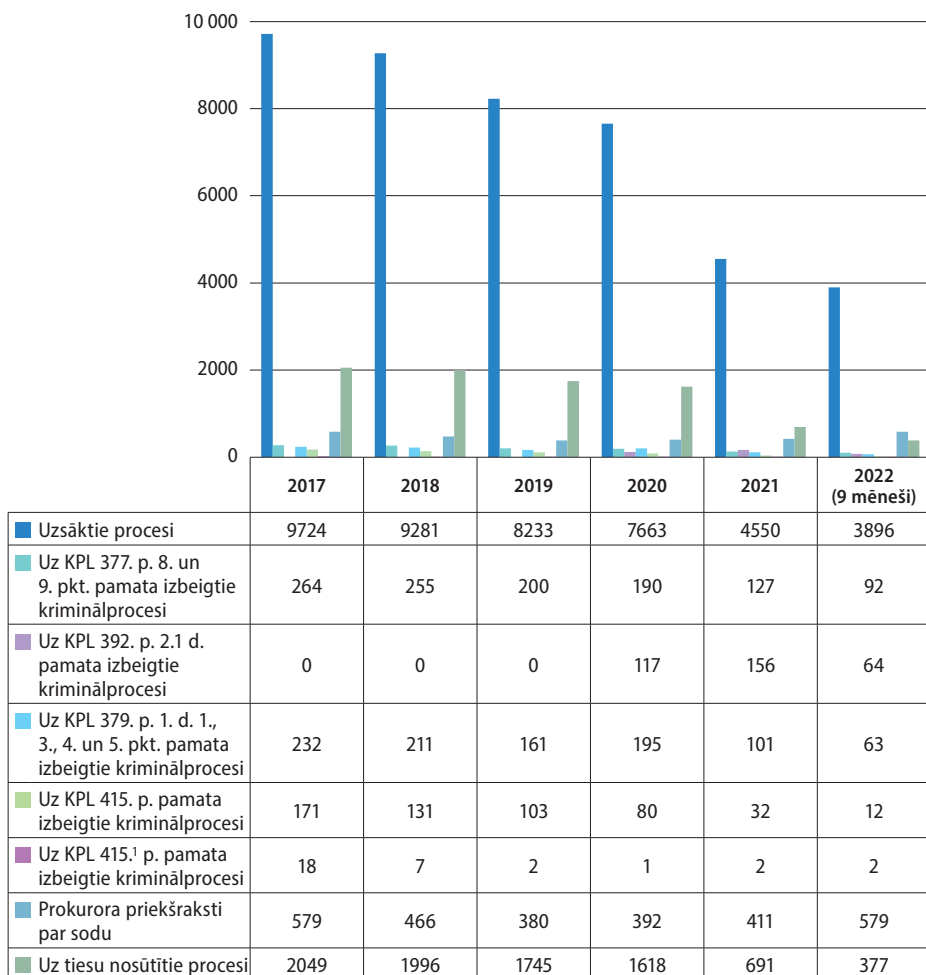
- Par kriminālprocesiem, kuri uzsākti par KL 180. p. paredzēto noziedzīgo nodarījumu, ilustratīvu priekšstatu sniedz 11. attēls.

Papildus atzīmējams, ka gandrīz visi lēmumi par kriminālprocesa izbeigšanu uz KPL 377. p. 8. un 9. pkt. pamata tiek pieņemti izmeklēšanās iestādē, arī vairums uz KPL 379. p. 1. d. pamata pieņemtie lēmumi ir bijuši izmeklētāju lēmumi (skat. 12. tabulu).

Statistiskie dati ļauj atzīt, ka būtiski samazinājies tiesai nodoto krimināllietu skaits par KL 180. p. paredzētā nodarījuma izdarīšanu – procentuālais kritums 2017.–2021. gadā ir apmēram 66%; uzsākto kriminālprocesu skaita kritums šajā laika periodā ir apmēram 53%. Tātad krimināllietu par KL 180. p. paredzētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanu nonākšanu tiesā varētu būt būtiski ietekmējis ne tikai reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaita kritums, bet arī citi faktori. Vislielākā ietekme uz to šķiet nozīmīgi pieaugošai prokurora priekšraksta par sodu piemērošanai. 2017. gadā lietas uz tiesu tika nosūtītas apmēram četras reizes biežāk, nekā pieņemti prokurora priekšraksti par sodu, un tas līdzīgi ir līdz 2020. gadam, taču 2021. gadā notiek būtisks pavērsiens, un uz tiesu nosūtīto kriminālprocesu skaits nav pat divas reizes lielāks kā pieņemto prokurora priekšrakstu par sodu skaits, 2022. gadā pagaidām prokurora priekšraksti par sodu piemēroti par 1/3 vairāk, nekā lietas nodotas tiesai.

Tai pašā laikā uzskatāmi redzama tendence, ka samazinās to gadījumu skaits, kad kriminālprocesi tiek pabeigti, kriminālprocesus izbeidzot uz KPL 377. p. 8. un 9. pkt. un 379. p. 1. d. pamata, kā arī nosacīti izbeidzot kriminālprocesus uz KPL 415. un 415.¹ p. pamata.

Iespējas, ko paredz KPL 392. p. 2.¹ daļa kriminālprocesos par KL 180. p. paredzēto nodarījumu, vispār nav izmantotas.

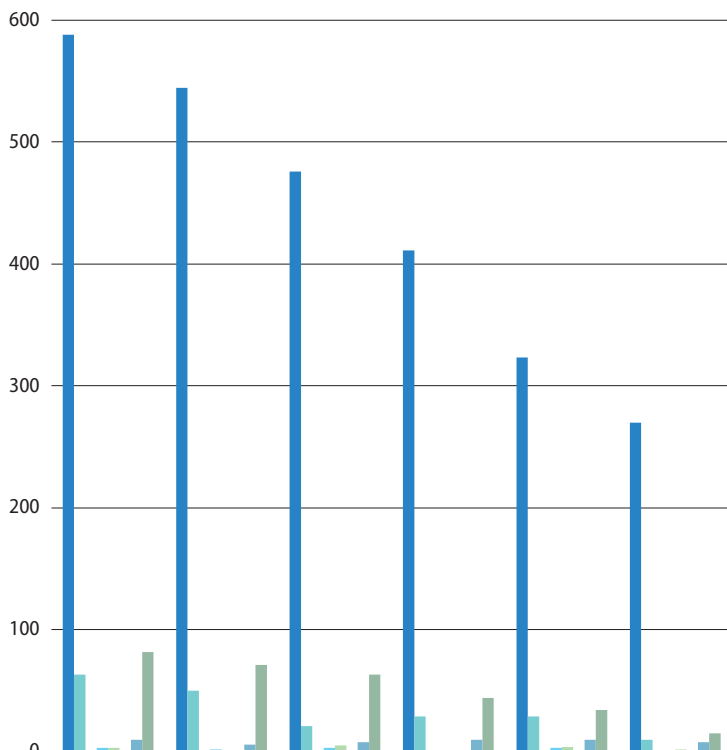

11. attēls. Kriminālprocesu par KL 180. p. paredzētu noziedzīgu nodarījumu pirmstiesas procesa pabeigšanas veidi

12. tabula

KL 180. p.	2017	2018	2019	2020	2021	2022 (9 mēneši)
Lēmumi par kriminālprocesa izbeigšanu, pamatojoties uz KPL 377. p. 8. un 9. pkt., t. sk.	264	255	200	190	127	92
pieņemti izmeklēšanas iestādē	262	253	198	186	124	92
pieņemti prokuratūrā	2	2	2	4	3	0
Lēmumi par kriminālprocesa izbeigšanu, pamatojoties uz KPL 392. p. 2. ¹ d.	0	0	0	117	156	64
Lēmumi par kriminālprocesa izbeigšanu, pamatojoties uz KPL 379. p. 1. d. 1., 3., 4. un 5. pkt.	232	211	161	195	101	63
pieņemti izmeklēšanas iestādē	88	124	98	151	77	58
pieņemti prokuratūrā	144	87	63	44	24	5

- Par kriminālprocesiem, kuri uzsākti par KL 130. p. 2. d. paredzēto noziedzīgo nodarījumu, ilustratīvu priekšstatu sniedz 12. attēls.

	2017	2018	2019	2020	2021	2022 (9 mēneši)
■ Uzsāktie procesi	588	544	476	411	323	270
■ Uz KPL 377. p. 8. un 9. pkt. pamata izbeigtie kriminālprocesi	63	50	21	29	29	10
■ Uz KPL 392. p. 2. ¹ d. pamata izbeigtie kriminālprocesi	0	0	0	1	0	0
■ Uz KPL 379. p. 1. d. 1., 3., 4. un 5. pkt. pamata izbeigtie kriminālprocesi	3	2	3	1	3	1
■ Uz KPL 415. p. pamata izbeigtie kriminālprocesi	3	1	5	1	4	2
■ Uz KPL 415. ¹ p. pamata izbeigtie kriminālprocesi	0	0	0	0	0	0
■ Prokurora priekšraksti par sodu	10	6	8	10	10	8
■ Uz tiesu nosūtītie procesi	82	71	63	44	34	15

12. attēls. Kriminālprocesu par KL 130. p. 2. d. paredzētu noziedzīgu nodarījumu pirmstiesas procesa pabeigšanas veidi

13. tabula

KL 130. p. 2. d.	2017	2018	2019	2020	2021	2022 (9 mēneši)
Uzsāktie kriminālprocesi	588	544	476	411	323	270
Lēmumi par kriminālprocesa izbeigšanu, pamatojoties uz KPL 377. p. 8. un 9. pkt., t. sk.	63	50	21	29	29	10
pieņemti izmeklēšanas iestādē	62	50	20	28	29	10
pieņemti prokuratūrā	1	0	1	1	0	0
Lēmumi par kriminālprocesa izbeigšanu, pamatojoties uz KPL 392. p. 2. ¹ d.	0	0	0	1	0	0
Lēmumi par kriminālprocesa izbeigšanu, pamatojoties uz KPL 379. p. 1. d. 1., 3., 4. un 5. pkt.	3	2	3	1	3	1
pieņemti izmeklēšanas iestādē	2	2	3	1	2	0
pieņemti prokuratūrā	1	0	0	0	1	1

Papildus atzīmējams, ka gandrīz visi lēmumi par kriminālprocesa izbeigšanu uz KPL 377. p. 8. un 9. pkt. pamata tiek pieņemti izmeklēšanās iestādē, savukārt uz KPL 379. p. 1. d. pamata lēmumi par kriminālprocesa izbeigšanu šajos gadījumos gandrīz vispār netiek pieņemti (skat. 13. tabulu).

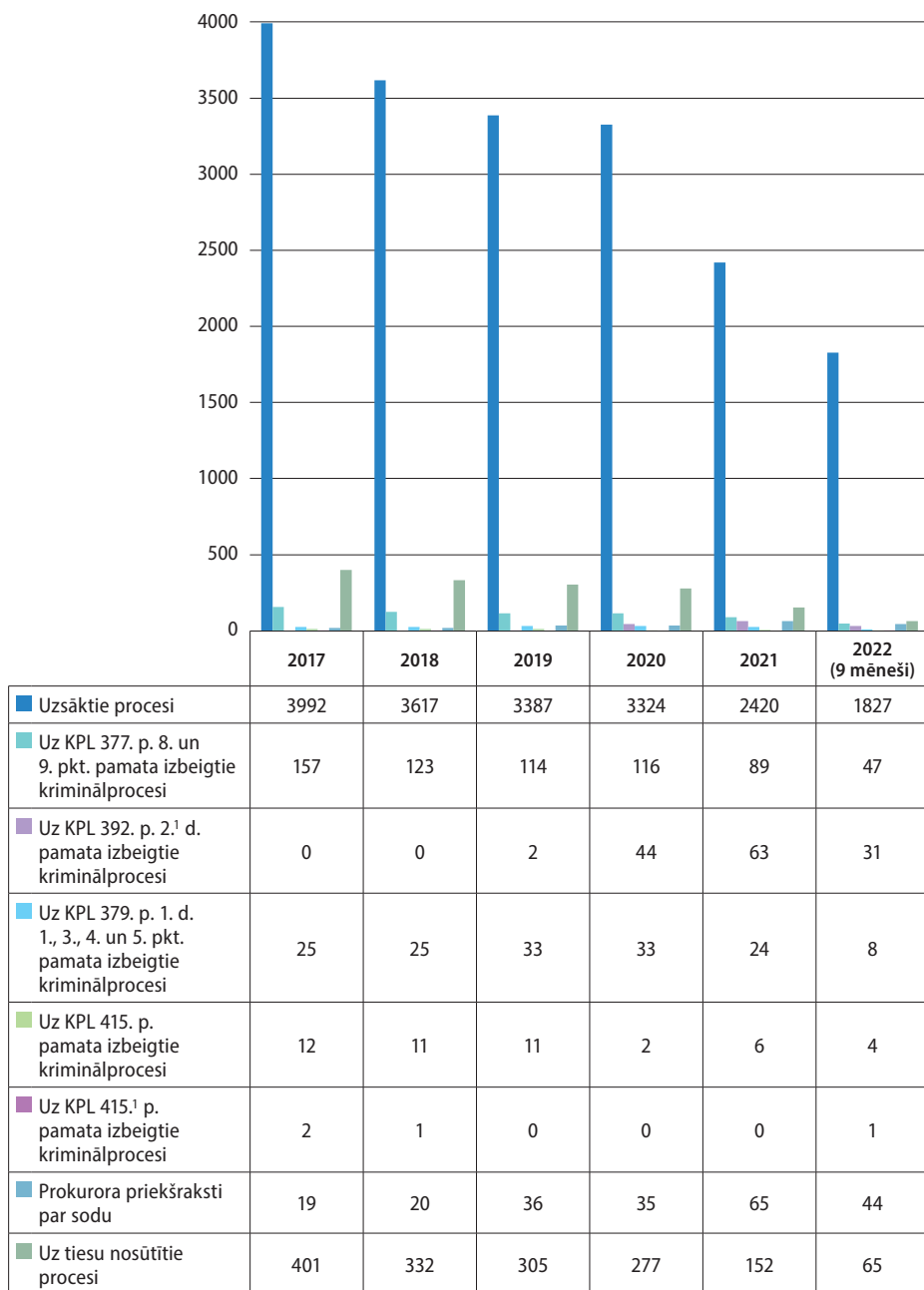
Statistiskie dati ļauj atzīt, ka būtiski, lai arī mazāk nekā par KL 180. p. nodarījumiem, samazinājies tiesai nodoto krimināllietu skaits par KL 130. p. 2. d. paredzētā nodarījuma izdarīšanu – procentuālais kritums 2017.–2021. gadā ir apmēram 59%; uzsāktu kriminālprocesu skaita kritums šajā laika periodā ir apmēram 46%. Tātad arī krimināllietu par KL 130. p. 2. d. paredzētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanu nonākšanu tiesā varētu būt būtiski ietekmējis ne tikai reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaita kritums, bet arī citi faktori. Atšķirībā no kriminālprocesi par KL 180. p. paredzēto nodarījumu, šajā gadījumā prokurora priekšrakstu par sodu skaits attiecībā pret kriminālprocesi, kuri nodoti tiesai, lai arī palielinās, tomēr ne tik ievērojami. Arī citi ārpusstiesas pieņemtie tabulā atspoguļotie lēmumi nav būtiski skaitliski pieauguši, līdz ar to var secināt, ka uz tiesu nodoto lietu skaitu nav samazinājuši lietderības apsvērumi, bet kādi citi apstākļi (neatklātie gadījumi, procesu izbeigšana sakarā ar kriminālprocesa nepieļaujošiem citiem apstākļiem, izņemot KPL 377. p. 8. un 9. pkt.).

Atšķirībā no kriminālprocesi par KL 180. p. paredzēto nodarījumu kriminālprocesi par KL 130. p. 2. d. paredzēto nodarījumu daudz biežāk tiek izbeigti uz KPL 377. p. 8. un 9. pkt. pamata. 2021. gadā procentuālā attiecība lēmumiem par kriminālprocesa izbeigšanu uz KPL 377. p. 8. un 9. pkt. pamata pret tajā gadā uzsāktiem kriminālprocesi kriminālprocesos par KL 180. pantā paredzēto nodarījumu bija nepilni 3%, kriminālprocesos par KL 130. p. 2. d. paredzēto nodarījumu – 9%.

Savukārt kriminālprocesa izbeigšana uz 379. p. 1. d. pamata, kā arī nosacīti izbeidzot kriminālprocesus uz KPL 415. un 415.¹ p. pamata kriminālprocesos par KL 130. p. 2. d. paredzēto nodarījumu, vispār nav raksturīga.

Iespējas, ko paredz KPL 392. p. 2.¹ daļa, arī kriminālprocesos par KL 130. p. 2. d. paredzēto nodarījumu, vispār nav izmantotas.

- Par kriminālprocesi, kuri uzsākti par KL 185. p. 1. d. paredzēto noziedzīgo nodarījumu, ilustratīvu priekšstatu sniedz 13. attēls.

13. attēls. Kriminālprocesa par KL 185. p. 1. d. paredzētu noziedzīgu nodarījumu pirmstiesas procesa pabeigšanas veidi

14. tabula

KL 185. p. 1. d.	2017	2018	2019	2020	2021	2022 (9 mēneši)
Uzsāktie kriminālprocesi	3992	3617	3387	3324	2420	1827
Lēmumi par kriminālprocesa izbeigšanu, pamatojoties uz KPL 377. p. 8. un 9. pkt., t. sk.	157	123	114	116	89	47
pieņemti izmeklēšanas iestādē	156	121	112	115	89	47
pieņemti prokuratūrā	1	2	2	1	0	0
Lēmumi par kriminālprocesa izbeigšanu, pamatojoties uz KPL 392. p. 2. ¹ d.	0	0	2	44	63	31
Lēmumi par kriminālprocesa izbeigšanu, pamatojoties uz KPL 379. p. 1. d. 1., 3., 4. un 5. pkt.	24	25	33	33	24	8
pieņemti izmeklēšanas iestādē	18	23	28	30	22	6
pieņemti prokuratūrā	6	2	5	3	2	2

Papildus atzīmējams, ka gandrīz visi lēmumi par kriminālprocesa izbeigšanu uz KPL 377. p. 8. un 9. pkt. pamata tiek pieņemti izmeklēšanas iestādē, savukārt uz KPL 379. p. 1. d. pamata lēmumi par kriminālprocesa izbeigšanu šajos gadījumos gandrīz vispār netiek pieņemti (skat. 14. tabulu).

Statistikas dati ļauj atzīt, ka kriminālprocesos par KL 185. p. 1. d. paredzēto nodarījumu situācija ir līdzīgāka ar kriminālprocesiem par KL 180. p. paredzēto nodarījumu nekā par KL 130. p. 2. d. paredzēto nodarījumu. Pat lielākā apmērā nekā par KL 180. p. nodarījumiem samazinājies tiesai nodoto krimināllietu skaits – procentuālais kritums 2017.–2021. gadā ir apmēram 84%; uzsākto kriminālprocesa skaita kritums šajā laika periodā ir apmēram 55%. Tātad uzskatāmi redzams, ka krimināllietu par KL 185. p. 1. d. paredzētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanu nonākšanu tiesā varētu būt būtiski ietekmējis ne tikai reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaita kritums, bet arī citi faktori. Šajā gadījumā prokurora priekšrakstu par sodu skaits attiecībā pret kriminālprocesiem, kuri nodoti tiesai, ievērojami palielinās – 2017. gadā uz tiesu tika nodots astoņas reizes vairāk kriminālprocesi, nekā pabeigti ar prokurora priekšrakstu par sodu, 2021. gadā uz tiesu nodots tikai trīs reizes vairāk procesu, nekā pabeigti ar prokurora priekšrakstu par sodu. 2022. gadā prokurora priekšrakstu par sodu piemērošanas īpatsvars prognozējami vēl palielināsies. Citi ārpustiesas pieņemtie tabulā atspoguļotie lēmumi nav būtiski skaitliski pieauguši. Tādējādi secināms, ka tiesas noslodzes samazinājumu varētu būt ietekmējusi prokurora priekšrakstu par sodu piemērošanas palielināšana, nevis lietderības apsvērumi vai kādi citi apstākļi (neatklātie gadījumi, procesu izbeigšana sakarā ar kriminālprocesa nepieļaujošiem citiem apstākļiem, izņemot KPL 377. p. 8. un 9. pkt.).

Līdzīgi kā kriminālprocesos par KL 130. p. 2. d. paredzēto nodarījumu, bet atšķirīgi no kriminālprocesiem par KL 180. p. paredzēto nodarījumu kriminālprocesi par KL 185. p. 1. d. paredzēto nodarījumu salīdzinoši bieži tiek izbeigti uz KPL 377. p. 8. un 9. pkt. pamata, rādītājam svārstoties apmēram no 5 līdz 10 procentiem.

Kriminālprocesu izbeigšana uz 379. p. 1. d. pamata, kā arī nosacīti izbeidzot kriminālprocesus uz KPL 415. un 415.¹ p. pamata kriminālprocesos par KL 185. p. 1. d. paredzēto nodarījumu, ir izmantota retāk nekā kriminālprocesos par KL 180. p. paredzēto noziedzīgo nodarījumu, bet biežāk nekā par KL 130. p. 2. d. paredzēto nodarījumu.

Iespējas, ko paredz KPL 392. p. 2.¹ d., arī kriminālprocesos par KL 185. p. 1. d. paredzēto nodarījumu, vispār nav izmantotas.

- Kriminālprocesi par KL 200. p. 1. d. apskatāmajā laika periodā uzsākti ļoti maz – 2017. gadā – 6; 2018. gadā – 2; 2019. gadā – 5; 2020. gadā – 4; 2021. gadā – 3; 2022. gadā – viens. Šajos procesos maz pieņemti pētījumā analizējamie lēmumi, izņemot vienu lēmumu 2019. gadā par kriminālprocesa izbeigšanu, pamatojoties uz KPL 415. p., un divus lēmumus par krimināllietas nodošanu tiesai un vienu lēmumu 2022. gadā par kriminālprocesa izbeigšanu, pamatojoties uz KPL 415. pantu.
- Arī kriminālprocesi par KL 131. pantā paredzētajiem nodarījumiem uzsākti maz, un tajos pamatā pieņemti lēmumi par kriminālprocesa izbeigšanu uz KPL 377. p. 8. un 9. pkt. pamata (vidēji 5% gadījumu) un lēmumi par nodošanu tiesai, kuriem arī procentuāli ir tendence samazināties. Prokurora priekšrakstu pieņemšana nav izplatīta – tie pieņemti pa vienam gadā. Līdz ar to šā veida kriminālprocesiem pētāmā jautājuma kontekstā saskatāmas zināmas līdzības ar KL 130. p. 2. d. paredzētajiem nodarījumiem.

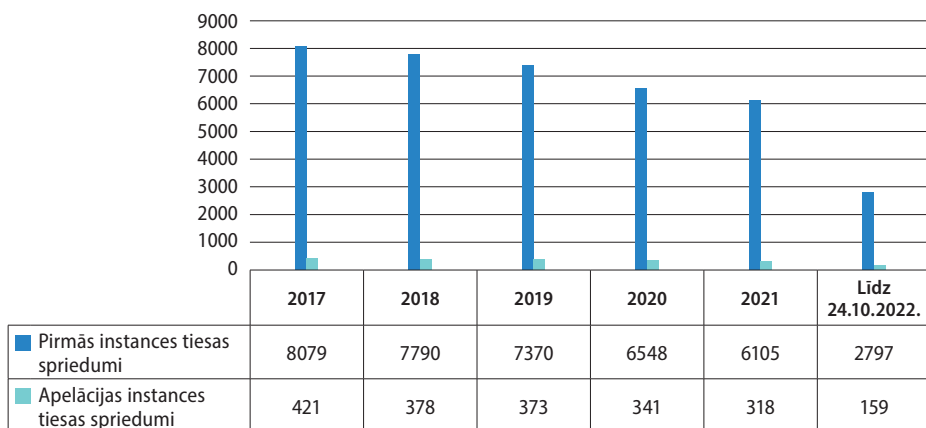
4.1.4. Kriminālprocesa lietderīguma elementu ietekme uz krimināllietu iztiesāšanu

Lai gūtu priekšstatu par Latvijas tiesu praksi, tika iegūta statistiskā informācija no Tiesu administrācijas. Tika lūgts sniegt informāciju par kopējo spriedumu skaitu Latvijas tiesās un informāciju par kriminālprocesu konkrētās apsūdzībās pabeigšanas veidiem. Diemžēl Tiesu administrācija nespēja sniegt konkrētāku informāciju par spriedumu veidiem un lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanas pamatiem, tāpēc apskatā iekļauta vispārīga no Tiesu administrācijas saņemto statistisko datu analīze, kas gan arī var sniegt pietiekamu ilustratīvu ieskatu.⁷

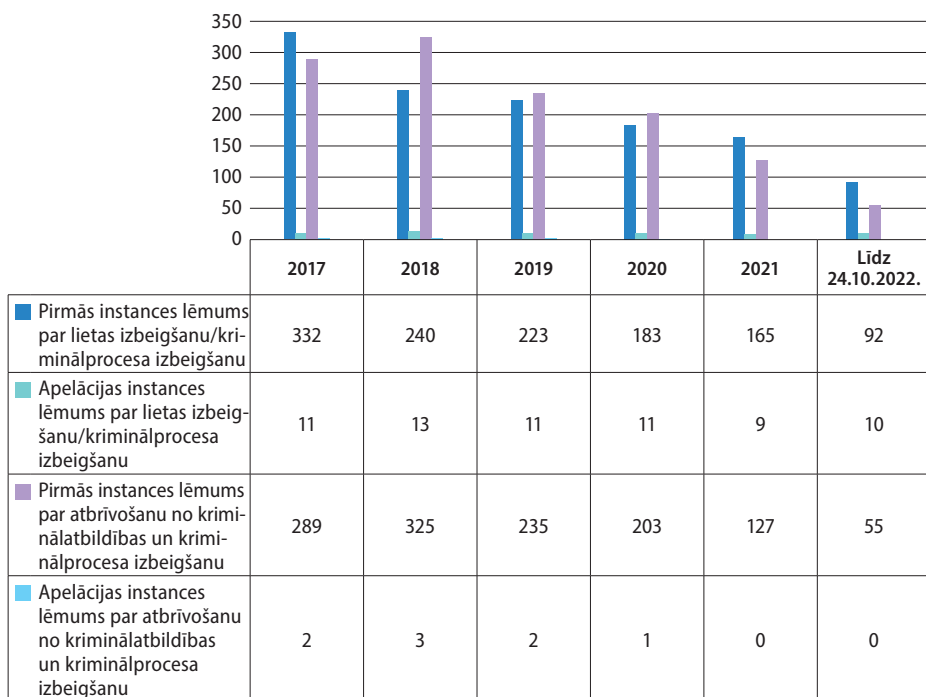
- Tiesās pieņemto spriedumu skaitam pirmajā instancē ir uzskatāma tendence pastāvīgi sarukt (skat. 14. attēlu).

Šī tendence ir pastāvīga un, domājams, nemainīsies, bet prognozējami pat pastiprināsies arī 2022. gadā.

⁷ Ilustratīvais ieskaats gan ir vērtējams tikai kā vispārīgs, jo joprojām ir redzama problemātika Tiesu administrācijas uzskaites sistēmu funkcionēšanā. Būtiski svarīga informācija nemaz netiek ievākta (piemēram, kriminālprocesa izbeigšanas pamati, spriedumu veidi u. c.), turklāt dati datu ievades nekonsekvenču vai citu objektīvu/subjektīvu iemeslu dēļ ir visai neprecīzi, ko uzmanīgāks vērotājs pamanīs, salīdzinot kaut vai izskatīto lietu skaitu ar spriedumu un lēmumu kopsummām. Tomēr, neraugoties uz datu neprecizitāti, tie šajā pētījumā var būt noderīgi, lai raksturotu kopējās tendences.

14. attēls. Tiesas spriedumu skaits pirmās un apelācijas instances tiesā

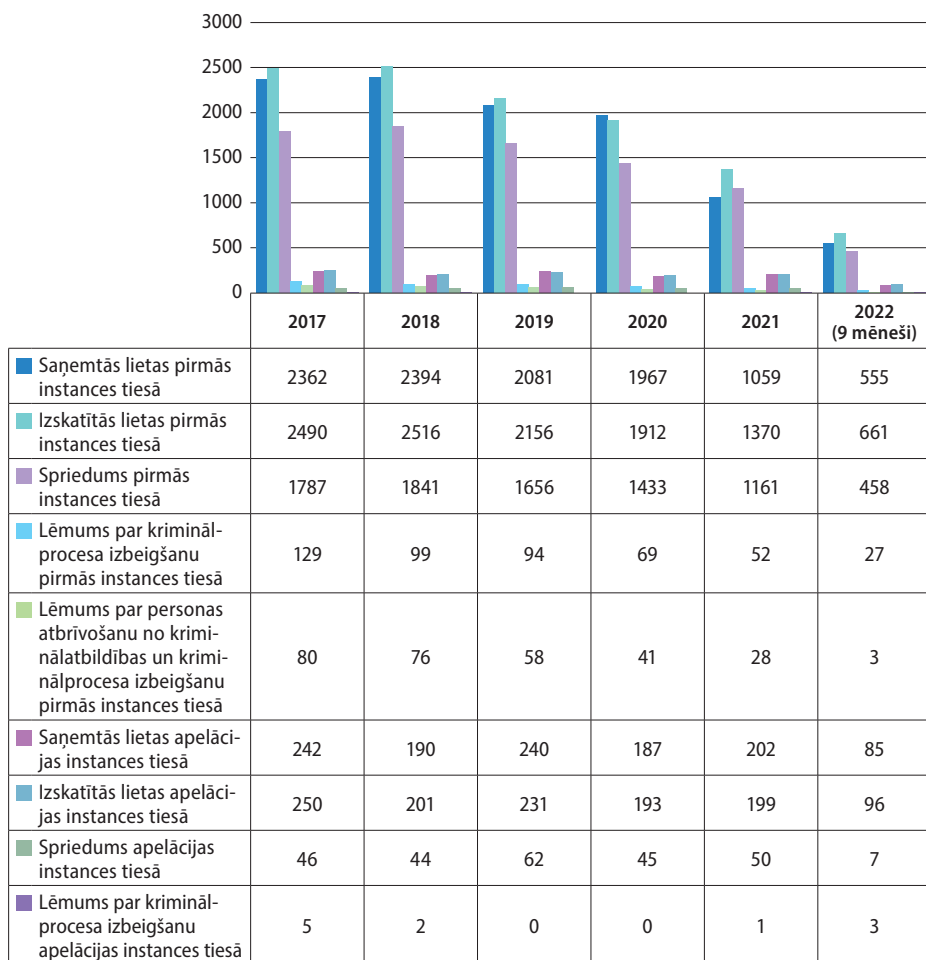
15. attēls. Lēmumu par tiesvedības izbeigšanu skaits pirmās un apelācijas instances tiesā

- Tas pats attiecināms arī uz lēmumu par tiesvedības izbeigšanu skaitu (skat. 15. attēlu).

Arī šajā gadījumā redzama pastāvīga sarukuma tendence. Tomēr atzīstams, ka atbrīvošanas no kriminālatbildības gadījumi iztiesāšanas laikā nav nemaz tik reti sastopami.

Lai gūtu priekšstatu par vairāku konkrētu apsūdzību virzību Latvijas tiesās, Tiesu administrācijai tika lūgts sniegt informāciju par krimināllietu par KL 130. p. 2., 131. p., 180. p., 185. p. 1. d. un 200. pantā paredzētajiem nodarījumiem iztiesāšanas rezultātiem. Statistikas dati⁸ tiks analizēti attiecībā uz konkrētas apsūdzības krimināllietām, ievērojot tādu pašu secību kā iepriekš.

- Situācija ar krimināllietām par KL 180. p. paredzētā nodarījuma izdarīšanu atspoguļota 16. attēlā.

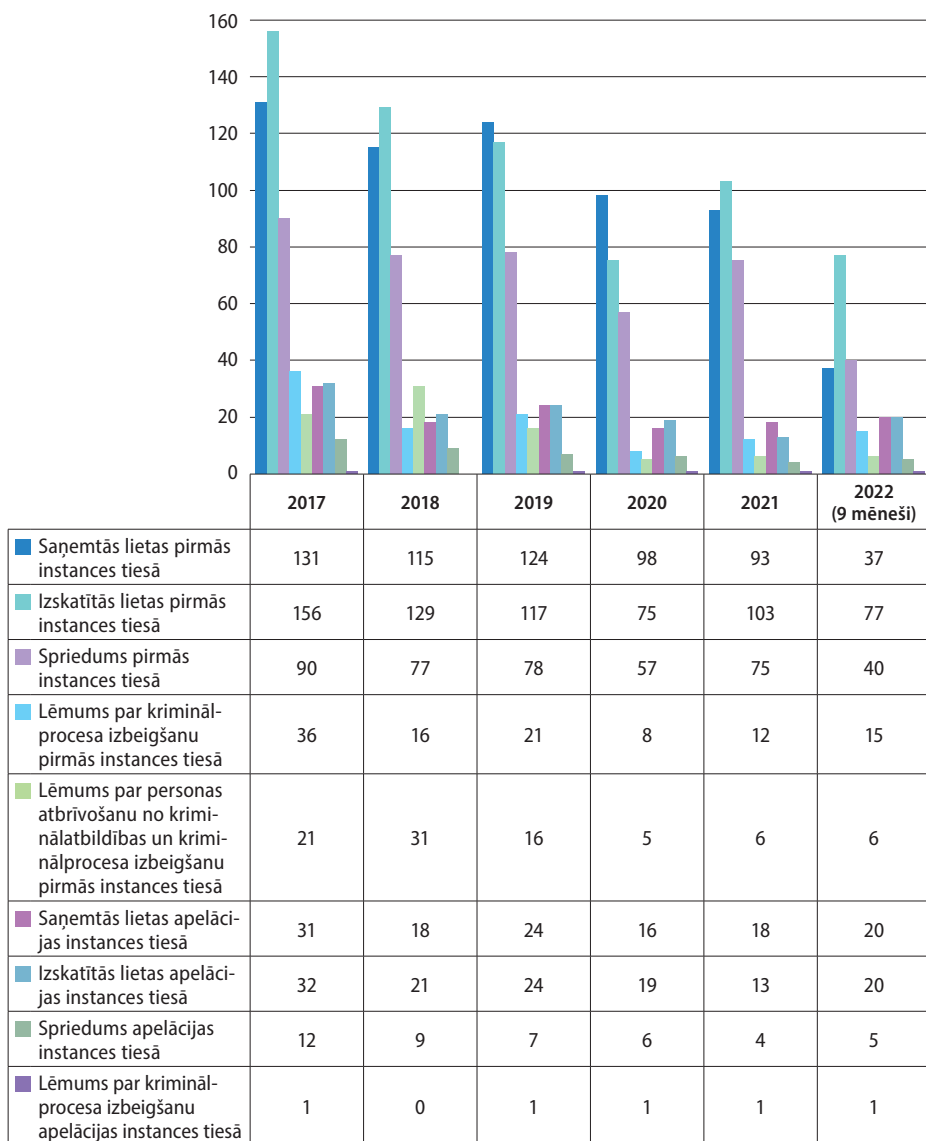

16. attēls. Krimināllietu par KL 180. p. paredzētu noziedzīgu nodarījumu izskatīšana pirmās instances tiesā

⁸ Šajā gadījumā Tiesu administrācija sniegusi datus par konkrētajā gadā saņemtajām lietām izskatīšanai un pieņemtajiem lēmumiem, nevis šajā konkrētajā gadā pieņemtajiem nolēmumiem. Tas izskaidro datu atšķirību par, piemēram, uz tiesu nosūtītajām lietām (kritērijs – cik no tajā gadā uzsāktajiem procesiem) un tajās saņemtajām lietām (kritērijs – cik lietu vispār saņemts tiesā neatkarīgi no tā, kad attiecīgie kriminālprocesi uzsākti).

Gan saņemto, gan izskatīto krimināllietu par KL 180. p. paredzēto nodarījumu skaits ar katru gadu sarūk, izrietoši – arī dažādu tajos pieņemto nolēmumu apjoms skaitliskajā izteiksmē. Pētījumam īpaši aktuālās atbrīvošanas no kriminālatbildības kontekstā var norādīt: lai arī ne sistēmiski nozīmīgs, tomēr šāds lietas risināšanas modelis ir piemērots, pamatā gan pirmās instances tiesā.

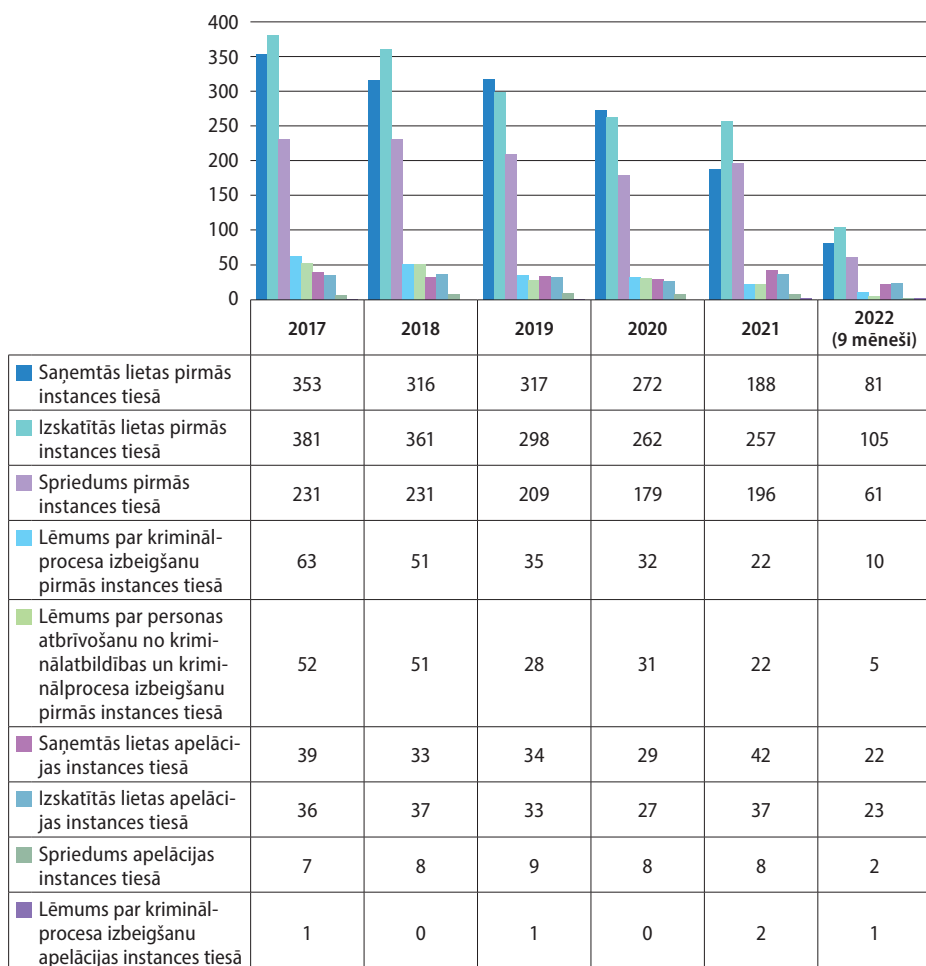
- Dati par krimināllietu par KL 130. p. 2. d. paredzēto nodarījumu izskatīšanu tiesā atspoguļoti 17. attēlā.

17. attēls. Krimināllietu par KL 130. p. 2. d. paredzētu noziedzīgu nodarījumu izskatīšana pirmās instances tiesā

Arī šajā gadījumā gan saņemto, gan izskatīto krimināllietu par KL 130. p. 2. d. paredzēto nodarījumu skaits ar katru gadu sarūk, izrietoši – arī dažādu tajos pieņemto nolēmumu apjoms skaitliskā izteiksmē. Atbrīvošanas no kriminālatbildības kontekstā var norādīt, ka šāds lietas risināšanas modelis ir piemērots pamatā pirmās instances tiesā. Šajā gadījumā tam ir arī sistēmiski lielāka nozīme, tāpat kā izbeigto kriminālprocešu (kur, prezumējumi, viens no pamatiem varētu būt izlīgums) gadījumā. Šī atziņa faktiski sakrīt ar pirmstiesas procesa statistiskas datiem, ka atbrīvošana no kriminālatbildības un kriminālprocesa izbeigšana uz KPL 377. p. 9. un 8. pkt. šā veida noziedzīgā nodarījumā ir vairāk izplatīta nekā mantiskajos nodarījumos.

- Dati par krimināllietu par KL 185. p. 1. d. paredzēto nodarījumu izskatīšanu tiesā atspoguļoti 18. attēlā.

18. attēls. Krimināllietu par KL 185. p. 1. d. paredzētu noziedzīgu nodarījumu izskatīšana pirmās instances tiesā

Arī šajā gadījumā gan saņemto, gan izskatīto krimināllietu par KL 185. p. 1. d. paredzēto nodarījumu skaits ar katru gadu sarūk, izrietoši – arī dažādu tajos pieņemto nolēmumu apjoms skaitliskā izteiksmē. Atbrīvošanas no kriminālatbildības kontekstā var norādīt, ka šāds lietas risināšanas modelis ir piemērots pamatā gan pirmās instances tiesā. Līdzīgi kā ar KL 130. p. 2. d. tam ir sistēmiski salīdzinoši liela nozīme, tāpat kā izbeigto kriminālprocesu (kur, prezumējumi, viens no pamatiem varētu būt izlīgums) gadījumā. Šī atziņa faktiski sakrīt ar pirmstiesas procesa statistiskās datiem, ka atbrīvošana no kriminālatbildības un kriminālprocesa izbeigšana uz KPL 377. p. 9. un 8. pkt. pamata šā veida noziedzīgā nodarījumā ir vairāk izplatīta nekā KL 180. p. paredzēto nodarījumu gadījumā.

- Attiecībā uz krimināllietām par KL 131. pantā un 200. p. 1. daļā paredzēto nodarījumu izdarīšanu līdzīgi kā attiecībā uz pirmstiesas stadiju iegūtos datus attēlos ilustrēt nav lietderīgi, jo tiesās saņemto un izskatīto lietu skaits ir neliels.

Attiecībā uz KL 200. p. 1. d. visā apskata periodā tiesās saņemtas tikai 4 lietas (3 – pirmās instances tiesā, 1 – apelācijas instances tiesā), no tām 3 izskatītas.

Attiecībā uz KL 131. p. 2017. gadā abu instanču tiesās saņemtas 16 lietas; 2018. gadā – 16; 2019. gadā – 12; 2020. gadā – 9; 2021. gadā – 8; 2022. gadā – 6 lietas. 2017. gadā abu instanču tiesās izskatītas 22 lietas; 2018. gadā – 19; 2019. gadā – 10; 2020. un 2021. gadā – pa 12; 2022. gadā – 8 lietas. Redzams, ka šo kategoriju lietu skaits tiesās faktiski nav krities, kas lielā mērā varētu būt izskaidrojams ar to, ka šīs kategorijas lietās faktiski netiek izmantotas pirmstiesas risinājuma formas. Tai pašā laikā šajās lietās salīdzinoši plaši izmantota krimināllietu izbeigšana iztiesāšanas laikā.

4.2. Kriminālprocesa lietderīguma elementi Latvijas tiesību piemērošanas praksē. Izmeklētāju, prokuroru, tiesnešu un advokātu aptauja

Aptauja tika veikta 2022. gada oktobrī, izmantojot *Google* aptauju rīku. Aptaujāti tika izmeklētāji, prokurori, advokāti un tiesneši. Turpmāk tiks analizētas sniegtās atbildes uz aptaujas jautājumiem, gan skatot tās kopumā, gan atsevišķas profesionālās nodarbinātības jomas griezumā.

Aptauja tika sadalīta vairākās daļās:

- informācija par respondentu;
- kriminālprocesi par maznozīmīgiem noziedzīgiem nodarījumiem;
- personas, kurai ar noziedzīgu nodarījumu nodarīts kaitējums, ietekme uz kriminālprocesa esamību;
- personas atbrīvošana no kriminālatbildības;
- kriminālprocesi, kuros nav noskaidrota iespējamā noziedzīgu nodarījumu izdarījusī persona, izbeigšana;
- vispārīgi par kriminālprocesa obligātumu un lietderīguma elementiem tajā.

4.2.1. Vispārīgā informācija par respondentiem

Kopumā anketu aizpildīja 239 personas, no tiem 91 prokurors, 60 advokāti, 60 izmeklētāji un 28 tiesneši.

No anketu aizpildījušiem prokuroriem vairāk nekā 64% bija rajonu pilsētu prokuratūras prokurori, gandrīz 29% tiesas apgabala prokuratūras prokurori un nepilni 8% ģenerālprokuratūras prokurori. Vairāk nekā 50% anketu aizpildījušo prokuroru darba stāžs ilgāks nekā 10 gadi, 18,7% – no 6 līdz 10 gadiem, gandrīz 21% – no viena gada līdz 5 gadiem, mazāk nekā viens gads – tikai nedaudz vairāk nekā 7 procenti.

No anketu aizpildījušiem izmeklētājiem gandrīz 89% pārstāv Valsts policiju. Aptaujā vēl piedalījās Korupcijas un novēršanas apkarosanas biroja izmeklētāji, diemžēl citu izmeklēšanas iestāžu izmeklētāji atsaucību neizrādīja. No aptaujātajiem izmeklētājiem vairāk nekā 50% ir vairāk nekā 10 gadu darba stāžs, 20% – 6–10 gadi, vairāk nekā 23% – 15 gadi, neievērojamam respondentu skaitam darba stāžs ir mazāks nekā viens gads.

No aptaujātajiem advokātiem gandrīz 92% ir zvērināti advokāti, pārējie – zvērinātu advokātu palīgi. Gandrīz 87% darba stāžs ir vairāk nekā 10 gadi, nevienam nav mazāks kā viens gads, pārējiem darba stāžs ir robežās no viena līdz 10 gadiem.

No aptaujātajiem tiesnešiem 17 pārstāv pirmās instances tiesu, 7 – apelācijas instances tiesu, 4 – augstāko tiesu. Vairāk nekā 70% darba stāžs ir vairāk nekā 10 gadu, vairāk nekā 13% – vai nu no 6 līdz 10 gadiem, vai no 1 līdz 5 gadiem, pārējiem respondentiem darba stāžs ir mazāks nekā viens gads.

4.2.2. Respondentu atbilžu par maznozīmīgiem noziedzīgiem nodarījumiem apskats

Šajā anketas daļā uzdotos jautājums var sadalīt vairākos blokos: 1) maznozīmīga noziedzīga nodarījuma izpratne; 2) atteikšanās uzsākt kriminālprocesu par maznozīmīgu noziedzīgu nodarījumu; 3) kriminālprocesu par maznozīmīgiem noziedzīgiem nodarījumiem izbeigšana; 4) krimināllietu par maznozīmīgiem noziedzīgiem nodarījumiem nonākšana tiesā.

Maznozīmīga noziedzīga nodarījuma izpratne (likuma “Par krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 19.² panta 1. daļas vērtējums)

Šajā anketas daļā respondentiem tika uzdoti jautājumi saistībā ar likuma “Par krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 19.² panta 1. daļā iekļauto maznozīmīga noziedzīga nodarījuma izpratni.

Likums “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību”, 19.² pants

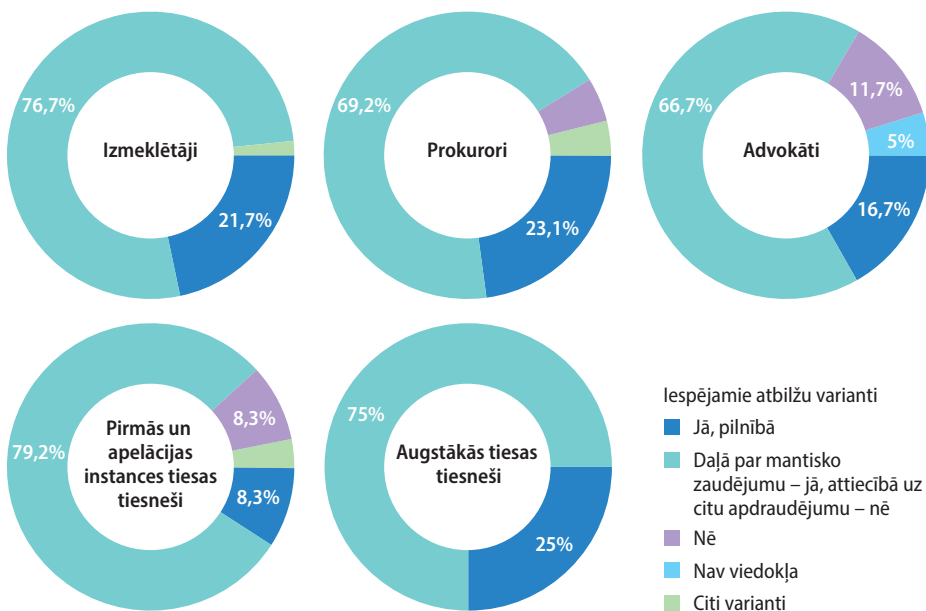
- (1) Maznozīmīgs noziedzīgs nodarījums ir nodarījums, kura rezultātā nodarīts mantisks zaudējums, kas noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī bijis mazāks par pusi no tai laikā Latvijas

Republikā noteiktās minimālās mēnešalgas vai kura radītais ar likumu aizsargāto interešu apdraudējums ir neliels.

(2) Par maznozīmīgu noziedzīgu nodarījumu ir atzīstams tāds Krimināllikuma 221.⁶ pantā paredzēts noziedzīgs nodarījums, kas izdarīts, nepārsniedzot šādu tabakas izstrādājumu daudzumu:

- 1) 20 cigaretes;
- 2) 10 cigarillas;
- 3) 5 cigārus;
- 4) 30 gramus smēķējamās, karsējamās, šņaucamās vai košļājamās tabakas vai tabakas lapu, tabakas izstrādājumu orālai lietošanai vai citu tabakas izstrādājumu.

Pirmais jautājums, kas tika uzdots respondentiem, bija – vai likuma “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 19.² panta 1. daļā iekļautā maznozīmīga noziedzīga nodarījuma izpratne ir pietiekami skaidra un saprotama? Saņemtās atbildes atspoguļotas 19. attēlā.

19. attēls. Respondentu atbildes uz jautājumu “Vai, Jūsaprāt, likuma “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 19.² panta 1. daļā iekļautā maznozīmīga noziedzīga nodarījuma izpratne ir pietiekami skaidra un saprotama?”

Apstiprinoši, proti, “jā, pilnībā”, atbildēja nedaudz mazāk nekā 22% izmeklētāju, nedaudz vairāk nekā 23% prokuroru, nedaudz mazāk nekā 17% advokātu, apmēram 8% pirmās un apelācijas instances tiesas tiesnešu un 3 no 4 Augstākās

tiesas tiesnešiem. Tādējādi to, kuri atzīst, ka šī norma ir pilnībā skaidra, nav pat trešdaļa ne no kopēja aptaujāto skaita, ne no kādas profesionālās nodarbinātības grupas atsevišķi. Atbildi, ka maznozīmīgā noziedzīgā nodarījuma izpratne daļā par mantisko zaudējumu ir saprotama, bet attiecībā uz citu apdraudējumu – nav, sniedz absolūts vairākums respondentu – gandrīz 77% izmeklētāju, gandrīz 70% prokuroru, gandrīz 67% advokātu, gandrīz 80% pirmās un apelācijas instances tiesas tiesnešu; šādi ir atbildējuši 3 no 4 Augstākās tiesas tiesnešiem. Starp prokuroriem, advokātiem un pirmās instances un apelācijas instances tiesas tiesnešiem ir arī tādi, kuri atbildēja, ka šī norma nav saprotama. Tādējādi var secināt, ka absolūtais vairākums praktisko darbinieku norāda, ka šī norma nav tāda, kas būtu pilnībā saprotama un attiecīgi arī efektīvi piemērojama.

Lūgti sniegt skaidrojumu, ko viņi paši saprot ar jēdzienu “maznozīmīgs noziedzīgs nodarījums”, respondenti pauž dažādas pārdomas. Ļoti daudzi atbildējuši, ka to var izvērtēt tikai konkrētas lietas skatījumā. Ir atbildes, kurā respondents skaidrojis, kā pats saprot šo jēdzienu, ir atbildes, kurā norādīta problemātika.

Dažas spilgtākās atbildes uz jautājumu – *Ko Jūs saprotat ar jēdzienu “neliels ar likumu aizsargāto interešu apdraudējums”?*

- Izmeklētāju atbildes:
 - *Kriminālprocesa uzsākšanai nav obligāts cietušā pieteikums, bet pats cietušais nevēlas kriminālprocesa uzsākšanu.*
 - *Piemēram, KL 143. panta pirmā daļa, persona, kas agrāk nav sodīta, ir pārkāpusi dzīvokļa neaizskaramību, bet nekāds zaudējums nav nodarīts, un dzīvoklī dzīvojoša persona norāda, ka viņam nav pretenziju.*
 - *Piemēram, gadījumā, kad kriminālprocesa uzsākšana ir obligāta (nav kāds no KPL 7. pantā noteiktajiem gadījumiem), tomēr pati cietusī persona to nevēlas.*
 - *Piemēram, KL 168.¹ panta gadījumā spēkā ir tiesas nolēmums par pagaidu aizsardzību pret vardarbību, tomēr persona, kurai par labu ir minētais tiesas nolēmums, vēlas vērsties tiesā, lai nolēmums tiktu atcelts, vai jau ir vērsusies tiesā, tomēr tas vēl nav atcelts.*
 - *Piemēram, vienas/dažu patronu glabāšana (sevišķi, ja persona nav ieroča īpašnieks un nav iespējas tās izmantot).*
 - *Viltotu 2 EUR monētas izmantošana veikalā, personai par to nezinot – viltoto monētu uzskaita un nodod ekspertiem, bet neuzsāk atsevišķu kriminālprocesu. Citos gadījumos, vērtējot cietušās puses subjektīvo attieksmi pret notikušo (nevēlas kriminālprocesa uzsākšanu, viņam personīgi ir maznozīmīgs vai vienkārši ziņo informācijai).*
 - *No šādiem terminiem KPL būtu vispār jāizvairās.*
 - *Man nav saprotams, ko Kriminālprocesa likuma izpratnē nozīmē “neliels apdraudējums”.*
 - *Šis vārdu salikums nav nekur izskaidrots, līdz ar to nepieņemu lēmumus, motivējot tos, ka ar noziedzīgo nodarījumu radīts neliels ar likumu aizsargāto interešu apdraudējums.*

- *Es pats esmu vērtējis nelielu interešu apdraudējumu lietā, kur tika sagatavots (viltots) un pēc tam izmantots dokumenta noraksts, tajā iekļaujot patiesībai atbilstošas ziņas, kuras nebija iekļautas dokumenta oriģinālā. Galīgais lēmums šajā lietā vēl nav pieņemts, bet es vēl domāju, vai šajā lietā nodarījuma kaitīgums sasniedz tādu līmeni, lai vispār runātu par noziedzīgu nodarījumu KL 6. p. izpratnē, vai tomēr kaitīgums sasniedz noziedzīga nodarījuma līmeni, bet tas ir maznozīmīgs.*
- **Prokuroru atbildes:**
 - *Manuprāt, šāds interešu apdraudējums ir vērtējams atsevišķi par katru noziedzīgu nodarījumu, universālu definīciju tam nevar dot.*
 - *Neliels ar likumu aizsargāto interešu apdraudējums, manuprāt, ir tad, ja personas intereses ir aizskartas nebūtiski, nenodarot personai ne materiālu, ne fizisku kaitējumu.*
 - *Šis interešu apdraudējums ildzis neilgu laika posmu, nav radījis paliekošas sekas; pati persona, kuras intereses aizskartas, to pati vērtē kā tai nenozīmīgu.*
 - *Uzskatu, ka tas ir vērtējams katrā atsevišķā situācijā.*
 - *Piemēram, četrpadsmitgadīgs jauniešs atrod bankas karti un veikalā norēķinās ar to, nopērkot košļenes, pēc tam vairs neturpina karti izmantot, bet atdod vecākiem. Smags noziegums, taču faktiski interešu apdraudējums manā ieskatā neliels.*
 - *Tāds, kas neapdraud visas sabiedrības intereses, bet kādu parastu ikdienas interesi.*
 - *Ar likumu aizsargāto interešu apdraudējuma acīmredzams nesamērīgums ar resursu, kas jāpatērē tā novēršanai.*
 - *Neliels apdraudējums ir tad, kad ar noziedzīgo nodarījumu radītais kaitējums nav tāds, lai būtu lietderīgi veikt kriminālprocesu.*
 - *Kopumā uzskatu, ka jēdziena “neliels” lietošana likumā neskaidra. Kas vienam skaitās “neliels”, citam skaitās “liels”, un otrādi, turklāt šādu relatīvu un subjektīvu jēdzienu lietošana lēmumu pieņemšanā var novest pie pārsūdzībām un pārmērīgas resursu ieguldīšanas, lai atrisinātu konkrēto jautājumu.*
 - *Tas atkarīgs no attiecīgā noziedzīgā nodarījuma kvalifikācijas, proti, apdraudētās intereses. Piemēram, attiecībā uz miesas bojājumu smagumu uzskatu, ka kriminālprocesos nav pamata atzīt kādu nodarījumu par maznozīmīgu, jo likumdevējs jau šādu gradāciju paredzējis, jo par maznozīmīgiem miesas bojājumiem ir paredzēts administratīvais sods.*
 - *Pati esmu uz šāda pamata izbeigusi kriminālprocesu, piemēram, par vienu nelikumīgi glabātu šaujamočā patronu. Ņemot vērā to, ka personai nebija šaujamoču, kā arī skaidrojumu par apstākļiem, kādos tās rīcībā nonāca šī patrona, uzskatīju, ka sabiedriskās kārtības un vispārējās drošības apdraudējums bijis neliels.*

- Advokātu atbildes:
 - *Diezgan plašs spektrs lietošanā, bet kritēriji nav pietiekami noteikti.*
 - *Gadījumi, kad aizskārums likumā aizsargātajam interesēm ir nebūtisks, proti, viegli novēršams un praksē robežojas ar tādām negatīvām emocijām kā aizvainojums vai pāridarījuma sajūta, nevis reāls un nopietns aizskārums.*
 - *Kaitējumu, kas nerada nekādas paliekošas sekas un kas mantiskā ziņā nepārsniedz 100 EUR. Formulējums neskaidrs, plaši tulkojams.*
 - *Tāds ar likumu aizsargāto interešu apdraudējums, kurš neatstāj būtiskas sekas uz cietušā mantisko stāvokli. Apdraudējumu samērošu ar tās personas interesēm, kuras intereses ir aizskartas. Visiem tas nekad nebūs vienāds. Daļā, kurā šīs saskaitāmās vai sveramās lietas ir konkrēti norādītas, ir saprotams, bet “kura radītais ar likumu aizsargāto interešu apdraudējums ir neliels” ir piemērojams konkrētajam gadījumam. Labi, ja cietušais arī domās, ka radītais apdraudējums ir neliels, bet ja ne...*
 - *Viss diemžēl vai par laimi atkarīgs no konkrētās dzīves situācijas. Man praksē bija gadījums ar marihuānu 1,03 g. Prokurore bija adekvāta, un vainīgo bija iespējams nosacīti atbrīvot no kriminālatbildības.*
 - *Iespējami 1000 dažādi traktējumi.*
 - *Ir nepieciešams likumdevēja skaidrojums, ļoti neveikls formulējums.*
 - *Iespējams, tas varētu būt tāds apdraudējums, kas, saprātīgi vērtējot, visticamāk, galarezultātā neizraisītu kaitīgas sekas – nenodarītu reālu kaitējumu interesēm. Iespējams, tas varētu būt nekonstitucionālo tiesību apdraudējums. (Kaut gan – 1 eiro zādzība apdraud Satversmē noteiktās pamattiesības uz īpašumu.)*
- Tiesnešu atbildes:
 - *Interešu apdraudējums bez sekām vai ar nelielām sekām (vērtējuma kritērijs). Ģenerālklausula, kas jāvērtē saprātīgi, ņemot vērā arī sabiedrības attieksmi pret šāda veida noziedzīgiem nodarījumiem.*
 - *Kārtējais nekorektais un neizmērāmais lielums, kas ir pretējs vispārīgajam principam, ka kriminālatbildībai jābūt skaidri noteiktai.*
 - *Vienam cietušajam 200 eiro nav nekas, citam tā ir mēneša pensija.*
 - *To var izvērtēt tikai konkrētā gadījumā.*
 - *Manuprāt, praksē reti tiek lietots šis termins. Gribētu uzsvērt, ka arī daļā par mantiskā zaudējuma terminu – 1/2 no minimālās mēnešalgas – ne vienmēr būtu atzīstams par maznozīmīgu nodarījumu. Vienā gadījumā, ja zādzības priekšmeta vērtība ir 249 EUR, nozagta dārļa pildspalva, tas varētu būt maznozīmīgs noziedzīgs nodarījums, bet, ja pensionāram, kura pensija ir 290 EUR, nozog 249 EUR, viņš paliek bez iztikas līdzekļiem; vai tas var būt maznozīmīgs noziedzīgs nodarījums?*
 - *Interešu apdraudējums – neliels vai būtisks – ir klupšanas akmens, un katrs procesa virzītājs mēģina ielikt saturu pēc savas izpratnes. Pieļauju, ka būtu jādefinē precīzāk apdraudējuma saturs.*

Vairākās atbildēs (pamatā izmeklētāju un prokuroru) jēdziens “neliels ar likumu aizsargāto interešu apdraudējums” tika attiecināts arī uz tādām situācijām, kad ir nodarīts mantiskais zaudējums vairāk nekā pusminimālās mēnešalgas apmērā. Šādas atbildes norāda uz visai interesantu speciālajā likumā ietvertās normas traktējumu. Proti – arī nodarījumus ar lielāku mantisko zaudējumu par pusi no minimālās mēnešalgas (pirmais likumā noteiktais maznozīmīga noziedzīga nodarījuma kritērijs) var novērtēt kā maznozīmīgus noziedzīgus nodarījumus, izmantojot otru definīcijā iekļauto pazīmi – ar likumu aizsargāto interešu neliels apdraudējums.

Kopumā, analizējot šīs atbildes, redzamas dažas kopējas tendences. Ļoti liela daļa respondentu nodarīto kaitējumu saista tikai ar konkrēto cietušo, un ir tikai daži respondenti, kuri uzsver, ka nodarījumu kaitējums ir jāvērtē arī sabiedrības interešu kontekstā. Cietušā viedokļa vadošā loma ļoti spilgti izpaužas tajās atbildēs, kurās neliels kaitējums tiek saistīts ar to, vai cietušajam pašam šķiet, ka kaitējums viņam ir vai nav nodarīts kādā apmērā, neatkarīgi no tā, kāda rakstura noziedzīgs nodarījums šis ir. Dažās atbildēs iezīmējās arī tas, ka nelielā kaitējuma instruments varētu tikt izmantots izteikti lietderīguma apsvērumiem, proti, samērojot resursus, kas nepieciešami noziedzīgā nodarījuma atklāšanai, ar nodarītā kaitējuma būtību. Neraugoties uz to, ka lielākā daļa respondentu norāda, ka maznozīmīga noziedzīga nodarījuma skaidrojums daļā par nelielu nodarītu kaitējumu nav pietiekami saprotams, brīdī, kad tiek sniegtas konkretizētas atbildes, liela daļa norāda, ka konkretizēšana normatīvajā aktā vai nu nav iespējama, vai pat nav nepieciešama.

Atbildes uz trešo jautājumu – *Kā Jūs vērtējat likuma “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 19.² panta 2. daļā iekļauto KL 221.⁶ p. paredzētā nodarījuma maznozīmīguma izpratni?* – jau iezīmē atšķirības dažādās profesionālās nodarbinātības grupās.

- 65% aptaujāto izmeklētāju šo normu vērtējuši pozitīvi kā precīzu un nepārprotamu; gandrīz 17% – ka tā ir pārāk konkrēta un neļauj izvērtēt katru atsevišķo situāciju; gandrīz 18,5% vispār nav viedokļa; pārējo atbildes kopējas tendences neuzrāda.
- 56% prokuroru šo normu vērtē pozitīvi – kā precīzu un nepārprotamu; gandrīz 26,5% – kā pārāk konkrētu, kas neļauj izvērtēt katru konkrētu atsevišķu situāciju; 11% nav viedokļa; pārējo atbildes kopējas tendences neuzrāda.
- Tikai 35% advokātu šo normu vērtē pozitīvi – kā precīzu un nepārprotamu; 40% tā šķiet pārāk konkrēta, kas neļauj izvērtēt konkrētu situāciju; gandrīz 12% nav viedokļa šajā jautājumā; pārējie katrs izsaka kādu atsevišķu savu viedokli.
- Gandrīz 46% tiesnešu normu vērtē pozitīvi – kā precīzu un nepārprotamu; nedaudz vairāk virs 29% – kā pārāk konkrētu, kas neļauj izvērtēt katru atsevišķu situāciju; 16,5% nav sava viedokļa. Diviem Augstākās tiesas tiesnešiem šķiet, ka šī norma ir precīza un pozitīvi vērtējama, diviem – ka norma ir pārāk konkrēta un neļauj vērtēt katru atsevišķo situāciju.

Tādējādi redzams, ka normas konkrētību visvairāk atzinuši izmeklētāji, kam seko prokurori un tiesneši, vismazāk tik lielas konkrētības atbalstītāju ir starp

advokātiem. Iezīmējas paradokss – lai arī ļoti daudz aptaujāto uzskatīja atvērto jēdzienu “neliels kaitējums” par nepietiekamu skaidru un konkretizējumu, tomēr brīdī, kad tiek lūgts vērtēt ļoti konkrētu normu, viņi neizrāda lielu apmierinātību ar šādu pieeju. Acīmredzot praktiskajiem darbiniekiem patīk jēdzieni, kas ir nepietiekami konkrēti, bet vienlaikus nepatīk arī ļoti liela konkretizācija, kas liedz visā pilnībā objektīvi izvērtēt individuālās situācijas.

Atteikšanās uzsākt kriminālprocesu par maznozīmīgu noziedzīgu nodarījumu (viedoklis par KPL 373. panta 2¹. daļas piemērošanu)

Izmeklētājiem, prokuroriem un advokātiem tika uzdoti jautājumi saistībā ar KPL 373. panta 2.¹ daļu.

KPL 373. pants. Atteikšanās uzsākt procesu

(2¹) Izmeklētājs ar prokurora piekrišanu vai prokurors var atteikties kriminālprocesa uzsākšanu, ja izdarīts maznozīmīgs noziedzīgs nodarījums.

Pirmais jautājums bija:

- izmeklētājiem – *cik bieži esat pieņēmis/-usi lēmumus par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu, pamatojoties uz KPL 373. panta 2.¹ daļu?*
- prokuroriem – *cik bieži ar Jūsu piekrišanu ir pieņemti lēmumi par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu, pamatojoties uz KPL 373. panta 2.¹ daļu?*
- advokātiem – *cik bieži savā praksē esat sastapies/-usies ar lēmumiem par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu, pamatojoties uz KPL 373. p. 2.¹ daļu?*

Izmeklētāju atbildes atklāja diezgan negaidītu ainu – vairāk nekā 53% nekad nav pieņēmuši šādus lēmumus; 15% – ļoti reti; vairāk nekā 26% – reti. Atbildi “ļoti bieži” nav norādījis neviens respondents, atbildi “bieži” – nenozīmīgs skaits respondentu. Nedaudz vairāk nekā 25% prokuroru ir šķīstis, ka šādu lēmumu pieņemšanai viņi ir piekrituši bieži; 22% – ka reti; vairāk nekā 12% – ka ļoti reti; gandrīz 20% – ka nekad. Pārējie prokurori sniedz dažādas individualizētas atbildes, kurās vairākkārt tiek norādīts, ka, piemēram, apgabala prokuratūras prokuroru ar šādiem jautājumiem nesastopas vispār. Vairāk nekā 43% advokātu ar šādiem gadījumiem nav sastapušies nekad; nedaudz vairāk nekā 23% – ļoti reti; nedaudz vairāk nekā 21% – reti; gandrīz 7% – bieži.

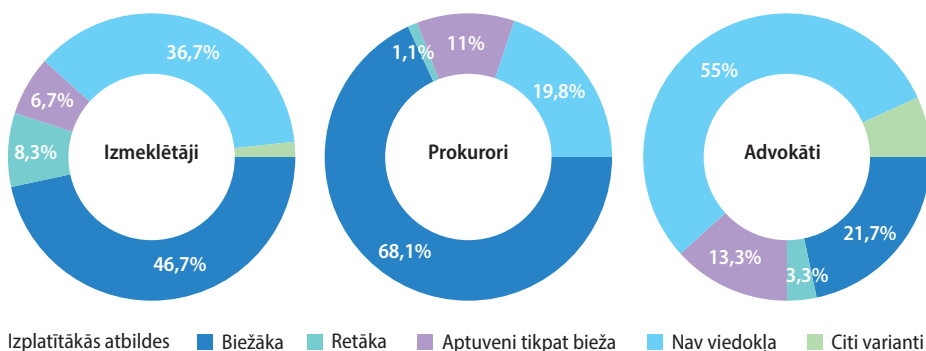
Vērtējot atbildes, redzams, ka iespēja neuzsākt procesu par maznozīmīgiem noziedzīgiem nodarījumiem kopumā tiek izmantota ļoti reti.

Atbildot uz otro jautājumu – *par kādiem noziedzīgiem nodarījumiem visbiežāk ir pieņemti lēmumi par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu, pamatojoties uz KPL 373. panta 2.¹ daļu* –, respondenti visbiežāk norāda neliela apmēra zādzības, krāpšanu un piesavināšanos, tas ir, KL 180. pantā paredzētos noziedzīgos nodarījumus, īpaši zādzības no veikaliem. Atsevišķās atbildēs norādīts arī KL 185. panta pirmajā daļā paredzētais nodarījums, KL 109. panta pirmajā vai otrajā daļā paredzētie nodarījumi, t. i., patvaļīga koku ciršana.

Atbildes uz trešo jautājumu, vai lēmumu par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu, pamatojoties uz KPL 373. panta 2.¹ daļu, pieņemšana pēdējos gados ir kļuvusi biežāka vai retāka, atspoguļotas 20. attēlā.

To, ka šī procesuālā iespēja pēdējos gados ir piemērota biežāk, atzīst 68% prokuroru. Tādu pašu viedokli ir pauduši nepilni 47% izmeklētāju un nepilni 22% advokātu. Atzīmējams gan, ka ļoti lielai daļai respondentu – 55% advokātu, vairāk nekā 36% izmeklētāju un gandrīz 20% prokuroru – par šo jautājumu nav viedokļa.

15. tabulā parādīts, kā respondenti atbildējuši uz anketas ceturto jautājumu, kas attur izmeklētājus no biežākas KPL 373. panta 2.¹ daļas piemērošanas. Respondentiem tika dota iespēja atzīmēt kādu no jau anketā iekļautajiem iemesliem vai arī norādīt pašiem savu.

20. attēls. Respondentu atbildes uz jautājumu “Jūsaprāt, lēmumu par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu, pamatojoties uz KPL 373. p. 2.¹ daļu, pieņemšana pēdējos gados ir kļuvusi biežāka vai retāka?”

15. tabula

Anketā norādītais iemesls	% no anketas iesniegušajiem izmeklētājiem	% no anketas iesniegušajiem prokuroriem	% no anketas iesniegušajiem advokātiem	% no visiem anketas iesniegušajiem
Maznozīmīga noziedzīga nodarījuma izpratnes neskaidrība	15	22	23,3	20,4
Iespējama personas, kurai ar noziedzīgu nodarījumu nodarīts kaitējums, neapmierinātība	35	30,8	31,7	32,2
Apziņa, kas tas nebūtu taisnīgi	13	17,6	6,7	13,3
Nepieciešamība saņemt prokurora piekrišanu, kas prasa papildu laiku un darbu	16,7	8,8	10	11,4
Nepieciešamība saņemt prokurora piekrišanu vienlaikus ar iespējamu uzskatu atšķirību ar uzraugošo prokuroru	40	19,8	20	25,6
Ja iespējams noziedzīga nodarījuma izdarītājs ir zināms, ir lielāka motivācija kriminālprocesu uzsākt un to ātri pabeigt (“pozitīvs pienesums statistikai”)	21,7	39,6	33,3	32,7
Nav viedokļa	15	12,1	15	13,7

Izanalizējot atbildes, redzams, ka nevienu iemeslu vairāk nekā puse respondentu nav uzskatījuši par tādu, kas attur piemērot KPL 373. panta 2.¹ daļu. Iespējams, pārsteidzoši, bet izmeklētāji visvairāk – 40% – ir norādījuši, ka faktors, kas attur, ir nepieciešamība saņemt prokurora piekrišanu vienlaikus ar uzskatu atšķirību ar uzraugošo prokuroru. Tai pašā laikā šis faktors nav bijis starp top 3 advokātiem un prokuroriem. Tas zināmā mērā norāda uz to, ka izmeklētāju sadarbība ar prokuroru, kā arī tas, kādas prasības prokurors izvirza katrai konkrētai procesuālai situācijai, joprojām varētu būt visai neskaidra.

Prokurori – gandrīz 40% – kā iemeslu, kas, iespējams, attur izmeklētājus no lēmuma par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu pieņemšanas, pamatojoties uz nodarījumu maznozīmīgumu, min situāciju – ja iespējamais noziedzīgā nodarījuma izdarītājs ir zināms, ir lielāka motivācija kriminālprocesu uzsākt un to ātri pabeigt (kas būtībā ir pozitīvais piesensums statistikai). Tāpat uzskata 33% advokātu un gandrīz 22% izmeklētāju.

Maznozīmīga noziedzīga nodarījuma izpratnes neskaidrību kā iemeslu, kas attur piemērot attiecīgo normu, ir minējuši 23,3% advokātu un 22% prokuroru. Abām šīm grupām tas ir viens no top 3 iemesliem, ko nevar teikt par izmeklētājiem. To kā iemeslu, kas attur piemērot KPL 373. panta 2.¹ daļu, min 15% izmeklētāju.

Kopumā var secināt, ka tiesību piemērotāju ieskatā būtiska ir cietušā pozīcija, kā arī diemžēl “pozitīvas statistikas” veidošanas aspekts. Tāpat liela loma ir maznozīmīga nodarījuma izpratnes neskaidrībai un izmeklētāju un prokuroru viedokļu nesakrītībai (galvenokārt izmeklētāju dēļ).

Kriminālprocesu par maznozīmīgiem noziedzīgajiem nodarījumiem izbeigšana (viedoklis par KPL 392. panta 2.¹ daļas piemērošanu)

Izmeklētājiem, prokuroriem un advokātiem tika uzdoti jautājumi saistībā ar KPL 392. panta 2.¹ daļu.

KPL 392. pants. Pirmstiesas kriminālprocesa un kriminālvajāšanas izbeigšana

(2¹) Izmeklētājs ar uzraugošā prokurora piekrišanu var izbeigt kriminālprocesu par maznozīmīgu noziedzīgu nodarījumu, ja nav izdevies noskaidrot to izdarījušo personu.

Pirmais jautājums bija:

- izmeklētājiem – *cik bieži esat pieņēmis/-usi lēmumus par kriminālprocesa izbeigšanu, pamatojoties uz KPL 392. panta 2.¹ daļu?*
- prokuroriem – *cik bieži ar Jūsu piekrišanu ir pieņemti lēmumi par kriminālprocesa izbeigšanu, pamatojoties uz KPL 392. panta 2.¹ daļu?*
- advokātiem – *cik bieži savā praksē esat sastapies/-usies ar lēmumiem par kriminālprocesa izbeigšanu, pamatojoties uz KPL 392. panta 2.¹ daļu?*

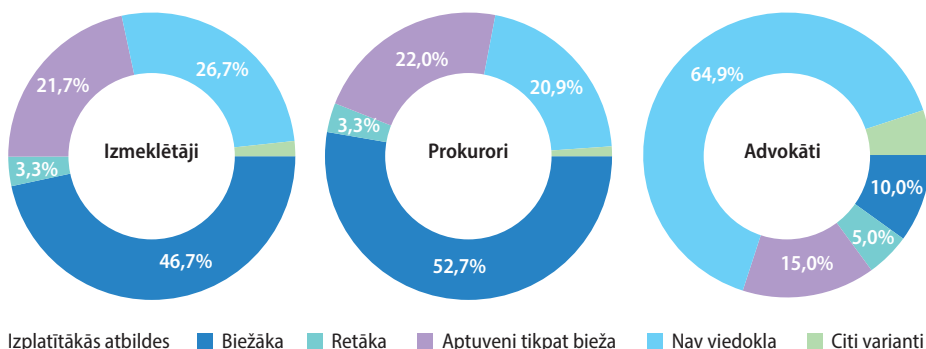
Vairāk nekā 36,7% izmeklētāju nekad nav pieņēmuši šādus lēmumus; 15% – ļoti reti; vairāk nekā 28,3% – reti. Atbildi “ļoti bieži” atzīmējuši 2 no 60 izmeklētājiem, atbildi “bieži” – 15% respondentu. 17,6% prokuroru ir šķitis, ka šādu lēmumu pieņemšanai viņi ir piekrituši bieži; 31,4% – ka reti; vairāk nekā 12% – ka ļoti reti; gandrīz 22% – ka nekad. Pārējie aptaujas anketas iesniegušie prokurori sniedz dažādas individualizētas atbildes, kurās vairākkārt tiek norādīts, ka, piemēram, apgabala prokuratūras prokurori ar šādiem jautājumiem nesastopas vispār. Vairāk nekā 36,7% advokātu ar šādiem gadījumiem nav sastapušies nekad; 25% – ļoti reti; 25% – reti; 10% – bieži.

Vērtējot atbildes, redzams, ka, lai arī nedaudz biežāk, tomēr arī iespēja izbeigt procesus par maznozīmīgiem noziedzīgiem, kuros nav noskaidrota iespējamā vainīgā persona, tiek izmantota kopumā ļoti reti.

Uz otro jautājumu – par kādiem noziedzīgiem nodarījumiem visbiežāk ir pieņemti lēmumi par kriminālprocesa izbeigšanu, pamatojoties uz KPL 392. panta 2.¹ daļu – respondenti atkal visbiežāk norādījuši neliela apmēra zādzības, krāpšanas un piesavināšanās, tas ir, KL 180. pantā paredzētos noziedzīgos nodarījumus.

Respondentu atbildes uz trešo jautājumu, vai lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu, pamatojoties uz KPL 392. panta 2.¹ daļu, pieņemšana pēdējos gados ir kļuvusi biežāka vai retāka, atspoguļotas 21. attēlā.

Viedokli, ka šīs procesuālās iespējas piemērošana pēdējos gados ir notikusi biežāk, pauž gandrīz 52% prokuroru, nepilni 47% izmeklētāju (gandrīz tikpat, cik saskatīja pieaugošu tendenci atteikumiem uzsākt kriminālprocesu par maznozīmīgiem noziedzīgiem nodarījumiem) un tikai nepilni 10% advokātu, kas ir divas reizes mazāk nekā attiecībā uz atteikšanos uzsākt kriminālprocesu. Atzīmējams gan, ka ļoti lielai daļai respondentu – 65% advokātu, vairāk nekā 26% izmeklētāju un nedaudz vairāk nekā 20% prokuroru – par šo jautājumu nav viedokļa.

21. attēls. Respondentu atbildes uz jautājumu “Jūsaprāt, lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu, pamatojoties uz KPL 392. panta 2.¹ daļu, pieņemšana pēdējos gados ir kļuvusi biežāka vai retāka?”

16. tabula

Anketā norādītais iemesls	% no anketas iesniegušajiem izmeklētājiem	% no anketas iesniegušajiem prokuroriem	% no anketas iesniegušajiem advokātiem	% no visiem anketas iesniegušajiem
Maznozīmīga noziedzīga nodarījuma izpratnes neskaidrība	6,7	18,7	21,7	16,1
Iespējama personas, kurai ar noziedzīgu nodarījumu nodarīts kaitējums, neapmierinātība	35	31,9	25	30,8
Apziņa, kas tas nebūtu taisnīgi	8,3	16,5	1,7	10
Nepieciešamība saņemt prokurora piekrišanu, kas prasa papildu laiku un darbu	11,7	4,4	16,7	10
Nepieciešamība saņemt prokurora piekrišanu vienlaikus ar iespējamu uzskatu atšķirību ar uzraugošo prokuroru	36,7	22	18,3	24,6
Ja iespējams noziedzīga nodarījuma izdarītājs ir zināms, ir lielāka motivācija kriminālprocesu uzsākt un to ātri pabeigt ("pozitīvs piespums statistikai")	28,3	36,3	25	30,8
Nav viedokļa	18,3	19,8	26,7	21,3

16. tabulā parādīts, kā respondenti atbildējuši uz ceturto jautājumu, kas attur izmeklētājus no biežākas KPL 392. panta 2.¹ daļas piemērošanas. Respondentiem tika dota iespēja atzīmēt kādu no jau anketā iekļautiem iemesliem vai arī norādīt pašiem savu.

Izanalizējot atbildes, redzams, ka arī šajā gadījumā nevienu iemeslu vairāk nekā puse respondentu nav uzskatījuši par tādu, kas attur piemērot KPL 392. panta 2.¹ daļu. Populārākie iemesli, kas attur izbeigt kriminālprocesus par maznozīmīgiem noziedzīgiem nodarījumiem, kuros nav noskaidrota iespējamā vainīgā persona, katrā respondentu grupā atsevišķi un kopumā ir tie paši, kas attur atteikties uzsākt kriminālprocesu par maznozīmīgiem noziedzīgiem nodarījumiem. Nedaudz mainījies tikai procentuālais sadalījums. Liela daļa respondentu kā iemeslu, kas attur izbeigt procesu uz šā pamata, norādījuši to, ja gadījumā noziedzīgā nodarījuma izdarītājs ir zināms, ir lielāka motivācija kriminālprocesu sākt un ātri pabeigt, kaut gan šis pants vispār ir piemērojams tikai tajos gadījumos, kad noziedzīgā nodarījuma izdarītājs nav noskaidrots.

Visās respondentu grupās pieaug to respondentu skaits, kuri norāda, ka viņiem par šo jautājumu nav viedokļa. Tas ir pārsteidzoši, jo patiesībā nozīmē, ka cilvēki neaizdomājas par to, kāpēc kriminālprocesi par maznozīmīgiem noziedzīgiem nodarījumiem, kuros nav noskaidrota iespējamā vainīgā persona, netiek izbeigti, bet gan veido nepabeigto lietu uzkrājumu. Attiecībā uz advokātiem to zināmā mērā varētu izskaidrot ar to, kā norādīts kādā anketā, ka

advokāti ar šīm situācijām sastopas ļoti maz, jo reti kad cilvēki lūdz advokāta juridisko palīdzību lietās, kuras maznozīmīguma dēļ ir izbeigtas, jo nav noskaidrota iespējamā vainīgā persona. Taču tas, cik procentuāli daudz izmeklētāju un prokuroru atzīst, ka viņiem nav viedokļa šajā jautājumā, ir tomēr diezgan neizskaidrojami.

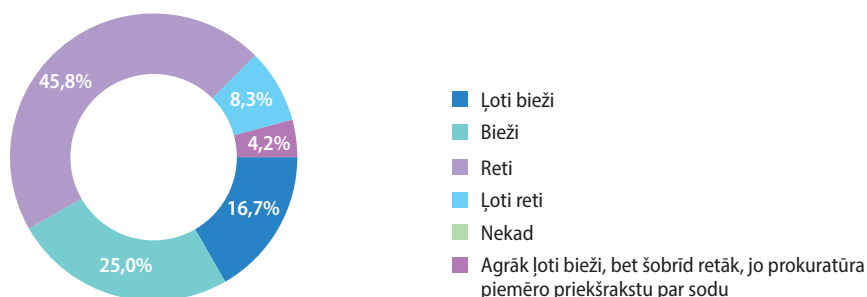
Krimināllietu par maznozīmīgiem noziedzīgiem nodarījumiem nonākšana tiesā un iespējas izbeigt kriminālprocesu piemērošana lietas sagatavošanas iztiesāšanai posmā

Tiesnešiem tika uzdots jautājums, cik bieži, viņuprāt, tiesās nonāk krimināllietas par maznozīmīgiem noziedzīgiem nodarījumiem. Saņemtās rajona pilsētu tiesu un apgabaltiesas tiesnešu atbildes atspoguļotas 22. attēlā.

Redzams, ka nedaudz mazāk nekā puse tiesnešu uzskata, ka tas notiek reti (45,8%) vai ļoti reti (8,3%), vairāk nekā 41% – ka bieži vai ļoti bieži. Līdzīgi nedaudz mazāk nekā puse tiesnešu joprojām saredz biežu tiesu noslogošanu ar kriminālprocesiem par maznozīmīgiem noziedzīgiem nodarījumiem un tikai nedaudz vairāk nekā puse uzskata, ka ar šāda rakstura lietām tiesām jānodarbojas reti.

Respondenti tika lūgti arī novērtēt, vai viņi atbalstītu ideju paredzēt iespējas tiesnesim lietas sagatavošanas iztiesāšanai posmā izbeigt kriminālprocesu par maznozīmīgu noziedzīgu nodarījumu lietderības apsvērumu vai sabiedriskās intereses neesamības dēļ.

Gandrīz 71% pirmās un apelācijas instances tiesas tiesnešu uz šo jautājumu atbildējuši ar – jā; 21% – ka nē; pārējiem vai nu nebija viedokļa, vai arī viņi pauda kādu atsevišķu viedokli. No četriem Augstākās tiesas tiesnešiem trīs šādu ideju neatbalsta, viens – atbalsta. Šādu ideju neatbalsta 30% izmeklētāju, 53,3% – atbalsta. Gandrīz 55% prokuroru ideju atbalsta, 33% – ne. 67% advokātu ideju atbalsta, 21,7% – ne. Tātad procentuāli visvairāk šo ideju atbalsta tiesneši, seko advokāti, prokurori un izmeklētāji.

22. attēls. Respondentu – pirmās un apelācijas instances tiesas tiesnešu – atbildes uz jautājumu “Cik bieži, Jūsaprāt, tiesās nonāk krimināllietas par maznozīmīgiem noziedzīgiem nodarījumiem?”

4.2.3. Respondentu atbilžu par personas, kurai ar noziedzīgu nodarījumu nodarīts kaitējums, ietekmi uz kriminālprocesa esamību apskats

Respondentiem tika uzdoti jautājumi par KPL 7. panta 2. daļu, 377. panta 8., 9. un 10. punktu. Jautājumus var sadalīt vairākos tematiskos virzienos: 1) attieksme pret tādu procesu esamību, kurus var uzsākt tikai tad, ja to vēlas persona, kurai nodarīts kaitējums; 2) atteikšanās uzsākt kriminālprocesu uz KPL 377. panta 8. un 9. punkta pamata; 3) kriminālprocesu izbeigšana uz KPL 377. panta 8. un 9. punkta un 4) kriminālprocesu izbeigšana uz KPL 377. panta 10. punkta pamata.

Attieksme pret tādu procesu esamību, kurus var uzsākt tikai tad, ja to vēlas persona, kurai nodarīts kaitējums (KL 7. p. 2. un 3. d. vērtējums)

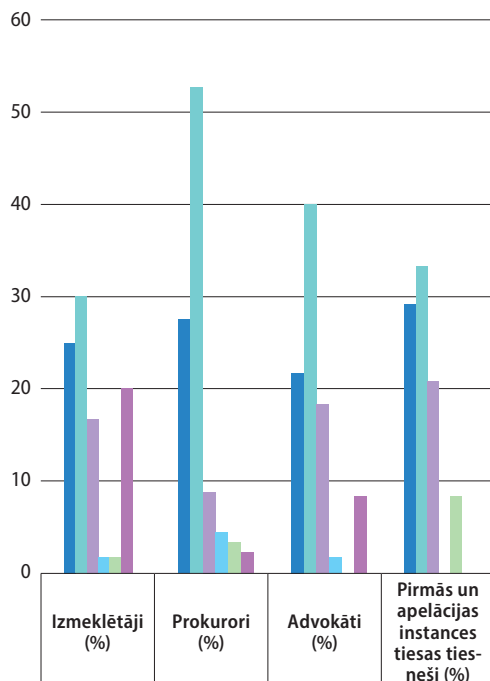
KPL 7. pants. Apsūdzība kriminālprocesā

(2) Par Krimināllikuma 130. panta otrajā daļā, 131., 132., 132.¹, 157., 168., 169. un 180. pantā, 185. panta pirmajā daļā, 197. pantā un 200. panta pirmajā daļā paredzēto nodarījumu kriminālprocesu uzsāk, ja saņemts tās personas pieteikums, kurai nodarīts kaitējums. Kriminālprocesu var uzsākt arī tad, ja nav saņemts pieteikums no personas, kurai nodarīts kaitējums, ja šī persona sakarā ar fiziskiem vai psihiskiem trūkumiem pati nespēj īstenot savas tiesības.

Respondentiem tika uzdots jautājums, kā viņi vērtē KPL 7. panta 2. daļā paredzētos gadījumus, kad kriminālprocesu sākšana un esamība ir atkarīga no personas, kurai nodarīts kaitējums. Saņemtās atbildes diezgan būtiski atšķiras starp dažādām respondentu grupām. Atbildes atspoguļotas 23. attēlā.

Nenozīmīgs skaits respondentu norādīja, ka viņiem nav viedokļa, vai arī pa vienam respondentam sniedza kādu citu atbildi. Augstākās tiesas tiesnešu domas arī šajā jautājumā nebija viendabīgas – diviem šķita, ka KL 7. pantu šajā daļā iekļauto nodarījumu loku nepieciešams paplašināt, vienam – ka pati par sevi normā ietvertā ideja vērtējama pozitīvi, taču nodarījumu loku vajadzētu koriģēt; viens ideju vērtēja pozitīvi un uzskatīja, ka KPL 7. pantā otrajā daļā iekļautais nodarījumu loks nav koriģējams.

Redzams, ka visās respondentu grupās populārākais ir viedoklis, ka KPL 7. pantā otrajā daļā iekļautais nodarījumu loks būtu vēl jāpaplašina. Tikai starp tiesnešiem kaut cik ievērojams procentuālo īpatsvars bija viedoklim, ka šāda norma vērtējama negatīvi, jo kriminālprocesu esamībai vispār nevajadzētu būt atkarīgai no personas, kurai nodarīts kaitējums ar noziedzīgu nodarījumu. Tai pašā laikā izteiktāka ir pretējā tendence, proti, ievērojams skaits gan izmeklētāju, gan advokātu, tāpat arī vērā ņemams aptaujāto prokuroru procentuāls skaits, uzskata, ka būtu nepieciešams ieviest normu, ka visos kriminālprocesos, kuros ir persona, kurai ar noziedzīgu nodarījumu radīts

23. attēls. Respondentu atbildes uz jautājumu “Kā Jūs vērtējat to, ka KPL 7. p. 2. d. paredz gadījumus, kad kriminālprocesa uzsākšana un esamība ir atkarīga no personas, kurai nodarīts kaitējums?”

kaitējums, būtu jāparedz, ka tās griba ir izšķiroša kriminālprocesa esamībai, proti, ja šī persona procesu vēlas, tas notiek; ja šī persona procesu nevēlas, process nenotiek. Tādējādi uzskatāmi tiek demonstrēti juridiskajā praksē iesaistīto kopējais viedoklis, ka cietušā gribai jābūt izšķirošai attiecībā uz kādas personas saukšanu pie atbildības, t. i., cietušā pozīcija tiek skatīta kā kriminālprocesam izšķiroša.

Atteikšanās uzsākt kriminālprocesu uz KPL 377. p. 8. un 9. pkt. pamata

KPL 377. pants. Kriminālprocesu nepieļaujošie apstākļi

Kriminālprocesu nedrīkst uzsākt, bet uzsākts process ir jāizbeidz, ja:

- 8) nav cietušās personas pieteikuma tādā kriminālprocesā, kuru var uzsākt tikai uz šīs personas pieteikuma pamata;
- 9) noticis cietušā un aizdomās turētā vai apsūdzētā izlīgums tādā kriminālprocesā, kuru var uzsākt tikai uz cietušās personas pieteikuma pamata un pilnīgi novērsts vai atlīdzināts ar izdarīto noziedzīgo nodarījumu radītais kaitējums [..]

Izmeklētājiem tika uzdots jautājums, cik bieži viņu praksē bijuši gadījumi, kad ticis pieņemts lēmums par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu uz KPL 377. p. 8. un 9. pkt. pamata. Uz šo jautājumu neviens no izmeklētājiem neatbildēja, ka ļoti bieži; 10% atbildēja – ka bieži; 25% – ka reti; 6,7% – ka ļoti reti; 23,3% – ka dažreiz; 33,3% – ka nekad.

Kriminālprocesu izbeigšana uz KPL 377. p. 8. un 9. pkt. pamata

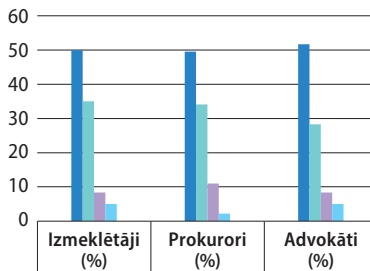
Respondentiem tika uzdots jautājums, *cik bieži praksē viņi ir sastapušies ar gadījumiem, kad jāpieņem lēmums par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu uz KPL 377. p. 8. un 9. pkt. pamata.*

- 3,3% izmeklētāju atbildēja, ka ļoti bieži; 25% – ka bieži; 31,7% – ka reti; 7% – ka ļoti reti; 18,3% – ka dažreiz; 20% – ka nekad.
- 2,2% prokuroru atbildēja, ka ļoti bieži; 26,4% – ka bieži; 39,6% – ka reti; 6,6% – ka ļoti reti; 11% – ka dažreiz; 9,9% – ka nekad. No advokātiem neviens neatbildēja, ka ļoti bieži; 13,3% atbildēja, ka bieži; 40% – ka reti; 15% – ka ļoti reti; 16,7% – ka dažreiz; 11,7% – ka nekad. No pirmās un apelācijas instances tiesas tiesnešiem neviens tiesnesis neatbildēja, ka situācija bijusi ļoti bieži; 12,5% atbildēja, ka bieži; 50% – ka reti; 8,3% – ka ļoti reti; 12,5% – ka dažreiz; 12,5% – ka nekad. Visi četri Augstākās tiesas tiesneši atbildēja, ka ar šādas situācijas viņu praksē bijušas ļoti reti.

Atbildes liecina, ka ar kriminālprocesa izbeigšana uz KPL 377. p. 8. un 9. pkt. pamata praksē sastopama ļoti reti.

Izmeklētājiem, prokuroriem un advokātiem tika uzdots jautājums, kādam ir jābūt savāktu pierādījumu apjomam par personas vainīgumu, lai izbeigtu kriminālprocesu pret aizdomās turēto uz kriminālprocesa likuma KPL 377. p. 9. pkt. (izlīgums) pamata. Ņemot vērā, ka saskaņā ar KPL 380. pantu šis kriminālprocesa izbeigšanas pamats uzskatāms par nereabilitējošu, atbildes ļoti pārsteidza (skat. 24. attēlu).

Pirmkārt, pārsteidzoši, cik nozīmīgam aptaujāto skaitam, kaut arī procentuāli nelielam, šai jautājumā nav viedokļa. Otrkārt, tikai aptuveni puse no visiem juridiskās jomas praktiskajiem darbiniekiem norāda, ka procesa izbeigšanai uz personu nereabilitējoša, nozīmīgas sekas raisoša pamata nepieciešamais pierādījumu apjoms ir ārpus saprātīgām šaubām. Zināmā mērā tas signalizē par to, ka ikdienas praksē praktiskie darbinieki nepievērš uzmanību tām nostādnēm,

	Izmeklētāji (%)	Prokurori (%)	Advokāti (%)
■ Ārpus saprātīgām šaubām pierādīts, ka aizdomās turētais ir izdarījis attiecīgo noziedzīgu nodarījumu	50	49,5	51,7
■ Visticamāk, ka aizdomās turētais ir izdarījis attiecīgo noziedzīgu nodarījumu	35	34,1	28,3
■ Vairāk ticams, ka aizdomās turētais ir izdarījis attiecīgo noziedzīgu nodarījumu, nekā – ka nav to izdarījis	8,3	11	8,3
■ Nav viedokļa	5	2,2	5

24. attēls. Respondentu – izmeklētāju, prokuroru un advokātu – atbildes uz jautājumu “Kādam, Jūsaprāt, ir jābūt savākto pierādījumu apjomam par personas vainīgu, lai izbeigtu kriminālprocesu pret aizdomās turēto uz KPL 377. p. 9. pkt. (izlīgums) pamata?”

kas izriet no pamatprincipiem un no nepieciešamības ievērot personu tiesības. Par to skaidri liecina arī atsevišķas gan prokuroru, gan [pārsteidzoši!] advokātu papildus sniegtās atbildes.

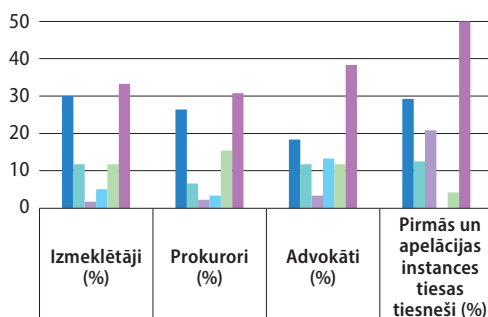
- Advokāti: “Manuprāt, izlīgums ietver vainas atzīšanu, līdz ar to pierādījumu apjomam nav nozīmes.” “Pierādījumu apjomam nav nekādas nozīmes, ja vainīgā persona pati atzīst savu vainu (izlīguma priekšnoteikums), tad nav vajadzīgs vākt pierādījumus lietā, kur jau atzīta vaina.”
- Prokurors: “Ja noslēgts izlīgums, ko parakstījušas abas puses pie notāra vai attiecīgā procesa virzītāja, uzskatu, ka nav svarīgi, cik liels pierādījumu apjoms iegūts.”

Taisnības labad gan jāsaka, ka viens prokurors problēmu ir vismaz pamanījis: “Šis kriminālprocesa izbeigšanas veids nedod procesa virzītājam rīcības brīvību izmeklēšanā (arī vajāšanā, tiesā), proti, atnākot ar izlīgumu pie procesa virzītāja, kriminālprocess ir jāizbeidz neatkarīgi no tā, vai ziņas tikai norāda, kas varētu būt iespējamā vainīgā persona, vai arī jau apgalvojuma formā konstatēts, kura ir vainīgā persona. Šeit no praktiskā viedokļa ir lielas problēmas, jo šis ir personu nereabilitējošs apstāklis, kas dažu soda izpildes iestāžu ieskatā var radīt personai arī ļoti nelabvēlīgas sekas, piemēram, ierosinot jautājumu par nosacītā brīvības atņemšanas soda aizstāšanu ar reālu brīvības atņemšanu, jo persona pārbaudes laikā ir izdarījusi jaunu noziedzīgu nodarījumu.”

Lai gan anketas aizpildītāja ieskatā šāda rīcība ir nepieļaujama, tiesu prakse veidojas, ka pie šādiem apstākļiem personai brīvības atņemšanas sods ir izpildāms (un te vairs neviens nevērtē, kāds ir pierādījumu apjoms lietā, kurā noslēgts izlīgums).

Nākamais jautājums izmeklētājiem prokuroriem un tiesnešiem bija, *kāda ir viņu rīcība situācijā, kad tiek saņemts cietušā pieteikuma atsaukums kriminālprocesos par nodarījumiem, kas paredzēti KPL*. Izvērtējot atbildes, vērā jāņem apstākļi, ka aptaujas veikšanas brīdī vēl nebija spēkā stājušies KPL grozījumi, saskaņā ar kuriem Kriminālprocesa likuma 377. panta tika papildināts ar jaunu 11. punktu. Atbildes starp dažādām respondentu grupām būtiski atšķiras. Piemēram, divi Augstākās tiesas tiesneši atbildēja, ka ar šādām situācijām vispār nav sastapušies, viens atbildēja, ka šādā gadījumā pieņem lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu uz 377. panta 9. punkta pamata, tas ir, ka ir noticis izlīgums; viens pieņemtu lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu uz KPL 377. panta 8. punkta pamata, tas ir, ka nav cietušā pieteikuma. Izmeklētāju, prokuroru, advokātu un pirmās un apelācijas instances tiesas tiesnešu atbildes atspoguļotas 25. attēlā.

Redzams, ka ļoti liela daļa respondentu šādā situācijā vispār nav bijuši. Visās respondentu grupās tādu ir vairāk nekā 30%, tiesā – pat 50%. No pārējiem populārākais ir viedoklis, ja cietušais atsauc pieteikumu, kriminālprocesa likuma 7. panta 2. daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu gadījumā tiek pieņemts lēmums par kriminālprocesa izbeigšanu, pamatojoties uz KPL 377. panta 8. punkta. Neliela daļa respondentu, īpaši tas attiecas uz advokātiem, norāda, ka šādā gadījumā tiek pieņemts lēmums par kriminālprocesa izbeigšanu uz 379. panta pirmās daļas 2. punkta pamata. Ja šis viedoklis tiesām atbilst patiesībai, šī rīcība

	Izmeklētāji (%)	Prokurori (%)	Advokāti (%)	Pirmās un apelācijas instances tiesas tiesneši (%)
■ Pieņemu lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu, pamatojoties uz KPL 377. p. 8. pkt.	30	26,4	18,3	29,2
■ Pieņemu lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu, pamatojoties uz KPL 377. p. 9. pkt.	11,7	6,6	11,7	12,5
■ Pieņemu lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu, pamatojoties uz KPL 379. p. 1. d. 1. pkt.	1,7	2,2	3,3	20,8
■ Pieņemu lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu, pamatojoties uz KPL 379. p. 1. d. 2. pkt.	5	3,3	13,3	0
■ Šis fakts nekādi neietekmē procesa gaitu un pieņemamā lēmuma veidu (turpinu kriminālprocesa veikšanu)	11,7	15,4	11,7	4,2
■ Neesmu ar šādiem gadījumiem sastapies/-usies	33,3	30,8	38,3	50

25. attēls. Respondentu atbildes par rīcību, ja tiek atsaukts cietušā pieteikums kriminālprocesos par nodarījumiem, kas paredzēti KPL 7. p. 2. d.

būtu pretrunā ar KPL normām, jo 379. panta 1. daļas 2. punktā ir reglamentēts izlīgums kriminālpārkāpumu un mazāk smagu noziegumu gadījumos, bet tikai tajos, kuri nav paredzēti KPL 7. panta 2. daļā.

Kriminālprocesu izbeigšana uz KPL 377. p. 11. pkt. pamata

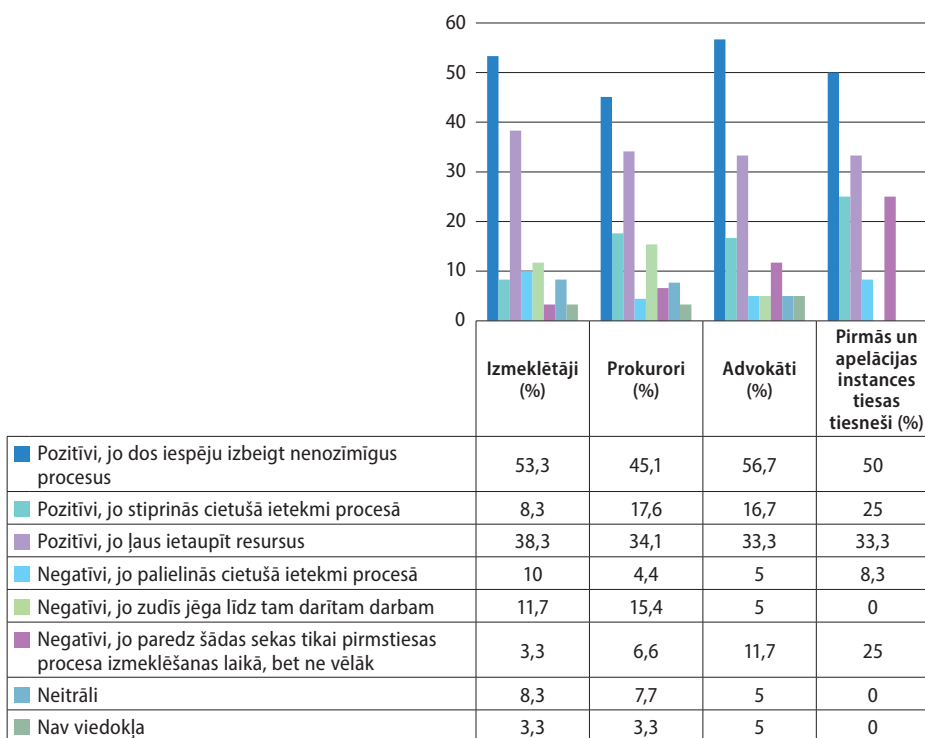
Tā kā grozījumi KPL 377. pantā, papildinot to ar 11. punktu, stājās spēkā tikai 3. novembrī, tas ir, pirms tika veikta aptauja, visiem respondentiem nākotnes formā tika jautāts, *kā viņi vērtē šos grozījumus, ar kuriem veikti papildinājumi KPL 377. pantā, papildinot to ar 11. punktu.*

KPL 377. pants. Kriminālprocesu nepieļaujošie apstākļi

Kriminālprocesu nedrīkst uzsākt, bet uzsākts process ir jāzbeidz, ja:

- 11) cietusī persona līdz izmeklēšanas pabeigšanai pirmstiesas kriminālprocesā atsaukusi pieteikumu tādā kriminālprocesā, kuru var uzsākt tikai uz šīs personas pieteikuma pamata.

Respondentiem tika dota iespēja piekrist jau formulētiem apgalvojumiem, kā arī papildināt tos ar saviem apsvērumiem. Atbildes atspoguļotas 26. attēlā.

26. attēls. Respondentu atbildes uz jautājumu “Kā Jūs vērtējat KPL grozījumus, ar kuriem KPL 377. p. papildināts ar vēl vienu kriminālprocesu nepieļaujošu apstākli – cietusī persona līdz izmeklēšanas pabeigšanai pirmstiesas kriminālprocesā atsaukusi pieteikumu tādā kriminālprocesā, kuru var uzsākt tikai uz šīs personas pieteikuma pamata?”

Redzams, ka vairāk nekā puse vai gandrīz puse respondentu visās respondentu grupās kā jaunieveduma galveno pozitīvo ieguvumu ir minējuši to, ka tas dos iespēju izbeigt nenozīmīgus procesus. Nākamā biežākā atbilde visās respondentu grupās – šāda iespēja ļaus ietaupīt resursus. 15,4% prokuroru uzskata, ka zudīs jēga līdz tam padarītam darbam, tāpat domā 12% izmeklētāju. Nozīmīga daļa – 25% – tiesnešu negatīvi novērtē to, ka šāda iespēja paredzēta tikai pirmstiesas kriminālprocesa laikā, bet ne vēlāk. Tas maz uztrauc izmeklētājus (3,3%) un prokurorus (6,6%). Ierobežojumu procesu izbeigt tikai pirmstiesas procesa izmeklēšanas posmā negatīvi vērtējuši 12% advokātu.

Interesi izraisa pašu respondentu atbilžu papildinājumi. Vairākās atbildēs grozījumi vērtēti pozitīvi, jo tādējādi tikšot izbeigta līdzšinējā nevienveidīgā prakse. Kāds prokurors ir atbildējis: “Saskatu gan pozitīvo, gan negatīvo. Pozitīvais – tas ļaus ietaupīt resursus, negatīvais – var rasties situācijas, kad vainīgā persona ietekmē/pierunā/piespiež atsaukt pieteikumu.” To, ka “cietušais var atsaukt pieteikumu spiediena dēļ”, min arī kāds izmeklētājs. Tam pievienojas arī kāds advokāts: “Tas var radīt “augšni” centieniem iespaidot cietušo, lai atsauc iesniegumu.” Kāds cits advokāts saskata pretēju risku: “Risks, ka šo instrumentu cietušais var izmantot ļaunprātīgi pret personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību.” Rezumējošs varētu būt šāds advokāta viedoklis: “Pozitīvi, ja tā ir brīva griba; negatīvi, ja viena vai otra puse kriminālprocesu izmanto negodprātīgi.”

4.2.4. Respondentu atbilžu par personu atbrīvošanu no kriminālatbildības apskats (vērtējums par KPL 379. p. 1. d. piemērošanu)

Šajā anketas sadaļā iekļautos jautājumus var sadalīt divos blokos: 1) personas atbrīvošana no kriminālatbildības bez nosacījumiem (KPL 379. panta pirmās daļas piemērošanas vērtējums) un 2) personas atbrīvošana no kriminālatbildības nosacīti (KPL 415. un 415.¹ panta piemērošanas vērtējums).

Personas atbrīvošana no kriminālatbildības (KPL 379. p. 1. d. piemērošanas vērtējums)

Respondentiem tika uzdoti jautājumi par kriminālprocesa likuma 379. panta pirmajā daļā paredzēto iespēju atbrīvot personu no kriminālatbildības.

KPL 379. pants. Kriminālprocesa izbeigšana, atbrīvojot personu no kriminālatbildības

(1) Izmeklētājs ar uzraugošā prokurora piekrišanu, prokurors vai tiesa var izbeigt kriminālprocesu, ja:

- 1) izdarīts maznozīmīgs noziedzīgs nodarījums;
- 2) persona, kas izdarījusi kriminālpārkāpumu vai mazāk smagu noziegumu, ir izlgusi ar cietušo vai viņa pārstāvi Krimināllikumā noteiktajos gadījumos;
- 3) noziedzīgu nodarījumu izdarījusi nepilngadīga persona un ir konstatēti noziedzīga nodarījuma izdarīšanas īpašie apstākļi,

- un par nepilngadīgo personu iegūtas ziņas, kas mīkstina tās atbildību;
- 4) kriminālprocesu nav iespējams pabeigt saprātīgā termiņā;
 - 5) persona noziedzīgu nodarījumu izdarījusi laikā, kad tā bija pakļauta cilvēku tirdzniecībai un tika piespiesta to izdarīt.
- (2) Izmeklētājs ar uzraugošā prokurora piekrišanu vai prokurors var izbeigt kriminālprocesu un materiālus par nepilngadīgo nosūtīt audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa piemērošanai.
- (3) Prokurors var izbeigt kriminālprocesu, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības.
- (4) Izbeigt kriminālprocesu uz izlīguma pamata nedrīkst, ja ir iegūtas ziņas, ka izlīgums panākts draudu vai vardarbības rezultātā vai izmantojot citus prettiesiskus līdzekļus.
- (5) Izbeigt kriminālprocesu, atbrīvojot personu no kriminālatbildības, nedrīkst, ja pret to iebilst persona, kura izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, vai tās pārstāvis.

Pirmais jautājums bija: “Cik bieži Jūsu un Jūsu kolēģu praksē tiek piemērota atbrīvošana no kriminālatbildības, pamatojoties uz KPL 379. punkta 1. daļu?”

Iesniegtās izmeklētāju atbildes atklāja diezgan negaidītu ainu – gandrīz 17% nekad nav pieņēmuši šādus lēmumus; 16,7% – ļoti reti; vairāk nekā 40% – reti. Ar “ļoti bieži” nav atbildējis neviens respondents, ar “bieži” – 13,3% izmeklētāju.

Viens prokurors atbildējis – ļoti bieži; 12,1% aptaujāto prokuroru atbildējuši – bieži; 37,4% – reti; 19,8% – ļoti reti; 17,6% – dažreiz. Sava viedokļa par šo jautājumu nav 6,6% prokuroru.

3,3% advokātu atbildējuši – ļoti bieži; 6,7% – bieži; 33,3% – reti; 18,3% – ļoti reti; 16,7% – dažreiz; 21,7% – nekad.

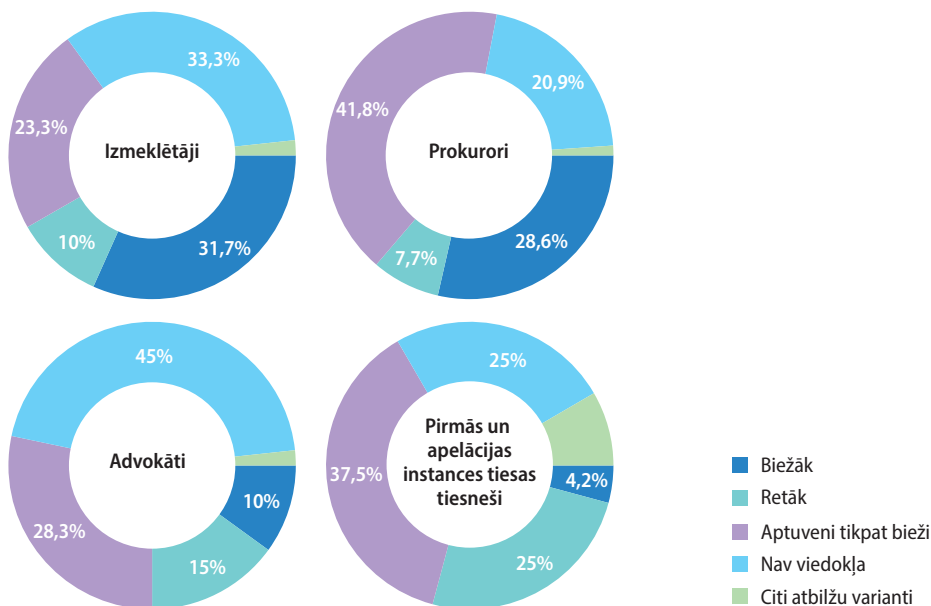
No tiesnešiem ar “ļoti bieži” nav atbildējis neviens; viens tiesnesis atbildējis, ka bieži; 37,5% tiesnešu – ka reti; 25% – ka ļoti reti; 8,3% – ka dažreiz; 16,7% – ka nekad.

Vērtējot atbildes, redzams, ka iespēja izbeigt kriminālprocesu, atbrīvojot personu no kriminālatbildības bez nosacījumiem, tiek izmantota ļoti reti.

Atbildot uz otro jautājumu, respondenti tika lūgti novērtēt, kā, viņuprāt, attīstās situācija – vai Kriminālprocesa likuma 379. panta pirmajā daļā dotā iespēja atbrīvot personu no atbildības tiek izmantota biežāk vai retāk. Atbildes atspoguļotas 27. attēlā.

Redzams, ka ļoti lielam skaitam respondentu – gandrīz 45% advokātu un tuvu trešdaļai pārējās respondentu grupās – nav sava viedokļa. Katrā ziņā to, ka piemērošana kļuvusi retāka, norāda respondentu pārējās atbildes, kuru procentuāli ir mazāk.

Uz jautājumu, kas attur no biežākas Kriminālprocesa likuma 379. panta 1. daļas piemērošanas, izmeklētāji sniedz šādas atbildes: apziņa, ka tas nebūtu taisnīgi – 8,3%; nepieciešamība saņemt prokurora piekrišanu, kas prasa papildu laiku un darbu – 11,7%; nepieciešamība saņemt prokurora piekrišanu vienlaikus ar iespējamu uzskatu atšķirību ar uzraugošo prokuroru – 41,7%; ja iespējamais noziedzīga

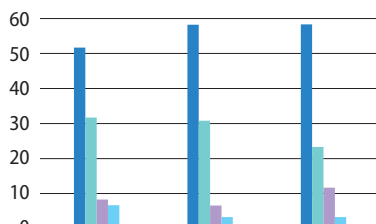
27. attēls. Respondentu atbildes uz jautājumu "Vai Kriminālprocesa likuma 379. panta pirmajā daļā dotā iespēja atbrīvot personu no atbildības tiek izmantota biežāk vai retāk?"

nodarījuma izdarītājs ir zināms, ir lielāka motivācija kriminālprocesu uzsākt un to ātri pabeigt ("pozitīvs pienesums statistikai") – 30%. Viedokļa nav 30% izmeklētāju.

Prokurori atbild: apziņa, ka tas nebūtu taisnīgi – 25,3%; nepieciešamība saņemt prokurora piekrišanu, kas prasa papildu laiku un darbu – 2,2%; nepieciešamība saņemt prokurora piekrišanu vienlaikus ar iespējamu uzskatu atšķirību ar uzraugošo prokuroru – 16,5%; ja iespējamais noziedzīga nodarījuma izdarītājs ir zināms, ir lielāka motivācija kriminālprocesu uzsākt un to ātri pabeigt ("pozitīvs pienesums statistikai") – 31,9%. Viedokļa nav 24,2% prokuroru. Prokuroru atbildēs vairākkārt lasāms viedoklis: ja ir pamats saskaņot KPL 379. panta pirmās daļas piemērošanas pamatu, tad šāds process jāizbeidz jau izmeklēšanas iestādē, un prokuratūrai kriminālvajāšanas uzsākšanai tas vispār nevar tikt nosūtīts.

10% advokātu piekrīt apgalvojumam, ka tā ir apziņa, ka tas nebūtu taisnīgi; 18,3% – ka izmeklētājiem tā varbūt ir nepieciešamība saskaņot lēmumu ar prokuroru, kas prasa laiku un liekas pūles; 30% – ka tā varētu būt nepieciešamība saskaņot lēmumu ar prokuroru un atšķirīgie viedokļi ar uzraugošo prokuroru; 40% – ka tā varbūt ir lielāka motivācija pabeigt kriminālprocesu citādā veidā jeb virot pozitīvo statistiku. Sava viedokļa nav 15% advokātu.

Tiesneši par patiesībai atbilstošiem atzīst šādus apgalvojumus: 16,7% – apziņa, ka tas nebūtu taisnīgi; 8,3% – ka tas vienkārši nav ierasts; 4,2% – ka atbilstošāk šķiet pieņemt spriedumu; 12,5% – ka tā ir neskaidrība, vai vispār var pieņemt šādu lēmumu, ja dalībnieki to nelūdz. Viedokļa nav gandrīz 21% tiesnešu.

	Izmeklētāji (%)	Prokurori (%)	Advokāti (%)
■ Ārpus saprātīgām šaubām pierādīts, ka aizdomās turētais ir izdarījis attiecīgo noziedzīgo nodarījumu	51,7	58,2	58,3
■ Visticamāk, ka aizdomās turētais ir izdarījis attiecīgo noziedzīgo nodarījumu	31,7	30,8	23,3
■ Vairāk ticams, ka aizdomās turētais ir izdarījis attiecīgo noziedzīgo nodarījumu, nekā – ka nav to izdarījis	8,3	6,6	11,7
■ Nav viedokļa	6,7	3,3	3,3

28. attēls. Respondentu – izmeklētāju, prokuroru un advokātu – atbildes uz jautājumu “Kādam, Jūsaprāt, ir jābūt pierādījumu apjomam par personas vainīgumu, lai izbeigtu kriminālprocesu pret aizdomās turēto uz KPL 379. p. 1. d. pamata?”

Izmeklētājiem prokuroriem un advokātiem tika lūgts viņu viedoklis par to, kādam, viņuprāt, ir jābūt pierādījumu apjomam par personas vainīgumu, lai izbeigtu kriminālprocesu pret aizdomās turēto uz Kriminālprocesa likuma 379. panta 1. daļas pamata. Atbildes atspoguļotas 28. attēlā.

Nedaudz vairāk nekā jautājumā par nepieciešamo pierādījumu apjomu, lai izbeigtu kriminālprocesu uz KPL 377. p. 9. punkta pamata, respondenti norāda, ka šis pierādīšanas standarts ir ārpus saprātīgām šaubām. Pārsteidzoši daudz respondentu norāda: lai kriminālprocesu izbeigtu uz 379. panta 1. daļas pamata, pietiek ar mazāku pierādījumu apjomu. Domājams, arī šoreiz respondenti ir ignorējuši apstākli, ka šis ir uzskatāms par kriminālprocesa izbeigšanas uz nereabilitējošiem pamatiem gadījumu, kas atbilstoši Latvijā esošajai nostājai saistāms ar personas vainīguma galīgo konstatāciju un no tā izrietošām tiesiskajām sekām.

Personas atbrīvošana no kriminālatbildības nosacīti (KPL 415. panta piemērošanas vērtējums)

Prokuroriem un advokātiem tika lūgts viedoklis par KPL 415. panta piemērošanu.

KPL 415. pants. Kriminālprocesa izbeigšana, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības

- (1) Ja prokurors, ņemot vērā izdarītā noziedzīga nodarījuma raksturu un radīto kaitējumu, personu raksturojošos datus un citus lietas apstākļus, iegūst pārliecību, ka apsūdzētais turpmāk neizdarīs noziedzīgus nodarījumus, prokurors var kriminālprocesu izbeigt, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības.

- (2) Lai iegūtu personu raksturojošus datus, prokurors var pieprasīt no Valsts probācijas dienesta izvērtēšanas ziņojumu.
- (3) Kriminālprocesa izbeigšana, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, pieļaujama atbilstoši Krimināllikumā noteiktajam un tikai tad, ja šādai procesa izbeigšanai piekrīt amatā augstāks prokurors.
- (4) Kriminālprocesa izbeigšana pieļaujama tikai ar apsūdzētā brīvprātīgu un nepārprotami izteiktu piekrišanu.
- (5) Izbeidzot kriminālprocesu, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, prokurors nosaka pārbaudes laiku atbilstoši Krimināllikumā noteiktajam.
- (6) Izbeidzot kriminālprocesu, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, prokurors var uzlikt apsūdzētajam Krimināllikumā paredzētos pienākumus.
- (7) Ja kriminālprocess tiek izbeigts, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, apsūdzētajam noteiktajā pārbaudes laikā ir pienākums nekavējoties, bet ne vēlāk kā vienas darba dienas laikā rakstveidā informēt prokuroru par sūtījumu saņemšanas adreses maiņu, norādot jauno adresi.

Atbildot uz jautājumu, *vai Jūsu un Jūsu kolēģu praksē tiek piemērota atbrīvošana no kriminālatbildības*, pamatojoties uz KPL 415. pantu, gandrīz neviens prokurors neatbildēja, ka tas notiek ļoti bieži; 18,7% atbildēja, ka tas notiek bieži; 40,7% – ka reti; 16,5% – ka ļoti reti; 13,2% – ka dažreiz. Bija arī atbildes, ka šādu gadījumu nav vispār (3,3%).

Uz jautājumu, cik bieži viņi savā praksē ir sastapušies ar personu atbrīvošanu no kriminālatbildības nosacīti, 28,3% advokātu atbildēja, ka – reti; 20% – ka ļoti reti; 23,3% – ka dažreiz; 20% – ka nekad. Bija tika dažas atbildes, ka – ļoti bieži un bieži.

Secināms, ka arī šis institūts, kas pieļauj personas atbrīvošanu no kriminālatbildības pirmstiesas procesā, tādējādi izvairoties no tiesu noslodzes vai citu procesuālu risinājumu meklēšanas, Latvijas pirmstiesas praksē tiek piemērots salīdzinoši reti.

To apstiprina arī advokātu atbildes uz jautājumu, *vai KPL 415. panta piemērošana pēdējos gados kļūst biežāka vai retāka*. Sava viedokļa nav 45% advokātu. To, ka tā varētu kļūt biežāka, norāda tikai daži advokāti; 31,7% – ka palikusi aptuveni tāda pati; 18,3% – ka kļuvusi retāka. 46,2% prokuroru uzskata, ka šā panta piemērošanas intensitāte palikusi tāda pati; 15,4% atbild, ka tā kļuvusi retāka; 23,1% – ka biežāka. 14,3% prokuroru nav sava viedokļa.

Uz jautājumu, kas viņus un viņu kolēģus attur no biežākas KPL 415. panta piemērošanas, respondenti snieguši ļoti daudzveidīgas atbildes. 15,4% prokuroru piekrīt apgalvojumam, ka tā varētu būt apziņa, ka tas nebūtu taisnīgi; 25,3% norādīja, ka ir lielāka motivācija pieņemt prokurora priekšrakstu par sodu vai nosūtīt lietu tiesai; 34,1% – ka tā ir pārbaudes laika esamība, kas liek sekot līdzi

uzlikto pienākumu izpildei u. tml.; 11% atzīmēja šīs formas neefektivitāti, jo daudzi procesi esot jāatjauno. Tika saņemts arī diezgan daudz individualizētu atbilžu, piemēram: “Aizdomās turēto personība, lai ļautu piemērot šo pamatu”; “Darbietilpīgāks process”; “Ja iespējams piemērot KPL 415. p., tad ir iespējams arī piemērot KPL 379. p. 1. d., tādējādi līdz kriminālvajāšanai šādi kriminālprocesi nenonāk.”

10% advokātu atzīst, ka prokurus piemērot KPL 415. pantu attur apziņa, ka tas nebūtu taisnīgi; 51,7% advokātu piekrīt apgalvojumam, ka tas varētu būt saistīts ar lielāku motivāciju pieņemt prokurora priekšrakstu par sodu vai nodot lietu tiesai; 31,7% uzskata, ka iemesls varētu būt pārbaudes laika esamība. Normas piemērošanas neefektivitāti atzīst 11,7% respondentu.

4.2.5. Respondentu atbilžu par kriminālprocesu, kuros nav noskaidrota iespējamā noziedzīgo nodarījumu izdarījusī persona, izbeigšanu apskats (KPL 392. p. 1.¹ d., 392. p. 2.¹ d. un 392. p. 2.² d.)

Šajā anketas daļā tika apzināta izmeklētāju, prokuroru un advokātu attieksme pret KPL trīs normās iekļauto iespēju izbeigt kriminālprocesu situācijā, kad nav noskaidrota iespējamā vainīgā persona.

Sākotnēji tika lūgts paust viedokli par KPL 392. panta 2.¹ daļu.

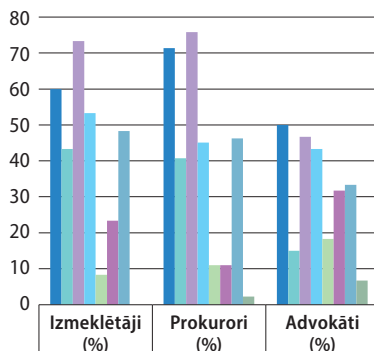
KPL 392. pants. Pirmstiesas kriminālprocesa un kriminālvajāšanas izbeigšana

(2¹) Izmeklētājs ar uzraugošā prokurora piekrišanu var izbeigt kriminālprocesu par maznozīmīgu noziedzīgu nodarījumu, ja nav izdevies noskaidrot to izdarījušo personu.

Atbildes uz jautājumu, *kādiem priekšnoteikumiem jāpiepildās, lai, Jūsaprāt, šobrīd varētu izbeigt kriminālprocesu uz KPL 392. p. 2.¹ daļas pamata*, atspoguļotas 29. attēlā.

Saņemto atbilžu saturs liek aizdomāties par iesaistīto personu atbildību gan pret savu profesionālo pienākumu pildīšanu, gan pret anketas aizpildīšanu. Neraugoties uz to, ka pašā normas tekstā ir rakstīts, ka tā piemērojama tikai attiecībā uz maznozīmīgu noziedzīgu nodarījumu, to, ka nodarījuma maznozīmīgums ir obligāts priekšnoteikums kriminālprocesa izbeigšanai uz šīs normas pamata, atzīmē nebūt ne visi respondenti. Tas pats attiecināms arī uz norādi, ka nav izdevies noskaidrot iespējami vainīgo personu. Diemžēl pat puse respondentu neatbild pareizi: lai šādu procesa izbeigtu, ir nepieciešama uzraugošā prokurora piekrišana.

KPL normas šobrīd neparedz konkrētu laika periodu, kāds būtu ņemams vērā, izbeidzot kriminālprocesu uz apskatītā pamata. Arī respondentu atbildēs redzams, ka apstāklim “pagājis ilgs laika periods” nozīmību piešķir salīdzinoši maz respondentu. Tam, ka šādam priekšnoteikumam ir jābūt, piekrīt 8,3% izmeklētāju, 11% prokuroru un 18,3% advokātu.

	Izmeklētāji (%)	Prokurori (%)	Advokāti (%)
Izmeklējamais nodarījums ir maznozīmīgs	60	71,4	50
Veiktas minimālās attiecīgo nodarījumu kategorijai tipisko izmeklēšanas darbību apjoms	43,3	40,7	15
Nav izdevies noskaidrot iespējami vainīgo personu	73,3	75,8	46,7
Veiktas visas iespējamās izmeklēšanas konkrētai situācijai atbilstošās darbības, nav iespējas veikt papildu darbības (izdarīts viss iespējamais, "tālāku ideju" nav)	53,3	45,1	43,3
Pagājis ilgs laika periods	8,3	11	18,3
Kriminālprocesā nav personas, kurai radīts kaitējums, vai arī šī persona neizrāda interesi par kriminālprocesu	23,3	11	31,7
Kriminālprocesa izbeigšanai piekrist uzraugošais prokurors	48,3	46,2	33,3
Nav viedokļa	0	2,2	6,7

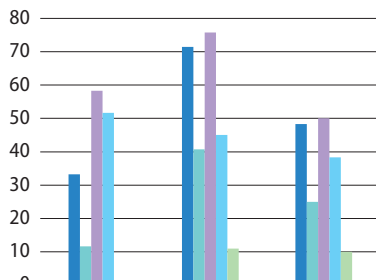
29. attēls. Respondentu – izmeklētāju, prokuroru un advokātu – atbildes uz jautājumu "Atzīmējiet, kādiem priekšnoteikumiem jāpiepildās, lai, Jūsaprāt, šobrīd varētu izbeigt kriminālprocesu uz KPL 392. p. 2.¹ daļas pamata?"

Likuma neviennozīmīgums jautājumā par to, vai kriminālprocesa izbeigšanas priekšnoteikums ir minimāla attiecīgo nodarījumu kategorijai tipisko izmeklēšanas darbību apjomu veikšana, vai arī tas, ka ir veiktas visas iespējamās konkrētai situācijai atbilstošās darbības, atspoguļojas arī respondentu atbildēs. Nedaudz vairāk tiek atbalstīts viedoklis, ka ir nepieciešams veikt visas nepieciešamās izmeklēšanas darbības, nevis tikai minimālās attiecīgai kategorijai tipiskās izmeklēšanas darbības

Respondentu atbildes uz jautājumu, kādi apstākļi uzskatāmi par šķēršļiem, lai izbeigtu kriminālprocesu par maznozīmīgu noziedzīgu nodarījumu uz KPL 392. p. 2.¹ daļas pamata, atspoguļotas 30. attēlā.

Arī šajā gadījumā redzams, ka tieši norādītais KPL, ka ir nepieciešama prokurora piekrišana, no kā izrietoši – ja prokurors nepiekrīt, tas ir absolūts šķērslis šīs formas piemērošanai, respondentu atbildēs tiek ignorēts. Šādu atbildi nesniedz pat puse respondentu. Mazliet vairāk nekā puse to atzīmējuši vienīgi izmeklētāji.

Salīdzinoši daudz respondentu kā šķērslis izbeigt procesu uz apskatītās normas pamata ir norādījuši iespēju veikt papildu darbības vainīgās personas noskaidrošanai. Tādējādi praktiskie darbinieki faktiski ir izteikušies pretēji tiesību politikas veidotāju viedoklim, ka šīs normas izmantošana nav saistīta ar visu iespējamo darbību veikšanu.

	Izmeklētāji (%)	Prokurori (%)	Advokāti (%)
Cietušā iebildumi	33,3	71,4	48,3
Pārāk mazs laiks kopš kriminālprocesa uzsākšanas	11,7	40,7	25
Iespēja veikt papildu darbības vainīgās personas noskaidrošanai	58,3	75,8	50
Uzraugošā prokurora nepieņemšana	51,7	45,1	38,3
Nav viedokļa	1	11	10

30. attēls. Respondentu – izmeklētāju, prokuroru un advokātu – atbildes uz jautājumu “Atzīmējiet, kādi apstākļi, Jūsaprāt, uzskatāmi par šķēršļiem, lai izbeigtu kriminālprocesu par maznozīmīgu noziedzīgu nodarījumu uz KPL 392. p. 2.¹ daļas pamata”

Atbildes uzskatāmi liecina arī, ka par īpaši svarīgu faktoru praksē tiek uzskatīti cietušā iebildumi. Ļoti būtiski, ka šo apstākli kā šķērslī kriminālprocesa izbeigšanai uz apskatāmā panta pamata atzīst 71,4% prokuroru, kuriem šīs normas piemērošanā praksē ir galvenā loma.

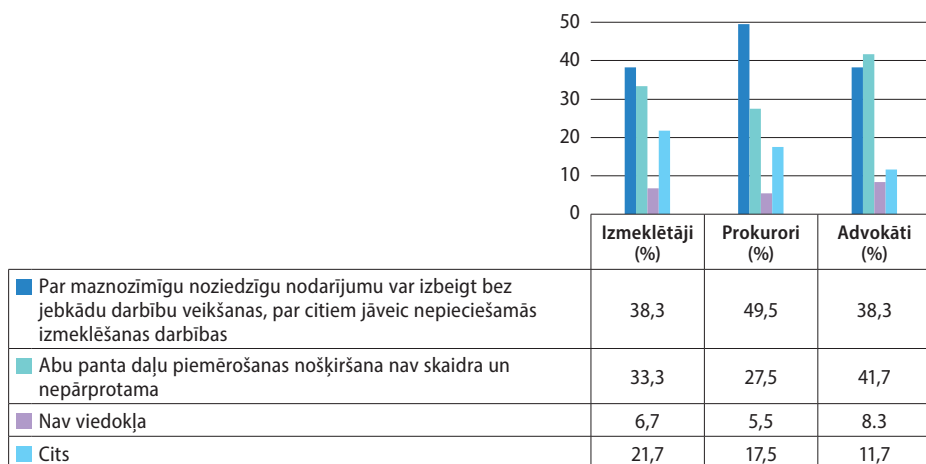
Nākamais jautājums bija saistīts ar 2022. gada 3. novembrī spēkā stājušās normas – KPL 392. panta 1.¹ daļas – un jau ilgstoši spēkā esošās KPL 392. panta 2.¹ daļas savstarpēju salīdzināšanu.

KPL 392. pants. Pirmstiesas kriminālprocesa un kriminālvajāšanas izbeigšana

(2¹) Izmeklētājs ar uzraugošā prokurora piekrišanu var izbeigt kriminālprocesu par maznozīmīgu noziedzīgu nodarījumu, ja nav izdevies noskaidrot to izdarījušo personu.

Respondentiem tika jautāts, vai viņi redz atšķirību starp 392. panta 1.¹ daļu un 392. panta 2.¹ daļu. Tika piedāvātas 3 atbildes: 1) Par maznozīmīgu noziedzīgu nodarījumu var izbeigt bez jebkādu darbību veikšanas, par citiem jāveic nepieciešamās izmeklēšanas darbības; 2) Abu panta daļu piemērošanas nošķiršana nav skaidra un nepārprotama; 3) Nav viedokļa. Respondenti atbildi varēja papildināt pēc saviem ieskatiem. Atbildes atspoguļotas 31. attēlā.

Liels skaits respondentu uzskata, ka abu normu nošķiršana nav pietiekami skaidra un nepārprotama. Tai pašā laikā pietiekami daudz respondentu arī norāda, ka atšķirība viņiem ir skaidra un viņi saprot, ka par maznozīmīgiem noziedzīgiem nodarījumiem vairs nav vajadzības veikt nepieciešamās minimālās darbības, bet par pārējiem tās ir jāveic. Pašu respondentu atbildēs teikts, ka

31. attēls. Respondentu viedokļi par KPL 392. p. 1.¹ daļas un KPL 392. p. 2.¹ daļas nošķiršanu

arī maznozīmīgu noziedzīgu nodarījumu gadījumā tomēr kaut kas ir jādara, jo 392. panta 1.¹ daļā ir norādīts “nav izdevies noskaidrot izdarījušo personu”, tātad ir kaut kas darīts, lai to panāktu.

Respondentiem tika jautāts, ko viņi saprot ar terminu “nepieciešamās izmeklēšanas darbības”, kas aptaujas veikšanas brīdī vēl tika lietots KPL 400. pantā, bet kopš 2022. gada 3. novembra tiek lietots 392. panta 1.¹ daļā. Tika saņemtas dažnedažādas atbildes.

- Izmeklētāji: *tas atkarīgs no krimināllikuma panta un uzraugošā prokurora; cietušā liecinieka nopratināšanas, aptaujas veikšana, video un citu apskatu veikšana; visas izmeklēšanas darbības, kas nepieciešamas, lai atklātu konkrēto noziedzīgo nodarījumu; termiņš ir katra izmeklētāja subjektīvs vērtējums un ir ļoti atkarīgs no katra personības; principā visas izmeklēšanas darbības, kas paredzētas KPL; standarta tipveida un acīmredzamas, kuras nepieciešamas atkarībā no noziedzīgā nodarījuma; visas iespējamās izmeklēšanas darbības; darbības vainīgās personas noskaidrošanai; visas konkrētai situācijai atbilstošās izmeklēšanas darbības; darbības, kas nepārprotami var sniegt pierādījumus.*
- Prokurori: *visas izmeklēšanas darbības kas varētu dot pavedienu, lai noskaidrotu noziedzīgā nodarījuma izdarītāju; visbiežāk tās ir sākotnējās izmeklēšanas darbības; visas izmeklēšanas darbības, kuras uzskata par nepieciešamām izmeklētājs un prokurors, lai noskaidrotu noziedzīgu nodarījumu izdarījušo personu; tās nav pilnīgi visas iespējamās darbības, bet tās darbības, kuras varētu reāli sekmēt noziedzīgu nodarījumu atklāšanu; termiņš diezgan izplūdis un var raisīt diskusijas, jo izmeklētājs var uzskatīt, ka veiktas nepieciešamās izmeklēšanas darbības, bet prokurors var uzskatīt, ka vēl jāveic kādas darbības; nepieciešamās izmeklēšanas darbības, kas vērstas uz pierādīšanas*

- priekšmetā ietilpstošo faktu esamības vai neesamības pamatojumu; praksē zināmas darbības, kuras parasti veic vai var veikt, lai noskaidrotu vainīgo personu; nepieciešamo izmeklēšanas darbību minimums; izdarīts viss, kas iespējams; tās nav tikai ģenerālprokurora pavēlē noteiktās, bet gan pēc būtības pamata nepieciešamās darbības, lai spētu noskaidrot maksimāli patiesību; veikts minimālais darbību apjoms; veikts tipisko izmeklēšanas darbību apjoms; veikta minimuma izpilde; lai, pielietojot saprātīgus resursus, izmeklējamam noziedzīgam nodarījumam tiktu noskaidrota vainīgā persona.*
- *Advokāti: likumā nav reglamentēts; likumā nav definēts, droši vien, ka izmeklēšanas iestādēm ir kādas iekšējās instrukcijas; grūti saprast, jo trūkst kritēriju; visas Kriminālprocesa likumā paredzētās izmeklēšanas darbības, kas piemērojams konkrētā situācijā; diemžēl tas ir izmeklētāja vai prokurora interpretācijā; neskaidrs formulējums; objektīvi saprātīgi sagaidāmās darbības; minimālais izmeklēšanas darbību apjoms, lai noskaidrotu objektīvo patiesību; kaut ko drusciņ padarīt, lai nevarētu neviens iebilst, ka vispār nav nekādas darbības veiktas; visas nepieciešamās izmeklēšanas darbības; ļoti izplūdis un nekonkrēts termins.*

Redzams, ka normas izpratnes skaidrojumi starp dažādām juridisko praksi pārstāvošām amatpersonām un advokātiem ir ļoti dažādi. Daudzi arī norāda, ka šis termins vienkārši ir neskaidrs. Tas faktiski nozīmē: lai arī ar kādu ieceri attiecīgās KPL normas ir tapušas un grozījumi veikti, tie var nesasniegt savu mērķi, jo tiesību piemērotājiem tie palikuši neskaidri. Tik atšķirīga interpretācija praksē savukārt apdraud arī kriminālprocesa pamatprincipu ievērošanu, piemēram, personu vienlīdzīgumu likuma un tiesas priekšā, kā arī nepieciešamību nodrošināt gan cietušā, gan sabiedrības interešu ievērošanu kriminālprocesos.

Šīs anketas daļas noslēgumā respondenti tika lūgti izteikt savu vērtējumu par KPL 392. panta 2.² daļas piemērošanu.

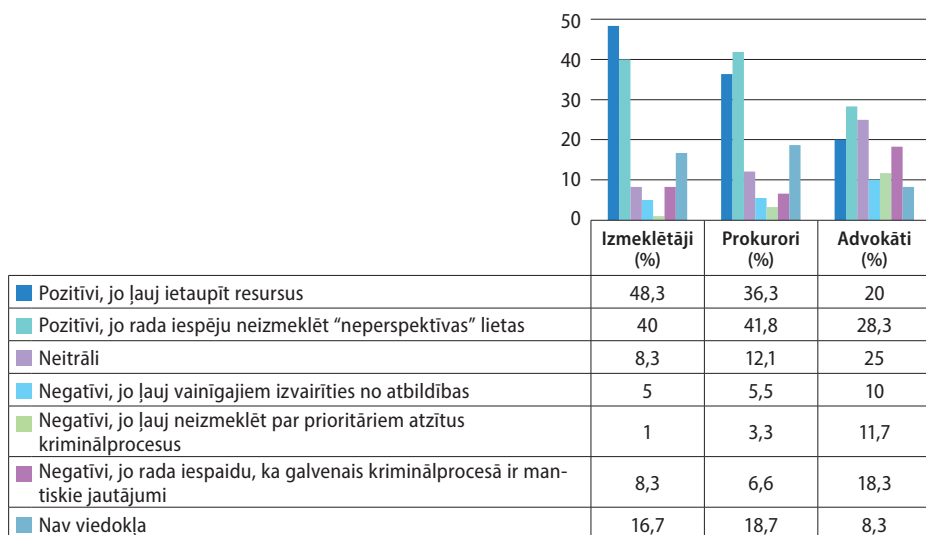
KPL 392. pants. Pirmstiesas kriminālprocesa un kriminālvajāšanas izbeigšana

- (2²) Izmeklētājs ar uzraugošā prokurora piekrišanu vai prokurors ar amatā augstāka prokurora piekrišanu kriminālprocesā par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu var pieņemt lēmumu par kriminālprocesa vai tā daļas izbeigšanu, ja panākts mantisko attiecību taisnīgs noregulējums, personas vaina noziedzīga nodarījuma izdarīšanā pirmstiesas procesā nav pierādīta un papildu pierādījumu iegūšana nenodrošinās ekonomisku pirmstiesas kriminālprocesa vai radīs nesamērīgi lielus izdevumus. Ja mainījušies kriminālprocesa izbeigšanas apstākļi, kriminālprocesa atjauno, pieņemot lēmumu, kas nav pārsūdzams.

Sākotnēji respondentiem tika lūgts atbildēt, cik bieži viņi ir sastapušies ar KPL 392. panta 2.² daļas piemērošanu. 10% izmeklētāju atbildēja, ka – bieži;

23,3% – ka reti; 10% – ka dažreiz; 48,3% – ka nekad. 14,3% prokuroru atbildēja, ka – bieži; 24,2% – ka reti; 7,7% – ka ļoti reti; 6,6% – ka dažreiz; 45,1% – ka nekad. 5% advokātu atbildēja, ka – bieži; 25% – ka reti; 16,7% – ka ļoti reti; 6,7% – ka dažreiz; 40% – ka nekad.

Respondenti tika lūgti sniegt savu vērtējumu par to, kā viņi vispār izturas pret šādas normas iekļaušanu KPL. Tika piedāvāti vairāki apgalvojumi, un bija arī iespēja pašiem papildināt atbildes. Respondentu atbildes atspoguļotas 32. attēlā.

32. attēls. Respondentu – izmeklētāju, prokuroru un advokātu – atbildes uz jautājumu "Kā Jūs vērtējat KPL 392. p. 2.² daļas iekļaušanu KPL?"

Gan izmeklētāji, gan prokurori pozitīvi vērtē, ka šī norma ļauj ietaupīt resursus, advokāti – ka tā rada iespēju neizmeklēt neperspektīvas lietas. Negatīvas iezīmes respondenti īpaši nesaskata. Gandrīz piektā daļa advokātu gan uzskata, ka norma rada iespaidu, ka galvenais kriminālprocesā ir mantiskie jautājumi.

4.2.6. Respondentu atbilžu par kriminālprocesa obligātumu un lietderīguma elementiem apskats

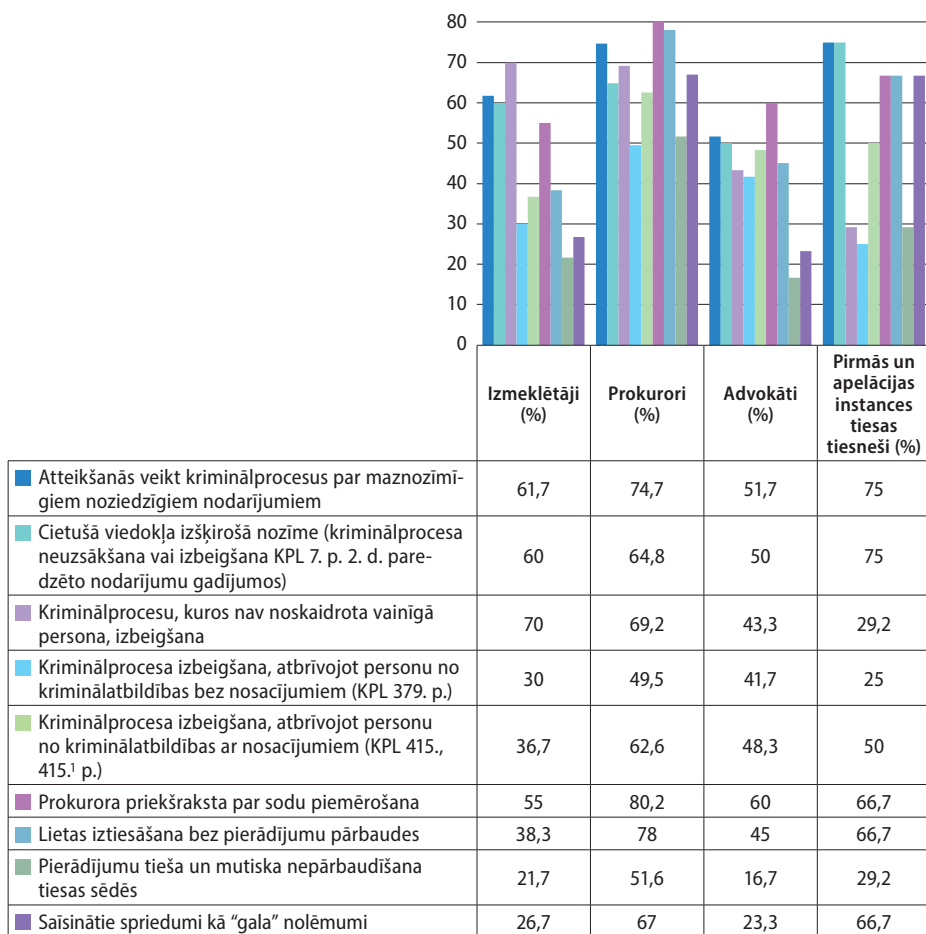
Anketas noslēgumā respondentiem tika uzdoti vairāki vispārīgi jautājumi par pētījuma tēmu – par kriminālprocesa obligātumu un lietderīguma elementiem kriminālprocesā.

Uzdotos jautājumus var sadalīt vairākās grupās: 1) kuri ir lietderīguma elementi kriminālprocesā; 2) sabiedrības intereses kā kriminālprocesa veikšanas priekšnoteikums; 3) lietderīgums kā kriminālprocesa pamatprincips; 4) priekšnoteikumi izmeklēšanas iestāžu un prokuratūras iespējām neveikt kriminālprocesu; 5) noslēdzošās pārdomas.

Kuri ir lietderīguma elementi kriminālprocesā?

Respondentu atbildes uz jautājumu, ko viņi uzskata par lietderīguma elementiem kriminālprocesā, atspoguļotas 33. attēlā.

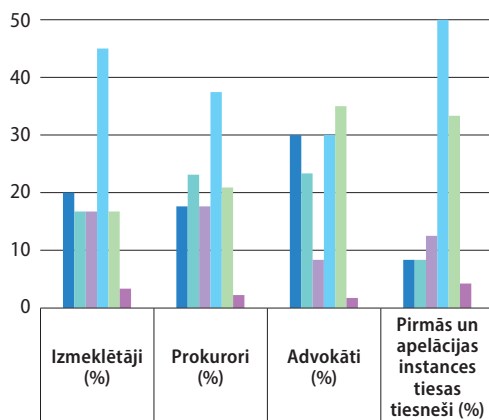
Redzams, ka visvairāk respondentu kopumā atbalstījuši uzskatu, ka kriminālprocesa lietderīgums izpaužas kā atteikšanās veikt kriminālprocesu par maznozīmīgiem noziedzīgiem nodarījumiem. Tāpat viņi piekrituši arī tam, ka lietderīguma elementi ir saskatāmi arī visās citās formās. Atšķiras tikai skatījums starp dažādām respondentu grupām un procentuālais vērtējums. Prokurori visvairāk ir piekrituši norādei, ka lietderīguma elements ir prokurora priekšrakstu par sodu piemērošana, kam seko lietas izskatīšana tiesā bez pierādījumu pārbaudes un tikai pēc tam atteikšanās veikt kriminālprocesu par maznozīmīgiem noziedzīgiem nodarījumiem un kriminālprocesu, kuros nav noskaidrota vainīgā persona, izbeigšana.

33. attēls. Respondentu atbildes uz jautājumu "Atzīmējiet, kurus Jūs uzskatāt par lietderīguma elementiem kriminālprocesā"

Sabiedrības intereses kā kriminālprocesa veikšanas priekšnoteikums

Respondentu atbildes uz jautājumu, vai būtu atbalstāms pamatprincipu līmenī nostiprināt iespēju atteikties no kriminālprocesa veikšanas (uzsākšanas/turpināšanas), ja tas nav “sabiedrības interesēs”, atspoguļotas 34. attēlā.

	Izmeklētāji (%)	Prokurori (%)	Advokāti (%)	Pirmās un apelācijas instances tiesas tiesneši (%)
■ Nē, uzskatu, ka, ja kāda darbība ir atzīta par noziedzīgu, tad par to vienmēr ir jāveic kriminālprocess	20	17,6	30	8,3
■ Nē, uzskatu, ka šobrīd neesam tam gatavi	16,7	23,1	23,3	8,3
■ Jā, būtu atbalstāms	16,7	17,6	8,3	12,5
■ Jā, taču saskatu riskus jēdziena “sabiedrības interesēs” nenoteiktībā	45	37,4	30	50
■ Jā, taču saskatu riskus izmeklētāju/prokuroru neprasmē atbilstoši izvērtēt konkrētās situācijas	16,7	20,9	35	33,3
■ Nav viedokļa	3,3	2,2	1,7	4,2

34. attēls. Respondentu atbildes uz jautājumu “Vai, Jūsaprāt, būtu atbalstāms pamatprincipu līmenī nostiprināt iespēju atteikties no kriminālprocesa veikšanas (uzsākšanas/turpināšanas), ja tas nav “sabiedrības interesēs”?”

Atbildes liecina, ka pat ne puse respondentu neatbalsta ne uzskatu, ka šāds solis būtu veicams, ne uzskatu, ka tas noteikti nav jādara. Procentuāli vairāk respondentu šo iespēju atbalsta, tiesa, saskatot riskus jēdziena “sabiedrības intereses” nenoteiktībā (arī trīs no četriem Augstākās tiesas tiesnešiem tieši šajā ziņā saskatīja risku). Risku prokuroru un izmeklētāju izpratnes trūkumā saskatīja vairāk nekā trešā daļa advokātu un tiesnešu, piektā daļa prokuroru un vēl mazāk paši izmeklētāji.

Respondenti tika lūgti paskaidrot, ko viņi saprot ar jēdzienu “sabiedrības intereses”. Liela daļa uzskatīja, ka šāda jēdziena izpratnei ir jāattīstās gan teorijā, gan praksē.

- Izmeklētāji: *tāds, kas skar plašu sabiedrības loku; manuprāt, jēdziens “sabiedrības interesēs” var ietvert jebkuru izdarītu noziedzīgu nodarījumu, tāpēc šāda pamatprincipa nostiprināšanai nebūtu jēgas; piemēram, dzīvība, dzimumneaizskaramība, krāpšana; atkal katra subjektīvais viedoklis par šo.*

Es teiktu, ka sabiedrības intereses ir aizskartas tad, kad tiešām burtiski tās ir aizskartas. Ka ir vairāki cietušie. Huligānisms ir labs piemērs, kur aizskartas sabiedrības intereses. Nevis, piemēram, kur apzagts mājai pagrabs, kur viens cietušais vai kāds piekauts un cietušais bijis tādā reibumā, ka pat neatceras notikušo. Manuprāt, ir jābūt aizskartām vairāku personu tiesībām, lai būtu runa par “sabiedrības interesēm”. Tas neattiecas uz sevišķi smagiem nodarījumiem vai tādiem, kur iesaistīti nepilngadīgie u. c. mazaizsargātas personas; sabiedrības intereses ir pārāk plašas un var mainīties laiku pa laikam. Sabiedrības intereses pirms 20 gadiem atšķiras no tagadnes, bet pašreizējās sabiedrības intereses atšķirsies no nākotnes sabiedrības interesēm. Faktiski sabiedrības intereses ir regulējamās ar dažādiem līdzekļiem un var strauji mainīties; jēdziens ir ļoti abstrakts, bet kopumā “sabiedrības intereses” var raksturot kā valsts vairākuma uzskatus par sodāmu rīcību, kura nav pieņemama sabiedrībai un pret kuru sabiedrība sagaidītu valsts reakciju.

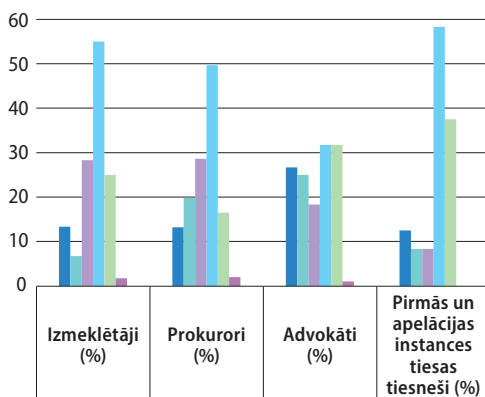
- *Prokurori: sabiedrību pēc būtības uztveru kā lielāku cilvēku grupu (vairāk nekā divi cilvēki), līdz ar to, aizskarot vienas personas intereses, netiek aizskartas sabiedrības intereses. Vienas personas intereses kā sabiedrības locekļa intereses arī ir svarīgas. Ja viena persona izdara noziegumu pret otru personu un nozieguma izdarītājs to izdara pirmo reizi, manā skatījumā viņš ir aizskāris sabiedrības locekļa intereses, nevis sabiedrības intereses kopumā; sabiedrības intereses kā kopums, kurā tiek nodrošināts, ka atkārtota rīcība neatkārtosies vispār vai arī kādu noteiktu laika posmu. Uzskatu, ka noziedzīgas darbības ir sodāmas, uzskatu, ka sabiedrība nesaprātīs, kāpēc atsaka uzsākt kriminālprocesu, ja izdarītā darbība ir sodāma; kriminālprocess ir jāuzsāk un jāveic, ja kāda darbība ir atzīta par noziedzīgu, un tikai tad, kad ir veikta izmeklēšana, varētu arī nonākt pie secinājuma, kas ir “sabiedrības intereses” un kādēļ process būtu izbeidzams. Nav pieļaujama situācija, ka, neizvērtējot apstākļus, tiek prezumēts, ka kriminālprocess nav veicams vai izbeidzams, jo īpaši pamatojot ar terminu “sabiedrības intereses”. Šis termins katrā konkrētā gadījumā ir piepildāms ar konkrētu saturu un tvērumu attiecībā pret konkrēto subjektu un objektu (tiešo un vispārējo), tāpēc absolūti individuāls un padziļināts vērtējums nepieciešams, pirms tiek izbeigts “smagākais” no tiesiskuma procesa veidiem; tā kā “sabiedrības intereses” pieļauj ļoti plašu procesa virzītāja novērtējuma brīvību, šādas normas pieņemšanas gadījumā jau likumdošanas procesā būtu jākonkretizē iecerētie tās piemērošanas virzieni, kā tas ir atšķirībā no esošā regulējuma ietvaros veiktā izvērtējuma.*
- *Advokāti: sabiedrības interesēs nav tērēt resursus izmeklēšanai noziegumiem, kurā radītais kaitējums ir acīmredzami nesamērīgs ar iztērētajiem resursiem tā atklāšanai; sabiedrības interese ir rast līdzsvaru starp drošību un izdevumiem, kurus prasa drošības nodrošināšana. Ja process izmaksā pārāk dārgi salīdzinājumā ar pienesumu sabiedrībai, tad tas nav vairs*

efektīvs. Iespējams, ir jāstrādā pie procesuālo izdevumu institūta attīstības – uzlikt par pienākumu vainīgajam segt lielāko daļu no izdevumiem (ieskaitot arī izmeklēšanas, prokuratūras, tiesas darbu).

- Tiesneši: sabiedrības interešu aizskārumam jābūt samērīgam ar resursiem, ko iegulda kriminālprocesā, kā arī ieguvumam no kriminālprocesa jābūt sabiedrībai izprotamam un akceptētam; sabiedrības intereses – tas, ko iegūst sabiedrība – informāciju, biedinājumu, arī līdzekļu izlietojums, vai tas būs sabiedrības interesēs, piemēram, lietu par baltmaizes “Mākoņmaize” nozagšanu veikalā virzīt uz tiesu un tiesā vēl dažādu iemeslu dēļ lietas izskatīšanu atlikt; vispirms jāskatās, kādā mērā ir aizskartas tieši cietušās personas intereses. Ja ir maznodrošināta persona, kurai nodarīts kaitējums, kas atbilst maznozīmīga noziedzīga nodarījuma definīcijai, svarīgi izvērtēt, cik lielu kaitējumu šis noziedzīgais nodarījums ir radījis tieši cietušajam. Katrs cietušais ir sabiedrības loceklis, tātad, ja jānoskaidro vainīgais tādā procesā, kas cietušajam ir objektīvi svarīgi, tas būs sabiedrības interesēs.

Lietderīgums kā kriminālprocesa pamatprincips

Respondenti tika lūgti novērtēt ideju, ka pamatprincipa līmenī varētu nostiprināt iespēju atteikties no kriminālprocesa veikšanas – gan no tā uzsākšanas, gan turpināšanas – lietderīguma apsvērumu dēļ. Atbildes atspoguļotas 35. attēlā.

	Izmeklētāji (%)	Prokurori (%)	Advokāti (%)	Pirmās un apelācijas instances tiesas tiesneši (%)
Nē, uzskatu, ka, ja kāda darbība ir atzīta par noziedzīgu, tad par to vienmēr ir jāveic kriminālprocess	13,3	13,2	26,7	12,5
Nē, uzskatu, ka šobrīd neesam tam gatavi	6,7	19,8	25	8,3
Jā, būtu atbalstāms	28,3	28,6	18,3	8,3
Jā, taču saskatu riskus jēdziena "lietderīgums" nenoteiktībā	55	49,7	31,7	58,3
Jā, taču saskatu riskus izmeklētāju/prokuroru neprasme atbilstoši izvērtēt konkrētās situācijās	25	16,5	31,7	37,5
Nav viedokļa	1,7	2	1	0

35. attēls. Respondentu atbildes uz jautājumu "Vai, Jūsaprāt, būtu atbalstāms pamatprincipu līmenī nostiprināt iespēju atteikties no kriminālprocesa veikšanas (uzsākšanas/turpināšanas) aiz lietderīguma apsvērumiem?"

Atbildes liecina, ka pat ne puse respondentu neatbalsta ne uzskatu, ka šāds solis būtu veicams, ne uzskatu, ka tas noteikti nav jādara. Salīdzinot ar sabiedrības interešu kā kriminālprocesa esamības mērauklas ieviešanu, šāda principa ieviešanai atbalstītāju ir vairāk, taču tiek saskatīti riski paša jēdziena “lietderīgums” nenoteiktībā; šādu iespēju atbalstīja vairāk nekā 58% tiesnešu (arī trīs no četriem Augstākās tiesas tiesnešiem tieši šajā ziņā saskatīja risku), gandrīz 50% prokuroru, 55% izmeklētāju un 31,7% advokātu. Tāpat riski tiek saskatīti prokuroru un izmeklētāju izpratnes trūkumā, taču – nedaudz mazāk nekā attiecībā uz jēdziena “sabiedrības intereses” iespējamo neizpratni no izmeklētāju un prokuroru puses. Vairāk nekā trešā daļa respondentu šādus risku saskata tikai no tiesnešu vidus. Prokuroriem izmeklētāju un prokuroru prasmju izvērtēt konkrētas situācijas risks vairāk saistās ar jēdzienu “sabiedrības intereses” un mazāk ar lietderīgumu, izmeklētājiem pretēji – nedaudz mazāk tas saistās ar sabiedrības interesēm, bet nedaudz vairāk tieši ar lietderīgumu. Tiesneši un advokāti arī šajā gadījumā ir bijuši skeptiskāki jeb piesardzīgāki nekā izmeklētāji un prokurori. Taču arī šeit vērojamas atšķirības niansēs – tiesnešiem tiesību piemērotāju neizpratnes risks vairāk ir saistīts ar jēdzienu “lietderīgums”, advokātiem – ar jēdzienu “sabiedrības intereses”.

Respondentiem tika lūgts paskaidrot, ko viņi paši saprot ar jēdzienu “lietderīgums” kriminālprocesā. Saņemtās atbildes atkal bija ļoti daudzveidīgas.

- *Izmeklētāji: tas tāds pārāk stiepts jēdziens, un tas nedarbosies, ja nebūs konkrētu kritēriju; vai, izmeklējot šo procesu, no tā tiks saņemts kaut kas noderīgs. Ar vārdu “lietderīgums” es saprotu darbības, kuru veikšanai ir kāda jēga, mērķis. Piemēram, kad tiek veikta izmeklēšana un cietušais izjūt drošības, tiesiskuma sajūtu; kriminālprocesa veikšanas lietderība būtu jāapsver tad, kad uzsāktais kriminālprocess ar potenciāli iztērēto resursu un izdevumu dēļ apriori nedod rezultātu; piefiksēt notikumu, bet neveltīt laiku tā izmeklēšanai, sevišķi gadījumos, kad zaudējums ir minimāls vai cietušais par notikumu ziņo policijai, lai saņemtu apdrošināšanu. Ziņas izmantot situācijas analīzei. Tas, manuprāt, ir līdzīgi kā ar maznozīmīgumu, bet šo var drīzāk attiecināt uz kriminālprocesu, kur ir lielāki zaudējumi. Līdz ar to uzskatu, ka vispār pie maznozīmīguma nevajag noteikt minimālo summu, jo praksē ir bijis gadījums, ka izbeidzu kriminālprocesu par maznozīmīgumu par vairākiem tūkstošiem, jo cietušais neko nevēlējās un vainīgais nebija noskaidrots. Līdz ar to bija iespēja izbeigt kriminālprocesu, jo nebija noteikta konkrēta summa maznozīmīgumam. Tāpēc uzskatu, ka “lietderīgumu” pie līdzīgām situācijām varētu likt.*
- *Prokurori: nesamērīgas kriminālprocesuālās izmaksas attiecībā pret izdarīto noziedzīgo nodarījumu; kad cietusī persona nevēlas kriminālprocesu, sabiedrībai kaitējums nav nodarīts (piemēram, vidēja smaguma miesas bojājumi utt.); nav iespējams šo terminu skatīt ārpus kopējās valsts tiesību sistēmas, jo lietderīgums ir nosakāms un vērtējams attiecībā pret izvirzīto un sasniedzamo mērķi valstiski. Kriminālprocess ir publisko, nevis privāto*

tiesību daļa, līdz ar to visas darbības, kas noteiktas ar Krimināllikumu kā sodāmas, ir ar pietiekamu bīstamības pakāpi, ka likumdevējs konstatē nepieciešamību un pēc noklusējuma arī lietderību veikt kriminālprocesu; laika un resursu ieguldījums ir pārmērīgs salīdzinājumā ar iespējamo rezultātu; termiņš plaši tulkojams; ar lietderīgumu es saprastu vismaz divus kritērijus. Pirmais – ieguldījums pret kaitējumu, proti, nav jēgas ieguldīt milzu resursus, kur kaitējums ir neliels. Piemēram, jau šobrīd netiek sūtīti tiesiskās palīdzības lūgumi vai Eiropas izmeklēšanas rīkojumi lietās, kur ir neliels materiālais kaitējums. Otrais – ieguldījums pret rezultātu. Šobrīd kriminālprocesam ir obligātuma princips, kas liek izmeklēt un arī uzturēt apsūdzību pat tad, ja cerības uz rezultātu ir nelielas. Līdz tiesai parasti šādas bezcerīgas lietas nenonāk, jo, piemēram, tās tiek izbeigtas pierādījumu trūkuma dēļ, taču izmeklēts tiek pilnīgi viss, lai arī, ņemot vērā, iepriekšējo pieredzi, jau sākotnēji ar augstu ticamību var prognozēt, ka rezultātu nebūs.

- *Advokāti: tāpat visu atklāt un izmeklēt nav iespējams, obligātums ir ilūzija; paredzamais resursu patēriņš nav adekvāts nodarījuma smagumam; ir maznozīmīgi nodarījumi, kuros nav cietušās personas, ir gadījumi, kad pārkāpējs sava sociālā stāvokļa dēļ pat nav līdz galam sapratis savas rīcības prettiesisko raksturu vai pat bijis pārliecināts, ka rīkojas likumīgi. Pret šādām personām, kuras neapdraud sabiedrību un nodarījumus izdarījušas sava naivuma vai zemā intelekta dēļ, nav jēgas turpināt kriminālprocesu formālu nodarījumu gadījumā, kur nav cietušo un nav materiālu noziedzīgā nodarījuma sekas; nav lietderīgi virzīt procesu uz tiesu, ja ir iespējams vienoties par sodu, izlīgumu vai izbeigt procesu tā maznozīmīguma dēļ; zinošs procesa virzītājs izvērtē lietderīgumu no resursu viedokļa, droši vien arī “sabiedrības interesēs”, droši vien ir vajadzīgi kritēriji, jo jāizslēdz korupcija utt., ir jābūt kādam citam samiernieciskam mehānismam gadījumos, kad vainīgais ir acīmredzams un cietušais ir zināms. Lai nav arī tā, ka skaļi izskanējuša imunologa lietu (neesmu ar to nekā saistīts) izmeklē, jo ģenerālprokurors tai ir iedevis “sabiedrības intereses” birkus (jo mediji par to raksta), bet nevienam nezināmu seksopātisku “vectēvu” liek mierā; lietderīgums ir patērēto resursu un rezultāta attiecība.*
- *Tiesneši: lietderīgumu novērtēt varētu piešķirt tikai prokuroram. Lietderīgums – ieguvumi, atsakot procesa uzsākšanu, ir lielāki, nekā uzsākot procesu; lietderīgums – kas ko iegūst, vai ieguvums nav mazāks par patērēto; manā praksē apelācijas instances tiesā ir bijis kriminālprocess, kas ticis ierosināts par to, ka vainīgais bārā izdzēra 50 g konjaka un apēda vienu riekstiņu. Radītais kaitējums varēja būt ap 5 EUR. Nesamaksāja tāpēc, ka draugu, ar kuru kopā bija nolēmuši šo mēriņu iedzert un kurš iegāja mājās pēc naudas, aizturēja mājas policija, proti, sieva nelaida ārā. Domāju, ka labāku nelietderīguma piemēru neatradīsiet.*

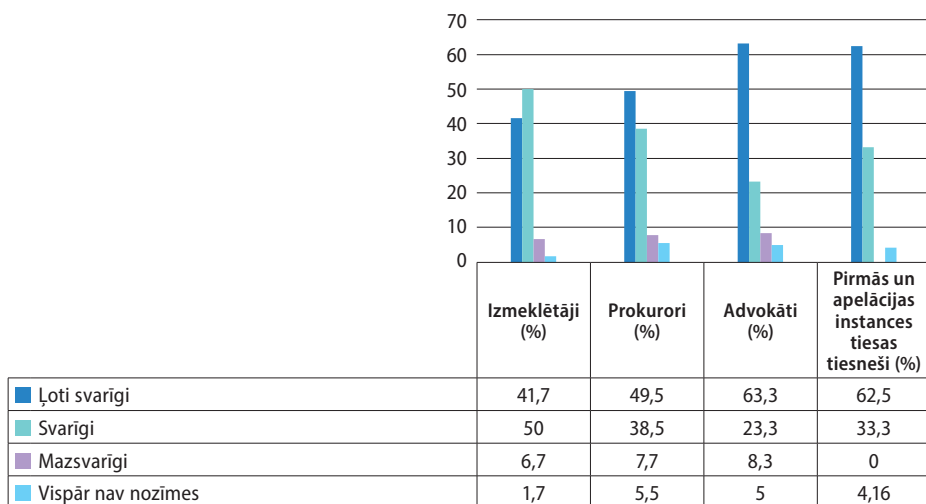
Redzams, ka attiecībā uz lietderīgumu ļoti bieži atbildēs tiek runāts par to, vai procesa rezultāts būs samērojams ar patērētajiem resursiem. Tāpat kā analizējot sabiedrības interešu jēdzienu, arī šajā gadījumā respondenti bieži piemin

cietušajiem nodarītā kaitējuma maznozīmīgumu kā vienu no aspektiem, kas būtu izvērtējams lietderīguma kontekstā. Respondenti, vērtējot gan sabiedrības interešu terminu, gan lietderīguma jēdzienu, norāda uz nepieciešamību pēc vadlīnijām – proti, lai šie jēdzieni sekmīgi tiktu piemēroti praksē, ir nepieciešama to konkretizācija vadlīniju, piemērošanas principu vai citā formā.

Anketas noslēgumā respondentiem tika jautāts par kritiski svarīgiem priekšnoteikumiem, lai varētu palielināt izmeklēšanas iestāžu un prokuratūras iespējas, pamatojoties uz dažādiem apstākļiem lemt par kriminālprocesa neuzsākšanu vai turpināšanu. Anketā tika iekļauti pieci iespējamie priekšnoteikumi, un respondenti varēja tos novērtēt skalā no “ļoti svarīgi” līdz “vispār nav nozīmes”. Tika piedāvāti šādi kritēriji: 1) sabiedrības uzticības pakāpe attiecīgajām institūcijām; 2) cietušo personu ārpus kriminālprocesuālais atbalsts (pieejamība speciālistiem, valsts kompensācija u. tml.); 3) cietušo personu viedokļa izšķiroša nozīme; 4) attiecīgo institūciju amatpersonu zināšanu līmenis; 5) efektīva kontrole pār pieņemtajiem lēmumiem.

Respondentu atbildes attiecībā uz sabiedrības uzticības pakāpi attiecīgajām institūcijām kā priekšnoteikumu izmeklēšanas iestādes un prokuratūras iespējām lemt par kriminālprocesa neuzsākšanu vai turpināšanu atspoguļotas 36. attēlā.

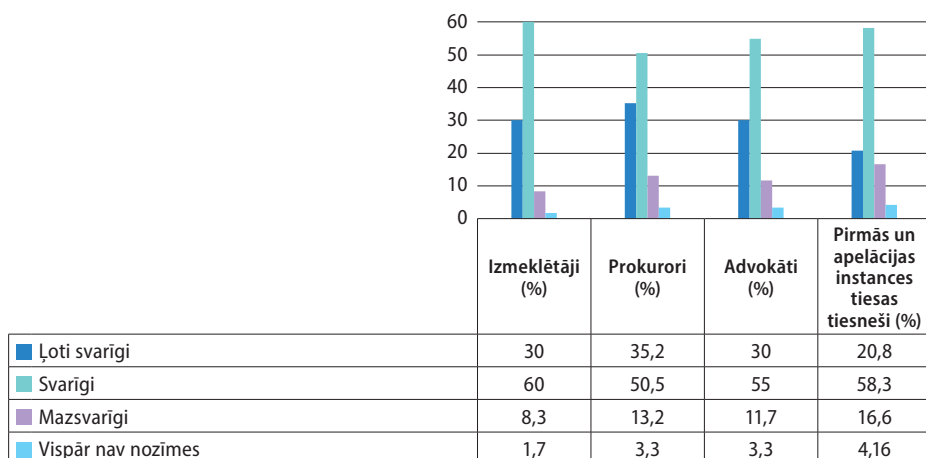
Atbildes uzskatāmi liecina, ka visi respondenti šo sabiedrības uzticību kompetentajām iestādēm atzīst kā svarīgu priekšnoteikumu, lai prokuratūras un izmeklēšanas iestādes varētu lemt par kriminālprocesa neuzsākšanu vai turpināšanu. Redzams, ka to respondentu īpatsvars, kuri uzskata, ka tas ir mazsvarīgi vai tam vispār nav nozīmes, procentuāli ir ļoti neliels. Turklāt, lai gan, piemēram,

36. attēls. Respondentu vērtējums sabiedrības uzticības pakāpei attiecīgajām institūcijām kā priekšnoteikumam izmeklēšanas iestādes un prokuratūras iespējām lemt par kriminālprocesa neuzsākšanu vai turpināšanu

4,16% tiesnešu arī ir norādījuši, ka šim apstāklim nav nozīmes, tas ir tikai viens tiesnesis no 24, kuram ir šāds viedoklis. Augstākās tiesas tiesnešu viedoklis šajā ziņā varētu arī būt atšķirīgs no citiem, tomēr šādus vispārinātus secinājumus ir grūti izteikt, jo bija tikai četri respondenti. No viņiem gan sabiedrības uzticību kā priekšnoteikumu prokuratūras un izmeklēšanas iestāžu diskrecionārai varai neviens nav minējis kā ļoti svarīgu, divi to atzinuši kā svarīgu, viens – kā mazsvarīgu, viens – ka vispār nav nozīmes.

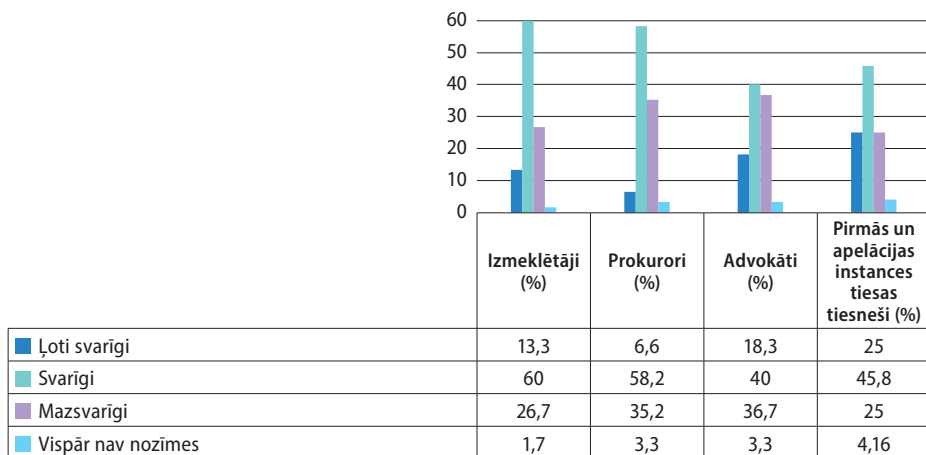
Otrais izvērtējama apstākļi bija cietušo personu ārpus kriminālprocesuālā atbalsts (pieejamība speciālistiem, valsts kompensācija u. tml.). Atbildes liecina, ka šim apstāklim ir piešķirta nedaudz mazāka nozīme nekā izmeklēšanas iestāžu un prokuratūras diskrecionārās varas piemērošanas priekšnoteikumam salīdzinājumā ar sabiedrības uzticību, tomēr arī tas kopumā vērtēts kā nozīmīgs (skat. 37. attēlu).

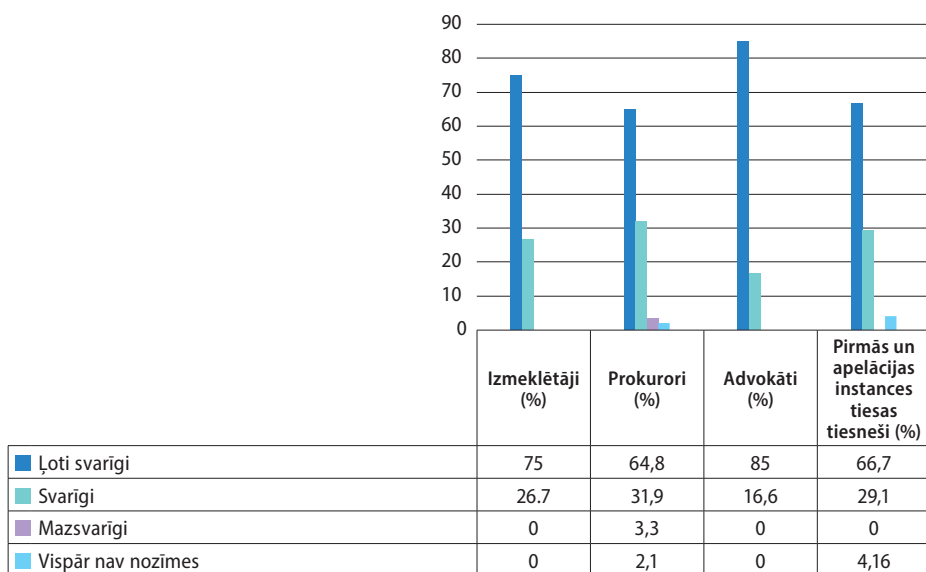
37. attēls. Respondentu vērtējums cietušo personu ārpus kriminālprocesuālajam atbalstam attiecīgajām institūcijām kā priekšnoteikumam izmeklēšanas iestādes un prokuratūras iespējām lemt par kriminālprocesa neuzsākšanu vai turpināšanu

Trešais izvērtējama apstākļi bija cietušo personu viedokļa izšķiroša nozīme. Atbildes atsoguļotas 38. attēlā.

Cietušā viedokļa izšķirošu nozīmi kā priekšnoteikumu izmeklēšanas iestāžu un prokuratūras diskrecionārās varas piemērošanai arī vairums respondentu novērtējuši kā ļoti svarīgu vai svarīgu, tomēr atšķirībā no pirmajiem diviem apstākļiem krietni lielāks respondentu skaits norāda arī uz šā apstākļa mazsvarīgumu. Arī Augstākās tiesas divi tiesneši ir atzinuši, ka tam ir maznozīmīga loma, divi – ka tam vispār nav nekādas nozīmes. Tas ir pat pārsteidzoši, jo, atbildot uz anketas iepriekšējiem jautājumiem, tieši cietušā viedoklis tika bieži minēts kā ļoti nozīmīgs apstākļi, ja jālemj par noziedzīgo nodarījumu maznozīmīgumu, sabiedrības interesēm vai lietderīguma piemērošanu.

38. attēls. Respondentu vērtējums cietušo personu viedokļa izšķirošai nozīmei kā priekšnoteikumam izmeklēšanas iestādes un prokuratūras iespējām lemt par kriminālprocesa neuzsākšanu vai turpināšanu

39. attēls. Respondentu vērtējums attiecīgo institūciju amatpersonu zināšanu līmenim kā priekšnoteikumam izmeklēšanas iestādes un prokuratūras iespējām lemt par kriminālprocesa neuzsākšanu vai turpināšanu

Attiecīgo institūciju amatpersonu zināšanu līmeni kā priekšnoteikumu izmeklēšanas iestāžu un prokuratūras iespējām lemt par kriminālprocesa neuzsākšanu vai neturpināšanu juridiskās prakses pārstāvji atzina par visnozīmīgāko (skat. 39. attēlu).

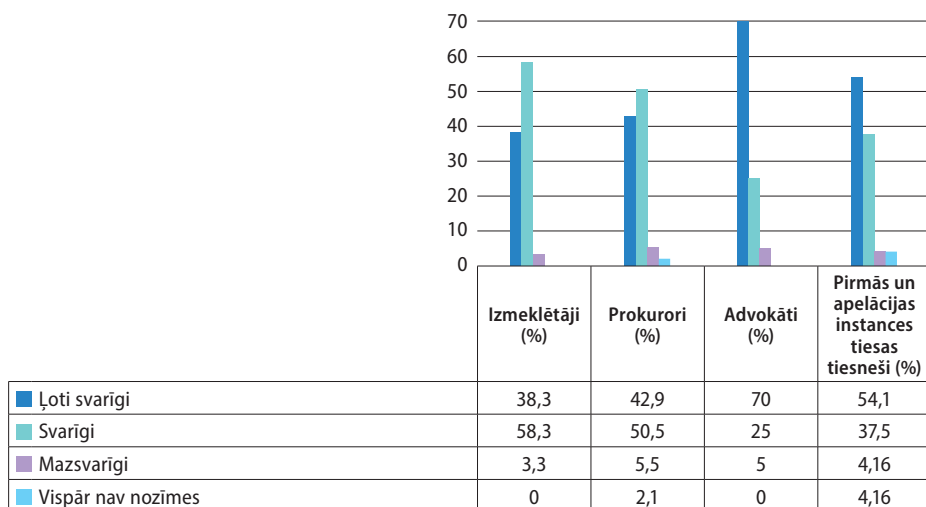
Arī visi 4 anketu aizpildījuši Augstākās tiesas tiesneši šo apstākli novērtēja kā ļoti svarīgu vai svarīgu.

Atbildes uz lūgumu izvērtēt efektīvu kontroli par pieņemtajiem lēmumiem kā priekšnoteikumu izmeklēšanas iestāžu un prokuratūras iespējām lemt par kriminālprocesa neuzsākšanu vai neturpināšanu atspoguļotas 40. attēlā.

Redzams, ka arī šis apstāklis tiek vērtēts kā nozīmīgs. Kā ļoti svarīgu to vērtē pat 70% advokātu.

Izvērtējot kopumā respondentu attieksmi pret pieciem vērtēšanai piedāvātajiem apstākļiem kā priekšnoteikumiem izmeklēšanas iestāžu un prokuratūras diskrecionārās varas piemērošanai, redzams, ka vislielākā nozīme piešķirta tiesību piemērotāju zināšanu līmenim, kam seko sabiedrības uzticēšanās attiecīgajām institūcijām. Arī pārējiem novērtēšanai piedāvātajiem apstākļiem piešķirta pietiekami liela nozīme. Kā mazsvarīga visbiežāk norādīta cietušās personas viedokļa izšķiroša loma.

Respondentiem bija iespēja arī pašiem ierakstīt, kādiem svarīgiem apstākļiem būtu jābūt nozīmīgiem, lemjot jautājumu par atteikšanos no kriminālprocesa uzsākšanas vai kriminālprocesa izbeigšanu. Šo iespēju daudzi respondenti gan neizmantoja, bet ilustrācijai – dažas atbildes. Kāds prokurors raksta: “Kriminālprocesa neuzsākšana vai neturpināšana nav un nedrīkst būt kriminālprocesa mērķis.” Cits: “Tiesiskās apziņas celšana, lai sabiedrība izprastu, ka ziņošana par noziegumu vai pārkāpumu nav “stučīšana” (lišķīga informācijas pieešana, lai kādam sagādātu nepatikšanas), bet tas ir minimālais nepieciešamais, lai celtu kopīgo labklājību. Neiecietība, norobežošanās un noziedznieku nosodīšana, nevis aicināt apsūdzētos uz TV kā ekspertus.” Vēl kāds uzskata: “Būtiski jāsamazina

40. attēls. Respondentu vērtējums efektīvai kontrolei par pieņemtajiem lēmumiem kā priekšnoteikumam izmeklēšanas iestādes un prokuratūras iespējām lemt par kriminālprocesa neuzsākšanu vai turpināšanu

uzsākto lietu skaits par maznozīmīgiem noziedzīgajiem nodarījumiem; aktīvāk jāizbeidz “tumšās” lietas, nav jāgaida noilguma iestāšanās. Līdz noilguma iestāšanās termiņam var atjaunot izbeigto kriminālprocesu, ja atklājas jauni apstākļi vai iegūti jauni un/vai papildu pierādījumi.” Cits rezumē: “Vissvarīgākais ir kompetenti lēmumu pieņēmēji un pārsūdzības iespējas.” Kāds izmeklētājs norāda: “Svarīgs ir amatpersonas zināšanu līmenis, lai amatpersona var argumentēti izskaidrot cilvēkam, ka kriminālprocesa uzsākšana negarantē naudas vai mantas atgūšanu. Izskaidrot, kas cietušajam darāms nākotnē, lai situācijas neatkārtotos.”

Viens advokāts raksta: “Procesa virzītāja lēmuma pieņemšanai jābūt patstāvīgai – bez bailēm no vadības spiediena vai sodīšanas.” Cits advokāts uzskata: “Nedrīkst pieļaut kriminālprocesa izbeigšanu aiz lietderības apsvērumiem, ja ir cietušais. Attiecībā uz sabiedriskās intereses un lietderības apsvērumu izvērtēšanu jābūt izmeklēšanas tiesneša kontrolei, jo ir pierādījies, ka lielai daļai prokuroru šos jautājumus nevar uzticēt, kā dēļ tiek nepamatoti izbeigti procesi un cietušajam tiek laupītas tiesības uz tiesas aizsardzību.”

Punktu izteiktajiem viedokļiem ļauj pielikt kāda tiesneša rakstītais: “Viens no svarīgākajiem elementiem – sabiedrības kopējā uzticēšanās tiesību aizsardzības iestādēm. Bez tās institūts nedarbosies vai arī ieviešanas gadījumā bez sabiedrības atbalsta tiks pakļauts nemitīgai kritikai (gan pamatotai, gan nepamototai), kas kopumā neveicinās tiesiskuma līmeni.”

4.2.7. Noslēdzošās pārdomas

Anketas noslēgumā respondentiem tika dota iespēja izteikties par apstākļiem, ko viņi gribētu minēt par kādiem jautājumiem, kam gribētu pievērst papildu uzmanību u. tml. Šo iespēju neizmantoja daudzi. Tomēr paustais ir tā vērts, lai to citētu, jo var radīt pārdomas gan par esošo situāciju, gan tās iespējamo attīstību nākotnē. Šķiet iederīgi apakšnodaļu, kas veltīta aptauju apskatam, pabeigt ar aptaujāto juridiskās prakses pārstāvju spilgtākajām anketu noslēdzošajām domām,

- Izmeklētāji: *uzskatu, ka likumdošanā jāveic grozījumi, lai pēc iespējas vairāk varētu neuzsākt vai izbeigt lietas, kuru izmeklēšanas laikā tā arī nesanāks noskaidrot vainīgo personu, lai netērētu cilvēkresursus un finanšu resursus, kā arī neuzsākt lietas, kurās cietušie neko nevēlas, kā arī lietas, kurās zaudējums nav sasniedzis valstī pieņemto minimālas algas apmēru, jo to izmeklēšanā mēs iztērējam vairāk, nekā ir nodarīts kaitējums; man šķiet, ka viss KPL ir pārāk smags un sarežģīts, jāiegulda ļoti daudz darba visu dokumentu sagatavošanā un noformēšanā. Sarežģīta birokrātija; var jau ieviest izmaiņas Kriminālprocesa likumā, bet tas nemainīs pamata problēmu – katastrofāli lielo darbaspēka resursu trūkumu.*
- Prokurori: *nevis procesu sarežģīšana ar daudziem nosacījumiem, neskaitāmiem grozījumiem, bet gan noteiktu darbību dekriminalizācija, novirzot administratīvai atbildībai, spēš rast resursu (visās to izpratnēs) jēgpilnu*

izlietojumu; sabiedrības izglītošanai ir pamata nozīme labākā valsts pārvaldē un līdzās pastāvēšanā, šī funkcija arī jāuzņemas institūcijām, tostarp prokuratūrai, savu iespēju un kompetences ietvaros; uzskatu, ka tendence atrast dažādus pamatus, lai neuzsāktu vai izbeigtu kriminālprocesu, nav pareizais ceļš uz tiesisku valsti. Valsts uzdevums ir pasargāt savus iedzīvotājus, un valstij jādara maksimāli viss, lai tas tiktu īstenots. Neredzu ieguvumus no tā, ka, piemēram, uz maznozīmīguma pamata kriminālprocesi tiek izbeigti vai tiek atteikts uzsākt kriminālprocesu. Neredzu sekojošu izmeklēšanas iestāžu darbu ar sarežģītām, apjomīgām lietām, jo, manuprāt, problēma nav lietu apjomā, bet izglītībā, kompetencē, kvalifikācijā, resursos utt.; uzskatu, ka mēs nevaram visu laiku skriet Eiropai pakaļ pēc vienkāršotas izmeklēšanas, jo tur ir citādāka cilvēku mentalitāte, proti, Zviedrijā never māju durvis ciet, un tur reti mājas tiek apzagtas, taču pie mums tas notiek biežāk, tur zāles plāvējs ceļa malā guļ nedēļu, pie mums dienas laikā tiks nozagts. Citur 10 eiro nav nekas, pie mums dažiem cilvēkiem 10 eiro ir jautājums par izdzīvošanu; kopumā esmu par lietderības/procesuālās ekonomijas principa (tā visplašākajā nozīmē, tostarp ņemot vērā kriminālprocesa vienkāršotās formas utt.) piemērošanu un paplašināšanu.

- Advokāti: kamēr sabiedrībā būs zema uzticība tiesu sistēmai, izmeklēšanas iestāžu augsts korumpētības risks, virkne šeit piedāvāto risinājumu ieviešanai praksē būs "bāze" šo risku palielināšanai; KPL 1. panta mērķa sasniegšanai patiesībai (realitātei) jābūt stiprākai par virtuāliem meliem, un procesa virzītājam jābūt ieinteresētam pēdu vākšanā un nostiprināšanā, lai izslēgtu efektivitāti uz melu rēķina (apmelojošas ziņotāju liecības vai spaidu rezultātā iegūtas pašapmelojošas liecības), kriminālprocesuāli stiprināms akcents uz šaubu izslēgšanu ar citiem – ārpus cilvēka uztveres un interpretācijas defektiem esošiem pierādījumiem, piemēram, pēdas un lietiskie pierādījumi. Noziedzība neciena likumu un nemēdz būt pateicīga par tai piešķirtajiem atvieglojumiem, tā ar tiem kļūst stiprāka; šķiet, ka pēdējo gadu grozījumi un intensitāte, ar kādu uz 3. lasījumu tiek iesniegti diezgan fundamentāli pārgrozījumi, prasītu arī arvien nopietnāk apsvērt jautājumu par jaunu kriminālprocesa reformu – jauna noregulējuma pieņemšanu, lai nodrošinātu tā saskaņotību ar starptautiskajām nostādnēm un atsacītos no tiem institūtiem, kas šobrīd ir vai nu mazfunkcionāli, vai nefunkcionāli sistēmiskā neiederīguma dēļ.
- Tiesneši: kopumā atbalstu ideju par virzību uz atteikšanos no absolūtā obligātuma principa, jo de facto jau šobrīd KPL 6. pantā ietvertais obligātuma princips ir ierobežots ar dažādiem risinājumiem, kuros procesu var neveikt faktiski lietderīguma apsvēruma dēļ, piemēram, 392. panta 2.¹ daļa; saprotu, ka tiek domāts par iespējamiem grozījumiem KPL, lai tiesībsargājošām iestādēm (arī tiesām) vairāk atbrīvotu laiku darbam ar nopietnām, smagām un sarežģītām lietām. Taču katram cietušajam un arī valstij ir svarīgs taisnīgs krimināltiesisko attiecību noregulējums.

4.3. Secinājumi

Pēdējos piecos gados valstī gan uzsākto kriminālprocesu, gan tajos reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaits pastāvīgi ir krities. Tomēr iespējams, ka 2022. gadā ne tikai nebūs vērojams sazinājums, bet pat varētu būt neliels pieaugums. Šis apstāklis ļauj atzīt, ka kriminālās justīcijas noslodzes samazināšanas jautājumi joprojām varētu būt svarīgi.

Statistiskā informācija liecina, ka visvairāk reģistrēto noziedzīgo nodarījumu ietilpst mazāk smagu noziegumu kategorijā. Šim apstāklim savukārt ir ļoti būtiska loma dažādu vienkāršoto formu piemērošanā, jo par šo noziedzīgo nodarījumu kategoriju, tāpat kā par kriminālpārkāpumiem, ir iespējams piemērot praktiski visas vienkāršotās formas, tāpat lielā mērā ir pamats piemērot arī atteikšanos no kriminālvajāšanas veikšanas.

Secinājumi par nodaļā apskatīto statistiku par tiesību piemērošanas praksi un tajā iesaistīto profesionālu viedokļiem to pārskatāmības labad tiks strukturēti saskaņā ar šajā nodaļā apskatāmo jautājumu izkārtojuma kārtību, vienīgi vispārīga rakstura secinājumi tiks norādīti nevis sākumā, bet apskata noslēgumā.

4.3.1. Atteikšanās no kriminālprocesa veikšanas kā lietderīguma principa izpaušme

Atteikšanās no kriminālprocesa veikšanas kā lietderīguma principa izpaušme saistāma ar Kriminālprocesa likuma 377. panta 8. punkta un 377. panta 9. punkta, kā arī 373. panta 2.¹ daļas piemērošanu. Šo normu piemērošanas statistisko datu un tiesību piemērošanas praksē iesaistīto personu viedokļu apskats ļauj izdarīt secinājumus.

Lēmumu par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu, pamatojoties uz KPL 373. p. 2.¹ d., skaitam saskaņā ar IeM IC sniegto informāciju laika periodā no 2017. līdz 2022. gadam ir tendence samazināties (kas neatbilst respondentu “iekšējām sajūtām”). Neraugoties uz to, ka IeM IC statistika norāda uz salīdzinoši lielu šādu lēmumu skaitu, kas pilnībā nesakrīt ar Ģenerālprokuratūras sniegto informāciju, aptaujas rezultāti apstiprina, ka šādi gadījumi nav izplatīti, jo lielākā daļa respondentu ar šādiem gadījumiem nav sastapusies nekad vai reti. Kā galvenie faktori, kas attur no šādas formas piemērošanas, minēti – personas, kurai nodarīts kaitējums, iespējamā neapmierinātība; lielāka motivācija nevis atteikties uzsākt procesu, bet to uzsākt un ātri pabeigt (“pozitīvā statistika”); nepieciešamība saņemt uzraugošā prokurora piekrišanu kopsakarā ar iespējamo izmeklētāju un prokuroru viedokļu atšķirību.

Tādu kriminālprocesa esamība, kuru veikšana atkarīga no cietušo ieskata, praksē tiek atbalstīta, lielākoties izsakot viedokli par nepieciešamību šo gadījumu loku paplašināt.

KPL 377. p. 8. pkt. piemērošana saskaņā ar IeM IC sniegtajiem statistikas datiem ir izplatīta, atsakoties uzsākt kriminālprocesu, bet mazizplatīta, izbeidzot

kriminālprocesus. Šīs normas aktīvākā piemērošana saistāma ar izmeklēšanas iestāžu darbu. Pēdējos gados vērojama tendence, ka šīs normas piemērošana, gan atsakoties uzsākt kriminālprocesu, gan to izbeidzot, samazinās. Šogad prognozējams normas piemērošanas neliels, tomēr pieaugums. Neraugoties uz samazināšanās tendenci, kas, iespējams, šogad tiks lauzta, ir jāatzīst, ka tam, ka KPL paredzēti tāda kriminālprocesi, kurus var uzsākt tikai tad, ja to vēlas cietušais, ir nozīmīga ietekme uz kriminālās justīcijas noslodzi.

KPL 377. p. 9. pkt. piemērošana gandrīz nav izplatīta, atsakot uzsākt kriminālprocesu, bet ir sastopama, izbeidzot kriminālprocesus. No 2017. līdz 2020. gadam šīs normas piemērošanai bija tendence palielināties, kopš 2020. gada ir ievērojams kritums, kas gan, iespējams, varētu apstāties šogad. Jebkurā gadījumā piemērošanas gadījumu skaits nav uzskatāms par lielu. Skatot to kopsakarā ar KPL 379. p. 1. d. 2. pkt. salīdzinoši reto piemērošanu un sarūkošo tendenci, jāsecina, ka Latvijā, iespējams, nav pietiekami apzināts izlīguma sabiedriskais nozīmīgums un efektivitāte iespējamai ietekmei uz kriminālprocesu. Uz šo problēmu norādīts vairākkārt, tostarp 2017. gada Valsts kontroles revīzijā “tika secināts, ka netiek pietiekami izmantota cietušā un noziedzīgu nodarījumu izdarījušās personas izlīguma piemērošana jau pirmstiesas izmeklēšanas posmā policijā. Revīzijā procesa virzītāji norādīja, ka paši neveicina izlīguma noslēgšanu gadījumos, kad normatīvais regulējums pieļauj izbeigt kriminālprocesu uz šāda pamata, bet izmanto to tikai pēc personu iniciatīvas. Kā būtiskākie iemesli tika minēti procesa virzītāja neieinteresētība kriminālprocesus izbeigt, jo pie darba rezultātiem tiek vērtēts kriminālvajāšanas uzsākšanai aizvirzīto lietu skaits, pieredzes trūkums piemērot šādu normu, atbalsta trūkums no uzraugošajiem prokuroriem, uzskats, ka izlīguma process ir sarežģīts, kā arī uzskats, ka izlīgums pieļaujams tikai gadījumos, kad iesaistīts nepilngadīgais”.⁹ Pētījums ļauj secināt, ka uzlabojumu šajā jautājumā nav izdevies panākt un attiecīgais institūts praksē tiek izmantots vēl retāk.

4.3.2. Kriminālprocesa neturpināšana, neattiecinot to ne pret vienu personu (kriminālprocesu, kuros nav noskaidrota vainojamā persona, izbeigšana)

Šī iespēja pamatā saistāma ar KPL 390. panta 2.¹ daļas piemērošanu, kas iespējama kopš 2020. gada 6. jūlija, un kopš 2022. gada 3. novembra ieviesto KPL 392. panta 1.¹ daļu.

Attiecībā uz KPL 390. panta 2.¹ daļas piemērošanu secināms, ka tūlīt pēc tās ieviešanas bija vērojams, ka šī norma varētu izpelnīties popularitāti, taču normas piemērošanas izplatība kritas (statistikas dati šajā aspektā gan nesakrīt ar tiesību piemērotāju “ieکشējo sajūtu”, no kuriem daudziem šķiet, ka piemērošana kļuvusi biežāka). Iespējams, viens no iemesliem varētu būt tas, ka joprojām tiesību piemērošanas praksē sastopams viedoklis par maznozīmīga noziedzīga nodarījuma

⁹ Valsts kontrole. Kopsavilkums. Kā mazināt kopējo krimināltiesiskās sistēmas noslodzi, 12. lpp.

izpratnes neskaidrību, īpaši attiecībā uz tā izpausmes veidu, kas nav saistīts ar nodarījumiem mantiskajiem zaudējumiem (tā apgalvo aptuveni 2/3 respondentu). Līdz ar to cerība par mazāk nozīmīga noziedzīga nodarījuma kategorijas veiksmīgu ieviešanu Krimināllikumā, aizstājot terminu “nodarījums, ar kuru nav nodarīts tāds kaitējums, lai piesprieztu kriminālsodu”, nav piepildījusies. Saskaņā ar pētījuma gaitā veiktās aptaujas rezultātiem joprojām personas uzskata, ka šis jēdziens nav pietiekami skaidrs, līdz ar to nevar nodrošināt vienveidīgu un saprotamu tā piemērošanu praksē. Vienlaikus kā problemātisku respondenti atzina arī pārāk konkrēto maznozīmīga nodarījuma kaitējumu, kāds ietverts likuma “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 19.² panta 2. daļā. Tas ļauj atzīt, ka praktiskajiem darbiniekiem atbalstāmāki šķiet jēdzieni, kas ir konkrēti, bet nepatīk arī tik ļoti liela konkretizācija, kas faktiski pilnībā liedz objektīvi izvērtēt individuālās situācijas. Tai pašā laikā, lūgti norādīt apstākļus, kas viņus attur no plašākas attiecīgās normas piemērošanas, normas neskaidrība tiek minēts tikai kā viens no iemesliem un pat ne izplatītākais. Arī šajā gadījumā tie vairāk saistīti ar motivācijas trūkumu piemērot šo normu, pastāvot citām iespējām (“pozitīvā statistika”), un nepieciešamību saskaņot nolēmumu ar uzraugošo prokuroru kopsakarā ar viedokļu atšķirībām.

KPL 392. panta 1.¹ daļas ieviešana KPL 2022. gada rudenī formā, kādā tas tika izdarīts, nav uzskatāma par veiksmīgu, jo, kā to apliecina aptaujas rezultāti, rada nevajadzīgas neskaidrības par to, kā turpmāk nošķirt jau bijušo iespēju izbeigt kriminālprocesus par maznozīmīgiem noziedzīgiem nodarījumiem, kuros nav noskaidrota iespējamā vainīgā persona, un iespēju izbeigt gadījumos, kad nav noskaidrota iespējamā vainīgā persona, jebkuru procesu neatkarīgi no tā, cik smags noziedzīgs nodarījums tiek izmeklēts.

Par veiksmīgu nevar tikt atzīta arī KPL 390. panta 2.² daļas ieviešana, kas notika 2021. gada sākumā – lai arī aptaujā ievērojams skaits praktisko darbinieku norāda, ka ar šīs normas piemērošanu sastapušies bieži, statistikas dati liecina, ka 2021. gadā norma piemērota tikai piecos gadījumos un 2022. gadā – tikai vienreiz.

4.3.3. Atteikšanās no kriminālvajāšanas veikšanas situācijā, kad nav šķēršļu (t. i., nav kriminālprocesu nepieļaujošo apstākļu, ir pietiekami pierādījumi u. tml.)

Personas atbrīvošana no kriminālatbildības bez nosacījumiem saistāma ar KPL 379. panta 1. daļas, kā arī KPL 410. panta piemērošanu. Personas nosacīta atbrīvošana no kriminālatbildības paredzēta KPL 415. un 415.¹ pantā.

KPL 379. p. 1. d. paredzētā iespēja atbrīvot personu no kriminālatbildības bez nosacījumiem praksē saskaņā ar statistikas datiem kopumā netiek piemērota īpaši bieži. Tas apstiprinās arī aptaujās. Prokuratūrā šīs tiesību normu piemērošanas biežums vispār uzskatāms par ļoti nenozīmīgu. Vērojamas tās piemērošanas pieauguma tendences izmeklēšanas iestādēs, savukārt prokuratūras iestādēs tai ir tendence samazināties. Tas zināmā veidā atbilst prokuroru anketēšanas rezultātiem – ka

KPL 379. panta pirmās daļas piemērošanai būtu jākoncentrējas izmeklēšanas iestādēs un šādām lietām uz kriminālvajāšanu nemaz nevajadzētu tikt nosūtītām.

Personas atbrīvošana no atbildības par maznozīmīgu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu Latvijas praksē arī ir maz izplatīta, kopš 2020. gada tā samazinās, un, iespējams, šogad tā pārstās samazināties.

Arī KPL 379. panta pirmās daļas otrā punkta, t. i., izlīguma gadījumā, kopš 2020. gada piemērošana samazinās. Iespējams, 2022. gadā krituma nebūs vai arī tas nebūs liels. Tomēr, kā jau norādīts iepriekš, izlīguma potenciāls kriminālās justīcijas sistēmā nav līdz galam apzināts un novērtēts.

Kriminālprocesu izbeigšanas pirmstiesas kriminālprocesa laikā, pamatojoties uz KPL 379. p. 1. d. 3., 4. un 5. pkt., gadījumu Latvijas praksē praktiski nav.

Saskaņā ar prokuratūras sniegto informāciju kopš 2017. gada ne reizi nav piemērots arī KPL 410. pants, kas dod ģenerālprokuroram iespēju atbrīvot personu no atbildības, ja tā sniegusi būtisku palīdzību citu noziedzīgu nodarījumu atklāšanā.

Statistikas dati liecina, ka arī atteikšanās no kriminālvajāšanas turpināšanas ar nosacījumiem Latvijā nav plaši izplatīta, turklāt tai jau kopš 2017. gada ir pastāvīga tendence samazināties. Nevar nepieminēt, ka aptaujā norādītais, ka šī forma varētu būt neefektīva, tas ir, pārāk daudzi procesi jāatjauno, nesaskan ar statistikas datiem. Saskaņā ar tiem atjaunota tiek nenozīmīga daļa procesu, kas izbeigti ar nosacījumiem.

Beznosacījumu atteikšanās no kriminālvajāšanas kā lietderīguma izpausmes vizitērtākais veids un atbrīvošana no kriminālatbildības ar nosacījumiem Latvijā tiek piemērota maz. Izskaidrojums tam varētu būt aptaujās norādītais, ka, ņemot vērā, ka šajās situācijās ir zināma iespējamā vainīgā persona, tiesību piemērotājam ir lielāks vilinājums piemērot tās kriminālprocesa vienkāršotās formas, kuras noslēdzas ar personas sodīšanu, tas ir, prokurora priekšrakstu par sodu vai arī lietas nodošanu iztiesāšanai tiesai, kura šādā gadījumā, visticamāk, beidzas ar notiesājošu spriedumu. To apliecina arī statistikas dati par kriminālprocesu atsevišķu kategoriju lietās virzību, kur uzskatāmi redzams, ka atteikšanās no kriminālprocesu iztiesāšanas tiesās lielā mērā notikusi, pateicoties tieši prokurora priekšrakstu par sodu piemērošanai, nevis kriminālvajāšanas alternatīvajām formām. Pat mazā kriminālvajāšanas alternatīvu izplatība ļauj atklāt vienu zīmīgu tendenci – mantiskos noziedzīgos nodarījumos (KL 180., 185. p. 1. d.) cietušā ietekme uz kriminālprocesu ir salīdzinoši mazāka nekā tajos nodarījumos, kuri vērsti pret personas veselību (KL 130. p. 2. d., 131. p.). Pret personas veselību vērstie nodarījumi salīdzinoši vairāk tiek izbeigti uz tā pamata, ka šā kriminālprocesa uzsākšanai nav cietušā pieteikuma vai arī ir panākts izlīgums.

4.3.4. Tiesību piemērošanas praksē iesaistīto personu skatījums uz kriminālprocesa lietderīguma elementiem

Izmeklētāji, tiesneši, prokurori un advokāti lielākoties pauž atbalstošu attieksmi pret dažādiem lietderīguma elementiem kriminālprocesā. Tiek atbalstīta arī sabiedrības interešu un kriminālprocesa lietderīgumu nostiprināšana

pamatprincipu līmenī. Tai pašā laikā tiek izteiktas bažas, ka šādu jēdzienu izmantošana pamatprincipu līmenī radīs riskus. Risks tiek saistīts galvenokārt ar izmeklēšanas iestāžu un prokuratūras iestāžu darbinieku nepietiekamo zināšanu līmeni un sagatavotību šo jēdzienu atbilstošai interpretācijai, nedaudz mazāks risks tiek saskatīts attiecīgo jēdzienu nepietiekamā konkretizācijas pakāpē. Aptaujātie jurisdiskās prakses pārstāvji norāda: gan sabiedrības intereses, gan lietderīgums kā jēdzieni varētu tikt lietoti KPL, bet, lai tie darbotos praksē, nepieciešami konkrētizēti kritēriji. Lietderīguma elementu iekļaušana kriminālprocesā tiek vērtēta atzinīgi, taču vienlaikus piesardzīgi, uzsverot nepieciešamību samērot ieguvumus ar riskiem. Iespējamie riski aptver gan cietušā aizsardzības mazināšanos, gan korupcijas risku palielināšanos, gan iespējamu nevienveidīgu attieksmi, kas izriet no atšķirīgas izpratnes par pamatjēdzieniem, gan zināšanu un prasmju trūkumu un citus nozīmīgus apstākļus. Respondenti piekrīt, ka lietderīguma elementu darbībai nepieciešami daudzi priekšnoteikumi – gan sabiedrības uzticība, gan – un tas respondentu atbildēs izteikts visbiežāk – kompetento amatpersonu pietiekams zināšanu līmenis. Tādējādi secināms, ka lietderīguma sekmīgas “iedzīvināšanas” nolūkā primāri (protams, pēc kvalitatīvi izstrādātām tiesību normām) nepieciešams darbs ar tiesību piemērotājiem – lai vairotu viņu sapratni, zināšanas un prasmes.

5

Kriminālprocesa obligātums un/vai lietderīgums Latvijā. *Quo vadis?*

Ārija Meikališa

Kristīne Strada-Rozenberga

Pētījuma noslēdzošā nodaļa ir veltīta pamatā vienam jautājumam – *quo vadis*, Latvija, kriminālprocesa obligātuma un lietderīgumu tvērumā?

Kā norādīts pētījuma pirmajā nodaļā, pēdējās desmitgades tiesību attīstībā ir nesušas būtiskas izmaiņas. Agrāk Eiropā varēja runāt par kriminālprocesa obligātumu un kriminālprocesa lietderīgumu kā nošķiramiem kriminālprocesa organizatoriskiem principiem, tagad nu jau labu laiku robežas starp šīm abām pieejām, tas ir, obligāto kriminālvajāšanu un diskrecionāro pieeju, sāk izzust un principi pietuvoties. Tiek atzīts, ka vislielākās izmaiņas ir piedzīvojis tieši kriminālprocesa obligātuma jeb legalitātes princips, lielākā daļa valstu paralēli tā atzīšanai ieviesušas dažādus un daudzveidīgus uz lietderīguma apsvērumiem balstītus risinājumus. Mūsdienu pasaulē acīmredzot vairs nav iespējams tīrs kriminālprocesa obligātuma princips, līdz ar to meklējami saprātīgi un uz sabiedrības interešu ievērošanu virzīti risinājumi, kā sabalansēt kontinentālo tiesību saimei raksturīgo kriminālprocesa obligātumu ar funkcionējošas sistēmas nodrošināšanai nepieciešamo lietderīgumu. Šis jautājums noteikti būtisks ir arī Latvijai, kurai, tāpat kā citām valstīm, cita starpā raksturīga arī kriminālās justīcijas sistēmas pārmērīga izmantošana.

Kriminālās justīcijas sistēmas pārmērīgai izmantošanai – pārmērīgai kriminalizācijai, pārmērīgai kriminālvajāšanai un pārmērīgai brīvības atņemšanas sodu piemērošanai, kuru Latvijā, šķiet, iederīgi papildināt ar atzīšanas par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā pārmērīgām tiesiskajām sekām – ir arī vairāki teorijā atzīti risinājumi. Šajā pētījumā apskatot pirmās divas pārmērīgas kriminālās justīcijas sistēmas izmantošanas formas – pārmērīga kriminālvajāšana un pārmērīga kriminalizācija, kā galvenos teorētiski ieteiktos risinājumus var minēt: 1) izvairīšanās no nevajadzīgas nodarījumu kriminalizācijas un atbilstoša dekriminalizācija; 2) atteikšanās no kriminālvajāšanas veikšanas situācijās, kad šāda atkāpšanās ir atzīstama par pietiekami efektīvu un atbilstošu reakciju uz izdarīto noziedzīgo nodarījumu.

Līdz ar to arī Latvijā primāri, kad runājam par efektīvas, sabalansētas, pārdomātas un samērīgas kriminālās justīcijas izmantošanu, atceroties *ultima ratio* principu, ir jādomā par to, cik korekti un atbilstoši ir noteikts par noziedzīgiem atzīto nodarījumu loks, vai to nav nepieciešams sašaurināt, un, ja šāds jautājums tiek iniciēts, vai to tiešām ir nepieciešams paplašināt. Ir absolūti skaidrs, ka jebkādas izmaiņas par noziedzīgiem atzīto nodarījumu lokā uzreiz un nepastarpināti ietekmē kriminālās justīcijas sistēmas noslodzi. Līdz ar to primārais subjekts, kurš atbildīgs par to, cik spējīga efektīvi funkcionēt ir kriminālās justīcijas sistēma, ir likumdevējs brīdī, kad izvēlas, kādus nodarījumus atzīt par krimināli sodāmiem. Tiesību piemērošanas jomā likumdevēja sniegtos definējumus nav iespējams mainīt, bet tikai interpretēt. Jāpiekrīt bijušajai Valsts prezidentei Vairai Vīķei-Freibergai:

“Saskaņā ar Latvijas un daudzu citu demokrātisko valstu konstitūcijām tiesu vara nav likumu autore, bet tikai pārrauga to pareizu

piemērošanu. Tiesu iestāžu uzdevums ir palīdzēt nodrošināt, lai pilsoņi ievērotu valstī pastāvošos likumus, formulējot spriedumus strīdos starp indivīdiem vai iestādēm. [...] [T]iesu loma jebkurā to līmenī nav kļūt par likumdevēju un konkurēt ar Saeimu un tās īpašo atbildības lomu, bet gan tikai spriest par likumu interpretāciju un to pielietošanu praksē.”¹

Jau pakārtoti iepriekš minētajam ir jautājumi, kas saistīti ar kriminālprocesu pārmērīgu izmantošanu. Šobrīd KPL 6. pants paredz kriminālprocesa obligātumu kā kriminālprocesa pamatprincipu, tomēr pašas šīs normas teksts, kā arī citas KPL un KL normas ļauj atzīt, ka Latvijā vairs nepastāv “tīrs” obligātuma princips kriminālprocesā. Domājams, ka pie tā arī vairs nav pamata atgriezties. Modelis, kam Latvijai būtu jāseko – kriminālprocesa obligātuma un lietderīguma sajaukums, kas atbilst tā brīža sabiedrības (publiskajām) interesēm.

Kriminālās justīcijas sistēmas atvieglošanai mēs varam izmantot dažādas formas, tostarp kriminālprocesa vienkāršošanu. Tomēr nozīmīgākā efektivitāte saistāma ar iespējām atteikties no kriminālvajāšanas veikšanas apstākļos, kad tam nav formālu tiesisku šķēršļu. Šādas iespējas jau tagad ir paredzētas arī Latvijā salīdzinoši daudzveidīgajā iespēju klāstā un izpausmes formās – gan atsakoties uzsākt un turpināt veikt kriminālprocesus par maznozīmīgiem noziedzīgiem nodarījumiem, gan paredzot tādu kategoriju kriminālprocesus, kurus var uzsākt tikai tad, ja to vēlas cietusī persona, gan atbrīvojot personas no kriminālatbildības bez vai ar nosacījumiem u. tml.

Sistēmiskas sakārtošanas labad, iespējams, KPL 6. panta redakcija būtu jāpārskata, lai lieki neradītu pamatu diskusijai, vai atkāpšanās no kriminālprocesa obligātuma nenonāk pretrunā ar pamatprincipu. Var tikt izteikts priekšlikums KPL 6. un 7. pantu apvienot ar iespējamo nosaukumu “Kriminālprocesa veikšana sabiedrības interesēs”, tajā iekļaujot šādus pamatelementus: 1) kriminālprocess uzsākams un veicams sabiedrības interesēs; 2) kriminālprocess veicams ar mērķi sasniegt krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu; 3) no kriminālprocesa vai kriminālvajāšanas veikšanas var atteikties likumā paredzētos gadījumos, balstoties katras individuālas situācijas izvērtējumā (risinājuma samērīgums, neattaisnotu resursu patēriņa risks utt.); 4) attiecībā uz nepilngadīgajiem, kā arī procesos par piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanu juridiskai personai kriminālprocess uzsākams un veicams tikai tad, ja tajā saskatāma īpaša sabiedrības interese.

Nenoliedzami, ka lietderīguma elementu ieviešana var radīt kriminālās justīcijas sistēmas atslogošanu. Taču pašas par sevi normas neko nedos, ja nebūs atbilstošas to piemērošanas praksē. Latvija tam ir uzskatāms piemērs. Pat apstākļos,

¹ Viķe-Freiberga, V. Viens likums visiem. Par tiesībām un taisnīgumu. *Jurista Vārds*, 08.11.2022., 45(1259), 10.–15. lpp. Pieejams: <https://juristavards-lv.datubazes.lanet.lv/doc/282261-viens-likums-visiem-par-tiesibam-un-taisnigumu/>

kad jau šobrīd ir daudz iespēju, praksē tās tiek izmantotas salīdzinoši kūtri. Dažādu objektīvu un subjektīvu iemeslu dēļ kā gala risinājumu amatpersonas bieži izvēlas personu sodīšanu (pamatā ar prokurora priekšrakstu par sodu), nevis alternatīvās kriminālvajāšanas formas. Lai šo situāciju izmainītu, nepieciešams komplekss darbs un pat ne tik daudz ar likuma tekstu, cik ar likumu piemērotāju un sabiedrību.

Vienlaikus nevar pienācīgi nenovērtēt to, ka līdz ar ieguvumiem, ko nenoliedzami spēj dot uz lietderīguma apsvērumiem balstīti risinājumi, jāapzinās arī to riski. Starp tiem galvenie – valsts varas atzaru līdzsvara zudums; līdzekļu taupīšana kā galvenais lietderīguma piemērošanas vadmotīvs; pasākumu vēršana pret personām, kuras nav vainīgas; kriminālās justīcijas kvalitātes samazināšanās; kriminālās justīcijas nepietiekama izmantošana, kura var būt tikpat bīstama kā pārmērīga tās izmantošana.

Noslēgumā norādāms, ka jebkuru uz lietderības apsvērumiem balstītu institūtu ieviešanai un veiksmīgai funkcionēšanai nepieciešams daudzu priekšnoteikumu kopums. Svarīgākie no tiem: sabiedrības uzticēšanās kompetentajām institūcijām, cietušo ārpusprocesuālā aizsardzība, lietoto jēdzienu skaidrība un precīzas vadlīnijas to praktiskā piemērošanā, kompetento amatpersonu pietiekamu zināšanu un prasmju līmenis. Tikai visu šo priekšnoteikumu izpilde var nodrošināt efektīvu un uz sabiedrības vajadzību apmierināšanu vērstu kvalitatīvu kompetento iestāžu darbību. Tas nav panākams ne uzreiz, ne viegli. Tai pašā laikā nenoliedzami – jo vairāk diskrecionārās varas elementi kriminālās justīcijas sistēmā tiek iekļauti, jo vairāk ir jādomā par tās uzticamību un atbalstu sabiedrībā. Citādi pirmšķietami labi domātas ieceres var iegūt absolūti pretēju efektu – kriminālās justīcijas atvieglošana var tikt saskatīta kā valstiski nenodrošināta pietiekama aizsardzība. Robeža starp kriminālās justīcijas pārmērīgu izmantošanu un kriminālās justīcijas nepietiekami izmantošanu, kā jau norādīts literatūrā, ir ļoti trausla. Tās neievērošana var novest pie neuzticības šai sistēmai vispār, kas savukārt izrietīgi rada sabiedrības drošības izjūtas mazināšanos un līdz ar to uzticības visai tiesiskajai sistēmai, kā arī valstij kopumā samazināšanos vai zudumu. Šīs ir sekas, ko atbildīgajiem tiesību politiķiem un tiesību piemērotājiem nekādā gadījumā nevajadzētu pieļaut, līdz ar to arī šajā jautājumā risinājumi meklējami bez steigas, bet pietiekami pārdomāti, pētījumos un datos balstīti.

Pētījumā analizētie Kriminālprocesa likuma un Krimināllikuma panti¹

Kriminālprocesa likums

1. pants. Kriminālprocesa likuma mērķis

Kriminālprocesa likuma mērķis ir noteikt tādu kriminālprocesa kārtību, kas nodrošina efektīvu Krimināllikuma normu piemērošanu un krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē.

6. pants. Kriminālprocesa obligātums

Amatpersonai, kura pilnvarota veikt kriminālprocesu, ikvienā gadījumā, kad kļuvis zināms kriminālprocesa uzsākšanas iemesls un pamats, ir pienākums savas kompetences ietvaros uzsākt kriminālprocesu un novest to līdz Krimināllikumā paredzētajam krimināltiesisko attiecību taisnīgam noregulējumam.

7. pants. Apsūdzība kriminālprocesā

- (1) Ja šajā likumā nav noteikts citādi, kriminālprocesu veic sabiedrības interesēs neatkarīgi no tās personas gribas, kurai nodarīts kaitējums. Apsūdzības funkciju kriminālprocesā valsts vārdā īsteno prokurors.
- (2) Par Krimināllikuma 130. panta otrajā daļā, 131., 132., 132.¹, 157., 168., 169. un 180. pantā, 185. panta pirmajā daļā, 197. pantā un 200. panta pirmajā daļā paredzēto nodarījumu kriminālprocesu uzsāk, ja saņemts tās personas pieteikums, kurai nodarīts kaitējums. Kriminālprocesu var uzsākt arī tad, ja nav saņemts pieteikums no personas, kurai nodarīts kaitējums, ja šī persona sakarā ar fiziskiem vai psihiskiem trūkumiem pati nespēj īstenot savas tiesības.

14. pants. Tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā

- (2) Procesa virzītājs izvēlas konkrētiem apstākļiem atbilstošo vienkāršāko kriminālprocesa veidu un nepieļauj neattaisnotu iejaukšanos personas dzīvē un nepamatotus izdevumus.

19. pants. Nevainīguma prezumpcija

- (1) Neviena persona netiek uzskatīta par vainīgu, kamēr tās vaina noziedzīga nodarījuma izdarīšanā netiek konstatēta šajā likumā noteiktajā kārtībā.
- (2) Personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, nav jāpierāda savs nevainīgums.
- (3) Visas saprātīgās šaubas par vainu, kuras nav iespējams novērst, jāvērtē par labu personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību.
- (4) Ja valsts amatpersona, kas nav kriminālprocesā iesaistītā persona, ar publisku paziņojumu ir izteikusies par personas vainīgumu, pārkāpjot nevainīguma prezumpciju, procesa virzītājs, pamatojoties uz personas motivētu iesniegumu, publiski informē par nevainīguma prezumpcijas principa pārkāpumu, bet iesnieguma kopiju nosūta izvērtēšanai institūcijai, kura var lemt par amatpersonas atbildību.

124. pants. Pierādīšanas priekšmets

- (5) Pierādīšanas priekšmetā ietilpstošie apstākļi uzskatāmi par pierādītiem, ja pierādīšanas gaitā izslēgtas jebkādas saprātīgas šaubas par to esamību vai neesamību.

¹ Redakcijā, kāda spēkā no 03.11.2022.

373. pants. Atteikšanās uzsākt procesu

(2) Izmeklētājs ar prokurora piekrišanu vai prokurors var atteikt kriminālprocesa uzsākšanu, ja izdarīts maznozīmīgs noziedzīgs nodarījums.

377. pants. Kriminālprocesu nepieļaujošie apstākļi

Kriminālprocesu nedrīkst uzsākt, bet uzsākts process ir jāizbeidz, ja:

- 3) iestāties noilgums;
- 7) tas ir vērst pret tādu ārvalstnieku vai bezvalstnieku par valsts robežas nelikumīgu šķērsošanu, kurš par šo noziedzīgu nodarījumu piespiedu kārtā izraidīts no Latvijas Republikas;
- 8) nav cietušās personas pieteikuma tādā kriminālprocesā, kuru var uzsākt tikai uz šīs personas pieteikuma pamata;
- 9) noticis cietušā un aizdomās turētā vai apsūdzētā izlīgums tādā kriminālprocesā, kuru var uzsākt tikai uz cietušās personas pieteikuma pamata un pilnīgi novērsts vai atlīdzināts ar izdarīto noziedzīgu nodarījumu radītais kaitējums;
- 11) cietusī persona līdz izmeklēšanas pabeigšanai pirmstiesas kriminālprocesā atsaukusi pieteikumu tādā kriminālprocesā, kuru var uzsākt tikai uz šīs personas pieteikuma pamata.

379. pants. Kriminālprocesa izbeigšana, atbrīvojot personu no kriminālatbildības

(1) Izmeklētājs ar uzraugošā prokurora piekrišanu, prokurors vai tiesa var izbeigt kriminālprocesu, ja:

- 1) izdarīts maznozīmīgs noziedzīgs nodarījums;
 - 2) persona, kas izdarījusi kriminālpārkāpumu vai mazāk smagu noziegumu, ir izlīgusi ar cietušo vai viņa pārstāvi Krimināllikumā noteiktajos gadījumos;
 - 3) noziedzīgu nodarījumu izdarījusi nepilngadīga persona un ir konstatēti noziedzīga nodarījuma izdarīšanas īpašie apstākļi, un par nepilngadīgo personu iegūtas ziņas, kas mīkstina tās atbildību;
 - 4) kriminālprocesu nav iespējams pabeigt saprātīgā termiņā;
 - 5) persona noziedzīgu nodarījumu izdarījusi laikā, kad tā bija pakļauta cilvēku tirdzniecībai un tika piespiesta to izdarīt.
- (2) Izmeklētājs ar uzraugošā prokurora piekrišanu vai prokurors var izbeigt kriminālprocesu un materiālus par nepilngadīgo nosūtīt audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa piemērošanai.
- (3) Prokurors var izbeigt kriminālprocesu, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības.
- (4) Izbeigt kriminālprocesu uz izlīguma pamata nedrīkst, ja ir iegūtas ziņas, ka izlīgums panākts draudu vai vardarbības rezultātā vai izmantojot citus prettiesiskus līdzekļus.
- (5) Izbeigt kriminālprocesu, atbrīvojot personu no kriminālatbildības, nedrīkst, ja pret to iebilst persona, kura izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, vai tās pārstāvis.

380. pants. Personu nereabilitējošie apstākļi

Persona netiek reabilitēta, ja kriminālprocesu izbeidz ar lēmumu, kāds paredzēts šā likuma 377. panta 3., 4., 5. un 9. punktā, 379. panta pirmajā un otrajā daļā, 410. panta pirmajā daļā, 415. pantā, 415.¹ panta pirmajā daļā, 421. pantā, 605. panta pirmajā daļā, 615. panta trešajā daļā, kā arī notiesājoša sprieduma gadījumā.

392. pants. Pirmstiesas kriminālprocesa un kriminālvajāšanas izbeigšana

(1) Ja kriminālprocesā ir veiktas nepieciešamās kriminālprocesuālās darbības un nav izdevies noskaidrot noziedzīgu nodarījumu izdarījušo personu, izmeklētājs ar uzraugošā prokurora piekrišanu var izbeigt kriminālprocesu.

(2) Izmeklētājs ar uzraugošā prokurora piekrišanu var izbeigt kriminālprocesu par maznozīmīgu noziedzīgu nodarījumu, ja nav izdevies noskaidrot to izdarījušo personu.

(2) Izmeklētājs ar uzraugošā prokurora piekrišanu vai prokurors ar amatā augstāka prokurora piekrišanu kriminālprocesā par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu var pieņemt

lēmumu par kriminālprocesa vai tā daļas izbeigšanu, ja panākts mantisko attiecību taisnīgs noregulējums, personas vaina noziedzīga nodarījuma izdarīšanā pirmstiesas procesā nav pierādīta un papildu pierādījumu iegūšana nenodrošinās ekonomisku pirmstiesas kriminālprocesa vai radīs nesamērīgi lielus izdevumus. Ja mainījušies kriminālprocesa izbeigšanas apstākļi, kriminālprocesa atjauno, pieņemot lēmumu, kas nav pārsūdzams.

392.¹ pants. Lēmums par kriminālprocesa izbeigšanu

- (1) Ja pirmstiesas procesā tiek konstatēti apstākļi, kas nepieļauj kriminālprocesa vai var būt par pamatu personas atbrīvošanai no kriminālatbildības, vai ja nav pierādīta aizdomās turētā vai apsūdzētā vaina un nav iespējams savākt papildu pierādījumus, procesa virzītājs pieņem lēmumu par kriminālprocesa vai tā daļas izbeigšanu.

410. pants. Kriminālprocesa izbeigšana pret personu, kura būtiski palīdzējusi atklāt smagu vai sevišķi smagu noziegumu

- (1) Ģenerālprokurors ar savu lēmumu var izbeigt kriminālprocesa pret personu, kura būtiski palīdzējusi atklāt smagu vai sevišķi smagu noziegumu, kas ir smagāks vai bīstamāks par šīs personas pašas izdarīto noziedzīgu nodarījumu.
- (2) Šā panta pirmajā daļā noteiktais nav piemērojams personai, kura tiek saukta pie kriminālatbildības par Krimināllikuma 116., 117., 118., 125., 159., 160., 176., 190.¹, 251., 252. un 253.¹ pantā paredzēto sevišķi smago noziegumu izdarīšanu vai kura pati izveidojusi vai vadījusi organizētu grupu vai bandu.
- (3) Lēmumā par kriminālprocesa izbeigšanu norāda rīcību ar noziedzīgi iegūto mantu un izlemj jautājumu par kaitējuma kompensāciju cietušajam.

415. pants. Kriminālprocesa izbeigšana, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības

- (1) Ja prokurors, ņemot vērā izdarītā noziedzīga nodarījuma raksturu un radīto kaitējumu, personu raksturojošos datus un citus lietas apstākļus, iegūst pārliecību, ka apsūdzētais turpmāk neizdarīs noziedzīgus nodarījumus, prokurors var kriminālprocesa izbeigt, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības.
- (2) Lai iegūtu personu raksturojošos datus, prokurors var pieprasīt no Valsts probācijas dienesta izvērtēšanas ziņojumu.
- (3) Kriminālprocesa izbeigšana, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, pieļaujama atbilstoši Krimināllikumā noteiktajam un tikai tad, ja šādai procesa izbeigšanai piekrit amatā augstāks prokurors.
- (4) Kriminālprocesa izbeigšana pieļaujama tikai ar apsūdzētā brīvprātīgu un nepārprotami izteiktu piekrišanu.
- (5) Izbeidzot kriminālprocesa, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, prokurors nosaka pārbaudes laiku atbilstoši Krimināllikumā noteiktajam.
- (6) Izbeidzot kriminālprocesa, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, prokurors var uzlikt apsūdzētajam Krimināllikumā paredzētos pienākumus.
- (7) Ja kriminālprocesa tiek izbeigts, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, apsūdzētajam noteiktajā pārbaudes laikā ir pienākums nekavējoties, bet ne vēlāk kā vienas darba dienas laikā rakstveidā informēt prokuroru par sūtījumu saņemšanas adreses maiņu, norādot jauno adresi.

415.¹ pants. Kriminālprocesa izbeigšana, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības par smagu noziegumu

- (1) Ja ir šā likuma 415. pantā minētie nosacījumi, prokurors ar amatā augstāka prokurora piekrišanu var izbeigt kriminālprocesa, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības personu, kuru apsūdz smaga nozieguma izdarīšanā un kura būtiski palīdzējusi atklāt smagu vai sevišķi smagu noziegumu, kas ir smagāks vai bīstamāks par šīs personas pašas izdarīto noziedzīgu nodarījumu.

- (2) Šā panta pirmajā daļā noteiktais nav piemērojams personai, kura tiek saukta pie kriminālatbildības par Krimināllikuma 125., 159., 160., 176., 190.¹, 251., 252. un 253.¹ pantā paredzēto smago noziegumu izdarīšanu vai kura pati bijusi nozieguma organizētāja.

Krimināllikums

56. pants. Kriminālatbildības noilgums

- (1) Personu nevar saukt pie kriminālatbildības, ja no dienas, kad tā izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, pagājis šāds laiks:
- 1) (izslēgts ar 21.10.2010. likumu);
 - 2) divi gadi no kriminālpārkāpuma izdarīšanas dienas;
 - 3) pieci gadi no mazāk smaga nozieguma izdarīšanas dienas;
 - 4) desmit gadi no smaga nozieguma izdarīšanas dienas;
 - 5) piecpadsmit gadi no sevišķi smaga nozieguma izdarīšanas dienas, izņemot noziegumu, par kuru saskaņā ar likumu var piespriest mūža ieslodzījumu;
 - 6) (izslēgts ar 12.11.2015. likumu).
- (1¹) Personu nevar saukt pie kriminālatbildības, ja no dienas, kad noziedzīgā nodarījumā, kas vērsti pret nepilngadīgas personas tikumību un dzimumneaizskaramību vai ar ko nodarīti smagi miesas bojājumi, kas saistīti ar dzimumorgānu kropļošanu vai reproduktīvo spēju zaudējumu, vai cilvēku tirdzniecībā, vai piespiešanā veikt abortu, cietusī persona sasniegusi astoņpadsmit gadu vecumu, ir pagājuši divdesmit gadi, izņemot noziegumu, par kuru saskaņā ar likumu var piespriest mūža ieslodzījumu.
- (2) Noilguma termiņu aprēķina no dienas, kad izdarīts noziedzīgs nodarījums, vai šā panta 1.¹ daļā paredzētajā gadījumā no dienas, kad cietusī persona sasniegusi astoņpadsmit gadu vecumu, līdz apsūdzības izsniegšanai vai oficiālā izdošanas lūguma paziņošanai apsūdzētajam, ja apsūdzētais uzturas citā valstī un izsludināta viņa meklēšana.
- (3) Noilgums tiek pārtraukts, ja līdz šā panta pirmajā vai 1.¹ daļā norādīto termiņu izbeigšanās brīdim persona, kas izdarījusi noziedzīgo nodarījumu, izdara jaunu noziedzīgu nodarījumu. Šajā gadījumā noilguma laiku, kas paredzēts par smagāko no izdarītajiem noziedzīgajiem nodarījumiem, sāk skaitīt no jaunā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas brīža.
- (4) Jautājumu par noilguma piemērošanu personai, kas izdarījusi noziegumu, par kuru var piespriest mūža ieslodzījumu, izlemj tiesa, ja no nozieguma izdarīšanas dienas vai no dienas, kad noziedzīgā, kas vērsti pret nepilngadīgās personas tikumību un dzimumneaizskaramību, cietusī persona sasniegusi astoņpadsmit gadu vecumu, pagājuši trīsdesmit gadi.

57. pants. Noilguma neiestāšanās

Personai, kas izdarījusi noziegumu pret cilvēci, noziegumu pret mieru, kara noziegumu vai piedalījiesienos genocīdā, kriminālatbildības noilgums neiestājas.

70.⁹ pants. Noilguma aprēķināšana

- (1) Procesā par piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanu noilguma termiņu aprēķina no dienas, kad izdarīts noziedzīgs nodarījums, līdz brīdim, kad juridiskajai personai paziņo par procesa par piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanu uzsākšanu, ievērojot šā likuma 56. panta pirmās daļas 2.–6. punktā un 57. pantā noteiktos termiņus.

58. pants. Atbrīvošana no kriminālatbildības

- (1) No kriminālatbildības var atbrīvot personu, kas izdarījusi maznozīmīgu noziedzīgu nodarījumu.
- (2) Personu, kas izdarījusi kriminālpārkāpumu vai mazāk smagu noziegumu, izņemot noziedzīgus nodarījumus, kuru rezultātā iestājusies cilvēka nāve, var atbrīvot no kriminālatbildības, ja ir izlīgums ar cietušo vai viņa pārstāvi un persona pēdējā gada laikā

nav tikusi atbrīvota no kriminālatbildības par tiša noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, noslēdzot izlīgumu, un pilnīgi novērsusi ar izdarīto noziedzīgo nodarījumu radīto kaitējumu vai atlīdzinājusi nodarīto zaudējumu.

- (3) No kriminālatbildības var atbrīvot apsūdzēto, kurš būtiski palīdzējis atklāt citas personas izdarīto smagu vai sevišķi smagu noziegumu, kas ir smagāks vai bīstamāks par viņa paša izdarīto noziedzīgo nodarījumu, ja šī cita persona par šo noziegumu saukta pie kriminālatbildības. Šis nosacījums nav piemērojams personai, kura tiek saukta pie kriminālatbildības par sevišķi smagu noziegumu izdarīšanu, kas paredzēti šā likuma 116., 117., 118., 125., 159., 160., 176., 190.¹, 251., 252. un 253.¹ pantā, vai personai, kura pati izveidojusi vai vadījusi organizētu grupu vai bandu.
- (4) Personu no kriminālatbildības var atbrīvot arī šā likuma sevišķajā daļā īpaši paredzētajos gadījumos.
- (5) No kriminālatbildības personu var atbrīvot, ja konstatē, ka nav ievērotas tās tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā.
- (6) Personu var atbrīvot no kriminālatbildības, ja tā noziedzīgu nodarījumu izdarījusi laikā, kad bija pakļauta cilvēku tirdzniecībai un tika piespiesta to izdarīt.

58.¹ pants. Nosacīta atbrīvošana no kriminālatbildības

- (1) Personu, kura izdarījusi kriminālpārkāpumu vai mazāk smagu noziegumu un kura nav sodīta par tišu noziedzīgu nodarījumu, kā arī pret kuru pēdējo piecu gadu laikā kriminālprocess nav izbeigts, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, prokurors var atbrīvot no kriminālatbildības nosacīti, ja, ņemot vērā nodarījuma raksturu un radīto kaitējumu, apsūdzēto raksturojošas ziņas un citus lietas apstākļus, iegūta pārliecība, ka apsūdzētais turpmāk neizdarīs noziedzīgus nodarījumus.
- (1¹) Prokurors likumā noteiktajā kārtībā var atbrīvot no kriminālatbildības nosacīti arī personu, kuru apsūdz smaga nozieguma izdarīšanā, kura nav sodīta par tišu noziedzīgu nodarījumu, kā arī pret kuru pēdējo piecu gadu laikā kriminālprocess nav izbeigts, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, un kura būtiski palīdzējusi atklāt citas personas izdarīto smagu vai sevišķi smagu noziegumu, kas ir smagāks vai bīstamāks par viņa pašas izdarīto noziedzīgo nodarījumu, ja šī cita persona par šo noziegumu saukta pie kriminālatbildības. Šis nosacījums nav piemērojams personai, kura tiek saukta pie kriminālatbildības par smagu noziegumu izdarīšanu, kas paredzēti šā likuma 125., 159., 160., 176., 190.¹, 251., 252. un 253.¹ pantā, vai personai, kura pati bijusi nozieguma organizētāja.
- (2) Nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, prokurors nolemj neturpināt personas kriminālvajāšanu par šo nodarījumu, ja pārbaudes laikā tā neizdarīs jaunu noziedzīgu nodarījumu un izpildīs uzliktos pienākumus, kā arī gadījumā ja noslēgts izlīgums, izpildīs tā nosacījumus.
- (3) Nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, prokurors personai nosaka pārbaudes laiku no trim līdz astoņpadsmit mēnešiem. Pārbaudes laiks sākas ar prokurora lēmuma spēkā stāšanās dienu.
- (4) Nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības, prokurors personai ar tās piekrišanu var uzlikt par pienākumu:
 - 1) atvainoties cietušajam;
 - 2) noteiktā termiņā novērst radīto kaitējumu;
 - 2¹) (*izslēgts ar 07.04.2022. likumu*);
 - 3) periodiski ierasties soda izpildes iestādē un piedalīties probācijas programmās saskaņā ar soda izpildes iestādes norādījumiem;
 - 3¹) (*izslēgts ar 07.04.2022. likumu*);
 - 4) atturēties no noteiktas rīcības vai nodarbošanās veidiem;

- 5) periodiski ierasties soda izpildes iestādē un apmeklēt šīs iestādes norādīto speciālistu, lai veiktu atkarības diagnostiku, un pildīt speciālista norādījumus, tai skaitā ārstēties no alkohola, narkotisko, psihotropo, toksisko vielu vai citas atkarības;
 - 6) noteiktā termiņā iemaksāt garantijas naudu.
- (4¹) Garantijas naudas apmēru prokurors nosaka, ievērojot noziedzīgā nodarījuma raksturu un ar to radīto kaitējumu, personas mantisko stāvokli, kā arī likumā paredzētā soda veidu un mēru.
- (5) Ja persona, kura nosacīti atbrīvota no kriminālatbildības, pārbaudes laikā izdara jaunu tišu noziedzīgu nodarījumu vai neizpilda uzliktos pienākumus vai izlīguma nosacījumus, tās kriminālvajāšana tiek turpināta. Šādos gadījumos iemaksātā garantijas nauda ieskaitāma valsts budžetā.

KL 130. pants. Tišs viegls miesas bojājums

- (2) Par viegla miesas bojājuma tišu nodarīšanu – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz vienam gadam vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar probācijas uzraudzību, vai ar sabiedrisko darbu, vai ar naudas sodu.

KL 131. pants. Miesas bojājums aiz neuzmanības

Par smaga vai vidēja smaguma miesas bojājuma nodarīšanu aiz neuzmanības – soda ar īslaicīgu brīvības atņemšanu vai ar probācijas uzraudzību, vai ar sabiedrisko darbu, vai ar naudas sodu.

KL 132. pants. Draudi izdarīt slepkavību un nodarīt smagu miesas bojājumu

Par draudiem izdarīt slepkavību vai nodarīt smagu miesas bojājumu, ja ir bijis pamats baidīties, ka šie draudi var tikt izpildīti, – soda ar īslaicīgu brīvības atņemšanu vai ar probācijas uzraudzību, vai ar sabiedrisko darbu, vai ar naudas sodu.

KL 157. pants. Neslavas celšana

- (1) Par apzināti nepatiesu, otru personu apkaunojošu izdomājumu tišu izplatīšanu iespiestā vai citādā veidā pavairotā sacerējumā, kā arī mutvārdos, ja tā izdarīta publiski (neslavas celšana), – soda ar probācijas uzraudzību vai ar sabiedrisko darbu, vai ar naudas sodu.
- (2) Par neslavas celšanu masu saziņas līdzeklī – soda ar īslaicīgu brīvības atņemšanu vai ar probācijas uzraudzību, vai ar sabiedrisko darbu, vai ar naudas sodu.

KL 168. pants. Nolēmumu par aizgādības, aprūpes un saskarsmes tiesībām ar bērnu nepildīšana

Par izvairīšanos no tiesas vai bāriņtiesas nolēmuma, kas izriet no aizgādības, aprūpes vai saskarsmes tiesībām ar bērnu, kā arī tiesas nolēmuma, kas paredz bērna nogādāšanu atpakaļ uz valsti, kurā ir viņa dzīvesvieta, izpildes vai ļaunprātīgu šāda nolēmuma nepildīšanu, vai ļaunprātīgu šāda nolēmuma izpildes kavēšanu – soda ar īslaicīgu brīvības atņemšanu vai ar probācijas uzraudzību, vai ar sabiedrisko darbu, vai ar naudas sodu.

KL 169. pants. Adopcijas noslēpuma izpaušana

Par adopcijas noslēpuma izpaušanu pret adoptētāja gribu – soda ar īslaicīgu brīvības atņemšanu vai ar probācijas uzraudzību, vai ar sabiedrisko darbu, vai ar naudas sodu.

KL 180. pants. Zādzība, krāpšana, piesavināšanās nelielā apmērā

- (1) Par zādzību, krāpšanu vai piesavināšanos nelielā apmērā, izņemot šā likuma 175. panta trešajā un ceturtajā daļā, 177. panta trešajā daļā un 179. panta trešajā daļā paredzētos noziegumus, – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz vienam gadam vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar probācijas uzraudzību, vai ar sabiedrisko darbu, vai ar naudas sodu.

KL 185. pants. Mantas tiša iznīcināšana un bojāšana

- (1) Par svešas mantas tišu iznīcināšanu vai bojāšanu – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz diviem gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar probācijas uzraudzību, vai ar sabiedrisko darbu, vai ar naudas sodu.

KL 197. pants. Nolaidība

Par darba pienākumu nolaidīgu pildīšanu, ko izdarījis uzņēmuma (uzņēmējsabiedrības) vai organizācijas atbildīgs darbinieks vai uzņēmuma (uzņēmējsabiedrības) vai organizācijas pilnvarota tāda pati persona, ja ar to radīts būtisks kaitējums, – soda ar īslaicīgu brīvības atņemšanu vai ar sabiedrisko darbu, vai ar naudas sodu.

KL 200. pants. Neizpaužamu ziņu, kas nav valsts noslēpums, izpaušana, komercnoslēpumu saturošu ziņu neatļauta iegūšana un izpaušana un finanšu tirgus iekšējās informācijas nelikumīga izpaušana

(1) Par neizpaužamu ziņu, kas nav valsts noslēpums, izpaušanu, ja to izdarījusi persona, kas nav valsts amatpersona un kas saskaņā ar likumu ir atbildīga par ziņu glabāšanu, – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz vienam gadam vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar sabiedrisko darbu, vai ar naudas sodu.

199.¹ pants. Labumu devēja atbrīvošana no kriminālatbildības

Personu, kura prettiesiski piedāvājusi vai devusi materiālas vērtības, mantisku vai citāda rakstura labumu, var atbrīvot no kriminālatbildības, ja tā pēc noziedzīgo darbību izdarīšanas labprātīgi paziņo par notikušo un aktīvi veicina noziedzīgā nodarījuma atklāšanu un izmeklēšanu.

221.⁴ pants. Personas atbrīvošana no kriminālatbildības par nelikumīgu alkoholisko dzērienu glabāšanu un pārvietošanu

Persona, kura labprātīgi nodevusi nelikumīgus alkoholiskos dzērienus un labprātīgi paziņojusi par šo nelikumīgo alkoholisko dzērienu izgatavošanu (ražošanu), glabāšanu, pārvietošanu vai realizāciju, tiek atbrīvota no kriminālatbildības par to glabāšanu vai pārvietošanu.

229.² pants. Personas atbrīvošana no kriminālatbildības par senlietu nelikumīgu iegūšanu, glabāšanu, pārvietošanu un pārsūtīšanu

Persona, kas labprātīgi nodevusi nelikumīgi iegūtu, glabātu, pārvietotu vai pārsūtītu Latvijas Republikas aizsardzībā esošu senlietu, kura neatrodas muzeja krājumā, vai citas valsts aizsardzībā esošu senlietu, tiek atbrīvota no kriminālatbildības par Latvijas Republikas aizsardzībā esošas senlietas, kura neatrodas muzeja krājumā, vai citas valsts aizsardzībā esošas senlietas nelikumīgu iegūšanu, glabāšanu, pārvietošanu vai pārsūtīšanu.

235. pants. Personas atbrīvošana no kriminālatbildības par šaujamieroča, šaujamieroča būtisko sastāvdaļu, šaujamieroča municijas, lielas enerģijas pneimatiskā ieroča, sprāgstvielas vai spridzināšanas ietaises izgatavošanu, iegādāšanos, nēsāšanu un glabāšanu un par gāzes pistoles (revolvera) un tās municijas izgatavošanu

Personu, kas labprātīgi nodevusi bez attiecīgas atļaujas izgatavotu, iegādātu, nēsātu vai glabātu šaujamieroci, šaujamieroča būtisko sastāvdaļu, šaujamieroča municiju, lielas enerģijas pneimatisko ieroci, sprāgstvielu vai spridzināšanas ietaisi vai bez attiecīgas atļaujas izgatavotu gāzes pistoli (revolveri) vai tās municiju, atbrīvo no kriminālatbildības, ja personas darbībās nav cita noziedzīga nodarījuma sastāva.

254. pants. Personas atbrīvošana no kriminālatbildības par narkotisko un psihotropo vielu iegādāšanos, glabāšanu, pārvadāšanu un pārsūtīšanu

Persona, kura labprātīgi nodevusi narkotiskās, psihotropās, jaunas psihoaktīvās vielas vai tās saturošus izstrādājumus, kuru aprīte ir aizliegta vai ierobežota, vai labprātīgi paziņojusi par to iegādāšanos, glabāšanu, pārvadāšanu vai pārsūtīšanu, tiek atbrīvota no kriminālatbildības par šo vielu lietošanu, iegādāšanos, glabāšanu, pārvadāšanu vai pārsūtīšanu.

275.³ pants. Viltota sadarbspējīga sertifikāta ieguvēja, glabātāja un izmantotāja atbrīvošana no kriminālatbildības

Personu, kura ieguvusi, glabājusi vai izmantojusi viltotu sadarbspējīgu vakcinācijas, testēšanas vai pārslimošanas sertifikātu, var atbrīvot no kriminālatbildības, ja tā pēc

noziedzīgo darbību izdarīšanas labprātīgi paziņo par notikušo un aktīvi veicina noziedzīgā nodarījuma atklāšanu un izmeklēšanu.

288.⁵ pants. Politisko organizāciju (partiju) vai politisko organizāciju (partiju) apvienību nelikumīgi finansējušas personas atbrīvošana no kriminālatbildības

- (1) Personu, kura nelikumīgi finansējusi politisko organizāciju (partiju) vai politisko organizāciju (partiju) apvienību, var atbrīvot no kriminālatbildības, ja politiskās organizācijas (partijas) vai politisko organizāciju (partiju) apvienības nelikumīga finansēšana saistīta ar izspiešanu vai ja šī persona pēc politiskās organizācijas (partijas) vai politisko organizāciju (partiju) apvienības nelikumīgas finansēšanas labprātīgi paziņo par notikušo un aktīvi veicina noziedzīgā nodarījuma atklāšanu un izmeklēšanu.
- (2) Ar izspiešanu jāsaprot politiskās organizācijas (partijas) vai politisko organizāciju (partiju) apvienības finansēšanas pieprasīšana, kas saistīta ar draudiem kaitēt personas likumīgajām interesēm.
- (3) Politiskās organizācijas (partijas) vai politisko organizāciju (partiju) apvienības nelikumīgas finansēšanas atbalstītāju un starpnieku var atbrīvot no kriminālatbildības, ja viņš pēc politiskās organizācijas (partijas) vai politisko organizāciju (partiju) apvienības nelikumīgas finansēšanas labprātīgi paziņo par notikušo un aktīvi veicina noziedzīgā nodarījuma atklāšanu un izmeklēšanu.

324. pants. Kukuļdevēja un kukuļošanas starpnieka atbrīvošana no kriminālatbildības

- (1) Personu, kura devusi kukuli, var atbrīvot no kriminālatbildības, ja kukulis šai personai izspiests vai ja tā pēc kukuļa došanas labprātīgi paziņo par notikušo un aktīvi veicina noziedzīgā nodarījuma atklāšanu un izmeklēšanu. No kriminālatbildības var atbrīvot personu, kura kukuli apsolījusi vai piedāvājusi, ja tā labprātīgi paziņo par notikušo un aktīvi veicina noziedzīgā nodarījuma atklāšanu un izmeklēšanu.
- (2) Ar kukuļa izspiešanu jāsaprot tā pieprasīšana par likumīgu darbību izdarīšanu, kā arī pieprasīšana, kas saistīta ar draudiem kaitēt personas likumīgajām interesēm.
- (3) Kukuļošanas starpnieku vai atbalstītāju var atbrīvot no kriminālatbildības, ja viņš pēc noziedzīgo darbību izdarīšanas labprātīgi paziņo par notikušo un aktīvi veicina noziedzīgā nodarījuma atklāšanu un izmeklēšanu.

326.⁴ pants. Labumu devēja atbrīvošana no kriminālatbildības

Personu, kura prettiesiski devusi labumu, var atbrīvot no kriminālatbildības, ja labums šai personai pieprasīts vai izspiests vai ja tā pēc noziedzīgo darbību izdarīšanas labprātīgi paziņo par notikušo un aktīvi veicina noziedzīgā nodarījuma atklāšanu un izmeklēšanu. No kriminālatbildības var atbrīvot personu, kura labumu piedāvājusi, ja tā labprātīgi paziņo par notikušo un aktīvi veicina noziedzīgā nodarījuma atklāšanu un izmeklēšanu.

Likums "Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību", 19.² pants

- (1) Maznozīmīgs noziedzīgs nodarījums ir nodarījums, kura rezultātā nodarīts mantisks zaudējums, kas noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī bijis mazāks par pusi no tai laikā Latvijas Republikā noteiktās minimālās mēnešalgas, vai kura radītais ar likumu aizsargāto interešu apdraudējums ir neliels.
- (2) Par maznozīmīgu noziedzīgu nodarījumu ir atzīstams tāds Krimināllikuma 221.⁶ pantā paredzēts noziedzīgs nodarījums, kas izdarīts, nepārsniedzot šādu tabakas izstrādājumu daudzumu:
 - 1) 20 cigaretes;
 - 2) 10 cigarillas;
 - 3) 5 cigārus;
 - 4) 30 gramus smēķējamās, karsējamās, šņaucamās vai košļājamās tabakas vai tabakas lapu, tabakas izstrādājumu orālai lietošanai vai citu tabakas izstrādājumu.

Summary

Should or should not there be criminal proceedings for each offence which has been envisaged as to be criminally punishable in the substantive provisions of criminal law? – That is the question which has persistently been the focus of attention both among theoreticians and practitioners. The legality of criminal proceedings, enshrined as a fundamental principle of criminal procedure in Section 6 of the Latvian Criminal Procedure Law, often has been mentioned in daily rhetoric as one of the most significant obstacles to effective course of criminal proceedings in Latvia. Perhaps this was the reason why the study “Impact of the Legality Principle of Criminal Procedure on the Effectiveness of Criminal Proceedings” was commissioned in 2022 in the framework of the European Social Fund project “Justice for Growth” (No. 3.4.1.0/16/I/001) and was conducted at the Faculty of Law of the University of Latvia, and overview of which is the basis for this monograph “Legality and Opportunity of Criminal Proceedings as the Fundamental Principle of Criminal Justice System”.

The monograph consists of 4 chapters and a summary. For the sake of more convenient reading, the final part includes excerpts from the Latvian criminal law provisions, in the wording valid on 3 November 2022.

The first chapter “Effectiveness of Criminal Proceedings. Legality and Opportunity of Criminal Proceedings – Theoretical Grounds, Discussions and Findings” (author – prof. K. Strada-Rozenberga) examines the understanding of the elements of legality and opportunity of criminal proceedings, public interests and other concepts relevant to the study, as well as their significance in the functioning of criminal justice. The chapter, the content of which includes quotations from and analysis of works by different authors, concludes that the principles of legality and of opportunity of criminal proceedings (which in different states and languages are defined differently) determine the State’s attitude towards the task of conducting criminal proceedings, envisaging it as mandatory or as possible (according to assessed). Formerly, there were grounds for discussing differentiation between these two systems of criminal justice, based on these principles (legal and discretionary prosecutions); however, at present and already several decades ago rapprochement of these systems could be observed. Definitely, the differences between them are becoming less pronounced. Although, currently in Europe in most cases the principle of legality in prosecution is recognised on the level of fundamental principles, very many discretionary elements have entered it. This leads to the recognition that legal criminal proceedings in the absolute understanding thereof are no longer known in Europe. The chapter examines a problem recognised in contemporary theory of criminal law – excessive use of the criminal law system where three forms can be discerned: 1) excessive criminalisation, 2) excessive criminal prosecution, and 3) excessive sentencing to deprivation of

liberty, acknowledging that this phenomenon should not be ignored and appropriate measures should be taken to eradicate or decrease it.

The first two aspects have been recognised as being important in assessing the legality and opportunity of criminal proceedings; i. e., what and to what extent is treated as criminal (thus, the proportion of offences that come to the attention of criminal justice) and to what extent, indeed, full-scale criminal proceedings are conducted with respect to it, ending with the sentencing of the guilty person. Both these circumstances are important in unburdening the criminal justice system and increasing its effectiveness. The author joins the circle of those scholars who do not see decriminalisation as sufficient salvation. Decriminalisation may play a significant role in making the system of criminal legal proceedings more effective, as it decreases, immediately and directly, the range of cases requiring criminal law review. However, decriminalisation is not sufficient as it cannot cover all individual cases when the involvement of criminal justice would not be justified. The principle of opportunity or the discretionary approach in criminal proceedings serves this purpose, allowing to assess whether conducting criminal proceedings/ criminal prosecution is appropriate in each particular situation. Two aims can be identified in the opportunity principle – 1) to customise the comparatively ineffective substantive law in individual cases, 2) to make the very processes of criminal proceedings more effective.

The opinion has been expressed that in deciding on what, in general, is criminal and in conducting criminal proceedings the primary “yardstick” should be public interest rather than political, financial considerations or interests of individuals or groups. Although the concept of “public interests” belongs to open legal concepts and, at the same time, the area of criminal law requires a high degree of certainty, this concept can be used also in criminal law provisions. To exclude arbitrariness in the interpretation of this concept, to ensure persons’ equality before the law and courts, etc., this concept with respect to refusal to conduct criminal prosecution should be concretised by using clear and publicly accessible criteria.

The chapter concludes with the finding that, alongside the positive aspects brought by the opportunity principle, one should be aware of the threats it causes. These are linked to upsetting the balance between the branches of power, as well as excessive protection of financial interests, decreasing of legal safeguards for involved persons and the general quality of the proceedings, of the openness and the effectiveness of the general preventive function of the criminal law system. Only assessment and meticulous analysis of advantages and threats will allow reaching or coming close to a solution, which would at the same time allow making the course of proceedings more effective, without jeopardising the fundamental values of criminal justice and the priority of public interests.

The second chapter “Legality and Opportunity in Criminal Proceedings. Researching Foreign Experience” offers an overview of the experience of eight European states with respect to the legality of criminal proceedings and elements

of opportunity within it. Due to objective reasons, the original intention to study three foreign countries where the legality principle is known and three foreign countries where the opportunity principle is known had to be revised. The deviation from the original position can be substantiated by the fact that, as recognised in literature, currently there are no countries in Europe where the “pure” legality principle would be known. Therefore, the study includes one country, which classically has been considered as being the model of opportunity of criminal proceedings, i.e., the Netherlands, and seven countries where currently a mix of the principles of legality and opportunity functions. The approach taken by these states to the legality and opportunity of criminal proceedings is examined in this chapter: 1) Estonia (author G. Kūtris); 2) Lithuania (G. Kūtris); 3) Czechia (O. Kulmanis), 4) Slovakia (O. Kulmanis); 5) Germany (M. Leja); 6) Switzerland (M. Leja); 7) Sweden (Ē. Gribonika); 8) the Netherlands (Ē. Gribonika). The chapter ends with general conclusions on the principles of legality and opportunity in criminal proceedings, as revealed in studying the respective European countries (K. Strada-Rozenberga). It is found that the examined countries take different approaches to normative enshrinement of the legality or opportunity of criminal proceedings, by including a direct reference to it in the texts of criminal procedure laws.

The reference to the applied fundamental principle (usually – legality) may or may not be included *expressis verbis* in normative regulation but can be derived from other provisions. However, at the same time it is important to understand that even if laws include direct reference to the legality principle, actually, in all countries significant elements of opportunity are included in the criminal procedural regulation and in the practice of its application.

In examining the general trends and, also, striking particularities in including institutions, founded on considerations of opportunity, into the criminal law system, it is noted that each country has its own particularities, in most cases, the same or similar reasons for refusal to initiate or continue criminal proceedings due to opportunity considerations can be discerned. Namely, almost in all examined countries, it is the pettiness of the offence, cooperation with the purpose of detecting an offence committed by other persons; special features of the persons who have committed the criminal offence (a minor, a person with health disorders, etc.); settlement with the victim; situations where continuation of criminal proceedings is not in society’s (public) interests. Actually, in all countries the situation where several offences with different degrees of damage have been committed is a case when conducting of criminal proceedings can be refused – prosecution can be refused in the case of less serious offences, or when the prosecution for an offence would not increase the sentence already imposed for another offence to be investigated, prosecuted or even tried. The practice of several countries (e. g., Switzerland, the Netherlands) to discontinue proceedings against a person who has suffered significant harm due to the offence committed by themselves (e. g., a person close to them died or was injured, persons

themselves have suffered bodily injuries, etc.) are of interest. Approaches towards offences that *prima facie* are undisclosed differ. For example, in Lithuania, there are grounds for suspending “undisclosed” cases, whereas in Estonia they can be also terminated.

The absence or insignificance of societal (public) interests may be the grounds for refusal to continue criminal proceedings in all the examined countries. A significant difference in nuances between the Netherlands and other countries can be discerned. I. e., in all other countries, basically, criminal proceedings are initiated and conducted, unless it is recognised that they do not involve public interests; in the Netherlands, however, proceedings are conducted if they are in public interests. This, *prima facie* merely a play on words, essentially, points to a fundamentally different approach to conducting proceedings – whether we primarily assume that public interests exist and only upon establishing its absence we refuse to conduct the proceedings, or we assess in each case whether this particular case involves public interest and conduct proceedings only if it is present.

As regards the stages in criminal proceedings, in which decisions on discontinuing criminal proceedings due to considerations of opportunity are made, it must be noted that in most cases opportunity is not applied to the initiation of the proceedings but only to continuation of them. The prosecutor plays the main role in deciding on these matters, sometimes even on applying the respective institutions in court. However, models, where the court itself may decide on terminating criminal proceedings on the basis of considerations regarding opportunity, are also known.

With respect to whether the decisions on refusal to conduct criminal prosecution are subject to judicial review, it should be noted that the possibility of judicial review over situations where criminal proceedings are discontinued in the pre-trial stage prevails. It can be exercised either by envisaging the courts’ (investigating judges’) decision/ approval or by providing that the decisions adopted in the pre-trial proceedings may be appealed [also] to the court.

Approaches to the matter of whether and how the interests of a person who has become a victim of a criminal offence are secured if criminal proceedings are not conducted due to some considerations of opportunity also differ; however, caring for the victim in two ways prevails – requiring absence of significant harm or compensation for damages; absence of a victim or a minor infringement; consent of the victim or absence of interests as the pre-condition for the application of the respective institution or/and envisaging also the victim’s right to submit complaints about the decisions made. Interestingly, the countries not belonging to those that once were included in the circle of Soviet law know also the institute of private prosecution, where the charges are brought by the victim (possible in a situation where the State refuses to do it), whereas Lithuania and Latvia discontinued these categories of cases rather recently.

Also with respect to the last aspect – whether the refusal to conduct criminal proceedings (criminal prosecution) due to considerations of opportunity is related

to the establishment of a person's guilt, it must be recognised that approaches differ and, possibly, unexpectedly, are completely opposite (compare, for example, the perspective of Germany and Sweden), from the clearly expressed opinion that such decisions may not be linked to recognising a person as being legally guilty, to equating such decisions to convictions, establishing guilt. This fact clearly serves as an illustration of the finding that comparison of several states in terms of the legality and opportunity of criminal proceedings is almost impossible because nuances related to their actual effects, the prevalence of application, etc. may be concealed in circumstances that initially are not considered and are not related to the research question and may extend way beyond the area of criminal law (e. g., the effects of non-exonerating decisions on persons outside the area of criminal law).

The third chapter “Legality of Criminal Proceedings and Elements of Opportunity within the Latvian System of Criminal Law and Criminal Procedural Provisions” (prof. Ā. Meikališa un prof. K. Strada-Rozenberga) is dedicated to the situation in Latvia, examining the legal regulation on the legality and opportunity of criminal proceedings within it, as well as providing conclusions and recommendations. The authors express the opinion that, notwithstanding the fact that the enumeration of the fundamental principles of the criminal procedure law starts with the legality of criminal proceedings, Latvia, actually, belongs to those countries where alongside legality, in the classical understanding thereof, existence of institutions, based on the principle of opportunity, is envisaged. Thus, it can be recognised that the “pure” legality of criminal proceedings does not exist in Latvia (neither on the level of normative regulation nor in the application of law).

To understand Latvia's situation, as it relates to the elements of legality and opportunity of criminal proceedings, the provision of the Criminal Procedure Law on refusal to initiate and/ or conduct criminal proceedings should be examined in conjunction with the totality of the Criminal Law provisions on releasing a person from criminal liability.

Systemic examination of these provisions has led to the acknowledgement that, alongside legal criminal proceedings and, accordingly, criminal prosecution, also discretionary approach is recognised, i. e., the possibility for prosecutors or investigators under prosecutor's supervision to refuse conducting proceedings when there are no legal obstacles to it. Thus, it can be concluded that the Latvian criminal justice has been built on the legality principle of criminal proceedings, including derogations that follow from the opportunity principle, i. e., in fact, the co-existence of the principles of legality and opportunity is recognised in Latvia.

In pre-trial criminal proceedings, the following have been recognised:

- refusal to initiate criminal proceedings and termination of criminal proceedings due to the absence of a victim's application, withdrawal thereof or settlement in criminal proceedings which are to be initiated only if the victim wishes so;
- releasing a person unconditionally from criminal liability;

- releasing a person from criminal liability on certain conditions;
- not initiating criminal proceedings or termination thereof, on the basis of expiry of the term equated to the limitation period of criminal liability (“limitation period”) in cases where the possible guilty person has not been identified;
- termination of criminal proceedings in situations where the possible guilty person has not been identified, without waiting for the limitation period to set in.

Detailed analysis of all these instances allows concluding that almost all cases of refusing to use criminal justice, recognised in theory and the area of law policy, have been introduced into the Latvian legal provisions, i. e., both those that are based on the criteria related to the offence (petty criminal offence, etc.) and those that are based on the criteria that characterize the offended (minor), as well as such where the outcome and the necessary resources are weighed, etc. Looking at it from this perspective, one can admit that enough has been done. The only possibilities where, on the basis of foreign experience, expansion of opportunity elements could be found, should be linked to three directions: 1) provide for the possibility to refuse conducting criminal proceedings/ prosecution in situations where several offences, with different degrees of harmfulness, have been committed, it could be possible to give up prosecution for pettier offences, as well as if the prosecution for an offence would not increase the penalty already imposed for an investigated, prosecuted or even tried offence, and 2) provide for the possibility to refuse conducting criminal proceedings/ prosecution in case where due to some circumstances the offence or punishing of the probable guilty persons has lost public relevance (these could be the cases where the offender has suffered serious harm as the result of the offence, by their conduct following the offence have proven “improvement”, when punishing the person might cause more negative consequences than abstaining from it, etc., as well as those cases where the offence itself, due to changing circumstances, although had not been petty at the time it was committed, in the course of time has lost its public relevance, etc.), and 3) to provide with respect to some categories of cases, e. g., minors and legal persons, not that the proceedings should not be conducted in the absence of public interest but should be conducted only in the presence of special interest. With respect to a minor, this would be required due to special protective measures, whereas with respect to a legal person – due to the outcome and resources spent.

The above is the grounds for concluding that, perhaps, the wording of the Criminal Procedure Law provisions should be revised to ensure systemic alignment of them. The proposal is advanced for discussion that the fundamental principle of criminal procedure should be defined as follows – “Conducting of criminal proceedings in public interests”, including these points of reference into it:

- criminal proceedings shall be initiated and conducted in public interests;
- criminal proceedings shall be conducted, ensuring effective application of provisions, until fair regulation of criminal law relations, envisaged in the Criminal Law and the Criminal Procedure Law, is reached;

- in view of the harmfulness of the criminal offence, the nature of the crime, the character of the probable offender and other objective criteria that allow assessing the offence, the offender and the damage caused by the offence, as well as assessing the risk of using resources that are unjustified [inappropriate] for the particular situation, complying with the cases envisaged in the Criminal Law and the Criminal Procedure Law when it is possible to refuse initiating criminal proceedings or criminally prosecuting a person if public interests are complied with;
- with respect to minors, as well as in proceedings regarding the application of coercive measures to legal persons, criminal proceedings shall be initiated and conducted only if special public interest can be identified;
- the prosecutor shall maintain charges in the name of the State [alternative – to not envisage it at all].

Cases when criminal proceedings must be initiated and conducted only if the victim wishes so is a manifestation of opportunity in criminal proceedings that should be supported. However, the range of offences, currently referred to in the Criminal Procedure Law, has not been established on the basis of united, clear and comprehensible criteria. Thus, it should be revised and, possibly, significantly enlarged, however, by taking into account clear criteria, mainly related to the possibility of not conducting criminal proceedings in situations when substantial public interest cannot be identified.

With respect to cases of releasing from criminal liability, it has been recognised that there is no need for overlapping legal regulation in both Criminal Law and Criminal Procedure Law. Presumably, the preferable approach would be to identify provisions of substantive law nature and include these in the Criminal Law. Accordingly, they should only be referred to in the Criminal Procedure Law, rather than being set out once again. This would allow eliminating discrepancies and also cases when a situation is regulated in one law and “ignored” in the other one.

Currently, legal regulation on terminating criminal proceedings, in which the guilty person has not been identified, is not seen as being successful and its revision is proposed. Firstly, eliminating the redundant referral to the prescription period of criminal liability, which, substantially, is not such. Secondly and more importantly, by providing a clear and understandable model of the necessary scope of actions required to terminate criminal proceedings, in which the guilty person has not been identified. However, the legislator could be urged to consider once again whether, indeed, termination of criminal proceedings is an adequate response to all offences, not solely to minor offences that have lost public interest. If the answer remains affirmative then the possibility to acquire information after termination of criminal proceedings by using other methods (measures of operational activities, etc.) about new facts, which could serve as the grounds for renewing the terminated criminal proceedings, should be ensured.

Pursuant to the valid provisions of criminal procedure law, a prosecutor or an investigator under the prosecutor’s supervision have been entrusted to apply

the elements of opportunity. As a general assessment, this system is deemed to be appropriate. However, criteria, which are sufficiently clear and have an appropriate degree of concreteness, should be defined for applying the elements of opportunity.

The authors propose a discussion on the adequacy and fairness of the legal consequences that releasing a person from criminal liability entails, at the same ensuring equal treatment of persons who are/ have been in comparable situations. Situations that might cause the risk of dishonest or abusive behaviour by officials and against them, as well as in relations between the victim and the probable accused person should be carefully considered.

Currently, judicial review of the decisions adopted in pre-trial proceedings on not initiating or not continuing legal proceedings, on the basis of opportunity criteria, has not been envisaged in Latvia. This circumstance does not infringe significantly upon the procedural safeguards of the probable accused person; however, it could be modified to ensure the interests of the victim and society, involving, in some cases, an investigative judge. That would be necessary, mainly, to ensure that an institution, legitimised by the people, (a court) verifies how founded the refusal to conduct proceedings had been and whether, indeed, no public interest in conducting them can be identified.

In the fourth chapter “Elements of Opportunity of Criminal Proceedings in the Latvian Practice of Applying Law” (prof. Ā. Meikališa), the Latvian practice of applying law has been analysed, by using two methods – 1) analysis of statistical data, and 2) survey of practitioners applying the law and analysis of the survey results. Statistical information, prepared, on the basis of special request, at the Information Centre of the Ministry of the Interior, the Court Administration and the Office of the Prosecutor-General was used in the study. In conducting research, investigators, prosecutors, advocates and judges were surveyed. The invitation to participate in the survey, which was conducted by using Google survey tool, was sent to the management of all investigative institutions, the Prosecutor-General and the Court Administration, as well as to the Supreme Court. 91 prosecutors, 28 judges, including 4 judges of the Supreme Court, 60 advocates and 60 investigators, the majority of them representing the State Police and the Corruption Prevention and Combatting Bureau, responded to this invitation. Unfortunately, other investigative institutions were not interested in participation. Thus, in total, 211 filled-out questionnaires from persons involved in the application of law were received and this number should be deemed as sufficiently representative.

It is recognised in the chapter that the statistical information reveals that the majority of registered criminal offences belong to the category of less serious crimes. This circumstance, in turn, plays a very important role in the application of various simplified forms because, with respect to this category of crimes, similarly to criminal offences, practically all simplified forms can be used, therefore, to the same extent, there are grounds to apply refusal to conduct criminal prosecution.

The study of the prevalence in practice of various institutions, based on considerations of opportunity, leads to the conclusion that, in accordance with the statistical information, within the period from 2017 to 2022, there has been a decreasing trend in decisions to refuse initiating criminal proceedings on the grounds of the pettiness of the offence (which does not comply with the respondents' "gut feeling"). The survey outcomes also confirm that such cases are not widespread because the majority of respondents have never encountered or encountered such cases rarely. Two main factors that deter from application of this form are mentioned – the possible dissatisfaction of the injured person; greater motivation to initiate proceedings and conclude them swiftly ("positive statistics") rather than to refuse initiating the proceedings; the need to receive the approval of the supervising prosecutor in conjunction with possible different opinions held by investigators and prosecutors.

With respect to the existence of such criminal proceedings, which are conducted depending upon the victims' view, it is recognised that they are supported in practice and practitioners mainly express the opinion on the need to expand the range of such cases. The general conclusion is that the fact that the CPL provides for such criminal proceedings that can be initiated only if the victim wants to has a significant impact on the burden upon criminal justice. At the same time, it is concluded that, possibly, there is insufficient awareness in Latvia of the public importance and effectiveness of settlement and its possible impact upon criminal proceedings.

As regards termination of criminal proceedings, in which the guilty person has not been identified, it is noted that, with respect to less serious criminal offences, such a possibility exists in Latvia since 6 July 2020, whereas since 3 November 2002, in fact, with respect to all types of criminal offences. It is concluded that the provision is applied less frequently (in this regard, the statistical data do not coincide with the practitioners' "gut feeling" because many of them have the feeling that it is applied more often). One of the possible reasons could be the opinion, still encountered in the practice of applying law, that the understanding of a petty crime is unclear. Likewise, respondents have admitted a lack of incentives for applying this provision due to other possibilities ("positive statistics") and the need to receive the approval of the supervising prosecutor, in conjunction with differences in opinion.

In characterising the refusal to conduct criminal prosecution in the absence of obstacles (i.e., absence of circumstances prohibiting criminal proceedings, sufficient evidence, etc.), it is noted in the chapter that the statistical data show that in practice the possibility to release a person from criminal liability unconditionally is not applied too often. Surveys also confirmed this. The frequency of applying this legal norm in the prosecutor's office should be deemed to be insignificant. The trend of applying it is growing in investigative institutions, and a downward trend is observed in prosecutors' offices. The statistical data show that conditional refusal to continue criminal prosecution is not widespread in Latvia, moreover, it

is noted that there has been a consistent downward trend in using it already since 2017. It should be mentioned that the statements made in the survey that this form might be ineffective, i. e., that too many proceedings have to be renewed, are not supported by statistics. It shows that an insignificant part of proceedings that have been terminated conditionally is renewed.

The general conclusion is that unconditional refusal to conduct criminal prosecution as the most pronounced manifestation of opportunity and conditional release from criminal liability is rarely applied in Latvia. It could be explained by the statements made in surveys that, taking into account that the probable guilty person is known in these situations, the parties applying law are more tempted to apply those simplified forms of criminal proceedings that conclude with punishing the person, i. e., the prosecutor's penal order or transferring the case to the court, in which case, most probably, the case concludes with a conviction. Statistical data on the progress of criminal proceedings in some case categories support this, showing clearly that, in courts, refusal to adjudicate criminal proceedings in courts to a large extent had happened due to the application of the prosecutor's penal order rather than alternative forms of criminal proceedings.

In concluding the chapter by characterising the view of persons involved in the application of law on the elements of opportunity in criminal proceedings, the author has noted that investigators, judges, prosecutors and advocates are mostly supportive of various elements of opportunity in criminal proceedings. Enshrining of public interest and opportunity of criminal proceedings on the level of fundamental principles is also supported. However, there are concerns that the use of such concepts on the level of fundamental principles will create risks. Predominantly, the risk is linked to the insufficient level of knowledge among the employees of investigation and prosecution institutions and their preparedness for appropriate interpretation of these concepts; a slightly lower risk is seen in the insufficient level of concretisation of these concepts. The surveyed practitioners of law note: the concepts of both public interest and opportunity could be used in CPL; however, concretised criteria are needed to make them function in practice. The inclusion of elements of opportunity into the criminal procedure is viewed positively but also with caution, emphasising the need to balance benefits with risks. The possible risks include both diminished protection of the victim and increasing risks of corruption, as well as possible non-uniform treatment, which follows from a different understanding of the basic concepts, as well as lack of knowledge and skills and other important circumstances. Respondents agree that many preconditions are needed for the elements of opportunity to function – both public trust and, most frequently mentioned in their responses, sufficiently knowledgeable competent officials. Thus, it can be concluded that successful “embodiment” of opportunity primarily requires (of course, after qualitative legal norms have been drafted) working with persons applying the law to broaden their understanding, knowledge, and skills.

In the concluding part of the monograph, the summary, entitled “Legality and/ or opportunity of criminal proceedings in Latvia. *Quo vadis?*” (prof. Ā. Meikališa and prof. K. Strada-Rozenberga), forecasts are provided regarding the possible development of Latvian criminal procedure in the context of legality and opportunity of criminal proceedings. Conclusions are made with respect to the current situation in Latvia and general proposals regarding its possible development are made.

The authors recognise that, in Latvia, when discussing the use of effective, balanced, well-considered and proportionate criminal justice, keeping in mind the *ultima ratio* principle, it should be considered how correctly and appropriately the range of offences that are recognised as being criminal has been defined, whether it should be narrowed and, if it is initiated, whether, indeed, it should be expanded. It is absolutely clear that any changes to the range of offences recognised as criminal impact, immediately and directly, the burden upon criminal justice. Thus, the primary subject who is responsible for the capacity of the criminal justice system to function effectively is the legislator at the moment of choosing which offences should be recognised as being criminally punishable. In the area of law application, the definitions provided by the legislator can be only interpreted but not changed.

It is concluded that the “pure” principle of legality in criminal proceedings does not exist in Latvia, recognising that there are no grounds for returning to either. The model that Latvia should follow – a mix of legality and opportunity in criminal proceedings, which complies with the society’s (public) interests at the time. Various forms can be used to alleviate the criminal justice system, *inter alia*, simplification of criminal proceedings. However, the most significant effectiveness is linked to possibilities to refuse conducting criminal prosecution in circumstances without formal legal obstacles. Even now such possibilities have been envisaged in Latvia, in a range of various possibilities and manifestations, both by refusing to initiate and continue conducting criminal proceedings for petty criminal offences and by envisaging such categories of criminal proceedings that may be initiated only if the victim wants it, as well as by releasing a person, conditionally or unconditionally, from criminal liability, etc. At the same time, it is noted that provisions *per se* are useless if appropriate application in practice is missing. Latvia is an obvious example of it. Even in conditions when various possibilities are available, there is certain inertia in using them in practice. Due to various objective and subjective reasons, officials often choose as the final solution punishing the person (basically, by the prosecutor’s penal order) rather than the alternative forms of criminal prosecution. To change this situation, complex work is needed, and not with the text of the law but rather – with persons applying law and society.

At the same time, in concluding the monograph, it is recognised that, alongside the benefits that solutions, based on considerations of opportunity, may undeniably provide, they also entail related risks, the awareness of which should

not be underestimated. The main ones – loss of balance between the branches of state power; economy of resources as the main leitmotif for applying opportunity; applying measures to persons who are not guilty, diminishing quality of criminal justice; insufficient use of criminal justice, which can be as dangerous as the excessive use of it. A totality of many preconditions is needed for the introduction and successful functioning of institutions, based on considerations of opportunity. The most important among these: public trust in competent authorities, extra-procedural protection of victims, clarity of the concepts used and precise guidelines on their application in practice, sufficient level of knowledge and skills among the competent officials. Effective and public needs centred work of qualitative competent authorities can be ensured only if all these preconditions are met. This can be achieved neither swiftly nor easily. At the same time, undeniably, the more elements of discretionary power are introduced into the system of criminal justice, the more its credibility and public support for it must be considered. Otherwise, *prima facie* well-intended plans may cause the opposite effect – relieving of the criminal justice system may be perceived as the State's failure to ensure sufficient protection. As noted in literature, the borderline between excessive and insufficient use of criminal justice is very fragile. Noncompliance with it may lead to a general lack of trust in this system, which, in turn, diminishes the sense of security in society and trust in the entire legal system, causing a decrease in or loss of trust in the State. The responsible politicians, lawmakers, and those applying law should, definitely, prevent such consequences, hence, solutions to this matter should be sought without haste, they should be sufficiently well-considered, research- and data-based.

In view of these conclusions, at the end of the book the authors of the monograph leave the question – should or should not there be the opportunity of criminal proceedings as the fundamental principle of criminal procedure in Latvia? – open at the end of the book, proposing the inclusion of the fundamental principle of conducting criminal proceedings in public interests. This, in turn, would comprise balanced co-existence of the legality of criminal proceedings and the refusal to conduct them.

Izmantoto avotu saraksts

Normatīvie akti

Nacionālie normatīvie akti (Latvija)

1. Latvijas Republikas Satversme: 15.02.1922. likums, stājas spēkā: 07.11.1922. Konsolidētā redakcijā pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/57980-latvijas-republikas-satversme>
2. Latvijas Kriminālprocesa kodekss: zaudējis spēku 30.09.2005. Konsolidētā redakcijā pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/90971-latvijas-kriminalprocesa-kodekss>
3. Krimināllikums. Konsolidētā redakcijā pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums>
4. Grozījumi Krimināllikumā: 13.12.2012. likums, stājas spēkā 01.04.2013. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/253698-grozijumi-kriminallikuma>
5. Grozījumi Krimināllikumā: 11.06.2020. likums, stājas spēkā 06.07.2020. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/315653-grozijumi-kriminallikuma>
6. Kriminālprocesa likums. Konsolidētā redakcijā pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likum>
7. Grozījumi Kriminālprocesa likumā: 12.03.2009. likums, stājas spēkā 01.07.2009. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/190010-grozijumi-kriminalprocesa-likuma>
8. Grozījumi Kriminālprocesa likumā: 21.10.2010. likums, stājas spēkā 01.01.2011. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/220967-grozijumi-kriminalprocesa-likuma> [skatīts 03.11.2022.].
9. Grozījumi Kriminālprocesa likumā: 19.11.2020. likums, stājas spēkā 01.01.2021. Pieejams <https://likumi.lv/ta/id/319095-grozijumi-kriminalprocesa-likuma>
10. Grozījumi Kriminālprocesa likumā: 06.10.2022. likums, stājas spēkā 03.11.2022. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/336542-grozijumi-kriminalprocesa-likuma>
11. Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību: 15.10.1998. likums, stājas spēkā 05.11.1998. Konsolidētā redakcijā pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/50539-par-kriminallikuma-speka-stasanas-un-piemerosanas-kartibu>
12. Grozījumi likumā “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību”: 03.09.2020. likums, stājas spēkā 29.09.2020. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/317314-grozijumi-likuma-par-kriminallikuma-speka-stasanas-un-piemerosanas-kartibu>

Nacionālie normatīvie akti (citas valstis)

1. Igaunijas Kriminālprocesa kodekss. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/act/527122021006/consolide>
2. Igaunijas Republikas Sodude kodekss. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/act/510052022002/consolide>
3. Čehijas Republikas Kriminālkodekss. Pieejams: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40>
4. Čehijas Republikas Kriminālprocesa kodekss. Pieejams: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1961-141>

5. Lietuvas Republikas Kriminālkodekss. Pieejams: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/28b18041843311e89188e16a6495e98c?jfwid=199cfecws9>
6. Lietuvas Kriminālprocesa kodekss. Pieejams: https://www.infolex.lt/portal/start_ta.asp?act=doc&fr=pop&doc=10708&title=LR%20baud%FEiamojo%20proceso%20kodeksas#, arī <https://legal-tools.org/doc/70b7df/pdf>
7. Lietuvas Republikas Kriminālprocesa kodeksa 3., 22., 57., 58., 167., 256., 293., 312., 317., 320., 322., 324. panta grozījumu un 34. panta un XXX nodaļas atcelšanas likums. Nr. XIII-626, 2017-07-11. Pieejams: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/19eeb8826c7811e7aefae747e4b63286>
8. Lietuvas Republikas Kriminālprocesa kodeksa 167., 409. panta grozījumu un papildinājumu likums Nr. XII-502, 2013-07-02. Pieejams: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.453257>
9. Lietuvas Republikas Kriminālprocesa kodeksa papildināšanas ar 39.2 pantu likums. Nr. XIII-1844, 2018-12-20. Pieejams: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/c092cf93052011e98a758703636ea610>
10. Nīderlandes Karalistes Kriminālkodekss. Pieejams: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0001854/2022-07-01>
11. Nīderlandes Karalistes Kriminālprocesa kodekss. Pieejams: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0001903/2022-07-01/#Opschrift>
12. Nīderlandes Karalistes Policijas likums. Pieejams: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0031788/2022-07-08>
13. Nīderlandes Karalistes Valsts prokuratūras (izlīguma) likums. Pieejams: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0020074/2013-04-01>
14. Nīderlandes Karalistes Opija likums. Pieejams: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0001941/2009-07-01> [skatīts 10.09.2022.].
15. Slovērijas Kriminālkodekss. Pieejams: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2005/300/>
16. Slovērijas Kriminālprocesa kodekss. Pieejams: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2005/301/20211201.html>
17. Šveices Kriminālkodekss (*Schweizerisches Strafgesetzbuch*). Pieejams: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/54/757_781_799/de [skatīts 20.07.2022.].
18. Šveices Kriminālprocesa kodekss (*Schweizerische Strafprozessordnung*). Pieejams: <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2010/267/de> [skatīts 20.07.2022.].
19. Vācijas Kriminālkodekss (*Strafgesetzbuch*). Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/> [skatīts 20.07.2022.].
20. Vācijas Kriminālprocesa kodekss (*Strafprozessordnung*). Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/> [skatīts 20.07.2022.].
21. Zviedrijas Karalistes Kriminālkodekss. Pieejams: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/brottsbalk-1962700_sfs-1962-700#K8
22. Zviedrijas Karalistes likums "Par atbalstu un pakalpojumiem noteiktiem cilvēkiem ar invaliditāti". Pieejams: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-1993387-om-stod-och-service-till-vissa_sfs-1993-387
23. Zviedrijas Karalistes Procesu kodekss. Pieejams: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/rattgangsbalk-1942740_sfs-1942-740

Eiropas normatīvie akti

1. Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2011/93/ES (2011. gada 13. decembris) par seksuālas vardarbības pret bērniem, bērnu seksuālas izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu, un ar kuru aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2004/68/TI. Konsolidēts teksts. Pieejams: <http://data.europa.eu/eli/dir/2011/93/2011-12-17>
2. Eiropas Padomes Konvencija par bērnu aizsardzību pret seksuālu izmantošanu un seksuālu vardarbību. Eiropas Padome, 25.10.2007., spēkā Latvijā no 01.12.2014. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1038>
3. Charter of Fundamental Rights of The European Union. Pieejams: http://data.europa.eu/eli/treaty/char_2012/oj
4. Padomes Regula (ES) 2017/1939 (2017. gada 12. oktobris), ar ko īsteno ciešāku sadarbību Eiropas Prokuratūras (EPP) izveidei. Konsolidēts teksts. Pieejams: <http://data.europa.eu/eli/reg/2017/1939/2021-01-10>

Tiesību piemērošanas prakses materiāli (tiesu nolēmumi, iestāžu vadlīnijas, rekomendācijas, likumprojektu anotācijas u. tml.)

1. Aanwijzing hoge transacties (2020A005) [Nīderlandes Karalistes Ģenerālprokuratūras padomes vadlīnijas]. Pieejams: <https://www.om.nl/onderwerpen/beleidsregels/aanwijzingen/executie/aanwijzing-hoge-transacties-2020a005>
2. Amsterdams apelācijas tiesas 12.04.2017. spriedums lietā Nr. 23-003724-16 (ECLI:NL:GHAMS:2017:1831). Pieejams: <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inzien/document?id=ECLI:NL:GHAMS:2017:1831>
3. Decision of the College of the European public prosecutor's office of 2 december 2020 laying down guidelines on simplified procedures and on the delegation of powers of the permanent chambers respectively. Pieejams: https://www.eppo.europa.eu/sites/default/files/2021-06/2020.023_Decision_on_guidelines_on_simplified_procedures_and_on_the_delegation_of_powers_of_the_PCs_respectively%20-%20final.pdf
4. Ģenerāladvokāta A. E. Hartvelda 18.04.2017. secinājumi lietā Nr. 15/050701 (ECLI:NL:PHR:2017:441). Pieejams: <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:PHR:2017:441>
5. Guide on Article 3 of the European Convention on Human Rights- Prohibition of Torture. Council of Europe/European Court of Human Rights, 2022. Pieejams: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_3_ENG.pdf
6. Eiropas Padomes Ministru komitejas rekomendācija Nr. R(87)18. Par dalībvalstu kriminālās justīcijas vienkāršošanu. Pieejams: <https://rm.coe.int/16804e19f8>
7. Riigi peaprokuror. Juhis. 15.03.2022. [Instrukcija] Nr. RP-1-2/22/1 Pieejams: https://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/article_files/opportunitedi_juhis_uus%20redaktsioon_l6plik_04_1.pdf
8. KEY THEME. Article 2. Domestic violence (last updated 16.06.2022.). Pieejams: <https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/domestic-violence>
9. KEY THEME Articles 8, 13 and 14 Protection against hate speech (Last updated: 19.09.2022.). Pieejams: <https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/protection-against-hate-speech>
10. Nīderlandes Karalistes Augstākās tiesas (Hoge Raad) 06.11.2012. spriedums lietā Nr. 11/02339 (ECLI:NL:HR:2012:BX4280). Pieejams: <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:HR:2012:BX4280>

11. Nīderlandes Karalistes Augstākās tiesas Ģenerāladvokāta 14.06.2022. secinājumi lietā Nr. 22/00703. (ECLI:NL:PHR:2022:566). Pieejams: <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:PHR:2022:566>
12. Raad van State. Vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering. W16.21.0105/II. 30.03.2022. Pieejams: <https://www.raadvanstate.nl/@125095/w16-21-0105-ii/>
13. Raad voor de rechtspraak. Advies wetsvoorstel naar aanleiding van de evaluatie van de Wet OM-afdoening. 04.05.2021. Pieejams: <https://www.rechtspraak.nl/SiteCollectionDocuments/2021-22-advies-wetsvoorstel-n-a-v-de-evaluatie-van-de-wet-OM-afdoening.pdf>
14. Rekomendācija REC(2000)19 Par valsts prokuratūras lomu krimināltiesiskajā sistēmā ar skaidrojumu memorandu. Pieejams: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016804aab17
15. Rekomendācijās dēļ formalizētos tvarkos taikymo atliekant ikiteisminį tyrimą. Pieejams: <https://www.prokuraturos.lt/lt/teisine-informacija/prokuraturos-teises-aktai/generalinio-prokuroro-rekomendacijos/74>
16. Richtlijn voor strafvordering Opiumwet, softdrugs (2018R013) [Nīderlandes Karalistes Ģenerālprokuroru padomes pamatnostādnes]. Pieejams: <https://www.om.nl/onderwerpen/beleidsregels/richtlijnen-voor-strafvordering-resultaten/richtlijn-voor-strafvordering-opiumwet-softdrugs-2018r013>
17. Richtlijn voor strafvordering Witwassen (2021R004) [Nīderlandes Karalistes Ģenerālprokuroru padomes pamatnostādnes]. Pieejams: <https://www.om.nl/onderwerpen/beleidsregels/richtlijnen-voor-strafvordering-resultaten/richtlijn-voor-strafvordering-witwassen-2021r004>
18. Riksåklagarens riktlinjer (RÅR 2021:1) [Zviedrijas Karalistes Ģenerālprokurora vadlīnijas]. Pieejams: <https://www.aklagare.se/globalassets/dokument/ovriga-dokument/rar/rar-2021-1.pdf>
19. Riksåklagarens riktlinjer för handläggning av ungdomsärenden (RÅR 2006:3) [Zviedrijas Karalistes Ģenerālprokurora vadlīnijas]. Pieejams: <https://www.svt-static.se/image-cms/svtse/1585064833/svts/article26149656.svt/BINARY/3.%20Riks%C3%A5klagarens%20riktlinjer.pdf>
20. OM-afdoening. 04.05.2021. Pieejams: <https://www.rechtspraak.nl/SiteCollectionDocuments/2021-22-advies-wetsvoorstel-n-a-v-de-evaluatie-van-de-wet-OM-afdoening.pdf>
21. Opinion N° 2 (2008) of the Consultative Council of European Prosecutors on “Alternatives to prosecution”. Pieejams: <https://rm.coe.int/168074773f>
22. TUNIKOVA AND OTHERS v. RUSSIA (Applications nos. 55974/16 and 3 others), 14.12.2021. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/#{%22itemid%22:%22001-213869%22}}>
23. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2010. gada 23. novembra lēmums lietā Nr. 14579/05 Wenner v Slovakia.
24. Eiropas Cilvēktiesību tiesas lieta: Urteil vom 28.11.2002., Bsw. 45313/99, Marziano gegen Italien. Pieejams: http://www.ris.bka.gv.at/Dokument.wxe?Abfrage=Justiz&Dokumentnummer=JIT_20021128_AUSL000_000BSW45313_9900000_000
25. Ģenerālprokuratūras vadlīnijas par rīcību noteiktu kategoriju kriminālprocesos: publiski nepieejams materiāls, ierobežotas pieejamības informācija. Nepublicēts.

26. Likumprojekta “Grozījumi Kriminālprocesa likumā” papildinātā anotācija. Pieejams: https://likumi.lv/wwwraksti/LIKUMI/PAPIDINATAS_ANOTACIJAS/TM_PAPILD_ANOT_427_LP13_15062020.DOCX
27. Likumprojekta “Grozījumi Kriminālprocesa likumā” papildinātā anotācija. Pieejams: https://likumi.lv/wwwraksti/LIKUMI/PAPILDINATAS_ANOTACIJAS/PAPILD_ANOT_KPL_GROZ_555.DOCX
28. Likumprojekta “Grozījumi Kriminālprocesa likumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija), 28.01.2022. Pieejams: [https://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/0/1493B4CCDCBD851EC22587DB0029DF4D?OpenDocument\[skatīts 03.11.2022.\].](https://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/0/1493B4CCDCBD851EC22587DB0029DF4D?OpenDocument[skatīts 03.11.2022.].)
29. Slovērijas Republikas Tieslietu ministrijas informācija par kriminālprocesa virzību. Pieejams: <https://www.justice.gov.sk/sluzby/pomoc-obetiam/obete-trestnych-cinov/trestne-konanie/>
30. Slovērijas tiesību tezaurs. Pieejams: <https://www.slov-lex.sk/zoznam-tezaurov/-/tezaurus/koncept/-SK-tezaury-1-2-koncepty-124>
31. Šveices Federālās Augstākās tiesas lieta: Urteil vom 28.04.1995., BGE 121 IV 262, 39.–40. rdk. Pieejams: <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bge/c4121162.html>
32. Šveices Federālās Augstākās tiesas lieta: Urteil vom 28.02.2008., 6B_568/2007 / hum, 5.2. punkts. Pieejams: https://www.servat.unibe.ch/dfr/bger/2008/080228_6B_568-2007.html
33. Šveices Federālās Augstākās tiesas lieta: Urteil vom 27.11.2008., BGE 135 IV 12, 29. rdk. Pieejams: <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bge/c4135012.html>
34. Šveices Federālās Augstākās tiesas lieta: Urteil vom 06.03.2009., BGE 135 IV 130, 13. rdk. Pieejams: <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bge/c4135130.html>
35. Šveices Federālās Augstākās tiesas lieta: Urteil vom 29.10.2009., BGE 136 IV 41, 10. rdk. Pieejams: <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bge/c4136041.html>
36. Šveices Federālās Augstākās tiesas lieta: Urteil vom 17.03.2011., 137 IV 105, 12. rdk. Pieejams: <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bge/c4137105.html>
37. Šveices Federālās Augstākās tiesas lieta: Urteil vom 20.04.2011., 1B_3/2011, 2.5.1. punkts. Pieejams: https://www.servat.unibe.ch/dfr/bger/2011/110420_1B_3-2011.html
38. Šveices Federālās Augstākās tiesas lieta: Urteil vom 13.07.2013., BGE 139 IV 220, 9.–10. rdk. Pieejams: <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bge/c4139220.html>
39. Utvecklingen av förundersökningsbegränsning 2006–2014. Delrapport inom uppdraget Resultatutvecklingen avseende utredning och lagföring. Rapport 2015:17. Pieejams: https://bra.se/download/18.31d7ffa1504bbffa022cb2/1453106113579/2015_17_Utvecklingen+av+f%C3%B6runders%C3%B6kningsbegr%C3%A4nsning.pdf
40. Vācijas Federālās Augstākās tiesas lieta: Beschluss vom 26.08.2003., 5 StR 145/03, 11. rdk. Pieejams: <https://www.hrr-strafrecht.de/hrr/5/03/5-145-03.php3>
41. Vācijas Federālās Augstākās tiesas lieta: Beschluss vom 26.01.2011., 4 BGs 1/11 3 BJs 11/06-4. Pieejams: <https://www.hrr-strafrecht.de/hrr/4/11/4-bgs-1-11.php?referer=db>
42. Vācijas Federālās Augstākās tiesas lieta: Beschluss vom 07.11.2011., 1 StR 321/11, 9. rdk. Pieejams: <https://www.hrr-strafrecht.de/hrr/1/11/1-321-11.php?referer=db>
43. Vācijas Federālās Augstākās tiesas lieta: Beschluss vom 18.03.2015., 2 StR 54/15, 4. rdk. Pieejams: <https://www.hrr-strafrecht.de/hrr/2/15/2-54-15.php?referer=db>

44. Vācijas Federālās zemes Augstākās tiesas lieta (OLG Nürnberg): Beschluss vom 02.02.2011., 1 Ws 33/11, 12. rdk. Pieejams: <https://openjur.de/u/333908.html>
45. Vācijas Federālās Konstitucionālās tiesas lieta: Urteil vom 16.01.1991., 1 BvR 1326/90. Pieejams: <https://www.kkh.de/content/dam/kkh/dokumente/abrechnungsbetrug/fachliteratur/verwaltungsrecht/002.pdf>
46. Vācijas Federālās Konstitucionālās tiesas lieta: Beschluss vom 15.12.2011., BVerfG 2 BvR 148/11. Pieejams: <https://www.hrr-strafrecht.de/hrr/bverfg/11/2-bvr-148-11.php>
47. Vācijas Federālās Konstitucionālās tiesas lieta: Beschluss vom 04.12.2007., BVerfG 2 BvR 38/06. Pieejams: <https://www.hrr-strafrecht.de/hrr/bverfg/06/2-bvr-38-06.php?referer=db>
48. Vācijas Federālās Konstitucionālās tiesas lieta: Beschluss vom 31.03.1987., 2 BvM 2/86. Pieejams: <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv075001.html>

Statistikas materiāli

1. Eurostat, Suspects and offenders by sex – number and rate for the relevant sex group. 08.06.2022. Pieejams: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>
2. Eurostat, Persons brought before criminal courts by legal status of the court process. 08.06.2022. Pieejams: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>
3. Crime Rate by Country 2022. Pieejams: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/crime-rate-by-country>
4. Ģenerālprokuratūras sniegtā statistiskā informācija par nolēmumiem laika periodā 2017. gads – 2022. gada 9 mēneši. Ģenerālprokuratūra, pēc lūguma par informācijas sagatavošanu sagatavots, nepublicēts materiāls, 01.11.2022.
5. Iekšlietu ministrijas Informācijas centra sniegtā statistiskā informācija par uzsāktiem kriminālprocesiem un tajos pieņemtiem nolēmumiem par laika periodu 2017. gads – 2022. gada 9 mēneši. Iekšlietu ministrijas Informācijas centrs, pēc lūguma par informācijas sagatavošanu sagatavots, nepublicēts materiāls, 31.10.2022.
6. Oficiālās statistikas portāls. Apsūdzēto personu skaits un noziedzīgu nodarījumu skaits, kurus izdarījušas apsūdzētās personas. Pieejams: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START__POP__NO__NOR/NOR030/table/tableViewLayout1/
7. Oficiālās statistikas portāls. Cietušo personu skaits un noziedzīgu nodarījumu skaits, kuros cietušas personas. Pieejams: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START__POP__NO__NOC/NOC010/table/tableViewLayout1/
8. Oficiālās statistikas portāls. Reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaits 1990–2021. Pieejams: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START__POP__NO__NOR/NOR010/table/tableViewLayout1/
9. Tiesu administrācijas sniegtā informācija par spriedumu skaitu krimināllietās un noslēguma nolēmumiem krimināllietās laika periodā 2017. gads – 2022. gada 24. oktobris. Tiesu administrācija, pēc lūguma par informācijas sagatavošanu sagatavots, nepublicēts materiāls, 24.10.2022.
10. Europe: Crime Index by Country 2022 Mid-Year. Pieejams: https://www.numbeo.com/crime/rankings_by_country.jsp?title=2022-mid®ion=150

Literatūra

1. Albuquerque, P. The Overuse of Criminal Justice in The Case Law Of the European Court of Human Rights. Grām.: Kempen, P. H. P. H. M. C. van, Jendly, M. (eds.) *Overuse in the criminal justice system: On criminalization, prosecution and imprisonment*. Cambridge, Intersentia, 2019.
2. AMLC. Witwassen: wat is dat? 2018, p. 17. Pieejams: <https://www.amlc.nl/wp-content/uploads/2018/09/Witwassen-wat-is-dat-versie-2018.pdf>
3. AMO Institute of Sciences. *Dutch Law Encyclopedic Dictionary. Legaliteitsbeginsel*. Pieejams: <https://www.juridischwoordenboek.nl/zoek/legaliteitsbeginsel>
4. AMO Institute of Sciences. *Dutch Law Encyclopedic Dictionary. Opportuniteitsbeginsel*. Pieejams: <https://www.juridischwoordenboek.nl/?zoek=opportuniteitsbeginsel>
5. Antonucci, E. The evolution of the principle of mandatory prosecution in Italy. A problematic case of gradual institutional change. *International Journal of Law, Crime and Justice*, 2021, Vol. 66. Pieejams: <https://doi.org/10.1016/j.ijlcrj.2021.100481>
6. Bard, K. Legality and the Persecution of Crimes. *Acta Juridica*, 1989, 31(1–2).
7. Baumanis, J. Kriminālprocesa uzsākšanas krimināltiesiskie aspekti. Grām.: *Ceļā uz kriminālprocesa mērķi jeb kriminoloģiskie gēni*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2017.
8. Brüning, J. Die Einstellung nach § 153a StPO. Moderner Ablasshandel oder Rettungsanker der Justiz? *Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik*, 12/2015.
9. Buruma, Y. Dutch Tolerance: On Drugs, Prostitution, and Euthanasia. *Crime and Justice*, 2007, 35(1).
10. Bezemek, C., Dumbrovský, T. The Concept of Public Interest. Grām.: Tichý, L., Potacs, M. (eds.) *Public Interest in Law*. Cambridge, Intersentia, 2021.
11. Bezemek, C., Dumbrovský, T. Five Standarts of Public Interest. Grām.: Tichý, L., Potacs, M. (eds.) *Public Interest in Law*. Cambridge, Intersentia, 2021.
12. Blunt, H., van, Gelder, J. L. van. The Dutch Prosecution Service. *Crime and Justice*, 2012, 41(1).
13. Bring, T., Diesen, C., Schelin, L. *Förundersökning*. Stockholm: Norstedts juridik, 1999.
14. The Britannica Dictionary. "How to Use Effective and Efficient". Pieejams: <https://www.britannica.com/dictionary/eb/qa/How-to-Use-Effective-and-Efficient>
15. Buruma, Y. Dutch Tolerance: On Drugs, Prostitution, and Euthanasia. *Crime and Justice*, 2007, 35(1).
16. Cieślak, M. Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne, Warszawa, 1984, p. 292. Citēts pēc Kristkova, A., Kandalec, P. The Principle of Opportunity in the Czech Criminal Procedure Code. *Studia Iuridica Lublinensia*, 2016, 25(1). Pieejams: <https://journals.umcs.pl/sil/article/view/2293>
17. Conference of Prosecutors General of Europe 5th session. Celle, 23–25 May 2004. Conclusions. Pieejams: <https://rm.coe.int/conference-of-prosecutors-general-of-europe-5th-session-organised-by-t/168071cb61>
18. Diez-Ripolles, J. L. Overuse of The Criminal Justice System. Analytical Approach, Rules and Practices. Grām.: Kempen, P. H. P. H. M. C. van, Jendly, M. (eds.) *Overuse in the criminal justice system: On criminalization, prosecution and imprisonment*. Cambridge, Intersentia, 2019.
19. Dieters, M., Albrecht, A. H. § 153a Abs. 2 StPO bei weiter aufklärbarem Verdacht eines Verbrechens? Überlegungen aus Anlass der vorläufigen Einstellung des Bremer Brechmittelverfahrens. *Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik*, 12/2013.

20. Duckwitz, E. *Die Verwertbarkeit von nach §§ 154, 154a StPO ausgeschiedenem Prozessstoff bei der Beweiswürdigung und Strafzumessung im Strafverfahren. Eine Untersuchung aus rechtsstaatlicher und verfahrensrechtlicher Perspektive*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen, 2017.
21. Ekelöf, P. O. *Rättegång femte häftet, sjunde upplagan*. Stockholm: Norstedts Juridik AB, 1998.
22. Eklund, H., Lindell, B. *Straffprocessen*. 1. uppl. Uppsala: Iustus, 2005.
23. Engströmer, T. *Några om opportunitetsprincipen i fråga om åtals anställande*. SvJT 1925. Pieejams: <https://svjt.se/svjt/1925/264>
24. Ett effektivare brottmålsförfarande – några ytterligare åtgärder. Slutbetänkande av Beredningen för rättsväsendets utveckling (BRU). Stockholm, 2005. Pieejams: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/statens-offentliga-utredningar/ett-effektivare-brottmaalsforfarande---nagra_GTB3117
25. Freyschmidt, U., Krumm, C. *Verteidigung in Straßenverkehrssachen*. Band 1. Heidelberg, Verlag C. F. Müller GmbH, 2013.
26. Geelhoed, W. *Het opportunitetsbeginsel en het recht van de Europese Unie: Een onderzoek naar de betekenis van strafvorderlijke beleidsvrijheid in de geëuropeaniseerde rechtsorde*. Kluwer, 2013. Pieejams: <https://hdl.handle.net/1887/22969>
27. Goda, G., Kazlauskas, M., Kuconis, P. *Baudžiamojo proceso teisė: Vadovėlis*. 2-oji pataisyta ir papildyta laida. Vilnius: Registrų centras, 2011.
28. Doelder, H. de. The Public Prosecution Service in the Netherlands. *European Journal of Crime, Criminal Law and Justice*, 2000, 8(3).
29. Graur, Matei-Ciprian. “To Continue or to Give up the Prosecution? Criminal Policy Aspects regarding the Public Interest in the Romanian Proceedings”. *EU and Comparative Law Issues and Challenges Series*, 4, 2020. HeinOnline.
30. Harman, P. Is the Law Moving – A Study of Criminal Justice Reform in the Netherlands. *Tilburg Foreign Law Review*, 1994, 4(1).
31. Hulmáková J., Karabec Z., Vlach J., et al. *Criminal Justice System in the Czech Republic*. 3rd Amended and Revised Edition, 2017. Pieejams: <http://www.ok.cz/iksp/docs/443.pdf>
32. Janeček, V. Three Problematic Assumptions About Public Interests in Law. Grām.: Tichý, L., Potacs, M. (eds.) *Public Interest in Law*. Cambridge, Intersentia, 2021.
33. Jehle, J.-M. Discretionary powers of public prosecutions: opportunity or legality principle – Advantiges and disadvantage. *Conference of Prosecutors General of Europe 5th session*. Celle, 23–25 May 2004. Pieejams: <https://rm.coe.int/conference-of-prosecutors-general-of-europe-5th-session-organised-by-t/168071cbe3>
34. Jehle, J. M., Wade, M. *Coping with Overloaded Criminal Justice Systems: The Rise of Prosecutorial Power Across Europe*. Springer, 2005.
35. Kempen, P. H. P. H. M. C. van, Jendly, M. (eds.) *Overuse in the criminal justice system: On criminalization, prosecution and imprisonment*. Cambridge, Intersentia, 2019.
36. Kempen, P. H. P. H. M. C. van. Criminal Justice and the Ultima Ratio Principle: Need for Limitation, Exploration and consideration. Grām.: Kempen, P. H. P. H. M. C. van, Jendly, M. (eds.) *Overuse in the criminal justice system: On criminalization, prosecution and imprisonment*. Cambridge, Intersentia, 2019.
37. Korf, D. J., Riper, H., Bullington, B. Windmills in Their Minds? Drug Policy and Drug Research in the Netherlands. *Journal of Drug Issues*, 1999, 29(3).

38. Kristkova, A., Kandalec, P. The Principle of Opportunity in the Czech Criminal Procedure Code. *Studia Iuridica Lublinensia*, 2016, 25(1). Pieejams: <https://journals.umcs.pl/sil/article/view/2293>
39. Laganovskis, G. Sodāmība un tās sekas uz karjeru (A. Judina un J. Bārtuļa viedoklis). *Lv.lv*, 28.10.2015. Pieejams: <https://lvportals.lv/skaidrojumi/274668-sodamiba-un-tas-sekas-uz-karjeru-2015>
40. Lappi-Seppala, T., Tonry, M. Crime, Criminal Justice, and Criminology in the Nordic Countries. *Crime and Justice: Review of Research*, 2011, 40.
41. Leja, M. Kriminālprocesa obligātuma princips pret lietderības un ekonomijas principu. *Jurista Vārds*, 12.01.2021., 2(1164).
42. Leja, M. Procesuālo normu spēks laikā un tiesu prakses maiņa ar atpakaļejošu spēku. Grām.: *Krimināltiesību aktuālie jautājumi un to risinājumi Latvijā, Austrijā, Šveicē, Vācijā. 1. daļa*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2019.
43. Lesch, H. Das Legalitätsprinzip. Pieejams: <https://www.redeker.de/assets/pdf/lehrmaterial/2020/9/StPR%20I%20-%20SS%202020%20-%202.3%20Das%20Legalitaetsprinzip.pdf> [skatīts 09.08.2022]
44. Letonika. "Efektīvs". Pieejams: <https://www-letonika-lv.datubazes.lanet.lv/groups/default.aspx?r=1107&q=efektivs&id=995447&&g=1>
45. Letonika. "Lietderīgs". Pieejams: <https://www-letonikalv.datubazes.lanet.lv/groups/default.aspx?g=5&q=lietderigs>
46. Liede, A. *Kriminālprocess un tiesu pierādījumi*. Rīga: Zvaigzne, 1970.
47. Liede, A. *Latvijas PSR Kriminālprocess (sevišķā daļa)*. Tiesvedības norise krimināllietās. Rīga: Zvaigzne, 1973.
48. Ligeti, K., Robinson, G. Overprosecution and Negotiated Justice in Europe. Grām.: Kempen, P. H. P. H. M. C. van, Jendly, M. (eds.) *Overuse in the criminal justice system: On criminalization, prosecution and imprisonment*. Cambridge, Intersentia, 2019.
49. Liholaja, V. Krimināltiesību principi un funkcijas. Grām.: *Krimināltiesības. Vispārīgā daļa*. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008.
50. LV portāls. Jēdziens "maznozīmīgs noziedzīgs nodarījums" un citas izmaiņas Krimināllikumā. 07.07.2020. Pieejams: <https://lvportals.lv/tiesas/317832-jedziens-maznozimis-noziedzigs-nodarijums-un-citas-izmainas-kriminallikuma-2020>
51. Meijer, S., Annison, H., O'Loughlin, A. Introduction. Grām.: *Fundamental Rights and Legal Consequences of Criminal Conviction*. Bloomsbury Publishing, 2019.
52. Mincs, P. *Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa. Ar U. Krastiņa komentāriem*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005.
53. Melander, S. Effectiveness in EU Criminal Law and Its Effects on the General Part of Criminal Law. *New Journal of European Criminal Law*, 2014, 5(3).
54. Malzkorn, V. *Einstellung von Strafverfahren gegen Zahlung eines Geldbetrages im Rechtsvergleich zwischen Österreich und Deutschland*. Dissertation. 2010, Wien, S. 47. Pieejams: <https://core.ac.uk/download/pdf/11589879.pdf>
55. Meikališa, Ā., Strada, K. *Kriminālprocesuālo terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: RaKA, 2000.
56. Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. Kriminālprocesa veidi, uzbūves raksturojums un pamatprincipi. *Jurista Vārds*, 2006, 11(414). Pieejams: <https://juristavards-lv.datubazes.lanet.lv/doc/130215-parmainu-laiks-kriminalprocesa/>

57. Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. *Jurista Vārds*, 21.02.2006. Grām.: Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K. *Kriminālprocess. Raksti 2005–2019*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010.
58. Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K. Kriminālprocesa likuma grozījumu komentāri – kriminālprocesa uzsākšana un atsevišķi vispārīgi jautājumi. Pirmstiesas kriminālprocess. Grām.: Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K. *Kriminālprocess. Raksti 2005–2010*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010.
59. Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā turpinās – 2018. gada 20. jūnija grozījumi Kriminālprocesa likumā. *Jurista Vārds*, 14.08.2018., Nr. 33 (1039), 10.–21. lpp. Pieejams: <https://juristavards-lv.datubazes.lanet.lv/doc/273193-parmainu-laiks-kriminalprocesa-turpinas-2018gada-20-junija-grozijumi-kriminalprocesa-likuma/>
60. Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K. Kriminālprocesa likuma un Krimināllikuma jaunāko grozījumu komentārs un subjektīvs vērtējums daudzsološajām prognozēm. Grām.: Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K. *Kriminālprocess. Raksti 2015–2020*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021.
61. Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K. Jaunākie grozījumi Kriminālprocesa likumā: apskats un komentāri. *Jurista Vārds*, 05.01.2021., 1(1163), 12.–23. lpp. Pieejams: <https://juristavards-lv.datubazes.lanet.lv/doc/277981-jaunakie-grozijumi-kriminalprocesa-likuma-apskats-un-komentari/>
62. Müller, C. Einstellung des Verfahrens durch die Staatsanwaltschaft. Strafprozessrecht. Pieejams: https://www.ius.uzh.ch/dam/jcr:00000000-09ca-eb9b-0000-000046e82e22/10_Cedric_Muller_Einstellung_des_Verfahrens_durch_die_Staatsanwaltschaft.pdf
63. Nakane, T. Prosecution ex officio or following a complaint by the victim? An analysis on offences related to violence against women and sexual offences. *New Journal of European Criminal Law*, 2021, 12(2).
64. Nederlandse encyclopedie. Opportuniteitsbeginsel. Pieejams: <https://www.encyclo.nl/lokaal/10871>
65. Ņikona, L. Sodāmība var ietekmēt profesijas izvēli. *Lv.lv*, 02.09.2021. Pieejams: <https://lvportals.lv/e-konsultacijas/24109-sodamiba-var-ietekmet-profesijas-izveli-2021>
66. Openbaar Ministerie. Hoe vaak wordt een hoge transactie aangeboden? Pieejams: <https://www.om.nl/onderwerpen/hoge-transacties/vraag-en-antwoord/hoe-vaak-wordt-een-hoge-transactie-aangeboden>
67. Openbaar Ministerie. Strafvorderingsrichtlijnen. Pieejams: <https://www.om.nl/onderwerpen/beleidsregels/richtlijnen-voor-strafvordering>
68. Potacs, M. Public Interests in Legal Interpretation. Grām.: Tichý, L., Potacs, M. (eds.) *Public Interest in Law*. Cambridge, Intersentia, 2021.
69. Prella, M. Opportunität und Konsens: Verfahrensförmige Normsuspendierung als Hilfe für die Überlast im Kriminaljustizsystem? *Kritische Vierteljahresschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*, 4/2011.
70. Robert, M. Introductory Memorandum. Conference of Prosecutors General of Europe 5th session. Celle, 23–25 May 2004. Pieejams: <https://rm.coe.int/conference-of-prosecutors-general-of-europe-5th-session-organised-by-t/168071cbac>
71. Rotman, E. Overuse and Underuse of the United States Criminal Justice System in the area of Business Crimes. Grām.: Kempen, P. H. P. H. M. C. van, Jendly, M. (eds.) *Overuse in the criminal justice system: On criminalization, prosecution and imprisonment*. Cambridge, Intersentia, 2019.

72. Ruggiero, R. A. Prosecutorial discretion vs. Mandatory prosecution. The Italian case of corporate crimes. *Revista Ítalo-Española de Derecho Procesal Madrid*, 2022. Pieejams: <http://www.revistasmarcialpons.es/rivitsproc/article/view/prosecutorial-discretion-vs-mandatory-prosecution/1130>
73. Schreiber, M. *Åklagarens diskretionära befogenheter och dess tillämpning*. Examensarbete. Handledare: Professor Gunnar Bergholtz, Lunds Universitet, 2003. Pieejams: <https://www.lunduniversity.lu.se/lup/publication/1561797>
74. Vultejus, U. Legalitāts- und Opportunitātsprinzip. *Zeitschrift für Rechtspolitik*, 4/1999.
75. Sniedzīte, G. *Tiesnešu tiesību jēdziens, evolūcija un nozīme Latvijas tiesību avotu doktrīnā*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2010.
76. Strada-Rozenberga, K. Kriminālprocess teorijā un praksē: ieguvumi un zaudējumi. *Jurista Vārds*, 31.03.2009., 13(556).
77. Strada-Rozenberga, K. Cietušais un tā tiesības kriminālprocesā. Grām.: Meikališa Ā., Strada-Rozenberga, K. *Kriminālprocess. Raksti 2005–2010*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010.
78. Strada-Rozenberga, K. Cietušo tiesību realizācija privātās apsūdzības lietās – krimināltiesiskais regulējums, prakse, problēmas, risinājumi. Grām.: Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K. *Kriminālprocess. Raksti 2005–2010*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010.
79. Strada-Rozenberga, K. Personas, kurai ar noziedzīgu nodarījumu radīts kaitējums, loma kriminālprocesa uzsākšanā. Grām.: Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K. *Kriminālprocess. Raksti 2005–2010*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010.
80. Strada-Rozenberga, K. Kriminālprocesa likuma 4. panta komentārs. Grām.: *Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019.
81. Strada-Rozenberga, K. Publisko un privāto interešu kolīzija kriminālprocesā. Grām.: Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K. *Kriminālprocess. Raksti 2010–2015*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015.
82. Strada-Rozenberga, K. Kriminālprocesa likuma 6. panta komentārs. Grām.: *Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019.
83. Strada-Rozenberga, K. Kriminālprocesa likuma 7. panta komentārs. Grām.: *Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019.
84. Strada-Rozenberga, K. Krimināltiesību un kriminālprocesa normatīvā regulējuma saskaņošanas nepieciešamība un aktuālā problemātika. Grām.: Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K. *Kriminālprocess. Raksti 2015–2020*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021.
85. Strada-Rozenberga, K. Satversmes 92. pantā paredzētā “Vainas atzīšana saskaņā ar likumu” – krimināltiesiskā regulējuma aktuālās problēmas un pilnveides nepieciešamība. Uzstāšanās LU 80. starptautiskajā konferencē, 28.03.2022. Pieejams: https://www.youtube.com/watch?v=_Pbx4oLxKpk
86. StrafrechtadvocatenNetwerk. Strafbeschikking. Pieejams: <https://strafrechtadvocatennetwerk.nl/strafbeschikking/>
87. Svenska Akademiens Ordböcker. Svenska Akademiens ordbok. Opportunitet. Pieejams: https://svenska.se/saob/?sok=opportunitetsprincipen&pz=4#U_O811_259315
88. Tak, P. J. P. Methods of diversion used by the prosecution services in the Netherlands and other western European countries. In: *Resource Material Series*. Tokyo: UNAFEI, 2008.
89. Tak, P. *The Dutch Criminal Justice System. Organization and operation*. Second revised edition. University of Nijmegen, 2003.

90. *The Criminal Justice System of the Netherlands. Organization, substantive criminal law, criminal procedure, and sanctions.* Ed. by Hein van Kempen P., Krebbe M., Brinkhoff S. Antwerpen: Intersentia, 2019.
91. *The Prosecutor in Transnational Perspective.* Ed. by E. Luna, M. L. Wade. New York: Oxford University Press, 2012.
92. *The Reform of the Dutch Code of Criminal Procedure in Comparative.* Ed. by Groenhuijsen M. S., Kooijmans T. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2012.
93. Thommen, M. Strafprozessrecht. Das Opportunitätsprinzip im Vorverfahren. Pieejams: https://www.ius.uzh.ch/dam/jcr:00000000-09ca-eb9b-0000-00005c0947e9/09_ThomasGrob_Exposee_StPO.pdf
94. *Toward a Prosecutor for the European Union Volume 1: A Comparative Analysis.* Ed. by K. Ligeti. Oxford: Hart Publishing, 2013.
95. Valsts kontrole. Kopsavilkums. Kā mazināt kopējo krimināltiesiskās sistēmas noslodzi. 2021. gada 11. janvāris. Pieejams: <https://www.lrvk.gov.lv/lv/getrevisionfile/29451-mDFaJWPom6U5kJ99gp4dBEKDspk0I4vS.pdf>
96. *Veelzijdige gedachten.* C. Kelk e.a. (red.). Den Haag: Boom Lemma, 2013.
97. Vēbers, D., Stulpāns, R. Mazāk smagu noziegumu izmeklēšanas vienkāršošana ar mērķi sabalansēt nozieguma sabiedrisko bīstamību, radīto kaitējumu un izmeklēšanā izlietos resursus. Valsts policija, 2015. Pieejams: https://www.vp.gov.lv/sites/vp/files/policija_msn_lat_20151.pdf
98. Viķe-Freiberga, V. Viens likums visiem. Par tiesībām un taisnīgumu. *Jurista Vārds*, 08.11.2022., 45(1259). Pieejams: <https://juristavards-lv.datubazes.lanet.lv/doc/282261-viens-likums-visiem-par-tiesibam-un-taisnigumu/>
99. Vīnkalna, E. Personas izdarīts noziedzīgs nodarījums un sodāmība kā Latvijas Republikas Satversmē paredzēto tiesību izvēlēties nodarbošanos un darbavietu ierobežojums. Grām.: *Latvijas Republikas Satversmei – 100.* Latvijas Universitātes 80. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2022.
100. Wendel, L. *Åklagarrollen och den misstänktes rättigheter.* Examensarbete. Bergholtz G. Lunds Universitet, 2000. Pieejams: <https://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordOId=1562935&fileOId=1566122>
101. Went, F. *Das Opportunitätsprinzip im niederländischen und schweizerischen Strafverfahren. Eine rechtsvergleichende Studie unter besonderer Berücksichtigung der Rechtsgeschichte und des internationalen Rechts.* Dissertation. Zürich, August 2012.
102. Wong, C. *Overview of Swedish Criminal Procedure.* From the Selected Works of Cristoffer Wong. Lund University Faculty of Law, 2012. Pieejams: https://www.congreso.es/docu/docum/ddocum/dosieres/sleg/legislatura_10/spl_85/pdfs/24.pdf
103. *Åklagarmyndigheten. Målsägande.* Pieejams: <https://www.aklagare.se/ordlista/>
104. *Åklagarmyndigheten. Enskilt åtal.* Pieejams: <https://www.aklagare.se/ordlista/e/enskilt-atal/>
105. *Åklagarmyndigheten. Åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning.* Pieejams: https://www.aklagare.se/om_rattsprocessen/fran-brott-till-atal/atalsbeslutet/atalsunderlatelse-och-forundersokningsbegransning/

**Kriminālprocesa obligātums un lietderīgums
kā kriminālās justīcijas sistēmas pamatprincips**

Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds
Aspazijas bulvāris 5, Rīga, LV-1050, Latvija
www.apgads.lu.lv